

A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVKIADÓ-VÁLLALATA.

ELBESZÉLÉSEK
A
RÓMAI TÖRTÉNETBŐL

AZ V-IK SZÁZADBAN.
A NYUGOTI BIRODALOM VÉGSŐ NAPJAI.

IRTA
THIERRY AMADÉ

AZ INSTITUT TAGJA.

BUDAPEST,
1884.

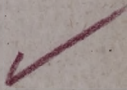
ELBESZÉLÉSEK
A
RÓMAI TÖRTÉNETBŐL

AZ V-İK SZÁZADBAN.

ELBESZÉLÉSEK
A
RÓMAI TÖRTÉNETBŐL

AZ V-İK SZÁZADBAN.

A NYUGOTI BIRODALOM VÉGSŐ NAPJAI.

IRTA

THIERRY AMADÉ

AZ INSTITUT TAGJA.

A M. T. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL AZ EREDETI ELSŐ KIADÁS UTÁN

FORDITOTTA

DE ÖREG JÁNOS.

BUDAPEST, 1884.

KIADJA A M. T. AKADÉMIA.

AZ AKADÉMIA ÉPÜLETÉBEN.

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000937453

18473

Aláírási felhívás

A Magyar Tudományos Akadémia könyvkiadó vállalatára.

Negyedik cyklus. 1884—1886.

A Magyar Tudományos Akadémia a folyó évvel könyvkiadó vállalatának új cyklusát indítja meg. Feladatát nem látja kimerítve, s a mi kulturális viszonyaink között nem is láthatja, a tudományoknak szakszerű s csupán a szakkörök érdeklődésére számító művelése által. Nemcsak gazdagítani törekszik a nemzet szellemi kincses házát, hanem a szónak minél igazabb értelmében, nemzeti tulajdonná tenni azt. Munkássága ennél fogva, a tudományok önálló művelése mellett, a tudományos ismeretek terjesztésére, a tudományos előadás művészi és népszerű formájának kiképzésére is irányul. A könyvkiadó vállalat erre a nagy, nemzeti jelentőségű célra törekszik. Oly eredeti és fordított munkák kiadását határozta benne, melyeknek megválasztásában irodalmunk legszembetűnőbb hiányainak betöltése és a művelt közönség szükségleteinek kielégítése a fő szempontok.

Első felhívásának kibocsátása óta a legkitűnőbb munkák hosszú és becses sorát, a tudomány klasszikusainak egész kis könyvtárát adta a magyar közönségnek. Az ó-kor klasszikus népeinek története, politikai, társadalmi és művészeti élete világhírű művek teljességében irmertetvék. A világirodalom története kitűnő monographiákban kezdve meg a francziával és angollal. A magyar nyelvészet legfőbb kérdései alapvető dolgozatokban tárgyalva. A philosophia jelenkori irányai, a politikai, jogi és közgazdasági tudomány újabb vívmányai, felfogása és eszméi tanulságos munkák egész sorában mutatva be. E gazdag könyvtárban ott vannak Macaulay, Carlyle, Mommsen, Curtius, Thierry Amadé és Symonds történelmi, Lewes és Stuart Mill bölcseleti, Boissier, Nisard és Taine irodalmi, Goethe költői, Müller nyelvtudományi, Bluntschli, Gneist, Laveleye és Todd politikai, Maine Sumner és Carrara jogi, Leroz-Beaulieu pénzügyi munkái; az eredetiek közt Arany János prózai dolgozatai, Hunfalvy Pál és Vámbéry Ármin ethnographiai s nyelvészeti műve és Pauler Tivadar adalékai a magyar közjoghoz.

Az erkölcsi siker, melyről e sorozat tanuskodik, megfelelő külső eredménynyel párosult. Az Akadémia nemcsak a reá háruló kötelesség érzetével teljesítette feladatát, hanem azzal az örvendetes és biztató meggyőződéssel is, hogy a nemzeti művelődésünkre oly fontos vállalat a magyar közönségnél méltó fogékonyságra talált.

E kötelességérzettel és e meggyőződésben indítja meg a vállalatnak új, már negyedik cyklusát s értesíti a közönséget programjáról. Az említett általános szempontokon kívül, főleg a történelmi és irodalmi sorozatba felveendő munkák kijelölésénél, a Könyvkiadó Bizottság tekintettel volt arra, hogy az eddig kiadott művekhez az újak, tárgyuokra nézve, folytatva vagy kiegészítve csatlakozzanak. A jog- és államtudományi sorozat összeállításánál pedig figyelembe vette a gyakorlati élet némely igényeit is, melyeknek a tudomány szempontjából való kielégítése nem esik a könyvkiadó vállalat feladatán kívül.

Az új folyamnak ez irányelvek alapján összeállított programja a következő:

Első sorozat. Történelem.

Mac-Carthy: *Korunk története.* Angol eredetiből fordítja Szász Béla. Három kötet.

Ranke Leopold: *A római pápák, egyházuk és államuk a XVI. és XVII. században.* Fordítja Lehr Albert. Első kötet.

Symonds: *Az olaszországi renaissance művészete.* Fordítja Pulszky Károly. Egy kötet.

Thierry Amadé: *Római történet az ötödik században.* Fordítja Öreg János. Három kötet.

Második sorozat. Irodalom.

Alexander Bernát: *Kant.* (Eredeti.) Második kötet.

Beöthy Zsolt: *A szépprózai elbeszélés a régi magyar irodalomban.* (A Kisfaludy-Társaság pályázatán jutalmat nyert eredeti munka.) Egy kötet.

Heinrich Gusztáv: *A német irodalom története.* (Eredeti.) Első és második kötet.

Dante divina commediájából: *A pokol.* Szász Károly fordításában. Egy kötet.

Taine: *Az angol irodalom története.* Fordítja Csiky Gergely. Negyedik és ötödik kötet.

Harmadik sorozat. Jog- és államtudomány.

Concha Győző: *Újkori alkotmányok.* (Eredeti.) Két kötet.

Gide Fál: *A nők joga.* Egy kötet.

Lavergne Leó: *A mezőgazdaság Angliában, Skóciában és Írlandban.* Fordítja Beksics Gusztáv. Egy kötet.

B. Krafft-Ebing: *Törvénytársi lélektan.* Fordítja dr. Schwarzer Ottó. Egy kötet.

A könyvkiadó vállalat első sorozatából évenként *nyolczvan ív*, a másodikból *hatvan ív*, a harmadikból *ötven-hatvan ív*, angol díszkötésben fog 20—30 íves kötetekben megjelenni.

Az első sorozat egy évfolyamának ára *négy*, a második és harmadiké *három-három* forint. Ezenkívül az angol vászonkötésért *köte-tenként 40 krajczár* fizetendő.

Egy-egy évfolyam aláírási ára előre bérmentve küldendő, így czim alatt: *Akadémiai könyvkereskedés (Knoll K. és társa) Budapesten, az Akadémia épületében.*

Az aláírás egy sorozatra is elfogadtatik, de három évre kötelező.

Az évi illetmény ezentúl minden esztendő november havában küldetik szét, esetleg már tavasszal.

A Magyar Tudományos Akadémia föladata lévén, a tudományok önálló művelése és emelése mellett, azoknak *terjesztésére* is hatni, 1872. január 22-én tartott összes ülésében egy bizottságot alakított oly czélból, hogy az részint a külföldi tudományos irodalmak jelesebb termékeinek lefordíttatása, részint a tudományokat mai színvonalukon előadó eredeti magyar művek készíttetése által a tudományos műveltség terjesztése érdekében működjék.

A Magyar Tudományos Akadémia ezen *könyvkiadó bizottsága* föladatának megfelelni kívánván, mindenekelőtt azon hiányokra fordította figyelmét, melyek az egyes tudományszakok körében leginkább érezhetők. Sietett ennélfogva elismert tekintélyű hazai szakférfiakat tudományos kézikönyvek szerkesztésével megbízni; egyúttal gondoskodott, hogy a külföldi tudományos irodalmak számos jelesebb művei hazai nyelvünkön mielőbb közrebocsáttassanak.

Ekkép a bizottság eszközzésére, részint a Magyar Tudományos Akadémia, részint egyes vállalkozó könyvkiadók kiadásában, tudományos eredeti műveknek és fordításoknak sorozata fog megjelenni; hivatva a külföld tudományos munkásságának eredményeit a magyar közönségre nézve megközelíthetőkké tenni.

Megjegyzendő azonban, hogy a bizottság, midőn az eredeti munkák szerzői és a fordítók megválasztása által — az utóbbiaktól, hol szükségesnek vélte, mutatványt is kívánva — már eleve is gondoskodni igyekezett a munkálat sikere felől, utólagos bírálatát nem terjeszthette ki a beadott munkák soronkénti kijavításáig, s így a szerzőkről vagy fordítókról minden felelősséget a részletekben magára nem vesz.

Budapesten, 1879. február havában.

A M. T. Akadémia könyvkiadó bizottsága.

ELŐSZÓ.

A nyugatrómai birodalom feloszlása a legszorosabb logikai kötelék, az ok és okozat kötelékével fűződik az újkori Európa eredetéhez, mind a mellett alig akad köztünk valaki, a ki történetét tudná. Talán egy korszak sem oly ismeretlen, mint épen ez. Szinte hajlandó volna az ember azt mondani, hogy szerzők és olvasók kölcsönösen megegyeztek abban, hogy ezt örök feledésre kárhoztassák. Bármily megfoghatatlannak lássék is előttünk az első pillanatra e rossz hirbe keveredettség, mindazáltal nem pusztá véletlen műve az; sőt a nélkül, hogy tévedéstől kellene tartanunk, ha nem is egészben, de nagy részben két igen különböző okát adhatjuk; ez okok közül az egyik jelentéktelen, de a másik eléggé komoly. Lássuk e helyen oly röviden, a mennyire csak tőlem telik, mind a kettőt.

A jelentéktelen ok abból áll, hogy a császári Róma utolsó napjainak története, a hanyatló birodalomnak története. — De mi is az a hanyatló birodalom? Az elaljasodásnak, a gyávaságnak, a nyomornak netovábbja az emberi társadalomban, mint elnevezése mutatja, s ez elnevezésnél nem is kell több. Mily érdeket költhet az ily korszak? mi hasznot merithetünk e minden nagyság nélkül szűkölködő tettek unalmas litániájából, a melyek legfőlebb arra méltók,

hogy elfelejtessenek, ha már egyszer emlékezőtehetségünket megterheltük velök, mindez nem érdemli meg se azt, hogy az író az éjszakai nyugodalmat megvonja magától miatta, se azt, hogy az olvasó érdeklődjék iránta. — Ime ilyen beszédeket hallunk naponkint, még a tanulmányok kedvelői, a művelt osztályok körében is. Valóban nem tagadhatjuk, bizonyos erkölcsi ellenszenv uralkodik azon történeti munkák iránt, a melyeknek tárgya a birodalom hanyatlása.

De van-e valami alapja ez érzelemnek? Valamicske van, de szerintem igen csekély, és (szinte sajnálom kimondani) az is nagy részben szójátékon alapszik. Egy szerencsétlen kortan író, munkájának kényelmesebbé tételére, a római birodalom történetét kétfelé választotta s egyiket az emelkedés és a másikat a hanyatlás korszakának nevezte el, a melyek közül az egyik Konstantin uralkodásánál végződik, a másik pedig éppen annál kezdődik. Mivel ez az elnevezés felkapottá vált, ebből, a szerző nyilvánosságos célja ellenére, e két korszak elsejére nézve kedvező, másodikára nézve kedvezőtlen előítélet keletkezett. Az elmékben lassan-lassan sajátosságos gondolatzavar támadt; a szavak értelme megváltozott, úgy, hogy szószerinti és kortani jelentésök, mindenesetre furcsa módon képleges értelművé lett. Azon körülmény, hogy az egyik korszak a századok folyamában viszonylagosan mögötte áll a másiknak, az erkölcsi súlyedtség jellegét öltötte magára, s a hanyatló birodalomféle elnevezés megbélyegző jelentésűvé alakult át. Ma az európai bevett szólásmód szerint, s politikai íróink nyelvén a hanyatló birodalomféle elnevezés oly sértő kitétel, a melyet a nem szeretett kormányokra és társadalmakra örömet alkalmazzanak, és e politikai sértés azzal a fenhéjazó követeléssel lép eléink, hogy ő a történet ítéletét fejezi ki.

Én ezúttal nem avatom magam a hanyatló birodalom ügyvédéül az emelkedő ellenében, de megfordítva a másikéül sem, mivel semmi kedvem sincs arra, hogy a szónokok szokása szerint párhuzamot vonjak a kettő között. Hanem csak azt mondom, hogy e szavakhoz tényleg fűzött erkölcsi jelentés értelmét véve, az első korszak nem oly rendkívül nagy s a második nem oly rendkívül alávaló. Azon méltóságos alakok mellett, melyek a császári Róma épületének homlokzatát ékesítik, nem egy szörnyet, nem egy golyhót, vagy pedig bolondot veszünk észre; a mi pedig a hátrábbálló időszerkeztet illeti, ez nem egy oly derék embert szült, a kire méltán büszke lehetett volna minden korszakban s minden társadalomban az emberiség. A mi igaz a fejedelmekről, ugyanaz igaz a népekről is. Azon polgárosító szerepben, a mely Rómának uralkodó és némi tekintetben gondviselészerű jellemvonását képezi, a császári birodalom második felének osztályrésze felért az elsőével. Ha ez utóbbi a hadi tudományok kedvelése és értése által kijebb tolta, vagy fentartotta a római világ határait, amaz viszont a barbarokat alakította át a birodalom védelmezőivé, mikor a rómaiaknál a katonai szellem meggyengült, sőt a fél barbar népekből oly paizst alakított, a melylyel a veszedelemben forgó polgárisultságot védelmezhetette. Ha az emelkedő birodalom oly bámulatraméltó polgári joggal ajándékozta meg a világnak az ő hatalma alá vetett népeit, a mely az emberek között fennálló társadalmi viszonyoknak legmagasztosabb s egyúttal a leggyakorlatibb kifejezése, a hanyatló birodalom viszont a keresztyénségben a legtökéletesebb vallási törvényt adta nekik. Ez Róma hatalmát az evangéliom tekintélyével akkor terjesztette tovább, mikor a régi római kard éle teljesen eltompult. Szintén ő az a ki meg-

vivta a harczot azzal a barbársággal, a melynél veszedelmesebb nem fenyegette soha a világot, azokkal az Ázsiából jövő megszámlálhatatlan barbar hordákkal, a kiknek a természete a nyugoti eszméket és erkölcsöket be nem vette, és a kiknek diadala az egész polgárisultságnak romlását okozta volna. Neki köszönhető, hogy a tudományok, a vallás, a művészet, egyszóval az emberi felséges hagyományoknak tárháza nem pusztult el ezen özönvíz közepette. A hanyatló birodalom még legsúlyedtebb állapotában, még byzantiumi utolsó alakjában is védelmezője és vezetője volt a világnak.

Azt állítottam, hogy a hanyatló birodalom képezte a keresztyénség elterjedésének leghatalmasabb eszközét, és hogy ez alkotta belőle a polgárisult nemzetek vallási törvényét, s ime, meglehet épen ezt rótták fel neki bűnül bizonyos philosophusok. Tudjuk, hogy a mult század történetirői, mily szenvedélyes rágalomokkal kisebbitették a keresztyén császárokat, mint bírálgatták s gyakran mennyire elferdítették tetteiket. Ma már a rendszeres hitetlenség nem divat többé, de azért kimondott ítéletei még mindig érvényben vannak, és mi azoknak tudunkon kívül engedelmeskedünk. Az a szokásos megvetés, melyet a XVIII-dik század a római világ keresztyén korszaka iránt ránk hagyott, a klaszikus képzettségünk által támasztott előítéletek folytán még inkább megerősödött. Mivel akkép nőttünk fel, hogy a rómaiakat csakis szinpadi alakban, szokásos nemzeti öltönyeikbe öltöztöten képzeljük, mihelyt ruhát cserélnek, nem ismerünk reájok többé. A római a mi felfogásunk szerint, nem lehet olyan, mint más ember; neki büszkének, parancsolónak, hajthatatlannak kell lennie, kezéből a kard, szájából a fenyegetés soha ki ne szakadjon; folytonosan togájába legyen öltözködve, vagy Popilius botjával ellátva. Ha

magas falábairól leszállva emberiesebbnek mutatkozik, s ha nem harcokról, hanem békéről, ha nem örök haragról, hanem testvéri szeretetről beszél a világnak, ha nem az erőszak, hanem a rábeszélés útján akar uralkodni, és végre ha a minden mértéket felülhaladó szerencsétlenségek ellen hősi kitartással harczol, de úgy a mint a gyenge, a legyőzött fél harcolhat, kérlelhetetlenül megtagadjuk; az ilyen szerintünk elfajult római, a ki bántólag hat tudákos érzelmeinkre és csakis megvetésünkre tartjuk méltónak.

Én e hagyományos vagy iskolás előítéletekkel minden rendkívüli bátorság nélkül is daczolhattam, a mint a hanyatló birodalom évkönyveinek tanulmányozását megkezdtem, de ekkor meg az a másik nehézség tűnt fel előttem, a melyről fennebb szólottam, s a melyet valóban komolynak kellett elismernem. E nehézség nem egyéb, mint az egység hiánya; a hanyatló birodalomnak története e bajban szenved, s ime, ezzel gyökeres hibájára mutattam rá. Konstantintól kezdve két nagy főváros, két szenátus székhelye s a politikai cselekvés két középpontja áll egymással szemben; az egyik a Tiber halmainak tetejéről a nyugati birodalom felett uralkodik, s a másik a Földközi-tenger és a Pontus-Euxinus közé települve, keletet tartja szemügygyel. Ezek körül két hasonló érdekekkel bíró csoportozat alakul, a melyek fő rokonsági kötelékét a nyelvközösség és a mult hagyományai képezik. Nagy Sándor hódításai alkotják a keletrómai világot, a Scipiók és Caesaroké pedig a nyugat-rómaid. Mindegyikben a faji törekvésekkel s a helyzet által szült érdekekkel összeköttetésben levő sajátos ténysorozat gördül le szemünk előtt. E két sorozat összeszőődik, a melyből oly két történet áll elő, a melyek egyidejűleg össze is szőődöttek, de külön váltak is, a melyek kettős fejlődé-

sét úgy kell követnünk, hogy azért össze ne kuszáljuk, ebből a szerzőre nézve óriás zavar, az olvasóra nézve pedig rendkívüli fáradság keletkezik, a kinek figyelme kimerül az elbeszéléseknek minduntalan bekövetkező félbeszakítása folytán, a melyek semmi módon nem akarnak a művészi munka legелеmibb föltételéhez, az egységhez alkalmazkodni !

E hiba, a mely már a IV-ik századtól fogva igazán feltűnő, azon megkettőződés folytán, mely az egységes birodalom két feléből két külön álló, azután versenyző, majd ellenes államot alkotott, ez a hiba Nyugaton rendkívüli arányokat ölt, a birodalomnak a germán hódítások folytán bekövetkező szétdaraboltatása korszakában. Ekkor a történet úgy szétdarabolódik mint a római föld. Mindenik tartomány különálló egységgé válik, a mely a tények folyama szerint önmaga is alsóbb egységekre bomladozik. E nagy feloszlásban levő testnek úgyszólván minden lyukacsáján egyéni élet tör elő, ennél fogva a történetnek ott kell mellette leselkednie, hogy azokat kiszökeltőkben megragadja s átalakulásukat megállapítsa. Az új életfeltételek közé jutott Galliát, Britanniát, Hispaniát, Afrikát, Itáliától függetlenül kell tanulmányoznunk, minthogy azzal csak névleges összeköttetésben állnak, s ez maga is egészen más végzetnek néz eléje. Más germán királyságok is alakulnak, még pedig az egyik mulékonyan, a másik maradandóan, mindegyik saját alakját öltvén magára, a mely kisebb vagy nagyobb mértékben itt a barbársághoz, ott a rómaisághoz húzott. Egyedül magában Galliában három alakul, a melyekhez külön egységképen még a kis független államképen szereplő Armorikát s a római uralomnak azt a töredékét kell csatolnunk, a mely a Rhone torkolatánál, úgyszólván a rómaiak ellenére önál-

lóan tartja fenn magát. Britannia szigetében a magokra hagyott római és benszülött elemek sajátos alakulásokat hoznak létre, de a melyeket a szász betörés árijai lassanként elborítanak. Hispániában, Afrikában más barbár államok, a szétforgácsolódás más föltételei, más történeti egységek állanak elő, és ez idő alatt az egyik forradalomból a másikba eső Italia idegen népnek királyi pálczája alá kerül. Ha a történetíró nem markolja meg szilárd kézzel az események e pászmáját s nem képes egyúttal annak minden szálát igazgatni, a történet kisiklik kezei közül s az olvasó szemei előtt csak összefüggés és jelentés nélküli képek sorozata vonul el, mintha csak egy oly dráma diszlete volna, a melynek a cselekvénye ismeretlen marad előttünk.

Azzal, a mit épen elmondottam, attól tartok, hogy akaratlanul is bírálat alá fogtam egy különben több szempontból dicséretre méltó könyvet, tudniillik Lebeaunak: *Histoire du Bas-Empire* című munkáját. E munkában mind a tudományosságot, mind az írásmód szabatoságát, mind a józan bírálati felfogást el kell ismernünk; de mily zavar uralkodik benne! Melyik olvasó nem tévelyedett el a minden pillanatban félbeszakított, újra elől kezdett, s ismét megszakított elbeszélések útvesztőjében? Gibbon, a ki akár mint író, akár mint gondolkodó különb történész Lebeaunál, a fönebb jelzett sziklát az álta kerülte ki, hogy munkájának philosophicus jelleget adott, a mi által módjában állott, hogy az események elbeszélését rövidre fogja, a tényeket kiválogassa, és gyakran általánosságok mellett maradjon. De bár mily nagy legyen is e híres műben az írásmód lelkesítő ereje s alaprajzának meglepő aránya, mind a mellett a részletek hiánya felettébb kiérzik belőle, holott a részletek képezik a történet lelkét.

A mi engem illet, mivel én a hanyatló birodalom rengeteg történetének csak egy kis pontját karoltam fel, és mivel tárgyamát mind az időre, mind a térre nézve szigorú határok közé szorítottam, közrebocsátandó könyvemben a kidolgozás egységét megőrizhettem. Targyamát a császári Róma bukása s Italia függetlenségének elenyészése képezi; úgy, hogy az egész huszonöt évnél többet nem ölel fel s a görög Anthemius fejedelemségével kezdődik, 467-ben, hogy már a keleti gót Theodorik uralomra jutásával 493-ban, elvégződjék. Színhelye pedig Itália, a Caesarok kormányának széke és Norikum, Itáliának ezen korszak eseményeiben, elválaszthatatlan függeléke. A szín háttérében a keleti birodalom tűnik fel, a melytől az ember a nyugoti dolgok elbeszélése alkalmával soha sem szigetelheti magát el teljesen és helyenként egyes réseken megpillantjuk Galliát és Afrikát is, midőn a helyzet szövevényessége megköveteli. Ama nagy válságnak, mely az ó-világot az új világtól elkülöníti, végokai ezen huszonhat évben találhatók fel. A római kormányzás rugóinak helyökből való kiugrása, a császároknak barbar patriciusaik, a Caesarok prefectus pretoriói által a birodalom e haldoklása alatt történt elnyomtatása; a Kelet és Nyugot versenyzése; a tartományoknak független államokká alakulási törekvése; a fejedelemség romjai felett félig barbár, félig római dictatura felállítása; a konstantinápolyi császár és egy barbár király között kötött ünnepélyes adásvevési szerződés Italiának ez utóbbi részére leendő átengedésére s az Alpeseiktől délre egy idegen népnek beiktatására: ime ezt foglalja magában ez a negyedszázad, az italiai nemzet haldoklási időszaka. Történetirő elődeim e tárgyat csak felületesen érintették, nekem pedig ötszáznál több lapra terjedő kötetem kerekedett ki belőle,

oly sokra megy a felvilágosítást nyújtó okmányok száma, s ezeket én annyira részletesen, sőt mondhatom oly kimerítőleg használtam fel.

Azt sem lesz tán felesleges e helyütt előadnom, hogy a római Gallia felett kezdett s több év óta félbeszakadt munkám közben, mint tereltettem oda, hogy e tanulmányba fogjak. Némi tekintetben egyenesen az a munka tette kötelességemmé ez újabb mű megírását. A mint Gallia története a római uralom alatt czimű munkámban a nyugoti tartományok szétdarabolódása és a barbar királyságok megalakulása korszakához eljutottam, mindenekelőtt az egész birodalmat s első sorban az Italiát és Rómát érdeklő általános kérdések felett való véleményemet kellett megállapítanom. Ekkor két eshetőség között választhattam: vagy elfogadom vakon a nyugati birodalom utolsó politikai forradalmaira s az itáliai önkormányzat elenyésztere vonatkozó bevett véleményt, vagy pedig tüzetes tanulmányozás útján oly más megoldást kelle keresnem, a mely megnyugtatóbb lenne rám nézve s Gallia felett elkezdett munkámhoz jobban illenék. Az első eshetőség egyszerübbnek látszott s abban az irányban indultam útnak; de csakhamar kétségeim támadtak, itt a tények pontossága, amott az emberek méltatása felett, úgy, hogy majdnem akaratom ellenére az egykorú kútfők tanulmányozásához kelle fognom. Mihelyest e sötét térre betettem lábam, azonnal oly kettős varázs láncozott hozzá, a melyet csak azok érezhetnek, a kik történetírással foglalkoznak, s e kettős varázs nem egyéb, mint a tárgy nagyszerűsége és egyúttal homályossága. Úgy tetszett előttem, mintha a titokzatos szövegek sorai között nemcsak a Róma bukására vonatkozó s általam keresett magyarázatot találtam volna meg, hanem még ezentúl a multjára vonat-

kozó felvilágosításokat is. Minthogy munkámnak a »Revue des Deux Mondes 1857. és 1859-ik folyamában közzé tett három töredéke látszólag megnyerte a közönség tetszését, folytattam s bevégeztem azt a munkát, a melyet ezuttal ítélete alá bocsátok.

E könyvet, ismétlem, abból a célból irtam, hogy újabb kutatások alapján új világot vessek a keresztyén időszak ezen annyira fontos, annyira drámai és oly kevésbé ismeretes V-ik századára; ennélfogva gyakran hivatkozom majd rá, a *Histoire de la Gaule sous l'administration Romaine* című munkámban, a melynek negyedik és utolsó kötete nemsokára kikerül a sajtó alól. Mivel e könyvet kitűzött céljánál és keretének szűkkörűségénél fogva, szerintem a történet magas követelésekkel fellépő czime nem illeti meg, ennélfogva szerényebbet, az elbeszélés címét választottam számára, a mi egyébiránt a tudomány legkiválóbb férfiainak jóváhagyását már régen kivívta. Mind a melleit az »Elbeszélések a Merovingekidőszakából« s az »Elbeszélések a római történetből az V-ik században« című munkák nemannyira kidolgozásuk és céljok, mint inkább csak címökre nézve hasonlítanak egymáshoz. Mesterem és örökké felejthetetlen fivérem Thierry Ágoston azt a célt tűzte maga elé, hogy egyes mellékeseményeket ábrázoló képek sorozata által a gallo-frank társadalomnak különféle típusait kidomborítsa a nélkül, hogy a főesemények időrendi sorozatához kötné magát; a mit tehetségének hatalmas varázserejével valóítani is bírt. Tudjuk, hogy ő az ő fellépése előtt egészen ismeretlen művészete által mennyire bírta életre keltetni és mozgóvá tenni a történet nagy tömegei között úgyszólván elmosódó, elvesző egyes egyéniségeket. Én ellenkezőleg

időrendi sorozatban összekapcsolt elbeszélésekben igyekeztem újra alkotni a római birodalom egyik fontosabb korszakának történetét. Én a történetet tekintettem alapnak, az egyéni típusokat ellenben melléktanulmány tárgyának. A szempontok és czélzatok különbözősége magának a két munkának tervezetéből is kitűnik; egyébiránt számítok olvasóim kegyes elnézésére, hogy az enyimet a hosszasabb párhuzam-vonás veszedelmeinek nem teszik ki.

Az V-ik századra vonatkozó okmányok, annyiszor hangoztatott terméketlenségek mellett is, meglehetősen terjedelmes részletekbe engedtek bocsátkoznom. A krónika-írók száraz előadása és talányszerű rövidsége alatt sokszor igen becses újjmutatások rejlenek, a melyeknek megértésére a szokások és intézmények alapos ismereténél egyéb nem kívántatik, mivel a rövidítők csakis azokhoz beszélnek, a kik a tárggyal már ismerősek; úgy, hogy velök együtt a szorosabb értelemben vett irodalomnak képviselőit, u. m. a levélírókat, panegyristákat, szent történetek íróit és a költőket is kell olvasnunk. Én mindezen írókat megadóztattam s ezek nemcsak kiegészítik a történetet, számos részletes tény fölfedezése által, hanem a mi még ennél is fontosabb, koruk általános életmódjába is beavatnak bennünket. A római társadalmat illető dolgokban honfitársunk Sidonius Apollinaris, Ennodius Pávia püspöke, Egippius Szent Szeverin tanítványa és életrajzírója és végre Cassiodorus, Theodoriknak kanczellárja voltak vezetőim. A barbarokat illető dolgokra vonatkozólag pedig a ravennai püspöknek, a gót Jornandesnek könyvei megbecsülhetetlen értékűek. A byzanti történet kincstáraiból is tele marokkal szedhettem; e kifejezést szánt-szándékkal használok azon majdnem hivatalos, vagy legalább jól értesült s az állam-

ügyekben jártas egyénektől származó okmánytár eljelölésére, mert Görögország még az V-ik és VI-ik században is megőrizte hajdani tudományosságának hírét, midőn nyugaton már kialudt a tudomány fáklyája. E különböző forrásoknak s e sok írónak köszönhetem, hogy történetileg majdnem a maga teljességében újra fölépíthettem ezt a korszakot.

Egyébiránt az sem lehetetlen, hogy csak ámitom magam azzal a délibábbal, a melyet bennünk tulajdon eszméink előidéznek; de nekem úgy tetszik, hogy Róma utolsó napjainak tanulmányozása első napjainak megértését csodálatos módon előmozdítja. A ki a gondviselés pecsétjével oly erőteljesen megjegyzett ezen roppant birodalmat tekintetével egészen fel akarja ölelni, annak ezt romjainak tetejéről kell szemlélnie. Az a cél, a mely felé kérélni lehetetlenül törekszik, igazi jelleme az emberi társadalmak rendes haladása útján, nagyságának véghatára, melyet ugyanaz a törvény idézett elő, a mely egyúttal még is teremtetten: mindez teljes nyilvánvalósággal csakis végórájának ütésekor nyilatkozik. Az örök város e sirjából nem tudnám megmondani, hogy miféle világosság-kéve árad ki, a mely bölcséjére is rávetődik. Róma tolvajok és számkivetettek menedékhelyében születik s onnét indul ki a végből, hogy a népek társadalmát megalapítsa. Fegyverei sok ideig az erőszak és álnokság, mind a mellett a legborzasztóbb elnyomás kebeléből, a mely valaha csak létezhetett, olyan társadalom keletkezik, a melynek emberi joga az irott ész, isteni joga pedig az evangéliom. Cselekvési eszközei időkjártáival megváltoznak, de célja mindig ugyanaz marad. Balszerencséjében nem hagyja félbe azt a munkát, a melyet a jóban elkezdett: legyőzve tökélesíti azt, a mit győzelmei miatt be nem

fejezhetett. Látjuk, hogy az erőszakoskodásból mint csap át a rábeszélés terére, az elnyomásból az igazságéra, a fenhéjázó parancsolásából a jog és könyörület tanítására; úgy, hogy békében és háborúban egyaránt beválik királynénak, s folyton uralkodik is a világon. Lealáztatása alkalmával az az eszköze emeli föl s menti meg, a melyet fenhéjazásának napjaiban összetörni akart. Majd otthonán kívül hódít s a legtávolabb vidékeken lakó barbárok közé viszi a polgárosodást, majd saját kebelében válik hódítóvá s oly népeket igaz le, a melyeket a legyőzhetetlen szükségesség egészen birodalmának középpontjáig üzött. A mint az elmúlt napokban beolvasztotta saját alattvalóit, úgy beolvasztja ezúttal azokat, a kik uraivá lettek. Az eszmék halhatatlan hatalma és a világ minden részéről lánczairól elszabadult s magán Rómán is győzedelmeskedő baromi erő ellen folytatott ezen utolsó küzdelem a legnagyobb, habár egyúttal a legszomorúbb látványt is nyújtja; s éppen ebből áll az V-ik század története.

Mennyi ellentét mutatkozik e tizenkét század alatt ezen nép életében, a mely a Tiber partjairól elborítja az egész világot, az intézmények és erkölcsök eszményi hazájával helyettesítve az előtte megdülő nemzetiségeket. Azok a népek, a melyeket erőszakkal birodalmához kapcsolt, de törvényei alatt testvéreivé váltak, egymásután mindnyájan mint Rómaiak diszelegnek a polgár tógája, vagy a legionárius köpönyege alatt. Karthagó az afrikai Róma czimével kérkedik s Caesar legyőzöttei tanácskoznak a Kapitoliumban. A gall poéta és Róma prefektusának gyönyörű kifejezése szerint Gallia, Hispania, Afrika, Syria, Pannonia gazdagságukat, vérüket, szellemöket adják e világ gá alakult város szolgálatára. Ezek szülnek számára híres hadvezére-

ket, szónokokat, jogtudósokat, költőket és végre még császárokat is. Az V-dik században a germánokra került a sor. E korszakban mindenütt ott találjuk őket, a szenátusban, az irodalomban, de legfőképen a hadseregben, ezek még akkor is rómaiaknak kívánják magokat tartatni, mikor egyenesen Róma zászlói ellen harcolnak. Alarik azért pusztítja az örök várost, mert ez tőle magister militumának czimét megtagadja. A legcsodálatosabb ellenmondás folytán két századig az a keresztyénség legjobb védbástyája Rómának s leghatalmasabb beolvasztó eszköze, a melyet mint hatalmának ellenségét még bölcsejében meg akart fojtani. A keresztyén barbár már félig római.

Elbeszéléseink lapjai úgy az intézmények, mint a fajok közt fennálló nem egy ily ellentétet domborítanak majd ki. Látni fogjuk, hogy egy svév, legfőbb hadvezére a római hadseregeknek, mint hozza szinre ismét ötszáz év múltaival Sulla dictaturáját, s e mellett csendesen hal meg ágyában. Barbár patriciusok, és pedig gyakran firól fira szállólag, foglalnak helyet a császárok oldala mellett, azokat tetszésök szerint megteszik, leteszik, de egy se meri közülök felvenni a Caesarok biborát, apáik rabszolgaságának e jelvényét. Attila egyik titkára lesz a nyugati birodalom jobb kezévé és főfő hadseregtoborzójává; a ki végre annyira viszi, hogy egy gyermeknek és pedig saját fiának fejére teszi azt a császári koronát, melyet már a férfiak többé nem birnak viselni. Egy rugi nemzetségből eredő római katona elüzi trónjáról e gyermeket, bezárja a Lucullus-féle mulatókastélyba és Augusztus utódainak kormánypálcáját s öltönyeit, mint valami családi ruhatárat a Keleti császárnak visszaküldi. Ez a rugi a szenátussal és a néppel egyetértőleg Italiából a konstantinápolyi császárok névleges uralma alatt

bizonyos köztársaság-félét alkot, tizenhét évig dicsőségesen kormányoz, és Italia függetlensége vele együtt enyészik el. Romulus fiainak ezt a különös képviselőjét a lakoma asztalánál öli meg egy másik barbár, a ki mint ő, szintén római patricius s ugyanazon módon a keleti császárok képviselője. Bizancz eladta Rómát s a szerződés a császári leiratok legünnepélyesebb alakjában állittatott ki. Ilyen az a ropant nagy és felettébb komor kép, mely a nyugati birodalom utolsó éveiben legördül a világ szemei előtt, és a melyet én könyvemben lemásolni törekszem.

Ha a barbar typusok változatossága a zavar e korszakának nagy drámai érdeket kölcsönöz is, de e mellett a római typusok sem kevesbbé eredetiek és különfélék. Látunk itt olyan rómaiakat, a kik barbárokká lesznek, valamint barbárokat, a kik rómaiakká változnak át ; a püspököket nyájaik fővezérekké teszik meg, s a tisztek katonáik akaratóból püspöki székre ülnek ; és végre már a barátok is a harczfiak közé elegyednek. Egy titokzatos remete, a kinek se eredetéről, se elmúlt életéről nem tudott meg soha semmit a világ, az Attila halálát követő napokban Norikumban oly teljhatalmu theocratiát alapít, a milyennél különb se volt soha, s az evangeliom pajzsával védi a polgárisultságot. A rómaiaknak ez a védelmezője egyúttal a barbároknak is barátja és tanácsadója, a kik neki reszketve engedelmeskednek, és ennek Itáliába átszállított tetemei több nyilvános megtiszteltetésben részesülnek, mint hajdan Germanicusnak hamvai. Mialatt a birodalom határszélein független kormányok alakulására tétetnek kísérletek, a közben a régi közigazgatási gépezet Italia középpontján ünnepélyes szabályosságával folytatja továbbra is működését. A szenátus tanácskozik, a konzulok rendelkeznek, a költők olvassák költeményei-

ket a forumon, a kuriában, a császári palotában, vagy Fronton portikusai alatt, egy a társadalom színe-javát magában foglaló társaság műveli az irodalmat, gyönyörködik a művészetben, s megőrzi a legfinomabb gondolatok tárházait. A politikai körökben még mindig találkoznak ügyes és becsületes alkudozók, de a római nem parancsol többé, hanem azon igyekszik, hogy lefegyverezze elleneit; ezúttal már inkább kér, mint fenyegetőzik, s a püspökök, az egyetértés és a béke követői első helyre emelkednek az államférfiak sorában. Mindazáltal a papok misemondó ruhái alatt is még mindig a régi római szív dobog; Epiphanius a haladkló birodalomnak egyik nagy polgára, nem vált volna még a Scipiók századának sem dísztelenségére.

Odoakernek, a nemzetek királyának, Róma patriciusának s a keleti császárok névleges helytartójának kormányával enyészik el a római önkormányzat; Theodorikéval, a gótok és rómaiak királyáéval kezdődik az itáliaiaknak egy idegen nép járma alatti szolgasága. Mily körülmények idézték elő, kísérték s szilárdították meg ezt a szolgaságot? Vajjon tisztán barbár hóditás, vagy, mint az Odoaker dictaturája, belforradalom, vagy pedig a konstantinápolyi rómaiaknak a nyugotiak ügyébe való beavatkozásának gyümölcse volt-e e szolgaság? Ime ez a kérdés mutatkozott előttem munkám küszöbén, s azzal hizelgek magamnak, hogy ezt a tények egyszerű előadása által meg is oldottam.

Meglehet azzal a váddal is illettetem, hogy egy kissé szigoruan bántam el a keleti gótok királyával Theodorikkal, a ki különben a történet legnagyobb hizelgésekkel elhalmozott személyiségei közé tartozik. Én e híres barbárt egyáltalán nem akartam kisebbíteni, a kitől a nagy nevet én

se tagadom meg; hanem csak arra kérem bámulóit, ~~hogy~~ gondolják meg, hogy abban a korban, a midőn Theodemir fia az én elbeszéléseimben szerepel, még nem az a király a Itáliának, a kit itáliai tanácsosok igazgatnak, jöllehet jó tanácsaikért gyakran gonosszal fizettetnek, s a kit kancellárja Cassiodorus annyira feldicsér. A keleti gót királyban két embert kell megkülönböztetnünk, mint a hogy könyvem lapjai is több ízben mutatják, egy b a r b a r Theodorikot, a ki faja legvadabb ösztöneinek rabja s egy másik p o l g á r í s u l t Theodorikot, a ki Konstantinápolyban nevelkedve, eszes, alkalmoszerűleg nagylelkű, de a ki igen gyakran a konstantinápolyi politika fegyvereit használja fel ugyancsak az ellen. E két ember, a lángész fényétől megvilágíttatva jelenik meg rendről rendre a történelemben, majd a jó, majd a gonosz magvait hintve maga körül. Nekem főleg a b a r b a r Theodorikot, tehát a háládatlan, ravasz, kegyetlen és gögjében kérlelhetetlent kellett festenem; a másik Theodorik, a ki a nagy névre méltó, kétségkívül az itáliai királyság Theodorikja, de a kivel nékem nem kellett foglalkoznom. Egyébiránt miattam érjen bár a mennyit érhet a történelemnek az V-ik század ezen hőse iránt táplált elfogult előszeretete, a kiben némelyek a XVIII-ik század Frigyesét s II. Józsefét vélték felismerhetni, de azt semmi esetre se feledjük, hogy se a rómaiak, se saját népe számára nem hagyott állandó intézményeket maga után, és hogy uralkodása Itáliára nézve a szolgaságnak első láncszemét képezte.

TARTALOM.

Előszó	IX
------------------	----

I. FEJEZET.

Anthemius és Ricimer.

A nyugati birodalom állapota. — Sydonius Apollinaris utazása Italiába. — Ricimer házassága Anthemius leányával. . .	1
---	---

II. FEJEZET.

Sidonius Apollinaris Rómában.

Az Anthemiushoz intézett dicsérő költemény. — Sidonius, Róma prefectusa. — Arvandusnak, Gallia prefectus pretoriójának pere. — Barbar menyegző Lyonban	36
--	----

III. FEJEZET.

Hadi vállalat Genserik ellen.

Endoxia császárné és leányainak kalandjai. — Genserik Olybriust akarja Italia császárává tenni. — A római hajóhad leveretése Karthago közelében. — Ricimer meggyilkoltatja Marcellinust . .	79
---	----

IV. FEJEZET.

Anthemius bukása.

Az ip és vő első összezőrdülése. — Szent Epiphanius összekélteti őket. — Második összezőrdülés. — Ricimer ostromolja Rómát. — Anthemius halála. — Olybrius és Ricimer halála . .	105
--	-----

V. FEJEZET.

Egy dunamelléki római tartomány képe.

Nyomor és féktelenség a dunai tartományokban. — Szent Szeverin, Norikum apostola és reformatora. — Szeverin valami kormányzat-félét alapít ott. — A favianisi és passauí monostorok. — A	
--	--

szent ember tekintélye a római városokban és a barbar népeknél. — A rugii nemzet két királyához Flaccitheushoz és Fávához való viszonya 144

VI. FEJEZET.

Glycerius. — A keleti gótok kivándorlása.

Orestes szívesen fogadja Odoakert, a ki beáll a császári testőrök közé. — Ki volt ez az Orestes. — Glycerius császár lesz. — A keleti gótok odahagyják Pannoniát. — Theodemir és fia Theodorik az Amalok utódja betörnek Macedoniába, Videmir pedig Italiába. — Glycerius Galliába meneszti a keleti gótokat. — A gallok elégedetlenkednek. — Nepos megérkezik keletről, megveri Glyceriust és szalonai püspökké szentelteti 194

VII. FEJEZET.

Julius Nepos. — Augustulus.

Nepos kormányzása. — Auvergne átengedettetik a nyugati gótoknak. — Orestes patricius lázadása. — Romulus Augustus — melléknevén Augustulus — császárrá lesz. — A barbar segítő seregtől megtagadja Italia földének felosztását. — A segítő sereg fellázadása. — Ez Odoakert választja királylyá. — Orestes meggyilkoltatása és fiának letétele a trónról 235

VIII. FEJEZET.

Odoaker király, Italia patriciusa.

Italia helyzete. — Odoaker szétesztja katonái közt a földterület harmadrészét. — Kormányzásának természete. — Nepos, Odoaker, Róma szenátusa, követségeket küldenek Zeno császárhoz. — Glycerius megöleti Nepost. — Felix pápa megválasztatása. — Perpatvar Róma püspöke és Konstantinápoly patriarchája között. — Szakadás a keleti és nyugoti egyházak közt 278

IX. FEJEZET.

Szeverin halála. — Odoaker Norikumban.

Odoaker ír Szeverinnek. — A rómaiak helyzete Norikumban. — A szentnek és szerzeteseinek küzdelme az alemanok, herulok és

rugiakkal. — A tartomány fokozatos elhódítása. — Szeverin halála — Monostora kifosztatik, zavarok a rugiak királyi családjában. — Odoaker hadsereget küld Rugilandba. — A norikumi tartománylakók visszavezettetnek Italiába. — Szeverinne diadalmenetszerű eltemettetése; teste a Lucullus-féle kastélyba vitetik . . . 333

X. FEJEZET.

Theodorik keleten.

Az Amal Theodorik a konstantinápolyi udvar kegyében. — Zenon fegyveradományozás útján fiává fogadja. — A két Theodorik mint egymásnak versenytársa. — Egyesülnek a rómaiak ellen. — Szakadás Zenon és az Amal között. — A keleti gótok háborúval támadják meg Macedoniát, Thessaliát és Epirust. — Az Amal csellel elfoglalja Epidamnumot. — Testvérét megveri Sabinianus. — A Kancsal halála. — A császár kibékülése a keleti gótok királyával . 368

XI. FEJEZET.

A keleti gótok átvonulása az Alpeseken.

Theodorik konzulsága. — Ostrom alá fogja Konstantinápolyt s Zenontól császári rendeletet csikar ki, a melyben ez Itáliát neki engedi át. — E rendelet jellege. — A keleti gótok tengeren akarnak Itáliába átmenni. — Mivel arra kényszerítettnek, hogy a száraz földi útra visszatérjenek: a gepidákra bukkannak a Száva völgyében. — Az Ulca melletti csata. — A gótok átvonulnak az Alpeseken s megérkeznek Venetiába . . . 410

XII. FEJEZET.

Theodorik Itália királya.

Odoaker legyőzetik, először az Isonzó partjain, másodszor pedig Veronánál. — Theodorik elfoglalja Milánót és Liguriát. — Tufa árulása. — Odoaker kísérletet tesz a Rómába való bevonulásra, de az bezárja előtte kapuit. — Bátorságát összeszedve, helyt áll a csatatéren. — Theodorik ostrom alá fogatik Páviában. — Odoaker viszont Ravennában kerül ostrom alá. — A ravennai püspök összebékíti a két királyt. — Szerződést kötnek a végből, hogy a kormányzásban kölcsönösen osztazkodnak. — Theodorik megöli Odoakert s magát Italia királyául nyilvánítja. . . . 453

A NYUGATI BIRODALOM VÉGSŐ NAPJAI.

ELSŐ FEJEZET.

Anthemius és Ricimer.

A nyugati birodalom állapota. — Sidonius Apollinaris utazása Itáliába. — Ricimer házassága Anthemius leányával.

467.

A választáson és egyúttal katonai hatalmon alapuló kormányforma végzetszerű törvényénél fogva, hosszú időn át a római legiók vezérei közül kerültek ki a Caesarok. De midőn, ama rendszer hibái következtében, mely a római hadsereg alkotó részei közé több idegent vett fel mint római polgárt, az az eset következett be, hogy a katonai főnökök mindnyájan, vagy majdnem mindnyájan barbárokból állottak: ezek a barbárok nem tehetvén magokat császárokká, a császárok zsarnokaivá váltak. Ekkor a nyugati birodalom Caesarjainak történetében ama korszak szakasztott mása állott elő, mint a minő a merovingi frankok történetében a major domusok időszaka volt. A kettő közt csak az a különbség, hogy a major domusok fentartották a királyságot, mivel királyokká tehették magokat, a barbar patriarchusok pedig eltörölték a császárságot. Eme küzdelem

461-ben Majorianus császár halálával érte el hevességének tetőpontját, s azzal végződött, hogy Italiában barbar királyság alakult. E küzdelemnek tragicus eseményekben gazdag viszontagságai töltik be a nyugat-római birodalom végső napjait.

Majorianus ama titokzatos személyiségek közé tartozik, a kik csak alig hogy megjelennek az élet színpadán, mind a mellett a világ századokon keresztül a csodálat és sajnálkozás hosszas morájával kíséri őket, jóllehet dicsőségek örök rejtély marad az utókor előtt. Majorianus uralkodását röviden a következők jellemzik: a kegyelemnek néhány nemes sugallata a polgárháboru zordonságainak közepette, egy két jó törvény, de a minek életbeléptetésére nem volt ideje, egy hazafias vállalat, a mely azonban, nem annyira a sors, mint inkább az emberek hibái miatt csúfosan megbukott. Mindazonáltal kortársai saját elenyészett reményeiket siratták benne. Az utolsó napok eme Germanicusáról, a kit a rómaiak káprázó szemei elől egy barbar Tiberius ragadott el, ugyanazt mondhatni, a mit Tacitus mondott a másikról »a római nép szeretetének tárgyai mindig töredékenyek és szerencsétlenek voltak;« de ennél alig akadt valaha szerencsétlenebb.

Majorianus meggyilkoltatása három évi uralkodása után valószínűleg azon okból következett be, mert római gyanánt, rómaiak által kívánt uralkodni. De már ekkor a barbár vezérek órája érkezett el, mint hajdan a legiók vezéreié. Ezek a köztársaságban eltörölték a polgári kormányformát; amazok meg azt nem akarták többé, hogy a katonai kormány római legyen. Rómának ezentúl csak zsoldosainak tetszéséből lehettek nemzeti fejedelmei, és akkor is csak generalissimusának, az idegen diktátornak ellenörködése

mellett. Majorianus halála, melyre csakhamar utódjának Severusnak megmérgeztetése következett, nyitja meg a nyugat-római birodalom történetének eme sötét és utolsó időszakát, a melyben végrehajtódik a Caesárok kormányának, az Itália királyaivá lett barbár patriciusokéra való átmenetele. Ezen eseménynek három férfi a hőse, és pediglen mind a három német fajból való: u. m. a svéd Ricimer, a rugi Odoaker és a keleti gót Theodorik. Az első előkészítette ezt a forradalmat, a második végrehajtotta, a harmadik pedig az Amálok családjában az itáliai örökös királyságnak felállítása által állandósította azt.

Ricimer a spanyolországi svévek közül származott azon kiváltságos családból, a melyből ez a nép királyait választá; de ezenkívül vérségi és rokonsági kötelékek csatolták a nyugati gótok és burgundok királyi családaihoz is. Anyai ágról való nagyatyja épen az a Vallia nevű király volt, a ki 418-ban a toulousei nyugati gót királyságot alapította; nővérének pedig, Gondiochus király egykori feleségének ettől való fia volt ama Gondebald vagy Gondebaud, azon négy testvér leghatalmasabbika, a kik az Alpeseken túl levő Burgundiát magok között felosztották és a kiket Galliában *tetrarcháknak* ¹⁾ neveztek. Ricimer mint király fia, unokája s királyok nagybátyja, a legelőkelőbb helyet foglalta el abban a barbár aristocratiában, mely a római társadalmat előzőnlötte, s melynek bárdolatlan méltóságát akkép magasztalta a korabeli latin költészet, hogy egy színvonalon áll a régi etrusk és szabin patriciusokéval. Valójában ezen zsoldosok, a kik véreket adták el a rómaiak-

---

¹⁾ Gundiechus, Gundieuchus, Gundiacus. — Gundobaldus, Gundobadus, Gundivarus. — Tetrarcham nostrum. Sidon. Apollin. Epist. V. 7.

nak, azzal együtt a birodalom zászlói alá vitték fajuk gőgjét és mindazon fenhéjázó követeléseiket, a melyeket egykoron Germánia erdeiben, bőrből készült sátraik alatt táplálhattak. Barbár előkelőségek személyes értékeket akkép növelte, a mint királyok, királyfiak vagy magasrangú főnökök voltak, a magasabb rang, a felsőbb parancsnokság mások mellőztével nekik jutott, úgy hogy Rómának azon arányban kellett a külföldiek családfáit nagyobb figyelmére méltatnia, a mily arányban a külföldi elem a birodalom katonai keretében elfoglalta a tért. Ekkép az erkölcsök fokozatos átalakulása következtében, a római társadalom kebelében kétféle nemesség létezett egyidejűleg, a melynek eredete jóllehet különböző sőt némi tekintetben szintén ellentétes volt is, azért a közbecsülésben egymással majdnem lépést tartott: az egyik a nemzeti nemesség, a mely a magas közigazgatási hivatalokat bírta s a hadseregbe ritkán lépett be; ez volt a polgári nemesség, a béke nemessége; a másik pedig a barbár nemesség, a mely a katonai magas méltóságokat birtokolta s ezek által befurakodott a tanácsba is: ez volt a háború nemessége. Ez utóbbinak csakhamar sikerült uralma alá hajtani amaz előbbénit. Ha a Sulpiciusok, Aniciusok és Grachusok patriciusi nevei még mindig kellemesen hangzottak is a római nép fülében s viselőiket biztosan udvari méltóságokhoz vagy nagyterjedelmű prefecturákhoz juttatták: a hadsereg egyáltalán nem ismerte őket. Ez utóbbi hozzá szokván ahhoz, hogy fejeiül csak germánokat vagy hunnokat lásson, dicsőbb származást hadvezér számára nem is képzelt, mint az Alariké vagy az Attiláé.

Ez a keveredés a római erkölcsökben oly változást idézett elő, hogy a született rómainak, ha azt akarta, hogy valódi katonának tartsák, barbár modort kellett felvennie.

A közvélemény azt tartotta, hogy katonásabbnak látszik az, a ki juhbőrt visel, mint az, a ki olyan pánczélt vesz magára, a minőt Julius Caesar és Trajan hordott; úgy hogy Honoriusnak pénzbírság vagy száműzetés terhe alatt kellett megtiltani a gót ruházatnak Róma kőfalain belül rómaiak által való bitoroltatását.¹⁾ Keleten Ázsia nomádjait majmolta a divat. Konstantinápoly fiatal gavallérjai a hunnok viseletét kapták fel, a rövidre nyirt haját, a nehézkes lábbelit, a mely szinte akadályozta őket a járásban, s egyik lábukról a másikra imbolyogtatta libegő és bő újju tunikájokat. Aetius már abban az időben, midőn a birodalom még nem aláztatott le annyira, barbár szövetségben kereste szerencséjének hiányzó támaszát: ő, a római alattvaló, egy királyi vérből származó nyugati gót nőt kért meg feleségül, ama büszke német nőt, a kiről a történet s a költészet egyaránt beszél²⁾; a ki boszorkányságban mérkőzhetett volna Velledával, nagyravágyásban s kegyetlenségben Agrippinával, magasságra nézve pedig a Viminalis és Esquilinus városrész legelőkelőbb matronái közt is ritkítá párját.³⁾ Az e fajta népség kedvező fogadtatásban részesítette Ricimert első fellépése alkalmával, később pedig egész pályafutása alatt pártfogolta.

A háborúskodás mesterségét ugyanezen Aetius alatt

---

¹⁾ Usum tzangarum atque bracharum intra urbem venerabilem nemini liceat usurpare . . . Majores crines, indumenta pellium . . . praecipimus inhiberi. Si quis autem contra hanc sanctionem venire tactavarit, spoliatum cum omnibus facultatibus tradi in perpetuum exilium praecipimus. Cod. Theodos. t. V. lib. XIV. tit. 10. p. 207.

²⁾ Sidon. Apollin. *Carm.* V. 126. és követk. v.

³⁾ Ezek voltak Róma aristokratikus városnegyedei. Lásd Juven. *Sat.* III. 68. vers.

tanulta Ricimer a nyugat-római birodalom hadvezéreinek nagy iskolájában, a hol Egidius, Marcellinus és Majorianus voltak fegyvertársai. Ricimernek kitűnt ugyan itten eszesége s bátorsága, de egyúttal az is, hogy bizalmatlan, tettető, sőt kegyetlen jellemű, és hogy sem a nála feljebb valókkal, sem a vele egyenrangúakkal nem bír összeférni. Midőn a mester halálakor, a kit III. Valentinianus gyilkolt meg, a tanítványok szétszóródtak, s egynémelyek az ily vak és gyáva ¹⁾ fejedelem alatt vonakodtak szolgálatot vállalni, mások pedig függetlenekké kiáltották ki magokat a tartományokban, mint Egidius Gallia északi részében s Marcellinus Dalmatiában, a svév Ricimer, mint a római becsület kevesebbé lelkiismeretes öre, megmaradt a császár szolgálataiban, a ki hűségéért busásan fizetett. Valentinianus pártjáról minden vonakodás nélkül ennek gyilkosáéra, a Maximuséra állott; azután pedig a nyugati gótok választottjának, Avitus gall császárnak ügyét karolta fel. Minden újabb uralkodás újabb kegyet eredményezett Ricimer részére, úgy hogy egynehány év alatt egyszerű csapatvezérből (generalis) alvezérré (comes), majd fővezérré (magister militum) küzdte föl magát. A vandal tengeri rablók ellen ²⁾ Siciliában s Korszikában véghezvitt néhány fényes fegyverténye igazolni látszik, habár kimagyarázhatóvá nem is tette ama túlhajtott kedvességet, melynek a fejedelmek részéről tárgyául szolgált s ama pártviszályok közepette, melyek a római vezéreket elidegenítették egymástól, ez a barbár egészen nélkülözhetetlen egyéniség gyanánt tűnt föl. Azon időben, midőn Avitus, hibát hibára

¹⁾ Vir nobilis et olim familiaris Aetio, quo interfecto, obsequium abnuerat imperatori . . . Procop. *Bell. Vand.* I. 6.

²⁾ Sidon Apollin. *Carm.* II. 366. vers.

halmozva, a római nép és tanács hajlandóságát eljátszotta, épen az itáliai csapat fölött parancsnokoskodott. Mint afféle ügyes ember megragadta Ricimer a jó alkalmat és seregét fellázítva Placentiában megtámadta ezen aggasztánt, a ki egyáltalán nem termett rá az ily trón viharaival való daczolásra, s miután lemondásra kényszerítette, Majorianust ültette helyére, a ki őt patriciussá nevezte ki. Ekkor lebbent fel amaz uralkodási tervetről a fátyol, melyet Ricimer a maga számára kieszelt, és a mely mellett oly borzasztó állhatatossággal végig megmaradt. Minthogy barbár létére nem számíthatott a császári méltóságra, a birodalom felett akkép szándékozott uralkodni, hogy majd szolgájává teszi a császárt s midőn hajdani fegyvertársát Majorianust egész váratlanul azzal lepte meg, hogy a bibort neki ajánlódkozta, bizton arra számított, hogy ez azt egyenesen az ő kénye-kedve szerint fogja viselni. Majorianus nagy szíve e gyalázatos vásárt nem fogadta el, ő uralkodni akart, uralkodott, népszerűvé tette magát és Ricimer megölette.¹⁾

E gyilkosságra három hónapig tartó interregnum következett, a mely alatt a svév egymagában kormányozott, s a szenátussal úgy nézett egymaga farkasszemet, mint azzal versenyző, fegyveres hatalom. Majd előkerített valahonnét, hogy császárrá tegye, valami Severus²⁾ nevű lucaniai embert, a kiről azt hitte, hogy szellemének és származásának alacsonysága majd biztosítja engedelmességét. Mind a mellett Ricimer csakhamar beleunt teremtményébe, és négy évig sem tartó jelentéktelen uralkodás után a méreg

¹⁾ Idat. *Chron.* 40. Cap. — Evagr. II. 7. — Jornand. *R. Get.* 45. — V. ö. Sidon. Apollin. *Ed. Sirm. Not.* 112. lap.

²⁾ Cassiod. *Chron.* ad ann. 465. — Jornand. *De regn. succ.* 46. — Idat. *Chron.* m. f. — Marcell. *Com. Chron.* — Theophan. 97. lap.

ép úgy elbánt Severussal, mint a hogy a kard elbánt volt Majorianussal. ¹⁾ Ekkor ismét interregnum következett be, hanem ezuttal sokszorta kényesebbé tette a helyzetet az a körülmény, hogy az összetartózkodáságnak köteléke a Kelet és Nyugat között meg volt szakadva, mivel Ricimer Leo beleegyezése nélkül rendelkezett a nyugati birodalom trónja fölött, azóta pedig nem hogy közeledési szándékot tanusított volna a konstantinápolyi kormány felé, sőt inkább egész dölyfös és daczos magaviseletet tanusított folyton iránta. A barbár teljesen elszigeteltté kívánta tenni Italiát, hogy annál könnyebben uralma alá keríthesse.

A római világ eme bölcseje végtelen különös és borzasztó látományul szolgált akkoriban. Róma és a tanács felett egy svév rendelkezett, a birodalom hadseregének legfőbb tisztje, a mely sereg az ő intézkedésére s az ő érdekében burgundokból, gótokból és kiválólág svévekből alakítatott, a ki se mást nem tett most fejedelmökké, se magát nem merte azzá tenni. Ez a római sereg sajátképen az övé volt, vagyis inkább az ő népe volt ez. ²⁾ Ricimer Milano ³⁾ körül táborozott, a rhétiai s norikumi hegység szomszédságában, a honnét a dunamelléki svévek közül való újonczait vonta magához, s Ariovistusnak emez utóda, Rómának eme barbár diktátora innét tudatta szándékait Julius Caesar utódaival, vagy pedig eljött maga, hogy elmondja egyenesen a tanács színe előtt. Jóllehet római tisztviselő volt s hatalmát Rómának köszönhette, mindazonáltal restelte föl-

¹⁾ Ricimeris fraude . . . . Romae in palatio, veneno peremptus. Cassiod. *Chron.* — V. ö. Cuspin in Cassiod. 453. lāp.

²⁾ Proprio marte . . . Sidon. Apell. *Carm.* II., 353. v.

³⁾ Mediolani residentem . . . Ennod., *Vit. Epiphan.* 340. 1. *Ed. Schot.* 1611.

venni a togát vagy a chlamyst, hanem ő is a germán főnökök biborszinű juhőr-öltönyét kedvelte. ¹⁾ Bizonyára nem először látta Róma, hogy seregeinek vezérei közül valamelyik, vagy pedig egyik hadserege, kapui előtt megjelenve, az állam rendes kormányhatalmát felfüggeszti s parancsolójakép beszél vele; azonban ez a bőrbe öltözködött diktátor idegen volt, ez a hadsereg pedig barbár népség, s azon a napon, a midőn ennek az új Sullának eszébe jut, hogy veteránjait megjutalmazza, Itáliának meghódítása befejeződik. Ricimernek diktátorsága, a barbár nemzeteknek Stilikótól Odoaker felé való szakadatlan haladásának utolsó állomása gyanánt tekinthető.

Kétségtelenül azt kérdi itt valaki, hogy miért nem foglalta le Ricimer nyíltan a maga részére azt a császári méltóságot, a melyet másoknak oly drága árért engedett át, vagy pedig üresen hagyott, hogy ne kellessék vissza vonnia, és mivel csakugyan nem tette, miféle nemesebb érzelem, vagy miféle előítélet tartóztathatott vissza egy ily embert egy ilyen célra való törekvéstől? A történelmi tények megfelelnek erre a kérdésre. Azon ötszáz év alatt, a meddig a nyugat-római császárság fennállott, egyetlenegy barbár sem merészkedett a császárságra trónkövetelőül fellépni, az egy gót Maximint kivéve, a kit 235-ben, a fellázadt katonák a Rajna partjain dorbézolás közben császárrá kiáltottak ki, miután Alexander Severust ²⁾ megölték; azonban a lázadásnak ez a szomorú teremtménye sem merte soha Itália földjére tenni lábát, jóllehet római tartományban, római

¹⁾ Pellitus. Ennod., *Vit. Epiphan.* 340. lap.

²⁾ A gót Maximin bitortlása és halála felől bővebb értesülést merithet az olvasó az én *Histoire de la Gaule sous l'administration romaine* című munkám II. köt. 139. követ. lapjain.

alattvalók között született, sőt a tanács sem ismerte el soha császárnak. Rendes korviszonyok közt pedig még Arbogast és Stilikon, sem emelték vágyaikat ily magasra, jóllehet ezek a legkitünőbbek voltak azon barbár fajú hadvezérek között, a kik a birodalmat szolgálták, s az uralkodási szenvedély is eléggé kifejlődött bennök. Valami megmagyarázhatatlan érzelem mindig visszatartóztatta a nagyravágyó harbárt, midőn éppen az utolsó lépcsőn készült átugorni: úgy hogy szinte azt mondhatná az ember, hogy a legyőzött fajok fiai reszkettek mintegy a római bibor előtt, a mely annyi századon keresztül az ő hódoltságuk jeléül szolgált, és hogy mintegy attól féltek, hogy szentségtörést követnek el az által, ha kezöket reá tenni mernék. Ennélfogva annak lealjasításának gondját magokra a rómaiakra bízák.

Midőn az az interregnum, a melyet Ricimer megteremtett, hónapról-hónapra csak folytatódott ¹⁾, s e közben úgy a magán, mint az állami ügykezelés minden ága teljesen fennakadt s Italiának semerre sem mutatkozott kilátása arra, hogy szenvedéseinek vége szakadjon: a szenátus magára vállalta, hogy követséget küld Konstantinápolyba, a már mintegy hat éve megszakadt államegység visszaállításának kieszközlése. végett, és hogy Leót arra kéri: adna ő császárt a nyugati birodalomnak ²⁾, mivel Ricimer már nem talál többé annak való embert. Ezen lépés szokat-

---

¹⁾ Ez az interregnum a 465-ik év utóljától a 467-ik év ápril haváig tartott.

²⁾ Legati Senatus. Theophan., 98. lăp. Ex legatione Romanorum Occidentalium. Evăgr. II. 6. — *Chron. Alex.* 793. lap.

Petiit quem Romula virtus.

Et quem vester amor.

• Sidon. Apollin. Carm. II. 13. vers.

lanságán kívül még némi merészséget s Itália felszerkenhetésének tanújelét is rejté magában: ezt Ricimer észre is vette és eszélyesen félrehuzódott, jól tudván, hogy az új uralkodót utóvégre is csak úgy hatalmába keríti, mint a többieket, és hogy bármit tegyenek is, csak az történik meg, a mi neki tetszik. Egyébiránt pedig teljes tisztelettel és hódolattal viseltetett a tanács az ő személye iránt; Leo császár is azt mutatta, hogy a kölcsönös sérelmekről megfeledkezett s a patricius, mivel úgy bántak vele, mint a ki magával a tanácscsal egyenlő hatalmasság, megengedte, hogy az alkudozás csak hadd folyjék tovább is a maga medrében, a nélkül, hogy annak megzavarását csak meg is kísérelte volna. Midőn Leo Anthemius megválasztatását ajánlotta, Ricimer ezt készségesen elfogadta. Sőt még azt az eszmét is elfogadta és pediglen mintegy kapva rajta, hogy ő a leendő császár leányát vegye feleségül, meg lehet azért, hogy hizelgőnek találta magára nézve az oly összeköttetést, a mely által a svév és nyugati gót királyok vére majdan a keleti birodalom császárainak vérével keveredik, mint a kiktől származott a szóban forgó fiatal leány, vagy pedig tán azért, mert azon helyzet, melyet ekkép neki a trón körül szántak, neheztelését ideig óráig elaltatta. De különben is minek törődött volna a másodrendű intézkedésekkel, melyek az állapotok lényegét úgy sem változtatták meg. Ricimer tudta, hogy ő az úr s ő is marad az a nyugat-római birodalomban.

Ama jelölt, melyet a keleti birodalom a nyugati számára felajánlott, korántsem oly jelentéktelen személyiség volt a római világban, mint Severus, vagy oly érdemekkel ékeskedő szerencsefi, mint Majorianus: sőt inkább azt mondhatná az ember, hogy Konstantinápoly, a mely hizelgőnek

találta magára nézve Rómának iránta tanusított hódolatát, egyenesen olyan választást kívánt tenni, mely mindkettőjékhöz méltó legyen. Anthemius azonkívül, hogy császár veje volt, maga is császári nemzetségből származott. Galatiából eredő családja a nagy Konstantinéval állott rokonságban. Őseinek egyike Prokopius, Julianus unokatestvére 336-ban a keleti birodalom trónjáért versengett Valenssel¹⁾; atyja és nagyatyja a byzanci udvarnál elsőrangú személyek voltak; sőt ő maga is családi hirnevéhez, és vagyonához annyi személyes kiváló tulajdont kapcsolt már kora ifjúságától fogva, hogy annak következtében az agg és tiszteletreméltó Marcianus császár leányának Euphemiának kezét neki adta.²⁾ Ettőlfogva ipjának mintegy helytartója volt s annak halálával minden nagy erőfeszítés nélkül utódjává is lehetett volna, jóllehet egy hatalmas párt Leo mellett nyilatkozott; azonban Anthemius jobbnak tartotta be nem avatkozni a dologba, sőt nem elégedve be azzal, hogy visszahuzódik versenytársa elől, még azontúl nemeslelkűleg szolgálatába is állott.³⁾ Ezen tisztességes eljárás őszinte barátságot hozott létre közöttük. Midőn tehát a római szenátus követei Konstantinápolyba megérkeztek, Leo örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy hajdani pártfogó-

¹⁾ ..... Prisca propago
Augustis venit a proavis.

Sidon. Apollin. *Carm.* II. 76. v. —

Vesd össze Amm. Marcell. XXVI, 10. — Zosim. IV. 736. lap.

²⁾ Evagr. II. 6. — Euphemiam. Sidon. Appolin. *Carm.* II. 482. vers.

³⁾ ..... Sed vobis nulla cupido
Imperii; longam diademata passa repulsam
Insignem legere virum .....

U. o. 210. s. követk. vers.

jának a vett szivességet viszonzszolgálatlaltal fizesse vissza, vagy legalább a trón helyett trónt adjon cserébe: ennél fogva őt ajánlotta a nyugatiak jelöltjéül.

Anthemius ebben az időben éppen egy keleti hajóraj felett parancsnokoskodott, a mely a végből czirkált az Egeumi tengeren ¹⁾, hogy Görögország partjait Genserik fosztogatásai ellen védelmezze; úgy hogy az alkudozásról neki semminemű tudomása sem volt; és mikor Leo rendeletére sebtiben Konstantinápolyban megjelent, már akkor ott mindent elintéztek, tehát egyedül csak tőle függött, hogy császárrá legyen-e vagy ne. Arra nem igen kellett erőltetni, hogy a maga császárrá választatásába beleegyezék; de már azon eszmében nem nyugodott meg²oly könnyűszerrel, hogy leányát Ricimerhez adja feleségül. Mert a mit az itáliai ügyek állásáról tudott, s a mit a borzasztó patriiciusról és annak kegyetlenkedéseiről beszélt a világ, jóllehet nem rettenté meg a magába bízó s ha a küzdelem ideje bekövetkeznék, a küzdelemre magát elszánó státusférfit, de épen az ejthette méltón gondolkodóba az apát és csakugyan abba is ejtette. Az is nagyon valószínű, hogy a konstantinápolyi palotában, a kelet gyönyörei között nevelt fiatal görög hölgy sem minden irtózás nélkül nézett eme »bőrruhában járó barbárral« való egyesülés elé; holott' a nagy Theodosius leánya és unokája szintén hasonló sorsban részesült, az egyik úgy, hogy saját jószántából hozzá ment a nyugati gót Ataulfhoz, a másik pedig úgy, hogy belenyugodott abba, hogy Genzerik menyévé legyen. De az is igaz, hogy Ricimer

¹⁾ . . . . . Quem modo nauticus urit
Aestus, Abydenique sinus et Sestias ora
Hellespontiacis circumelamata procellis.

Ibid. 505. és követk. v.

épen nem látszott oly kedélyhangulatú embernek, hogy nyájasság által megszeliidíttetni engedje magát, mint a gót király, s egy szép római nő lábainál hajlandó legyen leczkéket venni a Róma iránti tiszteletből s a polgárisultság iránti lelkesültségből. Bármint legyen is a dolog, Anthemius sokáig habozott, és mikor hosszas halogatás után beleegyezett e házasságba, még akkor is oly áldozat gyanánt emlegette azt, mint a melyet egyenesen a rómaiak érdeke csikart ki tőle. ¹⁾ E habozás, e szavak, melyeket a különben is gyanakvó jellemű ember félremagyarázott, a leendő vő és ip egymás iránti elhidegülésének vethették meg alapját.

Anthemius felmagasztaltatásához s a római világ egységének visszaállításához, Leo lelkében még egy más nagy terv is füződött, tudniillik Genseriknek megfenyítése, a ki mint Görögország és Itália tengereinek teljhatalmú ura, a birodalom két felét folytonos zárlat alatt tartotta s ez által annak kereskedelmét tönkretette s partvidékeit egymásután mindenütt elpusztította. Felszabadítani Görögországot a vandál tengeri rablók zsarnoksága alól, üldözni őket buvó helyeiken, Siciliában, Sardiniában, főleg pedig Karthágóban, felégetni hajóikat kikötőikben, megverni őket szárazon és vízen, és végre kikergetni Afrikából, ez volt ama fogadalom, melyre magát Leo lekötötte, ez volt amaz eszme, a melyet régidőtől fogva forgatott elméjében, a melynek valósítása, ha lehetetlennek nem is, de mindenesetre igen bizonytalannak látszott előtte, a két birodalom egyesítése s a két hajóhad közreműködése nélkül. Anthemius édes örömet beleegyezett eme Genserik ellen irányuló szövetségbe, mivel mindjárt első fölléptével Róma megboszulója gyanánt kívánt

---

¹⁾ Ennodius. *Vita Epiphani*. 339. s követk. lap.

szerepelni, s e terv elé másoldalról Ricimer sem gördített semminemű akadályt, mivel ő is személyes ellensége volt a vandaloznak és azok királyának.¹⁾

Még idáig minden jól ment: azonban Leo, azon ürügy alatt, hogy a katonaságból kifogyott Itálián némileg segítsen, a keleti hadseregnek, az új fejedelem iránt legnagyobb hűséggel viseltető osztályával kísérteté el Anthemiust. Nem épen megvetendő segítség volt ez a barbárokból újonczozott itáliai sereg számára, a melyben a rómaiság érzelme nagyon is rászorult a megerősíttetésre; mindazonáltal, az adott körülmények között, ez a görög hadosztály egészen úgy látszott, mintha csak testőrcsapatúl volna szánva, s azzal megbízva, hogy a nyugati birodalom seregeinek közepette, a görög fejedelem fölött őrködjék. Ezen rendszabály, jöllehet alapjában egészen jó és eszélyes volt is, mindazonáltal némi titkos bizalmatlanság rítt ki belőle, a mely által a patricius és katonái sértve érezhették magokat. Egyéb-iránt úgy látszott, hogy ezt a két embert egyenesen arra rendelte a sors, hogy jellemöknek pusztá érülködése által is folytonosan sértsék egymást. Ricimer minden tekintetben teljes ellentéte volt Anthemiusnak. Ez utóbbi, mint afféle élénk, heves Ázsia szülötte, gyakran minden elégséges ok nélkül is hevesen felfortyant s minthogy megszokta azt, hogy mindenben engedelmeskedjenek neki, ez által a véleményéhez való ragaszkodása egész makacssággá fajult. Ricimer ellenben ritkán vitázott, meg nem haragudott, azonban se meg nem értett, se el nem tűrt soha mást, saját akaratán kívül. Midőn később egyenetlenségek a világ előtt

---

¹⁾ Procop. *Bell. Vand.* I. 5. 6. Theophan. 99. lap. Sidon. Apoll. Carm. II. több helye.

is kitört, a vő ipját folytonosan a *dühös galatai* ¹⁾ gúnynéven említette, s ezen ingerlékeny jellemre, a melyet akkor hozott ki sodrából a mikor neki tetszett, tolta a felelősséget mindazokért a szerencsétlenségekért, a melyeket titokzatos céljaihoz végzetszerűleg ő maga készített élő.

Anthemius, midőn fényes kíséretével ²⁾ s keletiekből álló kisdied hadseregével Konstantinápolyból elutazott, 467-ben ápril 12-én kötött ki Ravenna mellett, a Classis nevű hadikikötőben, a hol Ricimer várakozott reá. Partraszállása alkalmával az itáliai csapatok, a melyeknek oda vonásáról a patricius eleve gondoskodott, császárrá kiáltották ki. Anthemius a caesari ³⁾ czimmal érkezett Italiába, a melylyel Leo elutazásakor ajándékozta meg, részint kijelölésül a nyugatiak választására, részint a római világ két fele között helyreállított *egyező akarat* (unanimitas) ⁴⁾ zálogául, az augusztus címnek megadása s az elsőfokú császári köpenynyel való felruházás jogát Ricimer és Leo egymás közt való kölcsönös megegyezésök folytán, a római nép és tanács számára tartották fenn. A római világnak az egységre, a belső békére s annyi felfordulás után a törvényes és rendszeres kormányra való visszatérése, úgy látszott, mintha új

¹⁾ Galata concitatus. Ennod. *Vita Epiphan.* 336. lap.

²⁾ Cum comitibus, viris electis. Idat. *Chron.* 41. lap.

³⁾ Leo Anthemium ex patricio Caesarem ordinans, Romae in imperio destinavit. Jornand. *De regni succ.* 46. fej.

⁴⁾ *Unanimitas.* E szó a császári korszakban, a politikusok által elfogadott értelme szerint azt jelentette, hogy a két császár kölcsönösen elismerte egymást, ennél fogva a két kormány is teljesen jó egyetértésben van egymással, s a két államot egy ugyanazon törvény s közös igazgatás kapcsolja össze. Lásd e tárgyban azon cikket, melyet a *Revue des deux Mondes* 1857-ik évi mart. 1-én megjelent számában *Arles et le tyran Constantin* czim alatt közöltem.

életet öntött volna az itáliaiakba. Ricimernek Anthemius leányával nemsokára bekövetkező házasságában, melyet politikai szempontból óhajtott a szenátus, sürgetett Leo, s ugyanebből egyezett bele végre Anthemius, hosszantartó békének biztos zálogát látta mindenki. Itáliát újra táplálni kezdte a remény, s a közöröm nyilvánulásai törtek ki mindenfelé.

Különféle okok, első sorban pedig bizonyos pestisféle ¹⁾ betegség, mely Itália közepén és déli részén meglehetősen szigorúsággal dühöngött, Ravenna falai közt marasztalták Anthemiust és Ricimer fiatal menyasszonyát. E késedelem boszanthatta ugyan a patriciust is, de főleg Róma lakosainak türelmetlenségét fokozta, a kik minél előbb szerették volna végleges kormányukat felállítani, az által, hogy a császár vállaira helyezik az uralkodói köpenyt s a fiatal görög nő fejére a menyasszonyi *flammeumot*. ²⁾ Az sem lehetetlen, hogy Anthemiusnak, midőn leendő vejét megismerte, újra feltámadtak aggodalmai, azon időpontban, a midőn leányát ily kétes sorsra kellett megmásíthatatlanul lekötnie. Végre kénytelen lévén a tanács ismételt felszólításainak engedni s nem halogathatván tovább önelhatározását, útnak indult, a nélkül, hogy a pestis teljes megszűnését bevárta volna. Róma úgy fogadta mint megmentőjét. Augustusi rangra való felmagasztalása augusztus hónap elején ³⁾

¹⁾ Labb., Concil. IV. köt. 1236. lap.

²⁾ *Flammeumnak* amaz élénk narancssárga vagy lángszinű fátyolt nevezték, melylyel a római menyasszony menyekzője napján magát tetőtől talpig betakarta. E fátyolt az esküvő alatt a szemérmes ifju nő arczára vonta s úgy maradt, míg csak férje lakásába nem kísérték, a hol annak volt joga levonni róla. (*Fordító.*)

³⁾ Idat. *Chron.* 41. lap. — V. ö. Tillem. *Hist. des Emp.* VI. köt. 344. lap.

a Bontrotes síkon, a várostól ¹⁾ mintegy három mértföldnyire, iszonyu néptömeg jelenlétében történt, a mely az új fejedelemség hajnalát örömrivalgásokkal üdvözlé. E nagy lelkesültség lecsillapítá némileg Anthemius háborgó kedélyét, atyai aggodalmai azon arányban oszoltak szét, a mint császárságával járó gondjai növekedtek; és miután megállapodott abban, hogy teljesen sorsára bizza magát, a trónralépés szertartása után gyorsan végrehajtatta a menyekzőt is.

A görög császár ²⁾ (ezt a nevet kapták fel rá igen sokan a nyugatiak közül, és pediglen egynémelyek pusztán azon szándékból, hogy ezzel mintegy kitüntessék keleti eredetét, de mások egyenesen ellenséges vagy megrovási czélzattal alkalmazták rá, hogy eme minősége a nyugatiak kegyéből való kituratására jogczimúl szolgáljon) tehát a görög császár arra használta fel ezen Ravennában való kénytelen kelleetlen időzését, hogy birodalmát ez alatt egy kissé tanulmányozza. Azon ügyek között, a melyek felett neki kellett határoznia, akadt egy meglehetősen fontos és eléggé bonyolódott ügy, t. i. az, a mely az arvernek nagy gall községére vonatkozott, s a község folyamodvány útján felhatalmaztatást kért arra nézve, hogy követet küldhessen, a ki a fejedelem, vagy annak titkos tanácsa előtt jogait védelmezze. Úgy látszik, hogy ezen ügy, melyre az elsőfoku ítéletet már meghozták Galliában, felebbezés útján került azon alkalommal a birodalom fővárosába. A követ-

---

¹⁾ Cassiodor. *Chron.* — Vict. Tun. *Chron.* — Idat. — *Chron.* hét ezeret mond. V. ö. Cuspin., in *Cassiod.* 453. lap. Tillem. mint fentebb.

²⁾ Graecus imperator. Sidon. Apollin. *Epist.* I. 6. — Graeculus. Ennod. Vit. Epiphan. 336. lap.

ségek vagy a római törvény szavaival élve a tartományok, vagy városok által a kormányhoz intézett legatiók küldhetésére előzetes engedély kívántatott ¹⁾, akár a császár idejének kimélése, akár a városok vagy a császári kincstár pénzének megtakarítása szempontjából, mert ezen legatiók, a melyek az állami posta lovain és kocsiaín szállíttattak és elszállásolásuk is az egész út mentén hasonlókép az állam költségére történt, oly nagy kiadással jártak, hogy a takarékos kormányzók nagyon helyesen jártak el, ha ezt a dolgot egy kissé szemmel tartották. Auvergne eme küldöttségbe a maga képviselőjéül Sidonius Apollinarist választotta, a ki jóllehet születésére és lakhelyére nézve lyoni volt, de Avitus császár leányával való házassága következtében — a ki, a mint tudjuk, arverni eredetű, meghonosult arverninek tekintethetett. Alig akadt, úgy a keleti mint a nyugati birodalomban olyan ember, a ki, ha egy kevés irodalmi képzettséggel dicsekedhetett, legalább nevéről ne ismerte volna a gall költőt, a kinek személyében összpontosult ezen korszakban a latin irodalomnak összes dicsősége, úgy hogy Anthemius is azt hitte, hogy Galliát kötelezi le az által, ha leghiresebb gyermekét kiváló megkülönböztetésben részesíteti. Ennélfogva nemcsak helybenhagyatott az arverniek kérelme, hanem ezenfelül még külön iratban is felhivatott a költő, hogy a császárnak Rómába való elutazását be nem várva ²⁾, egyenesen Ravennába siessen.

Cajus Sollius Apollinaris Sidonius azon időben, kora politikai eseményeivel egybefüggő irodalmi dicsőségének

¹⁾ Cod. Theod. *De legat. et Decret. legat.* IV. köt. XII. Fej. 12. czim. U. o. 1. 32. *De cursu publico.*

²⁾ Ezt következtethetni ama körülményekből, melyeket maga a szerző beszél el Heroniusához intézett levelében. *Epist.* I. 5.

teljes fényében tündökölt, a melyet születésének és méltóságainak előkelősége még inkább növelt. Sidonius, a ki Lyonban olyan családból született, a mely a galliai nemeség legelőkelőbbjei közé tartozott, a ki praetorianus praefectusok ¹⁾ s magister militumok ²⁾ fia s unokája volt, oly nevelésben részesült, mint akármelyik más vele egyenlő rangu fiatal római. Tanulmányozta az irodalmat, ügyvédkedett a törvényszék előtt, katonáskodott, megfutotta a polgári hivatalos pályát: azonban természetes hivatása minduntalan a költészethez térítette vissza, a mely azon kívül, hogy lelke nemes hajlandóságait leginkább kielégíté, még szerencséjének is zsámolyául szolgált. Már akkor méltán szellemes ember, csinnal s finomsággal levelezni tudó s ügyes verselésre képes egyén hírében állott Galliában, midőn Avitus, Auvergnenek, vagy helyesebben mondva egész Aquitaniának ezen legfontosabb személyisége, leányának Papianillának kezét neki ajándékozta. Az ipa váratlan felmagasztaltatása, a ki Maximus megöletése után császárrá lett, a vőt nemsokára a forum romanum óriási színterére vezette azon kised színpadról, a melyre az előtt irodalmi hírneve szoritkozott. Ott szavalta el azután a versei által elbájolt nép és szenátus tapsai között az Avitusra irt dicsérő költeményét, s Róma ezért abban a kiváló megtisztel-

¹⁾ A praetorianus praefectus, vagy praefectus pretorio — hajdan a császári testőrség feje volt, s mint ilyen a fejedelem helyett a katonai, törvénykezési és pénzügyeket vezette. Midőn Nagy Konstantin a testőrséget eltörölte, a négy praetori prefektust azért megtartotta a római birodalom négy tartományának, 1. a Kelet, 2. Illyria, 3. Italia, 4. Galliának polgári főkörmányzójául. *Fordító.*

²⁾ Pater, socer avus, proavus praefecturis urbanis, praetorianisque, magisteriis palatinis, militariibus micuerunt. Sidon. Apollin. *Epist.* I. 3. Gregor. Tur. *Hist. Franc.* II. 21.

tetésben részeltette, hogy bronz-szobrát állíttatta fel az Ulpiana bibliothecába ¹⁾), közel Claudianuséhoz, a kivel szellemes élcei és könnyed verselése mellett sem mérkőzhetik. Ez időtől fogva Sidonius a császárok elmaradhatatlan panegyristájává lett; úgy hogy szinte adó gyanánt követelte már ezt tőle a hatalom, s e követelését Sidonius nem is birta soha megtagadni. 458-ban nemcsak Avitus legyőzőjét és utódját Majorianust énekelte meg, a kit érdemei és kegyelmessége legalább nagy emberré tettek, hanem annyira megfélemedezett magáról, hogy még Ricimer dicséretére is vállalkozott, a kinek hálátlansága és alávaló árulásai sietteték családjá bukását. ²⁾ E miatt sokan kárhoztatták, jöllehet a hatalmasok kegyére való rászorultsága, hiúságának ellenállhatatlan ösztönzése s a jellemével vele született könnyelműsége miatt nyomban meg is bocsátottak neki. Alapjában véve Sidonius egyenes lelkű ember, hazájának őszinte barátja s a római polgárisultságba, melynek egyik ékességül szolgált, egyenesen szerelmes volt; ennél fogva ösztönyszerűleg ellentétbe helyezkedett a barbárokkal, a kiket a polgárisultságnak, az irodalomnak, a keresztyén orthodoxiának valóságos rémeiül tekintett; azonban az ő erejének és bátorságának napja még nem érkezett meg; Sidonius Apollinarisnak a valódi hazaszeretetre a kereszténység útján kellett eljutnia.

Sidoniusnak nem okozott nagyobb örömet a *sacrum mandatum*nak ³⁾ (ezt a hivatalos kifejezést használták a

---

¹⁾ Nil vatum prodest adjectum laudibus illud
Ulpia quod rutilat porticus aere meo.

Sidon. Apollin. *Carm.* VIII. Szintén *Epist.* IX. 16.

²⁾ Sidon. Apollin. *Carm.* V. 267. s követk. vers.

³⁾ Sacra mandata, sacri apices.

császári sürgöny eljelölésére) kezéhez való vétele, mint a mekkora büszkeséggel töltötte az el hazáját, Lyon városát; mindenki azon volt, hogy még egyszer láthassa, megcsókolhassa őt, szerencsés utat s szerencsés hazajövetelt kívánhasson neki. Ugyanigy bántak vele útközben is. Az állami posta minden állomásán lesték barátai és rokonai, s veszekedtek egymással azon szerencse felett, hogy melyik fogadhassa vendégül s csak nagy bajjal engedték ismét útra kelni. E szolgálatkészség következtében sok drága időt veszített el, a melyet később volt oka sajnálnia. »Nagyon lassan haladtam, így szólt azon levelében, melyben ezen utját elbeszéli, nem azért, mintha ritkán akadtunk volna lovakra, hanem azért mert sűrűn akadtunk barátokra.«¹⁾ Az Alpések között másnemű akadályokra, másnemű idővesztegetési alkalmakra talált: nevezetesen az utakat oly mélyen betemette a hó, hogy ugy kellett magokat rajta keresztül ásnio. ²⁾ Végre mégis elérkezett a liguriai síkságra, majd Páviába, a hol a szárazföldi út elvégződött s a folyami elkezdődött. Itt a hivatalos szállításokra használt szilárd, de a mellett könnyű, cursoriának nevezett csónakok egyikére ült, s a Tessin vizei csakhamar a Póéba repítették.

A gall ekkor járt életében először észak Itália síkságain s folyamain: ennélfogva minden ujdonszerűnek, minden tündéri szépségűnek tetszett előtte. »Az Eridanus rohant velem, ezt írta néhány hét múlva egyik lyoni barátjának Héroniusnak, a kivel mint afféle költővel bizalmas költői eszmecserét folytatott, s a mint ott hajózártam, elnézdeltem Phaetonnak ezen borostyánkő könyeket hullató nővéreit, a

¹⁾ Moram vianti non veredorum paucitas, sed amicorum multitudo faciebat. Sidon. Apollin. Epist. I. 5.

²⁾ Cavatis in callem nivibus, itinera mollita. U. o.

kiket serleggel kezünkben oly sokszor megénekeltünk; azonban mikor láttam őket, nevetnem kellett ostobaságaink felett. ¹⁾ Majd a zavaros Lambro, az azurkék Adda a fékezhetetlen Adige s a lomha Mincio torkolata előtt haladtam el, a mely folyamok egynémelyike a liguriai, másika pedig az euganeai hegyekből ered. Futásunk közben szememmel mély örvényeiket igyekeztem megmérni s a meddig birtam, követtem őket a messze távolig, ama tölgyek és jávorfákban álló lugosok alatt, melyek följük hajolnak. Mindenfelé a nádasok árnyékába rejtőzködő vízi madarak kellemes éneke hangzott, a melyeknek a nádszálak tetejére felfüggesztett fészkei, mint valami légi építmények, a legkisebb szellő lendülésére jobbra balra ingadoztak. ²⁾ Nemsokára megérkeztünk Cremonába, Mantuának e baljóslatú szomszédjába, melynek közelségén Virgil annyira sajnálkozott. ³⁾ — Brixillumnál csónakot kelle változtatnunk; veneta révészeink elhagytak bennünket, hogy az Emilia tartománybeli tengerészeknek adjanak helyet. Alig léptünk be ide, már is kimentünk, mivel Ravenna hívott magához, Ravenna, a mely felé egyenes irányban oly sebesen igyekeztünk, a mily sebesen csak evezőink vinni bírtak bennünket. Sidonius már nem találta ott a császárt, a kinek előbb kellett Rómába útnak indulnia, mintsem maga is gondolta volna. A gall poetának, mielőtt folytatta volna utját a végből, hogy Romulus váro-

---

¹⁾ Cantatas saepe comessaliter Phaetontidas et commentitias arborei metalli lacrimas risi. Sidon. Apollin. *Epist.* I. 5.

²⁾ Nunc in juncis pungentibus, nunc et in scirpis enodibus, nidorum strues imposita nutabat. *Mint fent.*

³⁾ Cujus est Tityro Mantuano suspirata proximitas. U. o. — Virg. *Eccl.* IX. 29. vers.

sába eljusson, elég szabad ideje maradt arra, hogy Honorius és III. Valentinianus városát részletesen megszemlélje.

Alaposan meg is undorodott azután Ravennától, az utolsó Caesarok ezen szégyenletes fővárosától, a kik Augustus alkotásainak védelmére az adriai tenger lagunáinál s a Pó mocsarainál jobbat nem birtak találni. Egészségtelen levegője, pöczegödrökhöz hasonló csatornái, melyekből minden evező csapásra, vagy a csónakos csáklyájának minden mozdulatára dögleletes bűz emelkedett ki¹⁾, folytonosan felázott talaján összeomlással fenyegető házai, s ama körülmény, hogy iható víz sehol nem akadt benne, már eléggé nem tetszettek neki, de még jobban elvették tőle kedvét lakosságának kapzsi és kicsapongó erkölcsi jelleme, katonaságának elpuhultsága s papságának fajtalansága. Ezen ellenszenve Ravenna iránt később sem csillapodott, úgy hogy a felett való bosszúságát, hogy akarata ellenére falai között kénytelenítettett időzni, éles sőt mondhatni sértő epigrammákban öntötte ki. Valami Candidianus nevű Caesennából eredő ravennai lakos ezen esemény után valamivel később azt írta neki, hogy Rómában való tartózkodásához szerencsét kíván, a hol legalább láthatja a napot, a mi lyoni embernek bizonyára érdekes látványul szolgál, Sidonius kedves városának Lyonnak védelmére kel s válaszában ugyancsak elbánik mind a gunyolódóval, mind Caesennával mind főképen Ravennával, a melyről egyúttal olyan képet rajzol, a mi hízolgőnek egyáltalán nem mondható. Midőn barátját Candidianust ostromozza: akkor egyúttal az itáliaiak amaz idejét — mult dölýfősségét is megszügyeníti, mely az

¹⁾ Cloacali pulte fossarum (discursu lintrium ventilata..... Nauticis cuspidibus foraminato fundi glutino..... Sidon. Apollin. Epist. I. 5.

Alpeseken túl vad vidékeknél s barbár népeknél egyebet nem akart látni.

»Szerencsekivánataidat kedves Candidianusom, így ír neki, meglehetősen mennyiségű gúnynyal fűszerezted. Azt mondod, hogy örülsz azon, hogy a mióta hazádnak pártfogoltjává lettem, legalább a napot láthatom, a melyet mi, a kik a Saone vizét iszszuk, csak úgy félig-meddig ismerünk; és ezen felül szememre veted azon ködöket, a melyekben a szegény lyoniak élnek s napunkat, melynek reggeli párázatai még fényes délben is alig oszlanak széjjel.¹⁾ Te mered ezt nekem mondani, te caesenai, a kinek a hazája inkább mondható sütő kemenczének mint városnak! Egyébiránt te magad bebizonyítottad előttünk, hogy mily sokra becsüled az általa nyújtott gyönyöröket, azzal, hogy Ravennába menekültél belőle, a hol annyi a szunyog, hogy szinte felhőnek látszik s össze-vissza szurdalják az ember fülét, továbbá a hol békák a polgártársaid²⁾ e fecsegő, szemtelen csapat, a mely brekegése mellé oly szépen tánczol. Milyen város, vagyis inkább milyen mocsár ez a te lakóhelyed! Felfordult ott a természet minden törvénye. A falak usznak benne, s a vizek állanak, a tornyok sétálnak s a hajók szárazon hevernek, a meleg fürdők jéghidegek s a házakban megsül az ember, ime ilyen Ravenna. Az élők szomjan halnak meg benne s a halottakat felveszi a víz sirjaikban.³⁾ Azon életmód is, melyet ott folytatnak az emberek, egészen visszája annak, a minőt másutt láthatni. Ott a tolvajok virrasztanak

---

¹⁾ Diem quereris nobis matutina caligine obstructum, vlx meridiano ferrore reserari. Sidon. Apollin. Epist. I. 8.

²⁾ Municipalium ranarum, loquax turba circum siliit....
Mint fennebb.

³⁾ Sitiunt vivi, natant sepulti.... U. o.

s a hivatalbeliek alusznak; a papok uzsorára kölcsönözik pénzeiket mint valami syriai, a syriaiak pedig zsolorzmákat zengedeznek, mintha ők volnának a papok; ott a kereskedők hadi vállalatokba, a katonák pedig kereskedésbe bocsátkoznak; és végre a heréltek fegyverforgatásban, a szövetséges barbárok pedig az irodalom művelésében gyakorolják magokat. ¹⁾ Az a város, a hova te házi isteneidet áttelepítetted, könnyebben birt területre akadni, mint akármily csekély terjedelmű földre. ²⁾ Viseltessél tehát nagyobb irgalommal az Alpeseiken túl lakó azon szegény emberek iránt, a kik beérik azzal, ha saját egők jótéteményeit élvezhetik s nem kérkednek vele akkép, hogy egyúttal a másokét gyaláznák. Isten veled!»

Távozott is belőle azonnal, mihelyest csak neki vág-hatott annak az útnak, mely az Apennineken keresztül Rómába vezetett. A Rubikon folyó hazájára emlékeztette; eszébe jutott, hogy ez a kis folyó képezte egykor ama nagy állam határát, melyet a gallok Itáliában alapítottak, a kik sok századon keresztül osztakoztak az itáliai népfajokkal az Adria mellékén levő városok feletti uralomban. ³⁾ Midőn e hosszú hegyláncz nyugati lejtőjére megérkezett, komoly kellemetlenséget okozott neki a toscanai mocsárok levegője, melyet egyenesen dögvészesnek nevez ⁴⁾. s a nappali hőség-

---

¹⁾ Student armis eunuchi, litteris federati. U. o.

²⁾ Tu vide qualis sit civitas. . . . qua facilius territorium potuit habere quam terram. Sidon. Apollin. Epist. I. 5.

³⁾ Ad Rubiconem ventam, qui. . . . olim Gallis cisalpinis, Italis-que veteribus terminus erat, cum populis utrisque, adriatici maris oppida divisui fuere. U. o.

⁴⁾ Pestilens regis Tuscorum, spiritu aeris venenatis flatibus inebriato. . . . U. o. . .

nek az esteli és reggeli hideggel való váltakozása következtében hideglelésbe esett. »A hideglelés szünet nélkül gyötör, ezt írta Heroniusnak, szívem legtitkosabb rejtekéig emészt a tikkasztó szomjuság, sőt behat egészen a csontjaimban levő velőig is. Ha vágyamnak hihetnék, ki bírnám inni a Fucinus tavát, a Clitumnust, az Aniót, a Nart, a Tibert s mindazon vizek folyását, a melyeken keresztül haladok.« Midőn Rómába megérkezett, alig volt jártányi ereje s a mint mondja, minden perczben halálát várta. Nem is mérészt a város belsejében keresni magának szállást, hanem mivel azt érezte, hogy nyugalomra van szüksége, a kapukon kívül állapodott meg, azon külvárosban, mely a Vatican-hegy mellett terült el. Sidonius egész lelkéből keresztény volt, habár egyuttal a költői izgalmakat is mohó vágygyal kereste, s mihelyest gyengeségétől kitelt, a Péter és Pál apostolok sirjához sietett, a mely, a mint tudjuk, eme hegy lábánál épült, s leborulva ott imádkozott, mialatt egészen rajongó önkivületbe merült. Saját elbeszéléséből tudjuk, hogy imádkozása közben azt érezte, hogy tagjait rendről-rendre valami éltető erő járja által, úgy hogy egészen meggyógyulva kelt föl.¹⁾ Ezen néhány vonásból teljesen kiismerhetjük a gall költőt, a ki mint világfi gyakran könnyelmű és kételkedő, azonban mint keresztény a legmélyebb érzelmek befogadására s a leghatalmasabb vallásos rajongásra hajlandó.

Sidoniusnak számtalan barátja lakott Rómában; Avitus császár uralkodása idejében akárhány oly magasrangú személyt ismert, a ki örömet megnyitotta volna előtte

¹⁾ Ubi priusquam vel pomoeria contigerem, triumphalibus apostolorum liminibus affusus, omnem protinus sensi membrīs male fortibus explosum esse langvorem. Sidon. Apoll. Epist. I. 5.

márvány palotáját s büszke lett volna rá, ha vendégül fogadhatja: azonban ő egyiket sem kereste fel. E helyett valami szerény vendéglőben fogadott szállást, a hol teljes felgyógyulásáig meg is maradt.¹⁾ Róma ezúttal fenekestől felfordultnak látszott; az ügyek függőben maradtak, a hivatalok szüneteltek s a császári palotának tájára se lehetett jutni, mivel a császár Ricimer patriciussal házasította össze leányát s az ünnepélyek már elkezdődtek. Az Alpesekeztől vidék lakója tehát jobbnak látta, ha szobája falai között marad mindaddig, míg ezen nagy izgalomnak vége szakad s a vigalomnak ezen idejét részint nyugalomnak szenteli, a melyre egészségének nagy szüksége volt, részint pedig levelezésére fordítja; a mely némi részben ránk is maradt.

»Ime egészen a lakodalmi zenebona kellő közepébe cseppentem, ezt írja barátjának Heroniusnak. Ricimer patricius veszi feleségül felséges fejedelmünk leányát, a közbízottság reményének zálogául. Elgondolhatod, hogy az egyesek és összesség, a rendek, osztályok és egyének ezen öröme közben a te Alpeseken tulról való barátod jobb szeretett elrejtőzni²⁾, s míg számódra ezen sorokat írja, távolról hallja ama Fescenninus³⁾ versek visszhangját, a melytől hangzanak a színházak, árucsarnokok, laktanyák, piacok, templomok, gymnasiumok, egyszóval az egész város. Eme fülsiketítő zaj ellensúlyozásául a tanulmányok hallgatnak, az ügyek pihennek, a bíróság néma, a követségek kihallgat-

¹⁾ Conducti diversorii parte susceptus. U. o.

²⁾ In ista non modo personarum, sed etiam ordinum partiumque laetitia. Transalpino tuo latere conducibilis visum. U. o.

³⁾ A Fescenninus versek felváltva énekelt, izetlen gúnyt és pajkos trágárságot tartalmazó népies dalok, melyeket főleg lakodalmak alkalmával énekeltek. *Fordító.*

tatása bizonytalan időre elnapoltatott, nincs senki, a ki bárminemű ügyet is sürgetne s azok, a kik valamely komoly perrel érkeztek ide, nem tehetnek egyebet, minthogy türelmetlenségek a komédiások által üzött pajkos tréfák között megsétáltatják. ¹⁾ Már a szűzet ki adta az atyja, a vőlegény fölvette koszorúját, a volt konzul himezett ruháját, a menyasszonyt kísérő nyoszolyó asszonyok a szokásos cyclast ²⁾ a szenátor tógájában büszkélkedik s a plebejus leveti selejtes mindennapi ruháját, hogy az ünneplőbe öltözködhessék. Mind a mellett még korántsem zajlott le az egész lakadalmi ünnepély, az új menyecskét apja házából férjeébe csak ezután kísérik át. ³⁾ Majd ha az ünnepély bevégeződik, tudósítlak ügyem állásáról, ha ugyan az ünneplés befejeztével, az egész város közönségének ezen rendkívüli elfoglaltsággal járó szünnapjai is végüket érik. ⁴⁾

Végre csakugyan elérkezett az az idő, midőn az ügykezelés ismét rendes kerékvágásába zökkent s Sidonius elkezdett ide-oda látogatóba járni. Mihelyest csak mutatkozott, azonnal oly áldozatkész barátokra vagy gazdag pártfogókra akadt, a kik szinte vetekedtek egymással azon, hogy melyik fogadhassa házába vendégül. Ő azonban mindnyája közül valami Paulus nevű, városi volt prefektus, ép oly tudós mint tekintélyes ember házát választá. Paulus szinte

---

¹⁾ Dum inter scurrilitates histrionum totus actionum seriarum status pergrinatur. Sidon. Apollin., *Epist.* I. 5.

²⁾ Jam cyclade pronuba, jam toga senator honoratur. U. o. A cyclas köröskörül biborszalaggal szegélyezett, kerekaljú ruhadarab volt; ez öltönyt vették fel azok a matrónák, a kik az esküvő napján a menyasszony kísérőiképen szerepeltek.

³⁾ Nondum tamen cuncta thalamorum pompa defremuit. U. o.

⁴⁾ Istam totius civitatis occupatissimam vacationem. U. o.

szerencsájének tartá, hogy vendégéül megnyerhette ama hirneves költőt, a kinek szobrát mindennap látta Traján forumán, amaz előcsarnokban, a mely a görög könyvtárt a latin könyvtártól elválasztá ¹⁾, s a kinek könnyed verselési képességét kétségkívül irigyelte. Viszont a galliai is nem-kevesebbé örülhetett azon, hogy gazdájával, mint afféle illetékes biróval, kedvencz foglalatosságairól beszélgethetett, mert Paulus maga is költő volt vagy legalább azon igyekezett, hogy annak tartsák. Akkoriban a hanyatlásnak ama végső korszaka következett már be, a mikor az irodalom a teremtői lelkesültség magaslatáról nemcsak hogy művészetté hanyatlott alá, hanem már a művészetből is valóságos mesterséggé aljasódott le. A szónoklatnak egészen új sajátságos neme képződik; felkapják a keresett írásmódot, az egymás ellenében tett szavakat, a legmesterségesebben rendezett czikornyásságot, egybehangzást, a műkifejezéseket, egyszerűen a homályosságot; úgy hogy az irodalom utoljára csakis néhány beavatott zagyvalékos beszédévé válik. Sidonius Apollinaris szakértő volt ebben a műfajban, azonban Paulusban mégis mesterére akadt. A vendéglátási szivességet az egyik megfizettette, a másik meg örömet fizette élczes szójátékokkal, epigrammokkal s mindenféle tárgyakról összeírt prózával és verssel. »Az én házigazdám, ezt írta Sidonius meghittjéhez, Heroniushoz, intézett levelében, a tudomány és művészet minden nemében a legkiválóbb embere a világnak. Én édes istenem! mennyire érti ez az

---

¹⁾ Cum meis poni statuam perennem
Nerva Trajanus titulis videret,
Inter auctores utriusque fixam
Bibliothecae.

ember, hogy mint csusztathatni valamely mondatba találó kifejezést, valamely elkoptatott kitételbe szónoki alakzatot, vagy pedig a versbe mesteri sormetszetet. Ez aztán az igazi czeremester, sőt még újjaival is mit nem visz véghez!«¹⁾

Ezen ügyes ember egyúttal a legjobb emberek egyike is volt, a ki, mivel Sidoniust megkedvelte, azon igyekezett, hogy mind arra, mind pedig Auvergnere nézve minél hasznosabbá tehesse azon időt, melyet annak az örök városban kellett töltenie. Már ekkor senki sem férközhetett Anthemius közelébe, a ki teljesen a kormányzás gondjaiba merült s minden valószínűség szerint az arvernek ügyével együtt azon követről is elfeledkezett, a kit Ravennába magához rendelt. Paulus oly alkalmat keresett, a mely a császárnak mind a kettőt észébe juttathatná s Sidonius számára megszerezne ama kihallgattatást, a mi után ez oly rendkívül vágyódott.²⁾ Szóba hozta tehát a dolgot az udvarral bizonalmas viszonyban levő barátjai előtt, úgy hogy lassan-lassan egy kis ártatlan összeesküvésféle szerveződött a galliai körül, de a miből utóvégre is hasznot kellé huznia mindenkinek, a császárnak ép úgy mint a költőnek, a pártfogolóknak ép úgy mint a pártfogoltnak.

Ámbátor Paulus is jó viszonyban volt az udvarral, mind a mellett akadt néhány olyan ember, a ki nálánál könnyebben közlekedhetett a palotával, s a kiknek a közbenjárása hathatósabban előmozdíthatta az ügyet a titkos tanácsnál vagy a császári kancellariánál. Paulus tehát

¹⁾ Deus bone, quae ille propositionibus aenigmata, sententiis schemata versibus commata, digitis mechanemata facit. Sidon. Apollin. *Epist.* I. 9.

²⁾ Igitur per hunc primum, si quis quoquo modo in aulam gratiae aditus exploro.... Sidon. Apollin., *Epist.* I. 9.

szemlét tartva Sidoniussal együtt a szenátus tagjai fölött, két volt konzul mellett állapodott meg, a kik e diszes rendnek legelőkelőbbjei voltak, vagy saját szavaival élve, a polgári méltóságok rangfokozatábn a biborral felruházott fejedelem után következő fejedelmi személyek voltak. ¹⁾ E két férfinál azonnal b e is mutatta barátját, a kik határtalan befolyásukat egész készséggel felajánlák Auvergne ügyének s ezen tartomány küldöttének szolgálatára. Annak a bizodalmas viszonynak, mely köztök kifejlődött s melyet az Alpesek tulsó oldalán lakó levelező társával Sidonius híven közlött, köszönhetjük, hogy a politikus férfiaknak két különös jellemző alakját különböztethetjük meg ama már jóformán halálra vált Rómában, a mely egy barbár szorongató marka alatt oly fájdalmasan vergődött, de a hol azért a társas élet csak haladt tovább is változatlanul, mint ama hatalmas gép mozgása, melyet valamely erőteljes kar századokig terjedő időszakra felhúzott.

Ezt a két férfiút Gennadius Avienusnak s Cecina Basiliusnak hívták. Az előbbi Valerius Corvinustól, az utóbbi pedig Deciustól származott, vagy legalább azt állíták, hogy azoktól származtak, a mit annál örömeőbb elhitt nekik a világ, mivel a történelmi nevek letűnését mindig némi megilletődéssel hallja a nép, mert azoknak dicsősége a hazáéval olvad össze. De ha Avienus családfája némi vita tárgyát képezte is, ama kiváló megtiszteltetését senki sem vonhatta kétségbe, melyben a római tanács 452-ben az által részesítette, hogy szent Leo pápával együtt őt küldötte követségbe Attilához, felső-Itália urához, hogy

---

¹⁾ Fastigiatissimi consulares qui in amplissimo ordine.... facile post purpuratum principem principes erant. U. o.

a hunok királyát föltett szándékától, Róma megtámadásától való elállásra bírják.¹⁾ Mindeneknek szemei ő reá s Basiliusra néztek, a ki vele úgy befolyásra mint hivatalos méltóságra nézve bátran mérközhetett, úgy hogy az egyiket nem említhették soha a nélkül, hogy mindenki rögtön a másakra ne gondolt volna. Mindegyik elnyerte a konzuli hivatalt, a kitüntetések e legmagasabbikát s a méltóságoknak e tetőpontját. Azonban e szerencséjére nézve egymással teljesen egyenlő két ember, jellemére s tekintélyére nézve rendkívül különbözött mégis egymástól. Avienus sokat köszönhetett pályáján a szerencsének, versenytársa pedig saját érdemének, úgy hogy a gonosz nyelvek szava szerint ama méltóságokat, melyek az elsőnek önszántukból, gyorsan s mintegy játszva ölébe hullottak, a másik csak későn nagy küzdelemmel vivhatta ki, de akkor azután egy csapásra elnyerte mindnyáját.²⁾

A régi szokás szerint házaik kapuiban ácsorgó cliensek egész tömege csatlakozott hozzájuk előlről, hátulról és oldalról, mihelyest csak küszöbükön keresztül léptek s a város utczáin akkora kíséret követte őket, a melynek száma egész néptörzsével, vagy hadseregével felért volna.³⁾ De a két tábort egészen más érzelmek lelkesítették; Avienus cliensei csak úgy immel-ámmal biztak védőjökben, de Basiliusban rendületlenül hittek az övéi. Fiaitól, vejaitól s

¹⁾ Suscepit hoc negotium cum viro consulari Avieno beatissimus Papa, Leo. Prosp. Aquit. *Chron.* ad ann. 452. — Lásd ez elbeszélést *Attila története* czimű művemben. I. köt. 7. fejt.

²⁾ Dignitatem in Avieno jocunda velocitus, in Basilio sera numerositas praedicabatur. Sidon. Apollin. *Epist.* I. 9.

³⁾ Utrumque quidem, si fors laribus egrediebantur, arctabat clientum praevia, pedisequa, circumfusa populositas. U. o. id. h.

testvéreitől körülvéve, a kiket teljes erejéből tölt előre, a kegyencz pártfogolási rendszernek nem maradt semmivel sem adósa Avienus azért, a mit hajdanában attól kapott; de mivel a saját családi jelöltjei is elég gondot okoztak neki, nem csoda ha a mások ügyeivel való sikeres foglalkozásra sem elég ideje sem elég befolyása már nem maradt.¹⁾ Sokat ígért, de keveset adott. Ellenben Basilius teljesen védenczeinek szentelte magát; csak úgy leste az alkalmat, hogy nekik szolgálhasson, és azt semmi árért el nem szalasztotta volna; de mindenki jobban szeretett ám, a Deczius mint a Corvinus család védenczei közé tartozni. Egyébiránt mind a kettő könnyen megközelíthető, barátságos és fenhéjazás nélküli ember volt. Avienusnak pártfogoló barátságát, Basiliusnak ellenben tetteleges pártfogását minden nagy fáradság nélkül bárki is megszerezhetette. Sidonius a két jellem tanulmányozása és a kettős helyzet alapos megfontolása után okos emberhez illőleg választott: Valerius Corvinus utódját nagyvilági embezhez illő hódolatban részeltette, ügyét azonban Basiliusra bízta.

Midőn egy nap az arverniek folyamodványához csatolt okmányokat lapozgatták e szenátorral, s e sok nehézséggel járó ügynek javára vagy kárára szolgáló körülményekről beszélgettek volna, Basilius hirtelen elejtván a beszéd fonálát ezt mondotta: »Ime nemsokára megérjük januarius kalendáit, a mikor fejedelmünk a trónraléptével együtt járó konzuli méltóságot is fölveszi. Nosza kedves Solliusom lásson a dologhoz!²⁾ Bármily érdekes legyen is ez a sok lim,

¹⁾ Cum semper domesticis candidatis-distingeretur, Avienus erga expediendas forinsecus ambientum necessitates, minus valenter efficax erat. U. o.

²⁾ Ecce kalendae januariae. . . Eia, Solli meus. Sidon. Apollin. Epist. I. 9.

lom, a mit magára vállalt, rövid időre bucsút kell ettől vennie; szólaltassa meg régi múzsját az új konzul tiszteletére¹⁾ ezt követelem öntől mint jó barátja. Ámbár nem sok ideje van is már a dologhoz való készülődésre, mind a mellett vegye kezébe lantját, zendítse meg, habár egy kissé zürzavarosak lennének is hangjai.²⁾ Biztosítom, hogy ennek viszonzásául a fejedelem részéről szives fogadtatással, környezeténél pedig kedvező hangulattal találkozik, úgy hogy a sikerrel kezeskedem. Tapasztalatból mondom s bizvást elhiheti kedves Solliusom, ez a kis tréfa igen fontos következményeket vonhat maga után.«³⁾ Basilius eszélyes pártfogoló létére egy csapással a fejedelemnek is udvarolt, meg védenczének is hasznos szolgálatot teljesített: az új kormány beavattatására ugyanazon pompát szerezte meg, a mely az Avitus és Majorianusénál sem hiányzott; és végre alkalmat, vagy legalább ürügyet szolgáltatott Anthemiusnak arra, hogy Gallia egyik szülöttét valami rendkívüli kedvezményében részesíttethesse; a mi, gondolta magában, midőn egyfelől ennek az országnak dicsőségére szolgál, addig másfelől az arverniek folyamodványa sem vallja majd kárát. Sidonius megértette a mondott szót s azonnal munkához látott. Gazdája örömét nyilvánítá ezen elhatározása fölött, a melynek előkészítésében kétségkívül neki is volt része, sőt bíráló észrevételeivel s tanácsaival bizonyára még munkájában is segített a költőnek, úgy hogy Paulus házának termei éjjelnappal a hexameterek verslábaitól és a hatásra számított sormetszetek zajától viszhangoztak.

¹⁾ Exeras volo in obsequium novi consulis veterem musam... U. o.

²⁾ Vel tumultuaribus fidibus... U. o.

³⁾ Si quid experto credis, multa tibi seria hoc ludo promovebunter. *Mint fenn.*

MÁSODIK FEJEZET.

Sidonius Apollinaris Rómában.

Az Anthemiushez intézett dicsérő költemény. — Sidonius Róma prefektusa. — Arvandusnak, Gallia prefektus pretoriójának pere. — Barbár menyekző Lyonban.

468—469.

A konzuli méltóság eredeti fényének némi részét Róma végelgyengülésének közepette is megtartotta. Még ekkor is mindig ama legfőbb hivatalnak tekintették, a mely előtt föl egészen a czézárak hatalmáig minden meghajolt; mert nem egy ízben látták, hogy a népszerűség-hajhászó császárok oda keveredtek a konzulokat hivatalukba lépésök alkalmával követő diszkiséret közé, és a többi népséggel együtt ballagtak gyaloghintójok után. Adrianus, Julianus, Gratianus, Theodosius, különböző korszakokban, egymástól felettébb eltérő eszmék befolyása alatt lepték meg ezen látványnyal kortársaikat.¹⁾ Felettébb kár, hogy a konzuli hivattal járó méltóság csak egy napig tartott, és már a következő napon minden ama rendes kerékvágásba zökkent

---

¹⁾ In officiis pedibus gradiendo cum honoratis. Amm. Marc. XII. 7. — Mixtus agmini togatorum praeire coepit pedes. Mamert. in Grat. Act. Spartian. Adrian. Ausonius magáról mondja a konzulságára irt költeményben:

Jam venit Augustus nostros ut comat honores

Officio exornans quos participare cupisset.

Auson. in Consulat.

Officiumnak nevezték a konzuloknál, a hivatalbalépésük alkalmával tett látogatást és diszkiséretét. Plin., *Epist.* IX. 37.

viszsa, melyet az egymásután következő, végzetes kénytelen-ségek lánczolata a római világra ráerőszakolt. De habár a rendes konzuloknak hivatalba lépése pusztá szertartássá és mintegy a mult iránt tanúsított hódolattá sülyedt is alá, mindazáltal még mindig izgalomba ejtette Róma összes lakosságát.

Január kalendáinak reggelén, mihelyest a hajnal de-rengeni kezdett ¹⁾ nagyok és kicsinyek oda hagyták házaikat, hogy üdvözöljék a magáéban azon fenséges személyt, a ki nevével az új évet felruházta. A szenátorok testületileg vonultak arra felé s az előttök járó liktorok vesszőcsoma-gaikkal ²⁾ háriták el utjokból az utczákon és tereken már ekkorra összetorlódott sokaságot. A katonák hosszú sorok-ban indultak ki kaszárnyáikból, fegyvertelenül s katonai jelvények nélkül, de fehér uszályos ruhába öltözködve ³⁾ a melynek elől és hátul felszedett sarkait öv gyanánt kötötték derekaikra: kezökben pedig fehér botokat tartottak. Az előkelők rangjok jelvényeit, a köznép pedig legszebb ünneplő ruháit öltötte magára. A konzul lakása előtt nyolcz tarka tunikás teherhordó várakozott gyaloghintóval, hogy őt a szertartás által megszabott különböző helyekre vigyék, míg a kíséret gyalog ment utána.

Legelőször is ősi szokás szerint a Kapitoliumot keres-

¹⁾ Matutino crepusculo Palatinun petimus. Mamert. in *Grat. Act.*

²⁾ Aegre remotis populi qui nos praegrediebantur agminibus. U. o. Vesd ö. Claudian III. C. *Honor.*

³⁾ A gabiibeliek ősi viselete volt ez, melyet Rómában is hord-tak bizonyos vallási vagy politikai ünnepélyek alkalmával:

..... Cinctus imitata Gabinos.

Claudian. Mint fenn.

ték fel, jöllehet áldozatot nem mutattak ott be többé; azután a kuriát, a hol a szenátus, látszólag mintha tanácskoznék, néhány pillanatig helyet foglalt; majd a nagy forumra jutottak, a hol az újonnan választott, a hajó-orrból készített szószékről, előre kidolgozott beszédet intézett a népsokasághoz. A Traján forumán, a rabszolga felszabadítások rendes helyén, a kíséret útja mentén sorban álló rabszolgák reménytől dobogó szívvvel várták ama boldog arczúlsapást, melynek szabadságukat kelle visszaadnia. E kis jelenetnek néha tréfás eseményei rendkívül mulattatták a néző közönséget. Nevettek e szegény emberek zavarán, nyughatatlansággal teljes örömen, ama buzgóságon, melylyel arczukat tarták s a pirosságon, melyet azon a konzul újjának nyomai hagytak. ¹⁾ Az ünnepnap a színházban, vagy a czirkuszban végződött, mert Róma népessége megkivánta, hogy jókivánatait a megtisztelt költséges mulatságokkal hálálja meg, a melyek igen gyakran tönkre tették a tisztviselők vagyoni állapotát. Midőn maga a fejedelem méltóztatott felvenni a konzuli bibort, a hivatalba lépés szertartásának a közönségesnél sokkal nagyobb fényt kölcsönzött az ez alkalommal elmondott, prózában vagy versben írt dicsérő költemény, a megjelenő sokaságnak még óriásibb tömege, és végre a hajnal bíbor fényében égő császári palotának rendkívüli pompája.

¹⁾ Manumittendis ex more inductis... Anmian. Marcel. XXII. 7.

Tristis conditio pulsata fronte recedit

In civem rubuere genae....

Claudian *Cons. Honor.*

Nam modo nos jam festa vocant, et ad Ulpia poscunt

Te fora, donabis quos libertate Quirites,

Quorum gaudentes exceptant verbera malae.

Sidon. Apollin. Carm. II. fej.

A Cézárook palotája, melyet Augusztus épített, utódai pedig megnagyobbítottak. a mint tudjuk a Palatinus hegy tetején emelkedett, s az épületet minden oldalról körül futó márvány oszlopcsarnokból a szem az egész Rómán végig tekinthetett. Ezzel szemben kelet felé mutatkozott a költők szava szerint »mozdulatlan szikláján ülő« Kapitolium ¹⁾; alatta, a völgy mélyedésében látszott a köztársasági Forum, a melyet hajó-orrokkal ékesített szószékéről lehetett felismerni; egy kissé jobbra pedig egymás után tűntek fel Julius Cesar, Augustus és Traján forumai; oszlopcsarnokaik útvesztőjének messze távolában szinte eltévelyedett a szem. Északra, a házakból álló szigetek fölött emelkedett Titus amphitheatrumának iszonytató tömege, míg délre a nagy Cirkuson, Severus pompás mauzoleumán és Nero vízvezetékein hordozható meg tekintetét a néző. A látóhatár minden pontja merő diadalkapukból, oszlopzatokból, színházakból, kertekből, és mint a városok, negyedekre osztott, s mint valami tartomány akkora terjedelmű meleg fürdők-ből állott. ²⁾ E kép keretétől ama rovátkolt kőfalak hosszú vonala szolgált, mely keleten a Tiberis mentében haladt, nyugaton pedig a halmok számtalan kanyarulata mellett kigyózott végig.

E kép fenséges szépsége, több ízben fellelkesítette a római múzsát, s a dicsérő költemények írói akként énekelték meg, mint a Césárook konzulságra lépésekor kifejtett pompának egyik kiváló alkotórészét. »Mily magasztos ez a látvány! így kiált fel Claudianus, midőn Honorius hatodik

¹⁾ ..... Capitoli immobile saxum.

Virg. *Aen.*, I. IX. 449. vers.

²⁾ Lavacra in modum provinciarum exstructa. Amm. Marc., XVI., 10.

konzulságát magasztalja. A világ urai választhattak volna-e ennél előkelőbb lakóhelyet? Ugy látszik mintha ezen a hegyen, melynek lábai alatt hever a forum, maga a hatalom is magasabbra emelkednék, és mintha itt jobban éreznék s jobban éreztethetné másokkal is a maga erejét. Nem azt mondaná-e bárki is, hogy a kivüle elhelyezett számtalan sok templom, mind megannyi előretolt őrszem ¹⁾ a honnét az istenek örködnék a fejedelem felett. Oda lent látom a Jupiter Tonans oltárai alatt a Tarpeji sziklákra felfüggesztett óriásokat és a Kapitolium kapuinak vésésekkel diszített arany burkolatát. Amaz emlékoszlopok tetején, a melyek a levegő magaslatait bitorolják, egész szobrokból álló népség nyüzsög, mintha csak fel akarna röppenni a felhők közé. ²⁾ Mennyi ércz - oszlop! mennyi diadalív, megterhelve sok számos nemzettől eredő zsákmánynyal! Mindenütt vakít bennünket az arany fénye és annak folytonos csillogása szinte kifárasztja remegő szemeinket. ³⁾

A látvány ugyancsak megváltozott azóta, a midőn Claudianus e verseket Theodosius fia előtt elmondotta; a költő alig ismert volna rá arra a Rómára melyet oly tündöklőnek rajzolt. A világ királynéját kétszer kirabolták azóta a barbárok; az arany eltűnt emlékoszlopairól; a Kapitolium aranyozott bronz tetejének is csak fele emelkedett ég felé, a másik felét pedig elrabolta Genserik, hogy ott

¹⁾ Tot circum delubra videt, tantisque Deorum
Cingitur excubiis.....

Claudian. VI. Cons. Honor.

²⁾ .... Mediisque volantia signa
Nititur....

U. o.

³⁾ ..... Acies stupet igne metalli
Et circumfusó trepidans obtunditur auro.

U. o.

szerepeljen Karthagóban a vandalok diadalmi jelei között.¹⁾ A szobrokból álló népség, leszállva talapzatáról, széttörve hevert a város minden zugában. A meddig a szem ellátott, mindenütt csak házak romjait, leégett fedeleket, résekkel átlyuggatott amphitheatrumokat és füsttől megfeketült oszlopokat vehetett észre. Mindenütt ama tüzvész nyomai látszóttak, a melyet a gótok gyújtottak a vandalok pedig újra felszítottak. Még a császárok palotája is a pusztítás nyomait tüntette fel meggyalázott márvány oszlopain. Csupán csak a kereszt csillogott bántalmazatlannl. A Coelius hegy tetejéről, a teljesen érintetlen és tiszteletben tartott laterani székesegyház²⁾ uralkodott e romok felett, mint amaz új Rómának kapitoluma, a melyen még a barbárok sem vehetnek diadalmat. A haza lealázásának ezen jelei kétségkívül nem egy római szívét szomorították el, midőn a 468-ik év január elsejének reggelén a szenátus és a nép a palota oszlopcsarnokai alatt tolongott, hogy Anthemius konzult üdvözölje. Pedig belül nem kevesbbé szomorú látvány várakozott reájok, tudniillik az, hogy Ricimer osztakozott Anthe-miussal a birodalom hódolatában.

Itt e termek egyikében a császár, a szenátus és a legelőkelőbb polgárok jelenlétében mondta el Sidonius Apollinarius, a kit pártfogói vezettek be, ama dicsérő költeményt, melyet csak az imént fejezett be. Tudjuk, hogy az e fajta mű, ha versekből készült, abból állott, hogy a hitregéből

¹⁾ Jovis quoque Capitolini templum diripuit, ac mediam partem abstulit tecti. Procop. *Bell. Vand.* I. 5. — Teophan. 93. lap.

²⁾ E hagyomány maradt fenn Rómában Baronius szerint, a ki a lateráni Szent János templomához még a Szent Péter és Szent Pálét is kapcsolja. A gótok első fosztogatásuk alkalmával majdnem minden templomot bántatlanul hagytak.

merített képes beszéd keretében a hős dicsérete köré csoportosítá mindazon helyek, népek, csaták, erkölcsök és szokások leírását, a történeti vagy bölcséleti kitéréseket, egy szóval mindazon izléses mellék dolgokat, a melyekkel a gyors mozgású és öszhangzó tartalmú elme a tárgy mezítlenségét eltakarni bírja. A latin költészet ennek az iránynak oly tökéletes példányképeit hagyta ránk Claudianus költeményeiben, hogy az egész V-ik század nem tellett be csodálásuk és utánzásukkal. Bizonyára az egészséges irodalmi bírálat, már csak az izlés szempontjából is, elítéli az ily üres és nagyhangú műalkotást, mely a hidegséget erőltetett lelkesültség, a laposságot dagály által kerüli el, és a melyet csak nagy tehetségnek bocsáthatunk meg; de a történelemnek nincs joga arra, hogy ily szigorúnak mutakozzék. Mert hiszen annak a nagy részét, a mit az V-ik század erkölceiről tudunk, a dicsérő költemények írói hagyták ránk. Ebből tanulmányozhattuk főképen a római történet barbár oldalát, ha ugyan a szók e feltűnő összekötése ellen kifogás nem tétetnék. A dicsérő költemény írója ugyanis igazmondó még akarata ellenére is, mivel kortársai előtt, a jelenről kénytelen beszélni, s néha egész kijelentés számba megy az, a mit szándékosan elhallgatott; és Claudianust már csak ez okból is becses történetírónak tekintheti az, a ki az ő korát tanulmányozza. Ugyanezt mondom Sidonius Apollinarisról is, a ki mint költő jóval mögötte áll ugyan Claudianusnak, de mivel ennél sokkal nagyobb részt vett a közügyekben, műve már csak ezen oknál fogva is tüzetesebb tanulmányozásra méltó. Ama három dicsérő költemény közül pedig, melyet a lyoni költőnek köszönhetünk, történeti szempontból az a legbecsesebb, a mit Anthemiusra írt; mert ezt mondotta el mindnyájok közül a legfontosabb

körülmények között; sőt elmondhatni, hogy részint alapeszméjénél, részint nyelvezete bizonyos merészségénél fogva, ez az Anthemiusra írott vers képezte a nap legfőbb eseményét.

De hogy e verset minél alaposabban megérthessük, annak a hallgatóságnak helyzetébe kell bele képzelnünk magunkat, a melyiknek a számára készült. Ama tömeg, mely Róma utczáin s a császári palota oszlop-csarnokai alatt tolongott, a római világnak helyreállítását, annak újra egyesülését ünnepelte, a mely ténynek megszemélyesítőjéül s kezeséül *a görög császár* szolgált; sőt egyúttal azt is szerette volna magával elhitetni, hogy Ricimer házassága által a belső béke is biztosított. A testvéri egyesülésnek, a belső békének, a kelet és nyugat kibékülésének ez a gondolata ott lappangott minden szív fenekén, és Sidonius dicsérő költeményének is ez a fő tétele. Sőt e gondolatot oly meglepő s a történelem figyelmére annyira méltó szempontból mutatja be Sidonius, hogy e helyen néhány magyarázó szót én se mellőzhetek.

Róma sohasem szerette Konstantinápolyt, s mindig inkább versenytársának, mint leányának tekintette. E két fővárostól függő népségek pedig, a városok közt fennálló versengést birodalmi versengéssé változtatták át s a Kapitolumon székelő büszke szenátus éreztette is mind haragját, mind megvetését a görög szenátussal, a mely őt hódításainak fele részétől megfosztotta. A féltékenység a nyugati birodalomra nézve keserű megaláztatássá változott át, midőn ez határainak majdnem minden részén megcsontkíttatva, rohamos hanyatlásáról győződött meg, holott versenytársa, melynek nemcsak kedvezőbb helyzete szolgált előnyére, hanem talán jobban is kormányozták, békességet élvezve virágzott tovább. Sőt Róma még a miatt is panasz-

kodhatott, hogy Konstantinápoly akárhányszor akkép biztosította magát az őt fenyegető betörések ellen, hogy irányukat Itália felé terelte el. A két népnek ezen egymás iránt táplált titkos ellenszenve tette csakis lehetővé, hogy Ricimer a két kormány között tényleges szakadást idézett elő a nélkül, hogy azzal Róma felettébb törődött volna. De az egység szétszakítását követő szerencsétlenségek, a svéveknek szemtelen zsarnoksága, Severusnak megmérgeztetése Majorianus meggyilkoltatása után, s azon körülmény, hogy uralkodóra nem birtak szert tenni ama feltételek alatt, melyeket e végből a diktátor kiszabott, utóvégre mégis kieszközlötték azt, hogy Italia valódi helyzete felől tisztába jöjjön. Róma meghordozta szemeit maga körül s elszigeteltségén rettenően megrémült. Ekkor történt azután, hogy a tanács a keleti császárnál azt a lépést tette a minek Anthemius lett a jutalma. Komoly s szokatlan volt e lépés, s a nyugatiak büszkeségét felette fájdalmasan érinté, mivel gyengeségök bevallását tartalmazta, s tudtára adta a világnak, hogy Róma már képtelen önmagának a kormányzására. De midőn végre álszégynyöket legyőzték, szerencséseknek mondhatták magokat azért, a mit tettek; a leány hajlandónak mutatkozott anyja megsegítésére, nemcsak császárral, hanem még hadsereggel is megajándékozta; szövetséget kötött vele Genserik megsemmisítésére, sőt annyira ment, hogy még magát Ricimert is meg akarta nyerni az egyetértés számára, az által, hogy a római világ újra megszilárdulásának művéhez a szeretet kötelékével kívánta oda fűzni. Ime ilyen következményei mutatkoztak a legutóbbi eseményeknek, ezeket érezte s ezekről beszélt az egész világ s ezeket találjuk részint célzások alá rejtve, részint egyenesen kifejezve Apollinaris panegyrikonjában is.

A mű célja, mindjárt az elején kiviláglik a Konstantinápolyhoz intézet következő megszólításból:

»Üdvözlég, így kiált fel a költő, üdvözlég trónok támasza, kelet királynéja, világegyetemednek Rómája! ¹⁾ Téged ezentúl nemcsak a hajnal tájékain lakó római tisztel mint kormányának székhelyét, hanem mivel egyik fiadat a nyugat számára fejedelmül adtad, Quirinus egész népével megkedveltetted magadat; igen! te vagy valójában a birodalom anyja. ²⁾ Az a föld, mely tégedet hordoz, tartja fenn a Rhodopét és Hémust is, Thraciának eme hősökben termékeny földjét! Ott a hideg megedzi a férfiakat; a gyermeket mindjárt születésekor hóbölcső fogadja s a jég megszilárdítja gyengéd tagjait. Anyja emlőit alig ismeri ez, mert a helyett a paripa eréből táplálkozik; tej helyett erősítő vért szopik abból, s ezzel, a vérrel beszívja, a háború iránt való szenvedélyt is. . . . Így növekednek Mars fiai!«

»De néked, a kit kettős öv gyanánt vesznek körül Európa és Ázsia tengerei, neked mind a két éghajlatban részed jutott, s Thracia északi szeleinek jeges lehellete megennyhül, a te tengerpartjaidon, ama langyos fuvalmaktól, a melyeket Chalcedonia bocsát feléd. Mind a mellett Susa remeg a te neved hallására, s Achemenes fia a perzsa földre borúlva, s könyörögve hajtja meg előtted tiarájának fél-

¹⁾ Salve sceptrorum columen, regina orientis
Orbis Roma tui ! . . .

Sidon. Apollin. Carm. II. 30. vers.

²⁾ . . . . . Rerum mihi principe misso
Jam non Eoo solum veneranda Quiriti
Imperii sedes, sed plus pretiosa quod extas
Imperii genitrix . . .

U. o. 31. s. követk. vers.

holdját. Az illatos kenőcsöktől nedveshajú indus, a te megszépítéseden fárad, midőn a te kedvedért a torkot vad táplálótól megfosztja, hogy a meggörbült elefántcsonkhoz juthasson s a meggyalázott elefánt önmaga viszi adóba agyaraikat, a Bosporus partjaira. Rengeteg kőfal-kerítésedben hasztalan terjeszkedik mind jobban-jobban néped, azért felettébb összeszorúlva érzi ott magát, úgy hogy iszonytató nagy kikötődnek kellett számára a tengeren utat nyitnia; boszankodik ezen a tenger s a messze visszatolt hullámok megbölgik az előttük ismeretlen szárazföldet. . . .¹⁾ Téthys az egyik oldalról kikötőt nyit számodra s egyúttal védelmedül is szolgál, a másik oldalról pedig termékeny tartomány vesz körül gazdag áldásaival. Boldog város, a ki megosztotztál Rómával diadalain! De nem panaszoljuk ezt fel többé. Hadd maradjon a birodalom ekképen szétesztva; a mérleg serpenyői egyensúlyban tartják egymást; te tetted azokat egyenlőkké az által, hogy a mi terheinket magadra vetted!²⁾

Anthemius Konstantinápoly falai közt született s fiatal korát is egészen ott töltötte. Ezen körülmény bizonyos költői fejtegetés anyagát szolgáltatatta a költő kezébe, a mennyiben részletesen leírja számunkra ama nevelésmódot, a melyben az V-ik században a keleti birodalom fővárosában élő fiatal rómainak részesítették. Rendszeresen elso-roltatnak ebben ama szerzők nevei, a kiket Anthemius

¹⁾ . . . . . Itur in aequor

Molibus, et veteras tellus nova contrahit undas.

U. o. 58. vers.

²⁾ . . . . . Valeat divisio regni

Concordant lancis partes dum pondera nostra

Suscipis, aequasti.

U. o. 65. vers.

tanulmányozott, vagy legalább föltették róla, hogy tanulmányoznia kellett a végből, hogy azzá legyen, a mi volt, tudniillik Byzanczba való tökéletes római. Láthatjuk ebből, hogy a byzantiumi nemes származású ifjúnak, ép oly jól kellett latinul tudnia mint görögül; és hogy a hellén irodalom iránt való természetes hajlama mellett is, a latin irodalom felé terelte őt kiválólág a politika. Róma története, mely az egész világévá lett, képezte az ő nemzeti történetét. Ha Thucydides, Herodotos, Xenophon még mindig nemes kíváncsiság tárgyát képezték is azon ifjú előtt, a ki nyelvöket beszélte, de azért Sallustiusból, Titus Liviusból, Tacitusból meríthette hazája ismeretét, azoknak szorgalmas tanulmányozásából tanulta meg hogyan lehessen valódi rómaiivá. Anthenius főkép Tacitust kedvellette: »Tacitus, a kit nem említhet az ember a nélkül, hogy ne dicsérné« ¹⁾, ezt teszi hozzá a költő. Hasonló okból Cicero volt Demosthenes hazájában a szabadalmazott szónok; Homeros meghátrált, a Caesar és Aeneas megéneklője Virgil előtt; Plautus, a kiben az ősi latin vér buzgott, Virgil mellett foglalt helyet; a birálat királyi pálczája Quintilianust és Varrót illette. ²⁾ A görög irodalmat a latin szellemmel össze nem férő tanulmány számára, a philosophiáéra tartották fenn, a melyet egyébiránt széles alapra fektetve tanítottak. Sidonius ez alkalomból szemlét tart, a különböző iskolák fejei

¹⁾ . . . . Tacitus nunquam sine laude loquendus.

U. o. 192. vers.

²⁾ Mantua quas acies, pelagique pericula ludit
Smyrnaeus imitata tubas: quaecunque loquendi
Arpinas dat consul opem: quo pondere Varro,
Quo genio Plautus, quo fulmine Quintilianus.

U. o. 184. s. köv. vers.

felett s a mint felsorolja őket, csak úgy oda vetve néhány férfias költői megjegyzést kockáztat meg róluk: »Sokrates szelleme, így szól, újra él a Phaedonban; szinte látjuk itt őt, a mint megveti azokat a bilincseket, a melyekből nem-sokára kiszabadul. Még maga a halál is remeg ezen dicső vétkes előtt, s a hóhér a ki neki a méregpoharat nyújtja, elhalaványul a mint vidámságát szemléli.« ¹⁾

Tanulmányainak bevégződése után hadi pályáját atyja parancsnoksága alatt kezdte meg Anthemius; később pedig Marcianus császár leányát Euphemiát vette feleségül. Ekkor azután főparancsnokságokhoz jut s azzal együtt olyan alkalmakhoz, a melyekben kitüntetheti magát. Harczol a gótokkal, a Duna mellett s a húnokkal Thracia egyik völgyében ²⁾; a költő egész apróra elbeszéli mind ezen hadakozásokat, a melyek azonban tárgyunkhoz egyenesen nem tartoznak. El is mellőzöm tehát azokat, hogy annál hamarabb a nyugati birodalom ügyeit tárgyzó részhez jut-hassak. A panegyrisnek az a része, a legkényesebb kérdéseket érinti s bizonyára egyenlő aggodalommal nézték ezt Ricimer, ép úgy mint a császár s a római tanács, ép úgy mint a konstantinápolyi küldöttség.

Úgy látszik, hogy a költő is érzi feladatának nehézségét, ugyanis elbeszélésének folyamát félbeszakítja, hogy egy kissé megpihenjen s Apollót és a Múzsákat segítségül hívja; mert minél aggasztóbbak a földi lét eseményei, minél sűrűbb az a fátyol, mely azoknak okait szemünk elöl eltakarja, annál nagyobb szüksége van a költőnek, a hal-

¹⁾ Cum tremeret mors ipsa reum, ferretque venenum

Pallida securo lictoris dextra magistro.

Sidon. Apollin. Carm. II. 180. vers.

²⁾ U. o. 237—241. vers.

hatatlan istenek segítségére. »Apolló, jövel segíts, így kiált fel, s te magad hangold meg számomra lantodnak idegeit!... És ti, kasztaliai szüzek, kegyeskedjetek tudtomra adni, miféle isteni kedvezésnek köszönhetjük Anthemiust¹⁾; s miféle titkos befolyás következtében virágzik fel újra az egyetértés azon két birodalom között, a melyeket a visszavonás egymástól teljesen elszakasztott!... A pogány mystagogus²⁾ szájába illő efféle nyilatkozat akárhányszor fordul elő Sidonius költeményeiben, mivel műveit rendesen mythologiai alapon szerkesztette, úgy hogy hiába keresnők benne a keresztény kéznek nyomait. E megjegyzést azért teszem, mivel Sidonius nemcsak felekezetére nézve volt keresztény, hanem valósággal őszinte s buzgó keresztény volt, a ki szentül azt hitte, hogy csak néhány hónappal az előtt is az apostolok közbenjárása folytán gyógyult ki a hideglelésből, s amaz idő is erősen közeledett, a midőn egész dicsőséggel és szentséggel hordozta a püspökség jelvényeit. Azonban a pogány nyelvnek, mint költői közhelynek használatát még az V-ik század végén is a jó izlés és irodalmi műveltség szükséges kellékéül tekintették, jóllehet az ezzel járó kellemtlenségeket lépten-nyomon tapasztalták, mivel az ősi nemzeti hit még mindig élt, többé vagy kevesbé elburkolt

¹⁾ Nunc ades o Poean.....

Hic converte chelyn; non est modo dicere tempus

Pythona extinctum.....

Vos quoque Castalides, paucis quo numine nobis

Venerit Anthemius, gemini cum foedere regni,

Plaudite.....

U. o. 307. s. követk. versek.

²⁾ Mystagogus a vallásos titkokat fejtegető, magyarázó pap.
Fordító.

alakban nemcsak a római társasélet legalsó rétegeiben, hanem annak legtetején a római tanácsban is. Kiváltképen pedig a hivatalos költészet maradt meg pogánynak az erkölcsök minden megváltozása daczára, s az állam szertartások ünnepélyein, oly szavakat hangoztatott a császárok füleibe, a melyeket mindenütt másutt istenkáromlásnak tartottak volna. Theodosiusnak is azt kellett hallania, hogy diadalait ugyanannak a Jupiternek köszönheti, a kinek szobrát ő döntötte le, s magicus villámaival ő törte össze a Juli-alpok szorosaiban. Hivatalosan, átok alá vetett templomaik ajtaiban hívták segítségül az isteneket; s a nyilvános istentiszteletből s a törvényekből kiküszöbölt sokisten-hívés az iskolák formuláiban sértetlen szentélyeit még továbbra is megtartotta.

Miután az istenség keze megvilágosította a költő szemeit, ismét lantjához nyúl s ekkép kezdi: »Severus a természet törvényeinek engedve, elköltözött, hogy az istenek számát szaporítsa« ¹⁾ (ne feledjük el, hogy Ricimer is jelen volt); erre a hirre Itália elhagyja az Apennin hegyek csúcsait s ama zöldelő barlang felé irányozza lépteit, a honnét a náddal és mohával koszorúzott Tiber legelső habjait kiönti. Sidonius Itáliája már nem az a fiatal s hatalmas anya többé, a kiről a mantuai hatyu ekkép énekelt: *Magna parens virum*, hanem félénk, reszkető öreg. Az idő és búbánat által elgyengítettve, lassu léptekkel halad öregségének botjára, a venyigével koszorúzott szilfára támaszkodva ²⁾

¹⁾ Auxerat Augustus naturae lege Severus
Divorum numerum....

Sidon. Apollin. *Carmin.* II. 317. vers.

²⁾ Segnior incedit senio, venerandaque membra

Viticomam retinens baculi vice flectit ad ulmum.

nincs többé sem sisakja, sem mellvértje¹⁾, kimerült tagjai ezt a fegyverzetet el nem bírják. De Itália még ily roszakatag állapotában is folyvást termékeny, léptei nyomán a bőségg fakad²⁾; a hova csak lábát leteszi: ott mindenütt gyümölcsök s virágok borítják be a földet s körüle mindenfelé borpatakok fakadnak. Láttára a megrettenő Tiberis elejti urnáját és evezőjét; földre akar előtte borulni s szólni készül, de Italia elébe vág eme szavakkal:

»Azért jöttem, hogy segítséget kérjek tőled, hallgasd meg a mit mondok, mert érdekeink közösek. Fejedelmünk, a ki bennünket kormányozott, nincs többé; eredj, keresd fel Rómát, vedd rá kéréseiddel s ha kell könyeiddel, hogy jövőre jobb tanácsokra hallgasson. Mondd meg neki, hogy vetkezze le valahára ama büszkeségét, mely mindnyájunk vesztét okozza, s azon legyen inkább, hogy magát még jobban megszerettesse.³⁾ Add tudtára, hogy mily segítséget kellene kérnie, s a világnak mely részében kellene más fő után néznie. Mert mindazok, a kiket az én félgömbömről választott, összeomlani látták lábaik alatt a birodalom szerencsáját: ugyanazért forduljon ez alkalommal a napkelethez!

»Mennyi ellenség ostromol engem minden oldalról! Egyfelől a vandal szorongat, a ki évről-évre visszatér, hogy visszafizesse ama nyomort, melyet mi okoztunk hajdan Karthagónak. A dolgok rendjének szeszélyes felfordulása

1) Non galea conclusa genas, nec sutilis illi

Circulus impactis lorica texuit hamis

Sed nudata caput. ....

U. o. 321. és követk.

2) Sed tamen ubertas sequitur. ....

U. o. 329.

3) .... Fastuque remoto

Hoc unum praestet, jam plus dignetur amari.

U. o. 343.

következtében, a Lybia ege alá átplántált Kaukasz szolgál ma e ránk irigykedő város boszú eszközéül. Az igaz, hogy Ricimer pártomat fogja, de ő csak egy ember. . . . A győzhetetlen Ricimer, a kinek vállaira nehezednek minden bajaink, egymaga visszaveri érte élő-haló csapataival a mi szántóföldeinken kóborló kalózokat¹⁾; de alig üzte el őket, máris visszatérnek ismét s módjokban levén kikerülni a harczot, bevégezhetetlenné teszik azt, s még mikor menekülnek is, úgy látszik, mintha a győzött üldöznék. S hogy szenvedhessük az oly ellenséget, a ki se békét nem köt, se csatára nem kél velünk? Mert ne áltassuk magunkat, Ricimerrel, a kitől irtózik, nem fog ez soha egyezkedni, s ha tudni akarod gyűlöletének okát, azt is megmondom.

»A dölyfös Genserik fennen kérkedik bizonytalan apja nevével: de annyi azután csakugyan bizonyos, hogy rabszolga nőtől született²⁾; ennél fogva ha királyfinak kíván tekintetni, anyját házasságtörőnek kell ország-világ előtt vallania. Ricimer iránt való aljas gyűlölete onnét származik, hogy irigyli tőle születését, mivel ezt két ország népe is kínálja koronájával, a svévek atyja s a gótok anyja részéről. Azt se tudja feledni, hogy az én védő harczosom ereiben Vallia vére foly, ama hírneves királyé, a ki a vandalok s az ő testvéreik az alánoknak réme volt, a ki Tartessa mezőin oly kemény büntetést mért reájok s a Calpeai sziklákat holttesteikkel borította be. De régi vereségeiket nem is említve, vajjon elfeledhetné-e a kalóz Agrigentum mellett

---

¹⁾ Praeterea invictus Ricimer, quem publica fata
 Respiciunt, proprio solus vix Marte repellit
 Piratam per rura vagum. . . . . U. o. 352. s követk. v.
²⁾ Incertum crepat ille patrem, cum serva sit illi
 Certa parens. . . . . U. o. 361. vers.

szenvedett legújabb vereségét, a midőn Ricimer bebizonyította, hogy csakugyan annak a gót királynak az unokája, aki a vandaloknak mindig csak a hátát látta? Ricimer győzelme szerintünk fölér Marcelluséval, a kinek köszönhetjük Sici-liát . . . . .

»Való igaz, hogy csak a Ricimertől való félelem tartóztatja vissza mind eme barbárokat, a kik csak úgy lesik az alkalmat, hogy határainkon betörjenek.¹⁾ Ha a keleti gót meghuzza magát Pannoniában, annak az az oka, hogy fél tőle; ha a nyughatatlan vérü frank nem mozdúl a Rajna partjai mellől, annak se más az oka, mint hogy Ricimertől fél. És midőn örökös ellenségem a vandal és hűséges társa az alán, rabolva rám törtek s még szívemet is marczangolták, ki állt akkor boszút értem? Nemde ő. Mind a mellett Ricimer csak egy ember; egymaga késleltetheti szerencsétlenségeimet, de teljes elűzésökre nincs hatalma. Fegyveres fejedelemre van szükségünk, a ki ne csak elrendelje a háborút, hanem cselekvőleg is részt vegyen benne, a ki maga menjen zászlóink előtt s visszaszerezve régi jogainkat a tengerek felett, zászlónkat ott is uralkodásra juttassa, a hol ez idő szerint csakis a barbárokét ismerik.«²⁾

Az Itália szájába adott ezen beszéd fellebbenti előttünk azokról a baljóslatu befolyásokról a fátyolt, melyek e szerencsétlen országot háborgatták: a római gyűlölködött a rómaival, a barbár a rómaival s a barbár a barbárral; a látóhatár akár-melyikszéléről fútt a szélvész: az mind közös akarattal nyugati

¹⁾ U. o. 377. köv. vers.

²⁾ . . . . . *Modo principe nobis*

Est opus armato, veterum qui more parentum

Non mandet, sed bella gerat; quem signa moventem

Terra vel unda tremant.

U. o. 383. s. követk.

birodalomra csapott le. A költő egész mezítelenségében feltárja ennek a helyzetnek legérzékenyebb, legingerlékenyebb részét, sőt még érintésétől se riad vissza. A haza nevében tudtára adja az új fejedelemnek, hogy mit vár tőle a világ; oktatja kötelességére, s e kötelesség abból áll, hogy teljhatalmu úr gyanánt uralkodjék s maga mellett alattvalón kívül egyebet ne törjön, állítsa vissza a birodalomnak saját hadseregeit s önmaga lobogtassa Róma zászlaját. Ahhoz, hogy Ricimer füle hallatára ily tanácsokat osztogasson a császárnak, kellett egy kis bátorság, akár mily hizelgéssel igyekezett is beburkolni a költő, hogy a diktátor érzékenységét meg ne sértse. Mert mit is kívánt csak voltaképen? nemde a diktatorság végét. Ez a hely egyúttal ama nagy veszedelmek egyikére is rámutat, mely a birodalmat, a barbárok versengéseinek a római ügyekbe való belekeverése folytán fenyegeti. Végre maga Róma is keményszivűségeért s gögösségeért megérdemlett szigorú leczkértetésben részesül. »Vedd eszedbe az idők jeleit, ezt mondja neki a költő, tégy le idejét mult fenhéjazásodról s ne élösködj folytonosan a mult emlékein; igyekezz megőrizni uralmadat, mely kisiklik kezeid közül; fűzd össze az egyetértés kötelékével a római világ két felét; a melyek nem lehetnek el egymás nélkül; igyekezz magadat megszerettetni!« E kiáltás az egész nyugat szívéből származott.

A Tiberis istensége fölkeresi tehát az örök város geniusát; Róma istennő¹⁾ ősi jelvényei között pihent, u. m. Mars, Romulus és Remus ikertestvérek s Ilia farkas közepette; pártfogoltjának a folyónak szájából megérti Italiának hozzá intézett tanácsait. Szive megindul ennyi baj hallatára

---

¹⁾ Dea Roma.

s tornyokkal megterhelt fejét sisakkal fedve s pikkelyes ¹⁾ pánczélát magára öltve, felszáll a levegőbe, a mely őt az indiai Oczeán partjaira repíti. Arany és kristályból készült palotájában, virágok és jóillatok közepette a nap fáklyájával kezében itt székel bibor trónján Auróra, a keleti birodalom geniusa. Tithon neje megdöbben Róma láttára, de ennek szavai csakhamar megnyugtattják, bár nyájaskodásai közé némi szemrehányást is vegyít, mivel fájdalmasan esik szívének az a lépés, a melyet megtenni kénytelenítettett. ²⁾

»Nincs mit félned, azt mondja, mert nem háború miatt jöttem. ³⁾ Sem az Araxest nem szándékozom ezúttal hidjaimmal bilincsekbe verni, sem az itáliai katonák szomját nem akarom a Ganges vizével oltani. Kürtjeim riadásától ezúttal nincs mit rettegniök a tigrisektől népes síkságú Artaxatának, Porus birodalmának, a Hydaspesnek s Bactriának, valamint Semiramis sánczainak; az Arsacidák palotája után se töröm magamat, valamint Ktesiphon kapuibán se kívánom kiadni a jelszót. A világnak ez a fele nem az enyim többé, mert neked engedtem át; hanem ép e miatt nem érdemlettem volna-e meg, hogy öreg koromban pártomat fogjad? ⁴⁾

¹⁾ . . . . . Laxatos torva capillos

Stringit, et inclusae latuerunt casside turres.

Sidon. Apollin. *Carm.* II. 331—332.

²⁾ . . . . . Paullum illa silens, atque aspera miscens

Mitibus haec coepit. . . .

U. o. 439. vers.

³⁾ . . . . . Venio (desiste moveri,

Nec multum trepida) non ut. . . .

U. o. 441. vers.

⁴⁾ . . . . Totum hunc tibi cessimus axem

Et nec sic mereor nostram ut tueare senectam?

U. o. 452. vers.

»Az az ország, melyet a Tigris és Euphrates övez, jelenleg a te örökséged; hajdan az enyim volt: Crassus vérével adtam meg az árát. Te birod Pontust és Armeniát: kérdezd meg Sullától, mennyibe kerültek azok nekem. Említsem-e az Aegeumi tengert szigeteivel s partjaival? Te uralkodol Kréta fölött, melyet Metellus számomra hódított meg; Cilicia fölött, melyet a nagy Pompejus tett birtokommá, az isauriaiak és syriaiak felett, a kiket Servilius az én legióim fegyvereivel igázott le. Sőt együgyűségemben annyira mentem, hogy Attalus végrendeletét te reád ruháztam át! Neked hagytam az ősi Etoliát, Epirust, s azt a síkot, melyet az Achéloas vize öntöz; Illyriának s Macedoniának te szabod a törvényt, holott Paulus-Emilius utódai még élnek falaim között.¹⁾ Egyptom néked nyitja meg gabonatárait, mintha csak te nyerted volna meg az actiumi ütközetet; Judea neked engedelmeskedik, mintha csak Vespasianus és Títus a te hadvezéreid lettek volna. És minek-utána te uralkodol a dórok és achajok földjén s azon boldog földszoroson, mely Görögország két tengerét egymástól elválasztja, mondd meg nekem, kérlek, melyik byzantiumi Mummius ajándékozta neked Korinthust! Te gazdag vagy s a Catók által meghódított Cyprus szigetéből a te kikötőidben torlódnak össze az árúk: én pedig szegény vagyok s a Catók után nekem csak a dicsőségök maradt.²⁾

»De felejtjük a multat s a felette való bánkódást, ha

---

¹⁾ ..... In Illyricum specto te mittere jura
Ac Macetum terras; et habes tu Paule nepotes.

U. o. 468. vers.

²⁾ ..... Tibi Cypria merces
Fertur: pugnaces ego pauper laudo Catones.

U. o. 474. vers.

régi vitáinkat meg akarod szüntetni: engedd nekem át Anthemiust. Hadd uralkodjék ő az én világom egyetemén, a mint Leo a tiedén uralkodik! Hadd lássa az isteni Marcianus, a kinek a csillaga ma már fenn ragyog az égen, leányát Euphemiát azon biborba öltözködve, a melyet ősei viseltek! Sőt tégy ennél még többet; cselekedd azt, hogy az állami szövetséget családi szövetség tegye még szilárdabbá! Hadd legyen Ricimer az én uralkodómnak a veje! ¹⁾ Az ő nemességök különben is egyenrangú, mert ha a byzanci szűz királyi vérből származik is, Italia védelmezője hasonlóképp abból ered. Egyezz bele ezen házasságba, melyhez menyasszonyi ajándéku a visszaszerzett Afrikát szántam . . . . .«

Erre Tithon felesége a következő rövid felelettel válaszol: »Óh anyám, nagy áldozatot kívánsz tőlem! De ám legyen, vidd magaddal azt a fő embert, a kinek a segedelmét én oly nagyra becsültem; azonban viseltessél egy kissé több nyájassággal irántam s igazgassuk ezentúl helyesebben a kormány gyeplőit az által, hogy nem választjuk el azokat egymástól!« ²⁾ Ez a tanulság folyt a költeményből, de ugyanez következett a helyzetből is.

A két istenség kezét fog egymással: Anthemius a nyugati birodalom császára lesz, Ricimer elveszi annak leányát feleségül s a roppant harci készülődéstől megretten

---

¹⁾ Adjice praeterea privatum ad publica foedus
Sit socer Augustus genero Ricimere beatus.

U. o. 483—84.

²⁾ Dac age, sancta parens, quanquam mihi maximus usus
Invicti summiue ducis, dum mitior exstes
Et non disjunctas melior moderemur habenas.

U. o. 516. s követk. vers.

Genserik Karthagóban. »Óh fejedelem, e szavakkal végzi a költő munkáját: énekem folytatását a közel jövőre halasztom. Midőn majd harmadízben lesz konzullá ¹⁾ és vöd második ízben, bátorságom a mint növekszik diadalaitokkal, majd akkor elmondom hajóidnak s katonáidnak számát s hogy mi minden nagy dolgot vittél véghez s milyen rövid idő alatt.« Hiu ígéret! a sors azt rendelte, hogy ez legyen a költő utolsó éneke, és hogy hőse se jusson el a harmadik konzulságra.

Ekkép keveredett, merő véletlen folytán az arvernek gall községének követe a nyugati birodalom válságos eseményeinek egyik legutolsója közé. A rómaiak egészen jó néven vették azon tanácsokat, biztatásokat, oktatásokat, melyeket nekik mythologiai köntösbe burkolva adott. Ama szép verssorokat megtapsolták, melyekkel a költemény helyenkint ékeskedik, de talán még jobban tapsolták a rosszakat, mivel ezek a század tévedt izlésének hizelegtek. Annyi bizonyos, hogy nemcsak a tanácsnak, hanem a császárnak tetszését is rendkívül megnyerhette velök, mivel Anthemius konzul még ugyanazon nap aláírta amaz okmányt, mely Sidonius Apollinarist Róma praefectusává nevezi ki. ²⁾

Praefectuskodásának ideje alatt; egyetlenegy komolyabb természetű esetet kivéve, semmi nevezetes dolog nem történt, de ez alkalommal még tisztviselői felelőssége is kockán forgott. Egy alkalommal ugyanis a gabona-behozatal a római és vandal hajóhad között kitört ellenségeske-

¹⁾ Si mea vota Deus produxerit, ordine recto

Aut genero bis, mox aut te ter consule dicam.

U. o. 542—543.

Anthemius a keleti birodalomban volt első ízben consul.

²⁾ Sidon. *Apollin. Epist.* I. 9. U. o. IX. 16.

dés következtében fennakadván, az élelemszer hiányát kezdték érezni a városban; a mi a tömeg zúgolódását vonta maga után, úgy hogy Sidoniust egészen meglepte a félelem. »Attól tartok, így ír egyik barátjának, hogy a római nép éhsége az amphitheatrum boltozata alatt idéz elő mennykőhullást, és hogy a közszükséget az én kormányzatom hibájául találják felróni.« ¹⁾ Látszik ebből, hogy ez alkalommal dicsősége, sőt talán élete is kockán forgott; de az elemek kisegítették a bajból. Öt gabonával és mézzel megpakott hajó, Brindisiből kiindulva, minden baj nélkül keresztül jutott a siciliai szoroson s onnét a kedvező szelek Ostia partjaira terelték. ²⁾ Sidonius, a kit erről idejében értesítettek, egy meghitt emberét küldte ki azonnal, hogy a hajókat lefoglálja s a Tiberisen felhajtassa. A hajók megérkezése lecsillapítá a nép forrongását. E végső korszakban a városi praefectusoknak majdnem egyedüli tiszte Rómának élelmi szerekkel való ellátásából állott, s e tisztök miatt gyakorta nem alhattak békességgel. Symmachus azt beszéli, hogy ő praefectuskodásának idejében folytonosan ott leselkedett a Tiberis halmainak tetején, hogy ő pillanthassa meg először azon áldotthajókat, melyek a kormánya alá tartozókat a szűkségből, őt pedig a halálos aggodalomból menték mindenkor ki. ³⁾ Ha már Symmachus idejében ily nagy nehézségekkel

¹⁾ Vereor autem, ne famem populi romani theatralis caveae fragor insonet, et infortunio meo publica deputetur esuries. U. az. *Epist.* I. 10.

²⁾ Comperi naves quinque Brundusio profectas cum speciebus tritici ac mellis ostia Tiberina tetigisse. Sidon. Apollin. *Epist.* I. 10.

³⁾ Ager autem qui me interim tenet, Tiberim nostrum juncto aquis latere prospectat. Hinc libens video quid frugis aeternae urbi in dies accedat, quid romanis horreis Macedonicus adjiciat commeatus. Symmach. *Epist.* III. 55.

kellett a praefectusoknak küzdeniök, mennyivel nagyobbra növekedhetett a baj abban az időben, midőn a vandalok elvették a római néptől egyik elsőrendű gabonátárházát Karthagót, hajóhadaik pedig ostromzár alatt tarthatták a másodikat, Alexandriát.

A mi azon ügyet illeti, a miért Sidonius Itáliába jött, jöllehet nem szól többé róla leveleiben, de bizton hihetjük, hogy ohajtása szerint végződött be. E tekintetben Róma praefectusának befolyása bizonyára fölért Gennadius pártfogásával, vagy Cecina tudományával. A nemeslelkű és mint afféle költő, nyíltszívű Sidonius ezen újabb szerencsét sietett az Alpesek tulsó oldalán lakó honfitársainak szolgálataira felajánlani, s nemcsak ápolta nagyravágyásukat, midőn annak csiráját valamelyikben észrevette, hanem még sarkalta, még ösztökélte is őket, hogy csak járallják az államhivatalokat, mert nem kételkedett a felől, hogy a gall házának is kijut a maga osztaléka gyermekei fáradságának és sikereinek hasznaiból. Azt is gondolta és pediglen nem helytelenül, hogy e század sebeinek egyikét a becsületes emberek lemondása vagy semmivel sem törődése képezi, a melynek következtében szabadon marad a tér a politikai kalandorok cselszövényei számára.

Volt Sidoniusnak Galliában egy Eutropius nevű fiatal-kori barátja, a ki megundorodva a világ zajától, tartományának egyik szögletébe temetkezett, a hol idejét birtokainak művelése (mellesleg mondva gazdag ember volt) és Plotinus bölcészetének tanulmányozása között osztotta meg. A nap egyik részében Eutropius-valóságos paraszti életet folytatott, saját kezeivel szántott, vetett, aratott, a másik részében pedig egész sophista életet élt, a mi azonban nem akadályoztatta őt abban, hogy falusi lakásának

falait őseinek képeivel aggassa teli, a kik mindnyájan címekkel ékeskedő s a magok idejében a birodalom legfőbb méltóságaival felruházott férfiak voltak.¹⁾ Sidonius kárhoztatta eme szerinte nyomorúságos életmódot s levelet írt Rómából Eutropiusnak, melyben őt dorgálja s arra igyekszik, hogy fásultságából felrázva, magához édesgesse. Megfeledkezve a régi rómaiaknak az eke iránt való előszeretetéről, azt kérdi barátjától, hogy azt hiszi-e, mi-kép becsületére válik szenátori tógába öltözött ősei képcsarnokának az által, hogy társul szegődik saját béresei mellé²⁾, vagy ellenkezőleg eme szigorú férfiak, a kik nyugalmuk feláldozásával minden tevékenységet az államnak szentelték, nem kárhoztatták volna-e bölcsészitétlenségét vagyis inkább restségét s a hazával való nem törődését. »Nosza, így folytatja, verd ki a kedvemért ezen nevedet lealázó álmot szemeidből, csatlakozz hozzám, állj be az udvar szolgálatába³⁾ és szerezz magadnak valami praefecturát a philosophia mellé. Hallhattad a mi vidékünkön azt a közmondást, hogy a jó év inkább függ a jó hivatalnoktól, mint a jó aratástól⁴⁾ ime, ez az oka, a miért téged megnyerni óhajtalak. Nem szégyenled magadat, hogy fiatal korodban csak egyetlen egyszer láttad Rómát, a törvények lakhelyét, az irodalom veteményes kertjét, a méltó-

---

¹⁾ Senatorii seminis homo, qui quotidie trabeatis proavorum imaginibus ingeritur. Sidon. Apollin. *Epist.* I. 6.

²⁾ Et nunc proinde! si relinquere interbussequas rusticanos, subulcosque ronchantes... U. o.

³⁾ Quo te.... a profundo domesticae quietis extractum ad capessanda militiae palatinae munia vocem.... U. o.

⁴⁾ Certe creber provincialium sermo est, annum bonum de magnis non tam fructibus, quam potestatibus aestimandum. U. o. III. 6.

ságok középpontját, a világ fejét, a szabadság ősi hazáját; Rómát, mindnyájunk fővárosát s az egész világon azt az egyetlen helyet, a mely idegenekül csak a barbarokat és a rabszolgákat tekinti? ¹⁾ A költőnek ösztönzése kizavarta végre a bölcsészt remeteségéből, a ki Rómába jött, lemondott Plotinról s a mint barátja tanácsolta, udvari szolgálatba állott s a galliai praefecturának bölcs és hasznos praefectura vált belőle. ²⁾ A mi Sidoniust illeti, ezt Anthemius a 468. év végével, midőn hivataloskodásának ideje letelt, a patriciusi czimmel ruházta fel ³⁾, a mi az adott esetben pusztá megtiszteltetési czim volt ugyan, de a melyet azért a római, ebben a korban, az állam szolgálatában eltöltött életének koronájául tekintett.

Ugyanezen 468. esztendőben egy fölötte komoly természetű ügy kerekedett Galliában, a melyhez jöllehet semmi köze sem volt Sidoniusnak, mindazonáltal elég meggondolatlanul mégis beleártotta magát. Ennek a nagy praefecturának valami Arvandus nevű ⁴⁾ galliai férfiú állott ebben az időben az élén, a ki már egy izben négy évig némi népszerűséggel kormányzóskodott is fölötte s a kit Ricimer a legutóbbi interregnum alkalmával ismét visszahelyezett székhébe, talán azért, hogy a tartományt lekenyerezze, vagy

---

¹⁾ Domicilium legum, gymnasium litterarum, curiam dignitatum, verticem mundi, patriam libertatis, in qua unica totius orbis civitate soli Barbari et servi peregrinantur. U. o. I. 6.

²⁾ U. o. Epist. III. 6.

³⁾ *Vita Sidon.* ap. P. Sirmond.

⁴⁾ Arvandus pere kezdetekor mindkét praefectuskodását összefoglalva, öt évig volt praefectus. Privilegiis geminae praefecturae, quam per quinquennium repetitis fascibus rexerat exauguratus. Sidon. Apoll. Epist. I. 7.

pedig azért, hogy ezen oldalról minden aggodalomtól megszabaduljon, mivel azt hitte, hogy ügyes és tapasztalt emberre esett választása. Ez a kegy Arvandusnak különben is nagy gögjét még inkább öregbítette, mivel ennek következtében azt képzelte maga felől, hogy ő is azon személyiségek közé tartozik, a kiket nehéz időkben nem hagyhatnak ki számításaikból a kormányok, s fontosságával fennen kérkedett is. E férfiú előzékeny modoru, de a hihetetlen-séig könnyelmű s megbízhatatlan jellemű ember volt, a ki pazarul szórta az ígéretet, de már annak teljesítésével nem sokat törődött, s a pénzt, a mi pedig nem is volt az övé, ezenfölül egészen belebolondult önmagába s fenhéjázó megvetéssel bánt a tanácsadókkal és tanácsaikkal. Már első praefectuskodása idejében füléig ért az adósság, emebben pedig hajszála sem látszott ki belőle ¹⁾ mivel mindenfelé marokkal szórta a pénzt. Nemsokára meg is rohanta a hitelezőknek egész serege, a mely aztán szünet nélkül nyugtalanította s Gallia praefecturáját, úgy szólván, zárlat alatt tartotta. A praefectus egyelőre némi közpénzek elsikkasztása által igyekezett őket kielégíteni, de később, mivel költségeit csak folytatta, pénzcsikarási módjait is szaporította s mindenre kiterjesztette. Arvandus azt reménylette, hogy az elmének a jelen bajaival való elfoglaltsága s a jövőben bekövetkező végzetszerű események úgy elfedik majd a világ szemei elől gáztetteit, hogy a megbüntettetéstől nem lesz oka tartania. De botrányos pazarlása nemsokára oly szembeszökővé vált, hogy a központi hatalom helyett a tartomány előkelői kezdtek egymással összebeszélni, azon czélból, hogy Arvandus ellen az állami pénzek elsikkasz-

---

¹⁾ Onere depressus aeris alieni. Sidon. Apollin. *Epist.* I. 7.

tása miatt vádat emeljenek. E közben megalakúl a római kormány; Anthemius megérkezik keletről s Gallia praefectura azon veszi magát észre, hogy bűnvádi kereset, vagy legalább is kegyvesztés fenyegeti.

Ily körülmények közt, nem csoda ha fogott Arvanduson az a bujtogatás, melylyel a keleti gótok királya Eurik és annak tisztviselői, a római hivatalnokok kicsinyét nagyját szüntelenül ostromolták. Mivel a barbárokkal czimborálás gyanujában levő néhány személynek jövése menése a hivséges polgárság figyelmét magára vonta: ezek a praefectust folyton szemmel tartották, minden léptét, nyomát kikémlelték s egy alkalommal sikerült nekik a gót királyhoz intézett levelét elfogniok, a melyen ugyan hiányzott az aláírás, de a melyet Arvandus nevében annak titkára írt saját kezeivel. ¹⁾ Eme lázadásra izgatással telt levélben azt tanácsolja Euriknek levelező társa, hogy elsőben is ne ismerje el a görög császárt (így czimezte Anthemiust, a ki csak az imént lépett Itália földjére) azután pedig izenjen neki háborút. Szükségesnek tartja továbbá azt is, hogy mindenekelőtt Armorikát, e kis breton államot, rohanná meg, a melyben a római uralom mindig hasznos és önfeláldozó szövetségesére talált. ²⁾ Végre azt igyekezett bebizonyítani annak az embernek, a ki különben is folyton Gallia megtámadásáról s meghódításáról álmodozott, hogy a nemzetközi jogok értelmében minden lelki furdalás nélkül akkor osztozkodhatnak meg ezen országon a burgundokkal, a

---

¹⁾ Haec ad regem Gothorum charta videbatur emitti, pacem cum Graeco imperatore dissuadens. Sidon... Apollin. *Epist.* I. 7.

²⁾ Britannos supra Ligerim sitos impugnari oportere demonstrans. Sidon. Apollin. *Epist.* I. 7.

mikor neki tetszenék.¹⁾ Befejezésül még egy néhány nem kevesbbé vétkes vakmerőségű utasítás járult az elmondottakhoz, olyan veszedelmes természetű csábítgatás kíséretében, a mely nemcsak az oly harczias természetű király nagyravágását ingerelheté, mint a minő a toulousei volt, hanem a mi még a legjámborabb barbár kétségeit is eloszlathatta volna. Az elfogott levél mindaddig azoknak a kezei között maradt titokban, a kik birtokukba kerítették, míg csak az a percz el nem érkezett, a melyben hasznát vehették, úgy hogy Arvandus azt hihette, mikép vagy úgy elveszett, hogy senki sem tud róla semmit, vagy pedig eljutott rendeltetési helyére.

A tisztviselőivel elégedetlen tartomány, még ha kormányzója vagy elnöke vagy pedig ha maga a pretorianus praefectus ellen lett volna is panasza, kérhette vád alá helyezettéseket s keresetet indíthatott ellenök a római kormány székhelyén, ama törvényszékek előtt, a melyek az államellenes bűnökben való ítélethozatalra állíttattak fel. E kérést érett megfontolás után a tartomány képviselő-testülete, a tartományi tanács formulázta; majd megjelent a tanács által választott küldöttség Rómában, hogy az illetékes törvényszék előtt a tartomány állításait védelmezze, a bizonyítékokat előterjeszsze s a hűtlen tisztviselő megbüntetését kieszközölje. Honorius császárnak egy 418-ban kibocsátott rendelete megállapította, a hét gall tartomány azon tanácsának összetételi és üléstartási módozatát, a mely Arles városában székelt s a három Galliának nemzetgyűlését pótolta, azon időtől fogva, a midőn az Alpeseken

---

¹⁾ Cum Burgundionibus jure gentium Gallias dividi debere confirmans. U. o.

túl fekvő vidéket a barbárok szét darabolták.¹⁾ Meglehet, hogy az évenkénti rendes gyűléstartásra kiszabott idő különben is elérkezett, de az sem lehetetlen, hogy a központi kormány a lakosság előbbkelőinek kérelmére rendkívüli gyűlés tartásra adott engedelmet, egyszóval a hét tartomány tanácsa összeült Arles székvárosában, a czélból, hogy Arvandus erkölcsi magaviselete felett vizsgálatot tartson. A sikkasztás tényei nyilvánságosak és nagymennyiségűek voltak; a vádlók megczáfolhatatlan bizonyítékokkal szedték tele kezeiket, Arvandust tehát egyhangú határozattal feljelentették a császárnak; azonban még csak akkor szörnyűködtek el igazán, mikor a tanács néhány tagja az elfogott levelet előadta, a melyről, a kinek tetszett, saját szemeivel győződhetett meg, hogy a praefectus titkárának az írása. Erre mindenfelől az a kiabálás hallatszott, hogy itt már alávaló árulással, hogy felségsértés bűnével van dolguk, és hogy eme másodlagos vádpontot az elsődlegessel egybe kellene kapcsolniok. A titkárt azonnal előrendelték, a ki azután minden habozás nélkül bevallotta, hogy a levél az ő kezeirása ugyan, de előljárója mondta tolla alá.²⁾ Nyomban erre kettős vádhatározatot hozott a gyűlés, a melyek közül az egyik sikkasztásról, a másik pedig felségsértésről szólt; de mindenkivel eskü alatt megfogadtatták a jelenlevők, hogy e második vádpontot titokban tartja, mert attól féltek, hogy ha Arvandus megsejti, mikép bűne kitudódott, azonnal a keleti gótokhoz menekül; a titkárt is hasonló titoktartásra kötelezték, a legborzasztóbb fenyegetések mel-

¹⁾ *Const. Honor. Agric. Praef. Gall.* ap. D. Bouq. *Script. Res. gall. et franc.* I. köt. 766. lap.

²⁾ *Interceptas litteras deferebant, quas Arvandi scriba correptus dominum dictasse profitebatur.* Sidon. *Apollin. Epist.* I. 7.

lett. A mint mindezek megtörténtek, a határozatnak Rómába vitelére s a vádnak a bírák előtt való támogatására mindnyájok közül a legelőbbkelő három polgárt választották, u. m. Tonantius Ferreolus lyoni lakost, a ki régebben Gallia praetorianus praefectusa volt, az arverni Thaumastust, az Avita család tagját, s e szerint Sidonius Apollinarius rokonát és Petroniust Arlesből, a ki a legkitünőbb jogtudós hírében állott.¹⁾ Arvandus, a ki mindvégig azt hitte, hogy egyszerűen csak sikkasztással vádolják, és különben is azt gondolta, hogy dolgát úgy intézte, mikép abból semmit se bizonyíthatnak be ellene, alig árult el valamely nyugtalanságot, midőn elfogatott és saját katonáinak őrizete alatt hajón Itáliába vitetett.²⁾

Gallia praefectusa annyira könnyelmű ember volt, hogy helyzete fölött még csak egy perczig sem tépelődött. Az egész út folyama alatt, kísérei füle hallatára, mindig önmaga és vádolói felett tréfálkozott, s mivel a Rhône torkolata és Toscana partjai között elterülő tengeri út igen gyakran zivataros szokott lenni, ez alkalommal pedig minden baleset nélkül futották meg, minden szíreszóra azt hajtotta: »kételkedtek-e még most is ártatlanságomban, midőn látjátok, hogy még az elemek is lecsillapulnak az én kedvemért s úgy engedelmeskednek parancsomnak, mintha csak rabszolgáim volnának.³⁾ A

¹⁾ Legati provinciae Galliae Tonantius Ferreolus praefectorius.... Thaumastus quoque et Petronius maxima rerum verborumque scientia praediti. U. o.

²⁾ Prius cinctus custodia, quam potestate discinctus, captus, destinatusque pervenit Romam. U. o. I. 7.

³⁾ Illico tumens, quod prospero cursu procellosum Tusciae littus enavigavisset, tanquam sibi bene conscio ipsa quodam modo elementa famularentur. Sidon. Apollin. *Epist.* I. 7.

mint Arvandus Rómába megérkezett, az állami jövedelmek főkincstárnokának ¹⁾ Flavius Asellusnak őrizetére birták s hivatalos méltóságára való tekintetből börtönéül a Capitoliumot jelölték ki. ²⁾ Itt egész kényelmesen s teljes lelki nyugodalommal várta, hogy a gall követek is hasonlóképen megérkezzenek a császári székvárosba; a kik nem is sokat várattak magokra s a szokásos előzmények és látogatások megtétele után a per megkezdődött azon tíz tagból álló törvényszék előtt, a mely elé tartoztak azon időben a szenátorok ellen indított főbenjáró bűnperek. ³⁾

Ez esemény a 469-ik év első hónapjaiban történt, a mikor letelt ugyan már Sidoniusról a praefectusság, de azért még nem távozott el Rómából. Sidonius már otthon, az Alpeseken túl ismerte Arvandust sőt, baráti szövetséget is kötött vele. Az a kettős vád, mely a galliai hivatalnokra, Itáliába hozatala alkalmával nehezedett, az a lázas izgatottság, mely az Alpeseken túli tartományokban mutatkozott, képviselőiknek választása, a kik között a legtekintélyesebb emberek, Sidoniusnak barátai s rokonai szerepeltek, mindez arra inthette volna Róma volt praefectusát, hogy ne tagadja ugyan meg barátját, de a vádlók és vádlott iránt való magaviseletében a legnagyobb tartózkodást tanúsítsa.

---

¹⁾ Az állami jövedelmek főkincstárnoka *comes sacrarum largitionum*nak vagyis a szent alamizsna kezelőjének neveztetett, a mivel Gibbon szerint azt akarták kifejezni, hogy minden fizetés a fejedelem kegyes jóakarátának kifolyása. Gibbon a római birodalom hanyatlásának története. III. köt. 84. lap. *Fordító.*

²⁾ In Capitolio custodiabatur ab hospite Flavio Asello.... qui adhuc in eo praefecturae nuper extortae dignitatem venerebatur. Sid. Apoll. Epist. I. 7.

³⁾ Decemviri. U. o.

Az ily tartózkodást egészen természetes dolognak tartanók s becsületes embertől szinte elvárnók: a kinek okvetellen fel kelle háborodnia az oly bünökön, mint a minőkkel Arvandust vádolták, de a hiú és következtelen jellemü Sidonius, legfőlebb arra látta jó alkalomnak ezt a pert, hogy ennek alapján fontos szerepet játszszerék s befolyását fitogtassa. »Arvandus az én barátom, ekkép biztatta magát, s megmutatom, hogy Sidonius boldog állapotában nem hagyja el szerencsétlen barátait.«¹⁾ Ezen inkább gőgös mint gyöngéd érzelm befolyása alatt Arvandus pártfogójának nyilvánította magát s azt hitte, hogy azzal valódi hősiességet követ el. S a mi a legrosszabb az egész dologban, még csak csalódásban sem élt barátjának becsületesége felől, a kinek a kormányzását maga is pusztítónak nevezi.²⁾ »Kötelességem önmagam iránt, hogy hű maradjak hozzá«, ezt mondogatta mindenkinek, a kivel csak találkozott, s a szabadelvűség álarcza alá bujtatott hizelgéssel ezt tette hozzá »megmutatom, hogy jó fejedelem alatt még a felségsértés bünével vádolt személyt is szeretheti az ember, és azt szabadon ki is nyilváníthatja.«³⁾ Annyit azonban legalább megtehetett volna, hogy se a vádlott tanácsadójául ne szegődjék, se a vád titkos részének felfedezőjévé se hazugságra ösztönzővé ne válják, de nem állhatta meg, hogy mindenbe bele ne ártsa magát.

Bizonyos Auxanius nevü, római jogtudós társaságában, a ki, a mint látszik, Arvandus ügyvédeknek egyike volt,

---

¹⁾ Amicus homini fui. . . . Sed quod in amicitia steti, mihi debui. Sidon. Apollin. *Epist.* I. 7.

²⁾ Praefecturam primam gubernavit cum magna popularitate, consequentemque cum maxima populatione. U. az.

³⁾ Hic quoque cumulus accedit laudibus imperatoris, quod amare palam licet et capite damnatos. U. az mint fenn.

meglátogatta Sidonius Gallia hajdani praefectusát s ez alkalommal tudósította őt arról a bizonyos elfogott levélről, a melyről a vád csak homályos nyilatkozatokat ejtett, mivel egész váratlanul akart vele előállani, hogy meglepje a vádlottat és saját vallomásával sujtsa le. Ferreolus csakugyan ebben a tervben állapodott meg társaival: ezért tartották titokban a levelet s annak megszerzési körülményeit, hogy villámgyorsasággal s erőteljességgel hasson majd mind a vádlottra, mind pedig a bírákra. Egyelőre csak annyit árultak el a levél felől, hogy benne oly felségsértési vád foglaltatik, a melylyel Arvandus maga magát vádolja, és hogy azok a bírák, a kik a levelet látták, az elítéltetést kimaradhatatlannak tartják.¹⁾ Auxanius és Sidonius sem tudtak róla többet: »Arvandus, ekkép beszéltek hozzá, őrizkedj a törtől, melyet számodra felállítanak, s mindennemű vallo mástól tartózkodj.²⁾ Csak a hallgatás és tökéletes tagadás menthet meg.« Ez az eszélyesség sehogy se tetszett Arvandusnak. Majd szánalmasan megmosolyogta barátait, majd lenéző haragra lobbant ellenök. Utoljára azután ekkép fakadt ki: »Takarodjatok innét, kiméljetez meg az ily gyáva tanácsoktól; ti gyáva emberek, méltatlan utódai a hivatalokban magokat kitüntetett atyáknak; ne törődjetez az én dolgaimmal, a mikhez ti úgy sem értetek³⁾, ti fogadatlan prókátorok. Arvandust védi saját lelkiismerete s ez neki elég. Azt megengedi talán ügyvédeknek, hogy az állí-

¹⁾ Hanc epistolam laesae majestatis crimine ardentem juris consulti interpretabantur. Sidon. Appolin. Epist. I. 7.

²⁾ Suademus nil quasi leve fatendum. U. o.

³⁾ Abite degeneres, inquit et praefectoriis patribus indigni, mihi quia nihil intelligitis, hanc negotii partem sinite curandam. Sidon. Apollin. Epist. I. 7.

tólagos sikkasztási esetek miatt védelmezzék¹⁾, de a mi a felségsértési vádat illeti, azt magának tartja fenn s egy cseppet sem aggódik miatta.« Ezt a sikert aratta Sidonius föllépésével, hiú szorgoskodásának ez lett a méltó jutalma. Elszomorodva s megalázva távozott Arvandus lakásáról, mint az olyan orvos, a kit a bolond akkor dobott ki szobájából midőn épen annak megmentésében fáradozott: ezt a hasonlatot is neki köszönhetjük.²⁾

A mindent felforgató számtalan forradalom daczára is fenmaradt a köztársasági korból ama szokás, hogy a köztisztviselő ellen fellépő vádlók, a kifosztott tartomány, a becsületében vagy érdekében megsértett város követei, szánszámra indító öltözetben jelenjenek meg Rómában, s úgy látogassák meg a bírakat s azon fő-fő tisztviselőket, a kiknek pártfogásától segítséget remélhettek. A galliai küldöttségnek volt esze, hogy a szokáshoz alkalmazkodjék, ennélfogva gyászruhában, fésületlen hajjal, komor, aggódó arczczal ment végig az utczákon és köztereken, alázatos magatartása által nyerve meg magának a közönség szánalmát, vagy legalább részvétét.³⁾ Arvandus ellenben szemtelen elbizakodottságával vonta magára a közfigyelmet. Mióta ideiglenesen szabad lábra helyezték, úgy látszott, mintha a forumon kívül egyéb lakása nem is volna, minden nap ott

---

¹⁾ Vix illud dignabor admitttere, ut advocati mihi in actionibus, repetundarum patrocinentur. U. o.

²⁾ Discedimus tristes, et non magis injuria quam moerore confusi. Quis enim medicorum jure moveatur, cum desperatum furor arripiat . . . ? U. o.

³⁾ . . . . Cum accusatores semipullati atque concreti et ab industria squalidi praeipuissent reo debitam miserationem sub invidia sordidatorum. Sig. Apollin. *Epist.* I. 7.

látták diszesen redőzött fehér ruhába öltözködve, a mint jobbra-balra jött s ment, köszöngetve ismerőseinek, megszólongatva a járkálókat ¹⁾ s mintegy ösztönözve őket arra, hogy legközelebb történendő fölmentetéséhez szerencsét kívánjanak neki. Néha járkálásakor bement a piaczt szegélyező boltok valamelyikébe s ott ékszerekre alkudozott, mutogatatta magának a selyemszöveteket, elmondta egyik-másik szebb ékszerdarabra észrevételeit, megtapogatott, becsmérelt, s felbecsült mindent ²⁾ s beszéd közben kikelt az idők és törvények ellen, panaszkodott a bírákra, a szenátusra, sőt magára a fejedelemre is, a ki nem sietett megbüntetni üldözőit, mielőtt őt kihallgatta volna. ³⁾

Ezalatt érkezett az ítélethozatalra kitűzött nap s a törvényszéki csarnokká átalakított curiában, birói székeiken helyet foglalnak a tíz férfiak s a szenátus is teljes számban megjelen. Azonnal beszélíttatnak a felek, a vádlottnak és védőinek az egyik oldalon, a vádlóknak pedig a másikon kellett a terembe lépniök. Arvandus ront be legelől s derült homlokkal, szépen megfésülködve s kikenekedve mutatkozik, míg a három galliai félig fekete ruhában, szomorú és halvány arcczal szerényen várakozik a tíz férfiú szolgáljára. ⁴⁾ Mielőtt a kihallgatás megkezdődött volna, a felek

---

¹⁾ Inter haec reus noster arcam capitolinam percurrere albat; modo subdolis salutationibus pasci, modo crepantes adulationum bullas audire . . . U. o.

²⁾ Modo serica, gemmas et pretiosa quaeque trapezitarum involucra rimari, et quasi mercaturus inspicere, prensare, depretiare, devolvere . . . U. o.

³⁾ Quod se non prius quam discuterent, ulciscerentur. U. o.

⁴⁾ Procehit noster ad curiam paulo ante detonsus, pumicatusque, cum accusatores . . . U. o.

közül praefectusi ranggal bíró személyeket felhatalmazták a bírák arra, hogy a padokban foglaljanak helyet. Arvandus azonnal felsiet a lépcsőkön s ügyetlen szemtelenséggel majdnem bírái közt foglal helyet¹⁾, ellenben Ferreolus és két tisztitársas, jöllehet Arvandussal egyenlő méltóságú személyek voltak, az utolsó padok végén telepedtek le, azt mutatván ezzel, hogy ha bár szenátorok is, de azért nem feledkeztek meg vádló és küldötti minőségökről.²⁾ Eszélyes tartózkodásukat mindenki helyesléssel fogadta. Ez előzmények bevégződése után megnyílik a tárgyalás és a küldöttség fennállva adja elő küldetése tárgyát, azután a tartományi gyűléstől nyert megbízó leveleiket olvassák fel, majd elsorolják panaszait, tüzetesen előadják a sikkasztás egyes eseteit, előterjesztik bizonyítékaikat, végre elérkeznek a levélhez, melyet a vád meglepetésül rejtegetett. Alig kezdődött meg ennek az olvasása, midőn Arvandus, a nélkül, hogy valaki felszólította volna rá, hirtelen közbekiáltott, hogy azt a levelet ő dictálta.³⁾ »E szerint világos, mint a napfény, felelének a küldöttek, hogy Arvandus dictálta ezt a becstelen levelet.« Ő pedig, mintha csak eszét vesztette volna, azt kérdezte, hogy miféle bünt tartalmaznak e sorok s hozzá még kétszer, háromszor ismételte, hogy valósággal tőle származnak.⁴⁾ »Oh bírák, így szólt ekkor emeltebb hangon a vádlók egyike, halljátok a bünös vallomását, ő

¹⁾ Arvandus jam tunc infelici impudentia, concito gradu mediis prope judicium sinibus ingeritur. Sidon. Apollin. I. 7.

²⁾ Ita ut non minus legatum se quam senatorem reminisceretur. U. o.

³⁾ Arvandus necdum interrogatus se dictasse proclamavit. U. o.

⁴⁾ Bis terque repetita confessione . . . . Sidon. Apollin. *Epist.* I. 7.

maga beismeri, hogy a felségsértés vétségét elkövette.«¹⁾ A bírakon nyilván meglátszott, hogy ez a jelenet mély benyomást tett reájok.

A mint a levél felolvasása bevégeződött, ama törvényeket sorolták el, a melyek a felségsértés bűnének meghatározását tartalmazták, annak körülményeit szabatosan körülírták s a rá szabandó büntetést megállapították. Ekkor bánta aztán Arvandus, csakhogy már későn, megbocsáthatatlan fecsegését, a mint a törvényt hallotta, úgy elsáppadt, mintha csak valami új és váratlan dolgot fedezett volna fel. Galliának ez a praetorianus praefectusa, a ki a hivatalokban öregedett meg, annyira nem ismerte hazájának e tárgyra vonatkozó jogi fogalmait, hogy azt hitte, mikép a törvény csak azokat marasztalja el a felségsértés bűnében, a kik a fejedelem meggyilkolására törnek, vagy a bibort bitorolják.²⁾ Ferreolusnak vagy Petroniusnak magyarázata kiábrándította e tévedéséből, mámora szétfoslott s az a nagy por, melyet könnyelműségének és elbizakodottságának szelével csapott, azonnal leszállott, és nyomorult gyávaságát egész teljességében láttatá. Ekkor aztán kegyelmet kért, könyörgött s a gyülekezet felé terjesztett karokkal rimánkodott mindenkinek, hogy legalább életét hagynák meg. Valóban szomorú látományul szolgált ez a selyembe és aranyba öltözött ember, e nagy gonddal felcziczomázott könnyörgő, a kire az államfogház vagy legalább a börtön és a rabszolgák dologháza várakozott.³⁾ A tiz férfiú hosszas időt

¹⁾ Reum laesae majestatis confitentem teneri... U. o.

²⁾ Sero cognoscens posse reum majestatis pronuntiari etiam eum, qui non affectasset habitum purpuratorum. Sidon. Apollin. Epist. I. 7.

³⁾ Quis enim super statu ejus nimis inflecteretur, quem videret

szentelt a tanácskozásra s az ítélet kimondására. Miután a vádlott, a levelet magáénak elismerte, a tanúkihallgatás feleslegessé vált, a bűnösség nyilvánságosan kitűnt s halálbüntetést vont maga után s az ítélet halálra is szólt.

Ama tanácsvégzés értelmében, mely Tiberius javaslatára keletkezett, a halálra ítélt bűnösnek tíz napi időhalasztás engedtetett, a végzés hozatalától a kivégeztetésig s ez időhaladék később egész harmincz napra szaporítottatott; e kedvezményt minden elítélt igénybe vehette s Arvandus is folyamodott érte börtöne fenekéről. E harmincz napi várakozás hosszú és kegyetlen kínszenvedés volt rá nézve, a mely alatt még álmában is a horgot, a gemóniákat ¹⁾ a kötelet s a hóhér borzasztó alakját látta. ²⁾ Ekkor ismét Sidonius Apollinaris jött segítségére. Meglehet barátja önféjűségén való boszankodása miatt, vagy pedig talán mivel ilyen embernek, ilyen ügyben szégyenlett a szenátus előtt pártfogójakép szerepelni, Róma egykori praefectusa nem óhajtott jelen lenni az ítélethozatalon, hanem valami ürügy alatt eltávozott a városból; de az elítéltetés után azonnal írt a császárnak, hogy ha teljes kegyelmet nem nyerhetne is a bűnös részére, de legalább a halálos büntetés elengedését kieszközölhesse, midőn pedig Rómába visszatért, Anthemiust a legsürgetőbb kérelmekkel ostromolta. Célját el is érte. Arvandus javainak elkoboztatása után (ezen aggódott

---

accuratum delibutumque latomiis, aut ergastulo inferri? Miser nec miserabilis.... U. o.

¹⁾ A gemoniae — tudniillik scalae, egy oly lejtős hely volt Rómában, a melyen a kivégzett gonosztevőket horoggal végig vonszolták. *Fordító.*

²⁾ Uncum et gemonias, et laqueum per horas turbulenti carnificis horrescens.... Sidon. Apollin. *Epist.* I. 7.

legkevesbbé) örökös száműzetéssel sújtatott: »Meg kellett volna szégyenletében hálnia s ime élni bir« ¹⁾ ezt mondja e tárgyban pártfogója, a ki elég kiméletlenül nyilatkozik róla leveleiben. Mindenki kárhoztatta Sidoniust ²⁾ ez újabb közbejárásáért, melyre még kevesebb mentséget lehetett volna felhoznia, mint az elsőre, mivel olyan embert mentett meg a haláltól, a kire rábizonyosodott az árulás vétke, egy nagy bűnöst, a kinek a megbüntettetése üdvös például szolgált volna a hozzá hasonlóknak. Törődött is ez az ember a száműzetéssel, a ki biztosan belátta a birodalom hanyatlását sőt annak összeomlását is minden órára várta. Száműzetésének helyéről a tengerre szegezett szemmel várja majd ez naponkint, hogy valamely árlesi vagy carthagói hajó azzal a hírrel jó megszabadítására, hogy Róma nincs többé. Az ily büntetés a büntetlenséggel ért fel ezen árulók szemében, a kik hazájokkal a barbárok javára csaptak vásárt.

Maga Sidonius is alkalmasint keserűen megbánta gyöngeségét, midőn Galliába visszatérve a keleti gótoknak ügynökeivé szegődött gallok sürgölődéseit szemlélte maga körül, a kik a per kimeneteléből, úgy látszék, hogy kettőztetett bátorságot merítettek. Rómából a 469. év közepe táján távozott el, a midőn az ügyek állapota mindig borúsabbra, borúsabbra változott s Lyonba szomorú előérzetekkel telt szívvél érkezett meg. Ott azután épen egy barbár ünnepély kellős közepébe cseppent, a mi a helyett, hogy oszlatta

¹⁾ Hoc infelicius nihil est, si post tot notas inustas, contumeliasque, aliquid nunc amplius quam vivere timent. Sidon. Apollin. *Epist.* I. 7.

²⁾ Invidia mihi conflata, cujus me paulo incautiorem flamma detorruit. U. o.

volna, még inkább növelte aggodalmait. Bizonyos Sigismer nevű frank herczeg kelt ez alkalommal egybe a burgund király leányával, a kinek ez a város képezte lakóhelyét és birodalmának székvárosát. Sidonius szintén látta, a mint a fiatal vőlegény az egyik kapu közelébe megérkezett, a hol aztán a burgund tisztek nagy pompával fogadták.

Sigismer magas termetű, erőteljes ember volt, vérpiros arczczal s vállait verdeső, lángveres göndörhajjal.¹⁾ Öltözete arannyal himzett fehér selyem, testhez álló tunikából és a fölött bibor-köponyegből állott, paripájának szerszáma pedig aranytól s drága kövektől csillogott. A mint a városba belépett, lováról leszökve ipja iránt való tiszteletből gyalog tette meg az utat a praetoriumig, a hol ez várakozott rá²⁾; kísérete szintén ura példáját követte. A frank nemesek teljes hadi díszben ekkép vonultak végig Lyon utczáin. Tarka térdig érő alsó öltönyben s köpeny gyanánt vállukra vetett veres rojtokkal czifrázott sagummal³⁾; cserzetlen bőrből készült lábvédőjök térdtől bokájokig ért, de lábikrájokat fedetlenül hagyta.⁴⁾ Izmos karjok

¹⁾ Cum rubore, cute color. . . . Sidon. Apollin. Epist. IV. 20.

²⁾ Pedes et ipse mediis incessit, flammeus cocco, rutilus auro, lacteus serico. . . U. o.

³⁾ A sagum durva gyapjúból vagy kecskeszőrből készült köponyeg. Sajátképen nem egyéb négyszegletű posztódarabnál, melyet levette kiteríthettek, mint valami lepedőt. Mikor felvették, középütt összehajtották s egyik vállukon fibulával kapcsolták össze, úgy hogy csak egyik oldalt fedte teljesen az öltöny, a jobb oldal és kar pedig szabadon maradt. A szövet két csúcsa, a karra és mellre hullott, a másik kettő pedig elől hátul térdig ért le. Mivel csak a katonák viselték, e kifejezés saga sumere — annyit jelentett, mint háborúba menni. *Fordító.*

⁴⁾ . . . . Quorum pedes primi perone setoso talos ad usque

egész könyökig meztelen volt. Jobb kezükben horgokkal ellátott lándzsát tartottak s a frankok nemzeti fegyverét a két élű hajító szekerczét; másik kezökkel pedig ezüst szegélyű arany pajzsukat fogták, mely baloldaluk védelmére szolgált. ¹⁾ Övük szíjjáról hosszú kard függött le ²⁾, melynek csörgésétől hangzott a levegő. Az a praetorium, a hol a burgund király vendégeit elfogadta, a római császároknak: Augustusnak, Claudiusnak és Severusnak hajdani palotája volt, a mely azon oltár szomszédságában épült, melyet hajdan Gallia, Róma és a caesarok geniusának szentelt. Most azoknak a hosszú hajú, fegyveres királyi vendégeknek szolgált udvartartási helyéül, a kik nem értették a latin nyelvet, hanem a rómaiaknak germán nyelven parancsoltak; most ezek lakmároztak itt, most ezek ülték benne lakodalmi ünnepélyeiket. Sidonius tehát csak azért hagyta el Itáliában a barbárokat, hogy az Alpeseken túl ismét rájok akadjon: nem csoda, hisz mindenütt ott voltak már.

Ez a látvány nyomasztólag hatott reá. Az ünnepélyből nem vonhatta ugyan ki magát teljesen, a rangjával járó kötelességek miatt, de mihelyest csak szerét ejthette; azonnal Auvergnébe távozott, azon szilárd elhatározással, hogy ott végzi be életét avitacumi kedves remeteségében, tavának és vizesésekkel barázdált fenyőerdejének, könyvtárának s amaz előkelő társaságnak közepette, a mely inkább irodalommal, mint közügyekkel foglalkozott. Azonban ott sem találta fel azt a békét, a mely felől álmodozott, magá-

---

vinciebantur, genua, crura, suraeque sine tegmine. . . . Sidon. Apollin. *Epist.* IV. 20.

¹⁾ Lanceis uncatis securibusque missilibus dextrae refertae, clypeis laevam partem adumbrantibus. . . U. o.

²⁾ Penduli ex humero gladii balteis supercurrentibus. . . U. o.

nyában másnemű méltóságok, másnemű mozgalmak keresték fel, a melyek azonban fölvelt tárgyunkhoz nem tartoznak, hogy akár akarta, akár nem, ismét a világ színpadára lépni kényszerítsék.

HARMADIK FEJEZET.

Hadi vállalat Genzerik ellen.

Eudoxia császárné és leányainak kalandjai. — Genzerik Olybriust akarja Itália császárává tenni. — A római hajóhad leveretése Karthagó közelében. — Ricimer meggyilkoltatja Marcellinust.

468—469.

A gyenge kormányokat az a nagy szerencsétlenség szokta sujtani, hogy nem urai önmagoknak: barát, ellenség, szomszéd s az egész világ jogot formál magának arra, hogy beavatkozzék házi ügyeikbe, játékot üzzön intézményeikből, s parancsolólag folyjon be még azon személyek választásába is, a kik felettök uralkodnak. E szerencsétlenséget tapasztalta Róma is, miután az egész világgal oly durván s oly sokáig bánt ekképen. Ez időszakban a barbárokra került az a sor, hogy kardjaik élével tegyék meg a nemzetek ezen urának caesarjait, a mely annyi barbár királyt tett és buktatott meg. A frankok, burgundok főleg pedig a gótok egy századnál is rövidebb idő alatt több ízben merészték e szemtelen jogot a magok részére követelni, akár úgy hogy a magok képmására alkotott zsarnokokat állították fel Galliában a törvényes császárok ellenében, akár úgy, hogy a szenátusban megfélemlítés által kiáltották ki a nekik tetsző jelölteket. Csak nem régen is azt látta a világ, hogy

Avitus császár a keleti gótok szavazatával látta el magát, mielőtt az Alpeseiken túl Róma és Itália szavazatának megszerzésére vállalkozott volna. Mindenki, még a római név legengesztelhetetlenebb ellensége Genserik s a birodalom elpusztítására legmegátalkodottabban törő nép, a vandalok is követelték magoknak azon jogot, hogy uralkodót válasszanak számára; s e követelést még gyűlöletesebbé tette az a körülmény, hogy azon jogczím, melyet Genserik pártfogója támogatására felhozott: Róma kirablásából vette eredetét.

A vandal Ghiserik vagy Gheiserik vagy a mint rendszeren mi nevezzük: Genserik, egy királynak rabszolganőtől született alacsony termetű, rút külsejű és sánta fia ¹⁾, sógorasszonyának s unokaöccseinek gyilkosa, a kiket nyakukra követ köttetve, dobatott folyóba, hogy rokonai közül támadható minden vetélytársától szabaduljon; Genserik, mondom a barbárok között, az V-ik század politikai felfogása értelmében, lángeszű ember volt. ²⁾ E germán Hannibal lehellete újra felszította Karthagónak hajdani két szenvedélyét, a kalózkodás szeretetét s Róma ellen való gyűlöletét. A vandal barbárság által felizgattatva újra felocsúdott Afrika földjén a benszülött barbárság, s a rómaiak munkája nagy hamarsággal tönkretétetett. És nemcsak a polgáriult embereknek, az itáliai gyarmatosok fiainak izent háborút Genserik, hanem folytatta azt magok a városok ellen is, elvitetvén kapuikat, leromboltatván emléképítményeiket,

---

¹⁾ Különböző alakokban fordul elő ez a név, mint Gizerichus, Geizerichus, Gensericus, Γεζερίχος, Γινεζερίχος. — *Statura mediocris et equi casu claudicans. Jornand. R. Get. 36. fejt.*

²⁾ *Mortalium omnium solertissimus. Procop. Bell. Vand. 2. 5. Jornand. 36. fejt.*

sőt folyton függőben tartotta felettök ama fenyegetését is, hogy kirabolja vagy a földszinéről eltörli valamennyit. Lassankint széjjel is szórodtak azután lakosaik, egyik részök a tengeren túlra költözött, másik részök a hegyek közé menekült, több nagy város pedig egészen lakosok nélkül maradt. A catholicismus osztozott a polgárisultsággal Gensariknek és népének eme vad gyűlöletében, a kik egyetlen egy csapással szerették volna azt agyon sujtani, hogy az arianismussal helyettesíthessék. A vandal üldözés a meg-rémült katholikuskoknak a Deciusok, Galeriusok és Nerók átkozott korszakát juttatá eszökbe. Hallatlan és vad megszenstségtelenítésen mentek ezalatt keresztül a templomok, elképzelhetetlen kinzadásokon a papok. Az itáliaiak egy nap félig leégett hajót láttak a szélről hajtatra egyik kikötőjökbe érkezni, a melyben a karthagói püspököt találták főpapi öltözetében, a kit a vandalog égő hajóval lódítottak ki a tengerre, de a zivatar szerencsésen megmentette. Amaz emberfeletti életerő nélkül, a melylyel Cyprianusnak és Augustinusnak ez a nagy egyháza minden veszedelmeinek közepette megáldottnak mutatkozott, visszahozhatatlanul elenyészett volna a római Afrikának latin és pún elemekből vegyült azon eredeti és termékeny polgárisultsága, mely a kereszténység s irodalom egén oly élénk világossággal tündökölt.

Befelé ilyen volt Gensarik uralma. Az új Karthagó neki köszönhette, hogy kifelé ép oly rettegett lett mint a régi: Itália és Görögország tengerein nem hajózott senki többé biztosságban s megrohanásaitól nem maradt ment egyetlen egy kikötő sem. Hajóhadai által meghódítatva a Baleari szigetek, Corsica, sőt maga Sicilia is felvonták a karthagói

zászlót ép úgy, mint Hamilcar idejében.¹⁾ Azt mondhatta volna az ember, hogy a világ története a századok folyóján visszafelé vette útját; de Genserik oly látványossággal lepte meg a világot, a minőt a megelőző századok nem láttak, tudniillik, hogy egy Karthagóból kiindult hadsereg a forumon táborozott s tizennégy napig Rómának ura maradt.²⁾

A vandal becsület különben egyenlő értékű volt a pún becsülettel, ha ugyan ravaszság dolgában még túl is nem tett rajta. Se a barbár, se a polgárisult királyok között nem akadt nagyobb gazember Genseri knél, ebben áll kortársai közül való kiválósága s a germán hagyományokban ez alkotja dicsőségét. Jornandes azt mondja róla, hogy »józan beszédű, mély gondolkozású ember volt s nem akadt hozzá hasonló számító, ha arról volt szó, mikép kelljen fölbőszíteni a nemzeteket; a visszavonás magvainak elhintésére s az egymás ellen való gyűlölet felszítására mindig készen állott.« Rendszerbe foglalt cselszövő természetéhez telhetetlen kapzsisága járult; egyedüli szenvedélyét az arany képezte, annak megszerzésére irányult kizárólag vágya s felhalmozásában lelte egyedül gyönyörét. Minden egyéb érzelem ismeretlen volt előtte; dicsérték mérsékelt-ségét s annyi áll is, hogy sem a könyörület, sem a szerelem nem vett rajta soha erőt.³⁾ E természetes hidegségének, e

¹⁾ Totius Africae ambitum obtinuit; necnon insulas maximas Sardiniam, Siciliam, Corsicam, Ebusum, Majoricam, Minoricam et alias multas.... Vict. Vit. I. 5. lap. — V. ö. Procop. Bell. Vand., I. 5. Sidon. Apoll. Panegy. Anth., Carm. II. — Cassiod. Variar., IV. Epist. Theodor.

²⁾ Procop. I. 5. — Evagr. Hist. ecclesiast. II. 7. 298. lap. V. ö. Tillemont. Hist. des Emp. tom. VI.

³⁾ Erat Gizerichus jam Romanorum clade in urbe notissimus.... animo profundus, sermone rarus, luxuriae contemptor, ira turbidus,

minden fölhevüléstől és ellágyulástól való mentességének, továbbá a pusztításban tanúsított érzéketlenségének köszönhetette Gensarik, hogy valami gonosztevő istenséghez hasonlították és hogy a barbárok legnagyobbjának hirnevével ¹⁾ felruházták.

Ha már az V. század eme sötét hőseinek nagysága csakugyan abból áll, hogy az emberiséggel szakítottak, akkor Gensarik kétségkívül felülmulná Attilát, a kiben utóvégre is feltalálhatók a jó vagy rossz emberi hajlamok, a kiben a gög táplálta a háború szenvedélyét, a ki azért pusztítja a világot, hogy a győzelem gyönyörét élvezze, ellenségeit megalázza, nevét rettegetté tegye s a nemzeteket lábaival tapodhassa. A hún királynak emez ösztönei uralkodtak rablási és lopási hajlamai felett, benne a vad hódító, Gensarikben pedig a kalóz lelke élt. ²⁾ Az első bírni, a második kifosztani óhajtotta volna a világot. Mundzuchus fia kegyetlenségeinek s pusztításainak indító okát gyakran a hiúság s ama szükség érzete képezte, hogy az emberek képzelmére erős benyomást gyakoroljon; ha Rómát beveszi, hamuhalommá változtatta s még alapjait is szétszóratta volna, csakhogy nevének dicsőségét ama város romjaihoz kapcsolhassa, mely öröknek merte nevezni magát; de egyetlenegy papnak kérése elég volt arra, hogy szándékának kivitelétől elálljon. ³⁾ Nincs az a könyörgés, mely Gensariket meg-

habendi cupidus, ad sollicitandas gentes providentissimus, semina contentionum jacere, odia miscere paratus. Jornand. *R. Get.* 36.

¹⁾ Quo nihil inter Barbaros fuit illustrius. Procop. *Hist. Goth.* III. 1.

²⁾ Sőt valósággal ezt a nevet is adták rá. V. ö. Sidon. *Apollin. Panegyrr. Anthem.* Carm. II. 354. vers.

³⁾ Prosp. Aquit. *Chron.* ad ann. 452. Lásd Attila története, czimű művemnek I. köt. 7. fej. 221. lap.

hathatta volna Róma kapuibán, s mikor oda árulás folytán belopózkodhatott, nem rombolta le azt, hanem kényelmesen kirabolta, úgy hogy még a toplomok bronz kapuit és tetőzetét is hajókra rakta ¹⁾ és nyakra-főre visszasietett Afrikába, mint valami, zsákmányát biztosságba helyezni kívánó tolvaj. Midőn Genserik 450-ben a hunnok királyának azt az ajánlatot tette, hogy egyesült erővel rohanják meg Itáliát, nagyon helyesen választotta meg szövetséges társát; mert Attila bizonyosan a csaták és borzadálykeltés dicsőségét, ő pedig a pénzbeli nyereséget követelte volna magának osztályrészül.

A vandalok által Rómából elvitt zsákmány között ott szerepelt ama személy is, a ki nekik a város kapuit kinyitotta, t. i. Eudoxia, Maximus császár felesége és III. Valentinianus özvegye. A kalóz nem azért vitte ezt el magával Eudocia és Placidia ²⁾ nevű leányaival együtt, hogy őket annak a városnak méltó felháborodása elől megmentse, a melyet nem átalloztak családi boszújuk áldozatául dobni, hanem azért, hogy később hatalmas váltságdíjat csikarhasson értök ³⁾, mert föltette rólok, hogy mint császárok özvegye és unokahugainak s mint a nagy Theodosius unokáinak, akár nyugaton, akár keleten bizonyára nagy vagyonnal kell birniok. Ugyanezen üzleti szellem ösztönözte őt arra is, hogy magával vigye s rabszíjra fűzze mindazon patricius családból származó fiatal leányokat és fiukat, a többek közt

¹⁾ Lásd erre vonatkozólag 2. fej.

²⁾ Procop. *Bell. Vand.* I. 5. Prisc. *Excerpt. leg.* 7. fej. Edit. Niebu. — Evagr. *Hist. Ecclesiast.* II. 7. — Idat. *Chron.* 41. lap.

³⁾ Non officio sed spe divite inductus... Procop. U. o.

a hirneves és szerencsétlen Aetius fiát ¹⁾ Gaudentiust is, a kiket Rómában kezei közé keríthetett.

Jóllehet már ekkor Eudoxia eladó leány anyja volt: mindazonáltal még mindig teljes pompájában ragyogott ama veszedelmes szépségének, a mely részére Maximus szerelmét és esztelen vallomásait megszerezte, úgy hogy Attila, ha véletlenül ennek kezei közé jut, valószínűleg a Tisza partjaira küldötte volna, hogy vele ágyasainak seregét szaporítsa; Gensarik ellenben még csak egy pillantásra se méltatta. De mihelyest Karthagóban kikötött, a herczegnők idősbikét azonnal elvétette fiával Hunerikkal ²⁾ trónjának leendő örökösével; s rögtön azon törte esztét, hogy mi módon kaphatná meg a rómaiaktól menyé hozományát s a másik két nő váltságdíját. Azon elv alapján, hogy a rabszolga javai urát illetik, Aetius birtokait is követelte, foglyának Gaudentiushnak nevében. ³⁾ Alkudozásba ereszkedvén egyfelől a római szenátussal, másfelől a keleti császárral, kijelenté nekik, hogy ha hamarosan ki nem adják neki azt, a mit minden jogi fogalom ellenére tartanak magoknál, majd elmegy ő érte s elhozza karddal és fáklával a kezében Görögország és Itália összes kikötőiből. ⁴⁾ Ekkor azután két rossz között választhattak. Vagy fizetik e barbároknak e különös adónemet, vagy megtagadják tőle s kárpótlásul a császárnét hajadon leányával együtt kezei között hagyják. Akármelyiket választják is

¹⁾ Aetii filium Gaudentium nomine, secum ducit. Idat. Chron. ad. ann. 455.

²⁾ Eudociam matrimonio junxit cum Honorico filiorum majori natu. . . . Procop. *Bell. Vand.* I. 5.

³⁾ Idat. *Chron.* 41. lap. Prisc. *Excerpt. legat.* 42. fej.

⁴⁾ Non alias bellum positurum minatus est, nisi sibi Valentiniani et Aetii bona traderentur. Prisc. u. o.

a két lehetőség közül, egyenlő gyalázat éri ugyan őket, de azért Róma az utóbbit választá, mert ekkép legalább boszúszomját hűthette némileg; hanem a keleti trón örököse nem maradhatott érzéketlen Theodosius utódjainak szerencsétlensége iránt. ¹⁾ Megkísérlett tehát mindent, hogy a két fejedelmi nő szabadságát barátságos úton kieszközölje: egyfelől szövetséggel és békével kínálta Genseriket, másfelől pedig azzal fenyegette, hogy hadi vállalatot indít Afrika ellen: de se ígéret, se fenyegetés nem fogott a vandalon: »akár kösünk békét, akár folytassunk háborút, ekkép felelt egész lelki nyugalommal, nekem a menyem hozománya kell, anyjának és nővérének váltságdíjával együtt.«

Ez a vita hét évig tartott: és e hét esztendő a nyomorúságok folytonos lánczolatát képezte a világkereskedelemre nézve. ²⁾ Végre újabb tervet eszelt ki Genserik, a mi csakugyan végét szakítá Eudoxia és második leánya fogságának. Ez utóbбивal ugyanis, gyermekkorában, mikor még az atyai ház lakója volt, jegyet váltott az Aniciusok hírneves családjából való bizonyos Olybrius nevű ³⁾ római fiatal ember. Nemesség dolgában senki sem mérkőzhetett e büszke Anicius családdal, a melyről elmondhatta a világ,

¹⁾ Indignabatur Marcianus quod Augustae tanta contumelia affectae fuissent. Evagr. *Hist. ecclesiast.* II. 7.

²⁾ Hanc belli renovandi occasionem singulis annis usurpabat. Prisc. Excerpt. legat. 42. fej. — Quoties ver redierat, nunc Siciliam, nunc Italiam populandus vexabat. . . . Illyricum quoque omne et Peloponesum eique adjacentes insulas, aliaque graeci nominis invasit. Procop. *Bell. Vand.* I. 5.

³⁾ Uxor erat Olybrii, clari in Romano senatū. . . . Procop. *Bell. Vand.* I. 5. A történeti tények azt bizonyítják, hogy csak jegyese volt; később történt csak hogy férjhez ment Konstantinápolyban Marcianus buzgólkodása folytán.

hogy tagjai közül még vaktában választva is mindig konzulra akadt az ember ¹⁾: de az V-ik században a patricius névnek nem tartozott többé jellemző tulajdonságai közé a vitészség, úgy hogy Olybrius, midőn a vandalok Rómába bevonultak, a helyett, hogy jegyesét védelmezte, vagy leendő családjával ösztözködött volna a bajban, a várost elhagyva Konstantinápolyba menekült. ²⁾ Mindamellett, úgy látszik, hogy szerették egymást s Placidia még Afrikában sem feledkezett meg hűtlenül jegyeséről. Midőn Genserik e szerelemről tudomást szerzett, összeköttetésbe lépett Olybriussal, s annak közvetítésével intézte Leo császárhoz követeléseit, azon ígérete mellett, hogy Placidiának szabadságával és kezével jutalmazza meg fáradságát, ha kiviszi azt, hogy nénje birtokait megkaphatja. Olybrius minden erejét ez alkudozásra szentelte és közbenjárása utóvégre sikert is aratott. Ekkor mindazt pénzzé tették, a mi III. Valentinianus és Grata-Placidia örökségéből úgy nyugaton mint keleten megmaradt; az ingatlanokat eladták s az ezekből befolyt összeghez csatolták azt, a mi ennek a háznak birtokából butorokban, szövetekben, ékszerekben, művészeti tárgyakban még megvolt s az egészet római hajóval Karthágóba küldték s a császárné és leányáért cserébe a vandal királynak átadták. Eudoxiát hajdani állapotához méltólag fogadták Konstantinápolyban, Olybrius pedig nőül vette Placidiát. ³⁾

Ekkor kezdődött azután a római birodalom és Gense-

---

¹⁾ Claudian. *Cons. Olybr.* Olybrius inter senatores Romanos nobilissimus habebatur. Evag. Hist. Eccles. II. 7.

²⁾ Capta urbe Roma Constantinopolim se receperat. Evagr. U. o.

³⁾ Prisc. *Exc. leg.* 42. fej. — Procop. *Bell. Vand.* I. 5. — Evagr. Hist. ecclesiast. II. 7. — Idat. Chron. 41. lap.

rik között folyó tragi-komédiának második felvonása. Alig végződött be Olybrius és Placidia nászünnepe, azonnal követek jöttek Karthagóból Leo császárhoz és a római szenátushoz. Azon levelekből, a melyeket hoztak, ama tanácsot olvashatta a két kormány, hogy válasszák a nyugati birodalom császárául Olybriust, a kit legjobban megillet a bíbor, mind nemességét tekintve, mind pediglen azt, hogy annak az utolsó császárnak a veje, a ki a Theodosius névnek örököse volt; »egyébiránt, ezt tette hozzá Genserik, felesége útján fiamnak vőtársa, és így vele együtt megnyeritek a békét is. ¹⁾ Ha őt, jöllehet a legnemesebb közöttetek, mégis visszautasítanátok, mi más okból tehetnétek ezt, mint azért, mivel az én rokonom. Akkor azután az én gondom lesz bosszút állni rajtatok, ama megbántásért, a melylyel a nélkül illettetek, hogy bármi okot adtam volna reá.« Képzeltetni, hogy e szentelen izenetre, úgy Konstantinápolyból mint Rómából tagadólag válaszoltak; erre Genserik beváltotta fenyegetését s a vandal fosztogatások még fokozottabb mértékben újra kezdődtek. ²⁾ A Középtengeren mindenütt raboltak a kalózok, elfogták még a legnagyobb hajót is, a mely tengerre szállani merészkedett, behatoltak a legszűkebb zugocskákba is, oda kiabálva azoknak, a kiknek vagyonát dúlták és égették, hogy »válasszátok a nyugati birodalom császárává Olybriust!« Nagy zavarok időszakát élte épen e korban Itália; Majorianust csak az imént gyilkolták meg, Severus pedig, alig hogy felült a császári trónra, már is inogni kezdett az alatta. Ennek halálakor

¹⁾ Multo studio precibusque Olybrium ad id imperium commendabat, ob necessitudinem quam cum eo habebat per Placidiam Olybrio nuptam. Procop. Bell. Vand. I. 5.

²⁾ Hac spe dejectus ira flagrantior, multo quam ante crudelius cuncta imperii vastat. Procop. Bell. Vand. I. 5.

megkettőztette Genserik sürgetéseit, míg a gyáva Olybrius, a ki a vandal céljaihoz csatlakozott, tele marokkal szórta a pénzt, hogy magának párthiveket szerezzen. Szomorúbb látványt soha nem látott ennél a világ: két barbár király, az egyik a római hadsereg fővezére, a másik pedig Rómának legelkeseredettebb ellensége, úgy szólván szárazon és vizen ostromolták a szenátust, hogy törvényt szabjanak neki, az egyik megtagadva tőle, a másik nyakára tolva a császárt. Ricimer és Genserik faji gyűlöletökkel s öröklött ellenséges indulataikkal bukkantak egymásra, s ép úgy veszekedtek egymással a czézárok trónja fölött való rendelkezés jogán, mint a hogy veszekedtek a minap Aleria vagy Agrigentum birtoka fölött.

Kétséget sem szenved, hogy az ily helyzet fölötti szégyen szintén befolyt Róma városának azon elhatározására, a mely szerint 466-ban arra kérte Leot, hogy az választana császárt számára; Ricimer pedig akkép vágta be Olybrius cselszövényeinek útját, hogy Leo választásába megnyugodott. Így állván a dolgok, a két fejedelemnek első gondolata s a két államnak első kívánsága is oda irányult, hogy tűrhetetlen függő helyzetökből kiszabaduljanak; mivel Genserik egynehány, még nálánál is gyűlöletesebb római czimborájának segítségével megakadályozhatta azt, hogy a nyugati birodalomban úgy a rend mint a kormány általában megszilárdulhasson. Leo már egymagára maradva is kész lett volna beütni Afrikába, ha a jó egyetértés visszatérte és Anthemiusnak iránta való személyes barátsága őt szerencséjére Itália közreműködéséről nem biztosította volna.¹⁾

¹⁾ Ut arma adversus Vandalos conjuncta moveret, Leo prae-miserat in occidentem imperatoremque ipsum creaverat . . . Procop. *Bell. Vand.* I. 6.

Közös erővel készülődtek tehát a kitűzött hadi vállalatra, melyben a főszerepet természetesen a keleti birodalom vállalta magára, mivel ez volt a gazdagabb fél, katonáknak és hajóknak is ez volt inkább bőviben, sőt a háború eszméje is tőle származott. A mindenfelé folyó fegyverkezés láttára bátran elmondhatta bárki is, hogy ennél a hadi vállalatnál borzasztóbbat még nem láttak soha a Földközi tenger vizein.¹⁾ Való igaz, hogy a keleti hajóraj utrakelésére kitűzött napon az ő-világ legterjedelmesebbnek tartott kikötőjében, a konstantinápolyiban, ezer-száztizenhárom nagyobb fajta hadihajó gyűlt össze, hét ezer tengerészszel fedélzetén, azon utasítással, hogy részint rögtön, részint utközben a kitűzött állomásokon, százezernél több emberből álló hadsereget szedjen föl.²⁾ A hadjárat költségeire Leo a következő összeget szánta³⁾, negyvenhétezer font aranyat, a mi közadókból folyt be; tizenhétezer fontot pedig saját megta-
karított vagyonából s még ezenkívül hétszáz ezer fontot ezüstben.⁴⁾ A nyugati birodalom valószínűleg szintén maga viselte a hajóhadára és hadseregére megkívántató költségeket. És még ez nem minden: Leo ügyessége még a kis dalmát állam érdeklődését is fel bírta keltetni ezen vállalat

¹⁾ Collectis ex omnibus Orientis maribus classe.... cui parem nullam habuisse unquam Romani dicebantur. U. a. u. o.

²⁾ Ad centum, ut tradunt, virorum milia. U. o.

³⁾ Centenaria MCCC. sive auri pondo CXXX. millia impendisse fertur. U. o. Suíd. 1126. lap. — Evagr. *Hist. Eccles.*, II. 16.

⁴⁾ Ereky Alfonz »Mérték és pénzisméjében« azt mondja, hogy az ó-korban egy római font ezüst 75 frankot, s egy római font arany 900 frankot ért. E szerint a 64,000 font arany értéke 57.600,000 frank s a 700,000 font ezüst értéke 52.500,000 frank. Tehát a háború összesen 110.100,000 frankjába került a kelet-római birodalomnak.
Fordító.

íránt, a melyből bűn és gyalázat nélkül a birodalomnak egyetlenegy tartománya sem vonhatta ki magát, a tényleg elszakadottakat sem véve ki, ha ugyan különválásuk után a római érzelemnek legalább az árnyékát megőrizték.

A nyugat-római birodalomtól elszakított ezen kis állam története elég érdekes arra nézve, hogy vele néhány pillanatig foglalkozzunk. Ama zavarok alkalmával, a melyek Itáliában Aetius halálára következtek, e nagy hadvezér hűséges tiszteinek egyike Marcellinus ¹⁾, a kiről már fentebb szoltunk, lerázván magáról a Valentinian iránti engedelmesség jármát, a kinek nem akart szolgálni, Dalmátiába vonult, s rávette ezen tartományt is, hogy lázadásában osztkozzék. ²⁾ Azt egyébiránt nem tudjuk, hogy Marcellinus minő összeköttetésben lehetett Dalmátiával, vajjon nem volt-e maga is dalmata, vagy mint katonai kormányzó nem igazgatta-e ezen tartományt, vagy talán egyenesen katonai hire szerezte meg számára eme harczias és büszke nép ragaszkodását, mivel Marcellinusban az őszinte, egyeneslelkű jellem páratlan hadvezéri tehetségekkel egyesült, úgy hogy a nyugatiak közül számosan Aetius igazi utódjául őt tekintették. Ez ügyes és elszánt főnök vezérlete alatt a római közösségből kiszakadt és önálló országgá alakult Dalmátia még hajdani fővárosában is tiszteletet birt gerjeszteni maga iránt. ³⁾

¹⁾ Eme személyiség neve kétféle alakban is előfordul, úgy mint Marcellinus s úgy is mint Marcellianus.

²⁾ Erat in Dalmatia Marcellianus vir animo probo, inter Aetii quondam amicos: Aetio e vita sublato, imperatoris jussa detrectans aliisque suo exemplo defectionis auctor, nemine contra ire auso, Dalmatiam tenuit. Procop. *Bell. Vand.* I. 6.

³⁾ . . . . Novatis rebus et provincialibus ad defectionem protrac-

Az itáliai kormány ellen fellázadt emez ember szive azért alapjában véve egészen római volt, a mit eléggé kimutatott azzal, hogy Avitus és Majorianus uralkodása alatt, csatlakozott ama hadi vállalatokhoz, a melyeket akkoriban a vandalok ellen vezettek. Sőt Siciliában való jelenlétét néhány fényes hadi cselekedettel is adta a világ tudomására ¹⁾ de Ricimer folyton visszariasztotta. Ricimer hajdani fegyvertársa és ellensége mindannyiszor válaszfalat képezett közte s a római kormány között, valahányszor csak egymáshoz közelíteni szándékoztak, s a dalmata főnök boszúsan vonult vissza népe körébe azon föltétellel, hogy örökre elfeledi azt a Rómát, a melytől egy barbár eltávolíthatja a rómaiakat. Mindamellett Leo sikerrel kísérelte meg duzzogásának lecsillapítását ²⁾; Marcellinus beleegyezett abba, hogy az újabb hadi vállalatban részt vesz; hadi hajóit, kisdéd hadseregét, sőt saját személyét is a nyugati császár szolgálatára felajánlotta s ennek jutalmául patriciusi czimmel ruháztatott fel. ³⁾ Ricimer nyílt erőszakkal nem mert ama megállapodás ellen föllépni, a melyet mindenki egyaránt óhajtott: hanem jóllehet titkolt, de annál rettentőbb haragra lobbant miatta. Mert valóban ha megengedi, hogy egy ily nagy érdemekkel s népszerűséggel bíró férfit a nyugati birodalom kormányzati ügyeibe avatkozzék, annyi mintha önként mondana le saját hatalmáról; föl is tette ennél fogva magában, hogy nem sokáig türi a dolgot. Különböző ürügyekkel kivonta tehát magát a közel jövőben

---

tis Dalmatiae dominatum invaserat, nemine se offerente, qui conferre manum auferet. *Procop. Bell. Vand. I. 6.*

¹⁾ U. o.

²⁾ Marcellinum Leo blanditiis conciliatum pepulit. U. o.

³⁾ Marcell. Com. *Chron.*

már elkezdődő háborúban való személyes részvétel alól s Anthemius követte példáját. A császár és patriciusa ennél fogva egymással farkasszemet nézve Itáliában maradtak, közös ügyeikkel foglalkozva, mi közben az egyik folyton azon aggódott, hogy trónját mint biztosíthassa, a másik meg, hogy urát szemügygyel kísérhesse.

A közvélemény nyugaton Marcellinust jelölte ki a háború vezetőjéül, de a konstantinápolyi udvar cselszövénye, melyet alkalmasint a keletiek gögje is támogatott, a közvélemény szavát csakhamar meghazudtolta. A keleti birodalom trónjának lépcsőzetét akkoriban valami Basilikus nevű egyén foglalta el, Leo császár nejének Verinának testvére, egy tompa elméjű s önmagába szerelmes jellemű ember, a ki, mivel a szerencse néhány fontosabb hadi vállalatának kedvezett, azt hitte magáról, hogy ő a birodalom legelső hadvezére és öntelten mondogatta minduntalan, hogy ha ő nem volna, Leo már rég nem uralkodnék. Lassan-lassan azután annyira beleélte magát abba a gondolatba, hogy ő a trónnak őre, hogy utoljára szintén magának is helyet követelt benne, s ama méltóságokban, a melyekkel elhalmozták, meggyaláztatásnál és rút hálátlanságnál egyebet nem látott¹⁾, úgy hogy utóvégre a császár ellenségeihez kezdett közeledni. A császárné fivére meghittje, eszköze, czimborája lett mindenkinek, a ki csak gyűlölte a fejedelmet, vagy titkos összeesküvést szőtt annak hatalma ellen. Mikép a római, úgy a konstantinápolyi birodalomnak is megvolt akkoriban a maga gyámja a barbár alán vagy gót Aspar személyében (hogy voltakép melyik nemzethez tartozott, a felett a történetírók nem birnak megegyezni), a

---

¹⁾ Procop. Bell. Vand. I. 6. Theophan. 100. lap.

ki a keleti birodalomnak volt patriciusa s a császári hadseregeknek fővezére. Aspar a maga előkelő állásával járó befolyását Majorianus halálával Leo rendelkezésére bocsátotta, majd később megmondjuk, hogy minemű föltételek alatt, a ki koronáját kétségkívül neki köszönhette.¹⁾

A pártfogó és pártfogolt közt nem sokáig állt fenn a jó viszony, mivel Aspar oly dölyfös magatartást vett fel új urával szemben; a minek csakhamar nyílt ellenségeskedéssé kellett fajulnia. Ennélfogva kapva kapott az alkalmon, hogy magában a királyi családban akad cselszövényeinek támaszára, s e miatt Basiliskus duzzogását s nagyravágását folytonosan szította. A kitűzött háború siker esetében nagy fényt vethetett volna Leo uralkodására és személyes hatalma is növekedett volna általa; a mi sehogy sem egyezett össze a barbár céljaival; ennélfogva minden módon arra törekedett, hogy az ne sikerüljön. Hogy a hadi vállalatot megbuktassa, erre legczélszerűbb eszköznek azt vélte, ha a főparancsnokságot Basiliskus számára szerzi meg. Cselszövénye pompásan sikerült a kellő rugóknak ügyes működésbe hozatala, főkép pedig Verina császárné hiuságának alkalmas időben történt ösztökélése által, úgy hogy Basiliskus Leo kedve ellenére főparancsnokká neveztetett ki. Basiliskus a maga kineveztetését Asparnak róttá fel érdeméül, a ki jutalom fejében azt kívánta tőle, hogy minden lehetséges eszközt és módot használjon fel arra nézve, hogy a hol csak teheti, a vandalokat és azoknak királyát kimélje.²⁾

¹⁾ Procop. *Bell. Vand.* I. 6. — Jornand. *Regn. success.* 14. — Theodor. *Lect. Hist. Eccl.* 1. — Theophan. 100. lap. — Zonar., 40. 1. Manass., 58. lap.

²⁾ Additur Aspar cum metueret, ne si de Vandalis contingeret victoria Leo de imperii potestate liberius uteretur, monuisse Basiliscum, Gizericho Vandalisque parceret. Procop. *Bell. Vand.* I. 6.

Mivel Aspar csupa tettetésből azt mutatta, hogy ő ezen kiváló nemzeti háborúban vallásos viszálynál egyebet nem lát, a melyet csakis Leonak vakbuzgalma idézett elő, ennél fogva azt ajánlá Basiliskusnak, hogy ne döntené végveszelelembe ezen arianus nemzetet. ¹⁾ »Én is csak úgy arianus vagyok, mondá neki, mint a vandalok, s biztos helyről nyert értesülés folytán jól tudom, hogy a hitünk ellen irányzott emez üldözés ellenem s az enyéim ellen irányul; ha a császár győz Afrikában, dühe csakhamar mi ellenünk fordul.« Habár Aspar figyelmeztetéseit ily különös okokkal támogatta is, de azért oly föltétlen és parancsoló módon adta elő, hogy Basiliskusnak meg kellett ígérnie, mikép kimélni fogja azt az ellenséget, a melynek a leverésével bizatott meg. Ezenfelül nem ok nélkül bizott még Aspar a fővezér tudatlanságában s általánosan ismert kapzsiságában; de bizhatott Gensarik ügyességében is, a kivel ily méltatlan ellenfelet állított szembe. Basiliskus kineveztetése tehát Marcellinust a méltóság második fokára szorította le, de legalább Anthemius a nyugati csapatok vezérletével őt bizta meg.

Egyébiránt a két birodalom közös tanácskozásaiban merész röptű haditervet állapított meg. A nyugati birodalom hajóhadának, mely Marcellinus vezérlete alatt a hadi vállalat jobb szárnyát képezte, Itáliából elindulva Sardinia szigetére kellett ütnie s onnét a vandalokat ²⁾ elűzve Sicilia partjai mellett a keleti hajóhad zömével egyesülnie. Ez utóbbi két alosztályból állott, a melyek közül a vállalat

¹⁾ Procop. mint fent. Theod. Lect. *Hist. eccl.* I. — Theophan. 110. lap.

²⁾ Marcellinus in Sardiniam missus parentem tunc Vandalis. Procop. *Bell. Vand.* I. 6.

balszárnyát képező s a rendkívül tapasztalt Heraklius nevű tisztt vezérlete alatt álló gyengébb résznek Alexandria kikötőjét kelle útba ejtenie, hogy ott az egyptomi, thebaisi s cyrenei helyőrségeket fölvevén, azokkal Tripolisra üssön ¹⁾, a mely felől azt reménylették, hogy harcz nélkül megadja magát. Heraklius azt az utasítást nyerte, hogy mihelyest ezen helyet hatalmába keríti, vettessen a kikötőben hajóival horgonyt s szárazföldi uton nyomuljon Karthagó ellen ²⁾; Basiliskus pedig ez alatt majd a főhadosztálylyal a tenger felől fenyegeti ezen várost, akkép hogy saját mozdulatait tisztársának előnyomulásával összeköttetve teszi meg.

A két szárny gyorsan és döntőleg oldotta meg feladatát. Marcellinus minden baj nélkül kiszállhatott Szardiániába s ezt a szigetet csakhamar minden benne levő vandaltól megtisztította s ujra kitűzette rajta a római lobogót. Hasonló szerencse kísérte Herakliusnak Tripolis ellen irányzott vállalatát; a várost elfoglalta s azonnal özönlöttek felé a tartomány legvégső határaitól is a hajdani római alattvalók s azon benszülöttek, a kik Róma emlékezetéhez hűk maradtak. Basiliskus a maga részéről szintén szét-szórta a hajóraj zömével a vandaloznak azon hajóhadát, a mely Sicilia felé való haladtában útját akarta állani; minden jel oda mutatott, hogy a rómaiak győzedelme bizonyos. ³⁾ Maga Genserik is ezt hitte, úgy hogy félelmében esze nél-

---

¹⁾ Relictis ibi navibus, terrestri itinere Carthaginem petens... Mint fent.

²⁾ Haud aegre, exactis Vandalis, insula potitus est. Procop. Mint fent.

³⁾ Si recto petiisset Carthaginem, poterat eam inpetu capere, Vandalisque vi omni exutis servitutem imponere. Procop. *Bell. Vand.* I. 6.

kül menekült s zárkózott be Karthagó kikötőjébe, a hol különben a teljes készületlenség miatt, nem birt volna az ostromnak ellenállani. Ha Basiliskus utána nyomul s kiszálló csapatai a zavar első pillanatait felhasználva a római sasokat mutatják a karthagóiaknak, a város azonnal megadja magát. Úgy látszik, hogy Genszerik ezt is várta. Komor levertségbe merülve, a távolba mereszté szemét s a sík tengert nézve azon perczben, midőn Basiliskus vitorlái feltünedeztek a látóhatáron; de midőn azt látta, hogy Karthagó irányából eltávoztak, s a sík tengeren kelet felé törekeshetnek, a vandal király érezte, hogy megmenekült; s feltámadt reményeivel egyetembe újra feléledtek benne a ravaszság, a vakmerőség s lángeszének kimeríthetetlen segélyforrásai. ¹⁾

Karthagó, a mint tudjuk, ama terjedelmes tengerből legbelső szélén épült, a melyet balról a hajdan Apolló, ma Zibib hegyfokának, jobbról pedig a Cape Bon, vagy hajdan Hermeumnak, azaz Merkur hegyfokának nevezett földnyelvek öveznek. Ez utóbbitól nyugatra a csúcsának szomszédságában eső kanyarulatban épült s hajdan Merkurnak szentelt s annak nevét is viselő kis város csekély terjedelmű horgonyozó helylyel kínálkozott, de a mely még ezenfelül az e tájon uralkodó legveszedelmesebb szeleknek is rendkívül ki volt tétetve. Merkur városától Karthagóig kétszáz nyolczvan stadiumnyi, vagy körülbelül tizenöt kilométernyi távolság terült. Ezen horgonyzási helyre köttette ki ²⁾ hajóit

¹⁾ Procop. mint fenn. — Theophan. 101. lap. — Candid. 18. l. Jornand. Regn. succés., 14.

²⁾ Basiliscus vero universam classem ad oppidulum appulit, stadiis non minus CCLXXX. Carthagine dissitum, cui ex vetusto fan Mercurii datum est nomen Mercurii. Procop. *Bell. Vand.* I. 6.

Basiliskus, meglehet csupa tapasztalatlanságból, de az sem lehetetlen, hogy az adott körülmények között túlságos elővigyázatból, hogy Heraklius előhaladását kitudakolhassa és attól a lakosok érzülete felől értesülést szerezhessen. Alig telt el azóta néhány óra, hogy horgonyt vettetett, a midőn máris egy vandal tiszt érkezett táborába Genserik izenetével. Az izenet alázatos volt s úgy látszott, mintha teljes levertség érzete rína ki belőle. »A vandal király, megbánván a rómaiaknak okozott sértéseket, azt igéri, így szól az izenet, hogy meghódol Leo császárnak s jövőre békében él vele; de jöllehet teljes legyőzetését elismeri, mindazonáltal tanácskoznia kell népével a béke föltételei felől; s hogy e tekintetben határozatot hozhassanak, némi időhaladékra volna szüksége, ennél fogva öt napi fegyverszünetet kér Basiliskustól, a melynek elteltével majd közös megállapodásuk eredményét tudtára adja.«¹⁾ A követ ezután félre híván a római vezért, ura nevében nagy összeg pénzt adott át neki, azon nyilatkozattal, hogy ez a király hálájának csak első jele; csak első lépés azon béke felé, mely után a vandálok, a mint látszik, élénken áhitoztak. Basiliskusnak eszébe jutottak Aspar utasításai s a fegyverszünet megkötöttetett.

A római fővezér az öt napi fegyverszünetet a legteljesebb tétlenségben töltötte el, s már előre örült ama győzelemnek, a mely neki oly kevés fáradságába került s föltette magában, hogy Genserikkal még a béke föltételeinek megállapításánál is kiméletesen bánik. Rá se gondolt többé arra, hogy a vidéket tanulmányozza s annak lakóival érint-

¹⁾ Gizericus per caduceatores Basiliscum rogavit, ut praelium in diem ab illo quintum rejiceret: hoc interim spatium re deliberata se confecturum promisit, quae maxime e sententia forent imperatoris. U. o. id. hely.

kezésbe bocsátkozzék. Azt sem tudjuk, hogy Heraklius és annak hadosztálya felől tudakozódott-e vagy sem; de azt csakugyan nem igyekezett megtudni, hogy Karthagó környékén vajjon mi történik, mert ha e tárgyban legcsekélyebb értesülést szerez is, tökéletes tétlenségével aligha föl nem hagyott volna. A vandal birodalom roppant fővárosában ugyanis korántsem a meghódolás, hanem inkább a támadás forgott szóban. Genserik sietve javíttatta hajóit, szereztette a gyújtó hajókat s e célból összegyűjtötte a part mentén található legkisebb csónakokat is, fegyverkezett minden vandal vagy mór ¹⁾ alattvalóját, s önbizalma, melyet cselének sikerültéből meritett, lelkesítette katonáit is, elsőtől fogva az utolsóig. Elég ügyessége lévén arra, hogy az ezen vidéken rendesen uralkodó időváltozást előre lássa, eszesen kiszámította, hogy a szél iránya, a mely akkoráig a Karthagó felé igyekvő hajóhad működésének kedvezett, nemsokára majd a rómaiak ²⁾ hátrányára változik meg, a kik még ezenfelül szűk és rosszul védett öbölben is horgonyoztak.

Előrelátásában nem is csalatkozott Genserik. A fegyverszünet ötödik napján hirtelen megváltozott a szél s Karthagó felől egész erővel a Merkur hegyfok felé kezdett fújni. A vandal király azonnal fölszedette horgonyait, s alkonyatkor kettős hajóhaddal vonult ki a kikötőből, a melyek közül az első jól felszerelt s csapatokkal kellőleg meg-

¹⁾ Gizericus cum subditos, quoad ejus facere poterat, omnes armasset illis majores naves implevit: vacuas ac celeres cymbas praesto jussit esse. Procop. *Bell. Vand.* I. 6.

²⁾ Quae quidem praestitit, ea spe ductus fore ut, secundus ventus hoc temporis intervallo oriretur. U. o. id. hely.

töltött hadihajókból, a másik pedig mindennemű éghető anyagokkal megtömött legénység nélküli kisebb hajók és csónakokból állott, úgy hogy az egyik vontatta a másikat.¹⁾ Így haladtak azután vigyázva s a legnagyobb csendben, hogy a rómaiakat tökéletesen meglephessék. Ezen elővigyázat azonban tökéletesen kárba vészett, mivel Basiliskus se a szárazföldön, se a tengeren nem állított ki előőrsöket, úgy hogy midőn a vandalok Merkur kikötőjéhez közeledtek, a hajóin táborozó római hadsereget álomba merülve találták.²⁾

Genserik jeladására a vandal hajóhad félkört formál s a vontató köteleikről leoldott gyújtó hajókat szélnek ereszti a tengeren, a mely azokat egyenesen a római hajóhadra viszi. A mint az első hajókat eléri a tűz, ezekről átcsap az a többiekre is; a vitorlák és kötélzet tüzet fognak s az öblöt s a sík sengert hirtelenséggel óriási tűzvész fénye világítja meg. E baljóslatú világosság riasztja fel álmukból a rómaiakat. A hajók hidjait egy pillanat alatt rendetlenül gomolygó néptömeg tölti be; ott sűrögnek-forognak, taszítgálódnak s a meglepetés és borzadály kiáltásai vegyülnek a szél süvöltéséhez s a tüzet fogó fa pattogásához.³⁾ Az ily nagy hajóhad számára felettébb szűk horgonyzó helyen, az összeszorított s majdnem mintegy összeragasztott római hajók se mozdulni, se fordulni nem bírtak, hogy a veszélyt kikerüljék. A katonák és tengerészek hiába ösztönzik egy-

¹⁾ Simul ut secundi venti flavere, Vandali attollere vela, naves educere, quaeque earum hominum vacuae erant, in hostem trahere.... Procop. Bell. Vand. I. 6.

²⁾ Theophan. 100. lap.

³⁾ Ita grassante incendio, romana classis tumultu, ut res ferebat, misceri, et confremere clamore insano: cui vento murmuranti ac flammis crepitantibus respondebat. Procop. Bell. Vand. I. 6.

mást a munkára, lökik vissza csáklyáikkal a hullámoktól feléjük sodort gyújtó hajókat, a tűzvész azon az oldalon tör ki, a hol a vele való megbirkózásra nem is gondolnak. Végre annyira erőt vesz rajtok a vak félelem, hogy kiki csak saját menekülésére gondol, a nélkül, hogy a többiekével is törődnék; minden lángba borult római hajót ép úgy tengerbe süllyesztenek, mint az ellenséges gyújtó hajókat.¹⁾ A vandal hajóhad még azzal tetézi a zavart, hogy nyíl-
lövésnyi távolságra közeledik a rómaiakhoz s a rendetlenségbe bonyolult sereget nyilak és dárdák záporosójával borítja el. Tűz, víz, vas ostromolja minden oldalról a rómaiakat, a kiknek csakis abban van módjuk, hogy a halál különféle nemeiben válogathatnak.

A fellengző reményeiből kiábrándult Basiliskusnak sikerült a sötétség védelme alatt elszöknie²⁾, számosan követték példáját, míg a bátrabbak szembeszálltak a vandálok harczvonalával és azt kétségbeesett küzdelem után át is törték. Ez utóbbiak közé tartozott Basiliskusnak alvezére a Daminecnek³⁾ is nevezett János, egyenesen a régi rómaiakhoz fogható férfiú, a ki bizonyára sokkal nagyszerűbb dolgokat is vitt volna véghez, ha a sors véletlenül más főnököt rendel számára. Az afrikai hajók közé keveredve azokat úgy támadja meg, hogy a magáét hozzájuk kapcsolatja, s levág mindenkit, a ki neki ellenállani merészel s

¹⁾ *Contis laborant amoliri tum naves igniferas, tum suas, aliarum contactu periclitantes sine modo modestiaque .... U. a. mint fent.*

²⁾ Zonar. 42. lap. — Manass. 60. lap.

³⁾ *Primas tulit Joannes Basiliscí legatus proditiōis illius minime consors. Procop. Bell. Vand. I. 6. Malala krónikája Damonikus Δαμωνίος melléknéven említi.*

bele szorítja a hátráló vandaloikat a tengerbe; de az ellenség növekvő száma utóvégre mégis hátrálásra kényszeríti s ekkor azt látja, hogy saját hajóját viszont a barbárok foglalták el. E végszükségében harczolva a hajó párkánya felé vonul, s hátra vetett pillantásával mintegy méri a lábai alatt tátongó örvényt. Genseriknek másodszülött fia Ghenz, vagy Ghenzó, a ki épen jelen volt ez eseménynél s a római vitézségét csodálva szemlélte, kitalálva gondolatát, haszontalan kiáltja oda neki erős hangon, hogy álljon meg, hogy kezeskedik életeért. ¹⁾ »Kezeskedel életemért, ekkép felelt ez neki megvetőleg, tudd meg, hogy János nem kerül soha élve a kutyák kezébe!« A mint ezt kimondta, fegyverestül a tengerbe ugrik s eltűnik benne ²⁾ A menekülők Siciliában szelőlőzködtek össze; de midőn Basiliskus megmaradt hajói és emberei fölött szemlét tartott, ama tapasztalatot tette, hogy hajóhada és hadserege felényinél kevesebbire olvadt. ³⁾

Mindeazonáltal még nem volt minden veszve: Marcellinus épen akkortájtban érkezett meg Sardiniából Siciliába a nyugati birodalom hajóhadával, s az ő ügyes vezérlete alatt újra kezdődhetett volna a harcz. A nyugatiak, a kik megszokták már, hogy e vezértől sokat várhatnak, meg lehet épen e remény ölen ringatóztak, midőn Marcellinust csapatainak egyik olyan tisztje, a ki bejárós volt hozzá, orozva meggyilkolta. ⁴⁾ Azt állították, hogy ezen ember Ricimer

---

¹⁾ Precibus quidem talem virum Genzo Gizerici filius revocabat, dans ipsi fidem ac salutem offerens. . . . Procop. *Bell. Vand.* I. 6.

²⁾ Nunquam venturum Joannem in manus canum. . . armatus in mare se dejecit U. o.

³⁾ Vesd ő. Theophan. 100. lap. — Zonar. 42. lap. — Manass. 60. lap. Cedren. 330. lap.

⁴⁾ Interiit alicuius legatorum suorum dolo. Procop. *Bell.*

czimborája lett volna, a kit azzal bizott ez meg, hogy feljebbvalóját tartsa szemmel és ha kell, még tördöféssel is bizonyítsa be, mikép a nyugati hadseregnek csak a svévhez van bizodalma; s minden olyan hadi vállalatnak, a melyet nem az rendez, nem az vezet, biztos a bukása. Ha a történetróknak hihetünk, ez a hír teljesen betetőzte Genserik örömet: sőt még Herakliusnak se kellett több arra nézve, hogy Karthagó ellen való vonulását abban hagyja. Ezen eszélyes hadvezér kivonult Tripolitaniából, a hol többé úgy sem tehetett volna semmit. Anthemius hadserege is visszatért Itáliába. ¹⁾

Igy végződött eme vállalat, a mely oly szerencsés előjelek mellett s oly igazságos ügyben indult meg. S mi lett a haszna? Az, hogy hatvanezer katona elveszett, az állam jövedelmei elpocséklódtak, a keleti birodalom lakosaira nyomasztó adóteher nehezedett, s a római név becsülete sárba tiportatott. A szökevénykép Konstantinápolyba visszatérő Basiliskus se a császár előtt megjelenni, se a nép közt mutatkozni nem mert, hanem bűnösségét érezve a Sophia templomban keresett menedéket s ott rejtőzködött el. ²⁾ Ily nagy bajokban helyén lett volna a hathatós példaadás és Leo jól tette volna, ha azzal riaszt rá ama nagyravágyókra és gyávákra, a kiknek cselszövényei uralkodását minduntalan háborgatták: de Verina császárné ismét közbelépett és

Vand. I. 6. Marcell. Comit. Chron. — V. ö. Phot. Biblioth. 242. fej. 1048. lap.

¹⁾ *Procop. Bell. Vand. I. 6. — Cedren. 330. lap. — Theophan. 100. — Evagr. Hist. Eccles. II. 16.*

²⁾ *Revetus Byzantium Basiliscus, asylum petiit, jacuitque supplex in aede, quae magno Christo Deo sacra est, et Sophiae templum dicitur a Byzantinis. Procop. Bell. Vand. I. 6.*

Basiliskusnak összes lakolása annyira szállt le, hogy szép csendesen elvonulhatott Thracziának Heraklea nevű városába lakni, a hol újabb aljasságokon törhette fejét s újabb cselszövényekre engedhette magát felhasználtatni.

Nyugaton ismét elől kezdték vakmerősködéseiket a barbárok, a kiket e borzasztó hadikészülődés, továbbá a római világ két felének kibékülése egyelőre megfélemlített. Szembeszökő példa mutatkozott erre Hispaniában. Az idevaló svévek ünnepélyes követség által nyilatkoztatták ki a birodalomhoz való ragaszkodásukat a roppant nagy hadikészülődés hallatára; de mihelyest a hadjárat szerencsétlen kimenetelének neszét vették: azonnal Lissabonra rohantak, a melynek kapuit a város egyik lakosa nyitotta meg előttök ¹⁾, azután pedig tettök igazolása végett ugyanazt az árulót, küldték el követökül Itáliába, a ki nekik a várost kezökre játszotta. ²⁾ Szentelen kihívás volt ez, melylyel Rómát balsorsában bántalmazni merték. A birodalom bel-sejében, kiváltképen pedig Italiában Marcellinus eltűnése oszlatta szét végképen amaz ábrándokat, a melyekben két év óta ringatták magokat az emberek. Az a láthatatlan kéz, a mely lesújtotta azon embert, a kit a sors meg lehet épen Anthemius megmentésére rendelt, kétségkívül ugyanaz volt, a mely Majorianus mellének szegeztette a tört, s keverte a mérget Severus számára. Ricimer, a borzasztó, az engesztelhetetlen még mindig meg volt: a nyugati birodalomban e szerint semmi sem változott.

¹⁾ Idat. *Chron.* 43. — Isidor. *Chron.* Goth. 44. lap.

²⁾ Idat. *Chron.* 45. lap. Ez árulót Lusidának hívták.

NEGYEDIK FEJEZET.

Anthemius bukása.

Az ip és vő első összezőrdülése. — Szent Epiphanius összebékelteti őket. — A második összezőrdülés. — Ricimer ostromolja Rómát. — Anthemius halála. — Olybrius és Ricimer halála.

470—472.

Anthemius szintén nem felelt meg teljesen a föllépéséhez kötött reményeknek. Becsületes, felvilágosult, jólelkű és alapjában véve valódi igazhitű keresztény létére, a görög patricius szokásaival együtt magával hozta nyugatra a nemzetét jellemző könnyelmű gondolkodásmódot, a metaphysikai szörszálhasogatásokat, a titkos tudományok, a bűvészet, egyszóval mindazon sophisticai elmélődések kedvelését, a melyeket túl a tengeren rendkívül felkapott a divat, de ide át vallástalan és kárhoztatásra méltó furcsaságoknak tekintettek. Az előkelő byzantiak szokásai szerint pártfogoltjai és tányérnyalói közepette ő is ott tartotta házában a divatos tudományok komoly képviselőit, a hosszú szakálu vagy köldös tarisznyás bölcsészeket, szónokokat, vitatkozókat, eretnek tanok hirdetőit, a kiknek az volt a tisztök, hogy mulattatására vitatkozzanak előtte és tárgyalják mindazon kérdéseket, a melyeket csak az emberi szellem fölvetni bír. Ezen emberek közül kiválólág kettő dicsekedhetett kiváló kegyével s ezeket a czézároknak palotájába is magával hozta, habár okosabban tette volna, ha mind a kettőt szépségesen Konstantinápolyban hagyja. Egyikök, bizonyos Severus nevű sophista volt, s ebbe annyira belebódult, hogy

470-ben ¹⁾ még konzullá is tette; a másikat pedig Philotheusnak hiyták, a ki keresztény volt ugyan, de a Macedonius-féle eretnek felekezethez tartozott. E két emberről már azért is bővebben kell szólanom, mivel úgy jelenlétökkel, mint szereplésökkel, felette sokat ártottak Itáliában a görög császár népszerűségének.

Severus Róma városában született, de már kora fiatalságában keletre távozott onnét a titkos tudományok tanulmányozására, a melyeket akkor nagy garral a philosophia tisztos czimével ruháztak fel; s Alexandria szomszédságába ²⁾ az eszelős szemlélődések e fő székhelye közelében telepedett meg. A tanítvány utóbb itt mesterré vált, s könyvekkel s a világ minden részéről összegyűjtött természetrajzi ritkaságokkal megtöltött házát messze országok bűvészei is fölkeresték. A többek közt még indus brahminok is jöttek hozzá, a kik az egyiptomiak roppant bámulatára, mind ama furcsánál furcsább testsanyargatásaikat folytatták nála, a melyek a Ganges és Indus partjain szokásban voltak. ³⁾ Severus paripájául olyan lovat választott, a melynek a szőre mikor dörzsölték oly élénk szikrákat hányt, mint a villám ⁴⁾, a mely tűnemény akkoriban egész csodának vált be. Az ily rendkívüli dolgokon azon időben többnyire mágiával foglalkozó pogányok szoktak kapkodni és Severus valószínűséggel pogány is volt. Midőn ezen bűvészt Anthemius Ró-

---

¹⁾ Quem ipsē consulem designat. Damasc. ap. Phot. 242. fej. 1040. lap.

²⁾ Juxta Alexandriam... Damasc. ap. Phot. id. h.

³⁾ Venerunt ad Severum Brachmanni, et proprio hospitio, illos et debito cultu suscepit U. o. 1041. lap.

⁴⁾ Hujus equus.... tractatus, scintillas e corpore multas et magnas ejecit. U. az mint fém.

mába hozta, ez a fejedelem védő szárnyai alatt a nyugatiak előtt egészen szokatlan vakmerőséggel kezdte hirdetni ama titkos tanokat, a melyekbe a haldokló polytheismus kapaszkodott, úgy hogy ez által szinte hitelre kapott az a hír, hogy maga a császár is pogány, vagy legalább titokban ragaszkodik az eltörölt vallásos szertartásokhoz,¹⁾ és hogy eme mystagogust, magicus formuláival és affiliatióival egyetemben választotta volna eszközül arra, hogy a Kapitolium városának régi fényét, régi isteneivel egyetemben visszaszerezze.²⁾ Severus istenért se czáfolta volna meg ezen büszkeségének hizelgő költött híreket, sőt inkább azon igyekezett, hogy urát bajba keverő tetteivel és szavaival hitelt szerezzen nekik, a mi által a kedélyek elkeseredettségét a végső határig felfokozta. Ilyen ember volt az Anthemius palotájának dédelgetett egyik vendége.

Czimborájától, Philotheustól nem kevesbbé rettegetek a nyugati keresztények, a kik az arianismust nem csupán eretnekségnek, hanem valóságos nemzetellenes vallásnak tekintették, egyenesen azért, mert a barbárok is majdnem általában azt fogadták el. Philotheus a pneumatichikusok iskolájához tartozott, a kik a szent lelket nem tekintették a szentháromságnak az atyától és fiútól különvált személyének, hanem csak oly isteni erőnek, mely az egész természetben szét van terjedve; a mely félig philosophicus, félig keresztény nézetet Arius és Plato tanaiból vonták le s jól-

---

¹⁾ Anthemium Romae Imperatorum gentilem et cum Severo, qui idola adoraret sensisse. . . . et inter se occulte consilia agitasse de execrabili idolarum cultu redintegrando. Damasc. ap. Phot. 242 fej. 1041. lap.

²⁾ Spem faciente Anthemio, Romam eversam, iterum per ipsum erigendam. U. az id. hely.

lehet a konstantinápolyi zsinat 381-ben ünnepélyesen kárhoztatta, de azért mint theosophicus tantételt keleten még folyton hirdették. Philotheus, ugyanazon barátságra és pártfogóra támaszkodva ¹⁾ mindenkinek, a kívül csak Rómában összejött, hirdette az igazhívőket borzalommal eltöltő tanait, vitákat támasztott és segítségére hitta mindazokat a keresztyéneket, a kik az egész városban az orthodoxokkal eltérő nézetet vallottak, s felhivta őket, hogy tartsanak oly gyűléseket, a melyeken minden dogmát vita tárgyává tegyenek. ²⁾ A római egyházat nyugtalanság szállotta meg. Hilarius pápa nemcsak magán úton szól-e tárgy felől a császárral, hanem nyilvánosan is kérdőre vonta Szent Péter templomában s eskü alatt megigértette vele a hívők jelenlétében, hogy ily újításokat az apostolok városában nem fog eltűrni. ³⁾ Habár e tények önmagokban semmi fontossággal nem bírtak is, de azért a nép szemében felettébb fontosakká váltak, mivel görögtől eredtek s a nyugatiak erkölceit megbotránkoztatták.

Anthemius sokkal jobban használta fel tudományos miveltségét, szabadelvű gondolkodásmódját, azzal, hogy a törvényeket igyekezett megjavítani. Ama zavaros világban, melyben a római társadalom élt, igen gyakran megesett, hogy azon javakról, a melyek törvényes örökösök hiányának czimén az államkincstárra szálltak, később bebizonyosodott.

¹⁾ Ejus familiaritate suffultus.... *Epist. Pap. Gelas. II. ad Dardan. Concil. ap. Labb. IV. köt.*

²⁾ Cum nova concilla divisarum sectarum in urbem inducere vellett. U. o.

³⁾ Apud beatum Petrum apostolum palam ne id fieret, clara voce constrinxit, in tantum, ut non ea facienda cum interpositione juramenti idem imperator promitteret. Mint fenn.

hogy oly kétségtelen tulajdonosoké, a kiket úgy fosztottak meg birtokaiktól. Ha ezen javak az állam kezén találtattak: igazságos fejedelem alatt könnyen visszaszállhattak törvényes tulajdonosaikra, de már akkor sokkal több nehézséggel járt a dolog, ha valamelyik adakozó fejedelem időközben egy harmadik félnek engedte azokat át. Konstantinusnak egyik idevágó törvénye azt tartalmazta, hogy az ajándékozás az esetben is érvényben marad, csak hogy a fejedelem a mint jónak látja, oly kárpótlást adjon az érdekelt feleknek. E határozat igazságtalansága szemébe tűnvén Anthemiusnak, kérdést intézett Leohoz, hogy nem találná-e célszerűnek e törvény megjavítását. A kérdés a körül forgott, hogy a vagyonjog, vagy a fejedelem szabad önelhatározási joga tartassék-e tiszteletben: Leo minden habozás nélkül az előbbeni mellett nyilatkozott. Azt állította, hogy a magánfeleket megilleti ama jog, hogy javaik visszaadatását követelhessék, még ha időközben a császár másnak ajándékozta volna is azokat. »Valójában, így szól (a törvény szóról-szóra ekkép hangzik) mivel a fejedelmet mindig a méltányosság és igazság tartozik vezetni, cselekvésében semmi sem illik jobban a fejedelem méltóságához, mint ha mindenkinek megőrzi azt, a mit a közjog biztosít számára.¹⁾ A jó fejedelem nem követel több szabadságot a maga részére, mint a mennyi az egyszerű magánembereket megilleti; ennél fogva nem követelheti, hogy törvény biztosítsa számára a törvényekkel ellenkező adományozási jogot, nehogy némelyek

¹⁾ Neque enim aliud imperatoriae majestati, cui semper debet aequitas inhaerere, et vigere justitia, videtur accommodum, quam commune jus omnibus servare subjectis et nihil amplius bonis licere principibus nisi quod liceat privatis. L. imp. Leon. et Anth. de Bon. Vac. tit. III. C. Th. Nov.

annak örüljenek, hogy olyannal gazdagítottak, a mi nem az övéké, mások ellenben a miatt legyenek sírni kénytelenek, hogy olyantól fosztattak meg, a mi törvény szerint őket illeti.«¹⁾ Nemes szavak, méltó jellemzői a kor törvényhozásának, a melyet általában a méltányosság valódi szelleme leng át, mintha csak a felbomláshoz készülő társadalom a személyes jogok megerősítésére törekednék. A rablás és erőszak által a tényekből elűzött emberiesség a törvényekben keresett magának menedéket.

Azonban az afrikai hadi vállalat balsikere, mindenekelőtt pedig Marcellinus meggyilkoltatása az egyenlenségnek újabb magvait szórta az ip és vő közé. Ama könnyen haragra lobbanó jellem mellett, a mely Anthemius jó tulajdonságainak annyira ártott, ama sötét és kegyetlen gyűlölet mellett, a melyet Ricimerben a legkisebb sérelem is okozott, az ily tárgyak feletti viták helyrehozhatatlan sérelmekké változhattak, a melyeket a feleség és leány gyengédsége nem csillapíthatott le többé. A császári családban uralkodó ezen villongás közben egészen megfélekedzik a történelem, arról a fiatal byzanci hölgyről, a kinek Ricimerrel való egybekelése a béke csálhatatlan zálogának látszott. Egyetlenegy kortársa sem emlékezik meg többé róla, meglehet azért, hogy kénytelen lévén apja és férje között választani: atyja oldala mellé állott, de az is meglehet, hogy a sors különös kedvezéséből idejekorán megszabadulván e világtól, megmenekült ama szomorú látvány szemlélésétől, a melynek nemsokára a birodalom tanúja lehetett. Néhány eszélytelenül kiszalasztott nyilatkozat annyira elmérgesíté

¹⁾ Ut nemo se alienis et illicitis dilatum laetatur, nemo bonis propriis defeat esse privatum. L. ead. de Bon. Vac., tit. III. C. Th. Nov.

a családi egyenetlenséget, hogy utóbb politikai pártviszály alakult belőle. Anthemius majdnem minden tartózkodás nélkül nyilvánosan kifejezte azon való sajnálkozását, hogy barbárt fogadott el vejéül; több ízben hallották tőle, a mint Itáliának szemére hányta, hogy annak a megmentéséért áldozta fel saját vérét.¹⁾ Ricimer pedig, mint afféle ügyes ember, felhasználva a nyugatiak elfogultságát a keletiek ellen, a császárt többnyire csak galata vagy görögöske²⁾ gúnynéven emlegette, a melyet környezete, hogy neki tessék, egészen felkapottá tett. A nép, a katonaság, a szenátus pártokra oszlott, de a hadsereg túlnyomó részben a patricius mellé hajlott. Egyszer csak Ricimer elhagyta Rómát s a szövetséges barbarok táborá közelébe, Milanóba vonult.³⁾ Anthemius Rómában maradt a hadseregnek azon csapataival, a melyeket maga iránt hiveknek gondolt, mivel nagyobb részüket még keletről hozta magával s ezek mellé segédcapatokat kért a galliai magister militumtól. A két félnek a mondott körülményektől kísért váratlan különválása, a kölcsönös habozásnak végét szakítani látszott. Mindenki azt várta, hogy a polgárháború csakhamar megkezdődik.

Az izgatottság nagyra növekedett, kiváltképen Liguriában, a hol a szakadás hatásának legelső sorban kelle mutatkoznia. A városok értekeztek egymással, tanácskoztak s elhatározták, hogy a liguriai nemesség küldöttséget meneszsen Milánóba⁴⁾, a mely kihallgatást kérve Ricimertől

¹⁾ Quem (Ricimerem) etiam. (quod non sine pudore et regni et sanguinis nostri dicendum est) in familiae stemma copulavimus. Ennod. Vita Epiph. 336. Schottfőle kiadás.

²⁾ Galata, Graeculus. U. o.

³⁾ Patricium Mediolani ea tempestate residentem. U. o.

⁴⁾ Flexis genibus soloque pacem orabant. Ennod. Vita Epiph. 336. lap.

Itália kérését annak fülébe juttassa és ha lehet békeigéretet csikarjon ki tőle. Midőn a küldöttek a patricius elé bocsáttattak, könyörgő helyzetben arcczal a földre borulva és mindnyájan forró könyeket hullatva közeledtek hozzá. »Te mutass példát a mérsékletre, mondák neki egy szívvvel s szájjal, egyengesd az egyetértés ösvényét!« Ricimer kegyesen felemelte őket. Érzelmeit ügyesen el tudván palástolni, nyilatkozataiból azt vették ki, hogy náloknál nem kevesebb ohajtója a békének, s ép annyira fél mint ők az ipával való szakítás következményeitől s ép annyira hajlandó megragadni minden alkalmat a kiegyezésre. »Ne énnekiem könyörögjete, mondá nekik, a ki mint mindig, úgy most is csak a békét akarom; hanem forduljatok Rómához, hogy kieszközölhessétek, mikép oda lenn se cselekedjenek más képen. De ki merne ily követséget magára vállalni? ¹⁾ Ki próbálná meg észére téríteni egy dühös galatát, főkép ha e galata egyúttal fejedelem is? Azt, a ki nem bírja mérsékelni haragját, hanem annál jobban kitör, minél inkább kéri.« ²⁾ Csak azt ígérd meg nekünk, hogy beleegyezel a békébe, mondák neki a ligurok, a többi azután a mi gondunk. Van nekünk Páviában egy emberünk, a ki nem régiben emeltett a püspöki székre, a ki előtt meghajolnának még a legdühösebb vadállatok is. ³⁾ Ennek csak tudtára kell adni, hogy miféle jócselekedetet hajthatna végre s már azzal

---

¹⁾ Quis, ait, potissimum hujus legationis pondus excipiet. U. a. u. o.

²⁾ Quis est, qui Galatam concitatum revocare possit, et principem? Nam semper cum rogatur exuberat, qui iram naturali moderatione non terminat. U. o. m. f.

³⁾ Est nobis persona nuper ad sacerdotium Ticinensis urbis ascita, cui et belluae rabidae colla submittant. U. o. id. h.

megnyerte az ember ügyének, a nélkül, hogy még külön kéretné magát rá. Arcza egészen visszatükrözteti lelkét és tiszteletre gerjeszt. Minden katolikus tiszteli, minden római szereti őt, sőt még a görög is szeretné, ha megérdemelné azon szerencsét, hogy őt megláthassa.¹⁾ Említsük-e ékesszólását. A thessaliai bűvész, a ki a kigyókat hatalma alá hajtja, nincs hatalmasabb bájolószer birtokában, mint a milyenek azok, a melyek az ő ajkairól folynak²⁾: nincs, a ki tőle bármit is megtagadni birna. Hallgatóját, mihelyest szól, rabjává teszi, s kudarczot soha nem vall, ha megengedik neki, hogy válaszolhasson.«

A kor izlése szerint ilyen keresett és túlzásokkal tömött kifejezésekkel ajánlották a liguriai előkelők Ricimernek, hogy fogadja el közbenjáróul maga és ipa között a páviai püspököt. Ama szerepéhez hiven, melyet e döntő körülmény alkalmával jó előre maga elé szabott, s a mely abból állott, hogy teljesen a mérsékeltség színezetében mutatkozzék, hogy ha lehet, az itáliaikat megnyerje a maga részére, Ricimer őrizkedett attól, hogy annak a papnak közbenjárását visszautasítsa, a kit egész Itália tiszteletével halmozott el. »Már ismerem azt a csodaszerű embert, a kiről beszéltek, mondá a küldötteknek, és szerintem, a legnagyobb csoda, a mit elkövethet, abból áll, hogy csak bámulói és barátai vannak.³⁾ Hallatlan szerencséje, a köz-

¹⁾ Quem venerari possit quicumque, si est catholicus, et Romanus amare; certe si eum videre mereretur et Greaculus. Ennod. *Vita Epiphani*. 336. lap.

²⁾ Si ad sermonem illius veniamus, nunquam si diras aspides, verborum digitis, incantator Thessalus violentis poterit evocare carminibus. U. a. m. f.

³⁾ Detulit ad me hominem, quem exponitis, fama gloriosum, et

szokás ellenére, tudtommal egy irigyet sem támasztott ellene. Menjetek el tehát hozzám s kérjétek fel az Isten emberét, hogy látogatna meg engem s csatoljátok, ha kell, az én kéresemet is a magatokéhoz.«¹⁾ A kihallgatás végeztével a küldöttség egy perczet sem vesztegetve, rögtön útnak indult Pavia, vagy igazabban *Ticinum* felé, mert Páviát az V-ik században még így nevezték; a nyugati végét mosó Tessinről kölcsönzött néven; *Papia* vagy *Pavia* nevét csak később nyerte, s ez alatt lett a lombardoknak s az itáliai frank királyságnak hirneves fővárosává.

E püspök, a kit a népek azért kerestek föl, hogy a fejedelmek fölött ítélőbiróvá tegyék, nem valami büszke patricius volt, mint Ambrosius, a ki a közügyekbe a pretorianus praefecturákon beletanult, sem oly tapasztalt és ékesszólása felől biztos szónok, mint Augustinus, sem oly megcáfolhatatlan író, mint Hieronymus, a ki a világot tudományával és vitáival betöltötte volna; hanem egyszerűen olyan pap volt, a ki az oltár árnyékában növekedett fel s a világból alig ismert többet annál, mint a mennyit Pavia kerítése, a hol született, magába foglalt. Csodákat beszéltek el ezen életről, a mely a század szemével nézve homályban tölt el, de a melyet az egyház szemeiben nagy tehetségek által kidomborított ritka erények világítottak meg. Azt mondják, hogy már pólyás-gyermekek korában élénken ragyogó szent fény vette volna bölcsőjét körül, a mi előre megjelentette jövődi hivatását, s apja is ekkor nevezte el Epiphaniusnak, vagyis kinyilvánítottának s megígérte, hogy

in hoc magis, ad miraculum mihi est, quod omnes habeat laudatores....
U. a. id. h.

¹⁾ Ite ergo, et rogate hominem Dei, ut ambulet: jungite meas etiam preces. Ennod. *Vita Epiphan.* 336. lap.

azonnal istennek szenteli, mihelyt az ahhoz megkivántató kort eléri. Nyolcz éves korában Epiphanius Pávia ¹⁾ püspöki templomában előolvasó volt, tizenkét éves korában pedig az elaggott Crispinus püspöknek jegyzője, vagy helyesebben titkára, a kinek az volt a teendője, hogy bizonyos nótáknak nevezett rövidítési jegyek segélyével a beszélgetéseket s tanácskozásokat följegyezze s a püspökség jegyzőkönyveit vezesse. Midőn tizennyolcz éves korában aldiakonussá felavattatott, főfoglalkozásává az egyházi javak igazgatását tették. Ebben a szerény iskolában képződött Epiphaniusnak ama gyakorlati felfogása és isteni ékesszólása, a mely őt később bizonyos tekintetben a fejedelmek és népek hivatalos követévé avatta.

Pávia, a mely később oly nagyterjedelmű s oly híres várossá lett, akkoriban igen jelentéktelen városocska volt, két templommal ²⁾, melyekben az istenitiszteletet gyér számú papság végezte. E papság főbb emberei s a püspöknek rendszeres segédei a következő férfiak voltak: Sylvester a fődiakonus, a régi hagyományok és a régi fegyelem őre ³⁾, inkább a tanács, mint a cselekvés embere; valami Bonosus nevű gall nemes, kitűnő pap, a kiről ez a megható nyilatkozat forgott közszájon: »testének ugyan Gallia, de lelkének az ég volt a hazája« ⁴⁾; és végre Epiphanius, korra nézve a legfiatalabb, de azért a leghasznavehetőbb mindhármok közül. A dolog legnagyobb része ő rá nézett, pedig akadt ám akárhány nem épen kellemetes is ezen

---

¹⁾ Annorum ferme octo lectoris ecclesiastici suscepit officium. Ennod. *Vit. Epiph.* 320. lap.

²⁾ Major et minor. U. o. 351. lap.

³⁾ Ennod. mint fenn. 331. lap.

⁴⁾ Gallus quidem prosapia sed coelestis indegena. U. o. id. h.

bomladozásnak indult társadalomban, a mely kiválólag az egyházhoz ragaszkodott, mint az összedőlni készülő épületet egyedül fentartani bíró oszlophoz. Ha a hatóság elé kellett járulni a szegények vagy az egyház ügyének védelmére: e tiszttel Epiphaniust bízták meg. Ha valamely családban az egyenetlenkedés, a polgárság közt pedig a visszavonás kezdett elharapózni, ha pert kellett folytatni, vagy pernek kellett elejét venni: Epiphanius hozta meg mindig a kien-gesztelődés lelkét. E fiatal ember erkölcsiségében keresve sem találhattak volna hibát. Hajlamainak folytonosan ura lévén, mérsékeltsége és páratlan igazságszeretete által mások is meghódoltak azon hatalmának, melyet önmaga fölött gyakorolt. Egy nap hidegvérűségére és a sérelmet megbocsátani kész hajlandóságára feltűnő példát szolgáltatott, a melyet tisztelői minduntalan örömet főlemlegettek.

A páviai egyháznak a Pó partjai mentén oly földbirtokai voltak, a melyeket részint a folyam⁷ sodra, részint a szomszédok foglalásai ellen szüntelen védelmeznie kellett. A Pó minden áradása alkalmával megváltoztatta partjai alakját, az egyik részt megnövesztette azzal, a mit a másik részről elhordott ¹⁾, úgy, hogy a folyam-parti birtokosok csupán folytonos szemmeltartás, gyakran egymásnak ellentmondó mércsikelés és az azzal járó veszekedés útján ismerhették csak fel s állapíthatták meg birtokaiknak mesgyéit. Az egyháznak a vele szomszédos birtokosok között akadt egy oly kapzsi, igazságtalan, könnyen felfortyanó ellenfele, a ki hamis követeléseit mindig kész volt erőszak alkalmazásával is védelmezni. Egy ily vita alkalmával, a midőn

---

¹⁾ Flexuose serpens fluvius largitur in compendio alterius quod furatur ab altero. Ennod. Vita Epiphani: 327. lap.

Epiphanius a leghidegebb észokokat állítá Burco ¹⁾ kifakadásai ellenébe (így hívták az egyház említett ellenfelét), ez utóbbi dühösségében botot emelt az egyház megbizott emberére s oly erősen a fejére vágott vele, hogy a vér azonnal kicsordult utána. ²⁾ A gyorskezü, erőteljes fiatal pap megelégedett azzal, hogy ellenfelének karját megragadva, lefegyverezte azt a nélkül, hogy viszont legkevesebbé is bántalmazta volna, de e vérlázító jelenet tanúi szintén kezebeliellékellátva, rögtön oda futottak s Burco aligha kerüli ki a halált, ha csak erőszakosságának áldozata kérőleg nem veti magát közbe érette. ³⁾ Epiphanius ugyanis, mindenki bámulatára, véres fejével, a haragnak legkisebb jele nélkül az érte boszút állni akarók s méltatlan bántalmazója közé állott, mintha neki semmi része sem lett volna az egész dologban.

Midőn Crispinus életének véghatárára eljutott s halálát közeledni érezte, Epiphaniust maga mellé véve, mind a ketten Milanóba mentek az érsek elé. »Napjaim meg vannak számlálva, így szólt ehhez a püspök, ennél fogva eljöttem, hogy városomat s egyházamat kegyelmedbe ajánljam; kegyelmedbe ajánlom ezen férfiút is, a kinek köszönhetem, hogy eddig élhettem, jóllehet annyi betegség, s az éveknek oly nagy súlya nehezedett vállaimra.« ⁴⁾ Minden előkelő

¹⁾ De hujus praedii finibus, antiqua, cum clericis Burco quidam lite certabat. U. o.

²⁾ Sanctum virum ita fuste percussit, ut sanguis protinus ebulliret. U. o.

³⁾ Omnium.... in furorem versae mentes, Burco ad exitium poscebatur, et in tanta hominum multitudine nemo placidus, nisi qui injuriam fuerat passus, inventus est. U. az mint fenn.

⁴⁾ Commendo civitatem, commendo ecclesiam, cummendo hunc.

személyt meglátogatott azután sorról-sorra Milanóban, a hol lakott akkoriban a liguriai nemesség virága, kérve őket, hogy ne ellenezzék, ha az idő elérkezik, Epiphaniusnak püspökké leendő megválasztatását, a kit ő utódjául kiszemelt, sőt inkább mozdítsák elő Pavia lakosainál is ohajtásának teljesülését. »Gyermekeim, ekkép szolt hozzájok, én elköltözöm az élők közül ¹⁾, de ezen testi és lelki erővel gazdagon megáldott fiatal emberre még hosszú életpálya várakozik. (Epiphanius akkor legfőlebb huszonhét vagy huszonnyolcz éves volt.) Rég időktől fogva egyedül neki köszönhetem, hogy püspöki hivatalomat folytathattam: ő volt fejem, lábam, szemem, szavam vagyis inkább mi ketten együtt képeztünk egy püspököt.« ²⁾ Páviában fölösleges lett volna az ily ajánlat, ott elég jól ismerték különben is Epiphaniust.

Nemsokára ezután meghalt Crispinus és a fiatal ember Paviában megválasztatva s Milanóban fölszenteltetve, foglalta el helyét. Ez azután a püspöki süveg alatt is csak olyannak mutatkozott, mint a minőnek legszerényebb egyházi állásában ismerték, vagyis nyugodt, szilárd, igazságos és irgalmasnak mások iránt s egész az önsanyargatásig menő szigorúságának önmaga iránt; jámbor lelkűnek, de azért a püspöki hivatal méltóságát szent letéteményképen őrizte; kevés szavúnak, de ha egyszer megtörte a csendet, ékesszólása mindenkit elragadott. Ilyennek rajzolja szá-

---

cujus labori et gratias debeo quod usque ad hoc tempus vixi et grandaevus et debilis. U. o. 331. lap.

¹⁾ Ecce filii, jam me aetas compellit ad transitum. Ennod. Vita Epiphan. 331. lap.

²⁾ Cujus ambulavi pedibus, tenui aliquid manibus, vidi oculis, ordinavi sermone, duo videbamur intuentibus, cum unus per concordiam fieret ex duobus. U. o.

munkra arczképét az a férfiú, a ki szintúgy az ő oldala mellett növekedett, mint ő a Crispinusé mellett, s a ki viszont neki lett utódja a paviai püspökök székén.¹⁾ Hirneve saját városának falain túl is oly nagyra növekedett, mint a mekkorának tulajdon nyája kebelében örvendhetett. Nem találkozhatótt oly magán és hivatalos ügy, melyben meg ne kérdezték volna véleményét, nem akadt oly tisztviselő, a kinek a hivatalát szegény és gazdag nagyobb mértékben látogatta volna, nem volt oly törvény, melyet pontosabban végrehajtottak volna, mint azt a határozatot, a melyet Epiphanius valaha kimondott. Ime ez volt annak az oka, hogy a liguriai előkelők, midőn a polgárháborút kitörőfélben levőnek látták, azonnal Epiphaniusra gondoltak, mint minden vitás kérdés legtermészetesebb kiegyenlítőjére.

Epiphanius közbeszólás nélkül hallgatta ki őket s a nélkül, hogy ajánlataikon legkevesebbé is megilletődött volna, röviden ekkép válaszolt nekik: »komoly dolgok ezek, s úgy erőmet, mint tapasztalatomat túlhaladják; mind a mellett megteszem azt, a mire kértek. Mivel hazám rendelkezik velem, kötelességem szavának mindenben engedelmeskedni.«²⁾ Bucsút is vett tőlök nyomban s Milanóba ment, ott felkereste a patriciust s meghallgatta annak nyilatkozatait.³⁾ A ravasz barbár kétségkívül arra esküdözött

¹⁾ E férfiút Ennodiusnak nevezték s mestere életrajzán kívül neki köszönhetjük a nagy Theodorik dicséretét tartalmazó munkát, több más a történelemre nézve érdekes művel egyetemben.

²⁾ *Quamvis tantae rei necessitas probatissimae personae pondus inquirat, et titubet sub gravi fasce portitor immaturus; affectum tamen, quem debeo patriae, non negabo.* Ennod. Vita Epiphan. 337. l.

³⁾ *Ad Ricimerem patricium perrexit, a quo semel visus et electus est.* U. o.

előtte, hogy ő mindig csak a békét ohajtotta; és hogy még most is ohajtja s annak megszegésének nem ő a kezdeményezője; még az eget is tanubizonyságul hívta arra nézve hogy ő mennyire borzad ama háborútól, a melyet két év óta csakis ő szított, s a melyet voltaképen ő tett kikerülhetetlenné. Mentegetőzései és esküdözései alapján arra kérte a papot, hogy vinné meg ez ünnepélyes nyilatkozatát Rómába ¹⁾, fentartván magának azon jogot, hogy később azt hirdethesse a világnak, mikép a dühös galata, a ki nem hajt az ész szavára, nem akarta se az ő őszinte felvilágosításait, se azon férfiúnak tanácsait elfogadni, a kinek szájából mintegy az égi kegyelem szólott. Bármily éleselméjű volt is Epiphanius s bármennyire tudott is a szívek mélyében olvasni, elfogadta Ricimer fogadkozásait, de oly fegyverekül tekintette azokat, a melyeket szükség esetén ellene lehet majd fordítani; egyébiránt pedig méltán úgy okoskodhatott, hogy az ily válságos körülmények közt az időnyerés a legfontosabb kérdés, hogy ez alatt a körülmények új alakulására nyilhassék alkalom, s idő nyeressék az emberi szenvedélyek lecsillapulására.

Épen akkor köszöntött be a böjt s a püspök a husvéti ünnepekhez való előkészületet önmaga kívánván saját templomában megtétetni, utját a lehető legrövidebb idő alatt ohajtotta volna befejezni; de bármennyire sietett is, hire azért mindig megelőzte. A népség mindenünnét összesereglett üdvözlésére, a parasztok az utak mentét, a városiak az állomások szomszédságait lepték el; s utja sikerében senki sem kételkedett. Mindenki úgy gondolkodott, hogy az ekképen kért békét lehetetlen meg nem adni. Ugyanazért, midőn

¹⁾ Mandato legationis ordine.... Romam.... U. o.

küldetésének hire a császári palotába is eljutott, Anthemius egészen megzavarodottnak és aggódónak látszott. »Ricimerre s az ő ravaszságára ismerék ebben a dologban, ekképen fakadt ki; mindent csupa számításból tesz ez az ember, sőt még követeit is abból választja.¹⁾ Ha valakit bántalmaival megsértett, oly könyörgésekkel áll elő, a melyeket nem utasíthat vissza senki.²⁾ Mindazáltal vezessék be hozzám az isten emberét, mihelyest megérkezik; s ha lehető dolgot kíván tőlem, meghallgatom, ha pedig lehetetleneket kíván, úgy járok el vele szemben, hogy ne kárhoztathasson.«³⁾ Azután, mintha csak a belsejében támadt kétségekre válaszolt volna, ekkép szólt még: »Nem, nem, a mit Ricimer nevében ajánlanak nekem, azt semmikép el nem fogadhatom; eléggé ismerem ezt az embert, vágyaiban kielégíthetetlen, föltételeiben nem tekint az észre, az igazságra⁴⁾; mind a mellett csak hadd jöjjön be hozzám azon pap, a kit küld, örömömre szolgál, ha láthatom.« Midőn Epiphanius megérkezett, a palota-örség egy szakasza várt reá, a város kapui előtt s az kísérte végig az utczákon.⁵⁾ Az egész Róma talpra állott. Mindenki a püspök köré tolakodott, hogy legalább ruháit érinthesse; utjában feltartóztatták,

¹⁾ Callida mecum Ricimer, et legationibus suis arte decertat. Ennod. *Vit. Epiph.* 333. l.

²⁾ Tales dirigit, qui supplicatione expugnent, quos ille lacessit injuriis. U. o.

³⁾ Perducite tamen ad me hominem Dei, qui si possibilia precatur, admittam; si difficilia, supplicabo, ne excusationem meam gravetur accipere. U. o. 338. lap.

⁴⁾ Cujus scio votorum intemperantem esse personam, et in condicionibus proponendis rationis terminum non tenere. Ennod. *Vit. Epiphan.* 338. l.

⁵⁾ Egrediuntur officia. Palatina tota urbe. . . . U. o.

hogy lábait csókolhassák, mindenfelől csak e kiáltás hangzott az égre: »szent püspök, tanácsolj, parancsold, hogy mit tegyünk.« ¹⁾

Midőn Epiphanius a fejedelem elé bevezettetett, a ki őt oly pompával fogadta, mint a minővel a hivatalos küldöttségeket szokták, azaz trónján ülve, bibor-palástban s diademmal homlokán: azonnal engedelmet nyert küldetése tárgyának előadására. Ezt egy gondosan előre kidolgozott beszéddel meg is cselekedte, sőt tanítványa Ennodius e beszédet fő vonásaiban, ha ugyan nem szóról-szóra, reánk is hagyta, s meg kell vallanunk, hogy olyan, a minőt ily okos embertől, ily kényes természetű alkudozás alkalmával csak várhatni: Epiphanius szerényen elmellőzi Anthemiusnak családi sérelmeit; az ily családi sebek az érintés folytán csak jobban elmérgesülnek; Ricimert se nem védi, se nem vádolja s nem tolja fel magát bíról az ip és vő közé. Ő nem csupán a patricius követe, hanem egyúttal Itáliáé is; az irgalom istenének nevében arra ösztönzi a fejedelmet, hogy sérelmeit felejtse el; s a rómainak kéri azt a békét, melyet a bárbar felajánl.

»Tiszteletreméltó fejedelem, így szólt hozzá, katolikus hitünk tanítása szerint a mennyei bíró mindenható végzésében úgy rendelte, hogy az, a kire ilyen nagy birodalom gondja bízott, mesteréül és példányképéül a szeretet és kegyelem istenét ismerje el; azt az istent, a ki által a háborúk dühe megtörik a béke fegyverei ellenében ²⁾; a ki lábai alá tiporja a döllyöt, a ki uralomra segíti az egyetértést s győzelmet ad neki még a vitézség fölött is. Avagy

¹⁾ *Juba. rogari, audiebat episcopus. U. o.*

²⁾ *Per quem bellorum furorem pacis arma confringunt. Ennod. Vit. Ep. 339. l.*

nem nyert e Dávid is nagyobb dicsőséget a kegyelem által, midőn legyőzött ellenségét hatalmában tartotta, mint a mekkorát a boszúállás által szerezhett volna. Ily módon tanulták meg, valamely isteni tudomány alapján, azon királyok is, a kik a század kormányzására hivatvák, hogy a könyörgések szava által megindíttassanak.¹⁾ Valóban annyira felmagasztalja a hatalmat az, a ki kegyelemmel párosítva gyakorolja, hogy szinte nem is földi már az többé hanem mennyei kormányzással válik egyenlővé.

»A te nemes szivedben bizó Itália és Ricimer patri-
cius engem küldöttek hozzád óh fejedelem, engem a kicsi-
nyek legkisebbjét²⁾ hozzád a nagyok legnagyobbjához,
hogy eme szent igazságok nevében kérjelek, mivel bizonyára
úgy vélekedtek, hogy a római megadja a békét, Istennek e
drága adományát, midőn azt egy barbár kéri tőle.³⁾ Életed
története kiváló diadal gyanánt jegyzi fel majd, hogy min-
den vérontás nélkül győztél; különben is nem tudom, hogy
miféle háború lenne szebb annál, mint mikor a szívjóság
küzd a harag ellen, s lehetne-e annál nemesebb siker után
áhitozni, mint ha valaki jótéteményeivel arra kényszeríti a
féktelen gót büszkeségét, hogy önnön maga miatt kelljen
pirulnia.⁴⁾ Hidd el, ha mondom, sokkal erősebben érezteted

¹⁾ Sic praefecti saeculorum, reges et domini supplicantibus indulgere coelesti arte didicerunt. U. o.

²⁾ Parvitatem meam. U. o.

³⁾ Indubitanter conjiciens, quod pacem Romanus Deo munus tribuat quam precatur et Barbarus. U. o.

⁴⁾ Simul nescio quae species fortior possit esse bellorum, quam dimicare contra iracundiam, et ferocissimi Getae pudorem onerare beneficiis. U. o. A Geta vagy gót szó alatt itt általában barbárt kell értenünk.

Ricimerrel saját vereségét, ha mindjárt a legelső szóra megadod annak az embernek a kérését, a ki még nem könyörgött soha semmiért.

»Gondolj ezenfelül, óh felséges fejedelem, a háború bizonytalanságaira is. Mert bármikép végződjék is majd az, a mit kettőtök közül akármelyitek elveszít, azt a te birodalomad veszíti el; míg ha Ricimer barátod, a mi az övé, az a tied is egyúttal s közös birtoka az mindkettőtöknek.¹⁾ Gondold meg végre, hogy már is meglehetősen föled kerekedett azzal, hogy a békét ő ajánlja.«

E szavak után elnémult a püspök. A fejedelem is hallgatott egy darabig, mintha zavarban volna adandó felelete s azon kedvező figyelem folytán, melyben Epiphanius szavai részesültek. De miután egy hosszú sohaj tört elő keble mélyéből²⁾, imígyen kezdte beszédét:

»Óh szent főpap, nem egy könnyen tudnám kimagyarázni Ricimer ellen való panaszaimat.³⁾ Csak annyit mondok tehát, hogy idáig semmi hasznom sem volt belőle, hogy jótéteményekkel halmoztam el: pedig e jótéteményeket annyira pazarúl vesztegettem rá, hogy még családom tagjául is elfogadtam (a mit a birodalomra és nemzetségemre való tekintetből szinte szégyenlek) feláldozva magamat a közjóért a nélkül, hogy rokonaim kárhoztatását és haragját tekintetbe vettem volna.⁴⁾ Melyik egyezett bele abba azon

1) Nam quaecunque apud Ricimerem, si amicus est salva sunt, cum ipso a vobis patricio possidentur... U. o.

2) Alto trahens verba suspirio ita orsus est. U. o.

3) Quamvis inexplicabilis mihi sancte antistes, adversus Ricimerem causa doloris sit.... Ennod. Vita Epiphan. 340. l.

4) Quem etiam (quod non sine pudore et regni et sanguinis nostri dicentur est) in familiae stemma copulavimus, dum indulsimus

császárok közül, a kik előtttem uralkodtak, hogy saját leányát is azon ajándékok közé sorozza, a melyekkel valamely bőrbe öltözött Gétát el kelle halmozni azért, hogy a közbékességet ne háborítsa? ¹⁾ Azonban mi nem kiméljük saját vérünket akkor, midőn a másokénak megmentése forog szóban. Mindazáltal ne higye senki, hogy ezen áldozatot személyes félelemtől kényszerítette hoztuk volna: mert a közjóért való aggodásaink közepette még nem tanultunk meg önnön magunkért remegni; hanem azt igenis hiszszük, hogy az oly fejedelem nem érdemli meg a bátornak nevezetés dicsőségét, a ki nem tud egy kissé remegni másokért.²⁾

»De hadd leplezzem le előtted, tisztelendő atyám, azon ember gazságát, a kiről az imént előtttem szólottál; az ő törekvései mindig homlokegyenest ellenkeztek az enyimekkel; minél több jóval voltam én iránta, annál ellenségesebb indulattal viseltetett ő én irántam.³⁾ Mennyi cselszövénynyel és háborúval nem igyekezett ő felzavarni a köztársaság békéjét! Nem ő szította-e az idegen nemzetek között a Róma elleni gyűlöletet és a pusztítás bős szellemét? Nem segítette-e őket vállalataikban? És midőn önmaga közvetlenül nem árthatott nekünk, akkor meg másoknak szolgáltatott e célra alkalmas eszközöket. És mi ennek az

---

amori Reipublicae, quod videretur ad nostrorum odium pertinere. U. o.

¹⁾ Quis hoc veterum retro principum fecit unquam, ut inter munera, quae pellito Getae dare necesse erat pro quiete communi, filia poneretur? U. o.

²⁾ Solum pro nobis timere non novimus. Bene enim compertum est apud nos, perire imperatori laudem suae virtutis, qui pro aliorum cautela non metuit. U. o.

³⁾ Quoties a nobis majoribus donis cumulatus est.... toties gravior inimicus apparuit. Ennod. *Vita Epiphani.* 340. lap.

embernek mindezek daczára megadjuk a békét? S a család barátság leple alatt kiméljük e belső ellenséget, a kit sem a szövetségi eskü, sem a rokonsági kötelékek nem birtak megtartani a köteleesség ösvényén? Hisz már az által elébe vágtunk ellenfelünknek, ha lelkületét kiismerhettük, már az által legyőztük, ha kitudtuk róla, hogy ellenségünk, mert a leleplezett gyűlölet elveszti mérges fulánkját, a melylyel magát a sötétben fölfegyverezte.¹⁾ De ha egy oly tiszteltreméltó személy, mint a minő te vagy szent atyám, közbenjáróul és kezesül ajánlkozik, a ki még e romlott lélek belsejében is elbírja olvasni ama cselszövényeket, a melyek abban megfogamzhatnak, de ugyanazon módon el is bírja azokat tiporni, midőn szemei elé tünedeznek; akkor nem merem többé megtagadni azon békét, a melyet a magad nevében is kértél tőlem.

»Mindazáltal, ha téged is ép úgy megcsalna, mint a hogy megcsalt már annyi másokat, ha csak pusztá színlelésből tette volna ezen lépést, hogy jóhiszeműségedet felhasználva, árulásainak czinkostársává tegyen. . . . . Óh! akkor csak hadd kezdje el ismét a háborút ez újabb bűnével terheltén, akkor halálra sebesülve kezdi meg azt.²⁾ Bármint legyen is a dolog, a te kezeidre bizom mind saját személyemet, mind a köztársaságot; ama kegyelmet megadom neked, a melyet föltettem magamban, hogy Ricimertől megtagadok, még ha kérve kérné, még ha lábaimhoz borulna is érte. Meggyőződésem szerint, okosan cselekszem, ha az

¹⁾ *Grādis cautio est adversarii animum, cognovisse, et eum hostem protinus señsisse, superasse est. Perdunt semper deprehensa odia stimulos, quos occulta conceperant. U. o.*

²⁾ *Certamen tamen vulneratus adsumat. Ennod. Vita Epiphan. 341. lap.*

utjában eltévelyedett és a zivatar által ostromolt hajót egy jó kormányos tanácsa szerint irányozom. ¹⁾ Egyébiránt mikép is tagadjam meg kérésedet, holott azt szeretném, hogy legcsekélyebb vágyadat is megelőzzem!»

»Áldott legyen a mindenható szent isten, a ki a békességet leszállítá földi helytartója, a fejedelem szívébe ²⁾!» így kiáltott fel a tisztelendő egyházi atya, égfelé emelt karokkal s teljesen elérzékenyült kebellet. A jelenlevőkön hasonló meghatottság mutatkozott, mint ő rajta.

Anthemius még esküvéssel is megerősítette imént kimondott szavait, hogy annál visszavonhatatlanabbá váljanak ³⁾, azután a püspök visszavonult. Bármint kérték is azután, nem maradt tovább Rómában, mert szerette volna minél hamarabb újra átvenni templomát, nyájának igazgatásával s azon vezeklésekkel egyetemben, a melyeknek a szent hét alatt rendesen alá szokta magát vetni. Húsz nap mulva már bekövetkezett a husvét ünnepe, de Epiphanius oly sebességgel utazott, hogy a tizennegyediken, mikor még senki sem várta ⁴⁾, már visszaérkezett városába, holott kísérőinek egy része útközben fáradtan vagy betegen maradt el mellőle. Pávia egyidejűleg ülte meg az ő visszatérésének s a béke megkötetésének ünnepét. A jó hír gyorsan

¹⁾ Profunda enim deliberatione compendiis nostris in hac parte consulimus si in incertis procellarum erroribus navem ex boni gubernatoris ordinatione flectamus. U. o.

²⁾ Gratias omnipotenti Domino, qui pacem suam principis menti inseruit, quem ad instar superni dominatus vicarium potestatis suae voluit esse mortalibus. U. o. id. h.

³⁾ Accepto etiam pro concordiae firmitate ab Anthemio sacramento. U. o.

⁴⁾ Tanta tamen iter celeritate confecit, ut quarto decimo die improvisus... Ticinum ingrederetur. U. o.

szárnnyalt városról-városra, s az egész Liguria örömben úszott és Epiphanius neve a mindenünnét ég felé emelkedő hála imádság közé vegyült. Milanó is szerette volna követét üdvözölni s meg is hívta őt falai közé, a nép hálanyilatkozatainak elfogadására ¹⁾, de Epiphanius nem látta viszont se Milanót, se Ricimert. A mi a patriciust illeti, ha hihetünk azon egykoru szerzőnek, a kit ezen elbeszélésben vezérünkül választottunk, ezt a legkevesbbé sem lepte meg a szent püspök eljárásának sikere, sem a siker gyors bekövetkezése: de azzal hízelt meg magának, hogy a békességet lehetetlenné tette. ²⁾

A patricius ekkép kénytelen lévén lerakni a fegyvert, azokhoz a megszokott csélfogásaihoz folyamodott, a melyeket Anthemius oly világosan elősorolt a páviai püspökhöz intézett feleletében. Abban a nyomban elkezdett mozgolódni az az egész barbár világ, a mely a Pyrenaéktól kezdve egész a noricum Alpesekig ura lévén a hegységeknek és hegyszorosoknak, Itáliát mintegy karmai között tartotta fogva. Mindenekelőtt Ricimer honfitársai adták meg a jelt az általános fosztogatásra, az által, hogy újra kezdték kalandozásait Pannoniában, vagy pedig folytatták azokat Hispaniában ³⁾. Eurik, a ki egy év óta békességben élt a császárral, minden ok vagy ürügy nélkül ismét megkezdte a háborút ⁴⁾ és hallatlan kegyetlenséggel pusztította a Gallia

¹⁾ Evocabatur reverendus pontifex, ut diu expectatum Mediolanensibus praestaret aspectum. U. o. 342. lap.

²⁾ Laetae urbis tripudia attonito Ricimeri indicarunt pacem factam. U. o.

³⁾ Jornand. *De reb. get.* — *Idat. Chron.* 45. — *Isid., Chron.* 719. lap.

⁴⁾ Rupto dissolutoque foedere antiquo... Sidon. *Apollin. Epist.* VII. 6.

belsejében levő tartományokat. Alig volt nép, mely a birodalmat ne dulta volna le egész a frankokig, a kik a Scheldénél levő telepeiket elhagyva egész a Loire torkolataig elbarangoltak, s e közben egy Paulus nevű római comest megöltek, s Angerst rohammal vették be.¹⁾ Hogy a zavar tetőpontra hágjon, még trónbitorlási kísérletét is tett bizonyos Romanus Itáliában, a ki patricius családból eredt ugyan, de nevénél egyebet nem igen tudnak róla: valami kártékony szellemet kénye-kedve szerint halmozta fel mind eme zivatart Anthemius trónja fölé, a ki most másodizben tapasztalhatta, hogy mennyit érhet a Ricimer békéje. Romanus elfogatva a decemvirek kezébe adatott s halállal büntettetett.²⁾ A mi Galliát illeti, miután minden segítség nélkül Eurik pusztításainak prédájául hagyatott, sőt főbb tisztviselőit is az a gyanú terhelheti, hogy a barbár király kezére dolgoztak, ez Anthemiust arra kérte, hogy patriciusul és egyúttal fővezérül azt az előkelő arvernit nevezné ki számára, a ki-ben megbizhat³⁾ s ezen férfiú Ecdicius volt, Apollinarius sógora és Avitus császárnak a fia; hanem Anthemius, a kinek több gondot adott a maga baja mintsem a másokéval törődhetett volna, csakis az ígéretnél maradt, de se így, se úgy nem határozott.

Gallia e szorult helyzetében saját erőit feszítette meg; a nemesség felfegyverezte pártfogoltjait, a városi lakosság polgár-örséggé alakult, vezérferfiakat választottak,

¹⁾ Greg. Tur. *Hist. franc.* II. 13.

²⁾ Romanus patricius, imperatoriam fraudulentem satagens arripere dignitatem, praecipiente Anthemio, capite caesus est. *Hist. Miscel.* XV. 1. ap. Muratori *Script. rer. Ital.* I. köt.

³⁾ Te expectat palpitantium civium extrema libertas. Sidon. Apollin. *Epist.* II. 1.

levelezések, önkéntes rendőrség, a városok és egyesek között szövetkezetek alakítása által végre abba a helyzetbe jutottak, hogy egyrésről a gótok előhaladását, másrésről a tisztviselők árulását megakadályozhatták. A könyvei között élvezett nyugalmaiból újlag kizavart Sidonius szintén egyik legbuzgóbb és legtekintélyesebb feje volt e hazafias mozgalomnak, a mely azt a czélt tűzte maga elé, hogy Galliát megőrizze a rómaiaknak, minden tétlenségök és hibáik daczára. Azon alkalommal, midőn honfitársai azzal bizták meg Sidoniust, hogy sorozza be a haza zászlói alá mindazokat, a kik megmaradtak Galliában hű és áldozatkész hazafiaknak, ezt írta egyik barátjának: »Siess hozzánk te és mindazok, a kik tehozzád hasonlók; segítetek a szerencsétlen Auvergnén, a melynek szabadsága forog koczán. Ha a köztársaság erőtelen, ha nem várhatunk tőle segítséget, ha, a mint fájdalom nagyon igaznak látszik, fejedelmünk Anthemius odáig jutott, hogy magával is jötehetetlen, segítetek bennünket, ha egyébbel nem, tanácsaitokkal. Kivándoroljon-e hazájából az arverni nemesség, vagy levágassa a haját, hogy zárdába temetkezhessék? Segíts választanunk e két eshetőség közül, mert nekünk már másra nincs kilátásunk. ¹⁾

Itáliát se mentette volna meg semmi, ha a burgundok, a kik akkor barátságos viszonyban állottak a birodalommal ²⁾, ellene nyilatkoztak volna, a mit kétségkívül előbb utóbb meg is tesznek Ricimér izgatására: de Anthemius

¹⁾ Si nullae a republica vires, nulla praesidia, si nullae, quantum rumor est, Anthemii principis opes: statuit te auctore, nobilitas, seu patriam dimittere, seu capillos. Sidon. Apollin. Epist. II. 1.

²⁾ Burgundionum gens vicina, Romanis in eo tempore foederata... Jorn., De reb. get. 47.

szerencséjére, belháborújuk miatt külháborúba nem elegyedhettek. Ugyanis négy királyuk között, a kiket tréfásan tetrarcháknak neveztek ¹⁾, a barbár királyi családok között szokásos ama kegyetlen villongások egyike tört ki, a melyek csakis az apák meggyilkoltatása és a gyermekek kiirtása által csillapulnak le. A későbbi időkben a frankoknál látott a világ példát a közel rokonok közötti eme vadállatias gyűlöletre; akkor meg a keleti gótoknál mutatkozott, a kik a germánok legműveltebbjeinek tartották magokat, de a kiknél azért a trón csakis testvérgyilkosság folytán szállt az utódokra. A családi háború a burgundoknál is a lehető legnagyobb kegyetlenséggé fajult el; a tetrarchák kölcsönösen rohanták meg egymást, és váltakozó szerencsével folyó küzdelmeik tíz évnél tovább eltartottak, oly borzalmasságoknak közepette, melyeken még magok a barbárok is felháborodtak. ²⁾ 470-ben, Chilperik és Godomar, Gondebaud ellen egyesülve ez utóbbit elűzték királyi lakából s arra kényszerítették, hogy néhány hozzá hűnek maradt pártfelével az Alpeseken túl keressen magának menedéket. Gondebaud ³⁾ kisded csapatja élen Ricimert kereste föl, a kinek unokaöccse volt, s a kinek oldala mellett találkoztunk ismét vele 472-ben. A számüzött burgundok nemcsak erőteljes kart, de oly lelki-

¹⁾ Tetrarcham nostrum. . . . Sidon. Apollin. Epist. V. 7.

²⁾ Greg. Tur. Hist. franc. II. 28. — V. 6. Sidon. Apollin. ap. P. Sirm. Not. 57. lap.

³⁾ Ezen egyéniség neve különféle alakokban fordul elő, mint Gundobaldus, Gondobadus, Gundibalus, Gundibarus. — Gundibarum ejus (Ricimeri) nepotem *Hist. miscell.* XV. Murat., nál Script. rer. Ital. I. köt. — Malala János Γουνδαβαριος-nak nevezi s megteszi galliai magister militummá. — Tillemont *Hist. d. Emp.* VI. és Labeau *Hist. d. B. E.* VII. 47. lap. S. M. jegyzete.

ismeretet is hoztak Ricimer zászlói alá, a melyet semmi-nemű kétség nem furdalt.

Mialatt az Epiphanius személyes tekintélye által helyreállított béke folyton mindinkább inkább bomladozott: a közben Konstantinápolyban egy igen fontos forradalmi esemény hajtatott végre. E forradalom, nem hiába rend-kivül hasonló jellemvonásokat tüntetett fel, a nyugaton éppen akkor folyamatban levő eseményekkel, az egész Itáliát izgalomba ejtette, s mint valami veszedelmes fuvallat, a két ellenséges felet döntő eseményekbe sodorta. Ama szószerint valódi és igazán nagy behatás, melyet ezen esemény a nyugati ügyekre gyakorolt, kötelelességemmé teszi, hogy annak eredetét és kiválóbb mozzanatait e helyen röviden elő-adjam.

Fennebb már szólottunk Asparról, ezen alánról, a kelet-római birodalom első patriciusáról, a kinek tanácsa buktatta még az afrikai hadi vállalatot 469-ben: de Leo elleni rosszakarata még ezzel nem ért véget. Ő maga is olyan Ardaburnak lévén a fia, a ki már II. Theodosius ide-jében teljhatalommal rendelkezett; ennél fogva azon igyeke-zett, hogy azt a hatalmat, a melyet apjától örökölt, ő is gyermekeire hagyhassa. Ez a család valóságos barbár ural-kodóházat képezett, a mely mintha csak azért állíttatott volna oda, a konstantinápolyi választás útján betöltődő trón mellé, hogy a fölött uralkodjék. A mint Marcianus meg-halt, Aspar a hadsereg főparancsnoka, kieszközölte, hogy katonái Leo jelöltsége mellé hajoljanak, a ki valósággal nagy részben neki köszönhette koronáját ¹⁾ de a pártfogó-

---

¹⁾ Procop. *Bell. Vand.* I. 6. — Theophan. 100. lap. — Zonar., 40. lap. Manass. 58. lap. Prisc., *Hist.*, 13.

nak eszeágában sem fordult meg, hogy valakinek ingyeneszolgálatot teljesítsen, és Leo csakugyan előre esküvel kötelezte magát arra, hogy a patricius¹⁾ fiai közül egyet czézárrá nevez ki, mihelyest ő augustussá lesz. Midőn azzá lett, ígéletén méltán megrettent. Aspar három fia Ardaburius, Patricius és Hermenarik, barbár mivoltukat, mely őket a császári tróntól távol ejtette, még arianismussal is tetézték, a mi épen nem szolgált olyan előnyükre, hogy az által ahhoz közelebb juthattak volna. Tényleg szenvedélyes arianusoknak mutatkoztak²⁾, jóllehet minden mélyebb meggyőződés nélkül; a miért is azzal gyanúsította őket a világ, hogy a barbárok segítségével valami szerepet akarnak az egyházban játszani. Ennélfogva caesari rangra való emeltetésök oly ellenszegülésre ingerelhette volna a konstantinápolyi népet, főkép pedig a papságot, a melylyel veszedelmes lett volna szembeszállani. Továbbá melyiket válaszsza a három közül? Ardaburius, az idősebb bátor katona és ügyes hadvezér hírében állott ugyan; de kegyetlen volt, s a katholikus hitnézetek iránt henczegő lenézéssel eltelve, és istentelenségét nyíltan is fitogtatta. Azt beszélik róla, hogy egy izben vad haragra gyuladva, a tiszteletreméltó stylita Simeon ellen ajzotta fel nyilát, s mint valami madarat a fáról, úgy készült lelőni a szentet oszlopáról.³⁾ Az ily szentségtörés önmagát zárta ki a versenyből, Hermenarik pedig, a testvérek legifjabbika, még csak alig, hogy

¹⁾ Procop. B. V. I. 6. — Niceph. XV. 27. — Candid. 16. — Evagr. II. 16.

²⁾ Arianus cum ariana parole. Marc. Com., *Chron.* — Procop. B. V. I. 6.

³⁾ Ardaburius... arcum suum tetendit, sanctum volens transfigere Anton., *Vit. S. Simeon.* Styl. Nr. 24., ap. Bolland. 5. január.

kinőtt a gyereksorból. Ime ezen ellenvetésekkel áltatta Leo önmagát s eleintén ezekkel is védekezett Aspar szemrehányásai ellen. ¹⁾ Hátra volt még Patricius, a kinek megválasztatása elé már kevesebb akadály gördült, meg lehet azért, hogy a patricius ezen második fia némi jeles tulajdonságokkal ékeskedett, vagy meg lehet azért, hogy csak félig volt barbár, mivel római anyától született; latin neve legalább ilyesmit gyaníttat, és Aspar csakugyan minden erejéből ezen fia mellett is buzgólkodott. Leo a nélkül, hogy kötelezettségeit tagadta volna, ezerféle ürügy alatt igyekezett kibúni alólok, csak hogy időt nyerjen, mivel egyfelől mardosta a lelkiismeret, másfelől pedig irtózott az olyan cselekedettől, a minek megtételét a vallásra nézve károsnak, magára nézve pedig végzetesnek tartotta. Aspar azt hitte, hogy kijátszatik, ennél fogva fenhéjázólag szólította fel a fejedelmet, hogy fizesse meg ezen úgynevezett adósságát. Egy nap, türelmetlensége hevében Leót császári köpönyegénél fogva ragadta meg, és felindult hangon ezt mondta neki: »császár, a ki ezt a ruhát viseli: annak nem szabad szavát megszegni! — »Nem bizony, viszonzá Leo felcsattanva; de szintén őt sem szabad ám senki ember fiának, torok szorongatva kényszeríteni, s úgy bánni vele mint ha csak rab-szolga volna.« ²⁾

Utóvegre is a császár ígéretének le kellett győznie a politikai tekinteteket: Leo lekötelezettnek hitte magát ama

---

¹⁾ Ermenarichus. *Candid. Hist.*, p. 18. — Hermenericus. *Marcel. Com. Chron.* — Herminericus. *Cassiod., Chron.* — *Chron. Alex.* 746. lap. — Armericus. *Damasc. ap. Phot.*

²⁾ Imperator inquit, hac veste indutum mentiri nefas est. »Cui ille respondit: Etiam cogi et instar mancipii trahi nefas est.« *Zonar., XIV. 1.*

cselekvény végrehajtására, a mélytől annyira irtózott, bármik legyenek is annak a következményei. Azt hitte ugyan, hogy meghátráltathatja Aspart azzal, ha főfő feltételül azt köti ki, hogy Patricius, a kit választottjául kijelentett, kitér az arianismusból; de csalódott, a föltételt elfogadták. Ekkor végső sáncaiba menekülve azzal a kifogással élt, hogy a leendő czézárt második leányával, Leonciával akarja eljegyezni, a ki még akkor egész gyermek volt. Ezzel ismét újabb időhaladékat szerzett magának minden lelki furdlásai daczára; azonközben pedig sietett férjhez adni első leányát Ariadnét egy olyan férfiúhoz, a ki akkor fontos szerepet játszott Konstantinápolyban. Ariadne a görögök szavai szerint nem biborban született, vagyis mivel már akkor élt, mikor még Leo nem volt császár; ő rangban fiatalabb nővére alatt állott. Az a személyiség, a ki oly hirtelenséggel a császár vejévé lett, valami Trascalissé¹⁾ nevű izaurei férfiú volt, a ki mindenesetre egy kissé különös hangzású nevét letéve, azt Zenóra változtatta, a mely nevet már egy másik isauriai II. Theodosius uralkodása alatt híressé tett. E rút arcú, idomtalan termetű, csupán csak a cselszövésre termett elméjű, s nem annyira a csatatéren, mint inkább az alattomos támadások alkalmával bátor Trascalissé, vagyis inkább Zeno egy Isauriában nagy hatalommal bíró családhoz tartozott. Nagyszámu rokonságánál fogva rendelkezett ez az ember eme zavargó, harczias félvad hegyi néppel, a mely egymaga szolgáltatott az egész keleten a barbár szövetségesekkel szembeszállni merő katonaságot. A palotaórség ezekből állott s parancsnokuk Zeno patri-

¹⁾ Τρασκαλισσίδης. *Sacra Aug. Verin.* Theophannál 111. lap. Candidus *Tarasicosidasnak* és Agathias *Tarasicodiscosnak* nevezi.

ciusi méltóságra emeltetett. Mindenki belátta ekkor, főleg pedig Aspar, hogy Leo ezzel elővigyázati rendszabályokat foganatosít hajdani pártfogója ellenében, és akkor néma, de azért kitartó harcz indult meg a császár és a keleti birodalom főpatriciusa között, olyanféle mint a minőt Ricimer Anthemius ellen folytatott. Azt hihette volna az ember, hogy ugyanazon tragédiát látja lejátszódni egyidejűleg, különböző nevek alatt a Középtengernek mind a két partján.

Végre kikiáltatott Patricius czézárnak s eljegyeztette a fiatal Leonciával. ¹⁾ Leot azonnal kárhoztatta a világ s az elégedetlenség néhol egész a zavargásig fokozódott. Ez eseményt az Ardaburok büszke családja roppant megaláztatásául vette s a nép ellenszenvéért a császárt okolta. Végre Aspar álarczát letéve, majdnem nyíltan szötte az összeesküvést. Föl is fedezték, hogy alattomban a trón legbiztosabb támaszainak az isauriaiaknak hűségét csábítgatta, és fiainak magatartásából s szemtelen megjegyzéseiből mindenki észrevehette, hogy a forradalom mielőbbi kitörésében bizakodnak. E hírek szárnyaltak mindenünnét Leo felé, a ki fölött már szinte sajnálkozni kezdett a világ és sajnálkozását kéretlen tanácsokkal, tudósításokkal, jövendölésekkel kísérgette, a melyek mind a férfias magatartást és gyorsaságot ajánlották. Efféle mysticus formák alá féligmeddig elrejtett buzdításoktól viszhangoztak még a templomok és klastromok is. Az ascemetek abbéja Marcel, egy akkoriban hírneves remete következő látomását beszélte el: »épen egy kis nyugalomra döltem le éjszakai imádságom után, midőn a látomás megjelent előttem. Egy oroszlánt és egy sárkányt

---

¹⁾ Caesare generoque Leonis appellato. Marcel. Comit. *Chron.* Theophan. 100. lap. — Cedron. 390. lap. — Niceph., XII. 27.

vettem észre; a melyek egymással küzdöttek. A roppant nagyságú sárkány-gyötörte az oroszánt, erősen körül csavarta farkával s azon igyekezett, hogy megfojtsa.¹⁾ Az oroszán szintén verdeste amazt saját farkával és kétségbeesett ordítást vitt véghez; de hasztalanul erőlködött, mert gyilkos csapást nem mérhetett a sárkányra. Végre azt láttam, hogy vérével egyúttel vész ereje, ledobban s ott marad mozdulatlanul²⁾; de hirtelen fölemelkedik, kibontakozik a szörny gyűrűiből, azt a földhöz vágja, megfojtja s ott hagyja a földön, a mint hasán elterülve végig nyulik.³⁾ « Eléggé világosan szólt a remete látomása, úgy hogy senki sem kívánt bővebb magyarázatot tőle; hiszen a császár neve is oroszánt jelentett, az Aspáré pedig rendkívül hasonlított ama szóhoz, melynek a görög nyelvben mérges kigyó az értelme.

A bonyodalom kifejlődésének, bármily oldalról történjék is az, csakhamar be kelle következnie: Aspar megelőztetni engedte magát. Egy nap midőn semmi fenyegető jelt nem látva, magánosan s minden elővigyázat nélkül a palotába lépett, az eunukok közelébe férkőztek, mintha csak diszkiséretül akarnának hozzá csatlakozni, de csakhamar előrántották hosszú ruháik alá rejtett fegyvereiket, s megtámadva össze-vissza szurdalták s ott hagyták a kövezeten

¹⁾ Pugnabant inter se Leo et Draco, sed draco quidem cum esset ingenti magnitudine, cauda leonem verberabat et torquebat... *Vita S. Marcell.* 34. §. ap. Sur. 29. dec. 354. lap.

²⁾ Humi totus jacebat, afflictus et imbecilis. *Vit. S. Marcell.* mint fenn.

³⁾ Dein cum se paullulum recreasset... magno et vehementi impetu in draconem insiliit; eumque primum in ventrem prostravit. U. o.

vérében úszva. ¹⁾ Ugyanazon órában Ardaburiust és Patri-
ciust is el akarta fogni a katonaság, azon a helyen, a hol
czinkostársaikkal tanakodtak. Ardaburiust, a ki ellenállani
merészelt, darabokra vagdalták. ²⁾ Patriciusnak, a ki meg-
sebesült, de nem halálosan, sikerült elillannia ³⁾, és Leo be-
érte azzal, hogy száműzze, miután felbontotta a közte és
leánya Leoncia közt fennálló jegyességet, a kit még akkor
nem adott hozzá feleségül. ⁴⁾ E gyilkosságokra nagy zavar
kerekedett. Valahány barbár comes és tiszt csak Konstan-
tinápolyban volt, mind oda csődült fegyveresen a palota
köré, mintha csak megostromolni akarnák. De akár tiszte-
letből, akár félelemből, nem mertek oda behatolni; mignem
egy Ostro, vagy Ostrovi nevű gót comes többi szövetséges
társaival együtt betörte a kaput s vakmerőn behatolt egész
a belső szobákig s ottan ellövöldözte nyilait. Az örök ha-
sonlóval feleltek neki, úgy hogy ökölharczra került a dolog
s a nagy Theodosius palotája egész vérontás helyévé tété-
tett. Végre Ostrovi és társai futni kényszerültek, majd
lépésről-lépésre kiszorítottatva a városból, ama keleti gót tör-
zseket lázították fel, a melyek mint szövetségesek Thracia
egyik vidékén települtek meg. ⁵⁾

Ilyen hír érkezett Görögországból Rómába, a 471-ik év

---

¹⁾ Spadonum ensibus in palatio vulneratus. . . . Marcel. Comit.,
Chron. — Jornand. De Reg. Succ. 14. — Procop. *Bell. Vand.* I. 6. —
Evagr. II. 16. *Chron. Alex.* 746. lap. — Candid. *Hist.* 18. lap. —
Damasc. ap. Phot. Cod. 242. fej. — Vic. Tunn., *Chron.*

²⁾ *Chron. Alex.* 746. lap.

³⁾ Caesar, exepa plaga, inopinato salvus evasit, vixitque. . . .
Candid. *Hist.* 18. lap.

⁴⁾ Nicephor. XV. 27. — Zonar. 39. lap. — Theophan. 101. lap.

⁵⁾ *Chron. Alex.* 746. lap. — Theophan. 181. lap. — Malal. 92.,
93. lap.

utolsó hónapjaiban, és ott majdnem ugyanolyan nagy felindulást okozott, mint a mekkorát maga a valóságos esemény Konstantinápolyban előidézni birt. Leo sajátkezüleg s győzőhöz illő sietséggel és örömmel tudósította róla tisztitársát; levele minden tétovázás nélkül ezt akarta kifejezni: »én leráztam nyakamról ezeket az embereket, hogy senki se merészelje a maga hatalmát az enyimmel összemérni.« Már e leczkét is eléggé megérthette Anthemius, de Leo toldalékul még szövetséggel is kínálta nyugati tisztitársát, mátkasági kötelékeitől feloldott leányát Leonciát ¹⁾ kínálván annak Görögországban maradt fia számára feleségül. Eléggé feltűnő jelenet e szövetség oly két császár között, a kik kölcsönösen fegyvert ragadtak a végből, hogy biztosítsák a császári trónhoz vezető ösvényeket barbár patriciusaik támadásai ellen. Már nem a határokon tanyázott a legretteendőbb barbár népség, hanem a birodalom kebelében, a római hadseregek élén, sőt magoknak a császároknak oldalai mellett.

A leczke, minthogy annak volt szánva, nem veszett kárba a nyugati császárra nézve; de még több hasznot huzott belőle Ricimer, a kinek egy csepp kedve sem levén végig játszani Aspar szerepét, azon igyekezett, hogy urát megelőzze. Ricimer legelsőbb is azzal kezdte a dolgot, hogy kibékült Genserikkal, felajánlva neki a nyugati birodalom trónját pártfogoltja Olybrius számára, ha ugyan Olybrius olyan ember, hogy bátran ki meri érte nyújtani a kezét. E két engesztelhetetlen ellenségnek egymáshoz való közeledése oly minden zaj nélkül történt, hogy se Leo, se Anthemius nem vette észre, sőt Itália is csak akkor gyaníthatta először, midőn Olybrius a 472-ik év elején benne megjelent.

---

¹⁾ Niceph. XV. 27. — Zonar., 39. lap.

A mint az Aniciusok ezen utóda elvette Placidiát, tíz évig élt azzal egész csendességben és a világtól elvonulva Konstantinápolyban, mialatt alamizsnát osztogatott, jövedelmeiből a templomokat gazdagította s látszólag minden nagyra-vágyási álmáról lemondott. De Genserik és Ricimer egyesült igyekezetének sikerült lelkében föléleszteni a csak hamu alatt lappangó parázst. Ricimernek azon ösztönzésére, hogy minden zaj és késedelem nélkül Itáliába jöjjön, úgy intézte dolgát. Olybrius, hogy a békés szándékai felől tett nyilatkozataiban bizó Leo nem hogy megakadályozná, hanem még inkább rendelni látszassék elutazását; de mihelyest az Adrián túl partra szállott, azonnal a patricius felkeresésére sietett.¹⁾ Ez tüstént császárjelöltül fogadta őt, bemutatta katonáinak s márczius utolsó napjaiban, augusztussá kiáltatta ki.²⁾ E tény kész hadüzenetül szolgált. Anthemius maga köré gyűjté mindazokat a csapatokat, a melyek az itáliai hadseregből hozzá hivek maradtak; ezeknek a száma nem valami sokra rugott, úgy hogy azon segédc csapatok nélkül, a melyeket a galliai magister militum, a gót Billimer vezetett hozzá Arlesből, bár ez által azt kockáztatta meg, hogy az Alpeseiken túl levő tartományok fővárosát a nyugati gótok megrohanásának teszi ki³⁾, a császár nem mérkőzhetett volna meg ellenfelével. E barbárt bizta tehát

¹⁾ *Chron. Alex.* 321. lap. — *Hist. Misc.* XV. 2. — Muratorinál *Script. rer. ital.*, 1.

²⁾ *Evagr.* II. 16. — *Vict. Tun.* — *Cassiod., Chron.* — *Jornand., R. Get.*, 45. — *Vesd. össze Tillemont Hist. des Empereurs.* VI. köt. 360. lap.

³⁾ *Billimer Galliarum dux cognita adversus Anthemium conspiratione Ricimeri, Anthemio ferre praesidium cupiens.... Hist. Miscell.* XV. 2.

meg Anthemius Róma őrizetével, saját személyének oltalmazásával s a császári trón védelmével.

Ricimer szintén megindította hadseregét, maga után vonszolva ama méltatlan embert, a kit felesben Genserikkal tettek császárrá. Se Liguria, se Toskana nem kísérlette meg, hogy utját állja. Szinte azt mondhatná az ember, hogy e háború láttára, a melybe minden nyilvános és magán őrvjögés összetömörült, a borzalomtól megdermesztett itáliaiak szabadon hagyták elvonulni a vaksors eszközekép ezt a vőt, a ki ipját készült megölni, ezt a patriciust, a ki annyi császár gyilkosa volt. Róma falain belől a lakosok nagyobb-része megmaradt Anthemius pártján, de a Ricimert pártfogolók fenyegető hangjokkal növelték befolyásukat, úgy hogy az egész város két táborra látszott oszolva lenni.¹⁾ Ricimer és Milvius hidjánál foglalt állást s a várost őstrom-zárral vette körül.²⁾ Két hónapon át minden erőszakos támadást hatalmasan visszavertek a védők; de miután az élelemszer-szállítmányokat elfogták az ostromlók, éhség kezdett dólni a városban s azzal együtt a levertség és betegségek kaptak lábra.³⁾ Billimer döntő hadi tényt kívánt megkísérleni s a Hadrian hidján túl, ama sir közelében, a hol e császár hamvai nyugodtak, bocsátkozott csatába elleneivel. Itt elkeseredett harc után megveretett s megöletett.⁴⁾ Ricimer a futókat kivont karddal üldözve benyomult a városba s annak két negyedét elfoglalta, a hol csapatai erődítvényeket emeltek magoknak.

¹⁾ Divisa Roma est, et quidam favebant Anthemio, quidam vero Ricimirii perfidiam sequebantur. U. o.

²⁾ Apud Anicionis pontem castra posuit. U. o.

³⁾ Praeter famis morbique penuriam. U. o.

⁴⁾ Apud Adriani pontem, praelium committens, superatus est. U. o.

Ettől fogva azután városnegyedről városnegyedre, utczáról utczára s házról házra folyt odébb-odébb a háború. A kövezetet holttestek boriták, a melyek ott rothadtak el a köztereken, dögletelessé téve a levegőt. A Palatinus hegy tetejéről napról-napra követhető Anthemius ellenségének előhaladását s az ő védelmezőinek gyengülését. Midőn azt látta, hogy ügye menthetetlenül elveszett: elhatározta, hogy a várost kiüríti s az ostromvonalat áttöri, valószínűleg az Ossia felé vezető út irányában, azt remélve, hogy a várost elérheti s a hajóhadra menekül. De Ricimer éberén vigyázott s Anthemius e visszayonulása közben megöletett.¹⁾ Halála július 11-ikén következett be. Egy bizonyos krónikaíró szavaiból azt vehetné ki az ember, hogy Ricimer saját kezeivel ölte meg ipát²⁾ s ezt a dolgot nem egy történetíró ismételte azóta. De nem igen valószínű ez az állítás. Ricimer megelégedett azzal, hogy kijelölte áldozatait, hűséges bakói voltak elegenden. Róma feldulatott s a patricius csak azok vagyonát kimélte meg, a kik a háború kezdete óta mellette nyilatkoztak.³⁾ Hatvan év alatt a harmadik kifosztás érte ezzel az örök várost; de ez utóbbit római vezértől s a birodalom egyik hadseregétől kellett szenvednie.

Olybrius betelepedett a lakatlan és elpusztított palotába. A remegő szenátus ugyanazon a helyen ismerte el őt uralkodóul, a hol négy évvel azelőtt Anthemiust második konzulsága, az ipát és vőt pedig jó egyetértésök alkalmából

¹⁾ Vict. Tun., *Chron.* — Evagr. II. 16. — Cassiod. *Chron.* — Gelas. pap. ap. Labb. *Concil.* IV. 1238. lap. — Jornānd. *de r. Get.*, 45.

²⁾ Atheminum gladio trucidavit. *Hist. Miscell.* XV. 3.

³⁾ Exceptis duabus regionibus in quibus Ricimerius cum suis manebat, caetera omnia praedatorum sunt aviditate vastata *Hist. Miscell.* id. h.

üdvözölte. Úgy látszik, hogy az ostrom utolsó napjaiban, csakkögy a nyugati birodalom fővárosát a teljes végpusztulástól megkíméljék, azt tanácsolták a szenátorok a szerencsétlen uralkodónak, hogy szánja rá magát az eltávozásra s meglehet, hogy még ha nem akarta is, rákényszerítették. Ezen eljárás roszakaratú félremagyarázásra szolgált a keletieknek alkalmul, holott az ily veszedelmes körülmények között még szintén eszélyesnek mondható. A byzancziak a római szenátus árulását látták benne azon fejedelem ellen, a kit Konstantinápoly adott számukra és Leo utóda még sok évvel később is keserű szemrehányásokra fakadt miatta.¹ Ricimer nem soká örvendett győzelmének. Ipja halála után negyven nap mulva, ő is meghalt és pediglen kegyetlen kinok között, de a melyeket az akkori történetirók, egy szóval sem hoznak mérgezéssel kapcsolatba, jóllehet gyanításaik elmondásával rendszerint nem fukarkodnak.²) Nem az emberek, hanem az Isten keze sújtotta le ezen vérrel bemocskolt szörnyeteget, legundokabb gaztette fölötti öröme közben. Ugyanazon év október 23-án, hatvanöt nappal Ricimer halála, és három hónap s tizenkét nappal Anthemius halála után az új császárra is rákerült a sor, a ki, a mint mondják, Rómában természetes halállal mult ki.³) Ugyanazon végzet septe el majdnem egyidejüleg e szomorú dráma minden szereplőjét, a győzőket a legyőzött s a hóhérokat az áldozat után.

¹) Zeno his, qui venerant. haec responsa dedit senatoribus: illos, quem ab Oriente accepissent imperatorem, Anthemium occidisse. Malch., *Hist.*, I. 3.

²) Exeruciatus languoribus; et ipse interiit. *Hist. Miscell.* XV. 4.

³) Morte propria. *Hist. Miscell.* XV. 5. — V. ö. Ennod. *Vit. Epiphan.* 343. lap. Cassiod. *Chron.* — Procop. *Bell. Vand.* — Marcell. Comit. *Chron.* — Jornand. *R. Get.* 46.

Mind a mellett maradt még is egy közülök, a legjelentéktelenebb s a legutóbb érkezett személyiség, az a Gondebaud király, Ricimer unokaöccse, a kit ez, a mint látszik az utolsó háborúban alvezérül választott. A patricius halála után, annak emléke iránt való hálából, czimét a római hadseregek fővezéri méltóságával egyetemben ¹⁾, Olybrius Gondebaudra ruházta át. Ekkép midőn Olybrius is elköltözött ősei után az Anicius család sirboltjába, a nyugati birodalom, annak fővárosa, szenátusa és hadseregei az országból elűzött burgund királyocská hatalmában maradtak, a kinek pedig a rómaiak kormányzására semmi egyéb jogcíme nem volt annál, mint hogy zsarnokuknak unokaöccse volt.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Egy dunamelléki római tartomány képe.

Nyomor és féktelenség a dunai tartományokban. — Szent Szeverin Noricum apostola és reformatora. — Szeverin valami kormányféléget alapít ott. — A favianisi és passauí kolostorok. — A szent ember tekintélye a római városokban s a barbár népeknél. — A rugi nemzet két királyához Flaccitheushoz és Favahoz való viszonya.

454—472.

A Kahlenberg (a régiek Cettiusa) hegy nyugati oldalán, e szőlős kertekkel behintett mosolygó völgy lejtőjén, egy régi remeteség nyomait mutogatják az utasnak, s e hely közelében két, Szent Szeverin nevét viselő falu és templom emelkedik. Hagyományos szokásból még ma is elrándul néhány zárándok e romok mellé, a melyek a középkorban a hívek iszonytató tömegét vonzották magokhoz, a kik a

¹⁾ Gundibarium ejus nepotem patricium effecit. Hist. Miscell. XV. 4.

Duna mindkét partjáról azért siettek ide, hogy meglátogassák azt a földet, melyen hajdan Norikum nagy apostola lépdelt.¹⁾ Tizennégy évszázaddal ez előtt e hegyoldalak, ép úgy mint most, szőlőtőkkel valának beültetve, mint ezt régi latin elnevezésök: *ad Vineas* is mutatja²⁾; de az V-ik század közepe táján, azon időszakban, a melyben elbeszélésünk kezdődik, a háboru elpusztította a szőlőművelést, szétszórta a lakosokat s kietlen pusztává alakította át a mosolygó völgyet. Mind a mellett úgy a hogy volt, mégis oly kormány székhelyévé lett, a melynek cselekvési köre egész négy tartományt magába foglalt s teljes huszonnyolcz esztendeig fenn birt állani. Különös kormányforma volt ez, mely egyidejűleg készséges beleegyezésen és teljhatalmon alapult, holott semmi egyéb szentesítés nem járult hozzá az Isten nevén kívül; semmi egyéb törvénykönyve nem volt, mint a könyörületesség parancsolatai; kényuralom, de az alattvalók akaratóból, melynek Kapitoliuma egy szűk czella, zsarnoka pedig egy barát! E különös kormányzás történetét némi részletességgel adom elő, mivel különben is szoros kötelék fűzi az itáliai eseményekhez. Feltalálja ebben az olvasó annak a nyomornak a képét, a mely tartományról tartományra végig járta akkor az egész nyugat-római biro-

¹⁾ Ejus loci (cellae S. Severini *ad Vineas*) haud obscurum monumentum est, vicus ad montem Cettium plane ad vineas situs, quem hodie quoque *Siverin* appellant. Imo geminae ejusdem nominationis villae in eadem valle cettiensi, quae ad Heiligenstadium se demittit collocatae, nomen retinent ex Severino quorum altera *Sivering* superius, altera *Sivering* inferius appellatae. *Austria sacr.*, I. k. 14. fejj. 73. lap. — V. ö. Otto Frigens., IV, 30. — A középkor Szent Szeverint *Norikum* apostola czímmel ruházta fel s ez alatt tiszteli őt ma az Egyház.

²⁾ In locum remotiorem secedens, qui *ad Vineas* vocabatur... cellula parva... Eugipp. Vit. S. Severin., Nr. 11. ap. Bolland, 8 januar.

dalmat; ezen kívül pedig még amaz átmeneti kormányok különös példányát is láthatja benne, a melyeket a rend szükséges voltának érzete maga szült azon időköz alatt, midőn a római kormány már elbucsuzott, a barbar uralom pedig még be nem köszöntött.

Az Attila halálát követő évben, ama borzasztó háborúk dühöngésének tetőpontján, melyekben a hódító fiai és kapitányai a Duna jobb partján egymással küzdöttek, egy ismeretlen egyéniség jelent meg Pannoniában. E személy keletről jött ¹⁾ és neve Szeverinus volt. Midőn a pannoniaiak önként odahagyták vértől ázott hazájokat, Szeverinus akkor sietett oda lakni, s mintha épen az vonzaná őt, a mi másokat megrémít, egyenesen a legháborgatottabb vidék felé vette útját, Pannonia és Norikum azon határszéle felé, a hol a látszat szerint a legvadabb barbárok tüztek ki egymásnak találkozt. ²⁾

Ruházata roppant szegénységet árult el s azt nyerte vele egyelőre, hogy utjában mindenütt bizalmatlansággal és keményszívűséggel találkozott. Asturis ³⁾ az a kis város, a hol megtelepedni szándékozott, már majd csaknem becsukta előtte kapuit. Asturis fontos és gazdag kereskedelmi telep volt a Duna mellett, ama hosszú szoros út bejáratánál, a mely a folyam és a Cettius hegy legvégső meredélyei közt kigyózik. Az utas nem talált ott olyan fedelet, a hol meghuzhatta volna magát. Minden ház becsukódott a koldus és

¹⁾ De partibus Orientis adveniens. . . . U. o. Nr. 7.

²⁾ Ad Norici Ripensis oppida, Pannoniae superiori vicina, quae Barbarorum crebris premebatur incursibus. Eugip. Vit. S. Severin., Nr. 4.

³⁾ Asturis oppido morabatur. U. a. 2. m. f. — Astura, Austurum. V. ö. *Notit. Imp.* II. k. 752. lap. Böekiny kiadványa Bonn, 1853.

csavargó előtt. Akár éhen s fagyban meghalhatott volna, ha csak a templomnak vele majdnem egyenlő szegény kapusa be nem fogadja a kerítésnek abba a zugába, a melyben maga a templom közelében tanyát ütött.¹⁾ E nyomorult fészekben kezdte meg Szeverin azt a bámulatra méltó nagy munkát, a mely életében egyenlővé tette őt a század fejedelemeivel, halála után pedig az egyház imádását s a történet tiszteletét szerezte meg számára.

Szeverin akkor körülbelül harmincz éves lehetett. Latin szóejtésének tisztaságáról könnyen fölismertetett, hogy italiai vagy legalább, hogy a nyugati tartományokból való irodalmilag képzett római;²⁾ tolakodás nélküli előzékeny modora, méltóságos, de egyúttal szerény magatartása, szavának hangja, egy szóval minden sajátsága magasrangu ember szokásaira vallott. De úgy akkor mint később is mindig mély titok borítá eredetének, családjának s elmúlt életének kérdését; e felől nem adott felvilágosítást senkinek, még legkedvesebb tanítványainak sem. Szokásos titkolódzása daczára kiszalajtott néhány szavából azt gyaníthatá az ember, hogy a szemlélődő élet iránti legyőzhetetlen szenvedélyének engedve, egész fiatalon³⁾ elhagyta szülőföldjét s bejárta a keletet, melynek főbb városait el is számlálta; és szárazon úgy mint tengeren véghez vitt hosszú utazásai és csodaszerűleg kiállott nagy veszedelmekben való forgása

---

¹⁾ Ad hospitium..... ab ecclesiae custode susceptus. U. az id. h.

²⁾ Loquela ipsius testabatur hominem omnino latinum. Eugip. Vit. S. Severin. Nr. 4.

³⁾ Ad quamdam Orientis solitudinem fervore perfectioris vitae profectum. U. o.

után¹⁾ istennek egyenes kijelentéséből azon rendeletet kapta, hogy jöjjön vissza nyugatra, és hogy ekkor indult útnak Norikumba.²⁾ Ime ez az mindössze, a mit valaha megtudhattak tőle. Ha többet kívántak kivenni belőle, a társalgást vidám tréfával más tárgyra vitte át, a melyet, ha kellett, oly komoly szavakkal is megtoldott, hogy azonnal elment mindenkinek a kedve a kérdeztétől, sőt pirulni kénytelenült önmaga miatt még a legorczátlanabb kíváncsiság is.

A következő történetke megmutatja, hogy mily végletekig vitte e különös ember a titokzatosság szeretetét, vagyis inkább az önmagával való nem törődést és alázatosságot. Ama korszakban, midőn neve és munkájának híre már bejárta egész Italiát, egy magasrangu itáliai pap Pirmenius, az akkor trónjáról elmozdított Augusztulus császár nevelője, mint menekülő Pannoniába érkezett s ott élt barátságosan a szent és annak tanítványai társaságában. Egy nap a festszéken társalgás folyamában, Szeverinhez fordulva ekkép bátorzkodott ez őt megszólítani: »szíveskedj elbeszélni nekünk, igen tiszteletre méltó uram, hogy a birodalomnak, melyik tartományából kegyeskedett Isten téged ide küldeni, hogy e vidéknek fényét emeljed.³⁾« — »Ha engem szökött rabszolgának tartasz, viszonzá nevetve Szeverin, ugy csak készítsd gyorsan a váltságdíjat azon napra, midőn majd

¹⁾ Nonnullis Orientis urbes nominans, et itineris immensi pericula se mirabiliter transisse significans. U. o.

²⁾ Atque inde post ad Norici oppida... divina compulsum revelatione venisse. U. o. 1. h.

³⁾ »Domine Sancte, de qua provincia Deus his regionibus tale lumen donare dignatus est?« Eugipp., Vit. S. Severin. Nr. 4.

gazdám fejemet visszaköveteli; ¹⁾ azután szokásos szomorú és ünnepélyes hangját felvéve így folytatá: »Mi a haza, születés, család, hacsak azok a valamik nem, a mik alá rejtőzik a büszkeség, s a mikről jobb, ha hallgatunk. Ha valaki ítéletet akar mondani azon ember felől, a ki az istennek szolgál, mire való tudni azt a rangot, a melyet az ide alant elfoglal? Inkább szükséges azt tudnunk, hogy milyet foglal el majd odafönt. Mindazonáltal tudd meg, hogy ugyanazon isten, a ki néked ama kegyelmet adta, hogy pappá lehess, parancsolta nekem, hogy e tájékra jöjjek a szenvedő emberek gyámolítására.« ²⁾ E szavak után elhallgatott és Pirmenius se kérdezősködött többé. »Ez időtől fogva, azt mondja a szent élet történetének megírója s egyzersmind volt tanítványa, senki se mert előtte hasonló tárgyat megpendíteni.« ³⁾

Az a hivatás, melyet Szeverin hite szerint egyenesen az égtől nyert, s melyet a nyugati birodalom legszerencsétlenebb, legfelbomlottabb tartományában, egyedül és saját megrendíthetetlen meggyőződésén kívül semmi másra nem támaszkodva szándékozott teljesíteni, egyidejűleg politikai és vallásos természetű volt. E hivatás abból állott, hogy a bűnbánat hathatós izgató szerével újra feléleszsen egy oly

---

¹⁾ Cui vir Dei faceta primum hilaritate respondit: »Si fugitivum putas, para tibi pretium quod pro me possis cum fuero requisitus, offerre.« U. o.

²⁾ »Verum tamen scito, quia Deus, qui te sacerdotem fieri prae-stiterit, ipse me quoque periclitantibus hominibus interesse praecepit.« Id. h.

³⁾ Tali memoratus presbyter responsione conticuit, nec ququam ante vel postea beatum virum super hac parte percontari praesumsit. U. o.

társadalmat, a melyet már a halál fagya kezdett megdermeszteni, felgerjeszsze benne az alamizsnálkodást, melyet az önzés száműzött az emberek szívéből, s az isten nevében rájuk parancsolja a hazafiasságot, egy szóval uralomra juttassa a vallás törvényét ott, a hol az emberi törvény minden erejét elvesztette. Nem először történt ezúttal, hogy a római világ rázkódásainak közepette akkép igyekezzék valaki a fenyegető felbomlásnak útját állani, hogy isten uralmával helyettesítse az emberi kormányzást, mivel ez utóbbinak minden fentartó oszlopa menthetetlenül összetörött. Akárhányszor ajánlották a reformátorok az evangéliommal kezökben, a birodalom más más pontján a menekvésnek ezt az útját, azon népeknek, a melyek minden társadalmi intézményt összeomlani láttak magok körül s a melyek a barbarok kardja és fenyegetéseivel fejük felett örökös bizonytalanságnak kitett életet folytattak. A kétségbeejtő helyzetek alkalmával ép úgy megváltozik a társadalmak erkölcsi érzete, mint az egyes embereké; s valamint az egyén sem bírja elviselni bizonyos határon túl a nyugtalanságot és búbanatot a nélkül, hogy elméje ki ne zökkennék: akképen a társadalmak is, ha oly szerencsétlenségeknek esnek zsákmányául, a melyeknek se apadását se végét nem látják, összerogynak és megzavarodnak. Valami szédülés féle lepi meg őket, úgy, hogy mintha csak sötét éjjel szállt volna rájuk, tapogatózva járnak: a kötelesség érzetével együtt a jó és rossz közötti különbség tudata is elhomályosodik bennök. Majd azt látja az ember, hogy örületes dühvel ragaszkodnak a földhöz, hajhászszák a legizgatóbb érzéki gyönyörök mámorát, csakhogy néhány óra alatt kimeríthessék azt az életet, melynek úgy sincsen holnapja. Majd meg az éghez fordulnak kétségbeesésökben; hogy magokat elkábítsák

vagy megmentse, a legesztelenebb vagy legvadabb babonákat hívják segítségökre, a magiát, az önkínzást, a gyilkosságot; azután midőn a láznak e kitörései táplálék híjján megszűnnek, az utánok következő nyugalom a sír nyugalma: az erkölcsi halál tökéletes.

Britannia, Gallia és Hispania szolgáltatta, régebben, vagy szolgáltatta ez időben is néhány tartományában a haldokló társadalomnak e szomorú látványát. Itt ép úgy mint Hispania néhány városában a vadállati dühre gerjedt népség rárohant egymásra, hogy kölcsönösen felfalják egymást. Itt csak úgy mint Trierben a nemesek, decuriók, tisztviselők, de e nevekre méltatlan emberek, asztal mellett ülve, virágkoszorúzott fővel, kehelylyel kezökben várták városuk kiraboltatását, azon örülve, hogy véreket a széttört amforák borával elegyíthetik. ¹⁾ Másutt más bolondság, más gyalázat, más vétek burjánzott fel. Cucullisben, Felső-Norikumban a lakosság egy része megtagadta a kereszténységet, mint afféle tehetetlen vallást, s egy ugrással túl téve magát a tisztességes pogányság minden fokozatán, az emberáldozatok divatját hozta be, hogy a sorsot kiengesztelje. ²⁾ Midőn az ember a romlottságnak eme lépcsőjére süllyedt alá, ép úgy nem marad meg szívében semmi könnyörület mások iránt, mint a hogy arra nincs ereje, hogy önmagával jót tessen. A társadalmi kötelékek jelentés nélküli üres szavakká válnak; nincs többé se polgári község, se törvény, se haza. Az erkölcsi halálnak eme tünetei feltűnő erővel mu-

¹⁾ Ad hoc postremo rabida vini aviditate perventum est, ut principes urbis ipsius ne tunc quidem de convivii surgerent, cum jam hostis urbem intraret. Salv., De Gubern. Dei, I. 6.

²⁾ Pars plebis infandis sacrificiis adhaerebat. Eugipp. Vit. S. Severin. Nr. 19.

atkoztak a barbar betörésnek kitett felső dunai tartományokban. »Hibáik és vétkeik túlsága, ekkép szól egyik kortársuk, okozta végromlásukat. Erő és kölcsönös támogatás nélkül egészen esőfélre hajoltak, mint hajol a gyökerénél elvágott gabona, melyet a legcsekélyebb szélnek földre kell teríteni.« ¹⁾

Szeverin e kimondhatatlan szenvedéseknek orvosává avatta magát. Két orvosságot rendelt ellenök, úgymint a bűnbánatot, mely az embert előbbeni méltóságába állítja vissza s az alamizsnálkodást, mely az által, hogy őt ember-társához közelebb viszi, a társadalmi élet legjobb alapjává lesz. Mihelyest Szeverin az asturai templom kapujánál elhelyezkedett, azonnal bebarangolta a várost, predikálva az önmegtartóztatást s kenyeret és ruhát kéregetve a szegények számára, s a legesztelenebb dobzódásba merült népet a bűnbánatra, imádkozásra s böjtölésre hívta fel. A falaik körül éjjel nappal ott ólálkodó barbárokat a haragos ég küldötteiül mutatta fel előttök. Különös látványt nyújtott ez a szegények által táplált s a szűkölködők számára kéregető szegény; s a mint e nyomorult barát tanításokat s fenyegetéseket intézett a föld nagyjaihoz s életök szabályozójául tolt fel magát. Ő a magáét hihetetlen nélkülözéseknek vetette alá. Azt sem tudta, hogy mi az ág, vagy a lábbeli; hanem szeges övvel a derekán, puszta földön hált, mezitláb járt a hóban ²⁾ s naponként egyszer egy kis fűfélét evett. Midőn túlszigoru életmódját szemére vetették, ezt felelte:

¹⁾ Jam peccatorum consummatio Pannoniis minabatur excidium: jam succisa radice, subjectae regionis illius status in proprium deflexerat. Emmod. *Vit. Anton.* 382. lap.

²⁾ Eugip. *Vit. S. Severin.*, Nr. 7.

»én eltűröm s az isten erőt ad rá nekem, hogy például szolgáljak előttetek.« ¹⁾

Még a papság se menekült meg korholásaitól és pedíglén méltán, mert osztozott a polgári társaság kicsapongásaiban és az egyházi rend erkölcsiségén is hatalmasan meglátszott amaz általános lazulás, a melynek legyőzésére Szeverin vállalkozott. De a világi rend alig hallgatott rá, a papság pedig örömet a Duna halainak dobta volna prédájául ezt az új Jónást, minden szöges övével egyetemben. Egy nap azt hirdette Astura templomában, hogy ha a lakosok őszintén és hamarosan meg nem bánják bűneiket, Isten haragjának betöltött mértéke hirtelen és borzasztó csapással ömlik ki rájuk, s esdekelve kérte a püspököt, a papságot és a népet, hogy minden további késedelem nélkül hamu és köny között alázza meg magát: »A barbárok itt leselkednek kapuitok előtt, ezt mondogatta nekik, s onnan felülről várják a jelet, hogy házaikra rohanjanak, de bűnbánatok még elfordíthatja e csapást rólatok.« ²⁾ Sőt azt mondják, hogy egész annyira ment, mikép még azt a napot és órát is pontosan megjövendölte, a mikor a városnak ki kellett raboltatnia. ³⁾ Figyelmeztető szavai hitetlen gúnymosolylyal találkoztak. »No jó, így kiáltott fel ekkor haragjában, én elmegyek, itt hagyom bizonyos vesztére ezt a makacs várost, a mely szántszándékkal veszni akar.« ⁴⁾ Ezzel útnak indult

¹⁾ U. o.

²⁾ *Quadam die ad ecclesiam processit ex more: tunc presbytero, clero et civibus requisitis, coepit tota mentis humilitate praedicere, ut hostium insidias imminentes orationibus ac jejuniis et misericordiae fructibus inhiherent.* Eugip. V. S. Sev. Nr. 7.

³⁾ *Diem et horam imminentis excidii prodens.* U. o.

⁴⁾ »De contumacia oppido et citius perituro festinus abscedo.« U. o.

s mint az apostol, még a port is lerázta lábairól: Asturalakosai pedig, midőn ezen alkalmatlan dorgálójoktól megszabadultak, annál nagyobb hévvel merültek megszokott kicsapongásaikba.

A mint ezen megátalkodott városból kilépett Szeverin, azonnal Commagené ¹⁾ felé vette útját, a Cettius hegy lábainál épült eme nagy és megerősített város felé. Sok bajába került, mire bebocsátották ide a lakosok, a kik azt gondolták, hogy különben is az elégnél már több koldus tartózkodik falaik között; de a mint bebocsátották, vendégszeretetüket bőkezűleg fizette meg a város biztosságára tett hasznos szolgálataival; de bünbánatra intő szavai előtt csak úgy bedugták füleiket az emberek itt is, mint egyébütt. Astura pedig e közben bevétetett és kiraboltatott. A folyton leselkedő barbárok felhasználva azt az alkalmat, midőn egyszer a lakosok elmulasztották az öröködést (valószínűleg valamely félig pogány ünnep alkalmával, midőn a mulatozás rendszerint általános lerészegedéssel szokott végződni) betörték a kapukat, elraboltak mindent a mire kezöket csak rátehatték, leöltek mindenkit, a ki csak eléjük akadt. A templom öreg kapusa, a ki egykori vendégének szavaiban rendületlenül hive, szorgalmasan örködött, szerencsésen megmenekedett s hasonlóképen Commagenébe ²⁾ menekült. Nincs az a toll, mely leírni birná azt az örömet, melyet ez az öreg ember akkor érezett, midőn viszont látta azt az embert, a kinek köszönhetette, hogy figyelmeztetései folytán megmenekülhetett. Majd elbeszélte mindazon eseményeket,

¹⁾ Inde ad proximum, quod Commagenis appellabatur oppidum declinavit. U. o.

²⁾ Senex tanti hospitis susceptor.... Eugip. Vit. S. Severin. Nr. 7.

a melyeknek Asturában szemtanúja volt, továbbá Szeverin jótekonyságát, hitelre nem méltatott szavait, de a melyek később oly bõrzasztó módon beteljesültek: mindenkinek egész lelkesültséggel hirdette, hogy ez a férfiú valóságos szent és próféta. Ez embernek őszinte hite ráragadt a többiekre is. S e hit jótekonny tûzkép melegítette fel a várost. Commagéné lakosai fejébe annyira szeget ütött e dolog, hogy elkezdték azon tanácsokra hallgatni, melyeket addig figyelmökre sem méltattak.

Ez eseményeknek nagy híre kerekedett egész Norikumban, mindenütt csak a keletről jött prófétáról, annak emberi erõt meghaladó önkínzásairól, beszédének bölcseségről s jövőndöléseinek csalhatatlanságáról beszéltek. Látására s meghallgatására mindenünnét csödült a nép; tanácsot kértek tőle a közügyekben; majd a magán ügyekben is és mindkét esetben jól járt, a ki az éleselműségnek és tapasztaltságnak bélyegét magokon hordozó tanácsaival élt. Később már nem érték be azzal a tisztviselők, hogy távolból kérjenek tőle tanácsot, hanem arra kérték, hogy menjen el falaik közé, sőt szinte vetélkedtek egymással azon a szerencsén, hogy ha tovább nem, csak legalább egy napig is vendégökül tisztelhessék; azon meggyőződésben élve, mint ezt tanítványa és életirója Eugippus mondja, hogy jelenléte legbiztosabb oltalom minden veszedelem ellen.¹⁾ Favianis a legelsők egyike volt ama városok közül, a melyek őt magokhoz meghívták; elmondom minő körülmények között történt ez a dolog.

A barbárok naponkénti dúlásai elpusztítván a Duna

---

¹⁾ Unicum sibi remedium affore crediderunt si hominem Dei... invitarent. Eugip. Vit. S. Severin., Nr. 9.

folyamvidékén még a termelés forrásait is: a termékenysé-
gükről híres eme gyönyörű lapályok nem birták többé táp-
lálni a rajtok élő lakosságot; ennél fogva a városoknak oly
vidékekről kellett az élelem egy részét beszerezniök, a me-
lyek a barbároknak akár folytonos átvonulásaitól, akár hir-
teleni becsapásaitól mentesek voltak. Az Inn és az Ens
völgyei, főleg pedig az előbbi, váltak lassan-lassan alsó No-
rikum éléstáraivá. Ime azonban bizonyos évben ez az élés-
tár, a tél korai beköszöntése következtében, összes tartal-
mával együtt elzáródott; mivel az Inn a rendes időszagnál
hamarabb befagyott, a Dunára leereszkedni szándékozó
gabonával terhelt hajóraj a jég között fogva maradt. ¹⁾ A
folyamparti városokat azonnal nagy aggodalom szállta
meg, mivel készleteik nagyjából fogyatékán voltak; az
élelmiszerek megszűkültek, s lassanként beköszöntött a
szükség; majd a mint a fagy folyton dühöngött, sebes lép-
tekkel közeledett hozzájuk az éhszükség. ²⁾ Favianis városa
mindenek között a legkevesebbé készült elő az ily eshető-
ségre, lakosainak előrelátás hiánya s tisztviselőinek gon-
datlansága, vagy igazabban tehetetlensége következtében.
Mert nem is annyira abban volt ott a hiba, mintha nem
lett volna gabonájuk, hanem midőn a felett kellett volna
megegyezniök, hogy a meglevő készlet okos szétosztását
biztosítsák: nem akadt parancsoló, vagyis inkább senki
sem akart engedelmeskedni. Rendőrsége nem volt a város-
nak, semmi rend nem uralkodott a piacokon; mindenki, a
mennyire tudta, eltitkolta magántulajdonát képező élelmi-

¹⁾ Rates plurimae in littore Danubii, quae multis diebus crassa
Eni flumini glacie fuerant congelatae. . . . Eugip. U. o.

²⁾ Civitatem. . . . saeva fames oppresserat. U. o.

szereit, a mi pedig áruba bocsáttatott, vagy a mit a nép kutató házmotozásai alkalmával fölfedezett, mindazt esztelenül elfecsérelték: a féktelenség még súlyosbította az éhszükséget.

A polgári hatóság e zilált állapotra jutása alkalmával a lakosság Szeverinre gondolt, mint azon egyetlen emberre, a ki bajaira hathatós orvosságot szolgáltatathatna jó tanácsai, tekintélye s ama természetfeletti hatalmánál fogva, melylyel felruházva lenni hitték. A hatóság szintén osztotta a nép e bizodalját, ennél fogva esdekelve kérték, hogy jöjjön el hozzájuk s Szeverin bele is egyezett kérésökbe.¹⁾

Jelenléte azonnal helyreállította a rendet. Az ég közvetlen segedelme helyett, az isten embere — e nevet ruházták Szeverinre — legalább emberi előrelátást és könyörületességet hozott magával. Mindenekelőtt azt rendelte a lakosságnak, hogy vallja be kiki közülök, hogy mennyi gabonával rendelkezik s bocsássák közre élelmiszereiket, hogy a szegények is részesülhessenek benne: ez utóbbiak mindjárt nem raboltak többé és békességesen folyhattak le a vásárok. Szeverin isten nevében rendelkezett s hajtotta végre rendeleteit. Ez okból kíváncsi lett volna, hogy a gabonabirtokosok mindnyájan őszinte vallomást tegyenek, de többen csak rejtegették továbbra is tartalékkészületüket, némelyek a bekövetkezendő szűkségtől félve, mások ellenben abból a számításból, hogy majd drágábban adhatják el, ha a szűkség nagyobbodik.

E szívtelen gazdagok közé tartozott bizonyos Procula nevű előkelő családból származó özvegy asszony is, a kinek

¹⁾ Favianis habitatores . . . . ex oppido Commagenis hominem Dei religiosus precibus invitarunt. Eugip., Vit. S. Severin., Nr. 9.

házában nagy csapat elásott gabonája volt, a nélkül, hogy valaki tudott volna róla. Ez a nő rettentően meglepődött ennélfogva, a mint Szeverin, a kinek a dolgot alattomban tudtára adták, a közönség füle hallattára ekkép támadta meg: ¹⁾

»Mikép lehetséges az, Procula, hogy te, a ki annyira előkelő szüléktől származtál, kincsvágyadnak szolgálójává aljasítottad magadat? Pál apostol arra oktat bennünket, hogy a fősvénység bálványimádás: és te önként, készakarva a fősvénység rabszolgájává lettél.²⁾ Mind a mellett valamit mondanék néked, ha meghallgatnád. Hála legyen a mennyei felségnek, a ki megkönyörült gyermekein, nem sokára azt sem tudod, mitevő légy azzal, a mit most oly aggodalmasan rejtegetsz, hacsak irgalmasabb nem akarván lenni a halak, mint az emberek iránt, a Dunába nem önteted azt a gabonát, a mit embertársaidtól megvonsz.³⁾ Szállj tehát magadba, míg időd van, s oszsz el némi részt a szegények között abból, a mit zsugorgatni merészselsz, még akkor is, mikor a Krisztus éhezik. Ez által inkább magadon segítesz mint másokon.⁴⁾« A magát minden gyanútól mentnek hívő

¹⁾ Beatus Severinus divina revelatione cognovit quamdam viduam nomine Proculam fruges plurimas occultasse. Eugip. Vit. S. Severin Nr. 9.

²⁾ »Cur nobilissimis orta natalibus, cupiditatis te praebes ancillam, et extas avaritiae mancipium, quae est, docente Apostolo servitus idolorum?« U. o.

³⁾ »Ecce Domino famulis suis misericorditer consulente, tu quid de male partis facias, non habebis, nisi forte frumenta diu denegata in Danubii fluentia projiciens, humanitatem piscibus exhibeas, quam hominibus denegasti.« U. o.

⁴⁾ »Quamobrem subveni tibi potius quam pauperibus, ex his quae adhuc tu aestimas Christo esuriante servare.« U. o.

Proculát mintha csak a mennykő csapta volna meg eme szavakra; ugyanazért a mint csak tőle telhetett, oly sebesen hazafutott, kiszedette a föld alól gabonáját, a piacra vitette s egy részét a szegények közt kiosztatta.¹⁾ Néhány nap múlva teljesen felolvadt az Inn jege és oly nagy mennyiségű gabnaszállítmány érkezett a Dunán, hogy abból az egész vidék elláthatta magát élelemmel.²⁾ Szeverint eleve értesítették tán a dologról? A közönség örömeztobb hitt azon nézetnek, hogy isteni kijelentésnek köszönhette tudomását, a melynek oly alkalomszerűleg vette hasznát. Annyi tény, hogy az éhszükség az ő beavatkozása következtében csakugyan megszűnt s Favianis lakossága e miatt örökös hálájáról biztosította. Mivel Szeverin, a maga részéről szintén megszerette városukat: elhatározta, hogy oda telepedik.

Favianis fekvése különben is leginkább megfelelt azon kitűzött szándékának, hogy Norikum és Rhetia fontosabb pontjait összeköttetésbe hozza egymással, abból a célból, hogy az ő igazgatása alatt egymás oltalmára s a szeretet munkáinak gyakorlására szövetkezzenek. Favianis majdnem középpontján esett ama szövetkezetnek, a melynek a kitűzött terv szerint Commagenét, Passaut, Laureacumot, Tiburniát, Joppiát s az ezeken túl eső helységeket kellett volna magába ölelnie, mivel a Duna partján feküdt, Passautól csakis negyven mértföldnyire, s e folyam s mellékfolyói útján a többi városok legnagyobb részével, könnyű szerével közlekedhetett. Mint a hódító, a ki valamely vidéket foko-

¹⁾ Quibus auditis, magno mulier pavore perterrita, coepit servata libenter erogare pauperibus. U. o.

²⁾ Rates. . . . quae glacie fuerant congelatae, Dei imperio mox solutae, ciborum copias fame laborantibus detulerunt. Eugip. *Vit. S. Severi*. Nr. 9.

zatosan kíván hatalma alá hajtani, Szeverin is főhadiszállást választott magának, a honnét működése könnyedén és gyorsan sugározhassék végig ama roppant vidéken, a mely a Cettius hegytől a Dunáig, a Dunától az Alpesekig terjedt.

Norikum és Rhetia városai Asturis és Favianis példájára mindnyájan, kisebb-nagyobb mértékben, a legerőszebb fejetlenség képét mutatták. A közigazgatási gépezet mindenütt vagy megakadt, vagy széttörött. A magasrangú katonai és polgári tisztviselők, a császári helytartók, a tartományok praesidensei, a határőrségek vezérei (duces limitum), elvonulva a barbárok betörése elől, a helyőrségek nagyobb részével visszatértek Italiába, úgy hogy a kormányzás egészen a városi tisztviselők nyakába szakadt. El tisztviselőknak a középponti kormánynyal való minden rendszeres összeköttetését csakhamar megszakították a barbárok, a kik az Alpeselek felső völgyeit lépésről-lépésre elfoglalva, mintegy ostromzár-vonalat húztak a dunai tartományok és Italia közé. Ekkép Ravennából vagy Rómából sem utasítás, sem határozat nem érkezett többé, s mivel így a helyi kormányzó testületek magokon kívül senki mástól nem függtek, s a törvénykezés rendje felfordult: a közigazgatási vagy polgári törvények végrehajtását semmi sem biztosította többé.

A katonai rend állapota még rosszabbra fordult. A régebbi helyőrségek katonaságának maradványa szétszóródott a zárt városok és várkastélyokba, hogy ott a lakosokból alakult véderő magvaul szolgáljon; de ezen kis csapattestek mindegyike saját esze szerint járt el, sem kölcsönös egyetértés, sem közös hatóság nem állt fenn közöttök. A fővárossal való összeköttetés megszakadása következtében, a katona nem kapta meg többé pontosan zsoldját, később pedig egyáltalán

meg se kapta, a miből ismét új zavar, új rendetlenség keletkezett. Egy ízben a laureacumi helyőrség ¹⁾ bele unván a várakozásba, néhány katonát küldött Italiába, hogy a hátralékos zsoldját kérnék ki. E katonák minden akadály nélkül át keltek az Alpeseiken és követeléseiket sikerült a katonai kincstárral ki is fizettetniök; de visszatérőben kirabolták s megölték őket a barbárok ²⁾ s testeiket az Ens folyóba vetették. E holttesteket a víz egész a város falai alá hempergette ³⁾ s ez által értesült a helyőrség küldöttségének balsikeréről. Hasonló esetek gyakorta ismétlődhettek. Ily körülmények közt magoknak a városoknak kellett az élelemszer és a zsold fizetéséről gondoskodniok, ha azt nem akarták, hogy védelmezőik éhen haljanak; a miből a lakosok és katonaság között ismét újabb bajok támadtak. ⁴⁾ Ez utóbbiak soha sem találták elégnek a szállítmányt s rablással kárpótolták magokat; sokan a barbárokhoz szöktek, mások meg rablóknak csaptak föl. Hívásukra közéjük álltak a kiéhezett parasztok s mindenféle nemzetek csavargói, s ekkép keletkeztek belőlök a skamarrok ⁵⁾ e szervezett rablóbandák, a melyek elég erősnek érezték magokat még arra is, hogy a rendes katonasággal nyílt csatában megüt-

¹⁾ Surrexerunt quidam (milites) ad Italiam, extremum stipendium commilitonibus allaturi. Eugip., Vit. S. Severin. Nr. 28.

²⁾ Quos in itinere peremptos a Barbaris. U. o.

³⁾ Nuntiatum est corpore praefatorum militum fluminis impetu ad terram fuisse delata. U. o.

⁴⁾ Multorum milites oppidorum pro custodio limitis, publicis stipendiis alebantur. Qua consuetudine desinente. U. o.

⁵⁾ Latrones quos vulgus Scamarros appellabat. Eugip. Vit. S. Severini Nr. 7. — E rabló bandák tárgyában bővebb felvilágosítást találhatni *Attila fiainak és utódainak története* című munkám I. köt. 288. lapján.

közzenek, s a római hadvezérekkel, mint egyik hatalom a másikkal úgy alkudozzanak. Ekkép alakultak e borzasztó bandák, a pannoniai parasztság rémei, a kiket a történelem a polgárisultság kebeléből eredett új barbár nép gyanánt ír le.

Csupán csak a városokban maradt meg a szervezetnek némi árnyéka, a falukon még az is hiányzott, azok csak napról-napra tengődtek. A falusi lakosság butorával, barmaival együtt a megerősített városok falai közé menekült a veszedelem közeledtére, s mikor a baj elmúlt, ismét visszatért foglalkozásához. Ez alkalommal igen gyakran azt találta, hogy gabonáját learatták, magtárait kiürítették, kúnyhóit hamúvá égették a barbárok. A szabályszerűen föllállított törvényes hatóság hiányában, tényleges hatóságok alakultak a városokban, a hol minden ellenőrzés nélkül majd a nép józan esze, majd pedig szeszélye uralkodott. A főhatalom legtöbbszörre az anyagi erő képviselőjére, a katonaság legfőbb tisztjére, vagy pedig a püspökre, mint az erkölcsi erő képviselőjére szállott. Néha mind a kettővel egy ember vállait terhelték meg: a püspök felkötötte a kardot, a tribun pedig fölvette a keresztet. Épen ez utóbbi történt Favianisben, a hol a nép katonai kormányzóját, Mamertinus tribunt ¹⁾ ültette, jó szolgálatainak jutalmául, a püspöki székbe. Mamertinus derék tiszt volt, erélyes a barbárok ellen, szigorú katonái, szelid a lakosság iránt; különben is igazságos és kegyes ember, de a kinek, bízvást föltehetjük róla, soha sem volt még liturgiás könyv a kezében. Az adott körülmények közt azonban igen kitünő püs-

¹⁾ Mamertinum.... tunc tribunum qui post ordinatus est Episcopus. Eugip. Vit. S. Severin. Nr. 10.

pök vált belőle. Szeverint is több ízben sürgették, hogy fogadná el e címet, de mindig tagadólag válaszolt ¹⁾; sőt még pappá sem akart lenni, akár alázatosságból, akár pedig inkább azért, mert maga elé tűzött célja nem egyezett össze a papság szoros kötelességei és fegyelmével.

Szeverin mindenütt, a hova csak tanácsadásra meghívták, vagy a hol saját jóindulatából, kéréstelenül adott utasítást, legelső intézkedéseit a szegények és foglyok érdekében tette, nem nézve arra, hogy mely nemzetnek fiai azok; mindenekelőtt azt kötötte ki, hogy élelemmel és ruházattal elláttassanak. Valójában a mint mondám, az önzést tekinthetjük ama mély sebnek, mely e rendkívül beteg társadalom szívét emésztette. A könyörület kihalása után minden gonosz indulat szabad működési térre akadt a lelkekben; s míg a gazdag csak az élvezeteket hajhászta, addig a szegény a skamarrokhoz csatlakozva, kivont karddal vette el azt a kenyeret, a mit jóindulatból nem adtak neki. Ennél fogva alig volt égetőbb szükség annál, hogy az emberek, a kik egymás nélkül nem élhettek, egymáshoz közelebb hozassanak. Szeverin a városok főembereivel egyetértőleg az eleségből és ruházatból tizedet szedetett adóba a szegények számára. ²⁾ Ha valamely város ennek megadásától vonakodott, a szent szemrehányásokra és baljóslatu jövendölésekre fakadt, a melyek csakhamar be is teljesültek, mivel a barbárok főleg azon népséget támadták meg, a melynek kebelében leginkább lábra kapott a visszavonás. Ez a kivetés

---

¹⁾ *Episcopatus quoque honorem ut susciperet, postulatus; praefinita responsione conclusit, sufficere sibi dicens, quod solitudine desiderata privatus. U. o.*

²⁾ *Pro decimis autem dandis, quibus pauperes alerentur, Norici quoque presbyteros missis exhortabatur epistolis. U. o.*

lassanként azután nemcsak erkölcsi, hanem egyenesen polgári jelleget öltött, úgy hogy senki sem kísérlette meg többé, hogy magát kivonja alóla.

A kéregetésből bejövő gabonát és ruházatot raktárakba gyűjtötték s mindkettőt isten oltalmára bízták s minden helyen úgy kezelték, a mint a szükség kívánta. Szeverin minden tartózkodási helye mellé egy ilyen raktárt állított, a mely felett maga rendelkezett s midőn monostorokat építettek számára, tanítványaival igazgattatott. Rendszerint a városokon kívül, néha egyenesen pusztá elhagyott helyeken lévén e raktárak, utóvégre egészen a vallásos kegyelet tárgyaivá váltak; se a rómaiak, se a barbárok nem merték kezöket rájuk tenni, sőt még a tolvajok is félve kerültek; a tized beszolgáltatásával megbizott emberek pedig ép oly sérthetetlennek tekintettek, mint maga a dézsma. E rendszeresített jótékonyságban a Dunamelléki vidék részesült légnagyobb mértékben, minthogy a legnagyobb pusztításnak, a legnagyobb nyomornak mindenek között, ez volt kitétetve. A felső Norikum és Rhetia városai messze fekvésök daczára elmulaszthatatlan kötelességöknek ismerték, hogy az élelemszer és ruhakészlet szaporításához ők is hozzájáruljanak. Jaj volt annak, a ki közönyösnek mutatkozott: azt nyomban utólérte a büntetés. Hire járt, hogy Tiburnia lakosai, késedelmeskedve adójok beszolgáltatásával, melyet a szent élénken sürgetett, ez utóbbi, türelmetlenségében ezt mondta volna: »no-jó, hát tartsák meg a barbárok számára!« ¹⁾ és valósággal a várost bevették és kirabolták néhány hét mulva a gótok. Ekkép a nép képzelete

---

¹⁾ Dilatam eorum oblationem praedixit Barbaris offerendam. Eugipp. Vit. S. Severin. Nr. 25.

szerint a munkás és szent könyörületnek e műveit az ég közvetetlen védelme vette körül. Mindennap valamely újabb meglepő történet, valamely csodaszerű elbeszélés járult a jók bátorításához s a rosszak vagy lágymelegek megrettentéséhez; ezek közül ezen egyből következtethetünk a többiekre is.

Egy évben Felső-Norikum nem szolgáltatta be a kellő időre ruhaneműekből álló szokásos gyűjtelékét. Már dereka felé járt a tél ¹⁾ s a hideg szokatlan szigorúsággal dühöngött. Midőn a gyűjtelék összekerült: akkor meg a volt a bökkenő, hogy a szent szobácskájához mikép szállíttassék el. A ki erre vállalkozik: fáradságos útra adja a fejét, mert a Felső-Norikumot a Dunától elválasztó hegyeken minden időszakban nehéz ugyan az átkelés; de ekkor meg valóságos veszedelmes átjárás esett rajtok. Mind a mellett bizonyos Maximus nevű polgár ajánlkozott rá, hogy csupa felebaráti szeretetből megteszi. ²⁾ Teherhordókat fogadott tehát, s azokkal, a csomagokat hátokra véve, útnak indult. ³⁾ A kis csapat egyelőre minden nagyobb nehézség nélkül felkapaszkodott a hegyláncz déli lejtőin, egészen annak a tetejéig; de a mint oda érkezett s ott magának pihenő helyet keresett, oly borzasztó hóföregeteggel vegyes zivatar támadta meg, hogy onnét egy tapodtat sem indulhatott. Az utasok tehát egy nagy fa alá menekültek, a melynek földig lehajló ágai alatt némi menedékre találtak. ⁴⁾ E közben beköszön-

¹⁾ Media hieme.... U. o. Nr. 37.

²⁾ Maximus Noricensis... ad beatum Severinum.... intrepida devotione venire contendit. U. o.

³⁾ Conductis plurimis comitibus, qui collo suo vestes captivis et pauperibus profuturas bajularent.... U. o.

⁴⁾ Per totam noctem.... eos ramis magnae arboris vallatos.... U. o.

tött az éj, s fáradtak lévén, csakhamar el is aludtak. Mikor fölébredtek, azt látták, hogy az egész éjjel szakadatlanul eső hó körfalat képez körülök s úgy bezárja őket mintha valóságos tömlöczben lennének ¹⁾ Nagy nehezen mégis csak kiszabadultak onnét, de akkor meg azt nem tudták, hogyan akadjanak rá útjokra. E feneketlen mélységek közepette a legcsekélyebb tévesztés vesztöket okozhatja. Már csaknem kétségbe estek, midőn egy barlangjából kijövő roppant nagy medve azon irányban kezdett lassú léptekkel haladni, a merre útjokat kelle venniök. ²⁾ Azonnal megvizsgálták a medve lábnyomait s miután a hó alatt tört út jeleire akadtak, egész bizodalommal mentek utána, mint az ég egyenes küldötte után. Ez ujdonszerű útmutató vezetése nyomán, Maximus és társai a hegység veszedelmeitől megszabadulva, épségben, jó egészségben megérkeztek terheikkel a szent remete kunyhójához. Ime ez a hír járt szájról-szájra egész Pannoniában, s ugyancsak megjárta volna az, a ki a noricum-i parasztság előtt azt meri állítani, hogy az a medve pusztá merő véletlenségből került oda, és hogy az utasok előtt nem figyelmes vezetőkép haladt néhány lépésnyi távolságban; egyszóval, hogy nem kalauzolta őket kétszáz római mérföldnyi ³⁾ útjokon egészen a remete kunyhója ajtajáig. ⁴⁾

¹⁾ Nix tanta confluit, ut eos . . . velut ingens fovea, demersos includeret. U. o.

²⁾ Ingentis formae ursus e latere veniens, viam monstraturus apparuit, qui se tempore hiemis speluncis abditare consuevit, et mox capitum . . . iter. U. o.

³⁾ A kétszáz római mérföld negyven földrajzi mérföld vagy 295.9 kilométer.

⁴⁾ Per ducenta fere milia, non ad sinistrum devians, non ad dextram . . . Eugip. *Vit. S. Severin.* Nr. 37.

Szeverinnek kiválólag gyakorlati elméje a társadalom legkülönbözőbb szükségleteit felölelte; úgy hogy szinte azt mondhatták volna róla, hogy mindeneket látott; mindeneket megpróbált. Ha a szükség úgy kívánta, ép oly jól értett a katonai les-hányáshoz vagy valamely megrohanás intézéséhez, mint a milyen ügyességgel a zárdai áhítatoskodásokat szokta vezetni. Csodálatos előre tudási képessége minden dologban habozás nélkül a legalkalomszerűbb határozatokat hozatta vele. Bizonyos esemény, mely a favianisiakon történt, legjobb tanubizonyosságául szolgálhat gyors és biztos ítélő képességének, melyet a nép könnyen természetfeletti adománynak tekinthetett s a mely legcsekélyebb utmutatásaira is a föltétlen s majd csaknem isteni tekintély bélyegét nyomta.

Egy napon rablócsapat tört Favianis külvárosára, de a várfalaktól oly nagy távolságban, hogy a helyőrséget nem riasztotta fel. Elég számos jól fegyverzett s mindenre elszánt emberekből állt e csapat, a melynek ott jártáról borzasztó pusztítás tett tanúságot. A házakat kirabolta, a marhákat elhajtotta s a gyarmatosokat feleségeikkel s gyermekeikkel egyetembe rabságra hurczolta.¹⁾ Mindez oly hirtelen s oly gyorsasággal történt, hogy az egész eseményt csak egy néhány lánczait széttépő menekült hozta hírül Favianisbe, a mikor már a zsákmánynyal megterhelt rablók ismét eltávoztak. E szerencsétlenek, most is mint máskor, Szeverint keresték fel s annak mondták, térdeit átkulcsolva: »Istennek embere, szerezd vissza testvéreinket, a

---

¹⁾ Inopinata surreptione praedones Barbari, quaecumque extra muros hominumque pecudumque repererant, duxere captiva. Eugip. Vita S. Severin. Nr. 10.

kiket a rablók magokkal hurczoltak, szabadítsd ki feleségeinket s gyermekeinket a legutálatosabb rabságból.«

Ekkor a barát elmondatta veleik pontról-pontra a mi történt, megkérdezte tőlök, hogy hányan lehettek a rablók, merre vették utjokat, mennyi holmit czipeltek magokkal s midőn mindent kitudakolt, ekkép nyugtatta meg a parasztokat: »Bizzatok Istenben, visszaadatok mindazok tinéktek, a kiket most annyira sirattok.« Erre nyomban Mamertinus-hoz ment Szeverinus. a ki, mint fönnebb említettük, e város helyőrségének parancsnoka volt s elbeszélte neki a hallottakat. »Mennyi katonával rendelkezel, ezt kérdé a tribuntól¹⁾ a rablók megtámadására s foglyaik megszabadítására?« — »Alig van egy maroknyi emberemnél több, viszonzá ez, s azok is csak imigy amugy fegyverezvék, a magam szakállára ily fölszereléssel nem mernék olyan erő ellen vállalkozni; de ha te parancsolod, tisztelendő atyám, habozás nélkül indulok, mert a te imádságod kieszközli számomra a győzedelmet.²⁾« »Igazad van, viszonzá Szeverin; a ki Istenben bízik, nem törődik se az emberek számával, se vitézségökkel; ezen Istenniek nevében indulj azonnal, eredj bátran, ha nincsen katonáidnak fegyvere, majd szolgáltat nekik eleget az ellenség. Nekem pedig azokat a barbárokat engedd majd át, a kik hatalmadba esnek; én őket kérem a zsákmányból osztályrészemül.«³⁾

¹⁾ Mamertinum percunctatus est, utrum aliquos secum haberet armatos, cum quibus latrunculos sequeretur. Eugip. Vit. S. Severin. Nr. 10.

²⁾ Milites quidem habeo paucissimos et ideo non audeo cum tanta hostium multitudine configere. Quod si tua Veneratio praecepit, quamvis auxilium nobis desit armorum, credimus nos tua feri oratione victores. U. o.

³⁾ Etiam si inermes sunt tui milites, nunc et hostibus armabun-

A tribun meghallgatta s helyben is hagyta Szeverinnek a parasztok beszédei nyomán készített támadási tervét, s azon nyomban összegyűjté kiseded csapatát, a melyhez még a lakosok közül is csatlakoztak egynehányan, s haladék nélkül útnak indult. A várostól mintegy két római mérföldre folyt a Dicuntia ¹⁾ nevű kiseded patak, melynek kanyargó folyása a Dunába ömlése előtt terjedelmes rétet öntözgetett. Szinte azt mondhatta volna az ember, hogy ezt a tért egyenesen pihenő helyül rendelte a természet, s a szent a nap-pali órák számából ítélve biztosra vette, hogy a rablók itt megállnak vagy azért, hogy a zsákmányt feloszszák vagy pedig azért, hogy a rablott élelmi szerekből lakmározzanak. Mamertinus tehát gyorsan ide sietett s a tolvajokat való-sággal igazi dombórozásban lepte meg. Egyik részök még evett és részegeskedett, de a másik már holt részegen aludt a fűben. Szanaszét szórt fegyverzetök imitt-amott hevert a réten. A tribun láttára a ki futni birt, menekült a rablók közül, úgy hogy még csak meg sem kísérelték a harczot ²⁾, ennélfogva csak le kellett venni a római foglyokról a bilincseket, hogy amazok nyakára rá tegyék. Mamertinus visszatérése Favianisbe való-ságos diadalmenetet képezett. A visszafoglalt zsákmánynyal együtt oly nagy mennyiségű gerelyt és dárdát hoztak magokkal a katonák és parasztok,

---

tur; nec enim numerus aut fortitudo humana requiritur, ubi propugnator Deus per omnia comprobatur.... Hoc autem ante omnia servaturus, ut ad me quos ex Barbaris ceperis, perducas incolumes. Eugip. Vit. S. Severin. Nr. 10.

¹⁾ Exeuntes igitur secundo milliario, super rivum qui vocatur Dicuntia.... U. o.

²⁾ Latrones inveniunt, quibus in fugam conversis... arma omnium tulerunt. .... U. o.

hogy az egész várost fel lehetett volna vele fegyverezni. A tribun ígéretéhez képest minden barbár foglyot Szeverinhez vezettetett.¹⁾ Szeverin visszaadta nekik szabadságukat, ezt modva: »menjete, keressétek föl czinkostársaitokat s beszéljétek el nekik, a mit láttatok. Annak a népnek, melyet Isten védelmez, nincs mit félnie azoktól, a kik reá támadnak; lám az ellenség most is azt hitte, hogy ő a győztes s ime ő a legyőzetett, és saját fegyverei szolgálnak leveretésére. Ezt a várost Isten vette oltalmába; az e fajta emberek mint ti, ne merészeljenek tehát még csak tájékára se jönni!«²⁾ Eléggé kemény volt e leczke s a skamarrok annyira féltek ezentúl a szenttől, mint a mennyire tisztelték a rómaiak.

Szeverin nappalai és éjszakái ilyen gyötrő fáradalmak közt teltek el, midőn egyszerre csak valami kedélyháborodás vett rajta erőt. Megundorodott ettől a nyughatatlanságokkal teljes élettől, és fiatalkori szenvedélye, a magányosság szeretete, mint valami hegyes ösztön ismét úgy gyötörte. Folytonosan a puszta zord gyönyöreiről, virrasztásról és szakadatlan imádkozásról, a léleknek istennel szemtől szemben való megsemmisüléséről ábrándozott. A csábításnak utóvégre sem birt ellenállani, s a barátot ismételten megejtette a puszta kísértete. Egyszer tehát csak eltűnt Favianisból, gondosan elrejtőzködve az őt kutatók szemei elől s mikor ismét rátaláltak, a szőlőhegyes vidék táján, a Cettius hegynek abban a völgyében akott, a melyről fönnebb

---

¹⁾ Caeteros vero vinctos, ad Dei famulum, ut praeceperat, adduxerunt captivos. Eugip. *Vit. S. Severin.* Nr. 10.

²⁾ Ite et vestris denunciate complicitibus, ne aviditate praedandi, ultra huc audeant propinquare; nam statim coelestis vindictae iudicio punientur, Deo pro suis famulis dimicante.... U. o.

szólottam, egy kis, saját kezeivel készített kalyibában. ¹⁾ Ekkor minden kérés daczára ott maradt, de bizonyos idő múlva önkéntesen hazatért ismét Favianisba, azt mondva, hogy Isten űzte őt el a pusztából s azt parancsolta neki, hogy térjen vissza az emberek közé, sőt onnan fölül egyenesen azt a rendeletet kapta, hogy e város mellett monostort alapítson. ²⁾

Favianis lakói Szeverin visszatérését közöröm gyanánt ünnepelték meg. Azon reményben, hogy ez által őt örökre magokhoz lánczolhatják: azonnal hozzá fogtak az általa kívánt monostor építéséhez. Mindenki kötelességének tartotta, hogy a munkához valamivel hozzájáruljon, a gazdag erszényével, a szegény keze munkájával, úgy hogy a szent hajlék oly hirtelenséggel elkészült, mintha csak csodahatalmak építették volna. E monostort Szeverin kívánságára Favianis kerítésének közelében, a Dunának valóságos természetes kikötőt képező öble mellé építették, a melyben a monostor szolgálatára álló hajók bizton horgonyozhattak. Itt aztán még tanítványainak közepette is, egészen elkülönölt életet folytatott, s oly szigorú vezeklésnek vetette magát alá, a minőt rajta kívül más megkísérteni sem mert volna. ³⁾ Sőt midőn a magány utáni vágya annyira növekedett, hogy annak nem birt többé ellenállani: időről-időre elbujdosott a Cettius hegyek közé, a szőlők mellett levő remeteségébe.

---

¹⁾ Cellulam solito more fundaverat. Eugip. Vit. S. Severin. Nr. 11.

²⁾ Ad oppidum remeare divina revelatione compellitur, ita ut quamvis eum quies cellulae delectaret, Dei tamen jussis obtemperans, monasterium haud procul a civitate construeret. . . . U. o.

³⁾ Ad sanctum habitaculum. . . . saepius secedebat ut oratione. Eugip. Vit. S. Severin. Nr. 11.

Igy élt és halt meg e férfit, két egyenlően zsarnok s egymással ellenkező szenvedély: az emberek között rendkívüli munkásság, Istennel szemben pedig rendkívüli nyugalom szenvedélye között hányattatva.

Szeverin monostora, csakhamar megtelt fiatal emberekkel, a kiket az alapító hire-neve vonzott oda s a kik egész buzgósággal s alázatossággal avatták magokat műve végrehajtó eszközeivé. Minthogy ezen első telepe ilyen jó gyümölcsöket termelt, nyugati Norikum legfontosabb városában Passauban ¹⁾ másikat alapított. E második monostort a *kisebbiknek* nevezték, a favianisival szemben, a mely mindig a jelentékenyebb fél maradt s a *nagyobbiknak* neveztetett. A reformator munkássága, mióta a két monostort alapította, a dunamelléki tartományokban mindinkább a rendes kormányzat formáját ölté magára. A felső Duna s az Inn és Ens völgyeivel való összeköttetései Passauban, a keleti vidékekkel való ellenben Favianisben összpontosultak; s ettőlfogva e két középpontból indultak ki utasításai és rendeletei. E két város pedig a Dunán közlekedett egymással. ²⁾ Ezen új berendezés arra kényszerítette Szeverint, hogy jövőre Passau és Favianis között ossza meg idejét, de azért mindig ez utóbbi város és a nagy monostor maradt kedvencz tartózkodási helye. Mint Favianisban, úgy Passauban is szükségét érezte annak, hogy valami remeteség-félét alkosson magának, a hova időről-időre bezárkózott s a honnét oly üdvös és termékeny sugallatokat hozott magával: ide

---

¹⁾ Patavis appellatur oppidum inter utraque flumina, Oenum videlicet atque Danubium constitutum. . . . U. o. Nr. 27.

²⁾ Danubii navigationibus descendebat. U. o. Nr. 30.

tehát egy második kalyibát épített, a melynek helyét néme-lyek, Innstadt mellett vélik feltalálhatni. ¹⁾

Szeverin hivatásában főleg a világiak, parasztok és városiak hittek, s akaratának is főleg ezek engedelmeskedtek, hivatásukat és népét ezek képezték. A papság rossz szemmel nézett rá, meglehet azért, mert tekintélyét féltette tőle, vagy tán azért, mert a szent dorgálásaival nem igen fukarkodott irányukban; s néhány püspököt kivéve, a kik őszinte és kijelentett pártfelei voltak ²⁾ a papság között több ellenzéssel mint segítséggel találkozott. Az olyan munkában, mint a minőt Szeverin magára vállalt, tudnillik a társadalomnak a vallás által való megjavításában, a papságnak kellett volna a legfőbb szerepet magára vállalnia, mivel az ő kötelessége jó példát mutatni a nép előtt, de a mint mondám, az erkölcsi lazulás mint mindenüvé, úgy közéjük is behatolt. Szeverin tehát legnagyobb szigorát a papsággal szemben fejtette ki, azoknak predikálta szüntelen a bűnbánatot s ha templomaikba bement mindig a magányba vonulás, böjtök és az önkínzás mindenféle nemeit vitte magával. Borzadott is nem egy közülök, mikor őt megérkezni látta; s alig telepedett meg nálok, már is elmenetele után sohajtoztak. Egykor midőn Passauból távozni készült, hogy a város kérére az alemannok királyával bizonyos kereskedelmi egyezséget kössön, a mint a püspök a papsággal együtt a keresztelő kápolnáig kikísérte, az egyik pap eme különös bucsuszavakat intézte hozzá: »menj szent ember, indulj minél előbb, hogy egy kissé összeszedjük magunkat a sok böjt és

¹⁾ Bolland januar 8. Not. ad Vit. S. Severin. — Tillem. *Memoires ecclesiast.* XVI. 174. lap.

²⁾ Eugip.. Vit. S. Severin. U. o.

virrasztás után, a melyben ittléted alkalmával ugyancsak volt részünk.«¹⁾

Szeverin alkudozását nem koronázta siker, hanem távolléte alatt a svévek királya Hunimond, a ki leste azt az alkalmat, hogy betörhessen Passauba, az egyik kaput meglepetéssel épen akkor foglalta el, mikor a lakosság szántóföldein az aratással vesződött. Ekkor azután kénye-kedve szerint kirabolta a várost a templommal együtt. Az a pap, a kinek tréfás kedélye oly durván nyilatkozott a szent elutazásakor a keresztelő kápolnában, ez alkalommal ugyan oda bujt el, de fölfedezték a barbárok s meg is ölték.²⁾ Gyászos vége, mindenkinek, istentelensége méltó büntetése gyanánt tünt fel. Egy másik város lakosainak azt ajánlotta Szeverin, hogy késedelem nélkül költözzenek ki és telepítsék családjaikat máshová, mert a herulok rájuk támadnak. Egy pap itt is nyilvánosan gúnyolódott a jövőmondó és utasításai fölött, és nem elég, hogy maga vonakodott a kiköltözéstől, de még a lakosok közül is visszatartóztatott, a mennyit csak tudott, magával a szent levél vivőjével együtt. E közben a herulok csakugyan oda érkeztek s a hitetlen papot felakasztották.³⁾

Mind ez, a mint láthatni, a barbárok kémlekedő szemei előtt és úgyszólván kardjaik folytonos fenyegetése mellett ment véghez, úgy hogy a reformnak az a munkája, melyen Szeverin szakadatlanul dolgozott, feladatának csakis egyik

---

1) Perge quaeso, sancte, perge velociter, ut tuo discessu parumper a jejuniis et vigiliis quiescamus. *Vit. S. Severin.* Nr. 30.

2) Presbyterum quoque illum qui tam sacrilege contra famulum Christi in baptisterio fuerat locutus, ad eundem locum confugientem . . . peremerunt. U. o. Nr. 31.

3) U. o. Nr. 32.

felét képezte. Mert ezen kívül még védenie is kellett e szüntelenül leselkedő ellenségek ellen azt a társadalmat, a melyet újjáalkotni igyekezett, s megszereznie a barbároktól a békét a tartománybeli rómaiak, továbbá kitűzött műve, és végre önmaga számára. Sőt talán munkájának ez a második része még több nehézséget és veszedelmet rejtett méhében, mint az első; de legalább a reformatorban még szembe-tűnőbben kifejtette azokat a rendkívüli lelki adományokat, a melyekkel a gondviselés megajándékozta s azt az ellen-állhatatlan vonzó erőt, melyet az emberekre gyakorolni tudott. Szeverint az V-ik század politikai személyiségévé főleg a barbár népek és királyokkal való összeköttetései alkották: ezek által kötődik össze élete a nyugat római birodalom történetével is. Ha egy futó pillantást vetünk a felső és közép Duna völgyeire, azon időszakban, a mely nyomban Attila csapatainak szétbomlására következett, mindjárt jobban megértjük, úgy összeköttetéseinek jellegét, mint azon befolyást, a melyet azok az itáliai eseményekre gyakorolhattak.

Attila hódításai azt eredményezték, hogy a barbár-világ összes erői a Dunának északi partjaira torlódtak össze. Az ő halála felszabadította a népek e hadseregét s a netadi győzelem, mely a germánok ügyét segíté diadalra a hunok ellenében, az előbbienek kezébe szolgáltatta azt az egész vidéket, melyet a Kárpát és Alpes hegylánczok öveznek körül. A Dunának és mellékfolyóinak völgyeiben darab ideig a nemzeteknek borzasztó zürzavara gomolygott, egymással tülekedve, egymáson keresztül-kasul törve, hogy most az egyik, majd a másik parton telepedjenek meg. Lassan-lassan lecsillapodott végre a zürzavar s midőn az egész tömeg letelepedett, ime ez a látvány lepte meg, sőt

mondhatni, méltó joggal ijesztette meg a rómaiak bámuló tekintetét.

A nagy folyótól északra, azon szinkörszerű síkon, melyet a Kárpátok összehajló végeikkel alkotnak, Attila hajdani birodalmának elrablói, a gepidák táboroztak a hódító fővárosában, deszkából készült palotájának romjai felett. Ezekkel szemben, a nyugati parton táboroztak a keleti gótok, de onnét jó távolra kiterjeszkedtek. E nép három nemzetre oszlott, három király Theodemir, Valemir és Videmir kormányja alatt, a kiket nemcsak a vér, hanem a szeretet is igazi testvéreivé tett egymásnak. Ezek a két pannoniai tartományban telepedtek meg, a Száva kanyargós folyásától fogva a Cettius hegy déli lejtőjéig. A testvérek legidősbike s leghatalmasabbja Theodemir a Pelsod ¹⁾ tava táján, a mai Bécs városa közelében ütötte fel sátorait, Valemir pedig azon síkokon, melyeket a Száva öntöz, míg Videmir, a legifjabb, a gót törzsek legkevesebbé népes töredékével a kettő közé telepedett. Ilyen volt a keleti gótok uradalma.

A Duna balpartján s a Kárpátoktól nyugatra, a rugi népet tette a hadi szerencse a gepidák szomszédjává, a mely erőre nézve mögötte állt ugyan a két előbbinek, de azért még mindig félelmetes volt. Mint annak a terjedelmes síkságnak az ura, melyen a Morva vize halad végig: oda helyezte főhadiszállását, s királyainak lakóhelyét. Itt volt a rugiak földje, a sajátképen ugynevezett Rugiland; ²⁾ de hatalma a Duna tulsó partjára, alsó Norikumra is kiterjedett, a melyből ugyszólván rugi gyarmatot alakított. E szerint

¹⁾ Ad lacum Pelsodis apud Vindobonam. Jornand. *r. Get.*

²⁾ Rugiland. Paul. Diac. *de Gest. Langob.* I. 19. Al. Ruguland.

azon ürügy alatt, hogy ezt a római tartományt a többi barbárok beütései ellen védelmezi, a lakosokra nézve elég terhes véduri jogot követelt ott a maga részére, ezen felül pedig kénye-kedve szerint rabolta ki a falvakat, a városokkal meg váltságdíjat fizettetett magának. Még távolabb nyugatra, a folyamnak mindkét partján, három kis néppel, a herulokkal, turcilingekkel és scyrekkel találkozunk, a melyek a rugiak határai mentén tanyáztak. Mivel ez utóbbiakkal a herulok és turcilingek eredetükre nézve rokonságban voltak s azokkal együtt a Balti tengerrel szomszédos vidékekről jöttek, némi tekintetben azoknak alárendeltjei voltak s azok pártfogása alatt éltek. A kölcsönös egymásra szorulásból származó illetén szövetkezés következtében azután megmérkőzhettek a rugiak az őket körülvevő nagyobb barbár nemzetekkel.

Ezek közé tartoztak észak-nyugatra a thuringiaiak s délnyugatra az alemannok és a suévek. Ez utóbbiak, mint a rhetiai Alpok urai, hatalmokban büszkélkedve, a hegységnek majd az egyik, majd a másik lejtőjén rohantak alá, és egyszer Norikumot, máskor pedig felső Italiát pusztították. A thuringiai ellenben, a hercyniai erdőbe, mint valami rabló-barlangba elrejtőzködve, onnét csak rabolni jött elő és gyorsan végzett pusztításai alkalmával a germán tanyákat épen úgy nem kímélte, mint a római városokat. Ez állandó, vagy majd csaknem állandó lakóhelylyel bíró nemzetek között ide-oda kóboroltak a szász és frank törzsek, a melyeket az északi tenger partjairól a hun becsapás visszahuzódó árja ragadott magával.¹⁾ Mindezen népeknek

¹⁾ Eugip. Vit. S. Severin. U. o. — Franci, Heruli, Saxones. . . . Ennod. Vit. Anton. 382. lap.

nagyoknak úgy mint kicsinyeknek, nem volt egyéb megélhetési eszközük a kardon, dárdán vagy a fejszén kívül. Folyton harczolva egymással, folyton éhezve, folyton zsákmány után járva, egymás kezéből ragadozták ki a tartománybeli rómaiaktól elrablott zsákmányt, s ekkép mind inkább-inkább tönkre tették s kipusztították azt a vidéket, a melynek élelmöket kellett volna szolgáltatnia.

A fajoknak ilyen különfélesége a rómaiakhoz való viszonyukban is megfelelő különféleséget idézett elő, mint-hogy a germán barbárság mindegyik képviselőjének megvolt a maga módja szerinti sajátságos barbársága, a melyet tüzetesen kellett tanulmányozniok s ismerniök a rómaiaknak, akár azért, hogy lekenyerezzék, akár azért, hogy vissza verhessék. »Valamint az erdők vadállatainak vadsága a fajok szerint különbözik, mint egyik kortársok mondja rólok: akkép e barbárok kegyetlensége is különböző alakot ölt jellemök, szokásaik, főleg pedig babonáik különfélesége szerint. ¹⁾ Legnagyobb részők, mint például a frankok, szászok, thüringiaiak, herulok az Odin imádok közé tartozván, emberáldozatot üzött ²⁾, de mindannyia különböző módon. Az egyik csak ellenségeit s hadi foglyait; a másik legnagyobb előszeretettel honfitársait, sőt egyenesen legközelebbi rokonait áldozta föl. ³⁾ Voltak köztök olyanok is, a kik szerint az istenségnek tetsző legkedvesebb áldozat a mocsoktalan személyek megáldozása: ezek tehát a legnagyobb gyö-

¹⁾ Multiplices crudelitatum species, belluarum more, peragebant. U. o.

²⁾ Quæ nationum diversitas superstitiosis mancipata culturis, deos suos humana credebatur caede mulceri. Ennod. id. hely.

³⁾ Qui ut gratiam redirent cum Superis suis, propinquorum consueverant mortes offerre. U. o.

nyörrel az ártatlanoknak tartható egyének, a gyermekek, az istennek szentelt szűzek s papok ¹⁾ vérét ontották s a papi ruha, úgyszólván, kijelölte az egyéneket utálatos áldozásaik számára. ²⁾

Annyi bizonyos, hogy a már keresztyénekké lett rugiak között semmi ilyes meg nem esett; de ez a nép is durva, kapzsi és kegyetlen volt. Azt mondták róla, egy római császár híressé vált mondását gúnyosan utánozva, hogy »a rugi elveszettnek tartotta azt a napját, a melyet véletlenségből vétek nélkül töltött el. ³⁾ A suév, Ricimernek felmagasztaltatása óta, Italiában való fontosságának érzetében elbizakodva, a vele egyenlőkkel szemben fenhéjázón, a nála alább valók irányában pedig egész a kiállhatatlanságig durván viselte magát. Ha az aleman jobbszívűnek mutatkozott is, látszólagos szelidsége azért nem zárta ki a kétszinűséget, a kapzsiságot s a vérontásra való hajlandóságot. A mi a keleti gótot illeti, ez Pannoniában levő tanyáján kettős szerepet játszott, a melyből kettős hasznót húzott. Mint a birodalom szövetségesének s a rómaiak védőjének a barbárokkal szemben, s mint a barbárok pártfogójának a római világ ellenében, mindig volt oka rá hogy az egyik, vagy a másik részen fosztogasson, s a kínálkozó alkalmat nem is szalasztotta el soha. Ime ilyenek voltak azok a barbár nemzetek, a melyek között Szeverin a tartománybeli rómaiak reformálását végre akarta hajtani; és

¹⁾ Cessare confidebant iram coelicolum, innocentis effusione sanguinis. U. o.

²⁾ Quoscumque tamen religiosi titulus declarabat officii, ho quasi sereniores hostias immolabant. U. o.

³⁾ Diem putabant periisse qui illos sine facinore casu aliquo interveniente, fugisset. U. o.

bizonyára gyakran sokkal jobb lett volna rá nézve, egyenesen a Cettius hegy farkasai és medvéi között laknia.

A felső Dunánál s a nyugati Norikum és Rhetia védelmezése alkalmával, főleg az alemannokkal, suévekkel és herulokkal volt Szeverinneknak dolga, a közép-Dunánál pedig a rugiakkal, scyrokkaival, turcilingokkal és néha napján a keleti gótokkal kellett számolnia. Favianisi monostorában a rugiak majdnem szinte ostromolták; legalább kezöket folyton rajta tartották s élete egészen szeszélyöktől függött. De azért legelső és legszorosabb összeköttetését ezzel a néppel kezdette. Ez a nép, a mint már mondtam, keresztyén volt, de az Arius felekezetéhez tartozó keresztyén, a mi a római világban a barbárok keresztyénségévé vált. Szeverin nem kísérlette meg, hogy őket a katolikus keresztyénségre térítse, legalább nyíltan nem tett ez irányban semmi lépést. Bizonyára azért, mert belátta, hogy az oly gyanakvó, türelmetlen s üldözésre hajlandó papsággal szemben, mint a minő az arianus germán papság volt, rettentően veszedelmes helyzetbe döntené munkáját, ha azt vallásos színezetűnek tüntetné fel, és ha a lélekhalászásra ő adna példát: azzal saját vallására idézné a legborzasztóbb visszatorlást. Arra szorítkozott tehát, hogy a rugiaknak a vallásos türelmet predikálja, s abban maga járt előttök jó példával. Azonban, ritka alkalmakkor, midőn azok jöttek hozzá, a végből, hogy mint valami jóvendőmondóval reményeiket vagy bánataikat közöljék, ennyit mégis mondott nekik felsohajtván: »ezek mind erre a világra vonatkozó ügyek: miért nem kértek inkább tőlem üdvösségtek dolgában tanácsot? ¹⁾« A szent

¹⁾ Eugíp. Vit. S. Severin. Nr. 12. — V. ö. Tillemont *Mem. ecclés.* XVI. köt.

ennél nem ment tovább. Különben is az ő küldetése, legalább saját felfogása szerint, a rómaiakra, nem pedig a barbárokra vonatkozott. Az Isten őt, a mint mondá, azért támasztotta, hogy ezt a haldokló társadalmat támogassa, és ha lehet meg is mentse ¹⁾, ennél több hasznót ő nem tehet, kötelességei csak eddig terjednek. A népek is ekkép fogták fel hivatását, s a hagyomány az által, hogy nevéhez a *Norikum apostola* címet fűzte, jöllehet ez a tartomány már akkor több század óta keresztyén volt, inkább a felebaráti szeretet, mint a hit apostolát kívánta megtisztelni benne.

A barbárokat is a felebaráti szeretet eszközével csábítá magához. Élelem- és ruhatárai csak úgy megnyiltak a rugi, mint a római számára, föltéve, hogy fogoly vagy pedig szegény volt az illető, sőt még a tolvaj, vagy skamarr sem távozott tőle adomány nélkül, ha valaha hozzá folyamodott. Ez a könyörület, mely nem válogatott a szegények személyében, annyira sérthetetlenekké tette mindenki előtt raktárait, hogy még a barbárok is dicsőségeknek tartották, ha valamivel járulhattak tartalmuk növeléséhez. Szeverin fiatalkori hosszas utazásai és a pusztában töltött gyakori elvonulásai alatt megismerkedett a füvek erejével s azoknak használat módjával a test betegségei alkalmával. De a lélek betegségeit, s azoknak csillapító szereit még jobban ismerte. Néhány, a Jézus nevében véghezvitt gyógyítása nagyszámu beteget csődített hozzá: így lett a rugiak orvosává.²⁾ Néhány jó tanács, melyet nekik világi ügyeikre vonatkozólag adott, tapasztaltságát és bölcsességét tárta fel előttök: en-

¹⁾ Ad illam divinitus venisset provinciam, ut turbis tribulationum frequentibus interesset. Eugip. *Vit. S. Severin.* Nr. 17.

²⁾ Universa Rugorum gens ad Dei famulum frequentans coepit opem suis postulare languoribus. U. o. Nr. 13.

nekfolytán csak úgy tanácsadójokká vált, mint a hogy a rómaiaké már volt.

Ettől fogva a remete lakása a legfurcsább látományt mutatta a sok kétségbeesett, vagy haldokló ember jelenléte következtében, a kiket kézen, vagy talyigán hoztak hozzá s lakása küszöbére tettek le, hogy mikor kilép, láthassa vagy megérinthesse őket.¹⁾ A rokonok ott állottak a betegek mellett sirva és könnyörögve. Egy fiatal magasrangú ruginak meggyógyítása, a kinek mint a szent cselekedeteinek leírója mondja, már a temetéséhez készültek²⁾ ezen nép királyi családjával közvetetlen érintkezésbe hozta Szeverint s közte és Flaccitheus király között oly igazán bizalmas viszonyt támasztott, hogy ezt mint fontos ténnyt említi föl a történelem is.

Flaccitheus, e vad nép királya, egyszerű és jámbor ember volt, a kit valami ösztönszerű hajlam vonzott a szent felé, a ki azonnal ragaszkodott hozzá, mihelyest őt megismerte. Sőt egyenesen barátjává, bizalmas emberévé, vezetőjévé tette. Csodálatos dolog!³⁾ a barbár király nem titkolt semmit azon római előtt, a ki véreit a barbárok igája alól akarta felszabadítani; ime ekkora tiszteletet birt az újító gerjeszteni maga iránt. Ha Flaccitheust valami titkos aggodalom gyötörte, ha Rugilandban valami fontos esemény történt, ha a suévek vagy sarmaták fegyverkeztek, vagy valamelyik római városban belvillongás támadt, vagy rugi katonák a falusiakat megrohanták: Flaccitheus azonnal átkelt hajó-

¹⁾ Vidua mater ad sanctum virum vehiculæ filium deduxit, ante januam monasterii projiciens desperatum. U. o.

²⁾ Cui jam parabant exequias. U. o. Nr. 11.

³⁾ Is ergo beatissimum Severinum in suis periculis tamquam coeleste consulebat oraculum. U. o. Nr. 12.

jával a Dunán s a szentet akár favianisi monostorában, akár a Cettius hegységben levő kalyibájában felkereste. Ez viszont szintén minden dolgát abban hagyta, csakhogy a királylyal beszélhessen.

Hosszas társalgásaik alkalmával a római felvilágosította a barbár elméjét, s azon igyekezett, hogy annak lehetőleg irányt adjon. Megkísérlette, hogy a béke és szelidség magvait hintse el abba a lélekbe, a mely akkoráig csakis az erőszakos ösztönök számára állt készen. Beszélgetéseik leggyakoribb tárgyát a keleti gótok képezték. El nép birtoka a Cettius felől határolta a rugiakét, s mint afféle alkalmatlan, vagy félelmetes szomszéd mindig ott lábatlankodott nekik,¹⁾ s majd mint barbár avatkozott ügyeikbe, jogot formálva erre a nála gyengébb szintén barbár nemzetiséggel szemben, majd pedig mint a római birodalom szövetségese kívánt rendőri jogot gyakorolni a római birtokokon. A rugiak több ízben kísérelték már meg e terhes iga lerázását, de a háboru részökre mindig szerencsétlenül ütött ki. Flaccitheus tehát semmitől sem retteget annyira, mint a gótoktól s azoknak álnok politikájától s jöllehet Theodemirrel az Amal királyok idősbikével némileg rokonságban volt, mégis oly személyes ellenségeül tekintette őket, a kik irányában soha ki nem engesztelődnek. Szeverin e büszke, vakbuzgó arianus, és katolikus üldöző nemzet iránt sem viseltetett valami nagy hajlandósággal, ugyanazért ha ez és a szintén arianus rugiak közt kelle választania: akkor inkább a rugiak mellé állott, mivel ezek legalább türelmeseknek mutatkoztak.

---

¹⁾ Habens (Rex Flaccitheus) Gothos ex inferiore Pannonia, vehementer infensos, quorum innumera multitudine terrebatur. Eugip. Vit. S. Severin. Nr. 12.

Egy nap a rugiak királya egészen izgatott kedély-állapotban lépett Szeverin szobácskájába s hallgatagon leülve mellé, sűrű könyhullatás közben hangos zokogásra fakadt. »Óh jaj nékem! ekkép sohajtozott fuldokló hangon, a gótok gyűlölnek s életemre törnek!« ¹⁾ Erre azután elbeszélte, hogy mivel szomszédságukat megunta, föltette magában, hogy népével együtt Italiába költözik; ennél fogva a gót királyoktól, mint a kik a Juli-Alpokon keresztül vezető út felett uralkodtak, engedelmet kért arra, hogy birtokaikon szabadon átvonulhasson, de kérését döllyfösen megtagadták. ²⁾ »Jól látom ebből, így kiáltott fel kétségbe esve, hogy előbb vagy utóbb csakugyan megölnek!« Szeverint meghattotta ezen embernek, a kit szeretett, kétségbeesett aggodalma s ezen perczen arra gondolva, hogy Isten szemei előtt megmérhetetlen örvény választja el őket egymástól, nem állhatta meg, hogy ekkép ne szóljon hozzá: »Flaccitheus, ha mindketten a katholikus hit szolgái volnánk, csodálkoznám azon, hogy szived csakis e földi világ ügyei fölött aggódik, és hogy nem inkább az örök élet felől tudakozódol tőlem; de mivel az az ügy, a melyről velem beszélsz, majdnem egyenlőn érdekel mind a kettőnket, nem bánom, felelek kérdésedre. De figyelj s jól elmédbe vésd szavaimat.« ³⁾ Tud meg, hogy a gótoknak nem adatott hatalom arra,

¹⁾ Dum vehementissime turbaretur deflebat se a Gothorum principibus .... occidendum. Eugip. Vit. S. Severin. Nr. 12.

²⁾ Sed ad Italian transitum postulasse, a quibus .... hoc ei denegatum .... U. o. id. h.

³⁾ Si nos una catholica fides annecteret, magis me de vitae perpetuitate debuisti consulere, sed quia de praesenti tantum salute sollicitus, quae nobis est communis, interrogas, instruendus, ausculta. U. o.

hogy felőled s országod felől rendelkezhessenek. Ne nyugtalankodjál azoknak se jó, se balszerencséje fölött,¹⁾ úgy sem soká maradnak szomszédaid;²⁾ ők azok, a kik elhagyják ezt a vidéket, míg te békességben uralkodol továbbra is Rugilandodban. Mindamellett szerény figyelmeztetéseimet fogadd életszabályaidul. Szeresd a békét még a kicsinyekkel szemben is, ne tipord el a gyengét; ne bizakodj el erődben. A szent írás azt mondja: »jaj annak, a ki emberekben bízik s eltávolítja istent szívéből?« Azon légy, hogy a leselkedéseket kikerüld, ne pedig azon, hogy te áss vermet mások számára,³⁾ ekkép érdemled ki, hogy nyugodtan halhass meg ágyadban.⁴⁾ A rugi király mohón szedte e szavakat elméjébe, mintha csak az égből hallatszottak volna. A gótok nemsokára leendő eltávozásának híre nagy örömmel töltötte el, a mit nem is titkolt, s jó kedvében esküvel ígérte meg a szentnek, hogy jövőre annak jóváhagyása nélkül semmihez sem fog; azután egészen megnyugtatta hajójára ült s visszatért országába.

Kevés idő múlva ezután oly esemény fordult elő, a mely felől, csakugyan kikérte a szent véleményét, s igazán jól járt, hogy ekképen cselekedett. Egy tolvajokból és barbárokból összeverődött csapat száguldozott ugyanis Alsó-Norikumon végig s kiválólag a rugiak birtokában levő házakat és földeket rabolta ki. E mellett mindenképen azon mesterkedett, hogy Flaccitheust valahogy a Duna jobb partjára csalhassa, s e célból erejének csak egy kis részét lát-

¹⁾ Gothorum nec copia, nec adversitate turbaberis.... U. o.

²⁾ Eis discedentibus.... U. a. m. f.

³⁾ Disce igitur insidias cavere, non ponere.... Eugip. Vit. S. Severin. Nr. 12.

⁴⁾ In lectulo tuo pacifica fine transibis .... U. o.

tatta s tüntetőleg fittyet hányt a tulsó parton levő rugi királynak. Flaccitheus alig birt dühével. Minden halogatás nélkül szeretett volna átjönni a Dunán, hogy a rablókat eltörölje a föld színéről; de elébb mégis, nem régen tett ígéretéhez hiven, Szeverinhez izent, azt kérdeztetve tőle, hogy »jól cselekszik-e, ha átmegy a folyamon.« ¹⁾ Ha átjössz, halál fia vagy, ezt felelte Szeverin kurtán: három leshelyet állítottak fel a rablók, három különböző helyen, egyenesen a végből, hogy tégedet megfoghassanak s megölhessenek.« ²⁾ Flaccitheus nem távozott tehát el Rugilandjából s nemsokára a rablóktól elszabadult két fogoly nyilatkozataiból meggyőződhetett Szeverin szavainak igazsága ³⁾ felől. Ugyanis az egész vállalatnak csak az volt a célja, hogy a rugiakat a tulsó partra csalják, hogy királyukat meglephessék s elrabolhassák. Ezzel a bucsuzóval kívánták meglepni a gótok, a kik, a mint Szeverin előre megmondta, Pannoniából távozni készültek, szomszédjokat, Flaccitheust. A rugi király tehát nyilvánságosan a remete pártfogásának köszönhette megmenekülését. Ez időtől fogva csakugyan határtalan háládatossággal is viseltetett az iránt, úgy hogy egész életén keresztül, a mit ezentúl semmi sem zavart meg, folyton ezt kötötte fiai lelkére: »engedelmeskedjete az isten emberének, ha azt akarjátok, hogy az én példám szerint békében uralkodjatok és hosszasan éljetek.«

---

¹⁾ Ad virum Dei misit protinus consulendum.... Eugip. *Vit. S. Severin.* Nr. 13.

²⁾ Si eos secutos fueris, occideris: cave ne amnem transeas, et insidiis, quae tibi tribus locis paratae sunt improvida morte succumbas. U. o. id. h.

³⁾ Captivorum duo ab ipsis hostium sedibus fugientes, ea per ordinem retulerunt, quae a beatissimo viro erant praedicta. U. o.

Mindazonáltal az isten embere nem találkozott a rugiak királyi családjának minden tagja részéről olyan jó indulattal, mint a minővel a családfő viseltetett iránta.

Az agg királynak két fia volt: Feletheus vagy mel-
léknevén Fava, trónjának leendő örököse, és Frigyes, Fava-
nak öccse. Fava, a ki atyjához hasonló egyszerű, jámbor,
csak hogy egy kissé gyengébb jellemű ember volt, noha őt
mindenben utánozni igyekezett: ugyanolyan tiszteletet s
őszinte ragaszkodást tanúsított Szeverin iránt, mint atyja,¹⁾
de már Frigyesnél máskép állt a világ. Úgy látszott, hogy
a barbársággal járó minden véték beköltözött e kapzsi, ke-
gyetlen és ravasz fiatal ember szívébe.²⁾ A szent előtt alá-
zatosnak mutatkozott egész az aljasságig, de azért titkon
ellensége volt, és alattomban leste azon alkalmat, a midőn
minden kényszertől szabadon rá tehetné kezét a monostor
raktáira, a felebaráti szeretet könyöradományaira, a me-
lyek az ő káprázó szemeiben kimeríthetetlen kincstáraknak
látszottak. Szeverin könnyedén kitalálta ennek jellemét és
terveit, s a maga részéről szintén szemmel tartotta és inte-
gette őt, s ekkép a földi büntetéstől való félelem által vala-
hogy csak féken tartotta, mert egyéb zabolát fel sem vett
volna e durva és romlott természet.

Az agg király halálakor Fava örökölte Rugilándot és
annak római tartozékait, a vízmelléki Norikum néhány vá-
rosának kivételével, a melyeket Frigyes örökölt. Jóllehet
Fava valósággal ragaszkodott Szeverinhez s Flaccitheust is
ohajtotta volna követni, mindazonáltal még sem hallgatott

¹⁾ Feletheus rex, qui et Fava, paternam secutus industriam,
sanctum virum coepit . . . frequentare consiliis. Eugip., *Vit. S. Se-
verin.* Nr. 15.

²⁾ U. o. Nr. 54.

mindig a szentre. Egy hatalmas családi befolyás minden lépten nyomon megbénította jó szándékait, tudniillik nejének Ghizának befolyása, a kit a történelem valóságos gonosztévő s egyenesen ördögi lénynek rajzol.¹⁾ Mivel Ghiza féltékenykedett a szentre azon befolyás miatt, melyet ez férje elméjére gyakorolt, még inkább gyűlölte őt mint Frigyes; s míg ez alattomban igyekezett az Isten emberét megrontani, ő szemtől szembe támadta meg a szenvedélyes asszony vakmerőségével. Ghiza szinte tetszelgett magának azzal, ha őt legszentebb érzelmeiben megsérthette, ha háborgathatta, ha akadályokat gördíthetett munkája kivitele elé. Azután hirtelen megállapodott s várta, hogy a büntetés nem éri-e utól, mert minden vakmerősége mellett is egész a túlságig félénk és babonás volt. Egykor, csakhogy a remete tanácsával ellenkezhessék, a ki Favát folyton a türelmes-ségre intette, újra keresztelte vagy újra kereszteltette saját papjai által azokat a szerencsétlen katolikusokat, a kiket hatalmába keríthetett.²⁾ Szeverin panaszt tett e miatt, de panaszait csak kinevette. A szent felboszankodva, magát a férjet tette felelőssé, s az ég haragjával fenyegette, ha e szentségtöréseknek véget nem vet. Favának tehát parancsolólag kellett föllépnie, a mikor azután Ghiza megaláztatva szót fogadott, de ezzel gonosz indulata csak tárgyát változtatta.

Nem hiába, hogy rögtönözve ültettetett át a római polgárisultság talajába ez az erdők leánya, de ugyancsak kívánczossággal elegyített meglepetéssel is bámulta ám azt a

¹⁾ *Conjux feralis et noxia, nomine Gisa . . . impia . . . crudelissima.* U. o. 15—48. számok.

²⁾ *Etiam rebaptizare quosdam est conata catholicos.* Eugip. *Vit. S. Severin.* Nr. 15.

látmányt, a mi Norikum mezőin szemébe tűnt, a gazdag vetéseket, a szőlőhegyeket, a gyümölcsös kertek terményeit, kiváltképen pedig a művészetnek a városokban közbámulatra kitett készítményeit. Ennélfogva azt szerette volna, ha mind ezt kedves Rugilandjába viheti magával. Hogy ezt a dolgot annyira-mennyire véghez vihesse, azt gondolta ki, hogy fegyvereseivel elraboltatja a római gyarmatosokat egész csapatostúl s azokat túl a Dunán, saját birtokain telepíti le.¹⁾ A városi mesterembereket is átcsalta a folyón, busás fizetéssel kecsegtetve s ha egyszer kezei közé kaparíthatta őket, bucsút vehettek örökre hazájoktól. E szerencsétlenekkel azután, a kiknek egy részét mezei munkára, másik részét pedig dologházi foglalkozásra kényszerítette, úgy bánt, mintha egyenesen rabszolgái lettek volna. Szeverin erőlyesen felszólalt e merényletek ellen, a melyek szabad személyeket sújtottak s a római talajt egész családotól fosztották meg; de Ghiza, csakhogy annál inkább daczoljon a szent emberrel, fondorlatait még a monostor kapuiban is folytatta. Egy nap katonaság kíséretében kötött ki Favianis elővárosában, s az ott található földművelőket, mesterembereket összefogdostatta, vasra verette, s hajóra rakatásuk felől személyesen intézkedett.²⁾ Szeverin, a kit a dologról menten tudósítottak, azonnal embert küldött a királynéhoz, azzal a kérelemmel, hogy bocsátaná el az elfogottakat, a kikhez neki semmi joga sincs.³⁾ Istennek szolgálja, ekkép felelt ez egész haraggal

¹⁾ Quosdam etiam Romanos Danubio jubebat abduci. U. o.

²⁾ Cum quadam die in proximo Favianis vico veniens, aliquos ad se transferri Danubio praecepisset, vilissimi servitute ministerii damnandos. . . . U. o.

³⁾ Verum illa faucibus foeminei furoris exaestuans. . . . Eugip. Vit. S. Severin. Nr. 15.

a küldöttnek, mintha csak Szeverin tulajdon maga lett volna, elégedj be te azzal, ha szobácskádba rejtőzködve önmagadért imádkozhatol, nekem pedig legyen szabad úgy bálnom rabszolgáimmal, a mint nekem jónak látszik!«¹⁾ A remete felettébb elkeseredett, a mint ezt a jelenetet tudtára adták. »Oh! ekkép sohajtott fel, ha Istenbe vetett bizodal-mamban nem csalódom, ez az asszony nemsokára akarata ellenére megteszi majd azt, a mit most gonoszságában meg-tagad tőlem.«²⁾

Mind a mellett e vad külső alatt is csak női hiuság lappangott: Ghiza szép szeretett volna lenni, s ép ebben az időpontban is a saját felügyelete alatt és tulajdon izlése szerint királyi ékszereket csináltatott magának. Azok az aranyművesek, a kikre ezt a munkát bizta, éppen a királyné³⁾ szobája szomszédságában levő csűrben dolgoztak. Napkelet-től napnyugtáig bezárva senkivel sem érintkezhettek ezek és senkinek sem volt szabad bemenni hozzájuk, csak Ghizának és kis fiának, a kit mint a király testvérét szintén Frigyesnek hittak. Frigyes, mintegy hat-hét éves fiúcska, időnként belátogatott játszadozni ez emberek közé, a kiket kedves módorával mulattatott.⁴⁾ És ime, ugyanazon nap alkonyán, midőn a favianisi gyarmatosok erőszakkal Rugilandba hurczoltattak, az aranyművesek, szenvedéseik miatt türelmüket veszítve, éppen saját sorsuk fölött tanácskoztak

¹⁾ Ora, inquit, tibi, serve Dei, in tua cellula delitescens; liceat nobis de servis nostris ordinare quod volumus. U. o.

²⁾ Necessitate compelletur explere quod prava voluntate despexit. U. o.

³⁾ Pro fabricandis regalibus ornamentis clauserat arcta custodia. U. o.

⁴⁾ Admodum puerulus .... pueruli motu concitus .... U. o.

egymás között. »Rabszolgák vagyunk-e tehát itt? ekkép tüzelték egymást, s lemondjunk-e a szabad életnek még reményéről is. Jobb volna akkor meghalnunk, mint hogy nyomorult napjainkat örökké e dologház odujában töltsük!«¹⁾ Ekkor azután sorba vették mind azon alkalmakat, a melyek rablánczaik széttörésére kínálkoztak, s ezek között csakugyan akadtak egy olyanra, a melynek sikerülte bizonyosnak tetszett előttök, s el is határozták, hogy minden halogatás nélkül próbát tesznek vele. A mint a kis Frigyes a csürbe lépett, hogy ott szokása szerint játszadozzék, az aranyművesek bezárták utána az ajtót s azután belülről erősen eltorlaszolták. Majd a gyermeket derekánál fogva megragadták s úgy tettek vele, mintha megakarnák ölni, s egyikök kivont kardot szegezett mellének.²⁾ Gyermeke rémületes kiabálására előrohant az anya, s a deszkafal hasadékaiban keresztül láthatta, a mint Frigyes e dühös nép kezei között kapálózott. »Királyné, ekkép szólottak hozzá a munkások az ajtón keresztül, meg ne kísértsd, hogy akaratum ellenére ide be jőjj, különben gyermeked halál fia. Azon esetben mi is épségben visszaadjuk őt neked, ha te szabadságunkat visszaadod s megesküszöl, hogy épségben s bántatlanul engedsz rögtön távoznunk.«³⁾

Ghiza alapján véve jó anya volt s ez a látvány majdnem örültté tette. Ruháit széttépte⁴⁾ és siralmas jaj-

¹⁾ Quippe cum sibi nullam spem vitae promitterent, macerati diuturnis ergastulis.... U. o.

²⁾ Tunc aurifices infantis pectori gladium imposuere .... Eugip. Vit. S. Severin. Nr. 15.

³⁾ Si quis ad eos absque juramenti praesidio ingredi conaretur parvulum regium transfigerent.... U. o.

⁴⁾ Vestibus dolore conscissis.... U. o.

veszéklések között futkosott az épületnek majd ez, majd amaz oldalára. Összefüggés nélküli beszédében minduntalan előfordult Szeverin neve: »Istennek szolgája, így szólt hozzá, mintha csak jelen lett volna szemei előtt; a te Istened tehát mindig készen áll arra, hogy a rajtad elkövetett legcsekélyebb sérelemért is bosszút álljon, mert ime mostan is méhemnek gyümölcseben büntet engemet.¹⁾« Abban a nyomban követeket is küldött a Duna tulsó oldalára s megparancsolta nekik, hogy lóhalálban nyargalva keressék fel a remetét, bárhol legyen is az, addig könyörögjenek előtte, míg csak meg nem bocsát neki s fia életének meg nem kegyelmez. Sőt azt se várhatta, míg a szent felelete megérkezik, hanem rögtön szabadon bocsátotta a római gyarmatosokat. A mi pedig az aranyműves munkásokat illeti, ezek a fiatal Frigyst egészen törvényes alakban kiállított menedéklevélért cserélték ki, s ekkép aztán békességben visszatérhettek házi tűzhelyeikhez.²⁾ Nehány nap múlva Ghiza, a kiállott rémület következtében még mindig halaványan, férjének s fiának társaságában a remete szobácskájába érkezett, hogy köszönetet mondjon neki s egyszersmind áldását is kérje.³⁾ Ime ilyenek voltak ezen vad lelkek, a kik szenvedélyeiknek a babonás félelmen kívül egyéb zabláját nem ismerték. Midőn e helyen Ghizáról, Faváról s Frigyes-

¹⁾ O serve Dei Severine, sic a Deo tuo illatae vindicantur iniuriæ! Hanc mei contemptus ulcionem, effusis genibus postulasti, ut in mea viscera vindicares. Eugip. *Vit. S. Severin.* Nr. 15.

²⁾ Aurifices protinus accipientes sacramentum, ac dimittentes parvulum, pariter et ipsi dimissi sunt. U. o.

³⁾ Ad servum Dei properans cum marito, monstrat filium quem fatebatur illius orationibus de mortis confinio liberatum, promittens se ejus nequaquam ultra jussionibus obviam ituram. U. o.

ről szóltam, megelőztem ugyan az időrendi sort, de azt kellett tennem, hogy néhány szembeszökő példával kitüntessem a Szeverin és Norikum barbárjai, Itália e leendő urai, a rugiak, scyrek, turcilingek s hérulok közt fennálló összeköttetés természetét.

Abban az időben, a mikor még Flaccitheus élt, egy csapat rugi katona indult szolgálatot keresni az Alpesektől délre eső vidékekre. A mint ezek Szeverin kalyibája táján mendegéltek, letértek útjokról, hogy őt meglátogassák és üdvözljék ¹⁾ A kalyiba alacsonyacska volt, s a látogatók egyike a rendesnél valamivel magasabb termetű levén, csak meghajolva léphetett be az ajtón, s a szobában is csak lehajtott fővel maradhatott fennállva. Harcias külsejű, eléggé fiatal ember volt e látogató, a kinek értelmes és bátor arczkifejezése, piszkos és elrongyollott birkabőr öltözetével sajátságos ellentétet képezett. »Már is nagy vagy, de még nagyobbra növekszel« ¹⁾ mondá neki Szeverin, olyan pillantást lövelve rá, mintha csak a jövőbe látna. A barbár mohón nyelte a szent szavait, a melyek kétségkívül saját titkos gondolatainak feleltek meg, és szinte reszketett örömében, midőn a szent bucsuzóra még ezt tette hozzájuk: »csak folytasd utadat, menj Italiába a rajtad levő durva bőrruhában; nincs már messze az az idő, a midőn a legcsekélyebb ajándék is, a mit barátaidnak osztogatsz, többet ér

¹⁾ Dum se, ne humillime tectum cellulae suo vertice contingeret, inclinasset, a viro Dei gloriosum se fore cognovit. Eugip. Vit. S. Severin. Azt tartom, hogy e latin szöveget *se gloriosum fore* körülírással kell kifejezni, úgy a hogy én tettem. A szentnek Odoakerhez intézett szavai kétségkívül kétértelműek voltak, s egyidejűleg természetnek nagyságára és jövődő hivatásának nagyságára vonatkozhattak. Épen ezt igyekeztem én is kifejezni fordításommal.

majd annál az összes podgyásznál, a mi mostani gazdagságodat képezi. ¹⁾ E katonát Odoakernek hívták, s Edekon fia volt. ²⁾ Erre ismét utitársaihoz csatlakozott ez s örömmel eltelve tartott Italiának s szerencséjének biztos zálogaként őrizte szívének titkos rejtekében annak a prófétának a szavait, a kit az események még soha sem hazudtoltak meg.

HATODIK FEJEZET.

Glycerius. — A keleti gótok kivándorlása.

Orestes szívesen fogadja Odoakert, a ki beáll a császári testőrök közé. — Ki volt ez az Orestes. — Glycerius császárrá lesz. — A keleti gótok odahagyják Pannoniát. — Theodemir és fia Theodorik az Amálok utódja, betörnek Macedoniába; Videmir pedig Italiába. — Glycerius Galliába meneszti a keleti gótokat. — A gallok elégedetlenkednek. — Nepos megérkezik keletről, megveri Glyceriust és szalonai püspökké szentelteti.

473—476.

Odoaker és társai könnyű szerrel akadtak Italiában gazdára. A rugi harcosok férfias magatartását és magas természetét mintha csak egyenesen abból a célból alkotta volna az úristen, hogy a római ujonczállítási bizottságok figyelmét magokra vonják: de különben is a ravennai udvarnál olyan emberre akadtak, a ki mindazoknak született pártfogója volt, a kik Attila kiszolgált katonái közül Róma

¹⁾ Vade, inquit, ad Italiam, vade vilissimis nunc pellibus cooptus, sed multis citra proemia largiturus. U. o. m. f.

²⁾ Odovacer, Odoacer, Odobagar, Odovachar, Otochar. — Odovachar.... pater ejus Aedepon. Anonym. Vales, 716. l.

szolgálatába állani ohajtottak. E pártfogó a pannoniai Orestes volt, a hun ¹⁾ király hajdani titkára, a ki a nyugat-római birodalom császárainak testőrseregében főtisztségre emelkedett.

Mindazon római, vagy barbar kalandorokat összevéve, a kiket az V-ik század, az ó világ nagy kalandorainak e százada szült, egyetlen egynek az élete sem tüntetett fel oly rendkívüli ellentéteket, mint ezé az Orestesé, a ki csak azért került elő Attila sátrai közül, hogy a nyugatrómai birodalom császári trónján a Julius Caesar és Augustus utódjainak sorát fia személyében bezárja. Orestes Illyriának Pettau nevű városában tisztességes vidéki családból származott, de a magáénál hirnevesebbel kötött rokonságot az által, hogy Romulus comes leányát feleségül vette, a kit nemcsak saját tartományában, hanem annak határain túl is tekintélyes személynek ismertek, s a ravennai császárok számos megbizatással tiszteltek meg. Orestes bámulatosan rugalmas lelkületével, melyet semminemű lelkiismereti kétség sem háborgatott, hazafiasságát mindig hazája sorsváltozataihoz tudta alkalmaztatni. Mikor Pannoniát a rómaiak birták, római volt, s barbárrá lett, mikor a hunnok elfoglalták; de mihelyt a szerencse kedvezett, kész volt ismét rómaivá lenni. Minden ügyet, a mire a szükség rákényszerítette, hűségesen szolgált, a szerint a mint azok egymásután következtek. Attilának nem volt nála hűségesebb szolgálja, s a birodalomnak nem volt nála veszedelmesebb ellensége, míg a hunok ²⁾ uralkodása tartott. De a hódító

¹⁾ Orestesre vonatkozólag lásd Priscus *Excerpt. Legat.* — Nem árt annak elolvasása sem, a mit Attila, fiai és utódainak története czimű munkám I. kötetében mondok róla.

²⁾ Lásd Maximin követségét Priscusnál. *Excerpt. legat.*

halálával kötelezettségét felbomlottnak tekinté s vonakodott résztvenni fegyvertársainak küzdelmeiben, hanem e helyett családjával és kincseivel egyetemben Itáliába ¹⁾ telepedett, a hol előkelő módon költötte el azt az osztályrészt, a mi a birodalom kirablásából neki jutott. Midőn eredeti helyzetét ekkép visszafoglalta Attila titkára, ismét jó és hasznavehető rómainak mutatkozott. Nemcsak a császárok ministerei, hanem magok a császárok is kapva-kaptak rajta azon tulajdonságaért, hogy a barbárok szokásait és érdekeit alaposan ismerte. Lassan-lassan azután annyira behizelegte magát bizodalmaiba, hogy egymásután minden terveikbe beavatták, sőt az udvari tisztviselők testületében ²⁾ is parancsnoki állomást nyert, a mi méltán irigyelt és valóban

¹⁾ Anonym. Vales. ad Amm. Marcell. 716.

²⁾ A császár közvetlen szolgálatára a következő hét, illustris rangu udvari méltóság állott, 1. a főkamrás — praepositus — a szent hálószoza prefektusa, a császár személyének közvetlen szolgálatára úgy a nyilvános ünnepélyek, mint a házi teendők alkalmával. Ez alatt volt két comes, egyik a ruhatár, másik az asztal felügyelője. 2. A nyilvános ügyek kormányzója — magister officiorum. — Ez intézte az egész birodalomban mindazon személyek ügyeit, a kik mint udvari tisztviselők úgy magok mint családokra nézve azt a szabadalmat nyerték, hogy a közönséges birák hatósága alól kivétettek. 3. A quae-stor — a császárnak a tanácshoz intézett beszédeinek a fogalmazója. E hivatalt az angol kancellár vagy nagypecsétőréhez hasonlíthatni. 4. A főkincstárnok — comes sacrarum largitionum — az állam összes jövedelmeinek, szertárainak, gyárainak kezelője. 5. A császár magánvagyonát kezelő comes. 6—7. A két comites domesticorum (a palota szolgáló-személyzetének felügyelői.) Ezek voltak parancsnokai azon 3500 főből álló válogatott gyalog- és lovascsapatoknak, melyek a császári palotában őrködtek. Ezek közül két csapatot a belső szobák őreiül választottak ki, s ez előnyös hely a legtöbb érdemeket szerzett katonák megjutalmazására szolgált. Gibbon után a fordító.

fontos állomás volt, mivel azon a lépcsőn mindenüvé fel lehetett jutni.

Orestes elmúlt életének kalandjai és összeköttetéseinél fogva többféle hasznos szolgálatokat tehetett az állam részére; s ime a mi mindnyája között a legfontosabb volt, valami úton-módon csakugyan kezére is került. A nyugatrómai birodalom életének s halálának kérdését akkoriban hadseregeinek összetétele képezte. Jóllehet ezúttal nem arról volt többé szó, mint Marc-Aurel vagy Probus idejében, hogy a nemzeti elem az idegennel oly eszélyesen elegyíttessék benne, hogy a túlnyomó befolyás mindig az első számára biztosíttassék; az ellentétek egyszerű kiegyeztetésének ideje rég lejárt s a nyugatrómai birodalom kormánya már lemondott arról, hogy zászlói alatt valaha idegen katonaságnál egyebet is lásson. A kérdés ezúttal a körül forgott, hogy ez idegen katonaság Italia szívében hadsereget, vagy népet alkosson-e. A barbár zsoldosoknak egy népből való toborzása e nép főnökének vagy királyának közvetítésével, a ki egyúttal római fővezér is, kétségkívül nagy előnyökkel, a megszerzés könnyűségének és nagyobb összetartásnak előnyeivel kínálkozott, de a Ricimer esete Italiában s az Asparé Konstantinápolyban egész meztelenségében feltárta az ily rendszer hátrányos oldalait, a mely kikerülhetetlen következményül a császárok függő állapotát s a császári tekintélynek a barbár patriciusi méltóság előtt való meg alázkodását vonta maga után. E bajnak orvossága, és pedig nem valami hathatós orvossága, az ujonczozás módjának megváltoztatásából állott, ha nem is az egész hadsereg, de legalább a csapatok egy részére nézve; továbbá többfelé kelle osztani a parancsnoki hatalmat, vetélkedést kelle a rangon a főemberek között előidézni, egyszóval, meg kelle semmi-

síteni a császár javára a katonai kormánynak azt az egységét és gyakori esetben örökölhetőségét, a mi a római hadsereg vállalkozóinak, a barbár patriciusoknak hatalmát képezte.

A kelet-római birodalomban sikerrel végezte Leo ezt a munkát. Az által, hogy a testőrségét a kancsal Theodorik és Aspar szövetséges gótjainak ellenségeiből, az isauriaiakból ujonczoztatta s hogy e testőrségnek parancsolójává a később vejévé lett isauriai Zénót tette, nemcsak magát menthette meg, hanem a trón közeléből elűzhette azt az Ardabur katonai uralkodóházat, a mely a keleti birodalom fölött már fél század óta zsarnokoskodott. Annyi bizonyos, hogy a nyugati birodalomban nem akadt az alattvalók közt egyetlen egy olyan népség sem, a melyet harczy erő dolgában Isauria vad néptörzseivel összemérni lehetett volna: de rómaiak híján barbárokat lehetett a barbárokkal szembe állítani s a császári testőrségre nézve oly toborzási módszert állapítani meg, a mi a Ricimer hatáskörébe ne tartozzék. Ugy tetszik, hogy épen ezt az eszmét forgatta elméjében Anthemius, sőt romlását is egyenesen ez okozta. Azt látjuk legalább, hogy ez időtájban egész hadcsapatokat, főleg pedig a testőrséget egyénenként vagy apróbb csoportokban besorozott rugiakból, herulokból, scyrekől, turcilingekből s alánokból ujonczozták s e különböző fajokhoz tartozó, és római tisztek parancsnoksága alá helyezett csapatok alkották minden valószínűség szerint azt a katonaságot, a mit *nemzeteknek*¹⁾ neveztek. Ezek nem képeztek többé egynemű tömeget, egy

¹⁾ *Gentes*, — *Diversarum gentium auxiliarii*. Jornan. *R. Get.*, 46. *Turcilingorum, Scirorum, Herulorum turbae*. *Id. Regn. succ.* — *Odovacer rex gentium*. U o. — *Aliquanto ante Romani Sciros, Alanos et alias quasdam gentes gothicas (barbaras) in societatem adsciverant*. Procop. *Bell. goth.* I. 1.

népet, mint a Ricimer seregé, melyet saját királya adott bérbe a császárnak, hanem csak olyan csapatot, a melynek zsoldját közvetlen a császár fizette s a mely hű maradt hozzá még akkor is, midőn a háboru kitört közte és patriciusa között. Valójában azt látjuk, hogy alattomban ezen átalakuláson ment keresztül a római katonaság Anthemius uralkodása alatt. Orestes egyenesen rátermettnek látszott ezen átalakulás keresztülvitelére, mint a ki a barbárok érdekeit, szokásait, egymásközötti barátságos vagy ellenséges viszonyait legjobban ismerte s a kit ez utóbbiak is úgy tekintettek, mintha csak saját vérükből való lett volna. Alig csalódunk, ha azt hiszszük, hogy őt eleintén Anthemius ilyenféle megbízatásokban részesítette s a pannoniai kalandor eme kizárólagos hasznosságának köszönhetette azt, hogy az udvar kiváló kegyével halmozta el s az udvari tisztek között állomással kínálta meg. Ekként az az iródeák, a ki Attila hadseregeinek névjegyzékeit vezette, a Caesárok testőrségének ujonczozási főtisztjévé lett.

E körülménynek köszönhetette Odoaker, továbbá azon kiváló előszeretetnek, melyben az napságtól fogva a rugi, herul és turciling ujonczok részesültek, hogy doryphoros vagy dárdahordó minőségben a testőrcsapatok közé abban a nyomban beléphetett. Sőt Orestes személyes szolgálatára egyenesen maga mellé vette őt; a hagyomány azt tartja, hogy fegyverhordozója lett volna.²⁾ Edekon fia ily alárendelt helyzetben vett részt azokban a polgárháborukban, a melyek Anthemius bukását idézték elő; a mire nagy ha-

¹⁾ És σὸς βασιλέως δορυφορός τελών. Procop. Bell. goth., I. 1.

²⁾ Armiger. Antiqu. docum. ap. Cochlae. Vit. Theodor. M. cum notit. Periskioeld. Stockholm. 1699.

marsággal következett Ricimernek és az ő méltó pártfogoltjának, Olybriusnak halála is. E háboru kétségkívül nem egy ízben szolgáltatott alkalmat a fegyverhordozónak arra, hogy élénk eszét és bátorságát kitüntesse: legalább a palotaőr-ség, a suévek ez ellenségei közt, oly népszerűsége tette szert, a mi által már egyszerű közkatona korában is fontos személyiséggé nőtte ki magát.

Olybrius halálára újból interregnum következett, a mely Italiát oly elgyengült, oly elcsüggedt állapotban találta, a minőbe az előtt még soha sem jutott. A nyugati birodalom patriciusi méltóságát Gondebaud, Ricimer unokaöccse, e tekintélyben és érdemekben egyaránt szűkölködő s az itáliaiak előtt majdnem ismeretlen férfiú örökölte, a kinek se tehetsége, se nagyravágyása nem volt arra, hogy őket kormányozza. Az ő vágyainak netovábbja abból állott, hogy testvérein mentül teljesebb boszút állhasson, kised gallo-burgund királyságába való diadalmas visszatérése által, a honnét ezek elűzték. Szeme folyton Gallián függött, a melyet cselszövényeivel még azután is folyton gyötört, a miután fegyvereivel szétmarczangolt, s folyton leste az alkalmat, hogy oda visszatérhessen, sőt képzeletben már szinte előre éldelte a boszúállás és vérontás gyönyöreit. Ilyen volt az a diktátor, a kire Olybrius a nyugatrómai birodalom sorsát bízta s a ki ezúttal épen azon jártatta az eszét, hogy hol vegyen császárt számára. Mert azt meg kell vallanunk, hogy őt a természet nem úgy alkotta, hogy a trónra vágyókban bizalmat tudott volna gerjeszteni maga iránt. Ime csodák csodája, négy hónap eltelt a nélkül, hogy egyetlen egy is jelentkezett volna abban az országban, a melynek a legigénytelenebb embere ép úgy mint a leghiresebb, azt hitte magáról, hogy a caesari szerepet a sors neki is osz-

tályrészeül szánta. Gondebaudnak, valószínűleg türelme fogytán, a legutóbbi császár testőrparancsnokára, Glycerius¹⁾ comesre esett választása, a ki a bibort előléptetési fokozat gyanánt fogadta. Ezt eleintén saját katonái kiáltották ki császárnak Ravennában, de később minden ellenkezés vagy habozás²⁾ nélkül követték példájokat a többi hadtestek is, mivel a politikai közöny, vagy talán még inkább a pályázók hiánya, a hadseregben minden cselszövény és pártviszály keletkezésének bevágta az útját.

Glycerius itáliai, sőt minden valószínűség szerint liguriai születésű volt, a hol egy ily nevű család szerepel a közhivatalnokok sorában. Egy Glycerius, mint szent Ambrosius ötödik utódja, 438-ban a szépségnek és szentségnek kettős hirneve mellett kormányozta a milanói egyházat. Ennek képe e székváros püspökeinek arczképcsarnokában rózsás arcú, jámbor szüzet mutatott püspöki süveggel fején s pásztorbot helyett királyi pálczával kezében; a mi kétségkívül eléggé sajátságos látvány.³⁾ A Glycerius-háznak bölcsője ugyilátszik Pávia volt, s midőn az új fejedelem trónra lépett, anyja valószínűleg a család birtokain e város határában lakott. A mi magát a császárt illeti, a történet és a kortársak egész elütőleg ítélnek felőle. Némelyek bizonyos

¹⁾ Glycerius, domesticus, a Patricio Gundibaro, imperator efficitur. *Hist. Miscell.* XV. 5. Apud Ravemam. Jornan. *R. Get.*, 45.

²⁾ Totius voluntate exercitus. *Hist. Miscell.* XV. 5.

³⁾ Suffusus minio, perque optima facta rubescens

Virginei vultus Glycerius sequitur. . . .

Candentem crocca gestans aspergine frontem,

Laeta verecundis tinxerat ora notis.

Adeptus sceptrum tribuit quod testis imago.

Ennod. *Carm. de Venerab. Glycerio Episcopo.*

érdemet ¹⁾ elismernek benne, a mit szerény helyzetben elégségesnek tarthatnánk: mások ellenben bitorlónak és nyomorult zsarnoknak mondják. ²⁾

Alapjában véve Glycerius közepszerű egyéniség volt s egy még közepszerűbbnek szolgált eszközeül. ³⁾ Az a körülmény, hogy a hadsereg egyhangulag mellette nyilatkozott, a senatus és Róma városának beleegyezését is maga után vont; hanem több város, különösen a liguriaiak, tiltakoztak megválasztatása ellen. De mindnyájok közül kiváltképen Pávia tünt ki heves ellenszegülése által, a mely a püspöki megye némely pontjain valóságos polgárháboru alakját öltötte fel. Gondebaud választottjának anyját saját palotájában bántalmazták, s a Glyceriusok birtokait valószínűleg kirabolták.

Az ily merénylet, a melyet minden államban példásan szoktak megbüntetni, a római birodalomban főben járó büntetést vont maga után, mivel a császár anyját ép úgy, mint magát a császárt, a felségi jogról szóló törvény védelmezte. A tartományi tisztviselő, mihelyest a rendet helyre állította, csakugyan a bűnösök kinyomozásához is fogott, hogy őket a bakó kezébe szolgáltassa, midőn Epiphanius közbe lépett. Pavia püspöke, megijedve azon megtorló rendszabályoktól, a melyek nyáját fenyegették, mivel igen sokan belekeveredtek közülök a mondott bűnbe: azonnal Ravennába utazott, még pedig könyörgőhöz illő öltözetben. Ott azután felkereste a fejedelmet s a sérelmeket megbocsátó

¹⁾ *Ἀντὶ τοῦ αἰδοῦμαι*. Theophan. *Chron.*

²⁾ *Qui sibi tyrannico more regnum imposuisset*. Jornan. *Regn. succ.* — *Plus praesumptione quam electione Caesar effectus*. *Id. R. Get.*, 45.

³⁾ Ennod. *Vit. Epiph.* 343. lap.

irgalom nevében kegyelmet kért a fiútól azok számára, a kik anyját bántalmazták. A pap szavai és föllépésének ünneplőessége meghatották Glyceriust, s lecsillapították haragját; úgy, hogy rögtön sürgős rendeletet küldött a tartományi tisztviselőhöz, melyben a nyomozás felfüggesztésére utasítja ¹⁾ s ezen eljárására nyomban a vétkeseknek adott bűnbocsánata következett. Ily szerencsés kegyelmi tény szentelte fel azt a kormányt, a melyet a nép kegye nem igen istápol; de az érdem koszorúját ebben az ügyben is Epiphanius nyerte, a kinek pártfogoló tekintélye Italia szerencsétlenségeivel lépést növekedett. Glycerius tehát alattvalóival szemben tanusított szelid bánásmódjával semmit, vagy annál nem sokkal többet nyert, míg külre nézve a törvénytelen állással járó mindennemű kellemetlenségeket kellett elszenvednie. A keleti császár megtagadta tőle elismertetését, a mint már elődjétől is megtagadta. A byzancziumi kancellária szemében Anthemius bukása óta nem volt többé a nyugati birodalomnak császára. A megszakított egyértelműség helyreállítása hova-tovább mind nehezebbé vált; Konstantinápoly azzal vádolta Rómát, hogy kénye kedve szerint sérti meg a római alkotmányt és saját romlásával együtt mindent örvénybe akar taszítani.

E közben, úgy látszott, hogy Szeverinnekegyik jóslata a teljesülés felé közeledik, tudniillik az, a melylyel Flaccitheusnak a keleti gótok nemsokára bekövetkező elköltözését adta tudtára. E nép tanyáján a Szávától a Cettius hegyig s a közép Dunától a Juli-Alpokig mindenfelé nagy izgalom

¹⁾ Supplicante sancto viro, illatam matri a ditionis suae hominibus concessit injuriam; cum apud illum reverentia praefati sacerdotis esset etiam decessore sublimior. Ennod. *Vit. Epiph.* 343. 1.

uralkodott: emberek, lovak, barmok jöttek-mentek minden irányban a szekerektől hemzsegő utakon; az élelmiszereket gyűjtötték, a sátorokat javították, egy szóval minden jel általános kivándorlási szándékukat árulta el. E készülődések láttára a szomszéd népek azon tanakodtak aggódva, hogy a Keletnek vagy Nyugatnak melyik pontjára csap majd le ez a zivatar; s Flaccitheus, a szent szavaiban bizva, a ki őt békességes uralkodással és természetes halállal bízta, készen várta a bekövetkező eseményeket. Az izgatottság még a Duna tulsó oldalán tanyázó szarmatákra is elragadt. De mielőtt ezen kivándorlás elbeszéléséhez fognék, a mely oly súlyos következményekkel járt Italiára és Galliára nézve, tőlem telhető rövidséggel elsorolom azokat az okokat, a melyek a keleti góthokat elébb Pannoniába vezették, azután pedig arra kényszerítették, hogy e hazát elhagyva, új lakóhelyek keresésére induljanak.

Már elmondtam, hogy ez a nemzet, a mint Attila fiaitól elvált s a hunnokat a Netad melletti csata napján legyőzte, miként jött három királya: Theodemir, Valemir és Videmir alatt Pannoniába, hogy ott sátorait felüsse. Akkor mit sem törődött azzal, hogy van-e neki joga arra, hogy a más birtokain ekként letelepedjék, sem azzal, hogy mit szól majd ehhez ennek a tartománynak ura, a keleti birodalom császára. E tárgy fölött csak később kezdett töprengeni, midőn a tartományt kimerítette s pénzéből kifogyott, a mikor megkivánta azt az évi segély-összeget, a melyet a birodalom kötelékébe fölvetett szövetséges barbárok élveztek. Egy napon tehát az jutott eszökbe a keleti gót királyoknak, hogy ők a felső és alsó pannoniai tartományoknak nem törvényes birtokosai: ennél fogva követséget küldöttek Konstantiná-

polyba ¹⁾ a mely e két földterület szabályszerű átengedése mellett, még a római nép szövetségének czímét is kérje számukra, a mivel rendesen tisztességes tartásdíj utalványozása is szokott járni. E kérelmökkel Marcianus császárnál, a ki akkor a keleti birodalom fölött uralkodott, nem sokra boldogultak. Minthogy e két tartományának elvesztésébe már belenyugodott a császár, nem igen kapott az alkalmon, hogy még tartásdíjjal is ellássa azokat, a kik birtokaitól megfosztották, ennél fogva különböző ürügyek alatt kibujt a keleti gótok késedelmes meghódolásának elfogadása alól s küldötteiket egyik határidő után a másikkal biztatgatva, utóvégre is elutasította.

Szerencsétlenségére ez idő alatt megtanulták azok, hogy az efféle ügyekkel hogyan szoktak elbánni Konstantinápolyban. E követek ugyanis egy, saját nemzetökből való emberrel találkoztak itt, a ki mint egy kis jelentéktelen néptörzsnek feje, a mely nép körülbelöl egy század óta Thráciában tanyázott, fegyvereit a körülményekhez képest majd a császárnak, majd a császár ellenségeinek adta bérbe s ekként a rómaiak pénzéből daskálkodva élt, s az udvarnál fontos személyiség gyanánt szerepelt. E keleti gót főnök nem dicsekedhetett azon szerencsével, hogy mint Theodemir és testvérei, az amálok királyi nemzetségéből származott volna; biz ő nem egyéb volt kalandornál, Aspar teremtménye és támasza, a kinek távoli rokonát vette feleségül. Valódi nevén Theóderiknek ²⁾ vagy Theodoriknak, Triar fiának hitták, de rendesen csak gúny nevén *kanicsalnak* nevezték

¹⁾ Missa legatione ad imperatorem. Jornan. *R. Get.* 52.

²⁾ Vident Theodoricum Triarii filium, et hunc de genere gothico, alia tamen stirpe non Amala procreatum, omnino florentem cum suis. Jorn. *R. Get. id. h.*

kiszúrt szeme miatt, a mi őt egészen csúffá tette. Az ez idő szerint a császár szolgálatában álló kancsal a császári kincstárból igen jelentékeny segélyösszeget húzott. A főváros kapuiban tanyázva, melynek kulcsai úgyszólván nála álltak, tetszése szerint majd szélcsendet, majd zivatart idézett abban elő. Beleártotta magát minden cselszövénybe s titkos szövetségbe, támaszával csalogatta a nagyravágyókat, úgy hogy árulásaiból még több hasznot húzott, mint hűségéből.

Megeshetik, hogy Theodorik, a Triar fia csupa szánelomból e követek iránt, a kik alázatos kérelemmel esdekeltek azért a kegyért, a mit neki az erőszak szerzett, szintén közreműködött arra, hogy ezek mint a féle ostoba és mihaszna emberek elutasíttassanak. Bármint legyen is a dolog, annyi bizonyos, hogy Theodemir és testvérei küldötteiknek elbeszélésére iszonytató dühre lobbantak. A római politika eljárásában legjobban bántotta őket az, hogy Triar fiával szemben háttérbe szorítottak. Szerintök annál nagyobb sérelmet senki sem követhetett volna el rajtok, mint a minő az volt, hogy tőlök, az Ámal királyok utódaitól, megtagadtatott az, a mit egy ily kalandornak önkéntesen megadtak. Fegyvert is fogtak tüstént s megrohanták és elpusztították Moesiát; majd átcsaptak Thráciába, sőt fenyegették már Konstantinápoly ¹⁾ közvetlen környékét is. Midőn a byzancziumi kancellária fölszámította, hogy ez a pusztítás mennyijébe került a birodalomnak, arra a gondolatra jutott, hogy többet nyerne azzal az állam, ha tartásdíjjal látná el a gótokat, ennél fogva Leo, Marcianusnak a császári trónon utóda, egyezkedésbe ereszkedett velök. Az alku azokon a romokon folyt, a melyek a gótoknak iménti dúlásaiból kelet-

¹⁾ Illico furore commoti arma arripiunt. . . . Statim Imperator animo mutato. . . . *Jorn. R. Gët.*, 52.

keztek. De azért nemcsak bevétettek a szövetséges segítő társak közé, hanem föl vételük a kérésöket megelőző időre visszahatólag eszközöltetett, az által, hogy tartásdíjuk azon időtől fogva tétetett folyóvá, a midőn a Duna mellett megtelepedtek. Igy lettek a keleti gótok a birodalom szövetségeseivé. Viszontag ők is kötelezték magokat, hogy nem mozdulnak ki többé állandó tanyáikról, hogy csak is a császár szolgálatában fognak fegyvert, hogy csak annak a barátait tekintik barátaiknak, ellenségeit pedig saját ellenségeiknek. De Genserik javára még is kötöttek ki egy kivételt¹⁾ a ki nem elégedve be azzal, hogy Attilát a rómaiak ellen való háborúra ösztönözte, most meg a gót királyokra vetette szemeit, azt remélve, hogy azok által majd újból előidézheti azt a jó alkalmat, a melyet a hun király elszalasztott.

A szövetkezési szerződések ezen szokásos föltételeihez Leo még egy, szerinte lényeges, kivételes függelék is csatolt, a mi abból állott, hogy Theodemir az Amalok legidősebbje s a keleti gót királyságnak a kül hatalmakkal szemben való képviselője, hűség-esküjének biztosítékául adja által neki fiát.²⁾ Theodemirnak a gót törvények értelmében nem volt ugyan törvényes felesége, de Erelevia nevű ágyasától, a többi gyermekeit nem említve, volt neki egy Theodorik nevű fia, a ki akkor éppen nyolczadik életévébe lépett.³⁾ Ezt követelték túsul a rómaiak. Theodemir gyöngéden

¹⁾ Malch. *Excerpta de legat.*

²⁾ Quamvis de Erelieva concubina, bonae tamen spei puerulus. *Jorn. R. Get.* 52. *Alias Arilieva.*

³⁾ Qui jam annorum septem incrementa conscendens, octavum intraverat annum. *Jorn. R. Get.* 53. Ez a név latin és görög kutfőkben *Theuderichus*, *Theoderikus*, *Theodoricus* Θεωδερικός, alakban fordul elő; a német forrásokban pedig *Theodric*, *Dietrich*, *Thiodrek*, *Thiodrikr* képen. — *Thiod*, *theod* = nép; *rikk* = hatalmas.

szerette gyermekét; s gyöngédsége következtében az egész alku majdnem dugába dőlt. Ő ugyanis e követelésre tagadólag akart válaszolni, bárminő következményeket vonjon is eljárása maga után, midőn a megrémült keleti gótok testvérét Valemirt küldték hozzá, a ki a Száva partján levő székhelyéről azonnal a Pelsod tava melletti királyi szállására sietett. A családi tanácsban, ép úgy mint a hadi tanácsban, a Valemir szava döntött, rábeszélő tehetséggel párosult bölcs tanácsainál fogva. Sőt személyes tekintélyét az a bizodalom is emelte, a melylyel hajdanán Attila megtisztelte. Ő azután hathatósan figyelmébe ajánlotta testvérének a keleti gót nép érdekeit, saját óhajtasát és királyi méltóságukkal járó felelősségöket. A nép érdekének nem kelle-e hathatósabban szívökhöz szólnia, mint családi érzelmeiknek még ha a legkedvesebbek volnának is azok? ¹⁾ Theodemir, sürgetéseinek engedve, átadta neki a gyermeket, a kit azután ez rögtönösen a császári meghatalmazottak kezébe szolgáltatott. ²⁾ Ez a körülmény, a melyet a hivatalos jegyzőkönyvbe beigtattak, a görög írókat abba a tévedésbe ejtette, hogy a fiatal Theodorikot Valemir fiának tartsák. A legtöbbben csakugyan ezt a jelzöt csatolták nevéhez, hogy a másik Theodoriktól, a Triar fiától megkülönböztessék. A történetírók a gyermeket szeretetreméltónak, és csinosnak mondják; Leónak valósággal annyira meg is tetszett, hogy elhatározta, miként saját palotájában, a császári család tagja-

¹⁾ Quem dum pater cunctatus daret, patruus Valemir exstitit supplicator, tantum ut pax firma inter Romanos Gothosque maneret. *Jorn. R. Get.* 52.

²⁾ A Valemire ejus patruo obsidem (imperator) accepit. *Hist. Miscell.*, XV. ap. Mur., I.

képen nevelteti föl. ¹⁾ Itt tanulta meg azután Italia jövőendő királya magoktól a rómaiaktól azt a mesterséget, hogy mint győzze le s mint kormányozza majd őket.

A szövetség-szerződés kétélű fegyverré vált a gótok kezében, a melylyel egyenlően retteggették a barbárokat s a római tartományok lakosait. Ha a tanyáikkal szomszédos barbár népek Pannoniába, Dardániába, Moesiába léptek, vagy ha mint a suévek szokták, elkalandoztak Dalmatia távolabbi vidékeire: a gótok egy darabig eltűrték, hogy raboljanak, de azután mikor nem is várták volna, rájuk rohantak, szétrebbentették őket s elvették tőlök a zsákmányt — mely az Amalok kincstárába vándorolt: így védelmezték ők a római birodalmat. Hasonlatosképen midőn a herul, rugi vagy alaman harczosok falvaiktól távolra eső kalandra merészkedtek: akkor meg azoknak védetlenül maradt táborhelyeit rohanták meg sebtiben a gótok, s rabul vitték magokkal gyermekeiket és aszonyaikat, s azután e kiváló fontosságú szolgálataik fejében jutalmat követeltek a tartományi lakosoktól. Ha pedig ezek a pénzküldéssel késlekedtek, valamelyik városuk kirablásával elégiték ki követeléseiket. Minél gazdagabban jövedelmezett nekik ez az állítólagos pártfogó szerep, annál kényesebbekké váltak a gótok a római becsület dolgában. A germánoknak, hunoknak, szarmatáknak, egyszóval a Duna mindkét partján lakó barbároknak meggyűlt velök egymásután a bajuk. Az alamanok és rugiak legtöbbet szenvedtek tőlök; a suéveknek hatalmuk megtöretését kelle megérniök s a herulok majdnem teljesen megsemmisítették. ²⁾ Mihelyt a Duna annyira befagyott, hogy

¹⁾ Quia puerulus elegans erat, meruit gratiam imperialem habere. *Jorn. R. Get.* 52.

²⁾ *Jorn. R. Get.* 53. s követk.

a szekerek és lovasok átmehettek rajta, azonnal a szarmatákra került a sor.¹⁾ Akárhányszor üzték s hajhászták ezeknek néptörzseit a gótok egész a Kárpátok magas völgyeiig. Ez a mesterség felette fölgazdagította őket, de gazdagságuk terméketlen maradt, mert az erőszak által gyűjtött szerzeményt a dorbézolás csakhamar fölemésztette.

Az elkeseredés utóvégre szövetezésre ösztönözte e népeket, a mikor viszont ők törtek be Pannoniába, a hol azután busásan visszafizették üldözőiknek az okozott pusztításokat. Több ízben egyenlő szerencsével mérköztek meg a szövetezettek a gótokkal. A Száva partjai mellett vívott egyik csata alkalmával, midőn Valemir király csapatai előtt végig nyargalt, hogy azokat a csatára feltüzelve, ennek a lova felbukott, s lovagját földre terítette. Valemirnek annyi ideje sem maradt, hogy fölkelhessen, mire az ellenséges lovasság átnyargalt fölötte, úgy hogy ott maradt a földön a lovak patái által összetiporlatva, s dárdákkal keresztül kasul szurkáltatva.²⁾ A gótok csatarendje áttörtetett s már közel voltak a szétszóratáshoz, midőn királyuk holttemének megpillantására bátorságuk némileg visszatért. Összeszedelőznek tehát, helyt állanak, s kétségbeesett erőlködéssel visszafoglalják a csatát. Ez a csatanap, mely a dunamelléki barbárok évkönyveiben méltán híres, a scyrek kiirtásáról vált emlékezetessé. E néptörzsből csak egy kis

¹⁾ Istius modi fluvius ita rigescit, ut in silicis modum vehat exercitum pedestrem, plaustraque et triaculas, vel quid quid vehiculi fuerit. U. o. 55.

²⁾ Rex eorum Walemir dum equo insidens ad cohortandos suos ante aciem curreret, proturbatus equus corruit sessoremque suum dejecit; qui mox inimicorum lanceis confossus.... U. o. 53.

gyenge töredék maradt fenn, a mely Italiába vándorolt ¹⁾ mivel az Alpok északi felén szégyenlett többé mutatkozni. A következő évben a suévek, rugiak, gepidák és szarmaták újabb szövetezete jelent meg Pannoniában s az amalokat végső tusára szóllította föl, a melynek sorsa a Bollia vize mellett dőlt el. Győztesek a gótok maradtak. »Az ellenség vérétől előntött síkság, ekkép szól Jornandes történetirő, majdnem oly borzadályos írásmóddal, mint a minők hőseink haditettei, bibor tengerhez hasonlított, ²⁾ a mely fölött dombok gyanánt emelkedtek a fegyverek és holttesteknek halmai. Az összeszámlálás alkalmával tizezernél több holttetemre akadtak. E látvány leirhatatlan örömmel töltötte el a gótokat, mert ezen páratlan öldökléssel fényes boszút állottak királyuk legyilkoltatásáért s a nemzetökön elkövetett sérelmekért.« ³⁾

Valemir halála némi változást idézett elő a gótoknál. Az amalok között Valemir képviselte a hősi elemet s midőn testvérei megosztottak azon törzsek felett, a melyeknek ő volt a főnöke, Theodemir, a kinek a legnagyobb rész jutott, érezni kezdte, hogy fiatal és tevékeny segítőtársra volna szüksége. Különben is legjobban szeretett fivérének halála, érzelmi világában, nagy ürt hagyott maga után. Azt ohajtotta tehát, hogy bárcsak viszont láthatná azt a fiát, a kitől oly nagy lelki fájdalommal vált meg, s a ki tiz év óta, távol tőle, Konstantinápoly falai közt tartózkodott; ennél fogva esde-

¹⁾ Jorn. R. Get. 55.

²⁾ Adeo est campus inimicorum corruentium cruore madefactus, ut rubrum pelagus appareret. U. o. 54.

³⁾ Quod Gothi cernentes ineffabili exaltatione laetantur, eo quod regis sui Walemiris sanguinem et suam injuriam, cum maxima inimicorum strage ulciscerentur. U. o.

kelve kérte őt vissza Leótól. Ez utóbbi, a ki akkor épen a Genserikellen való fegyverkezésben fáradozott (akkor készült arra a szerencsétlen vállalatra, melyet Basiliskus megvásárolható jelleme buktatott meg) mindenekelőtt a keleti gótokkal kívánt kiméletesen bánni, a kiknek a vandalokkal való szoros szövetségi viszonyáról tudomással birt, mivel ezek a birodalom belseje ellen könnyen alattomos támadást intézhettek volna, a mi terveire nézve végzetessé válhat. Akármint szeretete volna tehát, a jövőendő eshetőségekre való tekintetből, az oly becses túszt, mint a minő Theodorik volt, továbbra is keze ügyében tartani, nem merte az amál király kérését visszautasítani, hanem jó képpel nyelve le a keserű falatot, fiát gazdag ajándék kíséretében visszaküldötte.

Erelevia elsőszülött fia, atyjától s anyjától elszakadva nőtt fel. Mint gyermek távozott tőlök s mint férfi tért vissza hozzájuk, mert a mint Jornandes mondja, tizennyolczadik életévét már betöltötte.¹⁾ Ha a középkori költészet által fentartott hagyományoknak hihetünk, Theodoriknak zöldbe átmenő kék színű szemei voltak, a melyeknek fekete szemöldöke különösen élénk fényt kölcsönzött. Arczkifejezése kellemes, vidám volt, sűrű; vörhenyeges haja csigákban omlott vállaira, arcza sima, szakálltalan.²⁾ Termete a nélkül, hogy óriási lett volna, a közönséges emberi magasságot

¹⁾ Jam adolescentiae annos contingens, expleta pueritia, octavum decimum peragens annum. Jorn. R. *Get.* 55.

²⁾ Oculos habebat caesios, superciliis nigricantibus decoros, haud parum gratiae conciliante etiam coma, quam prolixam et eximiam alebat, in rutilantes cinnos globulosque implexam. Barba vero ei nusquam crescebat. 241. l. V. ö. Raszmann. *Deutsche Heldensage* Hannover 1857. *Wilkin. Sag.* ap. Cochlac. Not.

meghaladta. Erőtéljes, szilárd karjait fatörzshöz lehetett volna hasonlítani, a melyeket akarata ellenére senki be nem birt hajlítani, ¹⁾ Még a legügyesebb emberek között is ritkította párját az idomítatlan ló megzabolásában, a lándzsadobásban, a nyíllal vagy gerelylyel olyan cél eltalálásában a melyet már szemmel is alig lehetett távolsága miatt megkülönböztetni. Theodorik a keleti Rómából nemcsak a rómaiak gyengéinek és vétkeinek ismeretével tért vissza, hanem azon mesterségekével is, a melyek legyőzésekre képessé tették. Ismeretei nem terjedtek tovább. Teljes életében írástudatlan, tudományos képzettség nélküli ember maradt ²⁾ s később midőn a szerencsének tetőpontjára hágott, minden igyekezete mellett sem birta megtanulni, hogy nevét leírja. Neve aláírására egy kivágott arany lapot használt, melynek üres vonalait toll vagy ecset segélyével töltötte be. De ha valami barbár természetében gyökerező csökönyösség megakadályozta is a fiatal amalt abban, hogy a polgárisult népeknél mindennapos műveltségi fokozatra eljuthasson, e helyett kárpótlásul ritka értelmi tehetséggel, s annak ösztönével birt, a mit nem tudott, s oly politikai lángésszel, hogy annak segítségével a rómaiak tudományában magasabb hatalmi tényezőt birt felismerni annál a kiváló katonai előnyüknél, a mit elvesztettek. E belátás, ezek a meggyőződések, a melyek a fiatal Theodorik elméjében még homályban rejtőzködtek, életkörülményeivel együtt fokozatosan

¹⁾ Lacerti stipitis in molem crassi, ac lapidis instar obfirmati. Wilk. S. U. o.

²⁾ Rex Theodoricus illiteratus erat, et sic obruto sensu ut in decem annos regni sui quatuor litteras edicti sui discere nullatenus potuisset. Anonym. Vales. in Amm. 722. lap. Qui litteras ne auditu quidem attingerat. . . . Procop. Bell. Goth. 1.

fejlődtek ki s később oly főnökké tették, a ki ritkítá párját, oly fejedelemmé, a ki uralmának és nemzete nagyságának kettős érdekében a polgárisultság erőit a barbárságéival egyesíteni képes volt.

De még ebben a perczben nem törődött Theodorik ily messze jövővel. A barbár élet, a melybe visszakerült, tette-
erejét egészen felvillanyozta; s a mint fiatal heve átjárta a keleti gót csapatokat, a melyek öreg királyaik alatt egészen elpetyhültek: lassanként mindnyájan szinte megfiatalodtak. A Theodemir seregében található összes kalandvágó fiatal-ság az ifju ember köré csoportosult, s e párthiveinek száma mintegy hatezer főből álló fegyveres népségre rugott.¹⁾ E hadcsapat élén, a mely az eszélyességet ép úgy, mint a félelmet, csak hirből ismerte, Theodorik a gót névre hirt hozó, de biztosságát néha veszélyeztető kalandok lánczolatát hajtotta végre. Többnyire Theodemir tudta nélkül fogott vállalataihoz, a ki azután csak a sikerből értesült rólok. Ebből az egyből megítélhetjük, hogy milyenek lehettek ezek a kalandok.

Egy éjszaka hűséges hadcsapatával a Pelsod tava partjairól útra kelvén Theodorik, elérkezett a Duna part-jára s azon uszva átkelt. Majd ovatosan a szarmaták kirá-lyának Babainak tábora felé irányzá lépteit, a mely közel a folyamhoz, annak jobb partján volt felütve.²⁾ A meglepe-tés sikerült: a még alvó Babait sátorában megölték, nejeit, gyermekeit kincseit elrabolták s a győztes csapat, diadalmi menetben, liszonytató mennyiségű zsákmánynyal megrakodtan

¹⁾ Ex populo amatores sibi clientesque consociavit, paene sex millia. Jorn. R. Get. 55.

²⁾ Inscio patre, emenso Danubio, super Babai Sarmatarum re-gem discurrit. . . . familiamque et censum depraedans. . . . U. o.

tért vissza a gótok tanyáira. Senki sem mert kárhoztatólag nyilatkozni e gyönyörű és hasznos hadi tett felől, a mely a mint mondták, a római becsületért való boszuállás okából hajtatott végre; mert Babai csak az imént verte meg a keleti császárnak egyik vezérét, s Dácziaát embereivel kiraboltatta. Idáig tehát csak rendjében lett volna a doleg, de a római becsület megboszulója nem szolgáltatta vissza Dáczia lakosainak a Babai rablásainak gyümölcséből eredő zsákmányt, sőt midőn valamivel később ugyanezen szarmatáktól a Szingidon nevű erősséget, a mely a birodalomnak a Száva felől előbástyaúl szolgált, visszafoglalta, nemhogy által adta volna ezt a császárnak, hanem inkább keleti gót helyőrséggel rakta meg. ¹⁾ Ime ilyenek voltak e Konstantinápolyban növekedett barbárnak első haditettei; már ezekből is bátran himet varrhatunk későbbi életére. A nyugoti birodalom jövődő ura ekkép fejlődött ki mind jobban jobban, ellenségeinek vakmerő és gyümölcsöző megrohanásai által; a barbár hadi fegyelem a zsákmány halmok láttára elnémult, s az atyának titkos öröme a király szigoruságát teljesen lefegyverezte.

A dolgok ilyenén folyama mellett csakhamar semmi rabolni való nem akadt a szomszédságban; s a mint a háboru nem táplálta többé a gótokat, lassanként beköszöntött az elégedetlenség, azután a nyomor s végre az éhség. »Kifogytak élelmi szereikből s ruházatjokból, azt mondja e nép történet írója, úgy hogy átkozni kezdték a békét.«²⁾ Minden-

¹⁾ Non romanis reddidit, sed suae subdicit ditioni. Jornand. *R. Get.* 55.

²⁾ Minuentibus deinde hinc inde vicinarum gentium spoliis, coepit et Gothis victus vestitusque deesse: et hominibus, quibus dudum bella alimoniam praestitissent, pax coepit esse contraria. U. o. 56.

felől panaszok hallatszottak királyaik ellen s végre egy nap az éhező sokaság nagy fegyvercsattogás és kiabálás közt Theodemir lakása felé tódult: »mi menni akarunk innét, mondák neki a lázongók, vezess bennünket a hova akarsz, csakhogy rögtön induljunk!« ¹⁾ A helyzet aggasztó volt. Theodemir magához hívatta testvérét Videmirt, s a két király azon tanakodott, hogy az adott körülmények között, minémü üdvös határozatban állapodhatnának meg. Nagyobb biztosság okáért még nemzetök szokása szerint a sorsot is megkérdezték: a sors az elutazás mellett nyilatkozott. Minthogy pedig az egész keleti gót népségnek egy tömegben, ugyanazon az úton s ugyanazon helyek felé való haladása a kivándorlást nehezé, sőt veszedelmessé is tehetné volna: abban egyeztek meg, hogy külön válnak s mindegyik különböző irányban vezeti el a maga népeit. Italia és Görögország, e két egyenlő távolságban, kezök ügyébe eső országok között választhattak. Theodemir arra biztatta testvérét, hogy Italiát válaszsza, mert azt az agg király szava szerint, olcsó árért megszerezheti, a mi azt mutatja, hogy e barbárok nagyon jól tudták, hogy a világ ezen királynéja mily tehetetlenségbe süllyedt. Ő mint erősebb fél az erősebb birodalmat választja osztályrészéül, s a Valemirénél sokkal nagyobb számú népével szembeszáll a keleti birodalom hadseregével ²⁾ s elfoglalja Görögországot. Az amál királyok ebben a tervzetben állapodtak meg. Csak az volt tehát hátra, hogy a költözködéshez hozzá készülődjenek. Ezt is elintézték s néhány hét alatt az egész nemzet talpra kerekedett.

¹⁾ Cum clamore magno accedentes erant, quacumque vellet ductaret exercitum. Jorn. R. Get. 56.

²⁾ Qui accito germano, missaque sorte, hortatus est .... Ipse vero seu fortior ad fortius regnum accederet. Jorn. R. Get. 56.

Legelsőben Theodemir indult útnak. A Pelsod tava mellől a Száva felé törekedett, a melyen minden akadály nélkül átkelt. Jó eleve tudtokra adta ugyanis a római őrta-nyák katonáinak s a folyam mentén megtelepült szarmata gyarmatosoknak, hogyha a legkevesebb is ellenállni merész-kednek: az utolsó emberig levágatja őket.¹⁾ A rómaiak és a szarmaták egyaránt értettek a mondott szóból s különben is meg lévén győződve a felől, hogy esztelenség lenne ily roppant nagy sokaságnak ellene állniok: ezek karókkal megerősített táboraikba, amazok värerősségeikbe zárkóztak, s a gótok minden bántalmazás nélkül huzódtak el mellettök. A Száva partjaitól Theodemir egyenesen Naissának, Dacia belső vidékei fővárosának s a keleti Illyria kulcsának vette utját, s miután azt meglepetéssel elfoglalta, saját megerő-sített helyévé tette. Ekkép Nagy Konstantin hazája azok-
nak a germán királyoknak szolgált hadászati alap pontjául, a kiket ő a trieri czirkuszban a római katonaság mulattatá-sára a vadállatok elé vettetett. A gót király fiát vette maga mellé társul, hogy vele a hadi fáradalmakat megoszssa;²⁾ sőt még önálló parancsnoksággal is fölrházta. Theodorik a kiválogatott fiatalyságból alakított előcsapattal azzal bizatott meg, hogy az előnyomulási vonalat kikémlelje, míg Theo-demir a hadsereg zömével Naissában várja akár az előnyo-mulásra, akár a visszavonulás eszközlésére felhívó tudósítást.

Theodorik, a kit a benne vetett bizodalom büszkévé tett, merészen nekivágott annak a hegycsoportnak, a mely Illyriát Görögországtól elválasztja. Itt mindenekelőtt a dardaniai hegyek első kapaszkodóján elhelyezett Herkules

¹⁾ Sarmatis militibusque interminans bellum, si aliquis ob-staret ei. U. o.

²⁾ Filio suo Theodorico consociatus adstat. U. o.

táborát ejtette hatalmába, másodsorban pedig a Traján vár-erősségét a benne levő kincstárral együtt, a mely úgy látszik e tartomány katonai és közigazgatási pénzeit tartalmazta. A gótok előserege ekkor azon kettős hegyláncz lábaihoz érkezett, a mely keletre Thraciát, nyugatra pedig Macedoniát védelmezi. Theodorik a suquesi hegyszoros által a Dardaniából Thraciába vezető katonai útvonalat hatalmába kerítette ugyan, de mivel ez az út a megerősített Sardikka alatt vezetett, attól tartott, hogy ezt az átjárót el találták zárni előtte; ennélfogva hirtelen félre fordult s balra hagyva a Rhodopét, a dardaniai hegységet majdnem teljesen töretlen ösvényeken ¹⁾ megmászta, úgy, hogy mikor Thraciába várták, Macedoniába érkezett. A megrémült városok minden ellenállás nélkül hódoltak meg előtte. Macedoniából azután Thessaliába ment át s Görögország ezen fogadott gyermekének keze a Larissából és Herakleából ²⁾ elrablott zsákmányt a gótok szekereire halmozta.

Thessalonikának kifosztatása volt még csak hátra, de az a város nem azok közé tartozott, a melyeket egyszerű megrohanással is be lehet venni, s Theodorik nem is gondolt arra, hogy ezt a Theodemirrel való egyesülése előtt megtámadja. Ez utóbbi, fia sikereinek hírére csakugyan meg is indult. Naissában alig néhány emberét hagyva háta mögött ³⁾ a fia által fölszabadított úton csakhamar egész népével együtt Görögországban termett. De Thessalonika ostroma sokkal több gondot okozott neki, mint Naissáé vagy Ulpianáé.

¹⁾ Nonnulla loca Illyrici inaccessibilia sibi tunc primum pervia facta sunt. *Jorn. R. Get.*, 57.

²⁾ Heracliam et Larissam civitates Thessaliae, primum praeda capta. . . . U. o.

³⁾ Paucis ad custodiam derelictis U. a. i. h.

A félszigetből álló Görögországnak ezt a fővárosát a tenger felől annak öble, a száraz felől pedig széles árokkal körülvett magas falak védelmezték, s a kereskedésből felgazdagodott nagyszámu lakossága föltette magában, hogy életét és vagyonát drága árért adja oda. Konstantinápolyból válogatott csapatokból álló helyőrség érkezett bele s parancsnokát Clarianus patriciust ép oly erélyes, mint eszélyes hadvezérnek tartották. A gótok látva, hogy mily ellenfelekkel gyűlt meg a bajuk, a város körülzárolására szorítkoztak, de szerte kalandozó csapataik az egész környéket tönkre tették. Ebben a helyzetben, a melyik egyik félnek sem vált javára, Clarianus egyezkedést kísérelt meg, ¹⁾ mire izenetváltások indultak meg a gótok és a rómaiak között. »Miért hagyátok el állandó tanyáitokat, kérdék emezek, ti a kik a birodalomnak szövetségesei vagytok? Mi méltatlanságot követett el rajtatok a császár?« Theodemir azzal mentegetődzött, hogy népe Pannoniában segítséget szenvedett. »Tanyája a Duna partjai mellett kimerült, ennél fogva mást kellett keresnie, hacsak éhen halni nem akart. A szükség oly zsarnok úr, a mely semmi kötelékre nem tekint, s a rómaiaknak többbe kerülne a gótok kiirtása, mint azoknak eltartása.«

A birodalom is úgy gondolkozott; ennél fogva Leo felhatalmazta Clarianust arra, hogy Theodemirrel újabb letelepedési hely felől egyezkedjék. Ennek következtében Macedoniának északi részében a dardaniai hegységnek utolsó kapaszkodóira támaszkodó s a Rhodope átmetszési pontjánál levő hegyvidék tüzetett ki a gótok tanyájául. Ez a vidék

¹⁾ Missa legatione ad Theodemir regem. . . . Jorn. R. Get., 55.
— Jornandes azt mondja, hogy Clarianus a keleti gótok körülszenczolási műveitől rettent volna meg, a mi e barbaroknak az erősségek megostromlásában tanúsított ügyetlenségét tekintve, nem igen hihető.

magába ölelte a Ceropella, Europa, Mediana, Petina, Berrhéum kerületeket, néhány mással együtt a melyeket Sium gyűjtő név alatt ismert a világ.¹⁾ A római tiszttek a terület határainak szabályszerű kitűzése után átadták e vidéket a gótok birtokába, a kik azután oda le is telepedtek. Ez a tanya terméketlenebb volt Pannoniánál s földmivelő nép a maga czéljaira, annál alkalmatlanabbnak találta volna, de azoknak a barbároknak, a kiknek egyedüli iparágát a rablás képezte, még is jobban tetszett, mint amaz. Byzancz és Thessalonika ekkép fegyvereik hatalmi körébe esett, ugyanazért örömlükben siettek is az amal királyok hűségesküjőket megújítani, a melyet egyébiránt a körülményekhez képest szándékoztak megtartani. Sőt azt ígérték Leonak, hogy akár abban a perczen támogatják fegyvereikkel a kancsal Theodorik ellenében, a kivel ez akkor haragban volt. Az ily előzékenység mindig tetszett a császároknak s a byzanci politika szabályai szerint a Macedoniába letelepült keleti gótok a Thraciában lakó keleti gótok ellenében szolgáltak császári katonaságképen, a kik viszont amazokat tartoztak féken tartani.²⁾ E helyzetben hagyjuk most Theodemirt fiával együtt, s visszatérve Pannoniába, Videmir kivándorlását követjük az itáliai Alpeseken keresztül vezető útjában.

Videmir kivándorlása majdnem nyomban a testvéreé után következett, s míg a gót törzsek első hadoszlopa Dardaniába hatolt be: addig a másik a Dráva völgyének mentén felső Norikum átjárói felé törekedett.³⁾ Videmir keleti

¹⁾ Inito foedere, cum Gothis, romanus ductor loca eis jam sponte quae incolerent tradidit, id est Ceropellas, Europam, Medianam, Petinam Berrheum et alia quae Sium vocantur. *Jorn. R. Get.* 55.

²⁾ Malch. pass. — *Jorn.* mint fenn.

³⁾ Relicta Pannonia . . . sortita loca ingressus est. *Jorn. Regn. succ.* Szintén *R. Get.* 56.

gótjai nem találtak magok előtt, mint testvéreik, jól mívelt kövér sikságokat vagy rosszúl védelmezett gazdag városokat, hanem a háború által elpusztított hepe-hupás területen, vitézül védelmezett városkákon és a barbárok által háborgatott utakon haladtak végig. A gótok távozását megszabadulásuk napjakép ünnepelték az egész Dunavidék lakosai.

Régóta elnyomott szomszédaik örömmel ragadták meg a visszatorlásra kínálkozó alkalmat, ennélfogva minden oldalról útvjakat állták. A szarmaták, rugiak, herulok, turcilingek, a kiket még nem régiben is nevők pusztá hallására remegés fogott el, bántalmazták, üldözték, háborgatták őket útvjokban. A rugiak ekkor öntötték ki mindazon haragjokat, a mely húsz év óta folyton szaporodott bennök e szemtelen zsarolóik ellen. Videmir hadoszlopát minden lépten nyomon lesben álló ellenség tartóztatta fel, úgy hogy csak folyton karddal kezében haladhatott s mindennapi élelme egy-egy csatájába került.

A római városok, mivel tudták, hogy kiraboltatás vár rájuk akár mit tegyenek is, jobbnak tartották, ha védelmezik magokat, ennélfogva bezárták kapuikat. Tiburniát ¹⁾ úgy kellett megostromolniok a gótoknak, a hol sok embert és időt elvesztegettek. De annyi bizonyos, hogy ott nagy mennyiségű ruha és élelmiszer-készletre akadtak, a mi veszteségeikért, legalább részben, kárpótlásul szolgált. Ez volt az a felső-norikumi gyűjtelék, a mit Szeverin annyiszor sürgetett s a minek elküldése a tiburniaiak hanyagsága következtében mindig későbbre maradt. A szent szava szerint ennélfogva csakugyan a barbárok számára tartogatták magoknál. ²⁾ Valemir csapata e városban való némi tartózkod-

¹⁾ Eugip. Vit. S. Severin., Nr. 25.

²⁾ U. o.

dás után az Alpesek átjáróiba érkezett, a honnét Italiába szállott alá. Itt az erejéből kifogyott seregére a teljes nélkülözésből a bőségre s a legrendkívülibb fáradalmak után a nyugalomra való veszedelmes átmenetel várakozott. Az ily gyors változás, a melyhez még mindennemű kicsapongás csatlakozott s a mit még az éghajlat szelidsége is fokozott, e fékevesztett tömegben oly betegségeket idézett elő, a melyek számukat megtizedelték. Videmirt mindjárt az elsők közt ragadta el a nyavalya. ¹⁾ Ő meghalt s még jóformán serdülő korban levő fiára hagyta néptörzseinek kormányzását s a háborúnak folytatását. E fiút miként apját Videmirnek nevezték. ²⁾

Az olyan római császár, a ki e névre valóban méltó, pompásnak találta volna ezt az alkalmat, e minden felbujtás nélkül Italiára törő rablók megfenyítésére; Glycerius ekkor kétféleképen tökéllhetne volna el magát. Az eredmény mindkét esetben biztos; és bátor ember mindegyikre egyaránt vállalkozik is. Az első abból állott, hogy haladéktalanul átkel a Pón, s az ellenség kábultságát felhasználva, betör annak táborába s visszaveti az Alpesek tulsó felére e bátorságát vesztett s elbetegesedett népsöpredéket, mihaszna gyerekvezérével együtt. A másik még ennél is egyszerűbb dolog, a mire magát elhatározhatja, az lett volna, hogy bekeríti őket a folyó északi részén, hogy ott magoktól emésztődjenek fel. De Glyceriusnak nem volt elég bátorsága az elsőre, sem elég előrelátása a másodikra, hanem e helyett olyan harmadik eshetőségre határozta magát, a mire senki sem

¹⁾ Extremum fati munus reddens, excessit rebus humanis. *Jorn. R. Get.* 56. — *Id. Regn. succ.*

²⁾ Successorem relinquens regni Widemir filium suum. *Id. R. Get.* 56.

legyőzni való ellenségekkel kínálkozott; ¹⁾ a gótok ezt magoktól is tudták, a nélkül, hogy másnak oktatására szorultak volna.

Ezt az izenetet küldte Glycerius Videmirnek, a történetirők szava szerint nagy mennyiségű pénzzel együtt, ²⁾ mintha ugyan tarthatott volna attól a császár, hogy az ilyen ajánlatot visszutasítják. Ha a gót király mégis némi habozást szinlelt, azt csak azért tette, hogy többet kapjon. Ez előzmények kölcsönös tudomásul vétele után, egy oly engedelmyokmány föltételeit állapították meg, a mely a nyugati gótok szomszédságában bizonyos területeket adna e barbárok kezére, a nélkül, hogy erőszakhoz kellene folyamodniok. E szerződés Videmirt római ügyvivőnek, vagy legalább a nyugati császár szövetségesének jellegével ruházta fel jó szolgálatai fejében, s kölcsönös jóindulataik tanubizonyosságául Gallia déli részében állandó tanyával ajándékozta meg. A prefectus pretorióhoz és a császárt az Alpesektől nyugotra eső vidékeken képviselő tisztviselőkhöz nyílt parancs küldetett, hogy hatalmuk minémőségéhez képest, akaratának teljes végrehajtását eszközöljék. Ez ugyan nem volt egyéb szemfényvesztésnél, mivel a római tisztviselők a Narbonensis szívében úgy szólván bebörtönöztetve, azon túl, a középpont néhány városát kivéve, semmi hatalommal sem birtak; úgy hogy az Alpeseken túl fekvő terület átengedése azon idő szerint inkább függött a nyugoti gótoktól vagy a frankoktól, mint a caesártól vagy a római tanácstól. Miután Videmir ily rögtönösen Róma szövetségesévé lett, hadseregének Italia

¹⁾ Gallias, Hispaniasque tenentes. U. o.

²⁾ Glycerius imperator muneribus datis. . . . Widemir, acceptis muneribus. U. o. Widemir ab Italicis praemiis victus, ad partes Italiae Hispaniaequae, emissa Italia, tendit. U. a. *Reg. succ.*

költségén jó karba hozatalára annyi időt szentelt, a mennyi e czélból kivántatott s azután, a császári kancelláriának szabályszerűleg kiállított kifogástalan utasításaival, ¹⁾ útnak indult Gallia felé.

Nincs az a művész, a ki le bírná festeni azt a fájdalmas meglepetést, mely Gallia lakosainak arczán visszatükröződött e fakó színű, széttépett ruháju, ocsmány barbárok láttára, a mint az Alpések közül kibukkantak, hogy a tartomány lakosait a császár nevében földjeik birtokától megfoszszák. A nyugoti gótok tárt karokkal fogadták őket, mint annak a gondviselésnek küldötteit, mely Rómának ellensége; és Videmir katonái nyomban azt a hadsereget növelték még nagyobbra, a melyet Eurik, ²⁾ a Gallia belsejében levő városok ellen készített. Ez utóbbiakat, főleg pedig Auvergnét, a gall-római ellenállás tüzhelyét, oly kétségbeesés fogta el, a melyet lehetetlenség volna lefesteni. Ezekre nézve nemcsak a rómaiság elvesztése forgott koczán, hanem egyúttal a katholikus hité is, mivel Eurik a birodalomtól elrabolt tartományokba előfutáraiul mindig az arianismust és barbárságot bocsátotta maga előtt. És ime római császár vállalkozott arra, hogy ily munkához segédcsapatokat toborozzon! Katholikus népség dobatic az eretnekség karjaiba császári nyílt parancsok erejénél fogva! Gallia kifogyott a megvetésből az ily fejedelem, s az átokból az ily kormány iránt. Kétszeres keserűséggel érezte ekkor hogy mily szerencsétlenség, ha valamely népet oly tönkre jutott állam oldalához kapcsolta a végzete, a mely időnkint vele fizeti le gyávaságainak és balsorsának váltságdíját. Ime a nyugati gótokat már

¹⁾ *Acceptis simul mandatis. Jorn. R. Get. 56.*

²⁾ *Widemir. . . sese cum parentibus jungens Wisigothis, unum corpus efficitur. U. o. 56.*

szintén Honorius császárnak köszönhette, de midőn ez őt feláldozta, legalább ez által Italiát kívánta megszabadítani attól a győzőtől, a ki bevette és kirabolta Rómát, ¹⁾ ellenben Glycerius a nélkül zúdította rá a keleti gótokat, hogy leküzdésöket még csak meg is kísérllette volna! Bárki fenyegette is az italiaiak békességét, csalétkül mindig az Alpeseiken túl levő tartományokat dobták eléje. E vádakát többször emelték már egy század óta, de soha nagyobb erővel s nagyobb igazsággal nem, mint ezen alkalommal.

Sidonius Apollinaris ez aggasztó körülmények közepette megmutatta, milyennek kell lennie a valódi hazaszeregetnek: ő nem érte be a pusztá sopánkodással, hanem munkához látott. A tudományoknak szentelt avitacumi csendes magányából kiragadta őt 471-ben clermonti püspökké történt váratlan megválasztatása. Igaz ugyan, hogy csak hosszas habozás után adta rá fejét a püspökségre, de mikor benne volt, mint római és mint keresztény, egész bátorsággal hordozta Eurikkal szemben e sok veszedelemmel járó méltóság terheit. ²⁾ Sógorával Ecdiciussal együtt, a ki akkor Gallia magister militumja volt, ők ketten képezték az auvergnei község lelkét. ³⁾ Felhívásukra fegyvert fogott e hegyi népesség; a szomszédos tartományok hasonlóképp cselekedtek,

¹⁾ Rómát 410-ben rabolta ki Alarik; a nyugati gótok 411-ben mentek át Galliába.

²⁾ V. ö. Sirmond., Vit. Sid. Apollin. 1652. kiad. Tillemont. Mem. eccl. XVI. köt. 195. s köv. lapjai. Longueval atya Sidonius püspökségét 472-re teszi.

³⁾ V. ö. Sirmond ad. Sid. Apollin. not. 24. 39. lap. Jornandes *Deciusnak* nevezi. Ubi (in civitate arverna.) Romanorum dux praeerat Decius, nobilissimus senator, et dudum Aviti imperatoris filius. *R. Get.*, 45.

úgy, hogy csakhamar bizonyos nemzeti ellenállás szerveződött, az igaz, hogy meglehetősen szűk körre terjedő, a célból, hogy egy füst alatt vissza verje a császár ellenségeit és barátait. Mindazáltal ez utóbbiak Eurik birtokainak szélei mellett csakugyan letelepedtek, a nélkül, hogy a pretorium rendeleteihez vagy a római mérnökök mérő zsinórjához folyamodtak volna: Kardjok hegyével ők magok tüzték ki a tanyáikul szolgáló területeket. A legnagyobb valószínűség szerint ekkor foglaltattak el részben vagy egészben a Rouergue Perigord és Limousin kerületek. ¹⁾ Amalok és balthok, a keleti és nyugati gótok, a kik azon korszak óta külön váltan éltek, a midőn a Dnieper partjain együtt laktak, újra kezét fogtak egymással a gall városok romjai felett. Ez időtől fogva azután ismét egy néppé váltak, vagy történetírójuk szavaival élve, egy testté egyesültek. ²⁾

Ez esemény visszahatása majdnem ép oly erőszakosan megrendíté a Nyugat többi részét is, mint a hogy Galliát megrendítette. Róma és Italia pirulni kezdtek azon szerep miatt, a melyet velök hajdani hatalmuknak az Alpeseken túl megmaradt utolsó foszlányával szemben játszottak; restelték, hogy ők ily áron meneküljenek a bajtól. Hasonlóképen a hadsereg is panaszra fakadt, hogy elszalasztatták vele a győzelemre kínálkozó jó alkalmat, a melyet pedig meglehet nem is igen nagy buzgósággal keresett. Utóvégre e gyáva politika ellen majdnem általános kárhoztatás keletkezett, úgy, hogy esziventlen fejedelemmel s e golyhó patriciussal összehasonlítva, még szinte vissza kívánhatták Ricimer zsarnokságát, a ki legalább

¹⁾ V. ö. Sidon. Apollin., *Epist.* VII. 6.

²⁾ Unum corpus efficitur. *Jorn. R. Get.* 56.

nem alkudozott az ellenséggel. Mig a római méltóságot kifele ékkép áldozták fel: addig befelé is a legutálatraméltóbb közigazgatás folytatódott. A ravennai palotában mindent pénzért adtak, vettek; ott ugyan semminemű hivatalhoz nem juthatott a szegény érdem; hanem gazdágnak kellett annak lennie, a ki az államot szolgálni akarta, sőt még egyúttal öregnek is, mert Glycerius, a kit folyton a gyanu gyötört, félt a fiatalság tevékenységétől. ¹⁾ Gondebaud patricius pedig, az új fejedelem kész köteles védelmezője, oszlatás helyett inkább szaporította az uralkodót fenyegető zavarok és veszedelmek számát. E barbár lelke örültséggel határos boszúvágya következtében az Alpesek tulsó oldalán függött szüntelen, s e miatt minden lelki furdalás nélkül koczkára vetette, vagy elhanyagolta a császár és birodalom érdekeit. A római pénz segélyével újból párthiveket szerzett magának Burgundiában, a küzdelem a tetrarchák között ismét megkezdődött; ²⁾ úgy hogy a betörés által okozott bajokhoz még csak a barbaroknak barbarokkal folyó versenyei kellett, hogy Gallia veszte multhatatlanul bekövetkezzék. Mind ez összeműködött Glycerius uralmának megingatására, a mely alig hogy tiz hónapja megalapított, már is minden oldalról dűledezett.

Leo pedig byzanci palotájának belsejéből titkos gyönyörrel szemlélte e bomladozás előhaladását. Ő ebben egy részről Anthemius legyilkoltatásának megtorlását látta, más részről pedig leczkének tekintette Róma népe és tanácsa számára, a mely úgy látszott, hogy a kelet és nyugat között levő szakadást napról-napra mind helyrehozhatatlanabbá.

¹⁾ Sidon. Apollin. Epist. VIII. 7.

²⁾ Már fönnebb említettem, hogy Galliában ezt a gúnynevet adták a burgund négy királyra. Sidon. Apollin., *Epist.* V. 7.

kivánta tenni. Leo e visszatörulás siettetése és tökéletessé tévése czéljából oly trónjelöltet keresett, a kit Italia nyakára küldhessen, miután annak úgy szólván a keleti önkényuralom bélyegét sütötte homlokára. Ilyen jelöltre azonban nem egy könnyen akadt, még pedig nem azért, mintha a nagyra-vágyókból kifogyott volna Konstantinápoly, hanem azért mert az adott körülmények között a jelöltektől nem csupán az kivántatott, hogy császárrá lenni ohajtsanak, hanem néhány más, nehezebben teljesíthető föltétel is; példának okáért az: hogy a nyugatiak előtt ismeretes névvel s ha lehetséges teljesen szervezett párttal is rendelkezzenek. Érett megfontolás és több jelöltnek meghányása vetése után Leo választása egy oly jelöltre esett, a kinek részére minden körülmény látszólag könnyű sikert ígért. Olvasóink kétségkivül nem feledték még el azt a nemes és szerencsétlen Marcellinust, Italiának azt a bálványát, a ki Szicziában a gyilkos töre alatt oly szerencsétlenül vészett el s a kinek megölettetését Ricimernek legundokabb bűne gyanánt vetették szemére. Marcelinusnak halálakor maradt egy unoka-öcscse, nővérének s bizonyos Nepotiánusnak, Róma egyik eléggé kiváló hadvezérének fia. A dalmaták ezt választották legfőbb emberökül vagy fejedelmökül nagy bátyja helyébe s Julius Nepos (ez volt a neve) már körülbelül öt év óta békében és okosan kormányozta azt a kis államot, a melynek Salone volt a fővárosa, a midőn Leónak az a terv ötlött eszébe, hogy őt tegye a nyugati birodalom császárává.

A történet nem említi, hogy Leo és Nepos közül melyik pendítette meg legelőször ezt az eszmét; de mihelyest fölvettették, azonnal könnyű szerével megegyeztek. Nepos Leo hívására Konstantinápolyba ment, a hol ez őt patri-ciussá nevezte ki s nejének Verina császárnénak egyik

unokahugát adta hozzá feleségül. Nyugat uj fejedelmét e házasságnak kelle politikai jelleggel felruházni, s egyúttal Leo iránti jövőendő magaviseletének biztosítékául szolgálnia.

Nepos a vállalat sikerére nézve Italiában levő személyes összeköttetésein s a Marcellinus nevéhez fűződő befolyáson kívül még egyéb nem épen megvetendő előnyökkel is dicsekedett. Mint dalmata fejedelem hajóhaddal, ügyes tengerészekkel, vitéz katonákkal s az Adria mellett fekvő kikötővel rendelkezett, a honnét tizenöt vagy húsz óra alatt rá lehetett ütni Ravennára. Midőn a dolgot ez értelemben elintézték, a dalmata vissza tért Salonába, s azután a görög hajóhadnak egy osztálya, egy kisded hadsereggel, a mely fölött bizonyos Domitianus, ¹⁾ nevű császári tiszt parancsnokoskodott, a mare Superum felé vitorlázott. Domitianust császári köpenyeggel is ellátták, a melylyel utasítása szerint partra szálásuk után Nepost fel kelle ruháznia. A két hajóhad az Adria tenger partján eszközölte egyesülését s a 474-ik év januáriusának közepe táján, a midőn Glycerius fejedelemségének tizedik hónapját betöltötte, ²⁾ Domitianus kierőszakolva a kikötőbe való bemenetelt, Nepost Ravennában partra szállította. A császári palotát mind a ketten birtokukba vették, a melyből Glycerius csak kevéssel ezelőtt távozott. A Ravennában hátra maradt kevés számú katonaság semminemű ellenállást sem kísérlt meg, s Julius Nepos a görög hadsereg, a gyenge Ravennai helyőrség s az új

¹⁾ Per Domitianum, clientem suum. *Jorn. Regn. Succ.*, 47.

²⁾ Anno vix expleto... *Jorn. R. Get.*, 45.— Nepost januariusban kiáltották ki Caésárrá Ravennában, az augustusi méltóságot pedig csak a következő június 24-én vette fel Rómában. Nepos uralkodásának időrendjére nézve hasznos útbaigazítással szolgál Tillemont *Hist. d. Emp.* VI. 421. 1.

látványosságra mindig kíváncsi néptömeg jelenlétében a keleti császár nevében, ¹⁾ császárrá kiáltatott ki.

Glycerius (oly rosszúl szolgáltak neki mind a szerencse mind az emberek) csak akkor értesült Nepos vállalatáról, a mikor már az idő rövidege miatt nem biztosíthatta magát ellene. ²⁾ Gondebaud patricius, a ki semmit sem tudott előre látni, a veszély perczében nem tudott rendelkezni. Glycerius meg sem kísérlte a harczot s a Ravenna védelmére szánt sereg császárától csak azt a tanácsot kapta, hogy vonuljon vissza. Meg is indult ez nyomban vele együtt azon az úton, a mely az Apenninek felé vezet. A futó császár arra számított, hogy bezárkózik majd Rómába s oda hívja magához az Italia többi részében levő csapatokat, egy szóval, hogy a nyugati birodalom roppant fővárosát teszi Nepossal szemben ellenállási középpontjává, a mint Anthemius tette Rici-merrel szemben. De Róma, a melynek nem igen hizelgett ez a bizodalom s a mely az ily gazdán egyáltalán nem kapott, bezárta előtte kapuit; legalább Glycerius hadászati állásából, valamint a római tanácsnak e rövid hadjárat folyama alatt követett semleges magaviseletéből ezt következtethetjük. Jóllehet ekkép kiszorult Glycerius a sikra, mindazáltal sikerült neki az Italia közepén és északi részében fekvő helyőrségeket magához vonnia s azután nyugodtan várta ellenségének megérkezését.

Ez nem is vesztegette el haszontalanul idejének egyetlen egy perczét sem; hanem összeköttetésbe lépve az italiai sereg különböző hadtesteivel, továbbá, Liguria és

¹⁾ Apud Ravennam.... Caesarem ordinavit. Jorn. Regn. Succes., 47.

²⁾ Inopinato Nepos cum exercitu veniens.... Hist. Miscell. XV. ap. Murat., I. 99. l.

Venetia nagyobb városaival, részint kegyeinek részint igéreteinek bőkezű osztogatása mellett arra kérte őket, hogy pártjára áljanak, a mit nagyobb részök, jóllehet tartózkodva és bizalmatlankodólag, meg is cselekedett. Átaljában Nepos nem talált Italiában oly szives fogadtatásra, mint a minővel magát eleve kecségtethette. Első föllépése balul ütött ki. Mivel, úgyszólván, lopva kötött ki, a nélkül hogy bárki is hivta, vagy jöttébe eleve bele egyezett volna, sőt egyenesen a nép akaratja ellenére és csaknem mintegy a tanács daczára: majdnem úgy látszott mintha csak Leo helytartója volna, a ki Konstantinápoly megbízásából Róma elfoglalására tör. A görög hadseregnek érdekében való föllépése s Domitianus gögös-magatartása eléggé jogosnak tüntette fel különben is a nyugatiak érzékenykedését. Ennélfogva bármily bűvös erő környékezte is még mindig Marcellinus nevét, Nepos föllépése általában semmi rokonszenvet sem támasztott. Mind a mellett csak folyt a fegyverkezés, emitt mellette, amott ellene, de soha még ily lágymelegséggel s közönnyel nem készült a világ polgár-háborúra mint ez alkalommal.

Nepos minden akadály nélkül átlépett az Apenninek korlátain, jóllehet azoknak védelmezése szerfelett könnyű. Toskana sikjain sem találkozott semmi ellenállással, úgy hogy majdnem kardcsapás nélkül eljutott Róma környékére. Az ellenséges hadsereg széjjel oszlott a mint felé közeledett, a nélkül hogy egyetlen olyan csatába bocsátkozott volna, a melyet a történet följegyezésre érdemesnek tart. A mint ekkép az örök város kapuihoz érkezett Nepos, nem kísérlette meg hogy erőszakkal betörjön rajtok, hanem tiszteletben tartotta azt a semlegességet, melyet a szenátus vele és ellenfelével szemben tanusított. A magával jötehetetlen s mások által elhagyott Glycerius majdnem magánosan mene-

kült el a Tiberis mentén azon az úton, a mely arra a helyre vezetett, a mit ekkor Róma kikötőjének neveztek. Ezt a kikötőt, mely a városon alól tizenhatsz római mérföldre, ¹⁾ esett s ma már a folyó kisebb ága teljesen beiszapolta, emberi kezek ásták Claudius uralkodása idejében; Trajanus pedig megnagyobbította azon belső medencze csináltatása által, a mely az ő nevét viselte. Ettől fogva itt állomásoztak a birodalom főbb hajóhadai, de abban az időben, a melyről most beszélünk, a hajóhadak majdnem teljesen elenyésztek. A Tiber számtalan kanyarulatait hiven követő út szolgált a tengertől Róma felé igyekező hajók felvontatására, s e szolgálat ellátására egy egész ökör csordát tartottak ott az állam költségén. ²⁾ Minden valószínűség szerint a legyőzött császár azt remélte, hogy itt valami horgonyon fekvő hajóra akad, s azon, üldöző ellensége elől elmenekülhet s a háboru tüzét Italia valamely más pontján újra fölélesztheti.

De Nepos, a ki ezt a szándékát előre látta, majdnem vele egyidejűleg érkezett a kikötőbe. ³⁾ A menekvő könnyű szerrel felfödöztetett azon a helyen, a hova elrejtőzött; a katonák nyomban megragadták s az új caesar elé hurczolták s ott várta térden állva és remegve halálos ítéletét. Nepos nem volt valami kegyetlen ember; a római erkölcsök durvasága daczára, melyeket a barbar erkölcsök hozzájuk keveredése még zordonabbakká tett, irtózott a vérontástól. A helyett tehát, hogy a hóhérért küldött volna, a kikötő püspökét hívatta magához, a kinek a templom mellé épített lakása

¹⁾ 27.79 kilometer.

²⁾ Portus Romae, portus romanus. Cons. Danville *Dissertation sur le port de Rome*. Memoires de l'acad. d. Inscript.

³⁾ Superveniens Nepos Patricius, ad Portum urbis Romae.... Anonym. Vales. 716. l.

a Tiberis keskeny ága mellett állott ¹⁾ s a még mindig térdelő Glyceriusra mutatva azt parancsolta neki, hogy püspökké szentelje föl. A pap engedelmeskedett, s néhány olló-csapás melyhez a szentelt olajjal való fölkenés is járult, örökre képtelenné tette a sisak és korona viselésére azt a fejet, a melyet még az imént is az Augustusok ²⁾ diadémja övezett. De mivel mindezen átalakítás daczára is attól tartott Nepos, hogy Glycerius Italiában valamely zavargás eszközéül szolgálhat, salonei püspökké avattatta föl, a mely hivatással őszintén szólva inkább börtönt mint püspökséget tűzött ki számára. ³⁾ Az a hajó, a melyen a trónvesztett császár menekülni szándékozott, most, midőn akarata ellenére püspökké lett, csakugyan földézetére vette őt, és kellő számú őrizők kíséretében az Adriai tenger véghatárait vitte. A mi Gondebaudot illeti, ez úgy eltűnt, hogy hírét sem hallották. Később azután meg tudta a világ, hogy sebbel-lobbal átkelve az Alpeseiken, eljutott Burgundiába, a hol vérpatakok jelzék visszatérését. Végre diadalmaskodott testvérein hosszús és borzasztó küzdelem után, a melynek tragicus eseményei még a Toursi Gergely századában élő népek képzeletét is borzadálylyal töltötték el.⁴⁾

¹⁾ Danville, *főnnebb idéz. Mem.*

²⁾ Glycerium ab imperio expellens. Jorn. Regn. Success. 47. — A regno dejiciens. U. o. *R. Get.*, 45. — *His. Miscell.*, XV. Muratori-nál I. 99. lap.

³⁾ In portu Romano episcopum ordinavit. Jorn. *R. Get.* 45. — In Salona Dalmatiae episcopum. U. o. *R. Succes.* 47. — Anonym. Vales., 716. lap. — Apud Salonas Dalmatiarum urbem episcopum ordinavit. — *Hist. Miscell.* XV. Mur.-nál I. 99. l. — Marcel. Com. *Chron.*

⁴⁾ I. Greg. Turon., *Hist. Franc.*, I.

HETEDIK FEJEZET.

Julius Nepos. — Augustulus.

Nepos kormányzása. — Auvergne átengedettik a nyugati gótoknak. — Orestes patricius lázadása. — Romulus Augustus — melléknevén Augustulus — császárrá lesz. — A barbár segítőseregtől megtagadja Italia földének felosztását. — A segítősereg fellázadása. — Ez Odoakert választja királylyá. — Orestes meggyilkoltatása és fiának letétele a trónról.

474—476.

Jóllehet Nepost a polgárháboru tette Italia urává, de azért körülbelül a római vértől tiszta kézzel vonult be Rómába, a hol a nép és a szenátus ünnepélyesen fejedelemmé kiáltotta ki. A császári paláستtal való felruháztatása a legnagyobb valószínűség szerint ugyanazon Bontrotes sikon történt, a melyen hét évvel azelőtt oly élénk örömrivalgással üdvözölték Anthemiust, a ki mikép ő, szintén keletről érkezett. A mostani helyzet azonban nem hasonlított az akkorihoz: a vérmes remények kora lejárt, a büszkeségében és jogaiban egyaránt megsértett tanács nem bocsátotta meg Leo pártfogoltjának a pártfogó sérelmes eljárását.

Nepost aggodalomba ejtette az a körülmény, hogy a közönségben semmi lelkesültséget sem tapasztalt maga iránt; ennélfogva mindjárt első cselekményeivel arra igyekezett, hogy eredetének szennyfoltját minél inkább eltüntethesse. Komoly természete, szerény és szelid magaviselete határozottan elütött a Glyceriust jellemző esztelen következetlenségtől. Különösen azt igyekezett kimutatni, hogy a

szenátust tiszteletben tartja s annak tetszését kívánja kiérdemelni. Mind azon hivatalal üzérkedők, mind azon gazdag de tehetetlen aggok, a kikkel az utóbbi kormány a közigazgatás magasabb polczait betöltötte, kénytelenek voltak helyeiket a jobb hazafiaknak engedni át, a kik minden rangjokra, vagy vagyoni állapotukra való tekintet nélkül neveztettek ki hivatalaikra. A városi prefektusságra, a melyet az udvari magas méltóságok után, a legterhesebb s legfontosabb állásnak tekintettek, a hivatalos lépcsőfokok mellőztével egyszerre egy szegény, középrendű családból származó, de mindenek által nyilván elismert érdemekkel ékeskedő fiatal ember emeltetett föl. Ez a kinevezés, több más hasonló szellemből eredő választással egyetemben, megszerezte Nepos számára az elfogulatlan emberek rokonszenvét. Hallatszottak is felőle tetszésnyilatkozatok, de alkalmasint Rómán kívül nagyobb mértékben, mint magában Rómában s a tartományokban inkább, mint Italiában. Gallia, a mely olyan orvost keresett a ki bajaiból kigyógyítaná, azt hitte, hogy ezt benne találta föl. Ez az új császárt valódi és nagyfejedelemnek nyilvánította. »Augustus erkölceinél ép úgy, mint fegyvereinél fogva«.¹⁾ Sidonius pedig a gall községek érzelmeinek rendes tolmácsolója, üdvözölni kívánta, kineveztetése alkalmából, Róma új prefektusát Audaxot, a kit még azon időből ismert Italiában, a midőn ezt a magas méltóságot ő maga töltötte be. Ennélfogva félretévéen egy perczre az írásmódnak azt a szigorú egyszerűségét, a melyre magát püspökké megválasztatása óta fogta,²⁾ Clermont püspöke lehető legvirágosabb prózáján irt levelet kül-

¹⁾ Armis pariter summus Augustus ac moribus. Sidon. Apoll. Epist. V. 16.

²⁾ U. az Epist. VIII. 4 ; IX. 12 s tovább.

dött hozzá, a melynek tartalmát a szokásos formaságokon kívül még az új kormány hizelgő méltatása is képezte. Ez a levél annál nagyobb gonddal készült, mivel a legnagyobb valószínűség szerint arra számított vele írója, hogy a császár szeméi elé kerül majd. Tartalma következőleg hangzott:

»Sidonius, kedves Audaxának, minden jót.

Szeretném ha tudatnád velem, hol rejtőzködnek most azok az emberek, a kik még tegnap azon örvendeztek, hogy kincseket kincsekre halmoztak, s a kiket majd megölt a gyönyör ép oly régi, mint fekete kincshalmazaik láttára.¹⁾ Szeretném tudni, hová lettek azok az emberek, a kik a náloknál fiatalabbakat, pusztán életkoruk előnyével, gőgösen lábbal tapdolták. S azok a többiek, a kiknek származása rögtön felismerszik a keblöket eltöltő keserű gyűlöletről, mond meg nekem, mivé lettek ezek? Az ő uralkodásuk ideje lejárt; ma csak a jócselekedetek számára van hely; s a fejedelem mérő-serpenyője nem a tallérokat méregeti többé, hanem az érdemet és erkölcsöket.²⁾ Azok, a kik szemtelenül azt képzeltek, hogy a pénz adja meg az embernek fontosságát, és a kik vétkeiket gazdagságuk köpenyével eltakarva, a mások fölmeltetését hiuságból, vagy cselszövényből eredettnek tar-

---

¹⁾ Ubinam se, nunc velim dicas gentium abscondunt, qui saepe sibi, de molibus facultatum congregatarum, deque congestis jam nigrescentis argenti struibus, blandiebantur. Sidon. Apollin. *Epist.* VIII. 7.

²⁾ Nempe cum primum bonis actibus locus est, et ad trutinam iudicii principalis appensa tandem non nummorum libra, sed morum. U. o.

tották, szerencsésen a porba hullottak. No csak hadd fújják ott mérgöket tovább is. ¹⁾

»Ne törődj velök, haladj az új tisztesség ösvényén, a mely önként keresett föl téged, a ki folyton azon voltál, hogy prefecturádat pusztán érdemeidnek köszönhesd, s a ki bár előkelő nemzettség fia vagy, mindazáltal inkább törődöl utódaidnak, mint elődeidnek hirnevével. Van-e valami annál méltóbb s annál nemesebb, mint ha valaki önnön magasaját tetteivel kívánja dicsőséges ősi nevének fényét elhomályosítani. Most már nincs egyéb hátra, minthogy arra kérem a Mindenhatót, hogy téged abban a kegyében részesítsen, mikép láthasd, hogy fiaid viszont téged mulnak fölül. Irigyeid pedig, a kiket szerencséd miatt a boszuság emészt, bárcsak minél tovább érezhetnék annak a gyötrelmeit! Méltó igazság, ha az igazságos fejedelem kormánya alatt a feledékenységek homályában hagyatnak azok az emberek, a kiknek semmi egyébök sem nagy, csak is birtokuk, s a kiknek szerencséje bármily óriási is különben, se szellemi szegénységökért, se alávaló jellemökért nem nyújthat kellő kárpótlást. Isten veled«

Igazán helyes gondolat, igazán helyes beszéd. De szerencsétlenségre e dicséretes szándékból eredő ujitásokban tengernyi veszély rejlett. Azok a hatalmas, de méltatlan emberek, a kiket a fejedelem állomásaikról elmozdított, ezentúl mindnyájan ellenségeinek számát szaporították.

Mig Nepos becsületes szándékaival igyekezett ellenségeit lefegyverezni: addig Konstantinápolyban az egymásután következő rázkódásoknak egész sora foglalta el a

---

¹⁾ Tanquam per oleum, sic per infusa aemulationum venena macerantur. U. o.

keletiek figyelmét, úgy hogy a nyugati eseményeket egészen elvesztették szemeik elől. Marcellinus unokaöccse a sorsnak mindjárt első föllépésekor ellene bősziült haragjánál fogva, épen abban a pillanatban veszítette el pártfogóját, a midőn Italiába téve lábát, legnagyobb szüksége lett volna rá. Leo ugyanazon 474-ik év január havában halt meg, miután Ariadne leányától s az isauriai Zenótól született s nagyatyja nevéről szintén Leonak nevezett unokáját caesari minőségben társául fogadta.

Ez a halál a vézna, beteges gyermek-caesart atyja gyámsága alá helyezte, a ki népszerűtlensége és gyarlóságai miatt szándékosan távolíttatott el a tróntól; mert az öreg császár, köztudomás szerint, csak is azért vette maga mellé a fiút, hogy az apát kizárhassa. De az ily bizonytalan s egy gyermek rövid életéhez kötött hatalom birtoklása korántsem elégíté ki Ariadnét, s még kevesbbé anyját Verinát, e büszke, nagyravágyó és uralkodáshoz szokott asszonyt; ennél fogva abban egyeztek meg mind a ketten, hogy a bibort Zeno vállaira szállítják át. E czélból a császári palotában holmi családi komédia-félét főztek ki, melyet később a nép és katonaság jelenlétében a nagy czirkuszban játszottak el, midőn az ifju caesart a tanács az Augustusok köpönyegével ünnepélyesen felruházta. Abban a perczben, a midőn Zeno, patriciusi s legfőbb hadvezéri minőségében a rá következő sor szerint letérdelt a fejedelem előtt, hogy neki hűséget esküdjön, a gyermek levéén fejéről a haját körítő diadémot, azzal atyja halántékait övezé körül.¹⁾ E

¹⁾ *Manu sua genitorem suum Zenonem coronans, imperatoremque constituens. Jornand. Reg. Succ., 47. — Leo a suamet matre monitus, imposuit diadema regium capiti Zenonis. Chron. Alex. 751. lap. Suis manibus. Zonar., XIV. 1.*

betanult, kellemmel végrehajtott cselekmény roppant tetszésnyilatkozattal fogadtatott. A Verina által megnyert szenátorok és torkig etetett s itatott katonák újjongó örömrivalgással töltötték meg a levegőt, míg a tömeg csak ámult bámult e szertelen nagy családi erény láttára. Tíz hónap múlva a gyermek meghalt és Zénón egymagán maradt a császárság.

A helyzet abban a nyomban meg is változott. Mihelyt az isauriai a fejedelmi hatalommal korlátlanul rendelkezett: azonnal átengedé magát teljesen a veleszületett durva hajlamoknak. Szerinte »csak az uralkodik, a ki mindent megtehet, a mit akar.« A bűn, a dorbézolás, a nevetségesség karonfogva kísérté ez embernek hibáit, a ki abban helyezte büszkeségét, hogy minden tisztességes érzelmet lábbal tiporhat. Haját és szakállát festette, úgy öltözködött mint valami bohóc s alávaló kegyenczekkel vette magát körül. A magától eltaszított Ariadnét elüzte a palotából, sőt maga Verina is, a kinek köszönhetett mindent, elvesztette befolyását és rangját; de a cselszövésben rendkívül jártas retentő császárné csakhamar kitöltötte rajta boszúját. Volt ugyanis neki Thraciában, Heraklea falai között egy száműzött testvére, az a gyáva és kincsvágyó Basiliskus, a ki 468-ban a vandalog királyával, Genserikkel, pénzért olyan alkura lépett, hogy a római hajóhadat Carthago előtt tétlenül heverteti ¹⁾ s ez óta a császártól gyűlöltetve s a néptől megvettelve árulásának díját hiábavaló cselszövényekre költötte. Verina ezzel pillantatta meg a trónhoz vezető utat. Sőt még ezen felül folyton bujtogatta, ösztökelte, magára vállalván, hogy a szenátust s a hadsereget megnyeri szá-

¹⁾ Lásd erről a II. fejezetet.

mára, ő pedig e közben pénze segítségével a kancsal Theodorik gótjait zudítsa Konstantinápolyra. Ez a csel Byzancz és Heraklea között hihetetlen gyorsasággal s még annál is kimagyarázhatatlanabb titokzatossággal szövődött meg.¹⁾

Az álomkóros tompultságba merült Zenó még semmit sem sejtett, mikor már veszve volt. De hogy a szomorú megoldás felé közeledő cselekmény vigan végződjék, Verina fölkereste vejét s mindent fölfedezett előtte, azt a szerepet kivéve, a mit a cselszövényben ő maga játszott. »Véged van, így szólt hozzá, de még megmenthetlek, ha ebben a nyomban távozol; néhány óra múlva már késő. Ha majd a Bosporuson túl leszesz, saját szemeiddel megláthatod, mit szántak neked ellenségeid.« Egy csónak ott állott készen, Zenó bele ugrik és rohan, hogy Chalcedoniában elrejtőzzék.²⁾ Ekkor, mihelyest az ázsiai patra lépett, lesbe állított emberek fegyverre szólítják a népet: Konstantinápolyban kitör a zenebona, a lázadók megrohanják a császári palotát és Zenó szobrait az utcákon fel s alá vonszolják. Verina abból a czélból siettette a válság kitörését, hogy Basiliskus megérkezte előtt kegyenczét Patriciust választathassa császárrá, mert egy füst alatt testvére és veje kijátszásában mesterkedett; de egy kis időhaladék vesztét okozta. Basiliskus idejekorán megérkezik, tele marokkal szórja az aranyat, megnyeri a népség kegyét s az egyik elővárosban császárrá kiáltatja ki magát. Patriciust leölik, Verinát a palota bel-

¹⁾ Malch., *Hist. fragm.* 4. — Candid., *Exc.* 3. — Jornand. *Reg. Succ.* 47. — *Chron. Alex.*, 751. lap. — Theophan., *Chron.* — Zonar., XIV. 1. — Tillem. H. d. E., VI. — Lebeau H. d. B. E. VII. köt.

²⁾ A Verina deceptus.... Candid., *Excerpt.*, 2. — Anonym. *Valles.*, 716. l. *Chron. Alex.*, 753. — Zonar. XIV. 1. — Theophan. *Chron.* 111. lap.

sejében folyton szemmel kísérik ¹⁾ s Basiliskus rémületgerjesztés által megszilárdítja trónbitorlását.

De azért e törhetetlen jellemű asszony korántsem ismerte el magát legyőzöttnek; hanem mesterkedésének irányát merőben megváltoztatva, hirtelen kibékült vejével, a kinek ügyét az isauriaiak felkarolták, és a ki változó szerencsével fenn bírta magát tartani keletnek e legvégső pontján. Ezzel egyetértőleg fogoly létére is új kelepczéket állított fel, a melyekben testvérét megfoghassa s kiszolgáltatthassa neki, a mint vejét kiszolgáltatta Basiliskusnak. ²⁾ E háborúkkal s vallási forradalmakkal, a melyekről majd később szólok, összekevert cselszövények töltötték be a 474 és 475-ik éveket s a kelet-rómaiak figyelmét tökéletesen elfogták. Különben is Verinának előbb Zeno, majd meg Basiliskus uralma alatt bekövetkezett kegyvesztettségének természetesen vissza kellett hatnia Neposra, mint a kinek Leonál ő volt leghatalmasabb pártfogója, s a ki ezenfölül unokatestvérét vette feleségül; úgy, hogy a Kelet főhatóságának Italia felett való visszaállítására oly keservesen s oly nagy költséggel szervezett vállalat a konstantinápolyi udvarnál ezentúl csakis ellenszenvvel és mondhatni utálattal találkozott.

Midőn ez események bekövetkeztével a keleti hajóhad visszahivatott s Domitianus haza távozott: azonnal érezte Nepos, hogy jövődőben magán kívül senki másra sem számíthat. Ugyanazért egész bátorsággal munkához látott,

¹⁾ Cándid. *Excerpt.*, 1—2. — Malch., *Hist. fragm.*, 4. — Zonar XIV. 1—2. Theophan. *Chron.* 101. s köv. l.

²⁾ Malch. *Hist. fragm.* 4. és köv. l. — Cándid: *Excerpt.*, 4. — Evagr. III. 3. — *Chron. Alex.* 751. lap. — Theophan., *Chron.* 111. s k. l. — Zonar., XIV. 2.

de helyzetének nehézségei a leküzdésökre fordított erőfeszítés arányában látszottak növekedni. Legelsőben is az általa keltett vérmes remények ellen kellett védekeznie, a mi eléggé veszedelmes feladat volt reá nézve. Gallia, a melyet Glycerius oly alávaló módon feláldozott, egész makacsan ragaszkodott azon nézetéhez, hogy e császár bukása után a római érdekeket inkább szíven hordozó politikához való visszatérés következett be; ennélfogva azt követelte Nepostól, hogy a gótok ellen férfias erélylyel lépjen fel; egy szóval azt sürgette, hogy egy itáliai sereg küldessék rögtön az Alpesektől nyugatra eső vidékekre s azzal egyidejűleg ruháztassék fel magister milituma, Auvergne hőse Ecdicius a patriciusi méltósággal. Apollinaris sógora régóta jogos igényt formálhatott a patriciusi méltóságra; mert már Anthemius megígérte ezt neki a nélkül, hogy szavát tarthatta volna, a melynek beváltásától Glycerius, a gótok barátja ugyancsak óvakodott: »Nepos tartsa ennélfogva kötelességének, ekkép szól a közvélemény, hogy a hazának ezt az adósságot letisztázza.« ¹⁾

Ha Ecdiciust hazafias buzgalmaért megjutalmazza Nepos, ezzel majdnem azt nyeri, mint ha egyenesen hadat izen a toulousei királynak. És Nepos a derék arverniek iránt érzett minden tisztelete daczára, alkalmasint soká habozott volna a felett, hogy mit tegyen, ha Eurik a béke megszegésével meg nem előzi. Ez ugyanis Glycerius bukását ép úgy fogva fel, mint a galló-rómaiak, sebtiben egy hadsereget szerelt fel, és azzal Berryre röntött, a nélkül,

¹⁾ Hoc tamen sancte Julius Nepos, armis pariter summus Augustus ac moribus, quod decessoris Anthemii fidem, fratris tui sudoribus obligatam, quo citior, hoc laudabilior absolvit. — Sidon. Apollin., *Epist.* V. 16.

hogy bárki, akár csak egy mákszemnyi okot adott volna neki a háborúra. Eurik Limousinen úgy vonult keresztül, hogy mindenütt vallásos szentségtörésektől kísért borzasztó pusztítások jelezték útját. A megrémült Bourges kinyitotta előtte kapuit, de Auvergne habár magára maradt is, nem csüggedett; a gót király kénytelen volt Clermontot szabályszerű ostrom alá fogni. Ecdicius, jöllehet rendszeres csatába nem bocsátkozhatott vele, de azért jobbára saját clienseiből álló hegylakókból alakított csapataival ura maradt a küzd-
térnek. Sógora a püspök, a város védelmezését vállalta magára; e két hősi férfiú, egymást támogatva, megmentette hazáját. Mig Sidonius nyájának egy személyben pásztora és hadvezére, hiveit a templomból a sánczokra és a sánczokról a templomba vezette s tanácsaival utasította, vagy imádságaival buzdította, addig Ecdicius folyton nyugtalanította az ellenséget, háborgatta ostromműveit s elfogta élelemszer-
szállítmányait. Az éhség ugyancsak dühöngött mind a két táborban, mikor a tél szaka beköszöntött. Eurik legyőz-
ve, megaláztatva vonult vissza Toulouseba, de megeskü-
dött, hogy nemsokára boszút áll Ecdiciuson s az arver-
nieken.

Akárki is azt hihette volna, hogy Gallia középponti vidékének példája a tartomány többi részét is magával ragadja s feltüzeli az italiaiakat. De biz abból semmi sem lett. E nagy hősiesség csakis azt az eredményt szülte, hogy a birodalomnak rettentő tehetetlensége egész mezitelen-
ségében feltáródott a világ előtt. Bármily rokonszenvet keltett is mindenfelé e nemes erőfeszítés, Nepos sem ezt nem merte támogatni, sem arra a véres kihívásra nem bátorzkodott vá-
laszolni, melyet a gót király szeme közé vágott. Mig Cler-
mont védelmezői fegyverrel, éhséggel, dögvésszel daczoltak,

csak hogy a római nevet megőrizhessék: ¹⁾ addig a császár questorát Licinianust békeajánlatokkal küldte Galliába az ellenséghez. ²⁾ A questor, a ki szárazföldi úton érkezett ide, legelsőben is a hét tartomány székvárosába ment. s azalatt mig kénytelen-kelletlen ott tartózkodott, hogy Euriknek Toulouseba való visszatérését bevárja, meggyőződhetett arról a római, hogy a gótokkal szemben nemcsak Auvergne elvesztése, hanem az Alpesektől nyugatra eső vidékeken a rómaiságnak teljes kipusztulása forog koczán. Licinianus a patriciusi méltóság kinevezési okmányát magával hozta, a melyet Ecdicius ³⁾ most már másod izben érdemelt ki; Nepos, jóllehet a szükség kényszerítő nyomása alatt a barbárokkal alkudozott, de azért nem akarta megtagadni a római érzelmet. Ámbár a kinevezési okmányt a questor tudósításában eleve bejelentette, de azért csak később küldetett meg, valószínűleg a háború után, az alatt, a midőn a római követség Toulouse felé utazgatott, a hova a gót király ép abban a nyomban vonult be. Licinianus Euriket hadjáratában kifáradva, kudarcza miatt boszankodva s arra eltökélve találta, hogy semmibe bele nem egyez. A barbár minden békeajánlatra háborúval való fenyegetéssel felelt s mennyre-földre esküdözött, hogy magáévá teszi Auvergnét, mihelyt a következő tavasz beköszönt, sőt nemcsak Auvergnét, hanem Narbonnét is, és hogy bőrbe öltözött szenátusá-

¹⁾ Sidon. Apoll. *Epist.* VI. 12; VII. 6. — Greg. Turon. *Hist. Franc.* 24.

²⁾ Sidon. Apoll., *Epist.* III. 7; jegyzet a 62. laphoz.

³⁾ Ravenna veniens quaestor Licinianus... litteras adventus sui praevias misit, quibus indicat esse se gerulum codicillorum, quorum in adventu fratri etiam tuo Ecdicio, honor patricius accedit. Sidon. Apoll., *Epist.* V. 16.

val az arlesi császári palotába helyezkedik be. A császárnak egyetlen egy ajánlata sem fogadtatván el, a questor nagy szomorúan tért vissza Italiába.

A császári tanács e hirre rendkívül megdöbbsent. Mi van még hátra, a mit megkísérthetnének? Licinianus a tapasztaltságnak és ügyességnek oly, senki által kétségbe nem vont, hirnével rendelkezett¹⁾, hogy a hol ily alkudozó kudarczot vallott, melyik másik merné magáról azt állítani, hogy ő ott még sikert arat? A háború tehát kikerülhetetlennek látszott, sőt meglehet utolsó tartományával együtt utolsó hadseregének elenyésztét is meg kell érnie a nyugati birodalomnak. Más oldalról pedig, ha ily körülmények között Italia fedetlenül hagyásával Galliát segítyezik, nem veszélyeztetik-e együttesen mind a kettőt s nem lesznek-e magok uj barbár betörések előidézői? Nem érkezik-e majd épen a legalkalmasabb pillanatban valamely uj Videmir a Juli Alpok felől, hogy segítséget vigyen testvéreinek, vagy boszút álljon érettök. A történet nem említi, hogy a római szenátusban, vagy a császári tanácsban mi ment végbe; de úgy látszik, hogy e két gyülekezetben nézeteltérés forgott fenn, a legtanácsosabbnak látszó határozatra vonatkozólag. Vajjon Nepos kétségbeesésében a háború felé hajlott volna? Vajjon a szenátus, midőn egyfelől szükségesnek tartotta azt, másfelől a vele járó felelősséget egészen a fejedelemre kívánta tán tolni? Nem tudjuk; de Nepos mindig nagyob-
bódó zavarában semmikép sem tudván eszét megállapítani, utóvégre is arra határozta magát, hogy egyenesen Italiától kér tanácsot. Ennélfogva rendkívülileg egybehivatta a fél-

¹⁾ Ob omnia felicitatis naturaeque dona monstrabilis; summa censura; par comitas, prudentia fidesque. Sidon. Apollin., Epist. III. 7.

sziget tartományi tanácsait s felszólította azokat, hogy a köztársaság helyzete fölött tanácskozzanak, s bölcs belátásuk szerint nyilatkozzanak vagy a béke, vagy a háború mellett.

Akkoriban a liguriai nemességet tekintették úgy gazdagsága, mint értelmiségénél fogva az itáliai népségek fejének, úgy, hogy a milanói tanács Róma szenatusa után Italia legünnepélyesebb képviselőjekép szerepelhetett. Ennélfogva minden szem aggódó kíváncsisággal fordult a liguriai községek gyülekezete felé. Szokás szerint Milanóban gyűlt ez össze, nagyszámban, tiszteletet gerjesztőleg, mivel a tartománynak minden tekintélyes embere kötelességének tartotta, hogy a fejedelem felszólításának engedelmeskedjék.¹⁾ A küldöttek újból meghányták-vetették a helyzetet, jóllehet a nélkül is eléggé tisztában voltak vele; egyenkint megvitaták az ajánlható orvosszereket, s érett megfontolás után a gyülekezet nem a háború mellett nyilatkozott, hanem az alkudozás ismételt megkísértésére szavazott. Mind a mellett, mivel a mint látszik a politika már minden segélyforrásait kimerítette, a gyülekezet azt ajánlotta, hogy a vallás tekintélyéhez kellene folyamodni, az által, hogy alkudozóul egyházi férfiú választatnék. Ilyennel meg is kínálta egyúttal Liguria a birodalmat; mert hiszen nem volt-e nékie meg szent püspöke Epiphanius²⁾ a kit akárhányszor biztak meg

¹⁾ *Evocantur ad consilium Liguriaee lumina, viri maturitatis, quorum possit deliberatione labans Reipublica status reviviscere, et in antiquum columen soliditas desperata restitui: Tanti ad tractatum coiere ex jussu principis, quanti poterant esse rectores. Ennod. Vit. Epiph., 344. 1.*

²⁾ *Seritur de ordinanda legatione sermo: in beatissimum virum Epiphanium, mentes omnium et oculi diriguntur, Ennod., Vit. Epiph., 344. lap.*

a legnehezebb küldetésekkel, mindnyáját szerencsésen végezte. A béke embere, a ki kioltotta a méltán boszankodó Glycerius szívében a haragnak tűzét, bizonyára megváltoztatja a gót király méltánytalan kíváncsiságait is, mert hiszen az Isten van vele. Nepos belenyugodott a liguriai községek ajánlatába s Italia megint szabadabban lélezett.

Azonban sietni kellett az idővel, mert néhány hét múlva a gótoknak ezrei özönlhették el a gall tartományokat. Epiphanius tehát a legrövidebb úton vágott át az Alpeseiken, úgy hogy több ízben a szabad ég alatt kellett hálnia.¹⁾ Toulouseba való bevonulása bevált volna diadalmenetnek is. Eurik főminisztere egész a kapukig eléje jött; maga a király pedig, akár számításból, akár babonás félelemből, oly fogadtatásban részesítette, a minőt a rómaiakra egyáltalán nem pazarolt.²⁾ Sőt még abba is beleegyezett, hogy leteszi a fegyvert, ha a császár barátságos úton átengedi neki Auvergnét; ³⁾ e föltétel mellett, de csakis e mellett, aláírná a békét is. Ily felelettel tért Epiphanius küldetéséből vissza. De bármily-nagynak tetszett is ez az áldozat, Neposnek bele kellett nyugodnia; ennél fogva csak hogy Narbonnét megmentse, lemondott Auvergnéről. A császári kanczellária irodáiban szabályszerű átengedési okmány állíttatott ki, s addig is míg az átengedett területek birtokba vétetnének, a római tartományt a keleti gót királyságtól elválasztó új határvonalak kitűzéséhez fogtak.⁴⁾ Az a bi-

¹⁾ Eligebat secessum nemorea fronde conclusum, ubi connexis arborum brachiis nox domestica texeretur. U. az 345. l.

²⁾ U. a. 345, 346. s k. l.

³⁾ Jornand. R. Get., 45. lap.

⁴⁾ Ennod. Vit. Epiphan., 343, 344. lap. Az Ennodiusból idézett helynek ezt az egyetlenegy magyarázatát adhatni. Lásd erre Tillemont Hist. d. Emp. VI. 426 s köv. lap. — Sirmond N. ad. Sidon. 73. l.

zottság, mely ennek a munkának véghezvitelére kiküldetett, a riezzi, arles-i, marseillei s aix-i püspökökből állott.¹⁾ De ennek nemcsak a politikai kérdéseket, hanem még ezen fölül eléggé kényes vallásos kérdéseket is kelle megoldania, péld. okáért a többiek közt azt is, hogy kit illet az Auvergné, Limousin és Berry tartományokban a megüresült püspökségeknek betöltési joga; vagy, hogy egyáltalán betöltenek-e majd azok.²⁾ A vallások közt fennálló szakadás roppant érdeket kölcsönzött e vitás kérdésnek.

Az alkudozások folyama alatt Auvergné a bizodalom és kétségbeesés minden változatán keresztül ment. Eleintén úgy tetszett neki, mintha maga Isten jött volna Epiphaniussal segítségére. A szenvedésnek nem lehet oly neme, a mely e tartományra rá nem nehezedett. Minthogy a vetéseket az elmúlt nyáron fölégették a gótok, Clermont lakói majdnem éhen haltak; s a szomszéd városokban egész Lyonig³⁾ gabonát gyűjtöttek számukra. Azt mondják, hogy Ecdicius saját filléreivel négy ezer személyt táplált.⁴⁾ Ez a szerencsétlen város remélt egész a végsőig s emberi erőt meghaladó állhatatossággal szenvedte el a katholikus hithez és egyúttal a római névhez való ragaszkodásáért reá zuduló bajokat. De midőn minden bevégeztetett, midőn az arvernek azt látták, hogy hazájokat eltaszítja magától a birodalom, és sorsa felett egy narbonensis galliai bizottság határoz, a mely csakis önmagára gondol: iszonytató két-

¹⁾ Sidon. Apoll., Epist. VII., 6. és jegyz. 73. lap. — Tillem. Hist. d. Emp. VI. 429. 1.

²⁾ Sidon. Apoll., Epist. VII. 6. — Tillem. id. hely.

³⁾ Sidon. Apollin. Epist. VI. 12. — Gregor. Tur. Hist. Franc., 11. 24.

⁴⁾ Fuere, ut multi ajunt, amplius quam quatuor millia. Greg. Tur. Hist. Franc. 11. 24.

ségbeesés szállotta meg őket. Egyszer azt kérték, hogy hadd választhassák inkább a háborút, a mely szentebbnek tetszett szemeikben az ilyen békénél; másszor meg azzal fenyegették, hogy őseiknek, a régi gallusoknak példájára inkább tömegesen kivándorolnak hazájokból, mintsem a gótoknak rabszolgái, vagy Sídónius erőteljes kifejezése szerint fegyenczei legyenek, mert minek tekintené őket, ha csak bűnösöknek nem az oly ellenség, a mely fölött diadalt arattak. »Hogyan, ezt írta Clermont püspöke a marseillesi püspöknek Graccusnak, a ki a szerződéstköti bizottság egyik tagja volt; hogyan, az arvernek szolgasága képezi ma a többiek biztosságának váltságdíját. Óh fájdalom! az arvernek szolgasága.¹⁾ Ime ezt nyertük vele, hogy a tüzet, vasat, éhséget, dögvészt oly nemeslelkűleg magunkra vettük! E gyönyörű béke kedvéért téptük ki eledelül sánczainknak vad füveit²⁾ inkább kiállunk még egy újabb ostromot, újabb csatákat, inkább virrasztunk és éhezünk ismét!«

Mialatt Clermont püspöke ez ékesen szóló panaszokat hangoztatta, a szerződés szerkesztésével megbízott püspökök előtt: a közben sógora Ecdicius fennen kinyilvánította, hogy ő nem veti magát annak alá, hogy ő ugyan eretnekké és góttá nem lesz; hanem clienseivel a tartományon kívül eső bevehetetlen helyre huzódva ott elsánczolta magát s fegyverre szólította fel egész Galliát.³⁾ E szerint polgárháborút indított Róma s annak szövetségesei ellen, azon czélból, hogy

¹⁾ Facta est servitus nostra pretium securitatis alienae: Arvernorum pro dolor! servitus. Sidon. Apoll. *Epist.* VII. 7.

²⁾ Propter hujus tamen inclytae pacis expectationem, avulsas muralibus rimis herbas in cibum traximus. Sidon. Apollin., *Epist.*, VII. 7.

³⁾ Decius (Ecdicius) relicta patria maximeque urbe Arvernate hosti, ad tutiora se loca collegit. Jornand. *R. Get.* 45.

Róma akarata ellenére római maradhasson. Neposnak sok bajába került, hogy őt ettől visszatartóztassa. A vitéz, de szerencsétlen Ecdiciust maga elé idézte Ravennába s addig kérlelgette, míg utóbb engedett. Az Alpeseken túl levő hadsereg magister militumi méltóságát is letétette vele s azzal Orestest ruházta fel, a ki akkor a Róma körül táborozó italiai hadsereg parancsnoka volt.¹⁾ Orestes ekkor azt a rendeletet kapta, hogy hadcsapatainak egy részével keljen át az Alpeseken s ott az országot nyugodt állapotban tartsa, míg Eurik megbizottai Auvergnét át nem veszik. Sajátságos felfordulása az emberi állapotoknak! Ime egy római császár Attila hajdani titkárját bizta meg azzal, hogy a keleti gótok királyának szolgáltassa át, annak a tartomány-
nak utolsó védelmezőit, a melyen Attila hatalma megtörött. E kényes megbízatás teljesítésére Orestes a patriciusi méltósággal ruháztatott fel, vagy legalább sehonnét sem tűnik ki, hogy már az előtt is birta volna azt.

A Róma falai alatt egyesített sereg részeit azokból a csapatokból alakult, a melyek Nepos mellé állottak, részeit pedig azokból, a melyek Glyceriushoz hívek maradvá, szerte szóródtak, a mikor fejök a tenger felé való rohamos visszavonulása által, felbomlásukra jelt adott. Ezek Róma környékén széledtek el s azt rabló fosztogatásaikkal veszélyeztették. Mikor a háború bevégeződött, Nepos összeszedte valahogy őket s azon igyekezett, hogy az előbb említettekkel össze elegyítse, hogy ekkép az italiai hadsereget hajdani állapotába állítsa vissza. Ugy látszik, hogy megbízás folytán Orestes hajtotta végre ezt a munkát. Az sem lehetetlen

¹⁾ Quod audiens Nepos imperator, praecepit Decio, relictis Galliis, ad se venire, in locum ejus Oreste magistro militum ordinato. Jornand. R. Succ. — Anonym. Vales 706. lap.

mikép a pannoniai, a mint látta, hogy Glycerius ügyét elvesztettnek tartja, minden lelkifurdalás nélkül elpártolt tőle már az ütközet alkalmával, és a császári testőrséget is maga után vonta, a melynek egyik legbefolyásosabb tisztje volt; de az is megeshetett, hogy szokása szerint megvárta azt, hogy a szerencse merre hajlik; de annyi bizonyos, hogy a győzelem után az újra alkotott sereg élén s Nepos legtekintélyesebb vezérei közt találjuk. Főhadiszállása magában Rómában volt, a melynek területén ő tanyázott, míg a császár visszatért Ravennába, a kormányzat valódi székhelyére, s az ügykezelés fővárosába.

Róma ilyetén szomszédsága már magára a katonák fegyelmére való tekintetből is veszedelmes volt, de még inkább azzá vált a tisztek hűségére nézve. Itt eresztettek féket szenvedélyeiknek, még pedig oly tartózkodás nélkül, a mitől másutt bizonyosan óvakodtak volna Nepos ellenfelei: Glyceriusnak kegyvesztett tisztviselői, az új fejedelem által mellőzött szenátorok, azok az ősi rómaiak, a kiknek gőgje semmikép sem illett össze a tényleges állapottal, s a kik a keleti birodalomnak beavatkozását egész jóhiszeműleg Róma ellen elkövetett merényletnek s Italia elnyomására irányuló törekvésnek tekintették, egyszóval azok a mindenrendű s rangú nagyravágyók, a kik a nyugatrómai hazafiság örve alatt készségesen támogatták a forradalmakat. Neposnak minden jó szándéka és jószándékainak megvalósítására célzó erőfeszítései daczára sem sikerült népszerűsége vergődnie: úgy látszott mintha a sors kegyetlen örömét lelné abban, hogy minden igyekezetét kijátszsza. Ime, midőn valami nagy szolgálat teljesítésére, vagy a nyugati birodalomra vetett nagy fényre lett volna szükség, a végből, hogy Leo pártfogoltjáról az eredete miatt rátapadt szennyfolt letöröl-

tessék: tizenhárom hónapi uralkodását csakis a folytonos megaláztatások s az államra nehezülő folytonos szerencsétlenségek lánczolata jelzé. Úgy, hogy szinte azt mondhatta volna az ember, hogy az ő balszerencséje még az államét is súlyosbítja. Azt a keserű birálatot, a melynek tetteit az örökvárosban alávetették, a hatalomra vágyó vezérek nagyon könnyen lázadásra való felhívásnak tekinthették. A történet, mivel tényleges adatai hiányoznak, nem állíthatja határozottan, hogy a tanács, vagy legalább annak számbavehető része közvetetlen részese lett volna annak a cselszövénynek, a mely Róma falai alatt csakhamar szerveződött; de a tanácsosok oly nyílt, ellenséges állást foglaltak el e szerencsétlen fejedelem ellenében, hogy a keleti császár később egész méltán vethette szemökre: »ti vagytok azok, a kik őt megbuktattátok.« ¹⁾

Az előítéleteknek és szenvedélyeknek e viharában, a mely az ő malmára hajtá a vizet, az előrelátó és tartózkodó Orestes minden eshetőségre készen tartotta magát. Egész óvatossággal, nehogy a haszontalan mende-monda miatt bajba keveredjék, oda működött, hogy az elégedetlenség a katonaság között minél inkább elharapózzék. Domitianusnak s a görög segítőcsapatoknak az utóbbi háború alkalmával Nepos hadseregében való jelenléte kétélű fegyver volt, a mely a rendzavarásra törekvők kezében veszedelmes eszközül szolgált, s a mit ezek kétségkívül nem is hevertettek. Azoknak, a kik Glyceriust hiven támogatták, ezt mondhatták »a görögök győztek le benneteket;« Nepos katonáinak pedig ezt »ti egy görögöt kísérgettetek.« Ezen sértésül

¹⁾ Zeno. . . . haec responsa dedit senatoribus: illos, ex duobus quos ab Oriente accepissent imperatoribus Nepotem expulisse et Anthemium occidisse. Malch. *Hist. Excerpt.* 3.

odavetett tényben annyira megbotránkoztak e durvalelkű emberek, hogy utóvégre a barbár hiúság, az itáliai góg pártolójául csapott föl. Ily körülmények közt egyéb sem kellett annál a hirtelen kiadott rendeletnél, hogy menjenek Galliába s adják át Auvergnét a nyugati gótoknak, hogy olyan gondolatok támadjanak e külföldi csőcselék népségből alakult tömegben, a minőt okosabb lett volna soha eszébe nem juttatni. Mit is akarnak csak velök az Alpeseken túl megtétetni? azt, hogy a nyugati birodalom egyik legtermékenyebb tartományának felosztására segédkezet nyujtsanak, adják azt át a barbároknak s ha a szükség kívánja, nyomják el a birtokaikból kiűzött tartományi lakosok ellenszegülését. Ha Róma ily nagylelkűen bánik ellenségeivel, miért szorítja akkor vérök árában oly sovány zsoldra saját védelmezőit? Mikor sütt már fel valahára a segítő csapatokra is a nap? Róma katonái azt kívánták, hogy bárcsak velök is úgy bánnának, mint a nyugati gótokkal! Ilyenféle gondolat cikázott akárhány főben s Orestes a nélkül, hogy ezt helybenhagyta, vagy kárhoztatta volna, vagy igazabban szólva, az által, hogy immel-ámmal kárhoztattá csak, azt a borzasztó forrongást engedte kifejlődni, a melynek mindent el kelle maga előtt sepernie. Igy kötődött Attila társa és a hunnok királyának hajdani csapatai között, valami kimagyarázhatatlan szövetségféle, valami hallgatag egyetértés, valami kölcsönös kötelezettség vállalása nélkül alakult csel-szövény, de a melynek folytán a felek egyike siker esetében mégis követelésekkel állhatott elő.

Ha Nepos a dolgok folyamatáról értesülve azt hitte, hogy e fondorlatokat kijátszhatja azzal, ha Orestest hadseregének egy részével eltávolítja: akkor szerfölött csalódott a baj komolysága felől táplált véleményében, s alig ismerte

azt az embert, a kivel ügye akadt; mivel a csapatok eltávoztatásának elhatározása után szándékának foganatosítására semminemű eszközökről sem gondoskodott. Viszont arról sem intézkedett, hogy Ravennát valamely eshetőleges támadás ellenében biztosítsa. A vállalatot megbízott hadtest márczius elején indult el Rómából, azon a katonai úton, a mely Etrurián át Galliába vezetett s Forum Liviinél kétfelé ágazva innét egyik ága az Adria felé tartott. Ez az út vitt Milanóba s egyúttal Ravennába is. ¹⁾ A hadsereg hallgatagon, nagy napi menetekben haladt előre, látszott ugyan rajta némi ingerültség, de azért semminemű cselekedetével nem árulta el, hogy forradalmon töri a fejét: ennélfogva annál tökéletesebb meglepetés érte Nepost. Orestes a legnagyobb valószínűség szerint Forum Liviinél dobta el álarczát, midőn a ravennai útnak urává lett, s a császárt hatalmában tartotta, s ott nyilvánította ki seregének, hogy nem vezeti ki Italiából a római név gyalázatára, hanem Ravennába megy vele, a hol jó alkalom lesz majd arra, hogy a római név meggyalázóin boszúját tölthesse. A tisztek és katonák egyaránt biztosították arról, hogy készségesen követik nyomdokait.

A mi Nepost illeti: ez biztosságának érzetében teljes tétlenségben töltötte az időt. Midőn pedig a szállongó hírek figyelmét hirtelen felköltötték, nagy lelki aggodalmak között leste patriciusának eme titokzatos vonulását, találgatásokra vesztegetve azt a drága időt, a melyben cselekednie kellett volna. Kezdetben még magához hívhatta volna a Liguriában szétszórt csapatokat, s azokkal erős állást foglalhatott

---

¹⁾ Qui, Orestes, suscepto exercitu, et contra hostes egrediens; a Roma. . . . Jornand. *R. Get.*, 45.

volna el Ravennában, de csakhamar elkésett vele. Az ellenséges hadoszlopok közeledése elzárta azok elől az utat, úgy, hogy nem maradt egyéb menekvés Nepos számára, a tengerénél. A dolgok ilyenén állapotában a kikötőben álló hajók egyikét fölszereltette, hogy ha a szükség úgy hozza magával, arra menekülhessen. A város védelésére semmi erőfeszítést sem kísértettek meg, hanem abban a perczben, a midőn Orestes megtámadta azt a hosszú, keskeny hidakkal átszelt töltést, a mely Ravennát a szárazfölddel összeköti, ¹⁾ Nepos a Classis városnegyedbe sietett, s ott rögtön hajóra szállott. ²⁾ Valószínűleg kised dalmát hajóhada is vele együtt menekült el. Marcellinus unokaöccse ekkép tért vissza Salonába, a melyet tizennégy hónappal az előtt hiú reményekkel annyira telve hagyott el s a hol Glycerius várakozott reá. A két egyenlő sorscsapástól sújtott ellenfélnek itt kellett ismét szemben találkoznia: mindkettő nyugatnak trónjától megfosztott s száműzött uralkodója, s mind a kettő osztozott egymással Dalmatia igazgatásában, az egyik mint fejedelem, a másik pedig mint püspök. A sors ennél bohózatosabb s egyúttal keserűbb gúnyt már nem is üzhett volna velök.

Orestes a 475-ik ³⁾ év márczius 28-án vonult be Ravennába, de minden várakozás ellenére sem foglalta el az üresen maradt palotát, vagy legalább császári minőségben nem. A bibort nem vette magára s ha katonái meg is kínálták

¹⁾ Ravennam pervenit. Jornand. *R. Get.*, 45.

²⁾ Metuens Nepos adventum Orestis, ascendens navim, fugam petit ad Salonam. Anonym. Vales., 716. lap. Jornand. *R. succ.* id. hely.

³⁾ Cassiod., *Chron.* — Onuphr., *Fast.* — V. ö. Tillem., *Hist. d. Emp.* VI. 433.

vele, visszautasította. Az ő titkos célja egészen másfelé irányult. Meglehet, hogy merő előszeretetből mindenben a barbár patriciusok hagyományát ohajtotta követni, mivel azoknak állandóságában jobban bízott, mint a caesarokéban; de az sem lehetetlen, hogy attól tartott, mikép czinkostársainak igen drága árt kell fizetnie, ha a fejedelmi méltóságot a maga számára fogadja el; de annyi tény, hogy kinyilatkoztatta, neki nem kell, s az ő visszautasítása folytán a nyugati birodalom ismét az interregnumok zavarába esett. Ez utóbbi két hónapig tartott, a mely alatt azt tartották Orestes felől, hogy jelöltet keres, de nem talál, s a mely alatt a mint gondolhatni, senki sem kínálkozott neki, hogy őt válassza. A szenátus, a városok, a hadsereg már szinte türelmét kezdte veszíteni, midőn a bizonytalanságnak, valami szinpadias meglepetés hirtelen végét szakította.

Fönnebb említettem, hogy Orestes, midőn Attila halála után Italiába jött, magával hozta oda családját is, a mely atyjából, ipából Romulus comesből, ¹⁾ még eléggé fiatal nejéből s egy Paulus nevű testvéréből állott, a ki sorsát az övéhez kapcsolta. Mióta Orestes háza népe ide az Alpesektől délre eső vidékre letelepedett, Romulus comes leánya egy fiúval ajándékozta őt meg, a ki akkoriban tizenhárom-tizen-négy éves lehetett s nagyatyja nevét viselte. Az új szülött szülői valamely sajátságos eszmejáték folytán nagyatyjáról vett Romulus nevéhez még melléknévül az Augustus nevet is oda ragasztották, hogy ekkép e gyermek fején

¹⁾ »Cum parentibus suis« azt mondja a valoise névtelen, midőn Augustulus családjáról beszél apja és nagybátyja halála után, a mi alatt valószínűleg azt kell értenünk, hogy anyja és egyik nagyatyja, vagy talán mind a kettő is vele volt. *Parentes*, a mint tudjuk, a felmenő rokonok.

Róma alapítójának és első császáranak nevét egyesítsék. E gyermekes összetalálkozást később valóságos jóslat számba vették. A római szokás szerint Orestes ifjú fiacskáját melléknevéről Augustusnak s bizalmas körben, kicsinyítőleg Augustusnak nevezték, a mi különben csak annyit jelent, hogy *a kis Augustus*. A fiú atyja-mellett, a katonák közt növekedett, s mivel kedves és szép fiú volt (a történet gondosan följegyezte számunkra) Orestes hadseregének bálványa lett. Egy napon tehát vagyis október 29-én, ¹⁾ midőn a hosszas interregnumba már mindenki beleunt, egy csapat katona, nem tudjuk kinek az utasításából, berontott a patricius lakásába, hatalmába keríti a gyermeket s pajzsára veszi, s miután a caesarak ruhatárából kölcsönzött bibor köpenyeggel, a mely termetéhez képest szerfelett nagy volt, felciczomázta, meg hurczolta őt utczáról utczára s a nép és hadsereg tetszenyilvánítása mellett Romulus Augustust a nyugat római birodalom császárává kiáltottaki. ²⁾ Legalább a napjainkig fenmaradt különböző részletek összeillesztése folytán, így képzelhetjük magunknak Orestes fiának felmagasztaltatását.

Midőn a pannoniai kalandor fondorlatai folytán illetéknép óhajtott céljához eljutott, ³⁾ azt hitte, hogy sokkal jobban bizhatik így a császári hatalom birtokához, mintha azt a maga számára szerezte volna meg; mivel fiának fővezére maradt, a patricius és császár érdekei pedig azonosok lévén s egymást kölcsönösen védhetvén semmi

¹⁾ Marc. Chron. — Cassiod., Chron. — Tillem., *mint feun*.

²⁾ Evagr., *Hist. eccles.*, II. 16. — Candid. *Excerpt.*, 4. — Malch., *Excerpt.* 1. — Jornand. *Reg. succ.* — Anonym. Vales., 116. — Theophan., 103. — Cedren I. 351.

³⁾ A patre Oreste patricio, factus est Imperator. Anonym. Vales., 716. l.

meg nem ingathatta véleménye szerint őket. Ime ezt gondolta magában Orestes, míg más részről Italia és a szenátus is az állandóság biztos zálogát látta ezen összeköttetésben. Orestest becsülték a szenátorok s általában úgy vélekedtek róla, hogy benne sok mindenféle dologra alkalmazható tehetségek rejlenek. Mint fiának gyámja a közigazgatás gyepelőit azonnal megragadta.¹⁾ A kis Augustus, mert tovább is csak e néven nevezték némelyek merő gúnyból, mások meg mivel családi mellékeve volt ez;²⁾ egy Pirmenius nevű előkelő származásu itáliai pap nevelői gondjaira bízott,³⁾ a kitől Orestes kiváló erényei miatt örömet kért tanácsot az állam ügyeiben s úgy tisztelte, mintha csak atyja lett volna. A püspökökkel összeköttetésben levő ezen pap segítségével a patricius megbirta nyerni a maga részére az itáliai pap-

¹⁾ Imperium.... pater ipsius Orestes, vir prudens administrabat. Procop. Hist. Goth. I. 1.

²⁾ Az érmeken Romulus Augustus név áll. V. Eckel és Mionnet. D. N. *Romulus Augustus P. Aug.* vagy *P. F. Aug.*, a hátulsó oldalon *Salus Reipublicae*. Kitétszik ebből, hogy e feliratban az Augustus név kétszer fordul elő, egyszer mint tulajdonnév, másszor meg mint cím. Procopius ekkép magyarázza az Augustulus név előállását: »Occidentis in partibus regnabat Augustus, quem minuente vocabulo Augustulum vulgus appellabat, quia puer ad imperium pervenerat. Hist. Goth., I. A görögök majd *Augustusnak* Malch. *Excerpt.*, 3; majd *Augustulusnak*, Candid., *Hist.* 4., majd *Romulus cognomento Augustulusnak* nevezik, Evagr. *Hist. Eccles* II. 16 — Theophan 111. lap. — A latin írók rendszeren az *Augustulus* gúnynevet használják. Minden jel arra mutat, hogy Orestes fiát már császárrá tétéle előtt a családi bizalmas körben az Augustulus néven nevezték; midőn császárrá lett ugyanezt gúnyból rajta hagyták.

³⁾ Pirmenius quidam presbyter Italiae nobilis, et totius auctoritatis vir Orestis velut pater fuisse dicebatur. Eugip. *Vit. S. Severin. Epist. praef.* Nr. 4.

ság hajlandóságát. Egyúttal Genserikkal is alkudozásba kezdett, hogy véget vessen valahára annak a háborúnak a mely már húsz év óta meddőségre kárhoztatta a nyugati birodalom kereskedelmét, s annak tengerpartjait egymásután sorrral sorra rémülettel töltötte el.¹⁾ Végre, hogy a római alkotmányoknak is eleget tegyen Orestes, habár nem is biztatta magát a siker felől valami vérmes reményekkel, palotájának két tisztjét Latinust és Madusiust²⁾ Konstantinápolyba küldötte azon megbizással, hogy a keleti császárt (ekkor épen Basiliskus volt a császár) Romulus Augustus trónra lépéséről értesítsék, sőt bevett szokás szerint a fiatal caesarnak borostyán koszorúval körülvelt arczképét is meg küldötte neki. De levél és arczkép megvetőleg vissza utasított. Theodosius utóda, jöllehet maga is eléggé méltatlan személyiség volt, vonakodott Attila titkárának fiát testvéréül és tisztársául elismerni.

A mi azokat a galliai ügyeket illeti, a melyek már két császárnak vesztét okozták: Orestes nagy okosan hozzám sem nyúlt, hanem rá hagyta, hogy hadd bonyolódjanak le önmaguktól, s elutasított magától minden felelősséget azokra vonatkozólag, a melyeknek folyamát ő nem indította meg. A nyugati gótok minden nagyobb baj nélkül birtokukba is vették Auvergnét, mert Ecdiciusnak meghódolása a nemzeti ellenállás szivgyökerét metszette el, s különben is az Italiát sújtó újabb zavarok folytán kevesebbé volt a galló-rómaiaknak okuk a bánkódásra, a miatt, hogy el kell szakadniok attól a birodalomtól, a mely különben sem számíthatott többé csak egy évig tartó belső békére is. Eurik Victorius comest

¹⁾ Annali deinceps circulo evoluta, cum Rege Vandalorum Geizerico foedus initum est ab Oreste patricio. Hist. Misc., XV. 7.

²⁾ P. Labb. *Conc.* IV. köt. 1074. lap.

tette az arvernek fölé kormányzóvá, a kinek eleinte ügyes és eléggé mérsékelt igazgatása kiméletesen bánt az ország valóságos érzelmeivel, a mennyiben maga is katholikus volt. De valamint mind azok a galló-rómaiak, a kik a barbarok szolgálatába szegődtek; úgy Victorius is alapjában véve, becsületesség és erkölcsi jellem nélkül szűkölködő ember volt, úgy hogy kicsapongásai miatt utóvégre is kénytelen volt Auvergnéből eltávozni; és Rómában, a hova menekült, botrányos dorbézolásai következtében a lakosság agyonkövezte.¹⁾ Miután a birodalom erről a tartományáról is lemondott, az Alpeseektől nyugotra nem maradt a Narbonnén kívül egyéb nyoma a római hódításoknak; s ez a tartomány is hajdani területének két harmad részére olvadt le. Az a béke, a melyet Orestes a Vandaloktól kialkudott; e nagy veszteségnek némi kis kárpótlásául tekintethetett. Egy szóval Augustulus kormányzása, a melyet Italia magáévé tett, némi pihenőt eszközölt annak erőszakos megrázkodtatásai után s egyébiránt is elég erősnek látszott a további zivatarok kiállítására. Mind ez merő ábrándnak bizonyult be. Az oly állam, a melynek alapjait oly hosszú idő óta ásták alá, csak hosszabb vagy rövidebb ideig tartó fegyvern nyugvásokat ismerhetett, a békében nem lehetett része többé. »Örvendtünk a nyugalomnak, ezt mondja egy azon korból való író, az itáliai papság érzelmeinek tolmácsolója, Epiphanius püspöknek általunk több ízben idézett életirója: örvendtünk a nyugalomnak, a nélkül, hogy a jövőre gondoltunk volna; de ime nagy hirtelenséggel az *ellenség*, a vétkeknek fáradhatatlan kovácsolója, a fájdalmak kovászát halmozza fel; ime keze a sötétségben a visszavonás magvait hinté el, s ime

¹⁾ Greg. Tur. *Hist. Franc.* I. 6.

az új forradalmak reménye által felkelti, felizgatja az elvetemedett embereket.« ¹⁾

Ez elvetemült emberek a birodalom katonái voltak s az őket izgató gonosz szellem: a telhetetlenség. Az a gondolat, hogy Róma nekik, az ő védelmezőinek ugyanazokat a kedvezményeket tartoznék megadni, a miket megád ellenségeinek a gótoknak, burgundoknak és frankoknak, a kiknek maga osztotta szét, vagy megengedte, hogy elvegyék itt a szántó földeket, amott a telepítvényeseket és városokat; ez a gondolat, a melyet egész természetszerűleg támasztott a Galliában és Pannoniában lefolyt eseményeknek a példája, utóvégre egészen gyökeret vert, a barbar segítő társak fejében. Orestes kétségkívül semmit sem ígért nekik a lázadás előtt, sőt ügyes ember létére minden olyan alkalmat került, a melyben afféle követelések mellett vagy ellen kellett volna nyilatkoznia; de azért a leköteleztetés nem kevesebb benne rejtett a lázadás szellemében, a melynek gyümölcseit ő szüretelte le. Attila csapatai, midőn előmozdították e férfiú nagyravágyását, a kit örökbe fogadott barbarnak tekintettek, kétségkívül azt gondolták, hogy majd ez is az ő óhajításuk szerint bánik velök. Ennélfogva néhány hónapig nyugodt lélekkel várták, hogy majd saját jószántából hozzá fog Italia földjének köztük leendő felosztásához; de mikor azt látták, hogy semmi efféle nem történik, azt hitték, hogy megcsalattak. Erre nyomban élénk elégedetlenség tört ki közöttük; a zúgolódásra cselszövény következett s a hadsereg egy része lázadással fenyegetőzött. A mozgalom gócz-

¹⁾ Ecce ille quietis nescius, et scelerum patrator inimicus magna dolorum incrementa conglutinat. Discordiae crimina clandestinus supplantator interserit, spe novarum rerum, perditorum animos inquietat. Ennod. Vit. Epiphan., 348. lap.

pontját a rugiak, scyrek és turcilingekből alakult hadtest képezte, a mely az idő szerint a liguriai elsánczolt táborban tanyázott. Épen ezek a csapatok voltak azok, a melyekre Orestes leginkább számíthatott; mint a kik felmagasztaltatását minden valószínűség szerint leginkább előmozdították. Meglehet a patricius valósággal azért is távolította el magától ezeket, hogy követeléseik elől menekülhessen, és hogy e kegyvesztés utókövetkezményeit ellensúlyozza: épen azért vette magát kevesbbé követelődő barbárokkal s azon rómaiakkal körül, a kik még Róma zászlói alatt megmaradtak.

A liguriai tábor forrongása egyelőre a patriciushoz intézett ünnepélyes kérelemre vezetett, a mely őt a tábor nevében Italia földje egy harmad részének átengedtetésére szólította fel. Kétségkívül még szinte hizelegtek is maguknak a segítő társak azzal, hogy ők követeléseikkel a mérseklet határát nem lépték át, holott a nyugati gótok és burgundok Galliában a terület két harmad részét eltulajdonították, a többi barbarok pedig az egészet elvették. De Orestes a kérelem teljesítését hősiesen megtagadta. Az ő szíve, alapjában véve római volt; és mivel hízelt neki az a bizodalom, a melyet az italiaiak iránta tanusítottak, pirult volna nevét ily vad rablással fűzni össze. Határozottan kifejezett tagadó válasza, a mint előre is láthatta, borzasztó vihart keltett a segítő sereg katonái között, úgy, hogy a zendülésből nyílt lázadásra mentek át. Az elégedetlenkedők között különösen kitűnt egy ember, a kiben magas termetéről, vakmerő beszédéről, s durva társaira gyakorolt befolyásáról azonnal bárki is Orestes hajdani katonájára, a rugi Odoakerre ismerhetett, a ki azóta már a testőr csapatokban valami alsóbb rendű rangfokozatra küzdötte föl

magát. Ez az ember megigérte társainak, hogy megszerzi számukra azt, a mit kérnek, ha őt vezérökül elfogadják, és ezek minden habozás nélkül ki is kiáltották vezéröknek. Azon percztől fogva elkezdődött a háború. Az Alpesek lábaihoz helyezett Odoaker könnyű és gyors összeköttetésben lévén a Duna vidékén tanyázó népségekkel, maga mellé hívta mind azokat a kik a rugiak, alánok, turcilingek és scyrok közül csapatai közé állani akartak. E barbarok nagy mennyiségben siettek hozzá, hogy Liguriában levő társaikhoz csatlakozzanak, s azokkal együtt rémitő hadsereg alakult belőlök. Sőt némely történetírók kifejezési modorából még mintegy azt is hihetné az ember, hogy Odoaker személyesen is részt vett ez újonczozásban, és mikor Italiában ismét megjelent a tridenti Alpesek átjáróin, sokkal inkább látszott barbar hódítónak, mint a római hadsereg egyik tisztjének.¹⁾

Ez idő alatt Orestes, a ki föltette magában, hogy körömszakadtig nem enged, összevonta Ravennába az összes itáliai hűnek maradt csapatokat; és bár ezek eléggé keyes számmal voltak is, sőt ezen felül az egyenetlenség kovásza ezeket is áthatotta, mindazáltal támadólag lépett fel velök Odoaker ellen. Az első ütközet a lodii sikon esett meg, a melyet akkor *Laus Pompejanak* neveztek.²⁾ A patriciusnak, a kit az övéi egy részének elpártolása meggyengített, a Lambró mögé kelle menekülnie, hogy legalább a Páviába vezető utakat fődözzé, a mely várost ezen időben a liguriai városok legerősebbjének tartottak. A középkorban közsájon forgó s az itáliai írók által is elfogadott hagyomány

¹⁾ Apud Liguriae terminos. Hist. Miscell., XV. 8.

²⁾ Italiam ab extremis Pannoniae finibus properare contendit in Lodensi agro. Bernard. Sacc. Hist. Ticin., VII. 7.

szerint, a mai nap S.-Colombanónak ¹⁾ nevezett halmok közelében, jó előnyös helyen elsánczolta magát a patricius. De Odoaker merész hadimozdulattal a Lambro mellett fölfelé vonult, a melyen azután folyásának felső részén úgy gázolt át ²⁾ azután pedig maga is lefelé haladt annak jobb partján, hogy ellenfele előtt a Páviába vezető utat elvágja. A császári tábortól néhány római mérföldnyire azután megállapodott, azt másnapra csatára hívta ki, s a szokásos előkészületeket megtette hozzá. Tömött zászlóaljai, nagyszámú lovassága, azt mondja a hagyomány, a sikot messze föl a hegyig előzönlöttek. Orestes nem bizván a győzelemhez, az éj folyama alatt egész csendben otthagyta táborhelyét s Paviának vette útját. ³⁾ Sánczai, Odoaker hatalmába estek, a ki azokat rögtön elfoglalta. Még a XV-ik században is látszottak e helyen a római védművek nyomai, a melyek nagy tábor tanyáira mutattak, s a helyet magát *elpusztult tábornak* nevezték. ⁴⁾

E közben Augustulus szintén készült a védelemre Ravennában, vagy igazabban mondva nagybátyja Paulus, a kit Orestes e drága fő védelmével megbizott, mindent akkép intézett el, hogy a városba való betörést megakadályoztathassa. ⁵⁾ A Páviába visszavonuló itáliai csapatokat Epipha-

¹⁾ Non longe a collibus D. Columbani hodie nuncupatis. U. a. u. o.

²⁾ Odoacer ex adverso Lambrum amnem in superiori regione vado trajiciens. U. o.

³⁾ Metu trepidus infra Ticinum se munitionis fiducia concludit. *Hist. Miscell.* XV. 8.

⁴⁾ *Campum ruinatum.* Bernard. Sacc., *Hist. Ticin.*, VII. 7.

⁵⁾ Anonym. Vales., 716. lap.

nius és az alatta levő papság ¹⁾ kiváló barátsággal fogadta, s ez oldalról is hatalmasan készültek a védelemre. Pavia, a melyet ekkor, mint fönnebb is említettük, Ticinumnak neveztek, ebben az időtájban kezdett Felső-Italia katonai székvárosakép szerepelni, a mely szerepét a lombard és frank királyságok korszakában oly fényesen töltötte be. Az a kis mezőváros, a melynek Nero idejében még kerítése is alig volt, szerencsés fekvésénél fogva fokozatosan municipalis várossá és hirneves erősséggé emelkedett. ²⁾ Minthogy a Tessin mellett, annak a Póba való ömlésétől három (római) mérföldnyire azon a tájon feküdt, a hol a folyón már rendszeres hajózás állhatott fenn, ³⁾ ez a hely uralkodott a Rómából Milanóba s a Ravennából a galliai Alpésekhez vezető legfontosabb két útvonal felett. A közelébe férközhetést délről és nyugatról két rettentő gát: a Tessin és a Pó védelmezte, de keletről és északról nem fedezte semmi; és épen erről az oldalról kellett a Lambró mellékéről jövő hadseregnek támadását ellene intéznie. Odoaker, ha ugyan a hagyománynak hihetünk, valósággal az északi kapuval szemben ütötte fel táborát s onnan indította meg az ostromot, a mely, a mint mondják negyven napig tartott. ⁴⁾

Orestes hadserege, a melyet a püspök és Pavia lakossága oly vendégszeretőleg fogadott, de különben maga a vezér is szigorú fegyelem alatt tartott, eleintén vitézül s az ostromlottak iránt tisztességesen viselte magát, de a mint az ostrom hosszúra nyúlt s az ellenség tért kezdett foglalni,

---

¹⁾ Episcopus, cum omnibus ad se pertinentibus, praesens invenitur. Ennod. *Vit. Epiph.* 349. lap.

²⁾ Orestem fiducia municionis invitat. U. o.

³⁾ Sidon. Apollin., *Epist.*, I. 5.

⁴⁾ Bernard. Sacc. *Hist. Ticin.*, VII. 7.

elbátortalanodott, s e vad emberek szívében a kincsvágy ütötte fel tanyáját. Azt az előzékenységet, hogy a város szívesen fogadta őket, rendszeres kirablással fizették vissza: hogy így előre megizleltessék vele az ellenség által neki szánt sorsot.¹⁾ Egy napon tehát, a nélkül hogy bárki is okot adott volna reá, az útczák karddal és fáklyával felfegyverkezett, dühöngő sokasággal teltek meg. »Mindenütt csak gyászt látott a szem, ezt mondja ezen bárati kéztől származó rablás szemtanúja classikus emlékirataiban; mindenütt csak a borzadályt és a halálnak képeit szemléltük.«²⁾ Mindenik lakos, a ki csak ismert, a ki házába fogadott, a ki jótéteményeivel halmozott el valamely katonát, most azt látta, hogy az ajakán szitkokkal s öklében fegyverrel fut felé; a vendég betörte vagy beégette gazdája kapuját, s azzal fenyegette, hogy megöli, ha nem adja neki át pénzét.³⁾ Ezen első kirablásra nyomban következett a második, midőn a város rohammal bevétetett; a mikor Odoaker katonái elvették mind azt, a mit az Oresteséi meghagytak. Ekkor pusztítottatott el Epiphanius háza is. Onnét mindent elhordtak, vagy szétromboltak; sőt még a padmalyt is felásták, csak hogy arra a rengeteg kincsre ráakadjanak, a miből e barbárok hite szerint az ő csodával határos bőkezű adományai kiteltek.⁴⁾ »E durva emberek, azt mondja azon tiszte-

¹⁾ Ad exitium poscebant dominum, pro cuius convenerat salute pugnare. Ennod. *Vit. Epiphan.*, 349. lap.

²⁾ Luctus ubique pavor et plurima mortis imago. Virg. *Aeneid.* 11. — Ennod. *id. h.*

³⁾ Ille sollicitus poscebatur ad poenam, cuius substantiam notio-rem fecerat amicitiarum fides antiquior. Ennod. *mint fenn.*

⁴⁾ Currunt ad Ecclesiae domum, totis direptionis incendiis aestuantes, dum quem videbant erogare plurima, per immensa suspi- cabantur abscondere. Ennod. *Vit. Epiph.* 349. lap.

letreméltó író, a kire oly örömet hivatkozunk, a földben keresték azokat a kincseket, a melyeket a szent püspök a menybe helyezett el.«¹⁾ A tűz belekapott mind a két templomba, s az egész város égő zsarátnokhoz hasonlított.²⁾

E szerencsétlen népség kincseinek elvesztését azonban még legkisebb bajának tekintette. Jóllehet házaiból kiűzte a tűz, úgy hogy utczáról-utczára kellett bolyongania s ott is minden sarkon leskelődött rá az ellenség s annak kardja élet csak azért kerülte el, hogy rabságba essék, mind a mellett ennyi bizonytalanság s ennyi szenvedés közepette is minden felől csak ez a szó hangzott: »hol a püspök? —. Mi történt Epiphaniussal? vajjon él-e még?«³⁾ ezt kérdezik menekülések közben e saját életök felől sem biztos szerencsétlenek, a kik pásztoruk életben maradását mindennél előbbrevalónak tekintették. Epiphaniusnak pedig eszébe sem jutott, hogy meneküljön. Mialatt házát rabolták, ő oda sietett, a hol legsürgősebbnek vélte a segítséget, tudniillik a magokat védeni nem képes gyermekek és nők oltalmazására. A barbarok csakugyan össze fogdosták a Páviában találtató valamennyi gazdag és előkelő fiatal leányt, hogy később busás váltságdíjért cserélhessék ki, és mindnyájokat táborukba vitték s erős őrizet alatt tartották. Köztük volt Epiphaniusnak Honorata nevű húga is, a ki

¹⁾ Proh nefas! thesauros cruda barbaries quaerebat in terra, quos ille ad coelestia secreta transmiserat. U. o.

²⁾ Utraeque ecclesiae flammis hostilibus concremantur, tota civitas quasi unus rogus effulgurat. U. o.

³⁾ Cunctorum voces sacerdotem requirentium audiuntur nemo periculi sui meminerat. U. o.

az ő tanácsára az egyházi rendbe lépett,¹⁾ egy másik felszentelt szüzzel, Luminosával egyetemben, a ki mindkettőjük közös barátja s úgy tudománya mint származására nézve előkelő hölgy volt.²⁾ Ezek köré csoportosultak tekintélyes számmal az anyák, hitvesek és leányok, elszakítottatva mind attól a mit szerettek, nyögve és sirva, holott könyeik a győzőket csak kaczajra indították. Az éj közeledett. Epiphanius attól tartott, hogy a vértől és bortól megrészegült zsoldos csapat a legrettentőbb gyalázatot ejtheti rajtok,³⁾ ennél fogva a táborba ment és buzgó könyörgésével, ékes-szóló beszédével, hivatalának tekintélyével kieszközölte Odoakertől a foglyok szabadon bocsáttatását.

Orestes mindjárt a rablás megkezdésének pillanatában fogolylyá tétetett, és pediglen alkalmasint saját emberei szolgáltatatták át; s azután a Tessin partján állomásozó egyik hajóra hurczoltatva a Pón Placentiába⁴⁾ vitetett. A szerencsétlen patricius nem talált kegyelemre pártfogoltjánál, egykori közemberénél, a ki ezúttal úrrá lett fölötte. A barbár érdek hangosabban emelte föl e perczben szavát, mint akár a hála, akár az irgalom. Nem sok idő múlva kivégeztetett.

¹⁾ Deripitur etiam sancta ejus germana, et seorsim ab eo captivitatis sorte deducitur. Ennod. Vit. Epiphan. 349. lap. — Honorata. U. o. 342 lap.

²⁾ Luminosa, gloriosissima femina, parili necessitatis conditione constringitur. U. o. 349. — Stupendae sanctitatis et singularis exempli . . . scientia . . . culmina natalium. U. o. 342. 343.

³⁾ Priusquam in vesperum diei illius lux funesta laberetur, eripuit . . . Matres familias, praecipue quas immanior in hac necessitate poterat manere commoratio. U. o. 350.

⁴⁾ Sublato Oreste, et propter Placentiam urbem . . . U. o. — Captus Orestes ab hostibus, Placentiam usque perducitur. Hist. Micell., XV. 8. — Anonym. Vales., 716. 1.

Halála napjául, kiszámított kegyetlenséggel, augusztus 28-át választották, mint évfordulóját annak a napnak, a melyen a megelőző évben Ravennába bevonult. ¹⁾ Így végződött ennek a kalandornak az élete, a kinek a szive többet ért szerencsés-jénél. Attila szolgáját, a ki a barbarok közt s az ő segítség-
gökkal emelkedett a magasba, úgy tekintették ezek, hogy elárulta őket, mihelyest meg szűnt nekik szolgálni. Az az ember, a ki nyakában tarisznýával állt II. Theodosius elé, hogy tőle főeunuchjának Chrysaphiusnak ²⁾ fejét követelje, a hunok királya nevében, azért vesztette el a magáét, mert ismét rómaivá akart lenni.

Már abból a körülményből, hogy Orestes kivégezte-
tésére egy ily évforduló választatott, elég világosan kitetszett, hogy ez a megcsalt reményért való boszuállás munkája. A segítő sereg katonái, mielőtt Páviát elhagyták volna, annak vértől ázott romjai felett Odoakert királylyá kiáltották ki; meglepő ujdonságú cím a birodalom hadseregétől, de a mely alapjában azt jelentette, hogy ismét régi barbár nemzet minőségébe szerveződik ez vissza, s az országot mintegy elfoglalni készül. Mialatt ezek a dolgok a Pó mellékén végbe mentek, a fiatal Romulus Augustus Ravennában tartózkodott bezárkózva, a melyet kétségbeejtő helyzetök daczára nagybátyja Paulus derekasan védelmezni szándé-
kozott. A császárok legutolsójának hadseregét Orestes test-
vérének vezérlete alatt azon hűséges katonák kiseded csa-
pata képezte, a kik, mint valószínűleg Italia gyermekei,

¹⁾ Cassiod. *Chron.* — V. ö. Ennod. *Vit. S. Epiphan.* 350. l. — Jornan. *R. Get.* 46. *Regn. Succ.* 47. — *Hist. Miscell.* XV. 8. — Anonym. *Vales.* 716. l. — Marcell. *Com., Chron.*

²⁾ E tárgyban bővebb értesülést meríthetni az én *Attila története* című munkámból. I. k. 4. feje.

elszánták magokat arra, hogy meghalnak azért az ügyért, a mely az italiai nemzetiséggel állott szoros kapcsolatban. Odoaker, minekutána Placentiából elindult, szeptember 4-én Ravenna elé érkezett.¹⁾

E terjedelmes város akkoriban öt nagy városrészre oszlott, a melyek csatornákkal elválasztva, mintegy ugyanannyi önálló várost képeztek. Innét vette *Pentapolis* vagy Ötszörös város nevét. Ezen, ugyanabban a kerítésben összefoglalt öt város legfőbbikét a sajátképen Ravennának nevezett régi görög és etrusk városrész képezte, ez maradt később is a gazdagabb néposztály városrésze. Azután következtek: a *Caesarea*, a császárok és udvari főméltóságok lakóhelye; a *Palatiolum*, a kertek városrésze, a hol a császárok egy kis tó mellé épített mulató házzal birtak; a *Tauresium* és végre a *Classis*, a tengeri kikötő, a mesteremberek és kereskedők városrésze. A Pónak egy mellékága, néhány folyó és mély mocsár, a melyen a több ívvel áttört Candidianus hidjának nevezett hosszú és keskeny töltés vezetett át, védte a Pentapolist nyugatról és északról; a szilárd föld felé eső oldalon, vagyis délnyugatra és délre pedig az Adriai-tenger dunáin elterülő fenyőerdő fedte, a melynek maradványa még maig is fennáll. Paulus, miután a Candidianus-féle hidat úgy elzárta, hogy Ravennát ez oldalról senki meg ne közelíthesse, a száraz föld felől, a várostól körülbelül három (római) mérföld távolságban, a fenyőerdőben foglalt állást, a hol erős sánczokat hanyatott.²⁾ Odoaker itt tá-

¹⁾ Cassiod., *Chron.* — V. ö. Tillem., *Hist. des Emp.* VI. 437.

²⁾ *Pinetum, silva pineta, tertio milliario ab urbe loco.* Jorn. R. Get., 46. V. ö. Cluver *Ital. antiq.* I. 307. lap.

madta meg, s miután megverte, meg is ölte. ¹⁾ Ennél többet nem tudunk a csata folyamáról, hanem az a kifejezés, a melyet e háború legkiválóbb történetirója használ, azt a gyanút kelthetné bennünk, hogy Paulus nem fegyverrel kezében esett el, hanem Odoaker a csatavesztés után ugyanabban a bánás módban részesítette mint testvérét.

Odoaker tehát erről az oldalról lépett Ravennába, s bevonulása által a császári városrész s a kikötő között mindennemű közlekedési utat elzárt. Augustulus halálos aggodalmak közt várta az ütközet eredményét s a mint meghaltotta, hogy a várost elfoglalták, nagy hirtelenséggel kiakasztotta nyakából bibor köpenyegét, s azt magától messze ellökve, a hogy tudott, elrejtőzött. ²⁾ A rugi katonák felföldözték ama félre eső helyen, hol megvonta magát. A mint legyőzője elé vezetettet, a szegény gyermek reszketett és sirt. Odoakernek megesett a szíve fiatalságán; sőt a történetírók állítása szerint megsajnálta szépsége miatt is; ³⁾ úgy, hogy irtózott a vérét kiontani annak az ifju embernek, a kinek a császárok öltözetével feldiszitett gyermeki kelleme őt is, mint annyi sok mást, még nem régiben örömujjongásra gerjesztett. Ennélfogva nemcsak hogy semmi bánatalommal nem illette őt, hanem hatezer aranytallér évjáradékot utalványozott részére, hogy azzal Campaniában, a Lucullus-féle kastélyban elvonulva szabadon élhessen, mind azokkal együtt

¹⁾ Occidit . . . Fratrem ejus Paulum ad Pineta foris Classem Ravennae. Anonym. Vales. 716. l. — Cassiod. *Chron.*

²⁾ Metu perterritus, sponte miserabilis, purpuram abjiciens. . . Hist. Miscell. XV. 8.

³⁾ Cujus infantiae miseratus, concessit ei sanguinem, et quia pulcher erat. Anonym. Vales., 716. lap.

a kik még családjából életben maradtak. ¹⁾ Nevelője Pirmenius pap, a ki valami álöltözetben elmenekült, eljutott Norikumba, a hol szent Szeverinnél húzódott meg. ²⁾

A Lucullus-féle várkastély, Augustulus száműzetési helye, a Misenum hegyfok lejtőin a Baiä öböllel szemben feküdt, a honnét messze ellátszott a tenger s annak zöldelő szigetei. A leggazdagabb rómainak ez a mezei lakása, alapíttatása óta számos rendkívüli sors-változáson ment keresztül, a melynek folyama még Augustulussal sem ért véget. Első szerény épületét Marius emeltette, a kitől ezt Sulla elkobozta, ³⁾ majd a száműzés hőseinek kezéből a Luculluséba ment át, a ki Ázsia kirablásától szerzett kincseit mind ennek szépítésére fordította. Az ő beavatkozása folytán vált azután ez a hely a legszemtelenebb példájává annak a dacznak, melyet a római gazdagság, a természet ellen szegezett, hogy azt megfékezze és átalakítsa. A hegynek egész hosszában márvány paloták, templomok, szobrok, árnyékos lombsátorok által koszoruzott, szökellő vizektől környezett meleg fürdők nyultak le terrasról terrasra egész a tengerig. A történet, főleg terjedelmes halastavaival dicsekszik, a melyeket a sziklák alá vágtak, hogy a halaknak a kánikulai hőség elől menedékül szolgáljanak, a mi ez uradalom birtokosának alkalmul szolgált arra, hogy gögösen így dicse-

¹⁾ Donavit ei reditum sex millia solidos, et misit eum intra Campaniam cum parentibus suis libere vivere. Vales Anonym. 716. — In Lucullano Campaniae castello exilii poena damnavit. Jorn. R. Get. — *Hist. Miscell.*, XV.

²⁾ Ad eum (sanctum Severinum) confugerat tempore quo patricius Orestes inique peremptus est, interfectores ejus metuens, eo quod interfectus velut pater fuisse diceretur. Eugip., Vit. S. Severin. 4.

³⁾ Plinius Hist. Nat. XVIII. 6.

kedjék »Neptun istenségre nincs miért irigykednem«. ¹⁾ Lucullus halála után, más birtokosok alatt, más tartományok kirablásából eredő zsákmány szolgált e hely pompájának fenntartására. Majd több ház is csoportosult körüle; ezekből egész helység alakult, s az idők folyamában e helységnek a vandal tengeri rablók betörései ellen való védelmére egész várat építettek. ²⁾ Ilyen helyet tűzött ki Odoaker Orestes gyermeke számára, a hova a világ zaja elől félre huzódjék. A három trónvesztett nyugati császár közül, a kiknek egyike püspök, másika dalmát fejedelem s a harmadik Lucullus kertjeiben számüzöttkép élt, ez utóbbi nyugodott bele leginkább sor-sába, s mindnyájok közt ez volt a legboldogabb. Nem is lépett ez többé, egyetlenegy esetet kivéve, a politikai forradalmak színterére, akkor is csak azért, hogy kijelentse a világ előtt, hogy önként mondott le a Caesarok trónjáról, a melyet álmaiban különben is atyja és nagybátyja fejével szegélyezve látott, és hogy azon óhaját fejezze ki, hogy e szomorú események bárcsak ő vele együtt végződnenek.

Mind a mellett korántse higgye senki, hogy a nyugatrómai birodalom ilyen összeomlása a kortársak előtt oly nagy zajt okozott volna, mint a minőt később csapott a történetírás lapjain. Oly esemény volt ez, melyet egy egész századon keresztül tartó folytonos szerencsétlenségek készítettek elő, a melyet a vallás előre megjövendölt, a politika

¹⁾ Se non amplius invidere Neptuno bonitatem piscium. M. Varro *De re rust.* — Még maig is meglátszanak a viz alatt Procitával szemben, a part közelében, Lucullus halastavainak romjai.

²⁾ Castrum, castellum Lucullanum. Eugip. *Vit. S. Severin.* ad fin. Anonym. *Vales.*, 716. lap. — *Jornand. Reg. Succ.* 47. — *Tillem. Hist. de Emp.* VI. *Gibbon Hist. of the decline and fall of the R. E.*

előre látott, s a melynek bekövetkeztét úgy szólván kitűzött napra várták.

Róma fölött, már szinte bölcsőjénél kezdve, valami kimagyarázhatatlan balvégzet lebegett. Romulus városa, ki tagadhatná, már csaknem születésekor ismerte jövődő sorsát. Tudta, hogy uralkodik majd a világ fölött s hatalma tizenkét évszázad multával enyészik el. A monda szerinti tizenkét sas, a mely alapítójának a palatinus hegyen meg-ejtett madár-jóslat alkalmával megjelent: adott okot ez ösztönszerű hit keletkezésére, a mit azután később az auguri tudomány egész tekintélyével támogatott. A Toscan madárjósok valósággal azt állították, hogy e tizenkét sas a hatalom tizenkét századát jelenti, a mely után Róma sorsa befejeződik.

Ez a politikai hit, a mely már a köztársasági korszak legvirágzóbb idejében is fennállott, nemzedékről nemzedékre szállíttatott át: büszkeséggel addig, míg a határnaptól távol estek, de annál nagyobb rettegéssel, minél jobban közeledtek felé; és minthogy eltértek a vélemények a város alapításának időpontjára nézve, minthogy a felett is vitáztak, hogy a Toscan madárjósok egy század alatt mennyi időt értettek, mindenki saját tetszése szerint számított, de azért mindenki várta az esemény bekövetkeztét.¹⁾

¹⁾ Fabius Pictor Róma alapíttatásának időpontját a nyolczadik olympias első évére teszi, a mi a 788-ik évnek felel meg Krisztus előtt. Polybius a hetedik olympias második évének végére teszi vagyis Kr. előtt 751-re; Varrius Flaccus a *Fastes Capitolini* szerzője, a hatodik olympias negyedik évének végére, vagy Kr. e. 753-ra; Cato a hetedik olympias első évére vagy Kr. előtt 752-re; Varro a hatodik olympias harmadik évének végére vagy Krisztus előtt 750-re.

Ugyanilyen eltéréssel találkozunk a későbbi írónál is, úgy hogy ezt folyton szemünk előtt kell tartanunk, ha őket egymással s

A legáltalánosabban elfogadott időszámlálás értelmében Róma XI-ik századának közepét lépte át, mikor Alarik bevette és kifosztotta. Akkor azt hitték, ha azt az egynehány évnyi különbséget figyelmen kívül hagyták, hogy a jóslat beteljesedett. De midőn a gótok eltávoztak, újra föléledt a remény, s újra hozzáfogtak a számításokhoz. Mikor Genserik másodszor fosztotta ki Rómát alapíttatásának ezerkétszázhetedik esztendejében, Krisztus után négyszázötvenötben: ekkor kijelentették, hogy a végzetszerű óra határozottan elérkezett. »A tizenkettedik keselyű bevégzi repülését; óh Róma ismered végzetedet!«²⁾ így kiált fel Sidonius Apollinaris, a keresztyéni meggyőződéssel bíró férfiú, de a kit ép úgy áthatottak a héhatalmu város babonás hagyományai, mint akármely más római alattvalót. Ez időszaktól kezdődött csakugyan a birodalom valóságos haladoklása, a mint barbár urainak alávettette egyik kézből a másikba, Ricimeréből Gondebaudéba, Gondebaudéból pedig

---

önmagokkal kiegyeztetni akarjuk. Titus Livius majdnem mindig a Cato időpontját követi, habár néha Fabius Pictoréhoz is ragaszkodik. Cicero Varroét követi s ezt fogadja el általában Plinius is. *Art de vérifier les dates*. 1. köt. 401. 402. lap. folio kiad.

A korszámlálásban a legnagyobb zavart a római év hosszának kérdése idézi elő, a mely különböző korszakokban különböző volt. Az etrusk év szintén eltért a rómaidétól; ezt bizonyos meghatározott időhosszúság alatt a leghosszabb emberi élettől számították. V. Freret. *Hist.* IV. 241. lap. edit. Septchénés. — Niebuhr. *Hist. rom.* 1.

¹⁾ Tunc reputant annos, interceptoque volatu
Vulturis, incidunt properatis saecula metis.

Claudianus 130. lap. 65. V. de Bello Getico.

²⁾ Jam prope fata tui bisse nas vulturis alas
Complebant (scis namque tuos scis Roma labores).

Sidon. Apollin. Carmen. VII. 357. lap.

Odoakeréba ment át, mindig jobban elgyengülve, megvetetve, leveretve. És mikor a Caesarok névlajstromában már régóta ismeretlen neveket, a Julius és Augustus neveket látták a történet sirboltjából az utolsó napot hirdető kísértetek gyanánt kikelni, a Romulusét pedig a mint egy gyermek fején haldoklik, a közrémület nem ismert többé határt. E sajátságos összetalálkozása a véletlennek oly természetfölötti tüneményre látszott vallani, a mely, midőn a hiszékenységek tápot adott, még a legszilárdabb elméket is némileg megzavarta: mindenki lehajtá tehát fejét és hallgatott.¹⁾

Róma temetése ennél fogva komor csendben hajtódott végre. Az egykorú írók munkáiban sem a fájdalom vagy az öröm hangjaira, sem prózában vagy versben kifejezett bucsúztatóra nem akadunk; legfőlebb néhány évszámra s a tény száraz megemlézésére. Szinte hajlandó lenne az ember azt mondani, hogy semmi fontos esemény sem történt a 476-ik esztendőben. Az egyetlenegy Jornandes harsogtatja barbár trombitáját, valamivel később, a birodalom sirja fölött, de ő is csak azért, hogy a gótok uralomra jutását énekelje meg.²⁾

¹⁾ Marcell., *Chron.* — Theoph., *Chron.* — Tillem., *Hist. des Emp.* VI. 424. lap.

²⁾ Sic quoque Hesperium Romanae gentis imperium, quod septingentesimo nono urbis conditae anno, primus Augustorum, Octavianus Augustus tenere coepit, cum hoc Augustulo periit. . . . Gothorum dehinc regibus Romam Italiamque tenentibus. Jornan. *Reb. Get.*, 46.

NYOLCZADIK FEJEZET.

Odoaker király, Italia patriciusa.

Italia helyzete. — Odoaker szétosztja katonái közt a földterület harmadrészét. — Kormányzásának természete. — Nepos, Odoaker, Róma szenátusa követségeket küldenek Zeno császárhoz. — Glycerius megöleti Nepost. — Felix pápa megválasztatása. — Perpatvar Róma püspöke és Konstantinápoly patriarchája között. — Szakadás a keleti és nyugati egyházak között.

476—484.

Odoaker csak addig maradt Ravennában, míg a kormánynak némi árnyékát felállíthatta, azután rögtön eltávozott onnét, hogy Italiát birtokába vegye. Rablásra éhült csapatai minden irányban szétoszlottak, mint valami diadalmas hadsereg a meghódított országban,¹⁾ s egészen úgy viselkedtek magokat, mint az, s ugyanolyan siralmas látványt hagytak magok után. A földművelő vidékeket elpusztították, a védtelen városokat fölgyújtották s kirabolták, azokat pedig a melyek ellenállást kíséreltek meg: bátorságukért lerombolással büntették. A történet tanubizonyysága szerint, több helyen egyetlenegy élő lelket, egyetlenegy fennálló házat nem hagytak meg a katonák.²⁾ Ily példák előrebo-
csátása után vonult be Odoaker a halálra rémült Rómába s

¹⁾ Exinde per universas iidem barbari urbes diffusi, cunctam, sine aliqua tarditate, Italiam, juri proprio subdidere. *Hist. Miscell.*, XV. 8. — *Jorn. Reg. Succ., R. Get.*, 46.

²⁾ Multas civitates parantes resistere, extinctis habitatoribus, ad solum usque dejecere. *Hist. Miscell. id. hely.*

ott minden ellenzés nélkül megerősíttette magát a fejedelmi hatalom birtokában, a melyet az imént lezajlott forradalom kezei közé juttatott. ¹⁾ A királyi czímet megtartotta a nélkül, hogy bármily területtől vagy néptől származó elnevezést kapcsolt volna hozzá, vagy a caesarok bibor köpönyegét vagy a germán királyok jelvényeit fölvette volna. ²⁾ Innét származik az a sokféle elnevezés, a melylyel kortársai szólnak róla, mert némelyek a *herulok királyának*, mások a *rugiak*, a *turcilingek* és *scyrek királyának*, még mások végre a *nemzetek királyának* hívják; a mely utóbbi legjobban tünteti fel ezen királyság jellegét, a melylyel a különböző nemzetiségekből eredő katonák jutalmazták meg vezéröket; de senki sem említi Italia királyának, sőt maga sem élt soha ezzel a címmel. A szenátus előtt katonaruhában jelent meg, a miből csak jóval későbbi időben vetkezett ki, mint barbár dictator, mint a fellázadt segítőseregek fővezére. Ott úgy látszik, ígéretének beváltásául egészen törvényes alakban elhatározottatta Italia földje egy harmadának elkoztatását, katonái javára. Ugyanazon formaságokat alkalmazták az általános kiosztáskor, a mely a birodalomban szokásos közigazgatási eljárás szerint hajtott végre. Irányadóul vették a föld és fejadó kivetésének alapjául szolgáló telekkönyveket, azokból kerületről-kerületre, megyéről-megyére kivonatokat készíttettek, azután az állammérnökök kihasították minden egyes magánbirtokból azt a darabot, a

¹⁾ Urbem ingressus, totius Italiae adeptus est regnum. *Hist. Miscell.* XV. 10.

²⁾ Nomen regis Odovacer adsumpsit, cum tamen nec purpura, nec regalibus uteretur insignibus. Cassiod., *Chron.*

mit hivatalos nyelven *harmadnak*, vagy *harmados résznek* neveztek. ¹⁾

Itt a helye, hogy előadjam oly röviden, a mint csak lehet, Italiának azon időben fennálló közigazgatási szervezetét, földművelése és népességének állapotát, a midőn történetének ezen új szakaszát megkezdi.

Közel két évszázad telt már el azóta, a midőn Italia a birodalom többi részeivel szemben letette királynői méltóságát. Alattvalóinak színvonalára leszállva, szintén csak olyanná vált, mint akármely más egyszerű provincia, vagyis alávetetett az államadó fizetés és ujjonczállítás kötelezettségének, ami alól az első császárok felszabadították. Az egyenlőségnek ezen törvényével Diocletian terhelte meg ²⁾ a ki eltörölte a hódítók szabadalmát s ez által a római világról a kardnak legutolsó nyomát is eltörölte.

Ez időtől fogva egy prefektus pretorio, mint a polgári közigazgatás és törvénykezés legfőbb tisztviselője, és ez alatt a tartományi kormányzók, consularis, corrector, praesidens vagy juridicus névvel ³⁾ igazgatták Italiát ép úgy, mint a birodalom többi részeit. Minden kormányzó mellé egy-egy tartományi tanács rendeltetett, azzal a kötelezettséggel,

¹⁾ *Tertia, tertiae*. A barbárok e harmadára kivetett adót nevezték *tertiának* a *harmadra* eső adónak. Cassiod. *Variar. Epist.* Lásd Sartorius *Versuch üb. die Regier. der Ostrogoten in Italien*. 1. fejt.

²⁾ Diocletian kormányzatáról bővebb felvilágosítással szolgál M. Naudet kitűnő műve *Des changement opérés dans toutes les parties de l'administration romaine sous les régnés de Diocletian et de Constantin*.

³⁾ Heineccius. *Hist. juris romani*. lib. I. parag. 328. et sequ. — Panciroll. *Notit. dignit.* M. Garzetti, *Della Storia e della condizioni d'Italia sotto il governo degli imperatori romani*. — Savigny. *Histoire du droit romain au moyen age* 1. köt. sat.

hogy tartományának szükségletei és érdekei felől véleményét nyilvánítsa, a kormányzó közigazgatási eljárását ellenőrizze s ha a szükség úgy kívánja, panaszait a prefektus pretorió s bizonyos esetekben maga a fejedelem elé terjeszse. Az italiai dioecesisnek ezenfelül a tartományi tanácsok küldötteiből alakult képviselő testülete is volt, mint a prefektus pretorio természetes ellenőre. ¹⁾ Jóllehet e tanácsok hivatalos hatásköre kiválólág a részlegekre terjedt s egyenesen csak saját kerületek érdekeire szorítkozott, de azért néha a császár az egész birodalomra vonatkozó általános kérdésekben is kikérte véleményöket. Ekkép terjesztette Nepos a liguriai községek gyülekezete elé a béke vagy a háború kérdését, a mely dologban az utóbbi érett, megfontolás után, a béke mellett nyilatkozott. ²⁾

Ezután következett a municipium, a politika egész épületének ezen alapja, mindennemű hatalomnak elseje és utolsója, a mely mindnyáját megelőzi és túléli. A municipalis szervezet képezte a római közigazgatás erejét és discsőségét a birodalom virágzó korszakaiban. Ennek a mintapéldányát Italia szolgáltatta, a mely a jogtudósok kezei alatt módosult, kiszélesült, szabályszerűbbé alakult, s utóvégre is az történt vele, hogy a tartományokba mindenütt egyenlően behozták. A város közigazgatási testülete a következőkből állott: a municipalis tanácsból vagy curiából; két főtisztviselőből, a kik *duumviri* név alatt a közigazgatást vezették; egy *edilisből* a ki a rendőrségi teendőket vezette s egy *curatorból*, a ki a városi adókat és a közvagyon

¹⁾ Codex Theodosian. lib. 12. tit. 12. L. 9. et sequentes. — C. Justian., L. 5., l. XI. t. 60. Ammian Marcell., XVIII. 7.

²⁾ Lásd erre vonatkozólag a 7. fej.

felelősség terhe alatt kezelte.¹⁾ I-ső Valentinianus a régi városi tisztviselőkhöz még egyet tett, a *defensort*, a kinél egy kissé meg kell állapodnunk, mivel ennek fontossága gyorsan növekedett, s az V-ik század végén az idők viharos járása következtében a *municipium* legbefolyásosabb hatásává nőtte ki magát.

A római törvény a defensoroknak illetén felállítását által az egyénnek kívánt pártfogót szerezni, abban a korban, midőn a társadalmat már sokképen szorongatta a szükség, a hatóságoktól eredő visszaélések ellenében, bármily oldalról jőjjenek is azok, akár a középponti hatalomtól, akár magától a várostól. Ez időtől fogva a duumvirek és a kuria, a kormányzók és azoknak tisztviselői éber ellenőrizőkre találtak; és hogy ezen ellenőrnek működését sem a testületi kötelék ne akadályozza, sem a hivataltársi viszonyból eredő kimélet meg ne lazítsa, a törvény azt kívánta, hogy a kuriához ne tartozzék.²⁾ A nép, az előkelők, a kurialisok és a püspök közvetlenül nevezték őt ki.³⁾ Hivatala öt évig tartott, a mi alatt csak a fejedelem engedelmével mondhatott le, mert különben harmincz font aranyat tartozott büntetésül fizetni.⁴⁾ A városokon meglehetősen szűk, de a falukon valamivel tágasabb közvetlen igazságszolgáltatási hatalommal birt, de bírói illetékességén kívül még bűnvádi vizsgálatokat is teljesített. Nőrablás, házasságtörés, a ház szentségének megsértetése esetén a vádlottat elfogatta és az

---

¹⁾ Lásd Róth *De re municipali*. — Savigny *Hist. du droit romain* 1. k. Garzetti *Della Storia e della condizione d'Italia* etc. II. k.

²⁾ C. Justinian, L. 2. t. 55. l. 1.

³⁾ Ugyanott L. 8.

⁴⁾ Ugyanott. L. 10.

általános előnyomozás ¹⁾ megtétele után a törvényszéknek átszolgáltatta. Akármely napnak, akármelyik órájában szabadon bemehetett minden rendű és rangú tisztviselőhöz, hivatásának teljesítése végett.

»E nép védelmezése azért bizatott rád, hogy igazi atyja légy, ezt irták a birodalom egyik másik városának védelmezőjéhez Gratianus, II. Valentinianus és Theodosius császárok. Ennélfogva nem tűröd, hogy akár a város, akár a falvak lakosai igazságtalanul terheltessenek; a kormányzók túlkapásainak ellene szegülsz, de a méltóságukat megillető tisztelet határai között. Ajtajok minden hivatalos kereseted alkalmával nyitva lesz előtted, ennélfogva örködöl, hogy alantas tisztviselőik túlkapásai megakadályoztassanak. Gondosan eltávoztatsz azoktól, a kiket fiaidkép tartozol védelmezni, mindennemű zsarolást, vagy kifosztást, a melyet netalán a hűtelen ügykezelők rajtok elkövetni megkísértenének. . . . « ²⁾ Az ily határozatlan s némileg csakis a tisztviselők lelkiismeretére bízott hatalomnak, a dolog természete szerint, idővel mindinkább növekednie kellett, akár mások tehetetlensége, akár túlkapásai folytán, s utóvégre is municipalis dictaturává kellett fajulnia.

A nép, a mint láttuk, nem záratott ki a város kormányzatában való részvételből; mert a defensor választásán kívül, a melyben őt illette az oroszlánrész, befolyt még a duumvirek, a püspök, a község fizetett ügyvivői, az ügyvédek és tiszti orvosok megválasztására is ³⁾, tanácskozott a kuria által ajánlatba hozott közvagyon eladása ⁴⁾ a fejedele-

¹⁾ C. Theodos., L. 7. t. II. 1. 1. — C. Justinian., L. 9. t. 55. 1. 1.

²⁾ C. Justinian., L. 4. t. 55. 1. 1.

³⁾ Dig. L. I. t. 9. 1. L.

⁴⁾ C. Justinian., L. 3. t. 23. 1. II. — Plinius *Epist.*, X. 11.

lemhez járuló küldöttségek és a hozzá intézendő folyamodvány tartalma fölött.¹⁾ A városi tisztviselők és a püspök választása, a melynél néha a hajdani féktelenség kapott lábra, a melyet gyakran a korteskedés, vesztegetés és erőszakoskodás háborított meg, ezúttal is még a köztársasági Róma hajdani annyira zenebonás választó gyűléseinek halványuló képét tüntette vissza.

A kuria, melynek erélyes és termékeny szervezete idézte elő a császári kormány három első századában a római világ felvirágzását, később a gyengeség, nyomor és zsarnokság siralmas állapotába sülyedett. A község lévén az az alap, a melyen nyugszik az a mesterséges fölépítvény, a melyet politikai kormányzatnak neveznek, ennek hibái vagy szerencsétlenségei következtében amaz szenved első sorban. Ennélfogva, midőn valamely külhódítás által fenyegetett kormányzatnak az a hivatása, (s ez volt épen a római kormányé is) hogy ne csak saját politikai alakját védelmezze, hanem egyúttal a veszélyben forgó nagy társadalmat, sőt magát a polgárisultságot is pártfogása alá vegye; midőn ez a kormány azt látja, hogy minden oldalról, északtól délig s kelettől a tengerig egyszerre ostromoltatik, s a barbárvilágnak a polgárisult világ ellen saját zászlói alatt vivott háborúja két század alatt szakadatlanul folyik: akkor a közigazgatás rugói lassanként elvása, utóvégre minden erejőke elvesztik, és a társadalom összeomlik.

Ha a boldogabb időkben a római társadalom nagyságát és dicsőségét a municipalis intézmények ereje mozditotta elő: akkor a logikai következetesség elvénél fogva nehéz időkben annak romlását kellett siettetnie. Ugyanazon erő, ugyanazon erőszakos cselekvési vágy, mely a termé-

¹⁾ C. J. L. 3. t. 23., 1. II.

kenységet eszközölte, segítette később a pusztulást elő. Hogy a római municipium szellemét, mely a szabadság eszméinek annyira ellensége, megérthessük, a köztársasági Rómához kell visszatérnünk, a melynek ez képmásául szolgált. Róma a szabadságot, azon értelemben, a melyet a jelenkori nemzetek fűznek e szóhoz, soha sem ismerte: az csak a hazaszeretet fogalmával barátkozott meg. A municipiumhoz való ragaszkodás a magán érdeknek a közönség, az egyéninek a községé alá való rendelése képezték a régi köztársaságból kölcsönzött alapelveket, a melyek ezeknek a kis demokratiáknak sáncaiba vették be magokat, mikor a nagy megszűnt létezni. Ez alapelv »*Salvam esse Rempublicam oportet*« idézte elő a községi szervezetre alkalmaztatásában a kurialis és magistratualis kötelezettségeket ¹⁾ ebből folyólag vált valaki városának csakúgy képviselőtestületi tagjává, hivatalnokává, ügyvédévé, tiszti orvosává, mint a hogy a birodalomnak adófizető polgára és katonája volt. A szűkebb hazának ép úgy tartozott mindenki idejével, tehetségével hitelével, nevének fényével és vagyonával áldozni, mint a hogy az államnak pénzével és vérével adózni tartozott. És még ez nem minden. E hivatalnokokra, a kik akaratjuk ellenére is azokká lehettek, még vagyoni és személyes felelősség is nehezedett, közigazgatási eljárásukért személyekkel és vagyonukkal kellett jót állaniok; s e kénytelen tisztviselőség alól súlyos bírság fizetése nélkül senki sem vonhatta ki magát, mert az ilyes törekvést szokásnak vették. A megszökött kurialist csak úgy visszavitték municipiumába, mint a hogy a sorozás alól kibuvó újonczot zászlója alá állították. ²⁾

¹⁾ Digesta *Ad Municip.* l. l.

²⁾ D., *Ad Munic.* — C. Theod., lib. XII. tit. 1. — Lásd Róth, *de re Municipali.*

Mikép az egyénnek meg voltak a maga kötelezettségei a község irányában, szintúgy meg voltak a községnek az állam irányában. A törvény arra bizta az állami adó behajtását, neki kellett annak a bejövételét biztosítania, s alá vette a pénzügyi közegek felelősségéről szóló szabályzatnak. A község ily közbenjárásának az adózó és állam közötti viszonyára volt valami jó, valami úgy szólván atyáskodási czélzata, mert a városi hatóság, a mely mindenkivel közvetlen összeköttetésben állott, mindenkinek segélyforrásairól és czéljairól értesült; ennél fogva a körülményeket tekintetbe vehette, kegyelmesebb, igazságosabb adószedő lehetett, mint a minő a központi hatalom kérlelhetetlen képviselője. De midőn a nyomor korszaka bekövetkezett, midőn az állam végingésre jutva adóelengedést nem tehetett, a municipiumokat szorongatta, hogy megkapja mind azt a jövedelmet, a minek az adóból be kellett folynia, megengedvén nekik, hogy ők meg az egyesek ellen indithassanak viszont keresetet: ezek ily esetben csakugyan minden áron kárpótlást is szereztek magoknak. A községi hatóságnak az adózó és a kormány közötti átyai közbenjárása ekkor valóságos elnyomássá alakult át: »valahány kurialis, ugyanannyi zsarnok!«²⁾ így kiált fel az V-ik század egyik moralistája. Ez a szerep nem igen hatott csábítólag a nemes szívű emberekre. Ezek aztán akkép igyekeztek kibúni alóla, hogy megváltoztatták polgári állapotukat, beléptek a hadseregbe, vagy a papság kebelébe, kiköltöztek hazájokból, vagy eladták vagyonukat, a mi őket a kurialis hivatalra képesítette; de a törvény a rettentő, a kérlelhetetlen törvény őrködött, s oda bilincselte a szökevényt

²⁾ Quot Curiales, tot tyranni. Salvian. *de Gubern. Dei.*

községének hivatalos méltóságaihoz, mint a szolgaságok leg-szigorúbbikához.

A kincstári zsarolás és a barbarok folytonos pusztításai mellett azután minő lehetett a földművelés állapota? olyan, a minőnél nyomorultabbat már képzelni sem lehet. Liguria, Emilia s az Alpések déli lejtői részben műveletlen hagyattak. Toscana, Samnium, Campania jöllehet a betörések rendes színhelyeitől távol estek, de azért ezekben is akadt pusztta térség, parlagon heverő vidék. De Italia elnéptelenedése sokkal régibb és mélyebben rejlő okokból eredt, a melyek hatását a háború nyomorai csak is gyorsították. A nagy birtok, Plinius jól ismert mondása szerint, már a római hatalom legnagyobb virágzásának korszakában vesztét okozta ezen országnak.¹⁾ A világnak ez az anyaállama, a szenátoroknak köteles lakóhelye, a gazdag tartománybelieknek pedig kedvencz tanyája, a világ egyetem kirablásából eredő zsákmány segítségével palotákkal és mezei lakokkal behintett óriási kertté alakult át. A szántóföldek rétek és erdökké változtak s a szabad emberek munkáját rabszolga-munka váltotta fel benne, s a szolgakéz nyomain a föld alig jövedelmezett a semminél valamivel többet. Ekkor azt gondolták ki, hogy a bajnak a gyarmatosítás által utját állhatják, de a gyarmatosítás nem adta vissza az itáliai földet a szabad kéz termékenyítő munkájának, hanem a rabszolgák hasznát nem hajtó munkáját félig meddig szabad emberek munkájával cserélte csak fel. A háború háromszoros súlylyal nehezedett a gyarmatosok szerencsétlen osztályára, a göröngynek e szántóföldjéhez nyüzgött szolgálaira. A barbárok pusztításai, a kincstár zsarolása, a katonai ujonczozás mind közreműködött nyomo-

¹⁾ Latifundia perdidere Italiam. Plin. *Hist. nat.*

ruságuk előidézésére, s az ő kipusztulásuk következtében egész vidékek pusztaságokká alakultak.

Ha Odoaker beéri azzal, hogy e műveletlen és uratlan földeket osztja ki katonái között, hogy így földművesekké tegye őket: akkor hasznos szolgálatot teljesített volna Italia részére. De egészen másképp fogta fel a dolgot a nemzeteknek ezen hadserege: nekik mint Sulla veteránjainak, mint Caesar, mint Augustus és Antonius társainak a legjobb földek, barmok sőt még római karok is kellettek, a melyek számukra vessenek és arassanak. A tanyáikon egész nemzettest gyanánt letelepült nyugati gótok, burgundok, keleti gótok, a nomad népek teljes felszerelésével, barmokkal, szekerekkel, földművelési eszközökkel ellátva, családjaik erejével úgy a hogy csak meg művelték a számukra kitűzött földeket, de Odoaker barbarjainak nem volt sem családjok, sem nyájok, sem munkaszervezetök: ezek csak is katonák voltak, a kik kardnál egyebet nem hoztak magokkal.

Ha Róma előző történetében ahhoz a birtokelkobzáshoz hasonló tényrt keresünk, a melyet Odoaker katonái számára eszközölt: akkor egész a Sulla és Caesar dictatorságáig és Augustus triumvirségéig kell vissza térnünk. Sulla negyvenhét legió katonáinak mutatott ki földeket Italiában, Caesar tizenhárom katonai gyarmatot alapított, a triumvirek tizennyolczat s Augustus maga harminczkettőt; de mind ezek a telepek, mint a zsarnoki foglalás gyümölcsei terméketlenek maradtak a földművelésre nézve. »mivel sem a házasság kötést, sem a gyermeknevelést — meg nem szokták, ezt mondja e tárgyról Róma történetének írója,¹⁾ a katonák

¹⁾ Neque coniugiis suscipiendis, neque alendis liberis sueti, orbos sine liberis domos relinquebant . . . . Numerus magis quam colonia. Tacitus Ann., XIV. 27.

csakhamar szétszóródtak; szántóföldeiktől megszöktek, miután azt kizsarolták, s pusztán maradt házaikban nem hagytak utódokat magok után.« Már Cicero idejében majdnem mind az a föld új birtokosok kezére ment át, a mit Sulla katonái között szétesztott, s a veteranusok éhen haltak. Odoaker gyarmatosításának sem lett nagyobb sikere, néhány évvel később a barbarok harmadjának nagyobb része ismét a rómaiak kezére jutott vissza.

E nagy forradalom, a mely nyugaton a politikai rendet egészen megváltoztatta, úgy hajtódtott végre, hogy az ellen a keleti birodalom semminemű ellenszegülést sem tanusított, minthogy maga is a forradalomnak esve zsákmányául, a polgárháború és palotai cselszövények veszedelmei között hanyattatott. Zenót főntebb menekvése közben hagytuk el, amint az isauriaiakat felkelésre bírni igyekezett; Verina császárnét pedig, a mint nagyravágyó számításaiban csalódva, azon fivére ellen fordult, a kit ő bujtotgatott fel, hogy vejének nyujtsa ismét kezét, a kit szintén ő kergetett számkivetésbe. Ime az az ember, a ki egy asszonynak cselszövényei által ostoba gyermekkép kijátszatni engedte magát, a számüzetésben olyan erélyt birt kifejteni, a minőt senki sem várt volna tőle. Maroknyi hű embereivel várról várra bolyongva, itt győzve ott megveretve s börtönbe vettetve, utóvégre is oda vitte a dolgot, hogy nemcsak szülőhazája Isauria, hanem az ázsiai Görögország egyéb tartományai is érdeklődni kezdtek ügye iránt. És mig Zenó ekkép szaporította párthiveit: addig Basiliskus azt tapasztalta, hogy az övéi még szemlátomást fogyatkoznak. Mert kezdetben eléggé saajtságos hitnézetei s feltűnő hajlama az eretnkség iránt hozzá szédítették ugyan az elszakadásra hajló felekezeteket, és ezek egész buzgósággal munkálkodtak is ügyének diadalra juttatásán:

de e támogatást később nemcsak egyenes kedvezményekkel kellett nekik meghálálnia, hanem az akkoriban katolikus hitű konstantinápolyi egyháznak minden módon való háborgatásával is, a mi által a keleti összes katolikus keresztyének gyűlöletét vonta magára. Másodsorban pedig a Kancsal Theodorik, mint a ki jobb karja volt a háboruban, egész pártfogói modort fitogtatott az udvarnál, és rokonainak az Ardaburoknak szerepét fölvéve, minduntalan sértette a római hadvezérek büszkeségét, mintha csak szántszándékkal azon lett volna, hogy azt a kevés népszerűséget is, a mire Basiliskus szert tenni birt, tönkre tegye. Végre a kegyesztett, majdnem fogoly, de azért a cselszövények készítésében még mindig hatalmas Verina is szította az ellenséges indulatot ellene, az által, hogy szövetkezeteket létesített mindenütt, a szenátusban, a nép között, a hadseregben, sőt még a Macedoniában letelepült keleti gótok között is. A Basiliskus erejének fogyatkozását előidéző ezen három okhoz járult még az is, hogy ügyvivőit rosszul választotta meg, továbbá, hogy hadvezérei magvásárolhatók voltak:

Zenónak és Verinának a macedoniai ostrogotokhoz intézett egyező ajánlatai eljutottak az Amal Theodorikhoz is, a ki atyjának az előző évben Cerreben történt halála után, annak trónját örökölte; ¹⁾ midőn épen Novaeben, a Duna mellett tartzkodott, hogy népe számára a kisebbik Scythia felől eső oldalon másik letelepedési helyet keres- sen. ²⁾ A császári levélnek kezéhez vételekcor reszketett örö-

¹⁾ Rex Theodemir, in civitate Cerras, fatali aegritudine occupatus. . . . Theodoricum filium regni sui designat haeredem. Jornand., R. Get., 56.

²⁾ Malch. *Hist. Exc.*, 9.

mében a fiatal ember, a ki heves és nagyravágyó létére maga számára kitűntetéseket, övéi számára pedig hősi kalandokat keresett; de legfőbb vágyát azt képezte, hogy ha valami úton módon a konstantinápolyi ügyekbe beleavatkozhatnék, úgy hogy szükségből még maga is előidézte volna ezt az alkalmat, a mi most önként kínálkozott neki. Theodorik különben már ismerőse volt Zenónak. Azon időben, midőn az előbbi a rómaiak kezesekép Konstantinápolyban lakott, a császár veje, a ki akkor majdnem mindenható volt a palotában, egész atyai jóindulattal viseltetett iránta. E gyermekkori emlékek megszólaltak a fiatal ember szívében, úgy hogy megígérte, hogy Zenó ügyét hiven szolgálja. Erre azonban még másik ok is ösztönözte: tudniillik a Kancsalnak döllyfös magatartása s az a hallatlan szerencse, a melyet az, egész kiállhatatlan modorban fitogtatott. Egy Amal és az ő népe küzdhetne-e ugyanazon zászló alatt ezzel az ősök nélküli kalandorral, a szökevényekből és rablókból álló szedett vedett népség fejével, a kiket még a keleti gótok egyik ágául mer kiadni? Nem, az Amalnak a természet rende-
szerint Zeno táborában van a helye, mivel a Kancsal Basi-
liskust védelmezi.

Ez eszméktől eltelve indította meg Theodorik táborát s egyenesen Konstantinápolynak vette útját, de már arra későn érkezett, hogy személyesen is cselekedhessék. Ugyanis Basiliskus vezérei, a kik mesterök nagytetteinek híu utánzóikép akkoriban a midőn az Karthagó előtt parancsnokoskodott, eladták az ellenségnek tétlenségöket; később közreműködésöket adták el. A győzelmes Zeno lassan-lassan elérkezett a Bosporushoz; a hol egy zendülés kinyitotta előtte Konstantinápoly kapuit. Az Amal számítását megzavarta ugyan ez a siker, a mely az ő közreműködését

feleslegessé tette, mindazáltal ennek daczára nagy kitüntetésekkel fogadták a városban. A mi Zenót illeti, ez még annyi balszerencséje után sem tudta magát visszatartoztatni attól, hogy hajdani erkölceit némileg föl ne elevenítse. Basiliskus, a ki nejével és gyermekeivel valamelyik konstantinápolyi templomba menekült, azon feltétel alatt adta meg magát, hogy vérök nem ontatik, s ezt a feltételt Zeno elfogadta, sőt adott szavát esküvel is megerősítette. ¹⁾ Annyi tény, hogy a kikötött feltételt meg is tartotta, de úgy, hogy Basiliskust háza népével együtt egy üres víztartóba záratta, a melynek nyílását befalaztatta. ²⁾ Midőn később az élők e sírját kinyitották, úgy akadtak a szerencsétlenekre a mint egymást átkarolva, az éhség gyötrelmei között meghaltak. Ekkép Verina veje húsz hónap letelte után ismét kezébe kerítette a keleti birodalom kormányának gyeplőit.

E borzasztó kegyetlenség daczára, a melynek Zeno tanúbizonyságát szolgáltatatta, nem dugta be egészen fülét a számkivetés oktatásai előtt; a szenvedés hibáinak egy részéből kigyógyította, s új kormányzása egyelőre azt mutatta, mintha a régeinek hibáit akarná jóvá tenni. Az agg császárné ismét elfoglalta helyét a trónon oldala mellett; Leónak régebben elűzött barátai visszahivattak; végre úgy látszott, hogy a katolikus ügy, minden kibuvóajtó hagyása nélkül, diadalt arat. Vallásban úgy, mint politikában az isauriai, legalább látszat szerint, bölcs elődét választotta mintaképeül.

Leo császárnak legkedvesebb tervét az képezte, hogy

---

¹⁾ Dato sacramento securum esse de sanguine. Anon. Vales., 717. lap.

²⁾ Inclusus cum uxore et filiis intra cisterna sicca. U. o.

Nepos a nyugati birodalom trónjára megválasztassék; ennél fogva úgy Konstantinápolyban, mint Rómában, rögtön az a kérdés merült föl, mit csinál majd most Zeno azon új körülményekkel szemben, a melyekbe Italia jutott. Odoaker sem volt minden aggodalomtól ment, s Neposnak bizonyos lépései, a mik tudomására jutottak, félelmét alaposnak tűntették fel. Dalmátia fejedelme, a ki nem dicsekedhetett az-
zal a bölcshez illő lelki nyugalommal, a melylyel Augustu-
lus, a kit ennél fogva jobban epesztett a bánat, csakugyan
sietett is követséget küldeni Zenóhoz, hogy őt a trónra vissza-
szatérte alkalmából üdvözlje s az övéről is értekezzék vele.
»Mi mind a ketten, ezt izente neki, hasonló példát szolgál-
tattunk az emberi szerencse forgandóságára, mind a ketten
áldozatai lévén a sors állhatatlanságának s az emberi go-
noszságnak. Nyujtsd tehát nekem kezedet te, a kinek a sors
igazságot szolgáltatott, és cselekedd azt, hogy a te boldog-
ságod az enyémet is előmozdítsa.« Verina császárné mele-
gen támogatta pártfogoltját, a ki pénzt, katonákat és egy
újabb hajóhadnak a nyugatra leendő küldetését kérte. ¹⁾ Az
ügyet kedvezőleg fogta fel a császári tanács, a mely a sze-
rint változtatta elveit a mint fejedelme változott, ennél fogva
most újlag úgy gondolkodott, hogy e vállalathoz a római
becsület érdeke fűződik. Egyébiránt a siker biztosnak lát-
szott; Nepos kezeskedett róla. Odoaker természetesen szám-

---

¹⁾ Venerunt a Nepote nuntii qui Zenoni restitutum imperium
gratularentur, et ipsum obtestarentur ut omni opere et studio, illum
qui eodem tempore eodemque ipse casu afflictus esset, in recipiendo
imperio adjuvaret, et pecuniam et exercitus, et alia quae opus forent
suppeditaret. . . . Eoquoque illum impulit Verina, quae Necpotis uxori
cujus erat consaguinea favebat. Malch. Hist. Excerpt. 3.

talán találgatás tárgyát képezte; ki ez az ember? mit akar? mit csinál? Azt szinte szerencsés körülménynek tekintették, hogy Augustulus helyére más császárt nem nevezett ki, úgy hogy számítottak rá, mikép majd vele hatatnak a szenatusra. Nepos pedig, hogy őt azonnal saját érdekének megnyerje, azt gondolta ki, hogy számtalan dicséret és mindennemű ígéretnek kíséretében a patriciusi czimet küldi meg számára. ¹⁾ Az Amal Theodorik, a ki ezen tárgyalásoknak neszét vette, ajánlkozott arra, hogy Róma trónjára visszahelyezi a bukott uralkodót, és pedig egyenesen a saját szakállára, pusztán a maga keleti gótjai erejével. ²⁾ De Zeno nem fogadta el ezt az ajánlatot, meg lehet azért, mert nem bizott e látszólag önzetlen ajánlatban, vagy talán azért, mert szégyenlette, hogy ily eszközökkel toljon uralkodót Italia nyakára.

Odoaker oly barbár ravaszsággal aknáztatta alá ezeket a terveket, a mely bizvást vetekedett a görögök közmondásos furfangosságával. Mindenekelőtt a tanács tekintélyével igyekezett fődözni magát, akképen, hogy azt léptette fel közbenjáróul maga és Zeno között. De minthogy ezt a tiszteletreméltó gyülekezetet is nagyon markában tartotta, s kétségkívül erőszaktétellel vádolják, ha ő maga hozza szóba ezt a közbelépést, nyugalmazottját Augustulust tolta előtérbe. Azon három élő császár közül, a ki néhány napig helyet foglalt a nyugati birodalom trónján, egyedül ő intézhetett a tanácshoz, ha rendeletet nem is, de legalább tanácsokat. Mert egyedül Romulus Augustus nem üzetett el úgy mint a többiek, ő volt az, a kit semmi nemű forradalom

¹⁾ Malch. *Hist. Exc.*, 9.

²⁾ Si imperator jusserit, paratum esse in Dalmatiam ire....

sem fogott vád alá, sőt a kiról egyenesen úgy vélekedtek, hogy önként tette le a bibort. Odoaker kértére tehát levelet intézett ez a tanácshoz, a melyben oly válogatott kitételekkel s oly nyomatékos hangon adta elő a jelen körülményre vonatkozó javaslatát, a melyből még mindig a parancsoló szava rítt ki. ¹⁾ Ez a javaslat abból állott, hogy a nyugatnak nincs többé saját császárra szüksége, a ki felette uralkodjék, mert a dolgoknak olyatén berendezése, a mint jelenleg fennáll, Italiának legnagyobb előnyére szolgál. Ime ezen állítás-hoz kelle Róma szenátusának Romulus Augustus véleménye szerint Zenóval szemben szilárdan ragaszkodnia.

E váratlanul érkezett levélben könnyen Odoaker kezére ismert a szenátus. De mivel meggondolatlan ellenállásával nem igen ohajtotta a nemzetek királyának haragját magára vonni, azt pedig még kevesbbé ohajtotta, hogy Nepost Italiába visszatérni lássa, a ki boszúszomjjal eltelve, a szenátorokkal sorban egymásután fizettette volna meg a multban elszenvedett bántalmaztatásainak díjját: ennél-fogva engedelmeskedett a bukott császár felszólításának. Egy, magából a gyülekezetből választott küldöttség bizatott meg Italia ez állítólagos ohajtásának Konstantinápolyba való megvitelével s annak okainak élőszóval leendő kifejtésével. Az izenet Orestes fiának akarata szerint imigy hangzott, hogy »jövendőben elég egy császár a birodalom két felének kormányzására és oltalmazására; hogy Róma szenátusa a nyugat számára Odoakert jelölte ki, mint olyan embert, a ki a kormányzás tudományában nem kevesbbé kiváló, mint a haditudományokban; ennélfogva kéri Zenót,

¹⁾ Augustus Orestis filius.... Senatum veteris Romae legationem ad Zenonem mittere coegit.... Malch., Hist. Exct., 3.

hogy e királyt ruházza fel a patriciusi méltósággal s azzal egyidejűleg bizza meg Italia kormányzásával.«¹⁾ Mikor mindent ekképen elintézték, Odoaker maga is irt Zenónak a végből, hogy tőle a patriciusi czimet kérje, mint ha még Nepostól nem kapta volna meg;²⁾ és mintha a császári méltóság visszaállítása, melynek még ezután kellett volna Konstantinápolyban megvitattatnia, tényleg már tagadólagon megoldatott volna. Leveléhez egy csomagot is mellékel, mely a császári ékességeket tartalmazta,³⁾ a melyeket a keleti császárnak mint a római birodalom egyesegyedüli uralkodójának kívánt átszolgáltatni. A levél és csomag átadásával megbizott tiszt a szenátus küldötteivel együtt indult útnak. Odoaker összeszedette úgy Ravennában, mint Rómában mindazokat a bibor köpenyegeket és diademokat, a melyek valaha a császárokéi voltak; hogy az Augusztus, Trajan, Theodosius ócska holmijai az Augustuluséval együttesen hadd ékeskedjenek ezentúl a konstantinápolyi palota ritkaság gyűjteményében.

A két követség tehát együttesen érkezett el keletre, a hol már Neposnak egy annak rendje és módja szerint beiktatott küldöttjére akadtak, a kinek feladata valószínűleg abból állott, hogy az ő lépéseiket szemmel tartsa. Zeno

¹⁾ *Proprio imperatore se non indigere, unum imperatorem sufficere qui utriusque imperii fines tueretur. Odoacrum se elegisse qui hanc partem tutam praestaret; hunc enim et scientia reipublicae administrandae, et rei militaris peritia esse insignem. Itaque orare, ut illum Zeno patriciatus dignitate ornet, et Italiam regendam ei committat.* Malch. *Hist. Exc.*, 3.

²⁾ Malch. *Id. hely.*

³⁾ *Omnia ornamenta palatii, Odoacrus Constantinopolim transmisit.* — *Anonym. Valet.*, 431. lap. Vales. *R. Franc.* 231. l. — Tillem., *Hist. d. Emp.* VI. 440. lap.

külön kihallgatáson fogadta s feltűnőleg elűtő bánásmódban részeltette a két küldöttséget: Odoaker követe iránt nyájasnak, hizelgőnek, a szenátorok iránt pedig egész a túlságig kiméletlennek mutatkozott. Ezeknek keserűen szemére hányta Róma szenátusának ellenzékieskedését, s hogy a kelet minden ohajtásának ellene szegül, s például felhozta Anthemius és Nepos eseteit. »A kelet, ekkép szólt, két császárt adott nektek: az egyiket megöltétek, a másikat pedig elűztétek. ¹⁾ Ha most azt kérditek tőlem, mit tegyetek; a dolog világos és a hosszas magyarázat fölösleges: Nepos a ti császárotok még él: fogadjátok úgy, a mint kötelességetek hozza magával.» ²⁾ Odoaker küldötte előtt rettentően feldicsérte a királyt, »Nepos helyesen cselekedett, hogy számára a patriciusi méltóságot megküldötte, a melyet valóban megérdemel, és ő, Zenó maga is felajánlaná ezt neki, ha már Nepos meg nem előzte volna.« »Dicsérem azért is, ezt tette hozzá, hogy végre oly modort és öltözetet vesz fel, a minő egy rómaihoz illik. ³⁾ Egy cseppet sem kételkedem felőle, hogy azt a császárt, a ki őt a legfényesebb czimmal felruházta, a legszivesebben fogadja. Minthogy minden igyekezete Italia jólétének előmozdítására irányul, nem tehet jobbat, mint ha Nepost visszahelyezi trónjára.« Azon levélben, melyet válaszképen Odoakerhez intézett, patricius-

¹⁾ Illos ex duobus quos ab Oriente accepissent imperatoribus, unum expulisse, et Anthemium occidisse. Malch. *Hist. Exc.*, 3.

²⁾ Nunc quid sibi factu opus esset, ipsos dixit perspicere. Imperatore enim superstite non aliam debere valere sententiam, quam ut illum redeuntem exciperent. Malch. *id. hely.*

³⁾ Laudare se eum quod jam morem Romanis convenientem servare inceperit, ideoque confidere, fore ut imperatorem, qui illum hoc honore affecerit, si quidem justa facere vallet, quam primum reciperet. Malch. *Hist. Exc.*, 3.

nak czimezi őt ¹⁾ s pártfogoltját melegen ajánlja neki. Zenó ezen ügyben nála egészen szokatlan érzelmi melegséget nyilvánított; de alkalmasint ezúttal magára gondolt és saját sorsának a Neposéval feltűnőleg egyező hasonlatossága indíthatta meg ennyire szívét. ²⁾ A dalmát fejedelem küldötte tehát, a kinek feladata sem hosszúnak, sem nehéznek nem mondható, urát Italia trónjára leendő hamaros visszahelyeztetésének hírével lephette meg.

E visszahelyeztetés Zenó ohajtása szerint közelinek tetszhetett; de ez az uralkodó, meglehet azért, mert úgy Róma szenátoraihoz, mint Odoaker küldöttéhez intézett szavainak hatásában szerfelett bizott, vagy talán azért, mert különben is vérontás nélkül kívánt eljutni kitűzött céljához, valószínűleg azt várta, hogy a dolog minden beavatkozás nélkül önmagától is teljesedik. Ennélfogva semmi fegyverkezést nem tett, semmi döntő rendszabályhoz nem folyamodott, s némsokára oly őt közvetetlenebbül érdeklő ügyek jöttek közbe, a melyek figyelmét ettől egészen elfordították. Odoaker szokásos ügyességével használta fel a sors által számára nyújtott időhaladékat. Egészen úgy tett-vett, mintha Róma szenátusának nyilatkozványát a keleti császár helybenhagyta, s a két birodalom kormányzását elfogadta, és végre mintha Nepos nem is lett volna. A patriciusi czimet Zenó kinevezése alapján vette fel s kijelentette, hogy ő annak a helytartója Italiában. Zenót ünnepélyesen kikiáltották a szenátus és a római nép védőurává; a nemzetek királya

¹⁾ Et in litteris regiis, quibus Odoacro voluntatem suam significaret, eum pátricium nominavit. Malch. *id. h.*

²⁾ Quæ Zeno Nepotis causa instituit, propter sua Nepotis maiorum miseritis et communem hominum sortem reputans ad aliorum commiserationem addictus. Malch. *id. hely.*

keresve kereste az alkalmat, csakhogy nevét minduntalan fölemlíthesse; sőt szobrát is minden téren fölállíttatta.¹⁾ A szenátus hallgatott, s elnézte, hogy csak tegye a mit akar, minthogy Zenó dölőfőssége bántotta, s a görögök által partfogolt rómainál többre becsülte azt a barbárt, a kinek a hadiszerencse kezébe szolgáltatta Italiát. Odoaker ekkép a legyőzöttek beleegyezésével szilárdította meg bitorolt uralmát. Azt nem mondhatni, hogy saját biztossága szempontjából elővigyázatra és eltökéltségre ne lett volna szüksége: mert Nepos nem szükölködött barátok nélkül a hadseregben, sőt még a ravennai palotában sem. Odoaker ott fogatott el s végeztetett ki 477-ben július 11-én bizonyos Bracila nevű comest, a ki barbártiszt létere Nepos javára összeesküvést szervezett: »Ezt azért tette, a mint Jornandes tudunkra adja, hogy a rómaiakra az ily rettentő példával rájok riasszon.«²⁾ Italián kívül nem kisebb erővel és kitarással mozgolódott a volt uralkodónak pártja. A galliai városok, mint Arles, Marseille, Aix vonakodtak elismerni mind Orestest, mind azt a barbárt, a ki annak helyére lépett, s tovább is csak Nepos nevében vitték a kormányt.³⁾ A narbonnei tartománygyűlés pedig ünnepélyesen is arra kérte Zenót, hogy ez a fejedelem helyeztessék vissza a nyugati birodalom trónjára.⁴⁾

¹⁾ Senatui romano et populo tuitus est, ut etiam ei imagines per diversa loca in urbe Roma levarentur. Malch. *Hist. exc.* 3.

²⁾ Ut terrorem suum Romanis indiceret . . . . Brachilam comitem apud Ravennam occidit regnoque suo confortato . . . . Jorn. *R. Get.* 46. — Marcell., *Chron.* — Onuph., *Fast. cons.* 457. 1.

³⁾ Dissidentibus ab Odoacro Occidentalibus Gallis, et legatione . . . . ad Zenonem missa . . . . Candid., *Hist. exc.* 3.

⁴⁾ Tillem., *Hist. de Emp.*, VI. 443. 1. — Lebeau. *Hist. d. Emp.* VII. k. 69. lap.

Nepos tehát azt látta, hogy visszatérésének lehetősége mind határozottabb alakot ölt, midőn egy saját otthonában szőtt árulás ennek a dolognak hirtelen mindörökre végét szakította. Azon időben, midőn Nepos saját patriciusának csapatai elől menekülve, Dalmátiába visszatért: ott találta elődjét Glyceriust a kit önnön maga szenteltetett föl Salona püspökévé. Mikor Nepos legyőzött vetélytársának székhelyeül ezt a várost választotta, azt hitte, hogy foglyát helyezi biztos őrizet alá, s ime bakóról gondoskodott a maga számára. Glycerius vad örömmel fogadta őt szerencsétlen állapotában, a mit nem is igen igyekezett eltitkolni, sőt inkább szinte fitogtatta, hogy mennyire jól esik neki annak a bánata, s a gyűlöletet gyűlölettel, a bántalmat bántalommal fizette vissza. A kised dalmát államban nem igen messze maradt a püspök a fejedelem mögött; annak is megvolt mint amannak a maga tekintélye, udvara, haszon és kár tehetésére való eszközei. Glycerius nem hanyagolta el egyiket sem. Püspöki lakának belsejéből, mint a keselyű rablófészekéből, folyton ellenségét leste, a kit a boszuálló sors közelebe hozott vissza. Szemeit le nem vette róla, hanem legcsekélyebb mozdulatát is figyelemmel kísérte, hogy megragadhassa azt az alkalmat, a midőn vesztét okozhatja. A mint Nepos szerencséje derülni látszott, s minden jel arra mutatott, hogy Marcellus unokája ismét visszatér Italiába, a püspököt majdnem megölte a boszuság. Az a gondolat, hogy ő e diadalnak szemtanúja lehet, ő, a kit erőszakkal végrehajtott fölszentetése politikai halálra kárhoztatott s a kit arra szántak, hogy ez utált széken rothadjon el, a világ megvetésének s azon ellensége gúnyjának kitétetve, a ki őt ennyire lealázta: ez a gondolat oly boszúszomjat gerjesztett benne, hogy majdnem belebolondult. Ez időtől fogva

mindig csak összeesküvésen s gyilkosságon jártatta eszét; és ime Salonában, csak úgy mint Ravennában, akadt néhány nagyravágyó ember, a kik készek lettek volna mindent elkövetni, csakhogy trónhoz juthassanak, bármily kicsiny lett légyen is az.

Nepos mellett, saját szerencsétlenségére két ilyen jellemű ember is találkozott, tudniillik Victor és Ovida comesek, az egyik barbár a másik pedig római. ¹⁾ Mind a kettőt fontos személyiségnek tekintették, úgy az országban, mint a hadseregben, főleg pedig Ovida comest, a kit a közvélemény, Dalmatia jövődjő urául tekintett, mikor majd az nem lesz többé a Nepos birtoka. A püspök, be lévén titkos vágyaikba avatva, folytonosan szította bennök saját dühével az indulatot, s utoljára sikerült is neki őket czéljának megnyernie. Neposnak Salone közelében volt valami kis mezei laka, a hova időről-időre ki szokott járni, hogy friss levegőt szívjon s a magányosságban sorsának csalóka képein elmerengjen. Egy napon tehát, a midőn kevés kísérettel ide rándult, a két comes összebeszélt, hogy ők is a kíséretéhez csatlakoznak. Ott azután valamely félreeső helyen meglepték őt s kivont karddal megtámadva, megölték. Ez a gyilkosság a 480-ik év május 9-én vitetett véghez. ²⁾ A kortársak egyike határozottan azt állítja, hogy Glycerius vetette ezt a tört ³⁾ Neposnak, a mi azonban nem akadályoztathatta meg azt, hogy Odoaker kezére is ne ismerjenek e

¹⁾ Victoris et Ovidae, comitum suorum scelere, haud procul ab oppido Salona sua in villa, oppresus est, et occisus. — Marcell. *Chron.*

²⁾ Marcell. *Chron.* 1. — Onuph., 57. l.

³⁾ Insidiis Glycerii. Marcell., *Chron.* — V. ö. Vales., *R. Franc.*, I. 233. lap. Tillem. *Hist. d' Emp.* VI. 442. lap. — Lebeau. *Hist. B. Emp.*, VII. köt.

dologban. Hogy a nemzetek királya mint vett részt e bűnben? azt senki sem tudja; de sokkal inkább érdekében feködt a dolog, mintsem a történet elhihetné, hogy ártatlan volt benne.

A mint Nepos meghalt, Zenónak csak hosszabb időközökben jutott eszébe a nyugat, de akkor is minden nagyobb foganat, vagy buzgóság nélkül; sőt csupa kényelemből még azt is elhitette magával, hogy beleegyezett Odoaker kormányzóságába, holott csupán arra szorítkozott, hogy nem tett kifogást ellene.¹⁾ Ez utóbbi mindent felhasználva arra, hogy állását megszilárdítsa, majd ravaszságát, majd vakmerőségét hívta segítségül, befelé elnyomta a mutatkozó ellenállást, kifelé szövetségeket kötött, rendelkezett békéről, háborúról, sőt még a birodalom területéről is, és pedig egészen a névleges uralkodó tudta nélkül, a kit csak ijesztőnek használt, hogy vetélytársait elriassza, vagy ürügyül, hogy akaratának színt kölcsönözzön. A narbonnei gallia továbbra is megtagadta tőle az engedelmességet s egyre-másra intézte a felhívásokat. Zenóhoz. Ezt a toulousei nyugati gótoknak engedte át, a királyukkal Eúrikkal kötött véd és daczszövetség értelmében.

E napságtól fogva nem volt többé a rómaiaknak egy talpalatnyi földjük sem az Alpeseken túl nyugatra. E szerződést megelőzőleg Genserikkel, a vandalog királyával is kötött egyet Odoaker, a ki minél inkább öregedett, annál kapzsibbá, de egyúttal a háborútól annál vonakodóbbá is lett, ennélfogva pénzbeli adófizetés és egy megerősített várnak megtartása mellett, Sicília szigetét az italiaiaknak visszaadta. E híres barbárnak ez volt utolsó politikai cselek-

¹⁾ Candid. *Hist. exc.* 3.

ménye, a ki 477-ben január hónapban halt meg. Miután ily eszközökkel az Itáliával szomszédos nagy barbár királyságok szövetségéről biztosította magát Odoaker, a kised Dalmátiára fordította figyelmét, a melynek királyává Ovida comes, Nepos gyilkosa kiáltotta ki magát. A mióta Marcellinus függetlenné tette Dalmátiát, azóta folytonosan az elégedetlen rómaiaknak szolgált ez. fészkeül, s a keleti császárok kezében az egyenetlenség-szítás eszközéül. Odoaker tehát föltette magában, hogy Italiához visszakupcsolja. E vállalatot személyesen vezette Odoaker, a midőn Ovida comest megverte s megölte. Ezóta Salone, minthogy italiai tiszt kormányzóskodott benne, nem volt többé Ravennának folytonos réme.

Ez a rendkívüli ember a mint nyugatnak teljhatalmú urává lett, föllépésének erőszakoskodásai után eléggé mérsekelt kormányzatot honosított meg. Legelsőben is, Zenó tanácsának engedve, közeledni kezdett a római szokásokhoz, az által, hogy ha már a patriciusi czimet viselte, egyúttal felvette a patriciusi öltözetet is. De ha Italiával szemben patriciuskép viselkedett is Odoaker, a barbárokkal szemben megmaradt királynak, a kik e név alatt ruházták rá a katonai főparancsnokságot. A tanácstól nyert támogatás viszonzásául, a hol lehetett, óvta annak a tekintélyét; sőt e tiszteletreméltó gyülekezet hatása még szinte növekedni látszott a valóságos császár hiánya folytán. A közigazgatási gépezet kerekei működtek tovább, a törvények épségben fenmaradtak; a százados szokások nem töröltettek el, és végre a caesárok régi fölszerelvénye vette körül a patricius királyt, a ravennai palota fedele alatt. Odoakernek megvolt a maga prefectus pretoriója, (helytartó) magister milituma (fővezér) comes sacrarum largitionuma (állami főkincstár-

nok) comes dominioruma (magán kincstárnok ¹⁾), quaestora, a ki nevében a törvényeket szerkeszsze vagy azokat a szenátus elé terjeszsze; magán tanácsa azoknak megvitatására; corpus domesticorum (testőrcsapat), személyének őrizetére. Az itáliai tartományokat rectorok igazgatták mint az ő helytartói, a katonaság telepeit pedig duces militumok; az évre továbbra is részint a keleti császár által is jóváhagyott, részint egyenesen a nyugatot illető konzulok adták nevöket. Az itáliai aristocratia elfogadta azt a törvényes fölvételt, a melyre Odoaker a maga hivatalos állását alapította, nem tartotta méltóságával összeegyeztethetetlennek, hogy alatta szolgáljon. A konzulok névsorában továbbra is ott szerepeltek Symmachusnak, Boëtiusnak, Anicius Faustusnak, az Anicius család egy másik tagjának Probinusnak, az ifjabb Basiliusnak, nevei annak a Cecina Basilius fiáénak a kiről már fönnebb megemlékeztünk, a midőn Sidoniusról beszélünk, s a kiről még később is leszen szó. Cassiodorus, annak az apja, a ki Theodorik minisztere volt, Odoaker mellett a comes dominiorum és comes sacrarum largitionum hivatalát töltötte be; maga Cecina is prefectus pretorio és a királynak helytartója volt Rómában; és végre Pierius comes parancsnokoskodott a palotaőrség felett. Mindezek méltóságos és tisztelt egyéniségek voltak, de a nemzetek királya néha oly tisztársakat adott melléjük, a kik miatt volt okuk pirulniok. A tisztviselők gazembersége képezte ennek a polgárháborúból eredt kormányzatnak legnagyobb hibáját. Bizonyos Pelagius nevű egyén, a ki darab ideig prefectus pretorio volt, és mint ilyennek az adó kezelése is tisztéhez tartozott, módját ejtette valamikép, azt mondják, hogy eze-

---

¹⁾ A császári fekvő birtokok kezelője. Ford.

ket a maga hasznára megkészserezze.¹⁾ A kapzsi és egyúttal pazarló Odoaker szemet hunyt e fosztogatás előtt, a minek egy részét magának tulajdonította el, hogy legyen mit fecsérelnie. Ez a kincsszomj, kegyetlenkedési hajlamaival párosulva, később ellene fordult s bukását mozdította elő.²⁾

Azonban a polgárháború által Italián ütött sebek lassanként mégis hegedni kezdettek. Mind azon városok között, a melyek az utóbbi küzdelemnek áldozatául estek, az egymásután két sereg által kirabolt Pávia nyujtotta a legsajnálatra méltóbb látványt. A hajdani város helyén csak a tűz által megfeketített romok látszottak, s ezeken tanyázkodott a püspök megtizedelt nyájával együtt. Epiphanius minden pénz nélkül, pusztá karjain kívül semmi egyébbel nem bíró népével, a szomszéd városokban összekoldult alamizsnából fogott hozzá székhelyének helyreállításához. E szavakkal kereste fel azokat, a kiknek még volt valamijök: »csak lelketek legyen gazdag: akkor találtok: ha a szív koldul³⁾ akkor köszönt be a szegénység.« Azzal, a mit imitt-amott összekaparíthatott s a mi még saját öröklött vagyonából megmaradt, hozzákezdett a dologhoz, és Pávia kiemelkedett romjaiból. Az ő példája által buzdítatva, férfiak, nők, gyermekek mind tehetségök szerint munkához láttak: a romokat eltakarították, a környék erdeiből serényen vágták a fát, ásták vésték a földet, hogy köveket szedjenek belőle, és

¹⁾ Ennod. *Vit. Epiph.*, 385.

²⁾ Ennod. *Panegy. Theod.* 298. l. — Cassiod. *Variar.* III. *Epist.* 12.

³⁾ Dicebat enim: Vix est ut animum divitem possibilitas deserat, et difficillimum ut sequatur abundantia hominem, mente mendicum. Ennod. *Vita Epiph.* 350.

midőn a páviaiak karjai elfáradtak, szomszédaik nyújtottak nekik segédkezet. A munkálatot Epiphanius vezette, felügyelve mindenre, gondoskodva mindenről, mint valami építőmester, a ki az építők műhelyét igazgatja, vagyis inkább mint valami pusztaság közepette megtelepült gyarmat alapítója. Az elsőbbségben, a mint illet, az isten-szolgálatot részesítették. A város két templomát megemésztette a tűz: ezeket oly sebbel-lobbal építették fel újra, hogy szinte úgy látszott, mintha valami csoda folytán önmagoktól emelkednének. De ennek a kegyes sietségnek csakhamar meg is adták az árát. A főtemplom, melyet a »Nagyobbik«-nak híttak, már egész a tetőzetéig elkészült, a »Kisebbik«-et pedig éppen a fölszentelés képleges jelével látták el, midőn az előbbennek boltozata az oszlopok elhajlása következtében összeomlott.¹⁾ Munkások és állványok összevissza keveredve hullottak a kövezetre, mindazáltal a roppant magasságból leeső emberek közül egyetlen egy sem sebesült meg halálosan, a mit természetesen mindenki csodának tekintett.²⁾ De azért ennek daczára a lakosságot roppant elcsüggedés szállotta meg. »Isten is elhagy bennünket, ezt mondogatták egymásnak.« — »Nem, nem, imígy felelt nekik Epiphanius, azzal a nyugodtságával, mely soha cserben nem hagyta, Isten csak próbára akar tenni bennünket, mutassuk hát meg neki, hogy engedelmes és benne bizó fiai

¹⁾ Jam jamque fastigia perfectionis Majoris ecclesiae opus attigerat et aedificio dedicationis insignibus adornato, extemplo alterius ecclesiae, cum columnatus repente paries .... Ennod. Vit. Epiph., 351. lap.

²⁾ Ab ipso templi tolo artifices cum ingenti machina corruerunt, nullus tamen eorum aut crure debilis factus est, aut aliqua membrorum parte truncatus. U. o.

vagyunk.« Erre újból hozzá láttak a munkához s a két templom csakugyan elkészült.

Ez után a magánosok házához fogtak.¹⁾ Minthogy annyi sok ember dolgozott rajtok s egyikök a másikat segítette, azok is csakhamar helyreállítottak. A püspök csak akkor pihent meg, mikor városát újból fölépítve látta. A város tehát feltámadt, de koldusan, nyomorultan; ekkép nemhogy az állami adókat leróhatta volna, hanem a saját megélhetése végett is mindenkinek segítségére szorult. Epiphanius tehát fölkereste Odoakert, hogy tőle nyája számára öt évre adóelengedési kedvezményt eszközölhessen ki.²⁾ Az ő megjelenése és Pávia neve nem egy bántó emléket költhetett fel a nemzetek királyának elméjében, mivel itt akadt legmakacsabb ellenségeire, sőt maga a püspök is mindvégig Orestes hű párthívének tanúsította magát. Mind a mellett semmi ilyesmit nem vétetett észre. Sőt nem elég, hogy a kért adóleengedést megadta, hanem még ezen felül a szószólót is tiszteletteljes nagyrabecsülés jeleivel halmozta el. Úgy hogy, habár maga árianus volt is, de azért ettől fogva a legszívélyesebb viszonyt tartotta fenn a püspökkel. Valahányszor tehát akár a természettől, akár az emberektől eredő csapás érte Liguriát, a püspök a patricius-királyhoz sietett, és soha sem jött tőle a nélkül vissza, hogy kezei vagy kegyelmének jeleivel, vagy pedig pénzzel telve ne lettek volna. »Odoaker annyira tisztelte ezt a nagy embert, a mint Epiphanius tanítványa Ennodius tudtunkra adja, hogy az

¹⁾ Fessis urbis habitatoribus, remediorum utilitate prospexit. Ennod. *Vit. Epiph.* 351.

²⁾ Directa legatione ad Odoacrem, quinquennii vacationem fiscalium tributorum impetravit. U. o. 352.

iránta való jó bánásmód tekintetében felülmulta mind azt a mit vele római elődei cselekedtek.«¹⁾

Jóllehet Odoaker kiméletesen igyekezett bänni az itáliai papsággal, mindazáltal ez nem gátolta őt abban, hogy azzal szemben a fejedelmi előjogokat fentartsa, és azokat mindannyiszor erélyesen visszakövetelje, valahányszor csak azt vette észre, hogy bármi módon is megsértettek. Ezt cselekedte 483-ban a római egyház irányában. Simplicius pápa épen ekkor halt meg, a nyugati katolikus világban nagy ürt hagyva maga után. E tudományos és erényes, lelkes, de nem túlbuzgó, szigorú, de nem zord férfiú lépésről-lépésre védte az orthodoxiát ama veszedelmes újítások ellenében, a melyek akkor a keleti egyházakat felzavarták; és habár a hit tisztaságából egy cseppet sem engedett, de azért eszélyességével el tudta hárítani a Róma és Konstantinápoly közt fenyegető szakadás veszedelmeit. És minden szerénysége, takarékosága sőt önmaga iránti fös-vénysége mellett is saját székvárosának egyházai iránt pazar ajándékozónak mutatkozott. Mindnyáját lekötelezte valamely becses ékességgel,²⁾ vésett arany- vagy ezüst-edénnyel, gazdag szőnyeggel, néhány neki köszönhetette külső feldiszcítettését.³⁾ A szent öreg fényüzése ebből állott, erre költötte el sovány apai örökségét, erre azokat a kegyes adományokat, melyeket a gazdagok az ő kezeibe tettek le, vagyis inkább mind ezt az egyházak és szegények között osztotta szét. Ha valahol valamely romba dőlt és elhagya-

¹⁾ Odoacres tanto cultu, insignem virum coepit honorare, ut omnium decessorum circa eum officia praecederet. Ennod. *Vit. Epiph.* 351. lap.

²⁾ Lib. pontif. ap. Labb. *Concil.*, IV. 1052. lap.

³⁾ Lid. pontif. ap. Labb. U. o. — Baron. *Ann. eccl. an.* 483.

tott pogány templomra akadt: azt azonnal megvette és kápolnává alakíttatta át, hogy így a pogány szokásokat a keresztyén istentisztelet javára felhasználhassa. Így tett egy hajdani samaritanus zsinagógával is; ¹⁾ a melyet szerződés szerint bizonyos Euphrasius nevű akolythustól ²⁾ vett meg s azután a római egyháznak adományozta.

Szerencsétlenségre nem minden római püspöknek feködött a szívéen, hogy ily fősvénynek mutatkozzék önmaga, s ily pazarlónak mások iránt, mint a mi Simplicius jellemvönását képezte. Sőt inkább igen gyakran azt látta a világ, hogy az egyház javait elpazarolják, elajándékozzák, eladják az egyházi törvények ellenére, részint a püspökök, részint a közrendű papok, s hogy a szegényeket illető vagyon rendeltetésétől elvonatva, a legvilágiasabb fényűzés költségeinek fedezésére szolgál. A pompa és külső fény kedvelése már egy századnál régibb idő óta bekapott a római egyház főemberei közé, gazdag ruházat, aranytól csillogó szobák kellettek nekik, a legszebb négy lótól vont kocsi és végre oly asztal, a melynek választékossága és bősége a császárok lakomáinak semmit sem álljon mögötte. ³⁾ E fényűzés fen tartása végett kimerítették az egyház segélyforrásait, vagyis inkább belopózkodtak a család kebelébe s adományozásokat vagy végrendeleti hagyományokat csikartak ki az asszo-

¹⁾ Cassiod. Variar., III. Ep. 45.

²⁾ Akolythusnak nevezték az ős egyházban azt az alsóbbrendű papot, a ki a diakonust égő gyertyával követte, mikor az az evangélium felolvasására ment. Ford.

³⁾ Vehiculis insidentes, circumspecte vestiti, epulas curantes profusas, adeo ut eorum convivium regales superent mensas. Amm. Marcell., XXVII. 3.

nyoktól; ¹⁾ sőt a baj Damasius pápa alatt annyira haladt, hogy Valentinianus, Valens és Gratianus császároknak törvény által kellett elvonniok a papoktól azt a jogot, hogy az ily adományozások eseteiben a törvényszék előtt ügyvédkedzhessenek, ha netalán a rokonok azok iránt visszatérítési keresetet indítanának. A szent Péter széke körül kifejtett ezen pompa még egy másik bajt is idézett elő, tudniillik azt, hogy a jelöltek vágyát élesztette és számukat szaporította. A római püspökségen, mint nemcsak fényes méltóságon, hanem egyúttal jövedelmes bérjószágon is kapva-kaptak; ettől fogva azután mindenféle eszközt, ravaszságot, vesztegetést, erőszakot jónak találtak annak a megszerzésére. A hivatalkeresők fölfegyverkezett pártfeleikkel érkeztek meg; s egész rendszeres csatákat vívtak egymással, úgy hogy Damasius pápa választásakor, a kiről csak az imént szoltunk ²⁾ egyetlen egy napon százharminczhét holttestet vonszoltak ki a választás helyéül szolgáló székesegyházból.

Jóllehet Simplicius mind példája, mind buzdításai által küzdött ezen szentségtöréssel határos visszaélések ellen, de azért még halála után is szeretett volna küzdeni ellenök. Neki úgy tetszett, hogy ezeket soha ki nem irthatják, hacsak a jövődő pápától megválasztatása előtt, kiátkoztatás terhe alatt, oly esküt nem vesznek, hogy az egyház vagyonához nyúlni nem fog, s ez ünnepélyes esküt a vá-

¹⁾ Ut ditentur oblationum matronarum. Amm. Marcell. XXVII. 3. E visszaélések nemcsak a római széknél divatoztak. Johann. Chrysos. *Hom. XXI. in Ep. Pauli. A. ad Corinth.* Greg. Naz. *Orat.*, 32. — Hieron. ad Eustoch., *Ep.* 32.

²⁾ Constat in Basilica Sicinini, ubi ritus Christiani est conventus, uno die centum triginta septem reperta cadavera peremptorum. Amm. Marcell. XXVII. 3.

lasztó-gyülekezet előtt le nem teszi. Más oldalról, meg a fenyegető külkörülményekkel szemben, oly meggondolatlan politikai választástól tartott, a mely véget vethetne a kelet és nyugat közt, különben is nagyon ingatag lábon álló választás békének; és végre attól is félt, hogy kellemetlen izgatások támadhatnak, akár magok az egyháziak, akár azon világi pártok által előidéztetve, a melyek a választásra befolyást gyakorolni kívántak volna. E gondolatokkal vívódott folyton Simplicius azon hosszú betegsége alatt, mely őt a 482-ik év vége felé sírjába döntötte. Ez idő alatt közlötte aggodalmait és ohajtásait egy bizodalmas emberével, a ki már olvasóink előtt is ismeretes, azzal a Cecina Basiliussal, a kinek jó tanácsai folytán juthatott be Sidonius Apollinaris az arverniek követe Anthemius elé a császári palotába, s ennek következtében Róma prefectusi méltóságába. ¹⁾ Cecina kétségkívül azért vállalt Odoaker alatt hivatalt, elfogadva a prefectus pretoriói méltóságot, s a nemzetek királyának azért lett Róma városában helytartójává, hogy mérsékelje és megakadályozza a római világ fővárosa és Italia barbár ura között bekövetkezhető nagyobbajta sűrűlódásokat. E férfiú az ügyek kezelésében való alapos jártassága, méltóságos és előkelő modora mellé szigorú becsületességet kapcsolt és őszinte kegyességeért Simplicius is megkedvelte. »Igérd meg nekem, hogy személyesen öröködl a felett, a mi majd akkor történik Rómában, a midőn én nem leszek többé« mondá neki gyakran a szent aggastyán. »Igérem, megis teszem,« ekkép felelt neki Basilius. ²⁾

Simplicius nem minden alapos ok nélkül aggódott,

¹⁾ Lásd erre vonatkozólag a 2-ik fejezetet.

²⁾ Labb., Concil., IV. 1334. s köv. lap.

mert mihelyest elszállt belőle a végső lehellet, mikor teteme még a díszágyon kiterítve feküdt, már akkor Rómát a leghevesebb izgalom töltötte be. A pártszenvedély, a személyes nagyravágyás, a világiak és az egyháziak cselszövényei, a püspökválasztások izgatottságának e szokásos előidézői, annál nagyobb erővel törtek most elő, mivel az egyház helyzete sokkal komolyabb volt mint máskor, s a megejtendő választás is döntőbb fontossággal birt. Az előző értekezleteken nemcsak hogy közös megállapodásra nem juthattak a választók, hanem minden jel oda mutat, hogy a pártok öltre mentek egymással s a város békessége felzavartatott. A zavar huszonhat napig eltartott, ha a püspöki szertartásos könyveknek hihetünk. ¹⁾ A huszonhatodik napon, a Szent-Péter székesegyházába összehívott választógyűlés, a mely bevett szokás szerint a kijelölő püspökökön kívül a szenátusból, a papságságból és népből állott, azt hitte, hogy a választást megkísérélheti. Megeshetik, hogy merő véletlenségből, de valóbb-szinű, hogy az uralkodó párt számításából a prefectus pretorio nem értesítettett; az ő széke üresen maradt, de senki sem szólalt fel meghívása mellett. A törvény értelménél fogva, az uralkodó képviselőjének jelen kellett lenni a pápa választásánál, valamint a tartományi tisztviselőknak az egyszerű püspök választásánál, de a bizonytalan kormány alatt, mely ekkor Italiát igazgatta, a nyilvános hatóságok a központi hatalom ellenőrzése alól igyekeztek felszabadítani magokat; mindegyik arra törekedett, hogy saját hatáskörében magát lehetőleg megerősítse vagy elszigetelje. Ez esetben is alkalmasint ilyesmiről volt szó. Akár a szenátustól

¹⁾ Lib. pontif. ap. Labb. *Concil.* IV. 1047. lap. — Tillem. *Mem. Eccl.*, XVI.

indult ki a kezdeményezés, akár a papságtól, a mely föltevés sokkal valóbbszinű, annyi tény, hogy a prefectus pretoriót nem hívták meg, jöttét nem is várták, hanem a választás megkezdődött ¹⁾ nála nélkül.

A választás javában folyt, midőn hirtelen a székes-egyház ajtai kinyitlak s azokon a sublimis és eminentissimus prefectus pretoriót s patriciust a praecellentissimus Odoaker király helytartóját, ez volt Basilius hivatalos czime, rangjának minden jelével felékesítve belépni látták. ²⁾ E szinpadias fellépés félbeszakította a gyülekezet működését. Basilius mindenekelőtt helyet foglalt székén, majd felállt s elégedetlenségét éreztető hangon ilyen beszédet tartott: »Csodálkozunk rajta, hogy távollétünkben a választáshoz fogni merészkedtetek. Ezért méltó joggal panaszt emelhetnénk ³⁾ első sorban a közérdek szempontjából, mert a tisztviselőknek kötelességök a püspökválasztásoknál őrködniök, nehogy a rendetlenség az egyházból az államba is át plántálódjék; ⁴⁾ másodsorban abból a tekintetből, hogy mint mindenki tudja, a megboldogult pápa, Simplicius lelkemre kötötte, hogy ne engedjem, hogy az egyháznak hátrányára szolgálható zavaroknak közepette, az ő utódja az én tanácsom

¹⁾ A püspökválasztás formaságaira vonatkozólag kellő tájékoztatást nyújt a *Revue de Deux Mondes* (1857. novemb.) egy cikke, a mely egy bourgeois püspök választását is előadja.

²⁾ Sublimis et eminentissimus vir, praefectus praetorio atque patricius agens etiam vices praecellentissimi regis Odoacris. Basilius. *Synod. roman.*, IV. sub Symmach. pap. ap. Labb. *Concil.*, IV. 1334. l.

³⁾ Miramur, praetermissis nobis, quidquid fuisse tentatum. Ugyan ott.

⁴⁾ Ne per occasionem seditionis, status civitatis vocetur in dubium. Labb. *Concil.* id. hely.

kikérése nélkül választassék meg. ¹⁾ Sőt még ha Simplicius élne is: akkor sem illenék semmi fontosabb határozatot hozni az én hirem és tudtom nélkül. ²⁾ Ebből következik, hogy mind az, a mi az imént itt végbe ment, határozottan semmis, és hogy annak legkisebb tekintetbevétele nélkül, a jövődő püspök megválasztásához egészen újból kell hozzá fogni.« Előzetesen megoldandó kérdésül azt ajánlá Basilius, hogy állapítsa meg rögtön határozatával a gyűlés, hogy sem az a pápa, a kit majd megválasztanak, sem bármelyik utódja, ne idegeníthessen el semmit az egyháznak ingó vagy ingatlan vagyonából, ellenkező esetben átok alá essék az eladó, a vevő, sőt még az is, a ki az elajándékozást vagy adás-vevést helybenhagyná ³⁾ mivel szentségtörés másokra ruházni azt, a mit a hívők lelkek üdvössége és nyugalmaért adtak az egyház, vagy a szegények tulajdonául.

A szavazat alá bocsátott határozatot elfogadta a gyűlekezet. Tizenkilencz évig azután érvényben is maradt ez, de 502-ben Theodorik uralkodása idejében, a római papság függetlenebbé levén a néptől és az államtól, egy zsinat által eltöröltette. E zsinaton, mely Rómában tartatott, s a melyen az italiai püspökök nagy számban vettek részt, Symmachus pápa elővevén a 483-iki gyűlés jegyzőkönyvét, annak végzéseit pontról-pontra megtámadta. A határozat érvénytelen, így szólt, 1-ször azért, mert egy világi ember döntőleg igyekezett beavatkozni a püspökválasztásba az

¹⁾ Hoc nobis meministis sub obtestatione fuisse mandatum, ut propter illum strepitum et venerabilis ecclesiae detrimentum .... *Synod roman. IV. sub Symmacho pap. ap. Labb. Concil., IV. 1335. lap.*

²⁾ Ne sine nostra consultatione cujuslibet celebretur electio. Ugyan ott.

³⁾ Sit facienti vel consentienti, accipientique anathema. U. o.

egyházi törvények ellenére, a melyek megengedik ugyan a világiaknak, hogy részt vegyenek benne, de csak azon feltétel alatt, hogy annak vezetését a papságra bizzák; 2-szor azért, mert a világiaknak nincs joguk arra, hogy a papságot átok alá vessék, vagy hogy az egyházi javak kezelésébe bele avatkozzanak. ¹⁾ Symmachus még ezt is hozzá tette, hogy mivel úgy látszik, hogy ezt az iratot sem alá nem írta, sem helyben nem hagyta a pápa, már csak ezen okból sem birhat kötelező erővel, ennélfogva tekintetbe sem kell venni. Miután ekkép a határozatot a zsinat által visszavonatta, ő maga terjesztett elő egy másikat, a melynek tartalma teljesen megegyezett a visszavontéval, s a mely el is fogadtatott, mivel a visszaélések csakugyan fennállottak, s az egyház becsülete követelte, hogy orvosoltassanak. Ebből látszik, hogy a papság e tizenkilencz év alatt hatalmas lépéssel haladt előre tökéletes függetlensége felé.

A választás bizonyos Coelius Felix nevű római papot ültetett Róma püspöki székébe, a ki egy másik papnak volt a fia ²⁾ s magának is feleséges embernek kellett lennie, mivel Nagy Gergely pápa egyik őséül említettetik. ³⁾ Ez ugyan becsületes és valóságos meggyőződésből hívő katolikus, de szenvedélyes, az ügyek kezeléséhez nem értő, durva modorú s az emberismeretben teljesen járatlan férfiú volt. Ez a választás, a melyhez (bátran föltehetjük) a prefectus pretorio nem nyújtott segédkezet, több szempontból igazolta az utóbbi pápa aggodalmait.

¹⁾ *Synod. rom. IV. sub Symmacho pap. ap. Labb. Concil. IV. 1334. s köv. l.*

²⁾ *Felix natione Romanus ex patre Felice presbytero Lib. pontif. ap. Labb. Concil. IV. 1047. l.*

³⁾ *Atavus sancti Gregorii Magni. Labb. Concil. IV. 1048. lap.*

Azt a válságos állapotot, a melyen akkor a kereszténység keresztül ment, hevessége és veszedelmessége szempontjából az arianismus leggyászosabb mozgalmaival hasonlíthatjuk össze. Ez úttal szintén alap-hitczikkelyről volt szó, a melyet a görögök szörszálhasogató szelleme magyarázni, felvilágosítani és változtatni igyekezett. II Theodosius uralkodása alatt egy Nestorius nevű konstantinápolyi patriarcha arra vetemedett, hogy szüz Máriától az Isten anyja czimet elvitatta, mivel szerinte a megtestesülés titka alkalmával nem az Isten, hanem az ember fogantatott annak méhében ¹⁾. Ez az állítás feltartóztathatatlanul azoknak a téves nézetét vonta maga után, a kik mint Samosatai Pál és Photinusa Krisztus istenségét tagadták. Az egyház ki is mondta reá kárhoztató ítéletét. De az emberi ész, a maga gyarlóságánál fogva, csak azért kerüli ki gyakran, az egyik tulságot, hogy menten a másikba essék. Így jártak a Nestorius ellenfelei is, a kik bizonyítékról bizonyítékra haladva oda jutottak, hogy azt hitték és állították, hogy a Megváltó személyében összeelegyedett istenség és emberiség, csupán csak is egy természetet képez, és hogy a Jézus Kristus teste a többi emberekéhez nem hasonló. Eutyches a konstantinápolyi archimandrita kockáztatta meg ezt a téves s az előbbinél nem kevesebb veszedelmes véleményt, de a mely annál titokzatosabb levén, sokkal nagyobb csábító erővel birt a keletiek szellemére, mivel azok számára a hitczikkelyek magyarázatára egészen új szempontokkal kínálkozott. Ennek következtében igen számosan el is fogadták, de úgy, hogy mindenki a maga tetszése szerint idomította át.

¹⁾ Christum Dominum nostrum, hominem tantum de Virgine Maria esse progenitum. *Brevic. hist. Eutachian. ap. Labb. Concil., IV. 1079. lap.*

Eutyches követői csakhamar egész seregét alkották a többé kevesbbé keresztyénies gondolkodásu tanítóknak, mindegyik azon igyekezve, hogy a másikat a szörszálhasogatásban felül mulja, szabad utat engedve az egyéni nézet minden képzelgésének, úgy hogy végre mesterök nevén kívül egyéb sem kötötte őket össze. Mig a mérsékelt felekezetieskedők megelégedtek azzal, hogy a Jézus Krisztus emberi természetét isteni természetének javára minél inkább elsekélyesítsék: addig a merészebbek arra vetemedtek, hogy annak létezését egyenesen megtagadták. Szerintök a Megváltó teste, mig emberi életben élt, tündéri alaknál, szemkápráztatnál nem volt egyéb; mások szerint nem maga az Ige, az Isten fia öltött magára testet az emberiség megváltása végett, hanem egyenesen a Szentháromság, hármas személyiségében áldozta fel magát a Kálvárián égő áldozatul önnön magának. És végre akadtak még olyanok is, a kik azt akarták elhíttetni, hogy maga az Isten, nem pedig csupán az ember volt az, a ki szenvedésének gyötrelmei után végsőt lehellett a keresztfán. ¹⁾ Mily szomoru példája ez annak az esztelenségnek, a hova az okoskodás vezetheti az embert! A chalcedoni zsinat e tévelygések áradatának meggátlására, mely a keresztyénséget megsemmisítéssel fenyegette, akkép állapította meg a kettős természet hitczikke-

---

¹⁾ A Nestorius és Eutyches-féle eretnekségre vonatkozó minden körülményről felvilágosítást találhat az olvasó a Breviculus historiae Eutychianorumban Labbé atya *Conciliumai*-nak negyedik kötetében 1078. s követk. lapokon; Henry de Valois Értekezéseiben Foulon Péterről s azon két római zsinatról a mely Acaciust kárhóztatta, *Hist. eccl. ad calc*; Tillemont egyháztörténeti emlékirataiban XVI. k. 285. s köv. lap. Fleury és Baronius Egyháztörténetében Anal. eccles. ad ann. 480.

lyét, a mint az egyetemes egyház azóta vallja, elismervén, »az egyetlen egy és ugyanazon Jézus Krisztust, tökéletes istennek, s tökéletes embernek, egyenlő természetűnek az atyával isteni természetére nézve, emberi természetére nézve pedig egyenlőnek minmagunkkal a bűntől megválva.« Ezen symbolumnak világosságánál fogva végét kelle szakítani minden későbbi meghasonlásnak, különbségtételnek, s mindennemű fentartásoknak, és csakugyan ezentúl ekkép is alakult a kérdés: »elfogadod-e vagy elveted-e a chalcedoni zsinat határozatát?«

Ha ez a háború csak az egyházi fegyverekre, a tanítók sértegetéseire, az egymás ellen kölcsönösen zúdított kiátkozásokra szorítkozott volna, már ezzel is nagy veszedelmet idéz elő; de a világi fegyver is bele avatkozott csakhamar a megoldás egyik vagy másik módjának támogatására. A konstantinápolyi császárok örökölték pogány elődeiknek az iskolás vitatkozások és a kóbor vitatkozók iránti előszeretetét, csakhogy mulattatásukra a vallás foglalta el a bölcsészet és annak vitáinak a helyét. Merész keresztyén okoskodók, sophisták, a kik koldustarisznya és bot helyett gyakran püspöki süveggel ékeskedtek, vitatták a császár előtt a legnagyobb tiszteletre méltatott vallási titkokat. A terített asztalnál egész zsinatok tartattak, darabokra tépték a bevett hitelveket, merő játékból hitnézeteket koczkáztattak meg, vagy symbolumokat tervezgettek; és az uralkodónak nagyon szerénynek kellett lennie, ha néhány tudós vita után, a melyben maga is részt vett, nem tartotta magát alapos theologusnak.

A hívés és annak bebizonyítani akarása között nem sok különbség létezett, s igen sikos lejtő vezetett egyikről a másikra, és csakugyan majdnem mindegyik keleti uralkodó

világi vallás-tanítóvá avatta magát. Sőt ezzel mintegy párt-szemponthól is kénytelenek voltak, mert a vallási pártok a politikai pártokkal kezét fogva, mindegyik saját gondolatának képviselőjét ohajtotta, hívta, fogadta el az új uralkodóban. A theologiai tanok ennél fogva ugyanolyan hullámmáson mentek keresztül a kelet római birodalomban, mint a milyen az állam kormánya átesett. Ha a katholikus fejedelem megbukott, magával rántotta az egész catholicismust is; az előzőtt eretnek fejedelem az orthodoxiának szolgáltatta vissza az uralkodói pálczát. Az utóbbi időkben épen ezen változáson ment keresztül a birodalom. Minthogy Leo császár buzgó katholikusnak mutatkozott, Basiliskusnak volt esze, hogy eutychianussá legyen; ennél fogva egy *cyclicat*, vagy körlevelet szerkesztett, a melylyel minden keleti püspöknek köteleességévé tette a chalcedoni zsinat határozatainak elvetését. Ezzel ellenkezőleg mikor Zeno visszafoglalta a trónt, akkor meg az ő párthivei, a katholikusok remélhették viszont a győzelmet. Ezeknek élén a konstantinápolyi pátriárcha, Acacius állott, az orthodoxiának Basiliskus ellenében bátor védelmezője, de makacssága inkább gögnek, mint igaz hitnek volt a kifolyása. Ez utóbbi fejedelem alatt kitüntetett ezen makacsságának köszönhetette azután, hogy a trónjára visszahelyezett fejedelem palotájában mindenhatókép szerepelt. Acacius egész egyházi fejedelem gyanánt viselte magát, s azt hitte, hogy ő igazgatja majd a császárt, ha tudományát annak a fejébe veri, de a mint gyakran megszokott történni, a tanítvány vont a maga után a mestert. A szigorú ellenzékiekedőt a kegy egészen elvakította, úgy, hogy a Basiliskus mártyrja Zeno alatt gyáva hizelgővé aljasult. ¹⁾

¹⁾ Evagr. Hist. eccl. lib. II. és III. — Theodor. Lect. Hist. Eccl., 2. — Theophan. Chron., — Suid. V. Acac., p. 117. és köv. — Epist.

Ha Zeno belenyugodott is abba, hogy ügye kedvéért katholikussá tétessék, de azért vonakodott a chalcedoni zsinat elfogadásától, a mely az utóbbi küzdelmek alatt az orthodoxiának zászlójául szolgált. Zeno természeténél fogva a rendkívülihez és hamishoz hajló lelkületének ellenmondásai daczára, kétségkívül merő hálából is katholikus kívánt lenni. De a chalcedoni symbolumnak az orthodoxia kizárólagos formulájául való elfogadása úgy teszett neki, hogy túllép már a vallásos szempont által követetelt szükségesség határain, politikai tekintetben pedig nagy hátrányokat vonna maga után. Mert elsőben is, a nyugati egyház, melynek képviselője a római püspöki székhely, döntő szerepet játszott a zsinat vitatkozásaiban; sőt szinte azt lehetett mondani, hogy ő állapította meg a dogmai szempontot, úgy a mint azt az atyák kihirdették, mert az ő szerkesztésök, majdnem szórul szóra ismételte Leo pápának azt a levelét, melyet annak követői a zsinatra hoztak; sőt még ezenfelül ezek olyanoknak tűntették fel magokat a keletiekkel szemben, mint a kik a hagyományoknak letéteményesei s a tantételeknek legfelsőbb birái. Ennélfogva a nyugat némileg törvényesen követelhetette magának azt a jogot, hogy ő magyarázhassa a chalcedoni zsinat határozatait, minthogy azok az ő művei voltak s a római egyház nem is szalasztotta el soha az alkalmat, valahányszor csak kínálkozott, hogy a Szent Péter székhelynek felsőségét minden más püspöki székhelyé felett megállapíthassa. ¹⁾ Ime ettől ijedt meg Zeno. Tartott tőle, hogy

P. P. Simplicii, Felicis, Gelasii ap. Labb. *Concil.* IV. — *Breviculus Hist. Eutychianorum, mint fennebb.* — Baronius *Annal. eccl. ad annum.* 484.

¹⁾ Quod prima sedes censuit judicandum, ecclesia tota suscepit. Gelas. pap. Epist. 13. *Concil.*, IV. 1203. l.

a formulának pusztá elfogadása által, közvetve birodalmának egyházait s önnön magát a római püspök hatalma alá helyezi. Másodszor, minthogy a chalcedoni zsinat az utóbbi küzdelmek alatt zászló gyanánt szerepelt, annak ünnepélyes elfogadása a pártoknak egymáshoz való közeledését s kibékülésének még csak gondolatát is kizárni látszott; pedig a politika tanácsolhatta Zenónak, hogy e célra törekedjék, vagy legalább ez irányban valami kísérletet tegyen. Valójában a keleti egyház annyira felzavartatott, annyira szét-darabolták először felekezetekre, azután a felekezeteknek alosztályaira, és árnyalataira, hogy a symbolumok a megkülönböztetések és fentartások zürzavarában egészen eltűntek. Némelyek úgy vélekedtek, hogy aligha el nem érkezett az az idő, a midőn az elégedetlenek egy részét vissza lehetne csatolni egy olyan formula segítségével, a mely nem költené fel a régi gyűlöletet s az elmúlt küzdelmek emlékezetét. Zeno legalább azt hitte, s egészen politikai célzatzból egy hitvallástételt fogalmazott, a melyet a keleti összes püspököknek alá kellett írniok, s e symbolumot Henotikon vagyis egységre vezénylő határozat névvel ruházta fel.¹⁾ Ez az új szabályzat, melyet a világi hatalom formulázott, elég hűségesen adta ugyan vissza az orthodoxiának a megtestesülésről nyilvánított tanítéletét, de a chalcedoni zsinatot nem említette meg. Azt mondják, hogy e formulát Acacius szerkesztette.

Számos, mindenféle vélemény-árnyalathoz tartozó Eutyches párti püspök aláírta a henotikont; ellenben a tiszta katholikuskok megtagadták az aláírást s a római püspök feleletre vonta a konstantinápolyi patriarchát és Zenót, a miért a chalcedoni zsinatot hallgatással mellőzték. Ha a

¹⁾ Ἐνωτικὸν sive unitimum edictum. — feltalálható Evagr. *Hist. eccl.* III. könyv XIV. fejez.

formula önmagában jó, azt mondták ezek, akkor semmi szükség sincs a zsinat fölemlítésére. Csak az a kérdés, megtámadható-e a formulában kifejezett tantétel vagy nem? Nem, így felelt a római egyház, az egyetemes zsinat határozata az egyetemes egyház szava; a magánnyilatkozat, bárkitől származik és alapjában bármilyen jó legyen is az, csak magánokirat érvényű; ez felidézi a vitát, amaz elhalgattatja azt. Ha valaki a chalcedoni zsinat fölemlítését mellőzi, holt annak határozatait elfogadja: akkor ezeket tekintélyi érvényöktől fosztja meg.« Ekkép semmi módon nem bírtak megegyezni. Acacius mindinkább belemelegedett a küzdelembe. Mivel bántotta az a felsőséget éreztető hang, a melyet a római püspökök még legbarátságosabb figyelmeztetések alkalmával is jónak láttak felvenni ellenében, és mivel egyházának ügyét büszkeségének ügyével zavarta össze: a keleti egyházban a leghevesebb érzékenykedést szította fel Róma és a tiszta orthodoxia ellen. Mennyire szomorú látványt képezhetett a világ számára, midőn azt látta, hogy az az ember, a ki csak az imént még a legszilárdabb és majdnem az egyedüli támasza volt keleten a katholicismusnak, most az egyenatlenség következtében annak a hitnek tör romlására, a melyet oly dicsőségesen vallott az előtt. »A büszkeség ördöge romlását okozta, ezt mondta róla Gelasius pápa: midőn az alázatosság trónját rendkívüli magasra akarta fölemelni Acacius, maga is alábukott vele együtt, és az örökké való örvénybe rohant!« ¹⁾ Igaza volt, de csupán csak Acacius volt-e az egymaga, a kinek a büszkeséget s keményszívűségét jogosan szemére lehetett vetni? A következőkből csakhamar meglátjuk.

A dogmatikus kérdéseket személyi gyengéd és fontos

¹⁾ Labb. *Concil.* IV. 1215. lap.

kérdések tették még bonyolultabbakká s fulánkjokat még inkább megmérgezték. Acacius egy Talaia János nevű alexandriai katolikus püspököt tett le székéből Zenó kértére, a ki ezt a papot hamis eskütevéssel vádolta. Ennek helye bizonyos Mongus nevű egyénnel töltetett be, a ki határozott Eutychespárti ember volt, de azzal a nagy érdemmel dicsekedhetett, hogy a henotikont aláírta. Mongus azon vakmerő pártoskodó s minden erőszakoskodásra képes egyiptomi püspökök közé tartozott, mint a minő az a Dioscorius volt a ki Flavianus patriarchát a *rablók zsinatán* ¹⁾ csizmasarokkal rugdosva megölte, s mint az az Elure Timotheus, a ki miután Alexandriánaktörvényes püspökét Proteriust templomának keresztelő kápolnájában felkoncizoltatta, annak belső részeit a csőcseléknek szolgáltatta ki; egyszóval mint a minő volt még sok más, a kiknek gaztetteit az egyháztörténet följegyezte. Mongus mihelyest hivatalába lépett, hogy püspöki székét a katolikustól reátapadt szenytől megtisztítsa: azonnal kiásatta sírjából elődjét Salophaciolust, a ki mint orthodoxus halt meg, és hamvait szélnek eresztette, nevét pedig a diptychákból (a püspöki névlajstromból) kitörölte. ²⁾ Az ilyen metropolita alá rendelt püspökök valami nagy lelkiismereti szabadságot nem élvezhettek, úgy hogy a letétel, börtönbevettetés vagy száműzetéssel való fenyegettetés következtében majdnem mindnyájan aláírták a henotikont. Mongusnak egyházi végrehajtóiul a császár

¹⁾ Így nevezték el azt az ephesusi zsinatot, a mely Eutyches becsületét ismét helyreállította. — Lásd Evagr. Hist. eccles. I. könyv. XIV. lap. — Latrocinium ephesinum. Gelas. Epist. XIII. — Concil., IV. 1203. lap.

²⁾ Reliquias Timothei, Salophaciole effodisse dicitur. Theodor., Lect. Hist. eccl. II.

katonái s azoknak nem létében botokkal fölfegyverzett barátok szolgáltak. A mindenfelől üldözött Talaia átkelt a tengeren s a római egyháztól kért menedékhelyet és pártfogolást.

Ilyen állapotban volt a keresztyénség keleten, midőn Simplicius halála Szent-Péter hajóját Felix durva és tapasztalatlan kezeibe szolgáltatta át. Az új pápa ugyancsak sietett vele, hogy Acacius patriarchának és a császárnak írva, ezeket a római püspöki székre való fölemeltetéséről tudósítsa, s a két egyház közt fennálló vitát ott folytassa, ahol előde elhagyta. A patriarchához intézett sürgönyében, mintha csak ő lett volna az egész keresztyénségben úgy a fegyelem, mint a dogma tekintetében a legfőbb ítélő bíró: számadásra vonta ezt Talaia János letétele, (mivel a római egyház vonakodott Mongus elismerésétől) továbbá a chalcedoni zsinat ellen keleten indított háború, és végre Simplicius leveleinek konok hallgatással mellőzése miatt. A császárhoz intézett sürgönyében pedig tiszteletének minden áron való bizonyítgatni akarása közben ezeket a szavakat szalasztotta ki: »hogy az a kéz, mely az ügyek folyását megváltoztatva, őt a száműzetésből azért vezette vissza, hogy az egyháznak békességet szerezzen, ismét megváltoztathatja az eseményeket, ha zavart vet a békességre való törekvés helyett.« ¹⁾ Zeno és Acacius roppantúl felboszanodva, e leveleket felelet nélkül hagyták. Erre még jelentékenyebb rendszabály foganatosítása következett, tudniillik követség küldetett Konstantinápolyba, a mely a különböző peres ügyeket úgy tárgyalja, mint a hogy két egymással szemben álló nagyhatalmasság szokta tenni.

¹⁾ Metuo .... ne mutatione causarum (quod absit) mutetur eventus .... Felic. pap. Epist. 2. ad Zen. ap. Labb. Concil., IV. 1053. lap.

Felix e küldetésre az emberismeretben való rendkívüli járatlansága vagy valami megfoghatatlan tévesztett felfogás következtében, oly két püspököt választott, a kik az itáliai egyházban sem erkölcsi sem értelmi tekintetben valami kiváló tekintélynek nem örvendettek, tudniillik a campaniai Cumaeból való Misenust és az Ancona melletti Frontóból való Vitalist. Valószínűleg némi megjegyzések folytán a római egyház defensorát adta melléjük, a kit mint őt magát Felixnek neveztek, s a ki legalább az egyházi ügyek kezelésében jártassággal bírt. Valami Sylvanus nevű pap, a kit a kíváncsiság ösztönzött, azon kegyet kérte, s kapta meg, hogy ezen követeket minden hivatalos jelleg nélkül, kísérhesse. Ime ezekből állott a követtség személyzete; a melynek a következő iratokat kelle magával vinnie: 1-ször Acacius nevére egy *Citatio*-nak czimezett iratot, a mely szabályszerű idézetet tartalmazott, hogy Talaia Jánossal szemben való kihallgattatás czéljából Rómában jelenjék meg s ott eljárásáról adjon felvilágosítást; 2-szor a császárhoz czimezve *Panasz*, vagy emlékiratot, melyben a római egyház sérelmeit elsorolva azt kéri, hogy azok minden további halogatás nélkül eligazíttassanak. Ezenkívül a császár felhivatott, hogy ha a szükség úgy kívánja, még erőszak alkalmazásától se riadjon vissza, csakhogy a patriarchát Rómába, a Szent-Péter törvényszéke elé küldhesse. A püspöki kanczellária ezt a két hivatalos iratot állította ki. Ezen felül szóbeli utasítással is elláttattak a követek, arra nézve, hogy magokat a keleten való tartozkodások alatt hogyan viseljék;¹⁾

¹⁾ Sub hac instructione direxit, ut Petrus de alexandrina pelle-retur ecclesia et ut libello sancti Joannis episcopi alexandrini responderet Acacius, atque ipsi denunciaretur Acacio ut anathema diceret Petro *Brev. Hist. Eutych. ap. Labb. Concil., IV. 1079. lap.*

elégítélt tartoztak szerezni a chalcedoni zsinat tárgyában, megtiltatott nekik a Mongus pártfogóival és párthiveivel való érintkezés, a kit a római egyház kiközösített, ennél fogva a keleti egyháznak is hasonlóképen bitorlónak, eretneknek s kiátkozottnak kelle tekintenie. És hogy ha a konstantinápolyi patriarcha vonakodnék a pápa parancsának engedelmeskedni, a követek szakítsanak vele s forduljanak a császárhoz. Nyilvánvaló ebből, hogy már kezdettől fogva a végső eszközök vétettek foganatba.

A defensor ép a hajóra szállás pillanatában betegedett meg, úgy hogy Italiában kellett maradnia, ¹⁾ ennél fogva a követség minden ellensúlyozó nélkül, a követek gyámoltalanságára hagyatott, a kik egymagokban állottak szemben a görögök megsértett büszkeségével és cselszövényeivel. Utazásuk minden baj nélkül folyt egész az Abydos szorosig, a mit ma Dardanelláknak neveznek, de itt a császár parancsából feltartóztatták hajójokat; s irataikat elszedték, magokat pedig börtönbe vetették. ²⁾ A görögök, a kik őreikül szolgáltak, tudatlan együgyűségeket és durva kapzsiságukat látva, csakhamar hasznukra fordították azt. Elsőben is azt adták tudtokra, hogy nem soká élnek, mert a császár halálra szánta őket, ha csak arra nem kötelezik magokat, hogy a patriárchával érintkeznek; azután pedig midőn a félelem által félig meddig megtörettek, pénzzel igyekeztek őket megvesztegetni. Jelentékeny összegeket osztogattak ki kö-

¹⁾ Felicem defensorem . . . . necessitate faciente, serius subsequutum . . . . Felic. *Epist.*, 6. id. hely.

²⁾ Sublatis cartis, custodiae mancipati. . . . praemiis corrupti. Felic. *Epist.* 6. ad *Acac.* ap. Labb. *Concil.*, IV. 1054. lap. Hostiliter detrusi in custodiam chartas amiserunt. *Brev. Hist. Eutyh.* ap. Labb. *Concil.*, IV. 1082. 1.

zöttök s még többet ígértek nekik, egy szóval eladták magukat. ¹⁾ Fogságukból azután Konstantinápoly falai közé vitettek, a hol Acacius, mintha diadalmenetet tartana, kíséretében hurczolta őket. Így látták őket a mint nyilvánosan együtt járkáltak vele, s a szent mise kiszolgáltatásában részt vettek, a leghirhedettebb eretnekekkel összekeveredetten, Mongusnak Konstantinápolyban jelenlevő küldötteivel szorosán egymás mellett ülve. Ennek a kíséretnek közepette közlekedtek a római szent szék követői a világ szemei előtt, azzal a patriachával s azzal az alexandriai betolakodóval, a kinek kiátkozása végett jöttek.

A katolikusok eleintén azt hitték, hogy ezek az emberek nem ismerve a személyeket s Acacius kiváló fondorlatai által rászedetve, merő tudatlanságból vétkeznek; ennélfogva minden alkalommal jóakaratu útbaigazítást juttattak hozzájuk. Majd levélkét dugtak a nekik szánt zöldséges vagy más élelmiszeres kosarakba, majd levelet löktek az utczára lábaik elé, sőt horoggal még ruháikra is akasztottak; de mind hasztalan. Már szinte vakoknak hitték őket, sőt még azt is kelle tapasztalniok, hogy süketek, midőn a patriarcha a mint jelenlétökben misét szolgáltatott, a püspöki névsor (diptycha) felolvasásakor egész hangosan megnevezte Mongust, a kit a római egyház kiátkozott. Sőt ez alkalommal még az a súlyosbító körülmény is fenn forgott, hogy Acacius, a ki eddig merő szeméremből halk hangon szokta ezt a ne-

²⁾ Corrupti sunt pecunia data. Lib. pontif. ap. Labb. Concil., IV. 1047. l.

¹⁾ Primo quidem hamum funiculis circumligantes, uni ex illis publice appenderunt; secundo librum immiserunt; tertio etiam olerum cophino imposuerunt. Theoph. Chron. 114. l. Evagr. Hist. eccl. III. 20.

vet kiejteni, most egész hangosan kimondta ¹⁾ azt. A követek nem tiltakoztak. Mikor a nyugati első püspöki szék követei eléggé kigúnyoltattak, akkor azután érkezettnek látták az időt arra, hogy haza küldessenek. Felix defensor a ki ez események végbe mente után érkezett meg, kikapta elbocsáttatását, mivel a követség működését befejezte. Sylvanus a ki mindezen meggyaláztatásoknak szemtanuja volt, szintén hazatért, de csak azért, hogy a követeket a rómaiak bosszankodásának czéltáblájául tegye ki.

Acacius átadta a követeknek elutazásuk alkalmával a pápa idéző levelére szóló válaszát, a mely Tala'a János kárhoztatásából s Mongusnak magasztalásából állott. Azt is kijelenté abban a patriarcha, hogy továbbra is érintkezésben marad vele, és őt ismeri el Alexandria törvényes püspökéül. Ez az én meggyőződése, ezt tette hozzá, sőt a mi több, »ez a császár akarata.« Zeno ugyanezen úton néhány durva gúnynyal irt sort intézett szintén Felixhez. Köszönetet mondott ebben a pápának igen hosszú leveleiért, a melyeknek buzdításai, a mint mondá, nem térítették meg, ellenben hoszuságuk rendkívül untatta; ²⁾ Mongust pedig ezen egy szóval igazolta benne: »aláírta a henotikont:« kívánhattak tőle ennél többet? Minthogy pedig a keleti igazhívó kereszténynek panaszai és számos görög monostor küldöttei megelőzték nyugaton e szomoru követség hazatértét, a követek csak azért jöttek Rómába, hogy ott törvény elé állíttassanak.

A pápa maga vádolta be őket ama zsinat előtt, a mely 484-ben július hónap vége felé, Szent Péter székes egyházában tartatott s a melyben hatvanhét püspök vett részt. A

¹⁾ Evagr. Hist. eccl. III. 20. 21. — Labb. *Concil.*, IV. 1125. 1. — *Brev. Hist. Eutychianorum.*

²⁾ *Concil.* IV. 1082. lap.

mint Miseus és Vitalis felszólíttatott, hogy eljárásukról számot adjanak, ezek úgy igazolták magokat, a hogy tudták. Majd azt állították, hogy hiven követték a nekik adott utasításokat, majd arról panaszkodtak, hogy megcsalták őket s erőszakosan bántalmaztattak, vagy pedig tudatlanságukkal mentegetőztek. Magának Acaciusnak levele, a melynek tartalmát ismerték, elég lett volna arra, hogy hazugvoltukat bebizonyítsa, de még ezentúl Sylvanus pap, minden tettöknek szemtanúja vádlójokul is fellépett. Sőt még ez sem volt elég, hanem azok a keleti barátok is ellenök vallottak, a kiket Cyrillus az *acemetek vagy virrasztók* rendjének apátja, és több más konstantinápolyi apát, levelekkel Rómába küldött. Az acemetek főnöke bizonyos Simeon nevű barát szikrázó szemekkel, élénk taglejtéssel szorongatta, üldözte, hazudtolta őket, oly ember hevességével, a ki bennök Acacius patriarchát igyekezett sujtani. ¹⁾ Erre a követeket nemcsak püspöki székeik elvesztésére, hanem a szentmisében való résztvehetésből való kizáratásra is elítélték. Ekkor Misenus könyekre fakadva megvallotta, hogy őt méltán sujtja e károhtató ítélet; mert ő pénzzel megvesztegettetni engedte magát, ²⁾ s ez a vallomás később bocsánatot eszközölt ki számára. Vitalis vezeklésének ideje alatt halt meg. A zsinat e házi ügyben végrehajtott biráskodás után újból a keleti ügyeket vette fel, s új kiközösítési ítéletet dörögtetett a bitorló Mongus ellen, a kit eretnekek neveztek ki, szenteltek fel, a ki maga is eretnek, következésképen méltatlan arra, hogy katolikusokat kormányozzon; sőt Acaciust is elvágta az anyaszentegyház testétől most és mindörökre. — »Soha fel

¹⁾ Evagr., III. 20, 21, 22. — Brev. XVIII.

²⁾ Misenus episcopus non se tacuit corruptum pecunia. Libr. Pontifical. — *Concil.*, IV. 1047. lap.

ne oldassék az átok kötelékei alól! ¹⁾» — így szólt a kárhoztató nyilatkozat, a mely szenvedélyes túlzó ítélet nem igen egyezik össze az igaz keresztyéni érzelemmel.

Csak egy hajszálon függött, hogy az ítélet rendeltetési helyére eljutott, a melyet egy hajdani klerikus vitt Konstantinápolyba, a ki a római egyház defensorává emelkedett. Ugyanis, ez a klerikus a kit Tutusnak neveztek, csak nagy ügygyel bajjal menekült meg azon kémek elől, a kik az abydoszi szorosban leselkedtek rá, ²⁾ s kénytelen volt az acemetesek monostorába elrejtőzködni. E buzgó katolikus barátok vállalkoztak arra, hogy a határozatot kihirdetik. Egy vasárnapon tehát, a midőn a patriarcha maga végezte az istentiszteletet, a székes egyház templomának szentélyében nagy számban összegyülekezve módját ejtették, hogy palástjára akasztásák a határozatot, a mint az oltár lépcsőin felhaladt. ³⁾ E látvány roppant izgatottságba ejtette a papságot. Acacius klerikusai rárohannak a barátira, azt fellökik és megölik; a többi barátok annak védelmére előrohannak, ütöttek egymást mind azzal, a mi kezök ügyébe akad; az istenszolgalat félbe szakad s a szentélyben patakzik a vér. E szomorú nap avatta fel a kelet és nyugat között beállott szakadást. A nyugati egyházat üldözte a szerencsétlenség; defensora Tutus ép úgy megvásároltatta magát ⁴⁾ mint Vitalis és Misenus, és megbízatásának árulójává lett.

¹⁾ Nunquam anathematis vinculis exuendus. *Concil.* mint fenn.

²⁾ Cum Abydum venisset, vitatis insidiis quae illic dispositae erant .... Vales. *De dub. Synod. roman.*, V.

³⁾ Dienses monachi Acacio in sacrario stanti, die dominica, Felicis epistolam tradidere. *Theoph. chronogr.* 114. l. — Unus e monachis intra altaria ejus pallio affixit. *Brev. Hist. Eutyph.* — V. ö. Vales. *De duab. Synod. Roman.*

⁴⁾ *Concil.*, IV. 1085. 1086. lap. — Evagr., II. 183. l.

Acacius nem sokat törődött e minden mértéket túlhaladó kiátkoztatással, a mely ép úgy lekötötte a jövőt mint a jelent, és azzal a követeléssel lépett fel, hogy eltiltja a kiátkoztatást a bűnbánattól és Istent a könyörületről. ¹⁾ Acacius a pápának az ítéletet hasonló ítélettel fizette vissza, nevét a püspöki névsorból kitörölte, míg Zeno, haragra gyúlva a keletieknek mindig könnyen sérthető büszkeségét igyekezett lángra lobbantani. Szerencsétlenségre el is érte célját; mert néhány de igen kevés számú püspök kivételével, a kik a többiek nagy számában úgy szólván elvesztek, a keleti egyház zöme követte Acaciust és utódait a külöszakadásban.

Akárhány olyan szent, a kit az egyetemes egyház tisztel, papok, szerzetesek, a kiknek katolikus érzületét nem vonja kétségbe a történet, hű kívánt maradni a keleti zászlóhoz; némelyek ellenben Róma mellé sorakoztak. ²⁾ A szakadás közel negyven évig tartott, a mely alatt a két egyház a személyek változása daczára mindig egyforma elkeseredettség-gel viseltetett egymás iránt. Az egyik nép folyton küzdött a másikkal, s az egyik primási szék a másik primási székkal. A görög nevezet ³⁾ a nyugati egyház hivatalos nyilatkozataiban ép oly megvető és sértő jelentőségű kifejezéssé vált, mint a milyennel már a politikában az előtt is birt. Rómában gúnyt űztek a konstantinápolyi püspökök azon önhittségéből, hogy valaminek hitték magokat, csak azért, mert

¹⁾ Vales *De duab. Synod. roman.* — V. ö. Tillem. *Mem. eccl.*, XVI. 363. s köv. lap.

²⁾ V. ö. Tillem *Mem. eccl.*, XVI. 362. s köv. l.

³⁾ Sed haec apud Graecos facilis et inculpabilis putatur esse permixtio, apud quos nulla est veri falsique discretio, et cum omnibus reprobis volunt esse communes, in nulla monstrantur probitate constare. Gelas pap. *Epist.* 15. — *Concil.*, IV. 1223. l.

császár közelében székeltek s össze merték magokat hasonlítani az apostoli város püspökeivel, a kik már vallásos eredetöknél fogva nagyok. »Nevetésre késztet, az a dolog, ezt írja e tárgyban Gelasius pápa, hogy én Acaciusnak előjogot engedjek, azon egyszerű okból, mert ő császári város püspöke! Hát Ravenna, Milano, Sirmium, Trier nem voltak-e különböző időkben szintén császárok székhelyei? mind a mellett nem tapasztaljuk, hogy lelkipásztoraik, a tekintélynek azon mértékét túllépve, melyet az ősi szabály számokra kijelölt, méltóságokat és hatalmat bitoroltak volna.« ¹⁾ Ime így versengett, most is mint mindig, Róma és Konstantinápoly egymással.

Keleten minden püspököt, a kit az a gyanú terhelte, hogy a nyugatiakkal czimborál, azonnal letettek s elűztek; de a nyugat ismét másik püspöki széket adott neki helyette, mihelyest módjában állott. Felix Italiában a nolai püspökséget adományozta Talaia Jánosnak, holott ez arra alkalmasint nem igen volt méltó. Tíz évi kölcsönös támadások, kiátkozások és mindennemű üldöztetések után Felixnek egyik utóda ezen szomorú sorokat szalajtott ki tollából: »Keleten egyéb sincs többé mint álnok, vagy álnokok szövetséges, a kikkel bűn volna az egyesülés.« ²⁾

Odoaker eszélyes félrehuzódott ezen vitás kérdések elől, a melyekhez különben is arianus létére nem volt semmi köze. Ő egyébiránt csak örvendhetett annak az új ellenszenv-

¹⁾ Risimus autem, quod praerogativam volunt Acacio comparari, quia episcopus fuerit regiae civitatis. Numquid apud Ravennam, apud Mediolanum, Sirmium apud Treviros, multis temporibus non constitit imperator? Numquid harum urbium sacerdotes, ultra mensuram sibimet antiquitus reputatam, quippiam suis dignitatibus usurparunt. Gelas. Pap. *Epist.* 13.

²⁾ Concil., IV. 1206. — V. ö. Tillem. *Mem. eccl.*, XVI. 372. 1.

nek, melyet ez az ügy Italia és a Kelet között támasztott, mivel ez a politikai különszakadást csak nagyobbította. Azon fonák közigazgatási rendszert tekintve, a mely szerint akkor a nyugati birodalmat kormányozták, egy barbár király hatalma nem volt annyira népszerűtlen Italiában és Rómában, mint magáé a római császáré.

KILENCZEDIK FEJEZET.

Szeverin halála. — Odoaker Norikumban.

Odoaker ir Szeverinnek. — A rómaiak helyzete Norikumban. — A szentnek és szerzeteseinek küzdelme az alemannok, herulok és rugiakkal. — A tartomány fokozatos elhódíttatása. — Szeverin halála. — Monostora kifosztatik; zavarok a rugiak királyi családjában. — Odoaker hadsereget küld Rugilandba. — A norikumi tartománylakók visszavezettetnek Italiába. — Szeverinnek diadalmenszerű eltemettetése; teste a Lucullusféle kastélyba vittetik.

480—488.

Az a magas termetű, szegényes gunyāju rugi katona, a ki Szeverin szobácskájába befordult, a mikor kalandvadászat végett Italiába indult, hogy ha lehet jövődőt mondasson magának a baráttal s a kinek ez mosolyogva ezt mondotta: »már is nagy vagy, mindazáltal még nagyobbra növekszel!« ez a rugi katona, mondom, a ki csakugyan elég nagyra növekedett, mivel király és patricius lett belőle: csodával határos átalakulása közben sem feledkezett meg sem a jóslatról, sem a jóslóról. A ravennai palota fedele alatt ugyanis legelső kötelességei egyikének tartotta ez, hogy a szenthez egy teljesen fiui szeretettől áthatott levelet írjon,

a melyben, eszébe juttatva annak nála tett látogatását, akkori szegénységét s azt a szavát, a mely az által, hogy nagy-ravágását felköltötte, szerencsáját alapította meg: ezt a felhívást intézi hozzá: »bármí óhajtsa legyen is szivednek tisztelendő Atyám! közöld azt velem s kívánságodat készséggel teljesítem.«¹⁾ Szeverin ez alkalmat jelleméhez illőleg használta fel. Azon időben ugyanis bizonyos Ambrosius nevű egyén tartózkodott Norikumban, a ki felől azt gyanítják, hogy Orestes párthive lett volna s mint ilyet Odoaker száműzetéssel büntetett. Szeverin ennek a számára kért bűnbocsánatot s azt meg is kapta. Ennél egyebet soha sem kért Italia új urától.²⁾

Odoakernek valóban csodával határos szerencséje képezte akkoriban minden beszélgetés tárgyát a római társadalom összes osztályaiban, sőt még azon kisded háztartásban is, a mely a szerzetesekből, világi és papi menekültekből részint Favianisban, s Passauban, részint a pusztá belsejében Szeverin körül csoportosult.³⁾ Egy napon tehát a király patricius érdemeinek kérdését tárgyalták a szent szobáskájában, még pedig a szokottnál nagyobb élenséggel, némelyek kárhoztatták, a legnagyobb rész azonban oly túlzó

¹⁾ Odobagar rex familiares litteras dirigens, si qua speranda duceret, dabat suppliciter optionem, memor illius praesagii, quo eum expresserat quondam regnaturum. Eugip. *Vit. S. Serevin.*, 40.

²⁾ Tantis itaque sanctus alloquiis invitatus Ambrosium quemdam exulantem rogat absolvi, cujus Odobagar gratulabundus paruit imperatis. U. o.

³⁾ Multi sacerdotes et spirituales viri, necnon et laici nobiles atque religiosi, vel indigenae, vel de longinquis regionibus confluentes.... Eugip. *Epist. praef.*, 4.

kifejezésekkel, a melyekből szinte kirit a hízélgés, ¹⁾ magasztalta e durva katonát, a ki oly magasra hágott, hogy szerintök semmi emberi hatalom meg nem bírná dönteni: Odoaker hatalma ugyanis ekkor állott a tetőpontján. Ugy látszott, hogy a mély gondolkozásba elmerült Szeverint ez a vita egyáltalán nem érdekli, midőn hirtelen, mintegy álmából felriadva azt kérdezi »miféle királyról beszéltek ti itt?« ²⁾ — »Odoakerről, felelének a beszélgetők.« — Odoakerről! ohó! — ekként kiáltott fel Szeverin, annak a bukását nem-sokára megéritek; mert uralkodásának szerencséje nem tart tovább tizenhárom, vagy legfőlebb tizennégy évnél« ³⁾

Ez a nyilatkozat, mely a király-patricius fölött abban a perczben tört pálczát, a mikor az úgy kifelé mint befelé minden akadályt legyőzött: fölöttébb meglepte a halgatóságot, de Szeverin bővebb magyarázatba nem bocsátkozott, Az ő szeme, mely a barbár világ titkainak kifürkészésében bámulatos ügyességre tett szert, kétségkívül megpillantotta már a kelet méhében a keleti gótok nyomán támadt azon zivatart, a melynek nemsokára le kell csapnia Italiára. E népnek nyughatatlan életmódja, a mely folyton elégedetlenedett azzal, a mit birt. s mindig új lakóhelyek, újabb háborúk és zsákmány után, fürkésződött; Theodoriknak lángoló nagyravágyása és a nyugati ügyekbe ha csak Zeno meg nem akadályozza, egyenesen beavatkozni akarása, kétségkívül foglalkoztatták Szeverin elméjét s befolyhattak a jö-

¹⁾ Dum memoratum regem multi nobiles, humana ut fieri solet, adulatione laudarent. Eugip. *Vit. S. Severin.*, 40.

²⁾ Interrogat quem tantis praeconiis praetulissent? respondent Odobagrum regem. U. o.

³⁾ Odobagar, inquit, integer inter tredecim et quatuor decim annos, videlicet integros regnabit. U. o.

vendőt előre látó képességére. Mig a rövid látásu emberek Italia tényleges nyugott helyzetét tartva szem előtt, a nemzetek királyának hosszú zavartalan uralkodást jövendöltek: addig Szeverin bukását olvasta ki a keleti gótok terveiből.

E zivatar közepette, a mely nyugaton birodalmat és császárokat separt el, Szeverinne kisede kormánya még mindig fennállott. A szerzetes folyton helyt állt ott, oltalmazva az Alpesek és Duna között élő s a barbárok által körülzárolva tartott maroknyi római népséget. Mióta Gallia elveszett, Róma csakis ezt a darabka földet birta Italián kívül, a melyet Szeverinne theocratius kormánya őrzött meg számára. Utolsó tartományát ez a hely képezte. De harminczhárom évi fennállása alatt, mint minden, úgy ez a dictatura is felettébb elgyengült. Az egymást folyton előbbretoló barbár népek lassanként elborították Rhetiát és Norikumot, és Szeverin megöregedve, erejének fogyatkozását épen akkor érezte legnagyobb mértékben, mikor a munkáját fenyegető veszedelmek leginkább felszaporodtak. De azért mind ez nem ingatta meg bátorságát és Istenbe vetett bizodalmát.

A gótok eltávozása kétségkívül nagy könnyebbülést idézett elő eleintén a Dunának partmelléki vidékein, főleg, pedig Norikumban: de az az üresség, a melyet a kivándorlók maguk után hagytak, fokozatosan beltöltődött. Barbár szomszédaik mohón rohantak a gazdátlanul maradt örökségre. Theodemir hajdani lakóhelyén, a Pelsod tava környékén, a szarmaták ütötték fel sátoraikat; a gepidák, a Dunán átkelve a Szávának balpartját foglalták el Singidon erősséggel egyetemben; s e helyváltoztatások egyéb megfelelő helycseréket idéztek elő a völgy különböző részein. Az alemanok, thüringiaiak, herulók közelebb nyomultak a rómaiak

lakóhelyeihez s birtokterületeknek naponként valamely újabb darabját foglalták el, most valamely várukat vették be, majd városaikat rabolták ki, vagy legalább azzal fenyegették, hogy kirabolják. Szeverin szerzetesei segítségével úgy állt szembe a veszélylyel, a hogy tudott. A Duna felső vidékén Laureacum püspökét Constantiust tette helyettesévé, a ki bátor, szigorú, fáradhatatlan, egy szóval ő hozzá méltó férfiú volt; felső Noricumban pedig, a legfontosabb ponton Tiburniában, egy másik tevékeny és önfeláldozó papot, a kit Paulinusnak neveztek. A barátok mind résen állottak, mint azok az emberek, a kik valamely kis szigetet a folyton magasabbra hágó vízáradat ellen védelmeznek, a melyen a hullámok minden oldalon átcsapnak. Szeverin a ki közvetlenül a nyugati Noricumot vállalta magára, még mindig a rugiakra támaszkodott, a kik minden ingadozásuk és hibáik daczára folyton legmegbízhatóbb barátaiként mutatkoztak.

Már fönnebb elbeszéltem, hogy Passau városát mint lepték meg s mint tették tönkre a svévek a 483-ik év táján, midőn a lakosság aratási munkálatokkal foglalkozott. Ezt a helyet tehát valami módon újra be kellett népesíteni. Szeverin e czélból a szomszédos várak népességét telepítette oda, minthogy azok sokkal gyengébbek voltak, mintsem önmagokat külön külön megvédhették volna. Passau ekkép ismét tekintélyes helylyé vált s az egész vidék ott halmozta fel minden értékes ingó vagyonát. De ez a gazdagság költötte fel épen a szomszédos barbárok sovárgását, úgy hogy a suévek, alemannok, herulok, thuringiaiak vetélkedve lesték az alkalmat, hogy a várost meglephessék s kirabolhassák. Legkivált pedig az alemannok tartották szemmel s majd egy majd más ürügy alatt kémlelgették a kapuk környékét. A város tisztviselői éjjel nappal vigyáztak, s a la-

kosság ébren őrködött, úgy hogy a kémek s a vidéken kóborlók belopódzását megakadályoztatta.

Az alemannoknak még mindig az a Ghibuld volt a királyuk, a kiről fönnebb már beszéltem, azon alkalommal, a midőn a közte és Szeverin közt eredménytelenül lefolyt alkudozás forgott szóban. Ez a Ghibuld ravasz és kapzsi ember volt, telve számítással s durva cselszövényekkel, de a melyeket őszinte jámborság álarcza alá igyekezett elrejteni. Állításának hitelt adva, bátran bizhatott benne akárki is, mint oly barbárban, a kiben semmi gonosz indulat nincsen, a ki adott szavának rabja és minden hátsó gondolat nélkül barátjainak szolgálatára szenteli magát. A valóságban pedig épen akkor forralt valami árulást fejében, mikor becsületes-ségével és baráti indulatával legjobban kérkedett. Egykor, midőn Szeverin Passauban időzött, azt izente Ghibuld a városi tisztviselőknek, hogy nyomban meglátogatja a szentet,¹⁾ a ki iránt, a mint mondá, szeretetteljes érzelemmel viseltetik s a kinek látása nagy örömet okozna neki. Ezen izenettel azonban senkit sem szedett rá: mert azonnal belátta mindenki, hogy Ghibuldnak valódi célja nem egyéb, mint hogy a város állapotát kikémlelje, és ha az alkalmat kedvezőnek találná, azt megrohanja. A halálos aggodalomba esett lakosok tehát azonnal Szeverin lakására siettek, hogy azt az őket rettegéssel eltöltő körülményről értesítsék, a mely aggodalomban különben velök együtt ő is osztozott. Mind a mellett sietett őket Szeverin megnyugtatni. »Ne féljete, én megyek eleibe, ezt mondta nekik, a barbár nem lép be falaitok közé.²⁾

¹⁾ Ad eum videndum desideranter. Eugip. Vit. S. Severin. 27.

²⁾ Ne adventu suo eam civitatem praegravaret. Eugip. Vit. S. Sever. 27.

Mivel pedig előre látta Szeverin, hogy Ghibuld izenétét nyomban követi, hogy a habozás első pillanatát felhasználja: néhány klerikus társaságában elébe ment, s rövid út hátrahagyása után találkozott is a királylyal, a ki lovas kísérelével a város felé igyekezett. Szeverin megjelenése boszszantani látszott a barbárt, a kinek arczkifejezése és zavart beszéde eléggé elárulta, hogy számítása balul ütött ki. A szerzetes megállapodott, s oly pillantást lövelve rá, a mely lelke rejtekéig behatolni látszott, köszönetet mondott neki látogatásáért, de úgy, hogy szavaiból nyilván kitetszett, mikép annak titkos indító okait ismeri. Szavaiban oly szigorúság nyilvánult, hogy a király minden tagjában remegni kezdett; ¹⁾ és később megvallotta katonáinak, hogy sem csatában, sem más egyéb veszedelemben ily remegést soha magán nem tapasztalt. ²⁾ Szeverin ekkép urává lett a barbárnak; minthogy titkát kitalálta és ravaszságát kijátszotta, sőt még esküt is tétetett vele arra, hogy nemcsak nem pusztítja többé Passau környékét, hanem mind azon lakosok szabadságát is visszaadja, a kiket hatalmába kerített. ³⁾ Ghibuld a félelem uralma alatt mindenre megesküdött, a mit csak kívántak tőle; de másnap már mást gondolt, a mikor Szeverin egyik diakonusát, Amantiust a foglyok névjegyzékével hozzá küldötte, úgy hogy a diakonust nem bo-

¹⁾ Tanta constantia regem allocutus est, ut tremere coram eo vehementius coeperit. U. o.

²⁾ Sed et postea suis exercitibus indicavit, nunquam se, nec re bellica, nec aliqua formidine, tanto tremore fuisse concussum. Eugip. Vit. S. Severin. 27.

³⁾ Rogavit doctor piissimus, ut sibi potius praestaturus, gentem suam romana vastatione cohiberet, et captivos, quos sui tenerent, gratanter absolveret. U. o.

csátotta maga elé.¹⁾ Az alemannok pedig, a kik foglyaik elvesztésétől féltek, elkergették a táborból a rossz órában jött küldöttet. A szentnek még több izben fel kellett szólítania a bárbár királyt s még több ijedelmet kellett annak megérnie, mire rá adta a fejét arra, hogy ígéretét beteljesítse. Ekkor azután Amantius hetven, lánczaiból megszabadított tartománybeli lakost vezetett vissza Passau falai közé.²⁾

Az a rablásvágy, a mely Ghibuldot és népét annyira gyötörte, kevés idő multán még bővebb táplálékot nyert. Ugyanis Passau közelében, egy kis folyó partján, a melyet akkoriban Quintanának neveztek, egy ugyanilyen nevezetű város feküdt, a mely hajdanában jómódú volt s egy lovasági prefectusnak szolgált lakóhelyéül. Jelen állapotában azonban nem lehetett többé megvédelmezni Quintanát, ennélfogva a lakosok egy szép napon felhasználva a babárok ideig óráig tartó eltávozását, sebtiben kihurczolkodtak belőle és minden ingóságukkal egyetemben Passau falai közé menekültek. Ghibuld visszatértekor csakis üres házakra talált. Mikor azt látta, hogy ezt a gazdag zsákmányt elszalasztotta, borzasztóan feldühödött, s egyenesen Passaut okolta e miatt, melyet azon nyomban sebbel-lobbal egész hadseregével ostrom alá is fogott, e háboru történetirójának szavai szerint arra számítva, hogy így egy csapással mind a két népet kifoszthatja;³⁾ de Szeverin álnok barátja az aleman király ellen oly hatalmas kirohanást intézett az egész várórséggel, hogy annak serege össze-vissza zavarodva futni

¹⁾ Multis diebus (Amantius) non potuit nuntiari. U. o.

²⁾ Revexit fere septuaginta captivos. U. o.

³⁾ Qua causa plus inflammati sunt, credentes se duorum populorum oppidorum uno impetu praedaturos. U. o.

kénytelenült. A király tehát megfutott, de csak azért, hogy népét távolabb összeszedje s a harczot néhány nap multával újra kezdje. A győzelem után, a mint a győzők diadalmi menetben visszatértek a városba, Szeverin egymaga nem vett részt az általános örvendezésben: »őh fiaim! így szólt hozzájok szomorúan, Isten még ez egyszer segített rajtunk, de egyenesen őt kísértenők azzal, ha még tovább is itt maradnánk.¹⁾ A barbarok minden oldalról fenyegetnek bennünket; s úgy körülzártak, hogy a mai győzelem fegyverszünetnél nem egyéb. Menjünk tehát innét; költözködjünk le a Dunán Laureacum városába,²⁾ a mely helyzeténél fogva ennél a városnál sokkal erősebb és a hol olyan testvérekre akadunk, a kik szives örömet befogadnak bennünket.« A mint az indulási parancsolatot kiadta Szeverin, majdnem mindenki vele ment. A kiknek nem volt elég lelki erejük szülőföldjök elhagyására, még ugyanazon a héten elvesztek a thuringiaiak fegyvereitől.³⁾ E napságtól fogva Passau vadonná lett, melyben legfőlebb a barbárok, vagy a vadállatok ütöttek tanyát; s a dunamelléki rómaiság a folyam mentén egy állomáshelylyel odébb hátrált, hogy kelet felé tömörüljön minél inkább össze.

Laureacum valósággal kitűnő menedékhelyül szolgált

¹⁾ Vir Dei ita victores alloquitur: filii, ne vestris viribus pal-mam praesentis certaminis imputatis, scientes, vos Dei nunc praesidio liberatos .... quibusdam concessis induciis .... U. o.

²⁾ Mecum itaque ad oppidum Laureacum congregati descendite. Eugip. Vit. S. Severin. 35.

³⁾ Quicumque enim ibidem contra hominis Dei interdictum manserunt, Thuringis irruentibus in eadem hebdomade alii quidem trucidati, alii in captivitatem deducti, poenas dedere contemptus. Ugyanott.

a rhetiai és felső norikumi rómaiak számára, mivel azon a deltán épült, melyet a Duna és Lorch folyók összeszakadásukkal képeznek, a szárazföld felől pedig erős kőfal védelmezte; de minő életet folytathattak itt e szerencsétlenek! Nem elég, hogy harczoltak, hanem ezenfelül még örködniök és élelmökről is gondoskodniök kellett, úgy hogy a nappalt földműveléssel, vagy aratással, az éjszakát pedig a sánczokon való vigyázással töltötték, s a meglepetés veszedelmei épen akkor fenyegették leginkább őket, midőn karjaikat a fáradtság s szempilláikat az álmoság miatt nem birták többé. Úgy hogy Szeverinnek és szerzetes társainak buzdításai nélkül igen gyakran többre becsülték volna a csalfa biztosságot és nyugalmat az őket megmentő éberségnél. Beszélik, hogy egy ízben, midőn Szeverin távol volt, egyik diakonusától, a kit Valensnek neveztek, levelet küldött a város lakóinak, a melyben a szent lelkökre kötötte, hogy biztosságok felett hathatósan őrködjének. »Jól vigyázzatok, ezt irta nekik, az éjszakákat a falakon töltsetek, mert nagy veszély fenyeget benneteket.« ¹⁾ Honnét tudta ezt Szeverin? azt nem irta meg, holott a városi hatóság zsoldjában álló kémek vele ellenkezőleg azt állították, hogy odakünn minden a legnagyobb csendességre mutat. ²⁾ Ennélfogva csak nevették a balsors hirmondóját, a ki ekkép minden ok nélkül ijesztgeti a népet; végezték rendes napi munkájokat, azután mindenki házába tért s nyugodtan ágyba feküdt. De a diakonus Szeverin tanítványához illő állhatatossággal csak folytatta a felhívást; »fegyverre férfiak, ezt kiabálta az utczákon, esküszöm, hogy

¹⁾ Hac, inquit, nocte dispositis per muros vigiliis, districtius excubate supervenientis hostis caventes insidias. V. S. Sever. 38.

²⁾ At illi nihil adversi per exploratores sentire se penitus affirmabant. U. o.

közel az ellenség; kövezzetek agyon, ha hazudom!»¹⁾ Utóvégre mégis sikerült neki az okosabb embereket megnyernie; a lakosság szép számmal felkelt s követte őt először a templomba, a hol mindnyájan együtt imádkoztak, s azután a sánczokra. E. jövés-menés közben valakinek égő fáklyájától egy szénáspajta tüzet fogott, melynek eloltására összeszaladt az egész népség, a miből nagy láрма keletkezett a kőfal különböző pontjain. Midőn a következő reggel a napnak első sugárai megvilágították a síkságot, a sánczokról nagy mennyiségű elszórt létrát vettek észre szanaszét a földeken, s a kémszemlére kimenő lakosság a szomszédos erdőben a várfalak megmászásához való teljes készüléket fedezett föl.²⁾ A barbárok éppen arra az éjjelre tűzték oda ki összejövetelőket³⁾ de mikor a városban véghez menő jövés-menést észrevették, azt hitték, hogy elárúltattak, ennél fogva elmenekültek.

De nem csupán a háború veszedelmei fenyegették a római városokat, a melyeket barátságos vagy ellenséges barbárok vettek körül, mert ezek mindnyájan úgy epekedtek utánok, mint a vadállatok a préda után; ennél fogva képtelenség lett volna akármelyikben is bizniok. Mivel még a legjámborabb barbár sem birt ellenállani a rablásra ingerlő kísértetnek; néha a barát veszedelmesebbé vált az ellenségnél, mert ebben ép úgy meg volt a kívánság, mint amabban, csak hogy azzal a különbséggel, hogy ennek több alkalma nyílt arra, hogy szenvedélyét kielégíthesse. Egyéb-

¹⁾ Me, inquit lapidate, si mentitus faero. Eugip. Vit. S. Severin. 38.

²⁾ Cives portis egressi, haud procul a muris scalas jacentes inveniunt. U. o.

³⁾ Hostes silvarum occultatione morantes .... U. o.

iránt a tisztességes barbárok se szorútlak meg álokoskodás dolgában, ha arról volt szó, hogy lelkiismeretöket vágyaikkal összhangzatba hozzák. Így járt a többek közt Laureacum városa; e vidéknek legjobbakaratú germánjával, Favával, a rugiak királya, Szeverin barátja és tanítványával. A mint ez a király azt a folytonos támadást látta, a melynek Laureacum tárgyát képezte, ezt a furcsa okoskodást intézte önmagához: »íme itt van ez a város, a mely képtelen arra, hogy a további támadásokat kiállhassa, ennél fogva maholnap oly ellenségeknek jut a kezére, a melyek föltették magokban, hogy szétrombolják. Ellenben én még inkább megmen-tem, ha elfoglalom; én megvédem a halál ellen ezeket a rómaiakat, a kiket szeretek, s egyúttal gazdag és munkás alattvalókat szerzek a magam számára, a melyek majd dunamelléki városaimat s az egész környéket benépesítik.«¹⁾ Midőn Fava lelkiismeretét ekkép megnyugtatta, roppant hadsereggel Laureacum felé indúlt, hogy annak lakosait minden ingó-bingó vagyonaikkal egyetemben a rugiaktól függő vidékekre telepítse.²⁾ Mindenki elképzelheti, hogy a lakosság mennyire megrémült e meglepő hír hallatára, úgy hogy mindnyájan csapatostúl Szeverint keresték fel, mint egyedüli tanácsadókat, támaszokat, reményöket; és Szeverin, a kit magát is nyugtalanság fogott el e hirre, mert ismerte a barbárokat s tudta, hogy korlátolt elméjükben mily nehéz a kapzsiság által szült álokoskodások legyőzése, néhány pap által kísértetve azonnal útnak indúlt, s alig

¹⁾ Cogitans repente detentos abducere, et in oppidis sibi tributariis atque vicinis, ex quibus unum erat Favianis, quae a Rugis tantummodo dirimebantur, Danubio collocare. Eugip. Vit. S. Severin. 39.

²⁾ Assumpto veniebat exercitu .... U. o.

várta, hogy Favához érkezhessék, nehogy Laureacum közelsége még inkább felköltse úgy a királyban, mint katonáiban nyereség utáni szomjokat.

Szeverin egész éjjel utazott minden pihenés nélkül s napfelkeltekor a barbároknak Laureacumtól húsz mérföldnyire felütött tábora terült el szemei előtt.¹⁾ Azonnal a király elé vezettette magát. A király egészen megzavarodott a mint őt ily rendkívüli időben, ily rendkívüli útikészülettel, portól és izzadtságtól fedetten megpillantotta, úgy hogy önkéntelenül is így kiáltott fel: »Mi a baj Istennek szolgálja? mi végből jössz hozzánk ily nagy sietséggel?« »Békesség legyen veled, legjobb király!²⁾ imígyen felelt neki egész nyugodtsággal Szeverin. A Krisztus küld engem hozzád, hogy nevében kegyelmet kérjek hivedi számára. Jusson eszedbe az a sok jótétemény, a melylyel ő atyádat életének egész folyamán keresztül elhalmozta; igen az Isten terjesztette ki föléje kezét, mivel ő semmit sem tett az én hirem, tudtom nélkül s mindenkor az én tanácsaimat követte. Az ő uralkodásának állandó boldogsága mindenki előtt nyilvánvalóvá tette, hogy az alázatos szív többet ér a királyban, mint az erejében való elbizakodás és a győzedelmeiben való kevélykedés.« Fava megértette, hogy hova czéloz ez a beszéd, és szemmel látható elégedetlenséggel így válaszolt: »én nem tűröm, hogy ezek a rabló alemannok és thuringiaiak kirabolják, megöldössék, rabszolgaságba hurczolják azt a népet, a melynek én barátja vagyok; nem, azt nem engedem, míg csak nekem oly városaim és váraim lesznek, a hova őket

¹⁾ Cui tota nocte festinans, in vicesimo ab urbe milliario, matutinus occurrit. U. o.

²⁾ Pax tibi inquit, rex optime; Christi legatus advenio, subditis veniam precaturus. U. o.

biztosságba helyhezteshetem.« ¹⁾ »Hogy, hogy! így kiáltott fel egész élénkséggel a barát, mert látta, hogy mily kielégíthetetlen birtokvágy rejlik e pártfogolást mutató álarcz alatt; vajjon a te kézived, a te kardod mentette-e meg ezt a népet az öt naponként fenyegető veszedelmektől? ²⁾ »Hogy még él; azt egyenesen az isteni gondviselésnek köszönheti!« De mivel átlátta Szeverin, hogy Laureacum lakosságának áttelepítését megmászhatatlanúl feltette magában a barbár, ennél fogva egy kissé mérsékeltebben ekkép folytatta szavait: »Az Isten kétségtelenül a te szolgálatodra tartotta meg őket! ³⁾ »No jó, tehát hallgass reám legjobb király; ezek az emberek a tied mostantól fogva; de ha te ily rémületet gerjesztő készüllettel, fegyverrel, katonasággal mégyszértök, akkor nem annyira oly barátságos néphez hasonlítanak, a mely önként jó hozzád, mint inkább oly ellenséges néphez, a melyet te rábságba hurczolsz. ⁴⁾ Bizd őket becsületesemre; térj vissza útagon hadsereggeddel s én vezetem őket hozzád mind, a legutolsó emberig.«

A szerzetes oly tekintélyvel ejtette ki utolsó szavait, hogy Fava nem tudott rájuk mit felelni. Seregét csakugyan visszavezette Favianisba, Szeverin pedig hazatért a városba. Ha közbenjárása nem menthette is meg a száműzetéstől a

¹⁾ Hunc populum, non patiar Alemannorum aut Thuringorum iniquorum saeva depredatione vastari, vel gladio trucidari, aut in servitutem redigi, cum sint nobis oppida et castella, in quibus debeant ordinari. U. o.

²⁾ Numquid arcu tuo et gladio homines isti a praedonum vastatione creberrima sunt erepti, et non potius Dei munere? Eugip. Vit. S. Sever. 39.

³⁾ Ut tibi paulisper obsequi valeant reservati. U. o.

⁴⁾ Ne tanti exercitus compulsione vastentur potiusquam migrentur. U. o.

szerencsétlen lakosságot, legalább a bántalmaztatástól, kiraboltatástól s a barbár betöréssel járó egyéb kicsapongásoktól csakugyan megmentette őket. Beletörődtek tehát a dologba s készülődni kezdtek a kivándorláshoz. »Favianisba, monostorom közelébe telepítelek le benneteket, ezt mondogatá nekiek gyöngéden; s nem szakadunk el egymástól többé.« A férfiak sirva fogtak takarodó szekereikbe, hogy bútoraikat s ingóságaikat félrakják rájuk, az asszonyok pedig kis gyermekeiket vették karjaikra s az összes népség búcsút vett házi tűzhelyeitől. Az emberiség, mióta a világ fönnáll, egyetlen egy korszakban sem volt nagyobb szenvedéseknek kitétetve; de viszont nagyobb erényeket sem látott soha előtűnni mint ezen időben. Szeverint e szerencsétlenek isten élő képmásának tekintették. ¹⁾ Velök együtt úgyszólván Favianis kapuiban tanyáztván, folytonos támaszuk maradt a jelenben s egyedüli reménységök a jövőben. Néha midőn lakásaik közelébe vitt el útja, a kétségbeesés hangján imigy kiáltottak ezek hozzá: »szentséges atya, arra vagyunk-e csakugyan kárhoztatva, hogy itt haljunk meg ezen egyiptomi földön? Megszabadulásunk napja nem érkezik-e el tehát soha??« »Csak bizzatok, ezt felelte ilyenkor nekik, szolgásgátnak vége szakad; ti mindnyájan viszontlátjátok azt az Itáliát, a hol atyáitok csontjai nyugsznak!« ²⁾

Azonban a 481-ik év vége felé oly sinlődésbe esett Szeverin, a mi közel halálának előérzetét költé fel benne. Midőn gondolta, hogy menthetetlenül oda van, magához hi-

¹⁾ Discedentes de Lauriaco pacificis dispositionibus benevola cum Rugis societate vixerunt, ipse vero Favianis degens in antiquo suo monasterio .... Eugip. Vit. S. Sever. 39.

²⁾ Nec praedicere futura cessabat, asserens universos in romani soli provinciam absque ullo libertatis migraturos incommodo.

vatta a rugiak királyát s annak rendkívül kapzsi s rendkívül kegyetlen feleségét, Ghizát, hogy az ég nevében utolsó intéseit intézze hozzájuk. Nehány szeretetteljes szóval arra buzdította Szeverin a királyt, hogy a hatalma alá vetett népek felett szelidséggel és igazságossággal uralkodjék. »Úgy viseld magadat irántok, mintha Isten mindennap számon kérné tőled, hogy boldogságuk előmozdítására mit cselekedtél.« ¹⁾ Azután a királyné felé fordulva kiaszott kezével a király mellére mutatott, eme tűzzel kiejtett szavak kíséretében: »Ghiza, mit szeretsz jobban, az aranyat, ezüstöt-e, vagy pedig azt a lelket, mely ezt a keblet élteti?« ²⁾ »Jobb szeretem férjemet a világ minden gazdagságánál« ekkép felelt Ghiza megdöbbenve. »Akkor hát, imigy folytatá beszédét a barát — szűnj meg az ártatlanok sanyargatásától, nehogy az ő búsulásuk szava felhasson istenhez és hatalmad füstjét szétoszlassa, mert te vagy az, a ki gyakran megrontod a király jó szándékait.« ³⁾ — »Istennek szolgálja, ekkép szakítá őt félbe nagy lelki szorongások között Ghiza, mivel a félelem kezdte meglepni, miért fogadsz bennünket ekképen?« ⁴⁾ — »Én nem vagyok szegény bűnösnél egyéb, viszonzá Szeverin, a kinek nemsokára meg kell jelennem az úr előtt, de felhivlak és kérlek mind a kettőtöket, hogy távozzatok el a gonosztól és jócselekedetei-

¹⁾ Ita cum sibi subjectis ageret, quo se jugiter cogitaret pro statu regni sui rationem Domino redditurum. Eugip. V. Sever. 39.

²⁾ Protenta manu, regis pectus ostendens reginam interrogationibus arguebat his: hanc inquit, animam, Gisa, an aurum argentumque plus diligis? U. o.

³⁾ Ergo, inquit, desine innocentes opprimere, ne illorum afflictio vestram magis dissipet potestatem, etenim tu saepe . . . U. o.

⁴⁾ Cur, inquit, nos sic accipis, serve Dei? U. o.

ket jó erkölcsökkel koronázzátok meg; mert az Isten jó tetteitek mértékéhez szabja uralkodástok boldogságát.« E szavak után elbocsátotta őket.

Ezután Frigystä hivatta, a kinek számára tartogatta főleg szigorúságát és fenyegetéseit. Flaccitheusnak ez a másodszülött fia, bátyjától Favától Favianisnak s az azt körülvevő területnek birtokát kapta, a szegény tartományi lakosok kétségbeesésére, a kiknek a védelmezőjéül tekintették, holott azok e helyett kielégíthetetlen és kegyetlen zsarnokra akadtak benne. Szeverin még mikor erejének egész teljességével rendelkezett is, alig birta elfojtani ez embernek kapzsi ösztöneit, a ki képmutató alávalósága által ki tudott bújni hatalma alól, hát még akkor mi történik majd, mikor ez az egyetlenegy féke is elenyészik? mi lesz majd akkor a monostor szent letéteményeiből, ezen nagy nehézséggel összegyűjtött alamizsnákból, a melyre a köznyomor szaporodásával aránylag mind nagyobb szükség lett. Ez a gondolat gyötörte a barátot beteg ágyán s ekkor kérette magához Frigystä. A mint ezt belépni látta, így szólott hozzá: »tudd meg, hogy elközelgetett halálom órája s nemsokára megjelenek az úr előtt, hallgasd tehát szavaimat figyelemmel és odaadással. Ne merészelj hozzá nyúlni, előre intelek, ahhoz a letéteményhez, a mi az én gondjaimra bízott; mert az a szegények és rabságot szenvedők vagyona, ¹⁾ ha arra rá mered kezedet tenni, tudd meg, hogy az ég haragja ezért menten megbüntet.« — »Istennek embere viszonzá Frigyes, e fenyegető hang által megzavartatva, mivel érdemeltük meg

---

¹⁾ Noveris me, inquit, quantocius ad Dominum profecturum, et idcirco commonitus praecaveto, ne me discedente aliquid horum quae mihi commissa sunt attaminare pertentes et substantiam pauperum captivorumque contingas. Eugip. Vit. S. Sever. 51.

a te szemrehányásaidat? ¹⁾ Isten mentsen attól, hogy mi a te szent alamizsna-táraidra áhitoznánk, a melyekről mindenki tudja, hogy mi czélra szolgálnak, sőt inkább azt szeretnők, hogy oly gazdagok volnánk, hogy azokat saját adományainkkal gazdagíthatnók. Legfőbb vágyunkat ez képezi, ezt tette hozzá édeskés hangon, sőt atyánk Flaccitheus példájára a te imádságod jótéteményében is szeretnénk részesülni, mert tudjuk, hogy ő is a te szentséged érdemének köszönhette uralkodásának szerencsáját.« ²⁾ Szeverin figyelme sem méltatta e gyáva hizelgést, a melynek hamisságát különben is ismerte, hanem gondolatait folytatva így kiáltott fel: »igen, bármely alkalommal törsz monostoromra s rabolod ki raktárainkat, azon perczen tapasztalod nyomban istennek azt a büntetését, a melyet tudtadra adtam; és később ismét lesújt az reád. ³⁾ Én nem ohajtom azt Frigyes, hogy ez így történjék, de előre figyelmeztetlek rá!« A barbár nem fogyott ki a tiltakozásból és ígéretekből, a melyeket a félelem némi futólagos őszinteséggel ruházott fel; azután visszaindult a Favianisba vezető úton.

482 január 5-én heves oldalnyilalást érzett Szeverin, a mely 6-án és 7-én még rosszabbra vált, úgy hogy a szent

---

¹⁾ Cur inquit, hac contestatione confundimur, cum non optemus tantis orbari praesidiis, et sanctae largitioni tuae, quae omnibus nota est, conferre aliquid nos doceat, non auferre quatenus solita Eugip. Vit. S. Sever. 51.

²⁾ Sicut et pater noster Flaccitheus, tuo merear oratione muniri, qui experimento dedicit sanctitatis tuae meritis se fuisse semper adjutum. U. o. 54.

³⁾ Et ille: Qualibet, inquit, occasione meam cellulam volueris laedere, et hic statim probabis, et in futuro solves, quam non opto vindictam. U. o.

belátta, hogy életének végórája elérkezett. Ekkor éjnek éjszakáján maga köré gyűjtötte tanítványait, hogy őket a vezeklésben való kitartásra nógassa, azután pedig egyenként megcsókolva őket, így szólt hozzájuk: »testvéreim, jussanak eszetekbe József patriárcha szavai ¹⁾: az Isten bizonynyal meglátogat titeket halálom után s kiviszen az egyptomi fogságból az ígélet földére, akkor elvigyétek innét veletek az én tetemimet; tegyétek meg ezt nem én értem, hanem önmagatokért.« ²⁾ Azután pedig mintha lelki szemei előtt valami ijesztő látvány tárult volna fel, így kiáltott egész tűzzel: »ez az ország, a melyben lakunk, ezek a szépen megművelt földek és városok nemsokára kietlen pusztasággá válnak, a hol az arany után kutató barbárok, mivel nem akadnak többé élőkre, a kiket kifoszszanak, a halottak koporsóit dülják széjjel!« ³⁾ E világra vonatkozólag ezek valának utolsó aggodalmai. Attól fogva minden gondolatával az ég felé

¹⁾ Mementote praecepti sancti Josephi patriarchae. Vit. S. Severin. 49.

²⁾ Visitatione visitabit vos Dominus, et tolletis ossa mea hinc vobiscum, quod non mihi sed vobis est profuturum. U. o. Ime ezek a Genesisnek azon versei a melyek Szeverin czélt: »Post mortem meam Deus visitabit vos, et ascendere faciet de terra ista ad terram quam juravit Abraham, Isaac et Jacob.« — Cumque adjurasset eos (Joseph) atque dixisset: »Deus visitabit vos: asportate ossa mea vobiscum de loco isto: mortuus est. Genes. L. 23. 25. vers. A jelenlevőknek eme mindnyájok által jól ismert jelenetet juttatta eszökbe a haldokló Szeverin.

³⁾ Haec loca nunc frequentata cultoribus, in tam vastissimam solitudinem rediguntur, ut hostes, aestimantes auri se copiam reperturos, etiam mortuorum sepulturam effodient. Cujus vaticinii veritatem eventus rerum praesentium comprobavit. Eugip. Vit. S. Severin. 49.

fordúlt s 8-án napközben a 150-ik zsoltár eme szavaival ajkain halt meg: »Az urat minden nemzetek, dicsérjétek minden hivek....« Tanítványai le zárták szemeit s azután eltemették testét, úgy hogy bebalzsamozás nélkül helyezték egy kősirba. A kegyes gyülekezet Lucillus pap kormányzata alatt továbbra is fenmaradt, de alapítójának hősi, sőt mondhatni isteni szelleme s a barbárok felett gyakorlott tekintélye azzal együtt sirba szállott.

Midőn a zárda falai között e gyászos jelenetek folytak, az alatt Favának maga urává lett testvére, félelmének enyésztével lassanként megfeledkezett a szentnek tett igéreteiről. Favianis városában, a hol figyelő állást foglalt, folyton szemmel kísérte Szeverin haldoklását, a mely az ő vágyaihoz képest, nagyon is lassan haladt előre, s számlálta a napokat és órákat. Azután mikor látta, hogy csakugyan valósággal meghalt és koporsóba záratott, egy csapat katonát küldött a monostor körülvételére, a melyet annak rendje és módja szerint kiraboltatott.¹⁾ A kapukat betörték, a raktárakat erőszakkal felnyitogatták s a szükölködőknek szánt ruhaneműeket, gabonát s mindenféle készletet kocsikra vagy hajókra raktak, hogy királyuk urodalmaiba vigyék.²⁾ Frigyes nem fért a bőrébe, mert ily gazdag még soha életében nem volt. Vágya a gazdagsággal együtt növekedett, tolvajból szentségtörővé lett. A zárda szegényes kápolnája néhány értékes, az istenszolgálat alkalmával használt edényt tartalmazott, a többek közt egy ezüst kely-

¹⁾ B. Seyerini morte comperta, pauper et impius. .... Eugip. Vit. S. Sever. 54.

²⁾ Vestes pauperibus deputatas et alia nonnulla credidit auferenda. U. o.

het, a mely a barbár kívánságát már több ízben felköltötte.¹⁾ E tárgyakat egy az oltárra helyezett s kulcsal bezárt ládában vagy tabernaculumban őrizték gondosan. Frigyes magához hivatta urodalmainak kormányzóját, a ki a legnagyobb valószínűség szerint római ember volt, s azt parancsolta neki, hogy menjen fel az oltárra, törje be a tabernaculumot, s vegye ki belőle, s adja át neki a benne levő edényeket. De a kormányzó, urának leghatározottabb parancsolatja daczára, vonakodott a kívánt dolog megtételétől.²⁾ Ez akkor egy másik ott lévő rómaihoz fordult³⁾ a kinek katonáskodás képezte életpályáját, s úgy látszik a rugi csapatok közé volt besorozva s Avitianusnak nevezték. Frigyes a legnagyobb kínokkal való fenyegetés mellett ezt kényszerítette arra, hogy az ő szeme láttára hajtsa végre a kiadott rendeletet. Avitianus a fenyegetés és szentségtörés miatt kétszeresen megrémülve, nagy lassan s mintegy akarat ellenére fölment az oltár lépcsőin, feltörte a tabernaculumot s rá tette kezét a kehelyre; de azonnal minden tagjában reszketegség fogta el s ez később sem maradt el róla. Mindenki azt hitte, hogy az ördög szállta meg.⁴⁾ Minthogy önmaga is osztozott e nézetben, kóbor életre adta magát s a közönség szánalmának, és borzalmának tárgyát képezve vándorolt egyik helyről a másikra, mindaddig, míg csak szerzetesi életre nem adta magát, s a földközi tenger egyik

¹⁾ Calicem argenteum, ceteraque altaris ministeria .... imposita sacris altaribus. Eugip. Vit. S. Sever. 54.

²⁾ Nec audere villicus ad tale facinus suas manus extendere. Ugyonott.

³⁾ Militem Avitianum nomine. U. o.

⁴⁾ Mox incessabiliter vexatus omnium membrorum tremore, daemonio corripitur. U. o.

puszta szigetekskéjén remeteséget nem épített magának, a hol aztán végre fel is találta nyugodalmát. A mi Frigyeset illeti, ez bűnének büntetlenségében elbizakodva, rablásait erőszakoskodással tetézte, a szerzeteseket elkergette s bűtaraikat eltulajdonította. »Még a falakat is elvitte volna, azt mondja azon író, a ki mind ezen dolgoknak szemtanúja volt, ha ezeket is áthurczoltathatja, mint a többi holmit, a Duna túlsó partjára.« ¹⁾ Istentelenségében nem birt örömeivel; pedig a büntetés, a melynek bekövetkeztétől nem félt többé, nemsokára csakugyan utólérte.

Alig múlt el néhány hét, már is egész elkeseredettséggel harczolt a rugiaknak a leggonoszabb szenvedélyek által egymás ellen bősztített ezen királyi családjában a testvér a testvér, az unokaöcs a nagybátya ellen; s az istennek embere nem volt többé közelökben, hogy lecsillapítsa, vagy elhárítsa perpatvaraikat. Frigyes kegyetlensége nem ismert többé határt s egyenesen úgy látszott, mintha valami folytonos lélekwardosás, valami boszúló örület következtében, teljesen elvesztette volna az önmaga feletti uralmat. Alattvalóinak kegyetlen zsarnoka lévén, rokonai fölött is kiállhatatlan uralmat kezdett gyakorolni, úgy hogy családjá már szinte reszketett előtte. Olvasóink alkalmasint nem feledkeztek még el Ghizának azon ifjú gyermekéről, a kit mint nagybátyját, szintén Frigyesnek neveztek s a kit anyja úgy váltott ki az aranyműves munkások kezéből, hogy szabadságukat visszaadta. A gyermek már csaknem férfiúvá fejlődött s szenvedélyeinek erőszakossága folytán anyjának méltó

¹⁾ Abrásis omnibus monasterii rebus, parietes tantum quos Danubio non potuit transferre, dimisit. Eugip. Vit. S. Sever. 54.

²⁾ Fridericus vero barbara cupiditate semper immanior. .... Ugyanott.

fiául mutatkozott. Senki sem tudja, hogy miféle, atyja vagy iránta elkövetett komoly sérelem következtében, ez az ifjú nagybátyja iránt halálos gyűlölettel viseltetett; de annyi tény, hogy a monostor kifosztatása után egy hónappal lest vetett neki és megölte ¹⁾)

Ez a gyilkosság még nagyobbra növelte a tartományban uralkodó zavart. E körülményt a rugiak szomszédai arra használták fel, hogy megrohanják őket s birtokterületek egy részét elvegyék tőlök s kirabolják a szerencsétlen tartományi lakosokat, a kik mindezen háborúk nyereségtárgyául szolgáltak. Szeverin gyülekezete tekintélyének, jól lehet mint fönnebb mondtam Lucillus pap kormányzósága alatt újból szerveződött, csak árnyéka maradt meg s a barátok minden erőfeszítése s kitartó bátorsága daczára az is napról-napra folyton fogyott. Gondolhatjuk, hogy ily körülmények közt társaik közül egynehányat Odoakerhez küldtek a barátok követségbe, még pedig a barbároktól való féltőkben, lehető legnagyobb titokban, s tudósították őt azon veszélyről, a melyben magok s a római városok forognak, ha Italia nem jó segítségökre. Ez időtől fogva úgy látszik, hogy Odoaker sokkal inkább érdeklődött, mint az előtt a nyugati tartomány ezen töredéke iránt, a hol ő is fiatal korát töltötte; szinte azt mondhatná az ember, hogy Szeverin képe, mint valami világító torony, úgy tűnt föl előtte ezen távoli emlékeinek közepette s arra buzdítá, hogy veszni készülő művét mentené meg. Azonban bármily heves ösztönzést érzett is ez irányban Odoaker, mind a mellett soká habozott a felett, hogy mit tegyen, mintha csak valami belső

---

¹⁾ Intra mensis spatium a Frederico fratris filio interfectus, praedam pariter amisit et vitam. Eugip. *Vit. S. Sevesin.* 54.

szózat tartóztatta volna őt fel a cselekvés pillanatában, úgy hogy a háborúra csak 486-ban tökélte el magát.

Korántse higgye senki, hogy ez a rugi, a ki lábaival a ravennai palota márványát taposta, a ki Honorius trónját birtokolta s Italiával a Caesarok hangján beszélt, hallatlan szerencséje következtében, honfitársainál, a Duna mellett lakó vad rugiaknál, valami nagy befolyásra tett volna szert. Edecon fia, a piszkos bőrruhába öltözött katona, jóllehet majdnem császárrá emelkedett, de azért Fava és a többi germán királyok szemében szerencsefinél nem volt egyéb, a kít szégyenlettek volna magokkal egyenlő rangúnak tekinteni. Midőn egy Ricimer, egy Gondebaud, a kik magok is királyok, vagy királyfiak voltak, a császárok nevében kormányozták a római világot, a germán királyok minden tétova nélkül meghajoltak előttök, mert azok személyében saját magokkal egyenlők álltak velök szemben; de Odoaker alacsony származása büszkeségöket csak még nagyobb fokra növelte. Még Rómát is megvetették, a miért ily parancsolónak engedelmeskedik. Az azon korbeli írók munkáiban imitt-amott némi nyomaira akadunk annak, hogy mily hangon beszéltek róla magok között ez élhetetlen barbárok, mivel nyilatkozataikat felkapták azok az italiaiak, a kik Odoakernek ellenségei voltak. Csodálatos dolog! ezen írók között még olyan is akad, a ki a Theodorik által legyőzött Odoakernek az Amalokéhoz képest alacsony származását hányja szemére ¹⁾ mintha a római birodalmat valami nagy tisztesség érte volna azzal, hogy ennek az erdei aristocratiának lábai alatt végezhetette be életét. Odoaker viszont a maga

¹⁾ Metuebat parentes exercitus, quem meminisse originis suae admonebat honor alienus. Ennod. *Paneg. Theodor.* p. 400.

részéről szerencsáját nem véve tréfára, egészen komolyan visszakövetelte tulajdonjogát Norikum római városai felett. A Favianisban végbe ment legutóbbi események, Szeverin monostorának kiraboltatása, a szerzetesek elnyomattatása, sőt még a rugiak királyi családjában támadt véres veszekedések is, egyenesen arra indíták, hogy az Alpeselek északi oldalán megjelenjen és ott Italia főhatóságát visszaállítsa. ¹⁾ Egyébiránt az sem lehetetlen, hogy az az élvezet is nagyban befolyt akaratelhatározására, melyet azon tényből remélt meríthetni, hogy honfitársainak, a kik őt félreismerték, erejét megmutatja. Bármint legyen is a dolog, annyi bizonyos, hogy tisztában volt azzal, hogy a közte és a rugiak közt meginduló háború élet-halál harcz lesz, a mely valószínűleg még a szomszédos nemzetekre is kiterjed majd, mivel ezek nem örömet látták, hogy a római zászló ismét kitűzessék a Duna partjai mellé. Ennélfogva oly nagy hadierőt gyűjtött, a minőt csak birt, s a főparancsnokságot önmaga vette kezébe.

Odoaker az italiaiak s herul, turciling, alan és rugi barbár segítő csapatokból álló seregével, a 487-ik év tavaszán nyomult a Juli Alpok közé. ²⁾ E barbárok felett ketős minőségben parancsnokoskodott, egyrészt mint azoknak királya, másrészt mint Italia patriciusa, és az ő rugiai, a Duna partjain az ő érdekében polgári és külháborút foly-

¹⁾ Inter Odoachar et Feletheum, qui et Fava dictus est, magnarum inimicitiarum fomes exarsit. Paul. Diac., *Gest. Lang.* I. 19.
— Eugip. *Vit. S. Severin.* 54.

²⁾ Adunatis ergo Odoachar gentibus quae ejus ditioni parebant, id est Thurcilingis et Herulis, Rugorumque parte, quos jam dudum possederat, nec non etiam Italiae populis. .... Paul. Diac., *Gest. Lang.*, I. 19.

tattak egyidejűleg. Felethéus a folyam túlsó partján meg sem kísértette a védelmet, hanem Odoaker közeledtére népével együtt visszahúzódott s minden erejét Rugilandban összpontosította. A mi a római városokat illeti: ezek szabadtóik gyanánt fogadták azokat az itáliaiakat és zsoldosokat, a kik a haza nevében érkeztek hozzájuk s azon remény fejében, hogy jövőre egészen római életet folytathatnak, minden régi bajaikról elfeledkeztek. Mikor a Duna jobb partja a barbár foglalóktól teljesen megtisztított, Odoaker átkelt a balpartra, a sajátképi Rugilandba.¹⁾ Itt a hajdani rugi, római burkolatát levetkezve, ismét vészüzletett vadságában mutatkozott. Szülő hazáján olyan boszút állott, hogy eljárását a történet e néhány erőteljes ²⁾ szóval jellemzi: »a mi borzadalom csak követheti a vereséget, mind azzal elhalmozta hazáját.« A királyi tábornok elpusztította, a hadsereget több ízben megverte s szétszórta; a királyt és feleségét Ghizát foglyúl ejtette. Frigyes, a kit a halál megkimélt, az erdőkbe menekült. Mindenki azt hihette volna, hogy a rugi nemzet kitöröltetett az élők közül.³⁾

Könnyen elképzelhetni, hogy mit cselekedtek e háború alatt Nörikum római eredetű lakosai, a kik Szeverin halála óta oly kegyetlenül bántalmaztattak. Tudósításaikkal s ha a szükség kívánta, karjaikkal segítették azt a szabadítót, a kit önnön magok hívtak; de mikor az eltávozott és pediglen a nélkül, hogy védelmezésükre elég erőt hagyott volna hátra, állapotuk még rosszabbra vált, mint a minő az előtt volt.

¹⁾ Venit in Rugiland. Paul. Diac., *Gest. Lang.*, I. 19.

²⁾ Pugnavit cum Rugis, ultima eos clade conficiens. U. o.

³⁾ Frederico fugato, patre quoque Fava capto, eum ad Italiam cum noxia conjuge, videlicet Gisa transmigravit. Eugip. *Vit. S. Severin.*, 54.

Odoaker azt hitte, hogy azzal a borzasztó ténynyel, mely szerint nemzetét úgyszólván kiirtotta, teljesen megalapította személyes tekintélyét a Duna partjain s visszahódította Italiának hajdani tartományát. Valójában csakugyan minden elhallgatott az ily borzasztó példa hatása alatt; a barbárok versenyezve keresték a patricius szövetségét, s ez utóbbi remélhette, hogy a szabaddá lett Norikum győzelmeinek híre által legalább némi ideig biztosítva lesz. Ennél fogva búcsut vett a tartománybeliektől s visszatért az Alpek túlsó felére, iszonytató mennyiségű foglyokat vive magával,¹⁾ a kik között szerepelt a rugiak királya és királynéja is.²⁾ Ez a háború sajátságos változást idézett elő Odoaker jellemében, a ki addig annyira eszélyes volt s annyira tudott önmagán uralkodni. A hiúság és talán a kielégített boszúvágy gőze, úgylátszott, hogy egészen elhomályosította elméjét. Fejébe vette, hogy mint ősi római felvonúl a Kapitoliumba s diadalmi menetet tart a barbárok felett s a világ szeme láttára lábbal tiporja azt a nemzetet, a melynek vére folyt ereiben. A mint Italiába visszatért foglyaival és hadseregével együtt, Rómának vette útját, a hol önmaga számára nagyszerű fogadtatást készíttetett.

Ez alkalommal föllevenítették a római diadalmenetnek pompáját, a minek abban az időben már az emlékezete is kiveszett, úgy hogy az ünnepély szertartásainak megállapíthatása végett a történeti okmányokhoz kellett folyamodni. A kíséret, a hagyomány szerint a diadalmi útból özönlött

¹⁾ Copiosam secum multitudinem abduxit. Paul. Diac. Gest. Lang. I. 19.

²⁾ Fava capto . . . cum noxia conjuge, videlicet Gisa. Eugip. Vit. S. Severin. 54. — Odovacer, Phaeba rege Rugorum victo, captoque potitus est. Cassiod. Chron.

ki. Odoakert az az arany koci vitte, a melyet ilyen alkal-
makkor Constantin utódai szoktak használni, és mint azok,
azzal a drága kövekből álló discussal volt felékesítve, a
mely fényével a nap ragyogását elhomályosította,¹⁾ ha
ugyan annak aranyát és drága köveit már régen zsákmá-
nyukká nem tették katonái. A koci körül repkedtek a csa-
patok bibor színű sárkány zászlói, melyeknek hosszú farkait
kanyargatta a szél; vegyesen vitték ezekkel a barbároknak
ocsmány állatok képeivel ellátott lobogóit.²⁾ A király-pa-
tricius dicsőségéből semmi sem hiányzott, még a tanács üd-
vözlése, még a népnek azon borzasztó éljenkiabálása sem, a
mely időközökben megremegetteté a Tiberisnek halmait s
egész Ostiáig elhallatszott.³⁾ Sőt elvonulása alatt a paloták
homlokzatán az általa okozott rombolás nyomait is felismer-
hette. Előtte vonszolták a lánczokkal terhelt Favát büszke
feleségének Ghizának oldalán. És hogy a római szerepét tel-
jesen végig játszsza, a diadalmenetet tartó, fejszével üttette
le a legyőzött király fejét, a mint a Kapitoliumból kivo-
nult.⁴⁾ Ghizát pedig, a kinek vérét nem ontatta ki, töm-
lőczbe vettette.

¹⁾ Insidebat (Constantin) aureo solus ipse carpento, fulgenti
claritudine lapidum variorum: quo micante, lux quaedam misceri vi-
debatur alterna. Ammian. Marcell., XVI. 10.

²⁾ Dracones . . . . velut ira perciti sibilantes, caudarumque vo-
lumina relinquentes in-ventum. U. o.

Multumque tumet per nubila serpens,
Iratus stimulante Noto.

Claudian, III. *Consul. Honor.*

³⁾ Montium littorumque intonante fragore. . . . Ammian. Mar-
cell., XVI., 10.

⁴⁾ Feletheum insuper extinxit. Paul. Diac., *Gest. Lang.*, I. 19.

Odoaker a 487-ik év deczemberének vége felé tartotta diadalmi ünnepélyét, ¹⁾ s már a következő tavasz megérkezte előtt drágán megfizettek Norikum tartományi lakosai e hiú és haszontalan kegyetlenkedésért. Frigyes az erdőkből előjőve, maga köré gyűjtötte a megmenekült rugiakat, s felhívására egyéb barbárok is csatlakoztak hozzá. Ezek azután egyesült erővel mint valami karvaly csapat, ráütöttek a római városokra, ölve, pusztítva, és zsákmányukat magokkal hurczolva. Az az ember, a ki már felserdült korában nem habozott nagybátyja megölésével mocskolni be magát: egész gyönyörrel ontotta patak módjára a római vért. A tartományi lakosok vitézüil védelmezték magokat, de erejük kimerült a küzdelemben, s megis izenték Odoakernek, hogy ha késedelem nélkül segítséget nem küld számukra: a római névnek még csak emlékezete is kivész az Alpesektől északra eső vidékeken. ²⁾

E szorongatott helyzetben Odoaker két eshetőség között választhatott: vagy erős őrizetet helyez állandólag Norikumba, hogy az itáliai kormány számára néhány jelentéktelen várost megtartsa, vagy pedig visszavezeti a lakosokat az Alpesek déli oldalára s azt a vidéket a barbároknak hagyja; ez utóbbi terv látszott esélyesebbnek. ³⁾ Aonulf vagy Onoulfnak ⁴⁾ vezénylete alatt egy újabb hadsereget küldött a Duna partjaira, melléje adván a palota comesét Pieriust, a kit egyenesen a tartománybeliek áttelepítésével bízott meg. Aonulf ennél borzasztóbb rendeletet

¹⁾ Sub. XVII. Kal. Dec. Anon. Cuspin.

²⁾ Eugip. *Vit. S. Sever.*, 54. 55.

³⁾ Universos jussit ad Italiam migrare Romanos. U. o. 55.

⁴⁾ Fratrem suum misit cum multis exercitibus Aonulfum. U. o.

— Isidorus a maga krónikájában Onoulfnak nevezi.

kapott, a melyet egészen a patricius tetszése szerint hajtott végre. Mihelyest a Duna mellé megérkezett, azonnal benyomult Rugilandba, a hol ezúttal teljesen kiirtatott minden. Odoaker testvére semmit sem hagyott épen, sem a kunyhókat, sem az aratást, sem a fákat: Rugiland ettől fogva oly emberi kéz csinálta pusztasággá alakult a milyenek teremtésében a germánok mesterek voltak. ¹⁾ Az erdők nem védtek többé eléggé a menekvő rugi lakosságot, úgy hogy annak távolabbi vidékeken kellett oltalmat keresnie. Frigyes a keleti gótokhoz futott, a kik akkor az Al-Dunánál Novae körül a második Moesiában ²⁾ tanyáztak s a két faj régi ellenséges viszonya daczára, menedéket, segély-ígéretet s szerencsétlensége iránt meleg rokonszenvet talált.

Mikor Aonulf a maga feladatát bevégezte: a Pieriusé akkor kezdődött. Az egész tartományba hírnökök oszoltak széjjel, a kik városról városra járva tudokra adták a római alattvalóknak, hogy bizonyos helyeken s időben legyenek készen családjaikkal s ingóságaikkal ³⁾ egyetemben, hogy a római hadsereget Itáliába kísérjék. E nagy úthoz való előkészület a tisztviselők felügyelete alatt egész rendben ment véghez, s ezen idő alatt Szeverinneк Favianisban összegyűlt rendtársai rendjük alapítója iránt az utolsó kegyes kötelesség teljesítésében fáradoztak. Aszentnek halálos ágyán tett határozott kívánsága szerint, a midőn azt mondotta tanítványainak, hogy »ha az Úr meglátogat benneteket, hogy ki-

¹⁾ Tacitus *Germaniája*.

²⁾ Ante quem denuo fugiens Fridericus ad Theodoricum regem qui tunc apud Novam civitatem provinciae Maesiae morabatur profectus est. Eugip. Vit. S. Severin. 55.

³⁾ Dum universi per comitem Pierium compelluntur exire .... Ugyanott.

mentsen titeket Egyiptomból, akkor vigyétek el magatokkal az én tetemimet is: Lucillus pap ünnepélyesen hozzá fogott testének sirjából való kiemeléséhez. Ez a percz leírhatatlanul elérzékenyítő jelenetet képezett a favianisi monostor lakóira nézve. A barátok az estveli istentisztelet bevégezte után ¹⁾ összegyültek a sir körül és hallgatagon térdre borultak, hogy az emléket fedő kő eltávolításánál jelen legyenek. Az apát által adott jelre lehullt a fedő s szemeik elé tárult Szeverin holtteste egész épségben, úgy hogy arczának vonásairól, hajáról és szakáláról teljesen rá lehetett ismerni. ²⁾ Úgy látszott mintha a halál keze nem is érintette volna Szeverint, jóllehet már hat év óta feküdt a sirban, a nélkül, hogy bebalzsamozták volna. Lucillus szerzetes társai segítségével a halotti lepleket újakkal cserélte fel, s kiemelte a tetemet, a mely egy egyenesen arra az alkalomra készített koporsóba helyeztetett; a koporsót viszont egy több lótól vont nagy kocsihoz tették, a mely a pásztorok vándor házához hasonlított. ³⁾ A koci fedele alá, a szent maradványai mellé egy kis imádkozó helyet készítettek, hogy ott váltakozva imádkozhassanak. A monostorban ezt az intézkedést fogadtatották.

A kitüzött napon, Pierius comes vezérlete alatt, megindult a gyászkiábrát Favianisból, a melyhez minden állomáson az út mellett csoportokban várakozó lakosság csatlakozott.

¹⁾ Praemissa cum monachis vespere psalmodia, sepulturae locum imperat aperiri. Eugip. *Vit. S. Sever.*, 56.

²⁾ Integram corporis compagem cum barba pariter ac capillis. . . . U. o.

³⁾ Linteaminibus immutatis, in loculo, multo jam tempore ante praeparato, funus includitur, carpentum trahentibus equis. Ugyanott.

kozott. ¹⁾ A gyászkocsi a menet élén haladt; körülé és utána a barátok, a kik időközönként zsoltár verseket énekeltek; ²⁾ azután jöttek a hosszú utat megtenni bíró férfiak; az asszonyokat, gyermekeket és öregeket pedig az élelmi szereket és málhákat vivő kocsikra helyezték el. A menetet fegyveres csapatok nyitották meg és zárták be. A ki őket látta, azt mondta volna, hogy valamely vándor népség tér vissza a pusztából. Ekkép haladtak fel s szálltak le az Alpések lejtőin, a nélkül hogy akár a rablók, akár a barbárok által háborgattak volna: egész hosszú útjuk alatt egyéb emberi zaj sem háborgatta e zordon völgyeket, mint szent zsolozsmáik viszhangja. Feltrében, ³⁾ a Piave partjain épült püspöki városban megállapodtak, meglehet azért, mert Lucillus ismerőse volt a püspöknek, de az sem lehetetlen, hogy a szerzetesek állandó letelepedési helyet óhajtottak szerezni rendjök és a szent maradványai számára, a melytől nem akartak elszakadni, mielőtt útjokat tovább folytatnák. Így tehát, hogy a szent élettörténete írójának mysticus nyelvén szóljak, az új izraelt vezető frigy-szekrény megállapodott az ígért földjének határán. ⁴⁾ Az Odoaker kormánya által kiküldött biztosok ide jöttek a kivándorló családokért, hogy őket Italia

---

¹⁾ Cunctis nobiscum provincialibus idem iter agentibus, oppidis super ripam Danubii relictis. Eugip. *Vit. S. Sever.* 56.

²⁾ Multitudo psallentium. U. o.

³⁾ Ad Castellum nomine Feletem. U. o. Némelyek e helyben a velencei tartományban eső Feltres városát vélték felismerhetni, mások ellenben Monte-Feltro-t, a melynek mai neve Saint-Leon, az anconai határkerületben. Hitünk szerint a nyomban következő részletek jobban összeegyeznek az első föltevással.

⁴⁾ Translatio Corp. S. Sëverini ap. Bolland. január 8.

különböző pontjaira szétoszlássák, a hol földeket osztogattak ki közöttük. ¹⁾

Szeverin teteme öt évig maradt ez ideiglenes letelepedési helyen, a hívők tisztelete tárgyául kitétetve, a nélkül hogy újlag eltemettetett volna. ²⁾ E szent ereklje roppant népsokaságot vonzott Feltrébe, és rövid idő múlva egyébbel sem foglalkoztak az elmék az Alpeseektől egész a Sziciziliai tengerig, mint ama csodákról szóló elbeszélésekkel, melyeket, a mint mondák, a betegeken és nyomorékokon eszközölt. A legendaszerű életrajz képezte ezen korszakban a legdivatosabb és az izléssel bíró emberek által leginkább művelt irodalmi ágat. Az első keresztyének közt szállongó egyszerű és megindító, de egy kissé durva előadásait a szentek cselekedeteinek, művészi szerkezettel bíró és hatásvadászattal irt történetek váltották fel, a melyeknek mintáját Sulpicius Severus szolgáltatta Szent Márton élete című munkájában. Mindezek a legnagyobb tökéletességig kidolgozott oly kisded műdarabok voltak, a melyekben a szerző klasszikai tudományát, a divatos írásmód összes diszitményeivel ellátva, igyekezett szem elé tárni. E szerfelett keresett és mohó vágygyal olvasott művek kézzől kézre jártak, minthogy annak a kornak összes irodalmi művei között a legkapósabb élvezetet kizárólag ezekben találták. A laikusok közül a szép íránt fogékonysággal bíró elmék versenyeztek a papokkal és barátokkal azon a szerencsén, hogy valamelyik szerzetes, vagy püspök kegyes életét elbeszélhessék, oly nagy dicsőséget szerzett ez a tárgy az írónak, ha szépen adta elő. ³⁾ Nosza

¹⁾ Per diversas Italiae regiones, varias suae peregrinationis sortiti sunt sedes. Eugip. Vit. S. Sever. 55.

²⁾ Eugip. Vit. S. Sever. 55.

³⁾ Eugip. Vit. S. Sever. Epist. praefat.

tehát csakhamar elárasztatott egész Italia Szent Szeverinnek Pannoniában véghezvitt csodatetteit elbeszélő életirtaival, s olyan levelekkel, a melyek ereklyéinek csodatevő erejét magasztalták. Egy ily levélnek olvasása azon eszmét kelté egy nápolyi, Barbaria nevű gazdag matrónának elméjében, hogy az ég kegyelmének ezt a kincses tárát hazája számára megszerezze. ¹⁾ Ekkor épen a 493-ik év járta: Lucillus pap nem élt többé, sőt maga Odoaker is letűnt már kormányával együtt s a gótok voltak Italia urai. A rend új apátjának Martianusnak azt az ajánlatot tette Barbaria, hogy szerzetesei számára monostort, a szent számára pedig templomot építtet, ha alapítójok maradványaival az ő lucullanumi birtokaira átvándorolni hajlandók lennének. ²⁾ Gelasius pápa szintén csatlakozott kérelmével a Barbariáé mellé. ³⁾ Feltre valósággal nagyon közel esett a határhoz, s a keleti gótok átvonulásuk alkalmával, meglehet háborgatták is régi ellenségek hamvait, legalább mindenki úgy gondolkozott, hogy Italia szívében békességesebben nyugodhatnék; ennél fogva Martianus beleegyezett a dologba.

Szeverin testét újra feltették tehát kocsijára, mint valami trónra, s oly pompával vitték végig Italián, annak északi határától majdnem déli csúcsáig, a melyben a közörm kitörései a temetés zordon diszével sajátságosan párosultak. A szent koporsójában úgy tetszett mintha valami diadalmas hadvezér volna, a ki hosszas győzelmei után tér vissza országába. A püspökök kijöttek eleibe városaik ha-

¹⁾ *Illustris foemina Barbaria B. Severinum, quem fama vel litteris optime noverat. . . . Eugip. Vit. S. Sever. 56.*

²⁾ *In Castello Lucullano, in mausoleo quod praedicta faemina condiderat. Eugip. Vit. S. Sever. 56.*

³⁾ *S. Gelasii sedis Romanae pontificis auctoritate. U. o.*

társzéléig, az utak, az utcák, piaczkok, sőt még a háztetők is, hemzsegték a hivektől, a kik éjjel nappal folyton várakoztak megérkeztére. A betegeket nyoszolyáikban egymás mellé sorakoztatva rakták végig az utak mentén, hogy azok is láthassák, a mint mellettök elhalad. Boldogoknak érezték magokat azok, a kik koporsóját megérintheették, vagy alája buvhattak, ¹⁾ a megállapodás pillanatában! Egy gazdag szenátor, a kit iszonytató főfájás gyötört, abban a kegyben részesült, hogy homlokát a koporsó közelébe támaszthatta s ime meggyógyulva távozott onnét. ²⁾ A nép nem fogyott ki a csodásnál csodásabb események elbeszéléséből. Barbaria az ereklyéket a Lucullanum kastélyban fogadta, a melynek egy részét ő birta. A barátok számára fölépült a zárda, azon kertek szomszédságában, a melyben Orestes fia epikuri életmódját befejezte; a hegy lejtőjén egy szent Szeverin nevére felszentelt templom emeltetett, ³⁾ a melyről azután átragadt e név a falura is. Egy szegény barátnak emlékezte, a ki nemcsak szívénel hanem hazája szereteténél fogva is nagy ember volt, uralkodott ez időtől fogva a Bajae öblön s annak szigetein, a melyet már annyi más emlék tett híressé, ugyanazon feledés fátyolával borítva be a császárok másodikának dorbézolásait s az utolsónak szerencsétlenségeit.

¹⁾ Processa, civis Neapolitana, ingressa sub vehiculum quo venerabile corpus portabatur. . . . U. o.

²⁾ Caput vehiculo credens apposuit. Eugip. Vit. S. Sever. 56.

³⁾ Eugip. Vit. S. Sever. ad fin. — Translatio S. Sever. Bolland.

TIZEDIK FEJEZET.

Theodorik Keleten.

Az Amal Theodorik a konstantinápolyi udvar kegyében. — Zenon fegyveradományozás útján fiává fogadja. — A két Theodorik mint egymásnak versenytársa. — Egyesülnek a rómaiak ellen. — Szakadás Zeno és az Amal között. — A keleti gótok háborúval támadják meg Macedoniát, Thessaliát és Epirust. — Az Amal csellel elfoglalja Epidamnumot. — Testvérét megveri és megöli Sabinianus. — A Kancsal halála. — A császár kibékülése a keleti gótok királyával.

478—483.

Az Amalok örökösét ott hagytuk el, a mint Zenonnak visszatérése után a konstantinápolyi palotába beiktatott s a császárnak legnagyobb bizalmát élvezte. Mert habár Zenon, körülbelül semmi hasznát sem vette Theodoriknak a háború befejezésére, mivel ez a főváros falai alá érkezésekor annak kapuit nyitva és őt a trónon találta, mindazáltal egyenesen úgy mutatkozott a császár, hogy az Amalt és gótjait valódi szabadítóiul tekinti. Szinte hajlandó volna az ember azt mondani, hogy kárpótlást akar nyújtani az ifju harbár királynak azon balul sikerült számításáért, melylyel a sors buzgalmát jutalmazta. Zenonnak e magaviseletében, e túlzott háladatosságban azon fejedelem részéről, a ki az affélével nem igen szokott pazarul bánni, meglehet épen annyi félelem, mint szeretet lappangott. A mint mondtam, e két férfiú már rég időtől fogva ismerte egymást. Zenon a fiatal Amalt, mint Leo kezesét látta felnővekedni ugyanazon udvarnál, a hol tiz év múlva egyik mint császár a másik

mint egy barbár nép királya találkoztak egymással; és e fiatalkori viszonyaik közepette úgy ismerte meg őt, mint a kitől ép úgy félhet mint a mennyire szeretheti. A sors, a mely e két férfit ismét összehozta, azt rendelte felőlök, hogy jövőre egymás nélkül ne élhessenek, hanem néha baráti, többször ellenséges, de soha közönyös érzelemmel ne viseltethessenek egymás iránt.

A kor kifejlesztette a férfiúvá lett Theodorikban úgy azokat a csábító tulajdonokat, mint ama rettentő hibákat, a melyeket Zenon csirájokban, már a gyermekben észrevett. Még mindig meg volt benne az a lángoló lelkesültség a polgárisultság iránt, de a melyet minden oktatója, s azoknak minden oktatásuk daczára, sőt magának Theodoriknak egyenes akarata ellenére is kivetett magából, az a vad és daczos természet, a melybe mint alanyba beoltatott. Még mindig meg volt benne az az élénk felfogása az erkölcsi viszonyoknak, az a magasztos és hősi eszme-szárnyalás, de a legerőszakosabb ösztönökkel: a ravaszsággal, a kegyetlenséggel s a legkönyörtelenebb önzéssel keveredve. Theodorikban valósággal két lélek lakozott s azt a sajátságos összetételt alkotta benne, a mely miatt a történet nem bir felőle egyöntetű ítéletben megállapodni: vágyaira nézve ugyanis római, ösztöneire nézve pedig barbár volt, s ez utóbbi természete időnkint felülkerekedett s elnyomta amaz előbbénit. Attílaban könnyörülőbb sziv lakott mint a barbár Theodorikban, míg a polgárisult Theodorik magasztos eszmék dolgában korának legtöbb római férfiát felülmulta. Zenon e kétféle emberi természet között hányattatva, a melyek közül az egyik visszataszítólag hatott rá, míg a másik vonzotta, de folyton attól kellvén tartania, hogy a másik kerül elő hirtelen, csak tapogatózva haladhatott e veszedelmes barátság szikláí kö-

zött. De legnagyobb akadályt gördített eléje Theodoriknak uralkodási hajlama, gyanakvó és neheztelő természete. Min-
dennek meg kellett hajolnia s első sorban magának a csá-
szárnak, e barbár nép fejedelme s a birodalomnak e vendége
előtt. A gót király legelfogultabb magasztalói is bevallják
hajlíthatatlan gögösségét, sőt egyenesen dicsőítik érte.¹⁾
»Bárki uralkodott a keleti tartományok felett, ezt írja egyi-
kök, szerencsétlenül uralkodott, ha téged nem szeretett, s
ha szeretett akkor tőled függve kellett élnie.« E két lehe-
tőség elfogadásától vonakodott mindig Zenon, s azért tűnt
fel oly gyakran álnok színben az előtt az ember előtt, a
kinek csakis barátja szeretett volna lenni.

A fenforgó körülmények között Zenon nem fukarko-
dott semmivel, csakhogy őt kielégíthesse: mivel akkor kü-
lönben is épen forduló pontján állott azon általános érzelmi
forrongásnak, a mely a szerencsés embereket meg szokta
lépni. A kincsekkel elhalmozott Theodorik,²⁾ a keleti biro-
dalom szenátorává, legfőbb hadvezérévé, patriciusává³⁾ s a
mi mind ezen udvari kegyeket felülmulta, a császárnak
fegyver adományozás útján fogadott fiává lett.⁴⁾ A fegyver-

---

¹⁾ Si te illarum rector partium non amavit, percussus praefuit reipublicae: si dilexit, obnoxius. Ennod. *Paneg. Theod.* 397. lap.

²⁾ Partem laus respicit donati diadematis et defensi . . . . nemo credidit non te posse ad quem voluisses transferre, quod reddideras. . . . In jus tuum se palatia ipsa contulerant. Ennod. *Paneg. Theod.* 397. l.

³⁾ Zeno itaque recompensans beneficiis Theodoricum, quem fecit patricium . . . . donans ei multum. Anonym. *Vales.* 717. lap. — Malch. *Hist. exc.*, 4.

⁴⁾ Ad ampliandum honorem ejus, in arma sibi eum filium adoptavit. Jornand. *R. Get.*, 57. — Lásd e tárgyra vonatkozólag Du-
cange Glossariumát a Miles szónál.

adományozás útján fiúvá fogadtatás szertartása a rómaiaknak a barbárokkal való összeköttetéseiből vette eredetét s az ötödik században már egészen római szokássá nőtte ki magát. Aetius III. Valentinian udvarának szeme láttára így fogadta fiaivá a frank szövetség két boglyas hajú hercegét, a kik az Attila ellen vívott csata alkalmával a rómaiak mellé állottak. Később pedig ugyanezt a Theodorikot, mint Italia királyát látták, hogy így fegyveradományozás útján fogadott fiaivá oly barbár királyokat, a kiket barátságos alárendelési viszonyynyal akart magához kapcsolni. A fiúvá fogadás szertartása abból állott, hogy a fiúvá fogadó, a fogadottnak gazdag fegyverzetet küldött ajándékba. Néha maga a fiúvá fogadó akasztotta nagy ünnepélyességgel a saját kardjával felékesített kardtartó szíjját a fogadott fiú nyakába. Zenon, mint a látványosságoknak kedvelője, alkalmasint ezzel a pompával akarta meglepni fővárosának római és barbár lakosságát. A fegyver által fiúvá fogadtatás oly erkölcsi kötelességeket vont maga után, melyeket a számtalan érdekellett által elválasztott rómaiak és barbárok nem mindig teljesítettek lelkiismeretesen. A fegyverrel fiúvá fogadott oly tisztelettel és hűséggel tartozott viseltetni atyja iránt, a mi a csatatér határain túl is terjedt; az atya pedig, ha fővezér, vagy épen császár volt, arra kötelezte magát, hogy fiát, ha csak érdemetlenné nem válnék reá, lehető kedvezésekben és kitüntetésekben részesíteti. A fiúvá fogadtatás által nagy lépést tett a fiatal gót király a rómaiasságban; mert ennek következtében minden alkalommal úgy bántak vele mint a császár fiával, s ekkép valósággal igazi rómainak hihette magát.

De a kitüntetés, a gazdagság, sőt maga a rómaiasság is, jöllehet képzeletének egyik álmát képezte: elvesztette

minden becsét Theodorik szemében, mikor maga körül széttéekintve azt látta, hogy ő is csak a többi barbárok mellé sorakoztatott barbár. Ő a római méltóságokat csak annyiban becsülte, a mennyiben azok megkülönböztették őt a többi hozzá hasonlóktól, tehát ha rajta kívül más nem részesült bennök. Ime azonban akadt a keleti birodalomban egy másik gót főnök is, a kinek a fontossága mindig homályba bori totta őt s a kinek a jelenléte ez úttal gyűlöletes dologgá vált rá nézve, s ez a gót főnök Theodorik volt, a Triar fia, a kit közönségesen Kancsalnak neveztek. Mivel a Kancsal Basiliskus jobb keze volt, Zenon előtt kegyvesztetté kellett lennie. De az egyszerű kegyvesztés nem elégité ki Theodemir fiát: a ki azt szerette volna, hogy lábát ellensége nyakára tehesse és azt eltiporhassa. Ő egyenesen diadalt akart rajta és annak népén aratni, mert mikor az utóbbi háborúba egész örömmel bele ártotta magát, nemcsak azon gondolatot forgatta elméjében, hogy ez által barátján segít, hanem egyúttal azt is, hogy saját ellenségét veri majd le. Gőgje teljesen kielégítődhetett volna, mert Zenon a Kancsalnak minden méltóságát, parancsnokságait, évdíjjait reá ruházta; sőt azt az évi segedelmet is, a melyet a thraciai gótok zsold czimén élveztek, hasonlóképen a macedoniai keleti gótoknak adta; hanem ezen felül a Kancsal egyenesen tanyáira száműzetett, azzal a tilalommal, hogy onnét semmi szín alatt kimozdulni ne merészeljen. Ez a tilalom közel járt a teljes halálra-ítéltetéshez. Minthogy a Kancsal zsoldos életmódjának sorsváltozásaihoz teljesen hozzá szokott, úgy látszott, hogy mind ezen sérelmekkel nem igen törődik. ¹⁾ Az oly barbár főnökökre nézve, a kik mint ő független né-

¹⁾ Malch. *Hist. exc.* III. 4. — Evagr., *Hist. eccl.*, III. 25. — Theophan. *Chron.*

peikkel a birodalom szívében voltak letelepülve, a hadi állapot sokszor többet ért a békénél; mert a békével kijárt ugyan minden veszedelem és fáradozás nélkül a biztosított fizetés, de a háború a cselekvés gyönyöre mellett más tekintetben nyújtott nagy jövedelmet.

Koránt se higgye senki, hogy az Amal és a Kancsal népei oly heves, engesztelhetetlen ellenséges indulattal viselkedtek volna egymás iránt, mint főnökeik. A keleti gótok hirneves királyaik hosszú sorában büszkélkedve mindenestre a gót nemzetek fő és bizonyos tekintetben királyi ágának tekintették magokat; de a rómaiakkal szemben azért nem feledkeztek meg arról, hogy a Kancsal alattvalói is gótok. Ennélfogva egész torzsalkodásuk oly két verenyárs küzködéséhez fogható, a kik egymás elől valamely zsiros jövedelmű állást igyekeznek elkaparítani s a kik minden gyűlölet nélkül csakis azért harcolnak egymással, mivel mesterségök, mivel érdekek úgy hozza magával. Sőt néha egyenesen felzúdult királyai ellen ez a két nép, midőn azt vették észre, hogy ezek saját szeszélyeiknek, az egyik a csel-szövények iránti előszeretetének, a másik gögjének akarja őket feláldozni s azzal fenyegetőztek, hogy fölkerekedve ott hagyják őket. Tehát úgy a Kancsalnak, mint az Amalnak folyton résen kellett állania s vigyáznia, nem jut-e valami hirtelen népeik eszébe; és hogy ha az alattvalók eszközül szolgáltak fejedelmeiknek, abból a célból, hogy ezek a római világban fontos személyiségekké emelkedjenek: azok viszont kárpótlást szereztek magoknak s módját ejtették, hogy főnökeiket a barbár meggyőződés mellé visszatereljék. A birodalom szolgálatában álló barbár király életmódjának nem épen könnyű oldalát képezte tehát az a körülmény, hogy neki mindig számolnia kellett nemzetének szellemével.

Ezúttal mind a két fél helyzete egész határozottan körvonalozódott: az egyik részen mutatkoztak a keleti gótok, Zenon szövetségesei, a kik fölött annak a fegyverrel fogadott fia parancsnokoskodott; a másik részen pedig a Kancsal a maga gótjaival, mint Basiliskus párthivei, a kik a legutóbbi háborúban legyőzettek. Mindegyik fél természetes osztályrésze kézzelfoghatólag elütött a másiktól: az előbbieneket illette minden; az utóbbiakat pedig semmi sem. A Kancsal nem is várta, hogy ezt neki szóval megmondják, hanem tanyáin újra szervezte seregét, élelmi szereket gyűjtött, magához édesgette a foglalkozás nélküli kalandorokat, egyszóval tisztességes védelmi állásba helyezte magát. De nemcsak ez által nyugtalanította a birodalmat, a melynek oly nagy szüksége lett volna békére, hanem egyúttal azon is igyekezett, hogy újra felizgassa a császár ellen Basiliskus pártját, a mely párt még mindig életerős volt Konstantinápolyban, úgy, hogy magában Zenon környezetében is akadtak titkos szövetségesei. E félelmetes kalandor Aspar szellemének örököse, egész nyugodt szemtelenséggel folytatta egyidejűleg politikai cselszövényeit és hadi készülődéseit, mint a ki határozottan meg volt győződve e két dolog felől: először, hogy a császárnak kell megtenni feléje az első lépést, akár akarja akár nem; és másodszor, hogy ő a Triar fia lesz az, a ki majd a béke föltételeit eléje szabja.

Azon izgatás folytán, melyet ekkép a kedélyekben előidéznie sikerült, utóvégre egész békepártot teremtett Zenon körül. E párt a legkülönbözőbb elemekből állott s a császár barátai annak ellenségeivel fogtak benne kezét. Azt vetették ezek Zenon szemére, hogy a Kancsallal türelmét veszti s arra kényszeríti, hogy támadólag lépjen fel, mi-

alatt kezét lábát összekötöztetve adja át magát az Amalnak, a ki semmivel sem különb amannál. »Minek tegyünk bárkit is urunkká? ezt mondogatták neki: Rómának már százados politikája, hogy egy barbárnak se higgyen, hanem egyikét a másik által töresse meg, s úgy uralkodjék rajtok, hogy egymással összeveszítse őket.» Zenont megingatta, nem ugyan az okoskodás, hanem az a hév, a melyet támogatására fordítottak. Ennélfogya a Kancsal ellen táplált boszúvágya daczára, alkudozásba bocsátkozott vele; saját személyére nézve tartásdíjat ígért neki, azon föltétel alatt, hogy nem teszi be többé lábát Konstantinápolyba, hanem úgy él felei közt mint egyszerű magánember; más szóval, hogy mondjon le mind arról a mi erejét és veszedelmességét képezte. A Kancsal ezt az ajánlatot még csak megbeszélésre se tartotta érdemesnek. »Nekem nem szabad a magánéletbe visszavonulnom, így felelt fenhéjazólag, mivel egy egész népet kell táplálnom és védelmeznem. Ha a császár nem helyezi vissza ezt a népet előbbeni állapotába, ha megfoszt engem azon méltóságtól és javadalmaktól, a melyeknek árát véremmel fizettem le: azért a birodalom nem menekül meg a mi eltartásunk terhe alól. Mi bizony ezentúl is annak a költségére élünk, a hogy csak kimódolhatjuk, a nélkül, hogy ezért hálánkra érdemesnek tartanók.«

Ez a szemtelen felelet bezárta úgy Zenon, mint a béke pártolóinak száját. Ezentúl tehát csak a bekövetkezendő küzdelmen jártatták eszöket: Ázsiából csapatokat vontak magokhoz, az európaiakat pedig hadi lábra állították, s a császár, a ki alattomban örült, hogy politikája a Kancsal barátaién diadalt arat, tudósította az Amal Theodorikot, hogy a hadjáratban való részvételre álljon készen. Az Amal már néhány hónappal azelőtt eltávozott Konstan-

tinápolyból. Legközelebbi szerencsáját felhasználva, az Al-Dunánál új tanyahelyet keresett ez népe számára, a mely a mint mondá, nem akart tovább Macedoniában maradni, és épen abban a perczben akarta hivatalosan kérni a kisebbik Scythiának népe számára való átengedtetését, a midőn Zenon levelét vette, a ki azt ajánlotta neki, hogy a Kancsal ellen fogjon fegyvert.

Az Amal váratlan hidegséggel fogadta az izenetet és a hozzá kapcsolt felvilágosításokat, látszólag sokáig habozott, míg végre ilyen feleletet adott a küldöttnek: »addig nem rántok kardot, míg csak a császár és a szenátus esküvel meg nem fogadják, hogy Triar fiával soha ki nem békülnek.« ¹⁾ Ekkép Theodorik sajátságosan megkülönböztette a császártól a szenátust, mint oly hatalmat a melylyel a fejedelemtől különváltan is tárgyalásba bocsátkozhatnak: mindamellett a császár elfogadta a kitűzött feltételt. ²⁾ A szenátus testülete, a hadvezérek örök ellenségéül esküdtek Triar fiának, azon egy esetet kivéve, ezt tették hozzá, ha a császár netalántán megváltoztatná akaratát; Zenon a maga részéről szintén megesküdött, hogy soha meg nem szegi az Amal Theodorikkal kötött szerződését, ha csak elébb ez meg nem sérti azt. Miután ez ünnepélyes hitlekötés által a gót király aggodalmai látszólag eloszlottak, a császárral egyetértőleg megállapították a hadjáratra vonatkozó előzetes teendőket. Mind a két fél kölcsönösen megegyezett ab-

¹⁾ Se non prius id operis agressurum, quam imperator et senatus iuramento fidem dedissent. . . . Malch. *Hist. exc.*, II. 8.

²⁾ Itaque senatores et duces sacramento dixerunt, nunquam se in gratiam cum illo, nisi imperator voluerit, reddituros, et imperator se nunquam a foedere recessurum, nisi prius ea ipse esset transgressus. U. o.

ban, hogy a gótok haladéktalanul a Hémus szorosai felé vonódnak, a hol tizezer gyalogos és kétezer lovas római katoná csatlakozik hozzájuk, Thracia kormányzójának vezérlete alatt. Később pedig, miután a szorosokból kibontakoztak, még mintegy húszezer gyalogos és hatezer lovasból álló csapatoknak kelle különböző helyeken velök egyesülniök. Heraklea és Konstantinápoly védelméről kellőleg gondoskodtak, hogy Theodorik összes erejét felhasználhassa a Kancsal ellen; ezen fölül a keleti gótok annyi élelmi szert és fegyvert vehettek magokhoz a birodalmi raktárakból, a mennyi szemöknek szájoknak tetszett.

Miután a dolgot egyező akarattal ekkép elintézték, Theodorik útnak indúlt; de útjában a baleseteknek egész sorával találkozott. A Hémus átjárójánál nem találkozott sem Thracia kormányzójával, sem római csapatokkal; a szorosokon túl szintén nem mutatkoztak azok a hadtestek, melyeknek a Hebrus felőli oldalon kellett volna hozzájuk csatlakozniok.¹⁾ És végre a kalaúzok a kik magokra vállalták, hogy elvezetik oda a hol az ellenség táboroz, oly járhatatlan úton, oly rengeteg pusztaságokon hurczolták meg, a hol hadserege mindenben szűkölködött. Végre mégis elérkeztek a Kancsal táborhelyére, a ki a Hémus közelében rettentő állást foglalva, elsánczolta magát.

A hegyláncz utolsó meredek lejtői alatt, a keleti oldalon, egy szakadékoktól átszeldelt síkság közepéből emelkedik egy magánosan álló meredek hegy, a melyet egy maroknyi bátor ember könnyű szerével megvédelmezhetett. Ez a hegy, a melynek mostani nevével nem vagyunk tisztában, akkori-

---

¹⁾ Cum illuc accessisset, neque dux Thraciae obuius fuit, neque hi, qui ab Hebro venturi dicebantur. Malch. *Hist. exc.* 8.

ban Sondisnak neveztetett.¹⁾ Ezt a természet által valóságos erősséggé alakított helyet, keskeny vízmosás választotta el a síkságtól, a melynek fenekén folyam hömpölygött végig, Triar fia a halom fősikjára ütötte fel táborát, a Theodimiré pedig annak lábánál helyezte el a magáét, úgy hogy a két versenytárs, a rómaiaknak színét se látva, egy pusztaság közepette nézett farkasszemet egymással, mintha csak valami kártékony szellem azért vezette volna őket ide, hogy a barbárokat páros viaskodásba bonyolítsa. De habár Theodorikban eléggé dolgozott is a Kancsal ellen táplált haragja: mindazáltal más oldalról majdnem megölte a boszúság. A csalódásoknak azon lánczolata, a melynek következtében, a császár ígéretei daczára elszigetelve, minden segílytől megfosztatva látta magát, egészen úgy tünt fel előtte, mintha készakarva kicsinált számításból eredett volna: úgy, hogy egyenesen azt hitte, hogy Zenon csak azért csalta őt oda, hogy elveszítse. Zenonnak azon alkalommal bizonyára nem állott ez érdekében, sőt egyenesen tiltakozott minden ilyes gyanúsítás ellen, a felelősség felét vezéreire, másik felét pedig magára Theodorikra hárítva, a kit titkos szándék táplálásáról vádolt; de azért a keleti gót táborban egyhangúlag a császárt kárhoztatták.

E közben a csatára készen álló s kölcsönös gyűlölet által hevített két vetélytárs folyton méregette egymást szemivel s erőiket előörsi csatározásokban próbálgatták. Verekedtek a takarmányért, elvették egymás lovait, kölcsönösen elfogdosták az ellenfél számára érkező szállítmányokat:

---

¹⁾ Interea percurrens deserta, quae in medio erant; ad loca circa Sondim pervenit. Est autem Sondis mons altus et praeruptus, qui ascendi minime potest, si quis sit, qui ex alto impediatur. U. o.

de a hadtestek mozdulatlanúl helyeiken maradtak. Triar fia napról-napra leszállt a hegyről s körüllovagolta a keleti gót tábort, miközben Theodemir fiát szemrehányásokkal halmozta, elnevezte őt esztelen gyermeknek, esküszegőnek, saját vére ellenségének, s nemzete elárulójának.¹⁾ »Hát annyira ostoba vagy, így szólt hozzá, hogy még most sem láttad be a rómaiak célját? hát soha sem éred már föl észszel, hogy azoknak egyedüli vágyok, egyedüli érdekek abból áll, hogy a gótokat minden fáradság, minden veszedelem s mindenemű kockázat nélkül egyenesen a gótok által veszítsék el, hogy így nemzetünk romjai felett legyőzőinkül hirdethessék magokat? Kettőnk közül az, a melyik a másikat legyőzi, testvérét szolgáltattja ki az ellenségnek, ime ez a tiszta igazság. De ám itéld meg szándékukat irántad tanúsított magokviseléséből. Nemde régen hátad mögött hagyta a találkozókül kitűzött helyeket, vajjon ott lelted-e csapataikat? hol vannak vezéreik? hol vannak katonáik? vajjon láttál e közülök csak egyetlen egyet is? Hidd el nekem, hogy csak azért hívtak segítségökre, miután nekem ellenségemmé tettek, hogy kezeim közé szolgáltassanak: esztelenségednek ez lesz a méltó jutalma!«²⁾

E szavak nagy zenebonát idéztek elő a keleti gót előőrsoknél, a mint azokat meghallották. A tábor minden részéről oda siettek az emberek, hogy Triar fia beszédét

¹⁾ Sed Triarii filius crebro obequitans circa castra alterius exercitus, cum contumeliose insectabatur, et multa convicia in eum jaciebat, perjurum eum vocans, puerum dementem, et sui generis hostem et proditorem. . . . Malch. *Hist. exc.* 8.

²⁾ Neque quisquam, hic adfuit, neque ad urbes, sicuti dixerant, occurrerunt, teque solum, ut male perires et poenas temeritatis tuae his, quos prodidisti, dares, reliquerunt. U. o.

hallgassák; sokan helyeselték szavait, hangosan dohogva az Amal ellen. »A Kancsalnak igaza van, így kiabáltak boszúsan ez emberek; szégyen gyalázat ennyire megfeledezni a rokonságról ¹⁾ s a vér kötelékeit feláldozni azokért az álnok gazokért, a kik egyenesen vesztünkre törekszenek.« Az első sikeren neki bátorodva, másnap újra megjelent a Kancsal. A folyó túlsó partján meredek szikla emelkedett, a honnét a tábor egy részét be lehetett látni, erre kúszott fel a Kancsal és onnét, mint valami szószékről kezdett el beszélni, torka szakadtából kiabálva s egyenesen Theodemir fiához intézve szavait: »Te gonosz ember, így szólt hozzá, miért jöttél te ide, hogy atyám fiait elpusztítsad? Miért lett anynyi asszony özvegyé? Hol vannak azoknak férjeik? ²⁾ Mint elpazarlódott mind az a vagyon, a mivel birtak mikor hazájokból kiindultak, hogy a te vezérleted alatt harcoljanak? Akkor mindegyiknek volt két-három lova, most pediglen nincs, úgy hogy gyalogra szorultak; rabszolgák gyanánt követnek téged Thracia sivatagjain át, jóllehet szabad emberek s nemzetségök a tiednél nem alábbvaló. Azt ígérted nekik, hogy mint a gabonát, vékával mérik majd az aranyat.³⁾ Mit adtál nekik? mit szándékozol cselekedni ezen emberekkel? Felelj nékem ezen kérdésekre.«

---

¹⁾ Nulla habita cognationis ratione. Malch. *Hist. exc.* 8.

²⁾ Cur pessime, meos cognatos perditum isti? Cur tot mulieres viduas effecisti? Ubinam locorum sunt eorum viri? Quomodo consumptae sunt facultates, quos habuerunt cum domo ad militandum sub te profecti sunt? Unusquisque eorum duos aut tres equos habebat. Nunc equis destituti pedites incedunt, et te per Thraciam mancipiorum instar sequuntur. U. o.

³⁾ Quamvis liberi sint, neque deteriore genere quam tu; et venerint ut aurum modio admetiantur. U. o.

Ezen vallatásnak is beillő kérdésekre, a melyek a Kancsal erőteljes hangja következtében messze elhallatszotak, a táborban általános forrongás támadt a keleti gótok között. Egy csapat férfi, asszony és gyermek rohant a vezér sátorának, a ki nem hogy felelt volna, hanem inkább mintegy elbúvni látszék s őt ott némileg ostrom alá fogva dühös kiabálással követelte tőle a békét: »Köss békét a Kancsallal, ezt mondták neki, mert különben arra határozzuk magunkat, a mit saját eszünktől jónak látunk.« Minthogy a zavar nőttön nőtt, Theodemir fia utóvégre okosabbnak látta, hogy mutatkozzék, s esküvel ígérje meg, hogy alkudozásba bocsátkozik a Triar fiával. Napot tűztek tehát ki a tanácskozásra. Mikor ez a nap elérkezett, mind a ketten leszálltak a két tábor szélén levő szakadékba, s a folyó által elválasztatva, hangjoknak egy kis megerőltetésével beszéltek át egyik partról a másikra. A két sereg a legnagyobb csendben köréjük csoportosulva, úgy szólván, leste szájokból a szót. Hosszas magyarázások és állítólagos igazolások után, a melyekben mindegyik fél azt igyekezett kimutatni, hogy neki van igaza: utoljára csakugyan megegyeztek abban, hogy nem harcolnak többé egymás ellen, mivel népeik a békét ohajtják. Az ígéretet esküvel erősítették meg, a melynek hűségeért a két nép vállalt kezességet, azután mind a két fél külön követeket küldött Konstantinápolyba, hogy azok ott a közös határozatot tudassák és saját érdekeiket, a hogy Isten tudniok adta, védelmezzék.

A Kancsal nagy összeg kárpótlást követelt szenvedett veszteségeiért, továbbá, hogy állittassék vissza régi méltóságaiiba, állomásaiba és mindennemű javadalmaiba ezenkívül azt is kikötötte, hogy Aspar rokonai szabadon bocsáttassanak, hogy ekkép pártját Konstantinápolyban

továbbra is fentarthassa. Az Amalnak személyes keserőséggel telt izenete sokkal inkább sértette ennél Zenont. Azon szemrehányással állt ez elő, hogy »kijátszották, hogy római érzelmeivel gyalázatosan visszaélve, előre föltett szándékkal törbe csalták; de a császárnak álnoksága, a mely miatt a Triar fiával alkudozásba kellett bocsátkoznia, minden előbbeni kötelezettségei alól fölmenti. Most már szabadságát visszavéve új tanyahelyeket kér népe számára. Az a föld; a mely részére Macedoniában kitűzetett, már kimerült, ennél fogva más kell neki. E pont azonban még csak a jövődre vonatkozott. A mi pedig a jelent illeti, a császár tartozik neki hadi készületeinek árával; és minthogy e kiadásainak fedezésére bizonyos általa még föl nem vett állami jövedelmek köttetnek le, azt követelte, hogy az adóvégrehajtók küldessenek hozzá, hogy vele megszámoljanak. ¹⁾ E feltételek bármelyikének megtagadása a háborút vonja maga után.«

Zenont rendkívül felboszantották ez izenetnek úgy szavai, mint szelleme. Minthogy a két küldöttséget külön kihallgatáson fogadta, a Kancsal embereinek kitérő szavakkal felelt, a melyekkel azt akarta elérni, hogy a Triar fia függőben tartassék; de az Amallal szemben keserű szemrehányásokra fakadt. »A ti uratok áruló, ezt mondá a gót küldötteknek, a ki szavát megszegi s még engem mer azzal vádolni, hogy én szegtem meg a magamét. Miféle játékot űzött velem? Ime azt ajánlotta, hogy vállalkozik egy magában a Kancsal elleni háborúra ²⁾, ezt én elfogadtam; nem-sokára segítséget kér tőlem; ebbe is beleegyezem s római

¹⁾ Ut etiam redituum imperii coactores, quos domesticos Romani vocant, quam primum mittat, qui rationem redderint eorum quae receperint. Malch. *Hist. exc.* 6.

²⁾ Qui cum se solum bellum gesturum fidem dedisset.... U. o.

csapatokat vonatok össze; de ekkor ismét mit cselekszik? egyezkedik ellenségemmel, egyesül a Kancsallal a birodalom ellen, s mikor erről Thracia kormányzója és többi vezéreim értesülnek, mikor a cselszövényt felismerik s épen jókor megállanak, hogy a számukra kivetett törbe ne eshessenek, még ők a vétkesek; még én volnék az a ki a törvetést terveztem, én volnék az árúló! Tudja-e az uratok, hogy mit szántam neki, ha e háborút becsületesen bevégzi? No jó! még méltó haragomban sem másítom meg szavamat, hanem ha újra fegyvert fog és azt jövőre a birodalom javára használja: igen, ha Theodorik megszabadít engem a Kancsaltól és annak népétől, adok neki ezer font aranyat, tizezer font ezüstöt, évi járadékul tizezer darab aranyat, ezen felül pedig, mondjátok meg neki, nőül adom hozzá Olybrius leányát, vagy valaki mást a konstantinápolyi előkelő házak leányai közül.¹⁾» Ezzel büszkén elbocsátotta őket, jöllehet a gótok között magasrangú személyek voltak e küldöttek.

A császár itt oly szavakkal csiklandoztatta fegyverrel fogadott fia fülét, a melyekre kevesebbé múlt, hogy azt az öröm vagy a bánat meg nem ölte. Olymbriusnak az a lánya, a kit Zenon állítólag feleségül szánt számára, biborban született római nő volt, egy nyugati császár leánya és Theodosiusnak dédunokája. Ha ezt nőül veszi: egyenlő rangúvá válik a Caesarokkal; ő, a kinek annyira szíven feküdt, hogy Konstantinápoly kebelében római módjára éljen: ime egy csapásra minden reményét teljesülve látta; mindazáltal elutasította magától a csábítást, mivel hite szerint Zenon aligha volt ily tisztességes szándékkal iránta.

¹⁾ Auri mille, argenti quadraginta millia librarum, et redditum decem millium aureorum, et nuptum illi collocaturum Olybrii filiam, aut aliam ex illustrioribus mulieribus civitatis. Malch. Hist. exc. 6.

A birodalomnak tehát egyszerre két ellenség maradt a nyakán. Erre nézve egyenlő veszedelemmel járt, ha e két nép egyugyanazon időben akár barátja, akár ellensége, mivel ellenségeként elpusztítják az országot; zsolddal fizetett barátokul pedig kimerítik a kincstárt. Ha a birodalom arra határozza magát, hogy a két barbár főnököt és népeiket megvásárolja: akkor jobb, ha egyenesen lemond a rómaiakból álló hadsereg fentartásáról. Együttes ajánlatukat tehát visszautasították, de azon esetben szándékoztak folytatni az alkut, ha a kettő közül az egyikkel a másik kárára egyezhetnek meg. De ekkor meg az a kérdés merült fel, hogy melyiket tekintsék barátnak, melyiket ellenségnek. Még a legderékabb emberek között is akadt akárhány, a kik a Kancsallal való szövetségekötés mellett buzgólkodtak; de Zenon folyton az Amalhoz hajolt, jóllehet személyes indító okokból méltán haragudhatott volna reá. Mivel azonban e fontos ügyben nem merte teljesen magára venni a felelősség terhét: ennélfogva a szenátust szólította fel véleményének előadására. De minél kényesebb volt az ügy: annál kevesebb akarta ez is becsületét kockáztatni miatta; egyébiránt azt is jól tudta, hogy a Kancsal barátai rendszerint nem barátai egyúttal a császárnak is. Ennélfogva vonakodott a véleménynyilvánítástól, azt állítván, hogy ez az ügy a fejedelmre tartozik, a kinek a határozatát tiszteletteljes bizodalommal elvárja.¹⁾ Most már még nagyobb zavarba esett Zenon, mint a minőben az előtt volt, sőt mivel azon csel-szövények miatt is nyugtalankodott, a melyekkel az Aspar egykori pártjához tartozók behálózni akarták: arra a bi-

---

¹⁾ Cum vero ex duobus amicitiam instituere praestaret, id in solius imperatoris arbitrio consistere. U. o. 4.

zonyára különös gondolatra vetemedett, hogy katonáitól kérjen tanácsot. Miután tehát a palota roppant udvarába összehivatta a Konstantinápolyban és a szomszédos városokban helyőrségen levő csapatokat, nemkülönben a palota-őrséget: szószerűen katonás modorban tartott beszédet intézett hozzájuk, a melyben a tanácskérés örve alatt, a leghevesebb vádbeszédet tartotta Triar fia ellen. »A birodalomnak, — ekkép beszélt, — nem volt soha veszedelmesebb ellensége, mint a Kancsal s annak összes nemzetsége. Ő maga is nem a legkegyetlenebb ember-e a világon? Ti katonák jól tudjátok, hogy mit követett el Thráciában, a hol teljesen kiirtotta a földműves néposztályt, egy római hadvezérnek pedig kezeit vágatta le.¹⁾ Ő az, a ki a zsarnok Basiliskusnak a köztársaság ellen való lázadását kitervelte és lánggra lobbantotta. Nem beszélte-e rá arra is katonáinkat, hogy hagyják el zászlóikat, azt állítván, hogy a birodalom megvédésére elégségesek magok a gótok!²⁾ És ez a barbár most mégis azt követeli tőlünk, hogy a római hadseregek vezérletét egyenesen rá bizzuk!« — »Tehát őt választjuk-e szövetségeseinkül, ekkép fejezé be Zenon beszédét, azt kérdem hűséges katonáimtól; mert utoljára is kiktől kérhetnék tanácsot az ily körülmények közepette, ha azoktól nem, a kik megosztják a fejedelmekkel jó és balszerencsájöket, a kik az állam nagyságát és erejét képezik!« A hadsereg nem engedte, hogy szavait bevégezze, hanem egyező akarattal

¹⁾ Multa de Theodoricho questus est, maxime quod jam pridem Romanorum hostis exstitisset, quod Thraciae incolae depredatus fuisset, quod Harmatio manus amputasset, quod omne agricolarum genus sedibus suis expulisset. . . . Malch. *Hist. exc.* 4.

²⁾ Deinde ad ejusdem caedem milites instigasset, tanquam soli goti sufficerent. U. o.

azt kiáltotta, hogy a Triar fia az állam ellensége s ilyennek tekintessék mind az, a ki pártfeléül mutatkozik. E gyűlés végeztével házkutatásokat tartottak a városban, a mely alkalommal a Kancsal és a legkülönbözőbb rangú emberek között fennálló összeköttetésnek nagyszámú bizonyítékára akadtak; minek következtében egy három szenátorból álló bizottságot küldtek ki, mely a bűnösök ellen felségárulási pert kezdjen. ¹⁾

Minthogy a császár ekkép visszautasította a Kancsált, ez azonnal megkezdte ellene a háborút, s imént kötött szerződésök alapján segítségére hívta az Amal Theodorikot, a ki e közben Alsó-Mésiába távozott, hogy ott gótjaival helyöket visszafoglalják. A rómaiak a magok részéről hasonlókép nagyszámú csapatokat szereltek föl. A Kancsal felszólítására lassan előre haladt Theodorik egész azon hosszú kőfal tövéig, a mely Thraciát egész szélességében átszelve, Konstantinápolynak védő bástyául szolgált. Itt a császári sereg egyik hadosztályával találkozott, és mivel előcsapata megveretett, portyázását, a nélkül hogy újabb csatába bocsátkozott volna, hirtelen abbanhagyta s jobbra fordulva a Rhodope vidékére ütött, a hol a saját felelősségére kezdett rabolni, semmit sem törődve azzal, hogy szövetséges társával mi történik. A Rhodopetól Macedoniába ment át s végig vonult az akkoriban virágzó városokkal borított Egeumi tenger partján és ott mindent tűzbe és vérbe borított. E kegyetlen pusztítás hallatára a Kancsal, a ki némi megtorlást látott ebben a maga részére az Amal hűtlenségeért, ekkép szólt a rómaiakhoz: »ime látjátok mint viseli magát

---

¹⁾ Tres ex senatus, praesente magistro, de his questionem habuerunt. .... U. o.

irántatok császártok fogadott fia: mind ennek a szegény parasztok adják meg az árát!» Azonban ő maga is fenyegette Konstantinápolyt. A rómaiaknak lett volna ugyan elég erejük arra, hogy őt feltartóztathassák s legyőzhessék, de az egyenetlenkedés minden tehetségeket megbénította. A császári város kebelében és Ázsiában lázadás ütött ki, Anthemiushoz egyik fia, a kit apjának szerencsétlensége a nagyra-vágyás hóbortjából nem ábrándított ki, trónbitorlási háborúval tetézte a birodalomban uralkodó zavarokat. ¹⁾ Ennyi baj közepette Zenon békét kötött a Kancsallal. A dolognak Theodemir fia adta meg az árát; mert most meg őt áldozták fel a Triar fia kedvéért, — minden hivatalával, méltóságaival és tartásdíjával együtt s mind azt a mit Theodorik elvesztett, versenytársa kapta meg. Ezzel azután tökéletes ellentéte állt elő a 477-iki eseményeknek.

E hírek hallatára az Amal majdnem az örültséggel határos dühre lobbant. Hogy a császáron boszút álljon; a nyílt városokat s falvakat rohanta meg, s ölt, égetett, pusztított ok nélkül mindent, a mi csak szeme elé került. Stobilakosait kardra hányatta, mivel magokat védelmezni megkísérlették. A mint Macedoniából kiért, befordult Thessáliába s a jelekből ítélve Thessalonikát szándékozott ostrom alá fogni. A császár fia által elkövetett ezen pusztítások heves haragra indították egész Görögországot, és pediglen talán nem is annyira Theodorik, mint inkább Zenon ellen. »Vajjon törhetne-e reánk, hogy bennünket kiraboljon és leöldössön, így beszéltek mindenfelé, hacsak a császár kezébe nem szolgáltatott volna bennünket?» E különös gyanúra fellázadtak Thessalonika lakosai. A felkelő tömeg leveri a

¹⁾ Malch. *Hist. exc.*, II. 2., *Fragm.* e Suid., 4. — *Candid. Hist. exc.*, 2. V. 3. Tillem., *Hist. d. Emp.*, VI.

császár szobrait, ostrom alá fogja a prefectust pretoriumában, elúzi őt, hatalmába keríti a város kulcsait, melyeket később az érsek kezeibe tett le, a ki nemcsak népszerű, hanem e népszerűsége méltó ember is volt. ¹⁾ Az érsek valahogy lecsendesítette e forrongást, s a mint isten tudnia adta gondoskodott a város védelmére megkívántató dolgokról, míg a császár gyorsított napi menetekkel csapatokat indított útnak Thessalonika felé. E hadi mozdulatok visszariaszták Theodorikot, a ki attól való féltében, hogy hátulról is megtámadhatják, felhagyott az ostrommal s visszatért Macedoniába. ²⁾

Igy érkezett azután ama nagy hegyláncz lábához, a mely észak felé két alacsonyabb hegyvonalba ágazik el, a melyek közül az, a melyik inkább nyugat felé esik, Macedoniát Epirustól választja el s az Albán hegység neve alatt ismeretes. Ekkor az a gondolata támadt, hogy áthág e hegy-csoporton s téli szállásra Epirusba vonul, a melyről tudta, hogy gazdag, termékeny s mindennel bővelkedik, mivel a barbár háboruk nyomorúságaitól még idáig mentes maradt; itt tehát szűz föld kínálkozott vágyai tárgyául. A gót fő emberek, a kik a Cerrében való tanyázást már megunták, s új kalandok után óhajtoztak, kitörő örömmel üdvözltek e gondolatot. Elhatározták tehát, hogy az egész népet azonnal kiköltöztetik, s e czélból a hadsereg házi tüzhelyeihez távozott. Otthon a férfiak és nők rögtön munkához látnak, kijavítják kocsijaikat, összegyűjtik marháikat, összehordják az élelmi szereket; kiváltképen pedig Theodorik sürgeti a

¹⁾ Itaque claves civitatis a praefecto acceperunt, et archiepiscopo tradiderunt. Malch. *Hist. exc.* II. 1.

²⁾ Malch., *Hist. exc.* id. hely.

dolgot, hogy a kiköltözés még a tél beköszöntése előtt bevégeződjék.

E készülődés hire oly nagy nyugtalanságot okozott Görögország nyugati és déli részeiben, a minőt még ember emlékezete óta nem tapasztaltak. A rémület még akkor se nőtt nagyobbra, mikor Alarik Athént leégette és Korinthust fenyegette. Minden város küldöttséget menesztett a császárhoz, arra kérve őt, hogy vagy kérésleg lépjen fel érdekekben fia előtt, vagy pediglen folytassa legalább komolyan a háborút, ha már a békét meg nem nyerheti. A császár mindent kockára téve, még egy izben a békés eszközök megkísérlésére határozta magát; de kit bizon meg azzal, hogy e gyanakvásra hajlandó, makacs barbárral alkudozzék, a kit a megsértett gőg valóságos vadállattá tett? Az alkudozó megválasztásától rendkívül sok függött az ügy sikerére nézve. Érett megfontolás után tehát nem tábornokot, sem államférfiút, hanem bizonyos világfiás jártassággal bíró bölcsészt, a tudós Artemidort választották, a ki nemcsak udvari ember, hanem egyúttal tudománykedvelő férfiu is volt, ezenfelül Zenonnak távoli rokona, s Theodorik előtt is kedvelt egyéniség, a ki iránt az is élénk rokonszenvet érzett. Társul bizonyos Phocas nevű palotatisztet adtak melléje, a ki szintén az Amal ismerősei közé tartozott, s mind a ketten abban a perczen érkeztek meg, a midőn a gótok készülődéseiket bevégezve, már csak az indulásra felhívó jeladást várták.

Artemidor megpillantása úgy látszott kedvező benyomást gyakorolt az Amalra; a ki a küldötteket előzékenyen fogadta s beszédöket nyájasan meghallgatta. Mind a két fél egymás után előadta azt, a mi szíven feküdt. A filozofus beszéde alapjául azt a régi összeköttetést választotta, melyben Theodorik Leo udvaránál és azóta is a Caesarokkal

állott. »A császár, így szólt hozzá, barátjává tett téged; birodalmuknak legfényesebb méltóságait valóban nagyszerű bőkezűséggel halmozta reád; nagy hadseregeket rendelt parancsnokságod alá; sőt még többet is tett veled, téged, az idegent és barbárt határt nem ismerő bizalmával ajándékozott meg.¹⁾ Te pedig ezzel ellenkezőleg (nem tudjuk mi okból, hacsak azért nem, mert közös ellenségeink rászedtek) egész vidám szívvvel kevered bajba személyedet, népedet, szerencsédet, azt a szerencsédet, a melynek jól tudod, hogy ki a megalapítója. Ha ugyanis magadba szállsz, nem vádolhatod a császárt azon bajokért, a melyeket magadra vontál s azokért a hibákért, a melyekkel ellene vétkeztél. Most nincs egyéb mit tenned, mint hogy véget vetsz valahára az általad elkövetett igazságtalanságnak, megkiméled a még pusztulásra nem juttatott városokat és népeket,²⁾ és végre hű embereid közül elküldesz valakit Zenonhoz, a kinek jóságát ismered, hogy tudtára add, mikép a méltányosságot tekintve, miféle feltételekbe nyugodnál bele.« Az Amalt ekkor ismét azon a jóságra való visszatérési hajlandóság lepte meg, a mely oly gyakorta szolgált az általa elkövetett bajoknak, vak haragjának, ravaszságának ellensúlyozójául. Ennélfogva készséggel alávetette magát az Artemidor és Phocas tanácsának s velök együtt útnak indította Konstantinápolyba a kiegyezés feletti alkudozással megbízott követeit, a melynek

---

¹⁾ Te imperator amicum conciliavit, et dignitatibus, quae sunt apud Romanos clarissimae, magnifice ornavit, etiam imperare maximis exercitibus dedit, tibi homini licet barbaro, minime diffidens. Malch. *Hist. exc. mint fenn.*

²⁾ Nunc igitur, quoniam eo te redegisti, hoc tibi quantum ad praesentem fortunam reliqui est, ut ab injuria et damnis urbibus et gentibus inferendis, quantum in te erit, temperes. . . . U. o.

folyama alatt megtiltotta hadseregének a gyilkolást és gyűjtogatást. Minthogy pedig rabolnia kellett, hogy élelme legyen, Macedonia városai önként ajánlkoztak arra, hogy élelmi szereket szállítanak számára, azon feltétel alatt, ha nem bántatnak. Azt beszélik, hogy Heraklea püspöke, élelmi szerekből és pénzből álló sarczczal váltotta meg az iránta tanusított kiméletet.¹⁾

Zenon a gót követeket úgy fogadta, mint a hogy az olyan ember fogadhatta, a ki a békét őszintén ohajtja; tehát a nélkül, hogy bármi szemrehányást tett volna a multért, meghallgatta követeléseiket s elébök adta kiegyezési ajánlatát. Minthogy a gótoknak nem tetszett többé az a tanya, melyet régebben a dardaniai hegyek déli lejtőin kaptak, Zenon az ellenkező lejtőn ajánlott nekik a helyett másikat, azon tartományban a melyet Pautalianak neveztek. A mi Epirust illeti, erre vonatkozólag még azt sem engedte, hogy csak szóba is hozzák. Ez a tartomány, azt mondá, nagyon távol esik a Kancsal lakó helyétől, s a keleti gótok oly távolról nem örködhetnének oly hathatósan a birodalom ellensége fölött.²⁾ Még azt is hozzá tette szavaihoz, hogy ha Theodorik azon ellenvetéssel élne, hogy nem tarthatná el népét oly tartományban, a hol sem nem szántottak sem nem vetettek: a rómaiak magokra vállalják, hogy a télire szük-

¹⁾ Hujus urbis archiepiscopus, cum quam plurima et diversi generis munera ad eum et ejus exercitum misisset, omnem regionem a direptione illaesam conservavit. Malch. *Hist. exc.* II. 1.

²⁾ Jussitque regionem in Pautalia illi assignare, quae illyricae partis est provincia, non longo intervallo distans ab ingressu Thraciae, quod eo consilio faciebat, ut si qua Theodoricus, Triarii filius se commovere susciperet, illum adversarium, huic oppositum sciret. Malch. *id. hely.*

séges élelmiszerekről gondoskodnak számukra ; sőt Pautalia prefectusát rögtön ellátja kétszáz font arannyal, hogy a szomszédos tartományokból gabonát szerezhessen be. ¹⁾ A gót küldöttek méltányosaknak találták ezeket a feltételeket, ennél fogva a béke előzményeit meg állapították. Zenon ezeknek Theodorikhoz való vitelére egy magasrangú, Adamantiusnak nevezett tisztet bízott meg, és minthogy esze ágában sem fordult meg, hogy az ügy rövid időn be ne végződjék, meghagyta Adamantiusnak, hogy előzetesen menjen Pautaliába, ott hozzá tisztába a dolgot a prefectussal s adja át neki az élelmiszer szállítására megkívántató pénzösszeget. Azonban míg az alku folyt, az alatt Theodorik már ismét megváltoztatta szándékát. Meglehet merőben a barbár szellemben gyökerező állhatatlanság folytán, de az sem lehetetlen, hogy a Zenon ellen táplált titkos boszúszomja vett rajta hirtelen erőt, vagy talán attól félt, hogy népe neheztelését vonja magára, ha azt Epirus kirabolásától elüti, holott már egyszer kecségtette vele ; elég az hozzá ismét visszatért félbeszakított tervéhez s elhatározta, hogy Epidamnum ellen indul.

Epidamnum, melyet Dyrrachiumnak is neveztek (ma Durazzo) nemcsak Epirusnak volt fővárosa, hanem az Adria mind azon részének is a mely Görögország partjait mossa. Kikötője, a Kalabriában fekvő Brindisi átellenében, uralkodott a keletről Italiába vezető fő tengeri út felett. Volt benne minden nagy bőséggel, élelmiszer, pénz, a birodalomnak egy hajóhada itt állomásozott s a kereskedők és halászok lakta partok nagy mennyiségű fedélzettel ellátott hajót

¹⁾ Quod si hoc anno exercitum suum inopia laborare Theodoricus diceret propterea quod nullum semen terris mandatum esset, neque ullam spem percipiendorum in Pautalia fructuum haberet. ... Malch. *Hist. exc.*, II. 1.

szolgáltathattak. ¹⁾ Theodorik ezt jól tudta, ugyanazért Epidamnum elfoglalása mindig bele szövődött terveibe. Ha egyszer oda juthat, majd meglátja, mit kellessék tovább cselekednie; Italiának szomszédsága mintegy akarata elle- nére vonta magához. Midőn másodszor is elhatározta magát az indulásra, összeköttetést szerzett magának a városban, vagyis inkább fölelevenítette azokat, a melyeket ideiglene- sen félbeszakított. Mivel gyorsan, zaj és ellenállás-keltés nélkül akarta hatalmába keríteni a várost, ime e czélból ilyen tervet eszelt ki, sőt azt sikeresen keresztül is vitte.

Élt Epidamnum környékén valami Sidimond nevű gót ember, a ki az Amalok királyi családjából származott, kö- vetkezésképp neki közel rokona volt. ²⁾ Ez az ember, miután némi kitüntetéssel szolgált a római zászló alatt, egy görög nőt vett feleségül, a ki nagy mennyiségű javaknak, a többek közt egy Epirusban fekvő roppant terjedelmű uradalomnak juttatta birtokába. ³⁾ Ezen földbirtok holmi kis királysággal fölért, a melyben Sidimond uralkodott, s nem csupán gaz- dagsága által nyújtott befolyása, hanem még inkább azon minémüsége következtében, hogy egy másik gótnak volt unokaöcse, a ki a testőrcsapatok parancsnoka volt és Ve- rina előtt felettébb nagy kegyben állott, a vidék legfontosabb emberévé vált. Ez az idegen a rómaiaknak köszönhetette mind azt a mivel birt, mind azt a mivé lett, mindazáltal egész bizodalommal fordult hozzá Theodorik, a nélkül hogy vissza- utasítástól kellett volna tartania, mert egy azon korbéli író megjegyzése szerint »a barbár mindig talált maga mellé

¹⁾ Malch. *Hist. exc.*, I. 1.

²⁾ Ex eodem genere et majoribus ortus. U. o. — Σιδιμωνδος.

³⁾ Regionem circa Epidamnum incolebat, quae illi ex heredi- tate opulenta obvenerat. *Ugyan ott*. II. 1.

barbár czimborát, ha arról volt szó, hogy a rómaid rászédjék.¹⁾ De ugyan mit ígérhetett a gót király egy ilyen gazdag embernek? még több gazdagságot s meglehet azt, hogy megosztja vele a tartományt. Bármint legyen is a dolog, a két barbár összebeszélt s Sidimond beleegyezett, hogy Epidamnumot czinkos társának kezére játszsza.

Az ezen időbeli germán egyik jellemző vonását képezte az a tettetett őszinteség, a melylyel leggyűlöletesebb csel-
szövényeit s leggaládabb tetteit elfedezni szokta. Még áldozatatait is meggyőzni igyekezett, hogy csak javokra teszi, ha birtokaiktól, vagy életöktől megfosztja őket; ennek a megelőzőkben számos példáit láttuk. Sidimond szintén egyike volt azoknak a gazembereknek, a kik a legnagyobb gyöngédséget mutatják azok iránt, a kiket rászédhetnek. A mint szavát lekötötte, azonnal Epidamnumba ment s ott a várost széltében hosszában bebarangolja, szóba ereszkedve a lakosokkal az utczákon, a piaczkon vagy pedig meglátogatva őket házaiknál: »ti tudjátok, így szólt hozzájuk, hogy én a ti barátotok vagyok és hogy én ezt mindig óhajtottam előtetek bebizonyítani; s mindezt egész titkolódzó s a szeretet melegétől látszólag áthatott hangon adta elő. No jó, ime érkezett az az idő a midőn jó tanácssal szolgálhatok számotokra. Költözködjete ki minden javatokkal minél hamarább várostokból; az idő sürgős; vonuljatok el a szomszédos helyekre, vagy a partmelléki szigetekre, a szerint a mint kinek kinek alkalmasabbnak látszik. Én ezt szerfelett óhajtottam tudtotokra adni, még pedig jó idején, a mikor még nagy veszély és elhamarkodás nélkül megejthetitek a dol-

---

¹⁾ Barbarus cum Barbaro conjungi quam cum Romanis satius ducebat. Malch. *Hist. exc.*, II. 1.

got.« ¹⁾ És a mint Epidamnum lakói elképedve szavai felett arra kérték, hogy magyarázná ki bővebben magát, Sidimond elbeszélte nekik, hogy a keleti gótok Zenon egyenes rendeletére útban vannak, hogy Epirus tartományt elfoglalják, mivel a császár ezt a vidéket fegyverrel fogadott fiának ajándékozta; hogy Theodorik királyt a császár küldötte, Adamantius patricius kíséri azon czélból, hogy Epidamnumot ura nevében néki által adja. ²⁾ »Láthatjátok ebből, hogy nincs vesztegetni való időtök — így szólt folytatólag hozzájuk, ha azt akarjátok, hogy vagyonotokat biztosságba helyezzétek, személyetek pedig a háborúval járó bántalmaztatásoktól megkiméltessék.«

Midőn így az egész várost a legnagyobb aggodalomba ejtette, akkor meg a vár védelmezésével megbízott mintegy kétezer főre rugó katonasághoz fordult. Sidimond azt állította előtök, hogy minden ellenállási kísérletöket egyenesen lázadásnak tekintené a császár, ³⁾ ennélfogva legjobban tennék, ha a lakosság példájára ők is kereket oldanak. Abban a zavarban melyet ez a hír okozott, senki sem tudakolta vajjon igaz-e ez; továbbá az a gyanu sem ötlött senki eszébe, hogy hazudhatnék az az ember, a ki mindig kellőleg értesült az udvar ügyeiről, a hol nagybátyja jelentékeny szerepet játszott s a látszat szerint egészen átváltozott maga is ró-

---

¹⁾ Epidamnum venit et privatim unumquemque civium circumveniens, tanquam ipsorum saluti providens. . . . Ut omnia quae quisque haberet exportaret, et se suaque omnia in insulas, aut in aliquam aliam urbem conferret. Malch. *Hist. exc.*, II. 1.

²⁾ Barbarum enim quam plurimum Epidamnum invasurum; sic imperatorem decrevisse. U. o.

³⁾ Si resistere auderent, imperatoris voluntati adversaturos. . . . Malch. *id. h.*

maivá. Ennélfogva mindenki úti eszközeinek megtételéhez látott, mindenki azon törte eszét, hol szerezhette magának valami alkalmas tanyát. A barbár lelke mélyében kinevette e szerencsétlenek sietségét, a kiket csak azért vett rá az önkéntes száműzetésbe menésre, hogy őket annál könnyebben kifosztathassa. Mikor látta, hogy a helyiség eléggé kiürült: tudósította a gót királyt, a ki e hirre meggyorsította előnyomulását.

Sidimond nem hazudott abban, hogy Adamantiust Zenonnak Theodorikhoz küldött követe gyanánt tüntette fel; csak hogy megbízatásául mondott egyebet a valónál. A patricius akkor Pautaliában időzött, a hol a tartomány kormányzójával együttesen a gótok számára készítette az új szálló helyeket. Innét a dardaniai hegyeken át, a melyeknek északi lejtőin terül el Pautalia, kelle Theodorikhoz Macedoniába Heraklea szomszédságába eljutnia, hogy azzal a végleges szerződést megkösse. A gót követek ez idő alatt vissza tértek királyukhoz s számot adtak neki az ügyek állásáról. Adamantiusnak sokkal tovább kelle Pautaliában késnie; hogy sem mint akarta, valószínűleg azért, mert sok bajjal járt egy egész nép táplálására megkívántató gabona-mennyiséget összeszereznie; úgy hogy megérkeztekor sem Theodorikot, sem a gótokat nem találta többé ott, mert azok már útban voltak Epirus felé. A római nyomban utánok sietett. A gótok tábora, mivel az egész nemzet vele ment, három külön álló hadtestre oszlott fel. A menetet Theodorik nyitotta meg válogatott emberekből álló csapataival, ő tört utat a többieknek, azon igyekezve, hogy Epidānnumot elfoglalhassa, még mielőtt a rómaiak neszét vennék a dolognak. A középső hadtestet helytartója Soas vezette; az utócsapat felett pedig, a melynek gondjaira bizta anyját s egyik nő-

vérét.¹⁾ a podgyász java részével együtt, öcsöcse Theodemund parancsnokoskodott; másik testvére csak az imént Heraklea ostromlása alatt halt meg. Mivel a gótok eltartásának terhét a vidéknek kellett elviselnie, a három hadtest oly távolságban követte egymást, a melyet a jól értesült és vigyázó ellenség könnyen arra használhatott volna fel, hogy őket egymástól elvágja és egyenkint megsemmisítse. De Theodorik úgy gondolkozott, hogy a bajnak gyors vonulásával elejét kerüli. Számítását megzavarta ugyan némileg Lychnidának, e hegyes sziklák és mély tó által természetszerűleg védett helynek ellenállása, az által, hogy késlekedni kényszerítette, s mindjárt vállalatának elején feltartóztatta. Azonban türelmetlenségében tovább haladt, kocsijainak egy részét maga mögött hagyva s nagy napimenetekkel elért Epidamnumba, melynek elhagyatott sánczait elfoglalta.²⁾

Ez alatt a Theodorikot üldöző Adamantius mind inkább behatolt az albaniai hegyek közé. Útközben egyremásra küldötte a hírnököket a királyhoz; majd kérve, majd parancsolva neki a császár nevében, hogy állapodjék meg utjában, sem hajókat, sem más egyebet elfoglalni ne merjen, általában minden vállalatától tartózkodjék az ő megérkezéig.³⁾ Minthogy pedig csakis gúnyos feleleteket kapott tőle, értekezett Sabinianussal, Edessa városa katonai parancsnokával, hogy valamely hadtest, bármily gyenge

¹⁾ Soas a Theudericho secundum in exercitu gradum tenebat, et medium agmen ducebat; Theudemundus, alter ex Valemiri filii, extremum. Malch., *Hist. exc.*, II. 1.

²⁾ Theuderichus valde audax et confidens .... impetu facto Epidamnum occupat. Malch., *Hist. exc.* II. 1.

³⁾ Jubens ab incepto desistere, neque naves sumere, aut quidquam aliud novarum rerum tentare, donec adventaret. U. o.

legyen is az, támogatná küldetését, s erőltetné rá a békét erre a hitetlen barbárra. Sabinianus egyike volt azoknak a régi római jellemmel bíró s azon korban már ritkasággá vált férfiaknak, a kik a katonai tehetséget a szőrszálhasogatásig menő becsületességgel, és szótartással párosították. A mint a háborúval járó felelősséget magára vállalta, azonnal némi csapatokat gyűjtött, s a keleti gót hadoszlopokat oldalvást szemügygyel-tartás alá fogta. Ez a mozdulat aggasztotta Theodorikot, úgy hogy mindjárt jobban hajtott Adamantius felszólításaira s bele egyezett abba, hogy egymással értekezzenek. Az összejövetel helye Epidamnum közelébe tüzetett ki. Abban is megegyeztek, hogy két Lychnidába küldött gót kezes vállal felelősséget a római megbízottért; de Theodorik azt követelte Sabinianustól, hogy esküvel fogadja meg, mikép a kezeseket visszaszolgáltatja, mihelyest Adamantius visszaérkezik. Sabinianus az eskü letételét megtagadta. »Én nem tudom mi az eskü, így nyilatkozott, mert én teljes életemben soha sem tettem, de azért szavaimban senki sem kételkedett; én ugyan senki kedvéért meg nem esküszöm«¹⁾ Hiába kötötte lelkére tisztitárs, hogy érdekekben áll, mikép minél hamarabb végezzenek az olyan emberrel, mint a minő Theodorik, a ki csak azon mesterkedik, hogy őket kijátszsza és időt nyerjen; az öreg római hajthatatlan maradt.

Végre Adamantius oly lépésre szánta el magát, a mi mutatta, hogy helyén van a szíve; kétszáz lovassal kiindult Lychnidából, hogy Theodorikkal a kitüzött helyen találkozzék, megvetve a kezességben kínáló biztosítékot, és így merészen kockára tette életét vagy legalább szabadsá-

¹⁾ Negavit se juraturum, neque enim ulla de re antea se jurasse. .... U. o.

gát. Az utat éjszaka tette meg és pediglen oly kerülő és járatlan ösvényeken, a melyeken ember emlékezetére még lovas ember soha sem járt.¹⁾ Ez út mentén Epidamnumtól néhány mértföldnyire egy elhagyott, de helyzeténél fogva eléggé erős várra akadt az utas, a melynek élő sziklába vágott falait mély folyó mossa, míg tetejéről, mint valami csillagvizsgáló toronyból, az egész vidéken messze köröskörül uralkodott a szem. A két fél ezt tüzte ki az értekezés helyéül. A római mindenek előtt a helyzet tanulmányozására fordította figyelmét, hogy magát a lehető megtámadtatás ellen biztosítsa: kisded csapatát a legfontosabb ösvényekre osztotta szét, azután tudosította Theodorikot, hogy őt a folyó tulsó partján várja. Adamantiusnak hirtelen történt megérkezése meglepte ugyan a királyt, de azért meglehetősen nagyszámu kíséret élén azonnal megindult Epidamnumból s a folyó felé közeledett s annak ellenkező partját foglalta el.²⁾ Ekkor a római egy szikla tetejére leszállva, a honnét beszédét a gótok meghallhatták, arra kérte Theodorikot, hogy embe-reit távolítsa el. Mikor egyedül voltak, az értekezés megkezdődött.

A gót király szólalt meg első sorban; és mintha a Sondis hegyénél a Kancsal ellen folytatott balsikerű hadjárata óta mi sem történt volna, mintha közte és Ardemidor között semmi nyilatkozat, a császár és az ő saját küldöttei közt a béke előzményeiről semmi szóváltás sem esett volna, pontról pontra kezdte ismét sérelmeit előszámlálni és Ze-

¹⁾ Assumptis ducentis equitibus, per ripas inaccessas, et viam multis incognitam neque antea initam. . . . Malch. *Hist.* II. 1.

²⁾ Adamantius autem descendens in saxum, unde exaudiri posset, et iubens Barbarum omnes alios dimittere, solus cum solo est collocutus. U. o.

nont oly éles hangon vádolta, a miből kitűnt, hogy konok szándéka a végleges szakítás. »Föltettem magamban, monda, hogy életemet Thracián kívül a kisebbik Scythiában töltöm el nyugodtan,¹⁾ egész nagyravágyásom ennyiből állott. Ott szándékoztam megtelepedni, hogy mindenben a császár akaratát teljesítsem, s eszem ágában sem fordult meg, hogy bárkit is bántalmazzak. Ime azonban felszólítotok, hogy Theodorikot a Triar fiát háborúval támadjam meg. Azonnal jövk; ti elsőben is azt ígértétek, hogy a thraciai vezér egész sereget vezet hozzám; a thraciai vezér azonban nem érkezett meg.²⁾ Másodsorban Claudiusnak, az idegen csapatok parancsolójának kellett volna hozzám csatlakoznia; ennek szintén nem láttam színe világát sem. És harmadszor ti nekem vezetőket adtatok; de ezek a vezetők, a helyett hogy biztos és jó utakra igazítottak volna, oly járhatatlan útbá bonyolítottak, a mely borzasztó szakadékokon keresztül egyenesen az ellenség torkába vitt. Igen, ily úton kellett vezetnem lovasságomat, öszvéreimet, kocsijaimat s egy nagy hadsereg számára megkívántató minden czók-mókomat. Alig tettem néhány lépést, midőn az ellenség oly előnyös helyzetben bukkant reám, hogy ha ezer lelkem lett volna is, el kellett volna vesznem.³⁾ Csak nagy ügygyel bajjal egyezhettem ki vele, s örök hálával tartozom neki, hogy ki nem

¹⁾ Ego quidem extra Thraciae fines, Scythiam versus, vitam transigere constitueram. Malch. *Hist. exc.*, II. 1.

²⁾ Is nullibi gentium apparuit. U. o.

³⁾ Mihi viarum duces dedistis, qui, tutis et expeditis omissis, per eas quae ad hostem ferebant, per praerupta et praecipicia loca me deduxerunt, in quibus parum abfuit . . . quin toto exercitu funditus interirem. U. o.

írtott a mikor azt olyan könnyen megtehetette volna, mivel ti egészen kezeibe szolgáltatottok.« ¹⁾

Ekkép beszélt Theodorik. Viszont Adamantius mikor a sor reá került, hosszasan előszámlálta mind azon jótéteményeket, a melyekkel Zenon a keleti gót királyt elhalmozta. »Nem is olyan mintha császárod volna, holott már azt is szeretni és tisztelni tartoznál, hanem egyenesen atyád.« ²⁾ És ekkor Theodoriknak vádjait hasanló vádakkal viszonzva; szemére hányta, hogy beszáguldozott, felégetett, kirabolt néhány római tartományt: mi alatt a rómaiakat hazug békeajánlatokkal áltatta. »Hányszor volt kezünkben, ekkép toldotta meg szavait, úgy a te életed mint népeidé? Mindamellettt eltúrtuk, hogy kivonulj Thráciából, holott módunkban állott volna, hogy a hegyek és folyók között letiporjunk, hiszen csápataink már szinte körül kerítettek. Veszve voltál: de mi engedtünk, hogy akadálytalanul vonulhass tova. Viselkedj azért baráti indulattal hozzánk; a császár iránt pedig hódolattal, mert különben, elhiheted a mit mondok, nem kerülöd el romlásodat. Hagyd itt ezeket a városokat, a melyeket minden jog és igazság ellenére elfoglaltál, távozz el tőlök, jóllehet már néptelenekké tetted őket, Epirus nem lesz a tied soha! Van Dardaniában egy igen termékeny, nagy tartomány, a mely a földet mívelő kezekben szűkölködik, a császár ezt neked engedi: ide vonulj népeiddel. Itt azután majd értékessé teszed a földet, a melynek lakosságra van szüksége s a gótok szükségait bőségesen kielégíti. ³⁾

a Mura
völgy
Mura

¹⁾ Quibus magnam gratiam habere oportet, quod me, a vobis proditum, cum occidere possent servarunt. Malch. *Hist. exc.* II. 1.

²⁾ Pro quibus decuerat imperatorem haud secus quam patrem colere et revereri. U. o.

³⁾ Regio ampla, amoena, fertilis, quae incolis indigeat, quam si colat. .... U. o.

Theodorik a kire fontos dolog volt az időnyerés, esküdözött, hogy szívesen elfogadná ezt az ajánlatot, ha népe fáradtabb nem volna, mintsem hogy a hegyeken való hossz-
szas átkelésre újból vállalkozhatnék. »Ha meg engeditek, hogy a telet itt töltssem, ekkép felelt egészen neki hevülve, fogadom, hogy nem folytatom tovább hódításaimat: Szavam biztosítására tűszokul ajánlom anyámat és nővéremet. ¹⁾ A következő tavasszal azután biztosokat küldhettek, a kik bennünket Dardaniába vezessenek.« Azután más tárgyra térve át s hirtelenséggel uralgó szenvedélyét a cselekvési ösztönt s kalandvágyat láttatva, így szólt Adamantiushoz; »ha a császár rendelkezésem alá bocsátja az illyriai csapatokat, gótjaim közül hatezer válogatott embert veszek magamhoz, visszatérek Thráciába s magamra vállalom, hogy ezt a tartományt a Kancsáltól minden hozzátartozóival egyetemben megszabadítom; jutalmomúl nem kívánok egyebet, mint hogy római gyanánt élhessek, államotok kötelékébe felvegyetek s a kormányzásban veletek együtt osztakozhas-
sam.²⁾ Sőt mondd meg azt is a császárnak, ha netalántán ez az ajánlatom jobban tetszenék neki, kész vagyok behatolni Dalmatiába, ott magamhoz venném Nepost s visszahelyez-
ném őt Róma trónjára.« ³⁾ Theodorik ez utóbbi szavaival ama titkos szandékát leplezte föl, a mely őt valószínűleg Epirusba vezette, vagy a mit onnét kétségkívül magával ho-

1) Matre quoque et sorore ad fidem confirmandam obsidibus datis. Malch. *Hist. exc.*, II. 1.

2) Quae si executus fuerit petere ut .... Civitate donetur et Romanorum more rempublicam sibi administrare liceat. U. o.

3) Imo si imperator jusserit paratum esse in Dalmatiam ire... Ugyanott.

zott: mert jól tudta, hogy Alarik innét indult el Italia elfoglalására.

Adamantius belátta, hogy őt itt csak bolondítják, hogy a gót király minden áron Epirusban akar maradni, hogy csak azt várja, míg népe mind oda gyűl, hogy a megtámadtatással daczolhasson s onnét Görögország, vagy Italia elé ő szabhassa a törvényt. Félbe szakítá tehát az értekezletet, s kedvét veszve visszatért Lychnidába. Sabinianus szinte örömmel fogadta, hogy a kibékülési kísérletet a gótok visszautasították. Ez az öreg katona úgy a maga, mint csapatainak becsülete szempontjából, szinte óhajtotta, hogy alkalmá nyiljék a csatározás megkezdésére. Eléggé boszankodott, mikor azt kelle látnia, hogy a barbár csőcselék e merő gúnyból folytatott alkudozások által nyújtott biztosíték örve alatt mily nyugodtan halad előre, holott oly könnyűszerrel megsemmisíthette volna őket. Felszólította tehát úgy gyalogosai, mint lovasai közül a legbátrabbakat s legfürgébbeket, s ezekből egy kis sereget alakítva leste a cselekvés pillanatát. Nem is kellett valami soká várakoznia. Egy reggel arról értesítették kémei, hogy Candavia magaslatain nagyszámú gót csapatot vettek észre, a mely teljes rendetlenségben száll le a hegyről. A barbárok egész elbizakodottsággal haladtak előre, a mi azt mutatta, hogy vagy hiányzik nálok az előrelátás, vagy pedig semmibe sem veszik a rómaiakat. Sem kémsemlésző csapatokat nem küldtek előre, sem öröket nem állítottak fel, a katonák, nagyobb részint fegyvertelenül a podgyászos kocsik s teherhordó állatok között haladtak össze-vissza minden rend nélkül s vidám énekök zaja a távolban összevegyült a nyájaik bőgésével. Ez a csapat nem egyéb volt, mint a keleti gótok utócsapata, Theodemund parancsnoksága alatt, a mely Theo-

dorik anyját Erelievát s testvérét Amalafridát s a hadsereg podgyászának java részét kísérte. ¹⁾

E csapatnak másnap reggel napfelkeltekor egy oly nehezen hozzáférhető helyen kellett elhaladnia, a melynél hadi leshelyül kívánni sem lehet jobbat. Epidamnumtól mintegy hatvan (római) mérföldre a hegyek hirtelen annyira összehúzódtak, hogy közöttök csakis egy szűk torkolat maradt, a melynek mélyében sebes hegyi patak zuhogott. A patak egyik partjáról az örvénylő mélység fölé vetett fahíd vezetett ²⁾ a másikon fekvő rombadólt vár magaslatára, a mely hajdan a völgy felett uralkodott; e hidhoz pedig a sziklafal alján levő mélyedésbe csinált kanyargó uton lehetett eljutni. Sabinianus itt szándékozott megtámadni a gótok podgyász szállító csapatát. Előkészületeit a lehető legnagyobb titokban ejtette meg, mert attól tartott, hogy valami meggondolatlanságból, vagy hűtlenségből eredő tudósítás vigyázatra inthetné az ellenséget. Legjobb gyaloglóit egyedül a vidékbeli lakosok előtt ismeretes ösvényeken küldte ide, míg lovassága lejtőjének közepe táján került meg a hegyet; önmaga látszólagos tétlenségben Lychnidában maradt. Vacsora után azonban a nélkül, hogy egy árva lélek észre vette volna, kiszökött onnét, lovára pattant s egész éjjeli nyargalás után napfelkelte előtt a találkozás helyére érkezett.

Pitymalatkor megpillantották a rómaiak a völgybe kiönlő ellenséges hadoszlopot; a Theodorik családját tartalmazó kocsik haladtak a menet élén. Sabinianus³⁾ ezekre

¹⁾ Nescio quis Sabiniano nuntiavit, barbaros securos, soluto agmine a Candavia descendere . . . . Extremum agmen in quo Theodemundus, soror et mater versarentur. Malch. *Hist. exc.* II. 1.

²⁾ Pontem cui suberat fossa ingenti profunditate in planitiem Ugyanott.

intéztetett rejtekéből hirtelen előtörő gyalogságával oldal-támadást, azon célból, hogy a becses kezeseket hatalmába ejtse, s azokat eszközül felhasználva, a gótok királya elé ő szabhassa a törvényt. De Theodemund, alkalmasint előérzetből e napon mind azon embereit kíséretül adta melléjük, a kikhez táborában vitézség dolgában csak bizhatott. A csatát tehát ezek ép oly vitézül megállották, mint a mily vitézül intéztetett ellenök a támadás. Minthogy a barbárokat minden felől vágták s szorongatták: utóvégre ott hagyták parancsolójokat, úgy hogy ennek maroknyi csapatával kellett a rómaik egész rohamra ellen küzdenie. Mikor Theodemund azt látta, hogy már a végső veszedelemben forog, azt parancsolta anyjának és nővérének, hogy szálljanak le a kocsiról s velök együtt áttör a római gyalogságon, elérí a hidat, át megy rajta s azt a rendeletet adja ki, hogy azt fejszékkal rombolják szét.¹⁾ A hid gerendái a fejszecsapásokra csakhamar szétválnak s a mélységbe zuhannak, estőkben magokkal rántva, úgy a barátot, mint az ellenséget, a menekvők üldözőit ép úgy mint azokat, a kik visszavonulásukat fedezték. Ily körülmények közt ezek a vakmerő nők épen annyit értek, mint a férfiak: ezt a rómaiaknak meg is mutatták, de Theodemund megöletett.

A csata a tulsó parton nagy elkeseredettséggel folyt tovább. A római lovasság megingott ugyan egy pillanatra, de csakhamar ismét összeszedelőzködött, a gyalogság pedig támadásával a gótokat a folyóba igyekezett szorítani. E veszedelem elől csak úgy menekülhettek ezek, hogy fegyvereiket elhánnya s minden podgyászukat ott hagyva, a hegyek

¹⁾ Quo dissoluto, persecutionem eorum qui in alteram ripam pervenerunt, hostibus intercluserunt; reliquis autem suorum a ponte exclusis, fugam impeditam reddiderunt. Malch. *Hist. exc.*, II. 1.

felé elfutottak. Kétezer kocsi, iszonyu mennyiségű zsákmány s ötezer fogoly esett ekkor a rómaiak hatalmába. Sabinianus a kocsik egy részét seregének szolgálatára megtartotta, s tudósította azokat a városokat, a melyeknek megrendelte, hogy számára kocsikat állítsanak ki, hogy őket e teher alól fölmenti.¹⁾ A kocsiknak azt a részét pedig, a melyet a szállítási nehézségek miatt nem kívánt megtartani, halomra hordatta s a katonaság örömujjongásai közt elégettette.²⁾ Theodorik anyja és nőtestvére a romba dőlt várban találtak menedéket, s onnét szemlélték nemzetök e roppant nagy szerencsétlenségét s legyőzőiknek örvendezését.³⁾

A csata, a mint mondtam, Epidamnumtól mintegy hatvan (római) mérföldnyire vivatott s Theodorik csakhamar meghallotta az esemény hírét. Még neki állt felebb, még ő fakadt hangos panaszokra a rómaiak hűtlensége, álnoksága miatt (rendes szavajárásuk volt ez a barbároknak, valahányszor csak meglakoltatták őket) s mihelyest anyját megszabadította és utócsapatának hulladékait összeszedte, azonnal azon jártatta az esztét, hogy mint okozhatna lehető legtöbb kárt a rómaiaknak. Ekkor kezdődött az az irtóháború, melyet a Rhodope hegységben és Macedóniában folytatott; de Sabinianusban oly ellenségre akadt, a ki pusztításait meg tudta torolni, vagy legalább korlátok közé birta azokat szorítani. Ez a vezér annyira ösztökélte a görög városokat, hogy ezek utoljára fölfegyverkeztek s néha a magok

¹⁾ Vetuit civitates amplius de curribus laborare, quia quod satis erat, habebat. Malch. *Hist. exc.*, II. 1.

²⁾ Curribus tamen aliquot, quos difficile fuisset per tot prae-rupta loca agere in monte, accensis. . . . U. o.

³⁾ Malch. *Hist. exc.*, II. 1. — Marcel. Com., *Chron.*

erejéből is birtak segíteni magokon. E folytonos ellenségeskedés megakadályozta a keleti gót királyt abban, hogy távolabb eső kalandokba bocsátkozni merjen, a melyről netalántán ábrándozott, a midőn Pyrrhus hazáját elfoglalta: ekkép Görögország nyomora nyugodalmat szerzett Italiának. Végre Neposnak 480-ban bekövetkező halála, továbbá Sabinianusé, mely az azutáni évben esett meg, s egy harmadik, a mely Theodorikot még közelebből érdekelte, ismét megváltoztatták terveit s Zenon császár iránt követett eljárását.

Ez a harmadik haláleset a Kancsalé volt, a ki dicsőségének tetőpontján, egy rendkívüli baleset következtében akkor tűnt el a politikai működés szinpadáról, a mikor gazdaggá, hatalmassá s Keletnek úgy szólván urává lett s vetélytársát lábai alá tiporta. Az igazságos sors nem akarta, hogy csatatéren veszszen el ez a zavargásokat szító gót, a ki inkább cselszövényei, mint bátorsága által jutott uralomra. Ime ezúttal is teljes béke idején egy oly fenyegető hadmozdulatot intézett Konstantinápoly ellen, a mely által szokta rendszerint zsoldját pótolékkal megszereztetni; a mely alkalommal bizonyos Anaplumnak ¹⁾ nevezett helyen ütött tábort, s ott tanyázott több napig, mialatt mindenemü pusztításokat vitetett véghez. Egy reggel rendes testedző gyakorlatait kívánván megtenni, lovát kérte s szokása szerint lovásza segítsége nélkül egy ugrással fel pattant reá. De mielőtt térdeinek szorításával hatalmába hajthatta volna paripáját, felágaskodott az s egyenes testtartással hátulsó lábain kezdett járni. Mivel Theodorik nem irányozhatta tetszése szerint csökönyös paripáját, a zabolát pedig nem

¹⁾ Marcellin., *Chron.* — V. ö. Jornand., *Regn. Succ.*, 47. — Theophan. *Chron.*, 108.

merte használni, mert attól tartott, hogy a lovat hátrarántja, a mikor az öt estében agyon üthette volna, ¹⁾ rá hagyta tehát a lóra, hogy menjen a merre annak tetszik, s engedte, hogy az sátora körül keringjen vele. E sáornak bejáratánál egy nagy hajító dárda ékeskedett, mint a vezéri méltóság jele, a melyet tartó szíjjára akasztva erősen oda kötöztek. ²⁾ A ló egyik szökellése alkalmával e dárdába lökte gazdáját, a melynek hegye mélyen behatott annak oldalába, úgy hogy azt egészen keresztül lyukasztotta. E látványra sokan oda futottak, Triar vérében uszó fiát felemelték a földről s ágyára fektették, s ime néhány napra ez esemény után már holt ember lett belőle.

Ez esemény rendkívül fontos volt a birodalomra nézve, de nemkevesebbé volt fontos a keleti gótokra nézve is, a kiknek királya ez által az egész Keleten levő egyetlen szervezett barbár erő parancsolójává emelkedett. Sabinianus halála szintén majdnem ugyanazon perczben fosztotta meg a római világot utolsó hadvezérétől. Az Amal rögtön belátta, hogy mily hasznót huzhatna ez új helyzetből s Zenon elleni bosszúvágya azonnal eloszlott mint a füst és pára. Ugy tetszett neki, hogy itt a kedvező alkalom arra, hogy a birodalomhoz kapcsolja nem csak a keleti gót népet, hanem a gótság Keleten levő összes tömegét, mert a Kancsalnak vezér nélkül maradt csapatai fajuknak fő törzsével kívántak

¹⁾ Equus vero, utpote indomitus ac ferox, cum Theodoricus ipsum ambabus tibiis nondum amplexus esset, anterioribus pedibus in sublime elatis, posterioribus duntaxat insistere atque ingredi coepit. Evagr., *Hist. eccl.*, III. 25. Theodoricus cum equo suo certans, ac neque illum frēno retrahere osus. .... U. o.

²⁾ Hasta amentata ante illius tabernaculum suspensa erat more barbarico. .... U. o.

egyesülni. A kibékülés annál könnyebbnek tetszett, mivel ezúttal nem volt olyan versenytárs, a ki Theodorikban gyanút ébreszthetett volna; Zenon pedig azzal hízelt magának; hogy e nagyravágyó barbárra annyi vagyont és méltóságot halmoz, hogy ne legyen neki többé semmi kívánnivalója, mivel császárrá csakugyan nem lehet: pedig e tekintetben mennyire csalódott.

A jelen érdek tehát még egyszer egymáshoz közelítette a fogadott fiút és az atyát. Mind azon pontok közül, a melyek felett a háború kitörése óta folyt köztök a vita, közös akarattal csak egyetlen egyet hagytak el, azt a római házasságot, a melylyel Zenon a Sondis hegyi egyezés után kecségtette a gót követeket. Erről többé említés sem történt meglehet azért, mert e közben Olybrius leánya máshoz ment férjhez; de az is lehetséges, hogy a gót nép visszatetszésének adta jelét az ily idegenekkel való házasság felett a mely büszkeségét sértette, s inkább illett egy zsoldos csapatokat vezető főnökhöz, mint egy Amalhoz, a ki saját nemzetének a királya. Egyébiránt Theodorik, atyja példájára, barbár ágyastársat vett maga mellé, sőt némelyek ezt a nőt törvényes feleségének mondják, ¹⁾ a ki két leánykával, Theudigotha és Ostrogothával ²⁾ ajándékozta meg, a kik még ezen időben gyermekkoruk kezdetét élték, később pedig a Nyugat két germán királyához mentek feleségül. Azt kell hinnünk, hogy ez a barbár nő, a kinek sem a nevét, sem

¹⁾ Naturales ex concubina quas genuisset adhuc Maesia, filias habuit, *Jorn. R. Get.* 58. — Valóbszinű, hogy Epirusban születtek. Uxorem habuit ante regnum, de qua susceperat filias. Anonym. Vales. 720. lap.

²⁾ Theodigotha. Paul Diac.; Theudicoda *Jorn.*; Theodogotha Anon. Vales. alias Theudicodo.; Θεοδογούσα. *Procop. Ostrogotho.*

nemzetségét nem ismerjük, már aligha élt abban az időben, a melylyel épen foglalkozunk, mivel a történet egy szóval sem emlékezik meg róla. Kortársai egyetlen egyszer említik: leányainak férjhez menetele alkalmával, de nem mutatják fel előttünk az Amalok családi körében azon anya és nővér mellett, a kik Theodoriknak jó és balszerencséjében elválhatatlan társai voltak.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

A keleti gótok átvonulása az Alpeseken.

Theodorik konzulsága. — Ostrom alá fogja Konstantinápolyt s Zenontól császári rendeletet csikar ki, a melyben ez Itáliát neki engedi át. — E rendelet jellege. — A keleti gótok tengeren akarnak Itáliába átmenni. — Mivel arra kényszerítették, hogy a szárazföldi úton visszatérjenek, a gepidákra bukkannak a Száva völgyében. — Az Ulca melletti csata. — A gótok átvonulnak az Alpeseken s megérkeznek Venetiába.

484—488.

»Úgy élni mint római, Konstantinápolyban lakni, mint annak egyik polgára, résztvenni a Caesarok nagy köztárságának kormányzatában,« ime ezt az eszményképet rajzolta maga elé Theodorik, ezt az ohajtását fejezte ki Adamantius patricius előtt Epidamnum közelében tartott értekezletök alkalmával: nosza! ez az ohajtás beteljesedése felé közeledett. De ugyancsak reszkethetett is ám örömeben a gót király, midőn az ország hirnöke, a byzantiumi Olympus

Mercurja, a hajdani Isten viseletébe öltözködve, szárnyakkal vállain, halottkisérő botjával (caduceus) kezében hozzá érkezett s egy császári *evocatoriát* ¹⁾ (meghívó levelet) tett kezébe. Az *evocatoria* volt az a *sacrum mandatum*, a melylyel a császár azt a kegyességet éreztette valamelyik alattvalójával, hogy őt magához hivatta, vagy is abban a kegyben részesítette, hogy felséges személyének látásában gyönyörködhessék. »Minden kényelmet félre téve, minden halogatás nélkül jöjj minél előbb városunkba, hogy jöttödnek gyorsaságából kitünjék, mikép örömd telik benne.« ²⁾ E szokásos szólásmódokhoz ezúttal a császár egész magánjellegű tudósítást is csatolt fegyverrel fogadott fia számára. Zenon sejtette vele levelében azokat a méltóságokat, a melyek reá a Kelet fővárosában várakoznak; bele tette azt is, hogy mivel tudtára a gótok nem örömet mennének Pautaliába, az Al-Dunánál ad neki letelepedési helyet, a melynek egy része a folyam melléki Daciában, a másik része pedig Mae-siában fekszik; fővárosa *Novae*; ez a hely sokkal jobb a kisebbik Scythiánál, a melyet a minap Theodorik oly esenen kért. Ez utóbbi legmerészebb vágyait teljesülve látva, siettetten népének átköltözködését, a nélkül azonban, hogy arra személyesen felügyelt volna: az ő szemei folyton Konstantinápoly felé tekintettek s a gótoknak kereken gördülő házai minden vonzó erejüket elvesztették reá nézve.

¹⁾ *Evocatoria missa Hist. Miscell., XV. — Evocatoria destinata. — Jorn. R. Get. 57.*

²⁾ *Quapropter ad comitatum nostrum, jussis te praesentibus evocamus, ut non mediocri gaudio perfruaris. Et ideo otii delectatione postposita . . . devenire propera, ut et tibi aspectum nostrum gratum fuisse judicemus, cum te festinasse cognoscimus. Form. evocat, Cassiod., Var. VII. 34.*

Theodorikot Konstantinápolyban a legnagyobb előzenységgel fogadták. Zenon azonkívül, hogy Thracia tartomány főkörmányzójává tette, kinevezte még a magister militum, in praesenti, hivatalra is, a mely körülbelül a mai hadügyminiszterségnek felelt meg; e mellett a palotába szállásolta el, egyenlő ranguvá tette az udvarnál levő legelőkelőbb személyiségekkel és végre a következő évre konzullá jelölte ki. Sőt még ennél is többet tett. Ez a legfelsőbb méltóság, a mely a leggazdagabb rómaiakat tönkre tette mi alatt dicsőséggel elhalmozta, Theodorikot csak kiüntetésben részesítette, mivel a császár a császári kincstárral kívánta viseltetni fia konzulságának költségeit. Zenon uralkodása alatt nem látott a világ annál nagyszerűbb pompát, mint a minőt ezen alkalommal kifejtettek: úgy hogy inkább illett volna be az ünnepélyesség diadalmenetnek, mint a konzulságra lépés szertartásának.¹⁾ Ha az ember eszébe veszi azt a határtalan szeretetet, a melylyel Theodorik anyját és nővérét elhalmozta, nem kételkedhetik a felett, hogy mindkettőjüket dicsőségének szemtanúiul, sőt osztályrészeseiül ne kívánta volna; és szinte oda képzeljük Amalafridát és Erelievát, a mint résztvesznek a császárnők kíséretében, s azon ünnepélyekben, a melyek Konstantinápolyt akkor zajjal, örömmel töltötték be. Az ő magoktartása és öltözete, ha ugyan e föltevésünkben nem csalódunk, csodálatos ellentétét képezhetett ez elpuhult és gyönyörbe merült udvarával szemben; és e veres haju, erőteljes termetű germán nők, a kik ép oly könnyedén kezelték a harci bárdot mint a guzsalyt, hosszú barna ruháikban, barbár diademmal homlokukon, hitünk szerint a nap néznivalói között nem

¹⁾ De suis stipendiis triumphum in urbe donavit, factusque est consul ordinarius. Jorn., *R. Get.*, 57.

épen az utolsó helyet foglalhatták el. Erelieva katolikus nő volt, jóllehet a gót nép az arianismust követte, és a görögök, megkereszteltetése alkalmával, finom hallásukat egy kissé sértő nevét Eusebiára változtatták át, úgy hogy Konstantinápolyban ez alatt a név alatt szerepelt. ¹⁾ A konzulnak azonban megengedték, hogy továbbra is viselje a magáét, mivel a gót Theuderikhet vagy Thiodreket a népies kiejtés annyira szelidítette, hogy abban még a hellén gyengéd érzet, sem botránkozhatott meg. Sőt az a név Nyugaton szokásos alakjában, mint Theodoricus, még szinte rómaiassan is hangzott.

Theodorik a polgárisult élethez való illetén visszatérése alkalmával kétségkívül egész szenvedélylyel szentelte magát a szellemi élet gyönyöreire, a melyeket oly régóta kellett nélkülöznie. Mert habár irodalmi műveltsége nem volt is, de azért az irodalom által nyújtott élvezetek iránt fogékonysággal bírt, vagy legalább annak a látszatát fitogtatta. Mindenkép azon volt, hogy a rómaik szemei előtt művészeti kérdésekben szakértőnek s a lélekneumesítő tudományok (*liberale studium* = szabad emberhez illő tanultság) buzgó előmozdítójakép mutatkozzék. Legalább szinte kap az alkalmon, hogy azokban a levelekben, a melyeket Cassiodorus irt nevében, ezt a szerepet játszhassa. Sőt majdnem egyenesen sértésnek vette, ha minduntalan azt nem hajtották felőle, hogy szellemére nézve görög és hogy eredeti barbárságából mit sem őrizett meg. »Görögország a jövődöt előre tudva, a polgárisultság emlőjén nevelt téged, így szólt róla Ennodius, itáliai panegyristája. Már az élet küszöbén fölvelt kebelébe, hogy önmaga számára kineveljen.

¹⁾ Mater Erelieva dicta gothice, catholica quidem, quae in baptismo Eusebia dicta. Anon. Vales. 719. lap.

Mig te puszta jelenléteddel mint gyermek gyönyörködtetted őt: már az alatt is saját biztosságáról gondoskodott, midőn belőled jó eleve pártfogót képezett a maga számára.« ¹⁾ Ime ilyen nyelvet szeretett, ilyenre ösztönözte hiveit a gótok királya, de Thessalonika falai, és az általa romba döntött nagy városok mint megannyi emlék, sok ideig tiltakoztak e hizelgések ellen, a melyre csak később tette magát valóban érdemessé.

Artemidort is viszont látta, a ki követből ismét bölcsészé s udvari emberré változott át s oly szoros összeköttetés fejlődött ki közöttök, hogy ez a görög sorsát az övéhez kötve elhatározta, mikép őt Italiába is követi. Artemidor a tudományok különféle ágaiban járatos, egyenes jellemű, de egy kissé félénk és rendkívül visszatartózkodó jellemű ember volt. Theodorik mély bölcseségénél és tapasztalatból merített okos tanácsainál még többre becsülte tanulságos és mulattató társalgását, a melylyel a királyi asztalt gyönyörködtetni szokta; ²⁾ legalább Cassiodorus levelei e nagyon is másodrangu érdeklődéssel bíró körülményt felettébb kiemelik. A görögök előtt annyira kedvelt bölcsészet kétségkívül kivette a maga részét azon társalgásból, melylyel a királyi lakomákat fűszerezni szokták; de szerencsétlenségre ezek a barbár szenvedélyes lelkéről ép úgy leperegtek, mint a hogy a nyelvtani oktatásokat be nem

---

¹⁾ Educavit te in gremio civilitatis Graecia, praesaga venturi, quem ita ingressum vitae limen erudivit, ut dum adhuc de puero haberet hilaritatem, mox sequeretur securitas de tutore. Ennod. *Paneg. Theod.*, 396. lap.

²⁾ Regalem quin etiam mensam conviva geniatus ornavit .... ibi se nobis studens jungere, ubi certum est nos posse gaudere. Cassiod., *Var.*, I. 1. ep. 43.

vette a szabályok iránt fogékonytalan elméje. Theodorik egy cseppet sem tanulta meg jobban, hogy vágyait mérsékelje, önmagán uralkodjék, a mások életét kimélje, mint a hogy az olvasást vagy nevének leírását megtanulta. Az ötödik század barbár hódítóinak ez életteljes erejében volt valami élénkség, valami zabolázhatatlanság, melyet a polgárisultságnak nem sikerült soha hatalmába keríteni. Azt beszélik, hogy Artemidor növendéke, a mint Italia királyává lett, szerette ha Trajanhoz és I. Valentinianushoz hasonlították. ¹⁾ De Theodorik minden kitünő tulajdonai daczára sem közelítette meg Trajánt a nagy uralkodók e mintaképét; jöllehet volt olyan idő, a mikor összinte római és polgárisult ember vált belőle. I. Valentinianushoz inkább hasonlított, a kiben a jó annyira össze volt a rosszal keveredve, és a ki durvaságában is tiszteletre tudta gerjeszteni az embereket maga iránt; e különcz uralkodóhoz, a kinek palotájában két medve volt asztaltársa. ²⁾ Theodorik vad ösztöneit és dühét tekintve ép oly rettenetes vendégeket rejtegetett néha keblében, mint a minők Valentinian társai voltak.

Zenon nemsokára kiragadta fegyverrel fogadott fiát e békés élet gyönyörei közül, hogy a csata mezejére küldje, a hol majd alkalmá nyílik arra, hogy jótéteményeit meghálálja. A római Ázsiát akkoriban ismét rendkívül felzavarta azon forradalmak egyike, a melyek az anyacsászárné bujtoztatására, Konstantinápoly trónját időnkint megrendítették; mert ez az asszony nem tudott politikai izgatás és cselszövények nélkül élni. Zenont már egyszer elűzte,

¹⁾ Trajanus a Romanis vel Valentinianus. quorum tempora sectatus est, appellatus. Anon. Vales., 719. lap.

²⁾ Ammian. Marcell., XXIX. 15. — V. ö. *Histoire de la Gaule sous l'administration romaine*. III. köt.

azután ismét vissza helyezte trónjára; most pedig saját ellenségeivel szövetekezett, csakhogy újból elűzhesse. Hosszú uralkodása férjének és vejének császársága alatt, oly borzasztó hatalmat adott kezébe, a melyet ép oly veszedelemmel járt megtörni akarni, mint eltűrni, s Zenon sem az egyiknek, sem a másiknak megtevésére nem volt hajlandó. A jelenlegi forradalom, a mely valójában nyomorúságos okokból származott, a császárné beavatkozása folytán oly komoly fordulatot vett, hogy a császár egy perczre az hitte, mikép veszte bizonyos. Ekkor fordult azután Theodorikhoz, a kinek hűségében feltétlenül megbizhatott, mivel a barbár és idegen Theodorik, a császár lekötelezettje, a ki a birodalomnak semmivel sem tartozott, ment volt azon befolyásoktól, a melyek a római hadvezérekre súlyos teher gyanánt nehezettek. Előadom rövidesen e nagy mozgalomnak eredetét és fordulatait, a mely az által, hogy Zenónak és fogadott fiának egymás iránti viszonyát újból megváltoztatta és őket ismét ellenfelekké változtatta, oly gyászos visszahatást gyakorolt Italia sorsára. ¹⁾

A kor nem a hogy megváltoztatta, hanem még inkább kifejtette ebben a császárban hirtelen haragra lobbanó és gyenge jellemének hibáit; a ki mindig a végletek közt ingadozott s egyszer kétségbeesett vállalatra határozta el magát, máskor meg szikrányit sem törődött sem önmagával, sem a közügyekkel, de ez utóbbi állapota szokottabb jelenséget képezett nála. Mikor Verina nem uralkodott, az állam legfontosabb érdekeit oly kegyenczei kezeire bízta, a kik Verinát üldözték, s ez történt épen a megelőző évek alatt is. Mindazáltal az a kegyencz, a ki akkor a nap hősekép szere-

¹⁾ Theophan, *Chronogr.*, 96., 97. lap.

pelt, nem olyan ember volt, a ki magát egy asszony által a nyeregből kivettetni engedje, hanem ha egyszer a csata elkezdődött, kész volt azt a végső határig folytatni. Ezt a férfit Illusnak hívták s Zenonnak nemcsak földije s gyermekkori pajtása volt, hanem az utóbbi háború alkalmával valóságos szabadítójává lett, az által, hogy azt a sereget a melyet Basiliskus azért bízott rá, hogy azzal Konstantinápolyt fedezze, elpártolásra birta, és Konstantinápolyt ez által az ellenség kezére játszotta. Ezért barátjának a trónra való visszatérése után csakugyan egészen mindenhatóvá lett.¹⁾ Illus, mihelyest patriciussá és főfő miniszterré kineveztetett, legelsőben is arra fordította gondját, hogy Verina császárnét a trón közeléből eltávolíttassa, a ki régóta hozzá lévén szokva veje szeszélyeihez, úgy látszott, hogy bele törődik kegyvesztettségébe. De azon félre eső helyről, a mely számára a kastély valamelyik zugában kitűzetett, folytonosan leste az alkalmat, a midőn a kegyenczet meglepheti s a kölcsönt vissza adva lesujthatja; s ez az alkalom nemsokára mintegy önmagától kínálkozott.

Az élénk, kíváncsi és az ázsiai görögök természetének megfelelőleg szőrszálhasogató elméjű Illus patricius, katonai tehetségeit tudományszeretettel s az azon időben rendkívül divatos bizonyos fajta eszmélődésekre irányuló kiváló hajlandósággal párosította. Asztalának mindenki szívesen látott vendége volt, a ki csak valamely rendkívüli tudományt tanított, vagy állítása szerint gyakorlati célra felhasználni tudott. Ebben a furcsaságokon kapkodó Bosporus-parti Rómában Illus volt a széltolóknak és csaló bölcsészeknek a Moecenása. Csak úgy özlött hozzá a szel-

¹⁾ Suid. V^o. πα, 414. lap.

lemes embereknek az a kóbor és éhenkórász csapata, a mely az egész Görögországot városról városra bekalandozta, hogy tudományából vagy pedig élethölcseségéből éljen. Főleg a philosophusok, költők, nyelvészek, szónokok, keresztyén eretnek felekezetek alapítói, titkos tudományok tanítói, kiváltképen pedig ez utóbbiak találtak Illusnál szives fogadtatásra. Azon idő szerint egy hitehagyott papból astrologussá és különcz politikussá lett egyént szállásolt házába, a ki a világ eseményeit az atomok csoportosulásából magyarázta ki. E tudós ember azonban kénytelen volt helyét egy újabban érkezett férfúnak engedni át; a kinek hire a Keleti birodalom összes iskoláit befutotta.

Ez ujonnan érkezett embert Pamprepiusnak hívták. Ez az ember megjárta Thébét, Egyptomot s azt mondták róla, hogy felülmulhatatlan mester mind azon titkos tudományok tanításában, a melyeknek azon időben az alexandriai gymnasiumok voltak a szent helyei. A varázsolás mesterségének nem lehetett olyan titka, a melyhez ő nem értett volna, s azt állították; hogy a szellemek vakon engedelmeskednek neki, s a közhiedelmet vézna termete, sötét arczszíne, visszataszító arczvonásai még csak megerősítették, az által, hogy az ördögöknek ezt a parancsoló mesterét valóságos pokoli jelleggel ruházták fel. Athéne a nyelvtan nyilvános tanítójául óhajtotta őt megnyerni; el is ment oda s barátságot kötött a híres bölcsészszel Proclussal¹⁾ a ki a keresztyének bevallott ellensége s azon párt orákuluma volt, a mely titokban a sokisten-hívés visszaállításában reménykedett. Minthogy pedig szentségtörő mesterségek és mágia

¹⁾ Venit Athenas, et a civitate delectus grammaticus, sub magno Proclo eruditus est in omnibus reconditae sapientiae partibus. Malch. *Fragm. e Suid.* 4.

üzésével vádolták, a hatóság rendeletéből e helyről távozni kényszerítetett s a majdnem egészen pogány Athénéből, a történetíró szavai szerint, az egészen keresztyén Konstantinápolyba költözött. A byzancziakat minden hitbuzgóságuk sem akadályozta meg abban, hogy az üldözött varázslót nagy kitüntetéssel ne fogadják. A népség csak úgy tódult bámulására; és törték magokat érte, hogy beszédét hallhassák; de Illus egyenesen jogot formált hozzá s úgy szólván erőszakkal vitte házába. Itt azután Pamprepius hatalmas pártfogójában bízva, nem titkolta többé sem a hellenismus ¹⁾ iránti előszeretetét, (a régi görög vallást nevezték hellenismusnak, a melynek képviselői az új platonikusok voltak.) sem a szellemekkel való állítólagos összeköttetését, úgy hogy Illus háza csakhamar abba a hirbe keveredett, hogy a bálványimádók és varázslók tanyája, a kik éjjel nappal tanácskoznak a pokolbeli szellemekkel a császár halála és az uralmokat vesztett istenek visszahelyeztetése fölött. ²⁾

Épen ez kellett csak Verinának, hogy a kegyenczet megbuktathassa. Tehát kapva az alkalmon, hogy Illusnak bizonyos ügyekben Ázsia tartományait kellett beutaznia, felkeresi Zenont és őt a köz aggodalom sötét színekkal kiábrázolt képével megrettentí. »Feles társul szegődtél te is ezen ember mellé a keresztyénség megbuktatására, így szólt hozzá; vagy pedig türelmesen várod, míg végrehajtja tenmagadon azt, a mit a gonosz lelkek jövendöltek?» Verina

¹⁾ Graeca religio quam ille nullo modo dissimulabat, sed quae confidenter et palam ostentabatur. Malch. *Fragm. e Suid.* 4. — Pamprepius homo impius. Candid. *Hist.* II. 1. — V. ö. Damasc. *Vit. Isid. philos.* apud Phot. 242. fej.

²⁾ Quod incantationibus uteretur, et adversus imperatorem Illo vaticinaretur. Malch. *Fragm. e Suid.* 4.

ezzel Zenon csiklandós oldalát érintette, úgy hogy ez érzéketlen tompultságából felriadva elkergette a philosophust, a ki távozása közben azt jövendölte, hogy nemsokára megint visszatér. Valóban vissza is tért Illussal, még pedig hatalmasabban, szemtelenebben mint a minő az előtt volt. Sőt a patricius nemcsak újból behelyhezette őt házába, hanem még azt is követelte Zenontól, hogy szenátorrá nevezze ki, és engedje meg neki, hogy tanácsülés alkalmával ő is résztvehessen a tanácskozásban. Zenon engedelmeskedett. A kegyencz boszúvágyának áldozatul dobott Verinának kellett tehát ez úttal számüzetésbe távoznia; a kit erős őrizet kísért el mint állami foglyot az Isauria hegyei közt fekvő Papyrus nevű erős várba. ¹⁾ Verina sirt, tombolt dühében, de sem könnyei sem haragja nem engesztelték meg iránta Zenont, a ki Illus kezei közt ismét kedvencz szenvedélyébe a semmivel sem törődő álmodozásba merült.

Ekkor Ariadne császárné lépett fel közbenjáróul; és mivel a császárra már nem számíthatott többé, egyenesen a kegyencznél könyörgött anyja megkegyelmeztetéseért: sőt annyira megalázkodott, hogy a kegyelmet sirva kérte tőle. »Hogyan! így kiáltott fel szemtelenül Illus; tehát a felséges császárné is kedve szerint valónak találná az uralkodóváltozást?« ²⁾ E szavakkal azon bizonyos hírekre célzott Illus, a melyek az Ariadne és Anastasius silentarius közt fennálló viszony felől szállongtak. E durva célzás szívéen találta a büszke császárnét; úgy hogy méltóságosan

---

¹⁾ Verinam illo tradiidit, qui eam in Cilicieae castellum ablegavit. Candid. *Hist.* II. 1. — In castellum Isauriae Papyrii. Theoph. 110, 111. 1. — Theod. lect. II. — Evagr. *Hist. eccl.* III. 27.

²⁾ Alium a tuo conjuge imperatorem fieri quaeris? Theoph. *Chron.* 110. lap.

fölemelkedve egyenesen a császár fölkeresésére ment; a kinek elmondta azt, a mit csak az imént hallott. »Zenon így szólt ekkor hozzá eltökélten: határozz, kinek kelljen távoznia.«¹⁾ — »Neked kell maradnod s neki kell távoznia, s reád bízom e rendeletem teljesítésének gondját,« így kiáltott fel Zenon, a kit az ily egyenes sértés másodszor rázott fel álmos tétlenségéből. Ariadne nem várta összedugott kézzel, míg ezt a haragot eloszlatja az idő. Néhány nappal ez után, a mint Illus a czirkus lépcsőin felhaladt, egy erőteljes alán katona a testőrök csapatából karddal olyat vágott fejére, hogy attól a csapástól fejének kétfelé kellett volna esnie. Illus fegyverhordozója karjával félre hárította ugyan a kardot, de a hegye csuszamodása közben mégis elérte a patricius jobb fülét s azt tisztára levágta;²⁾ Illus vérében úszva vitték haza. Zenon hamarosan kivégeztette a gyilkost, mintha felettébb kellemetlenül hatott volna reá a dolog; mind a mellett a kegyencz ezen eljárás által nem engedte magát tévútra vezettetni, hanem Ázsiába menekült még mielőtt sebe behegedt volna. Azt beszélik, hogy füle elvesztése következtében támadt elégteleníttetését akkép igyekezett Illus eltitkolni, hogy azon időtől fogva oly nagy sapkát viselt, a mely egész feje hátulját befedte és halántékait is teljesen eltakarta.³⁾

Illus mihelyest biztosságba jutott: azonnal szülőha-

¹⁾ Aut Illus in palatio morari debet, an ego? Theoph. *Chron.* 109. lap.

²⁾ Alanus quidam. Candid., *Hist.* II. 1. — Parens praeceptis reginae, dum avidus ferit in capite, ense non cervicem, ut cupiebat, sed aurem illius amputavit. Jorn., *Regn. succ.* — Amputata auricula. Marcell. *Chron.* — Magistri spatharius brachio gladium excepit, ejus tamen acies extrema dextram auriculam illi abscidit. Theoph. 109. l.

³⁾ Pileolum ad cutem semper gestabat. Theoph. 110. lap.

zájába, Isauriába sietett s ott Papyrus várában fölkereste áldozatát, a börtönben szenvedő anyacsászárnét. Papyrus várát, minthogy borzasztó zord hegyek közt feküdt s különben is gondosan megerősítettet, általában bevehetetlennek tartották; a császárok egyik kincses házukat is ide helyezték (alkalmasint azt a melyben a szomszédos tartományokból befolyó állami jövedelmeket tartották) s annak őrizetével néhány fegyveres csapatot biztak meg. Illus a kincses házat feltörte, az őrséget megvesztegette s Verinát a börtönből kiszabadította.¹⁾ A két ellenség egy és ugyanazon szándék által lelkesítetve kibékült, a mely abból állott, hogy közös erővel megbuktassák azt a férfit, a kinek kegyéért még nem régiben is oly elkeseredetten küzdöttek egymással. Belátták, hogy e szándékukban egymás nélkül nem boldogulhatnak, mert Illus egyfelől magához szédíthette a hadsereg fő embereit s hadsereget toborzhatott; másfelől pedig egyedül Verinának volt meg a kellő tekintélye arra, hogy a népet elpártolásra bírja s a császári koronát valakinek a fejére helyezze. De kit válaszsának császárrul? A patricius vonakodott a korona elfogadásától, mivel elcsufíttatása nagyravágyásának hallgatást parancsolt; mert hiszen mily szánalomra méltó alak is lett volna ő Konstantin trónján, nagy sipkájával s levágott fülével, a melyet minduntalan szemére hányhattak volna! A választás felett tehát sokáig haboztak, jöllehet jelölteknek nem voltak szükségben. A bizonytalanságnak Pamprepius vetette végét, a ki gazdáját itt is fölkereste, az által, hogy a szellemek vá-

¹⁾ Verinam Augustam eduxit e castello Papyrio. Theod. lect. II. — Thesauris in castello Papyrio munitissimo repertis desaeiunt. Jorn. Regn. succ. — Theoph. Chron. 112. lap. — Anastas. Bibliot. 46. lap.

lasztottjául bizonyos Leontius nevű hadvezért mutatott be, a ki születésére nézve syriai volt s titokban a hellenismus szertartásait követte; ¹⁾ ennek folytán Leontiust el is fogadták jelöltül.

Erre azzal bizták meg Verinát, hogy az új Augustust egy kiáltványban adja tudtára a hatóságoknak s Kelet népeinek. E kiáltványt a császárné a maga nevében adta ki s mind e mai napig meg van. Azt mondja ebben, hogy »ő mint Leo császár özvegye a caesarok koronáját az isauriai Trascalissének, a kit másképen Zenonnak neveznek ²⁾ adományozta, de mivel a mondott Trascalissé zsarnokságával s a közjót megvető magaviseletével méltatlanná tette magát arra, ő Verina Augusta ³⁾ ismét elveszi azt tőle, hogy a kegyes és istenfélő Leontius császárra ruházza.« Sőt még ennél többet is tett; e férfiút sajátkezűleg övezte fel a császári szalaggal, nagy ünnepélyességek közepette, a tarsusi Szent-Péter székesegyházban, Ciliciában, ⁴⁾ a mely alkalomra sok nép csődült ide össze a Kelet összes tartományaiból. Leontiust egész a nagy Armeniáig mindenütt kikiáltották és elismerték császárnak, ⁵⁾ oly nagy hatalma volt Verina császárné nevének még a messze vidékeken is! Az összeesküvők magokra nézve tulságos nagynak is találták. Ugyanazért alig hogy az ünnepélyesség bevégeződött, azonnal elfogatták katonáikkal a császárnét s visszavitették Papyrusban levő

¹⁾ Theoph. 110., 111. l. — Phot. 242. fej.

²⁾ Ἰρασκαλισσαῖον, τὸν μετακληθέντα Ζήνωνα. Sacra Verin. Aug. ap. Theophan. 111. l.

³⁾ Βερίνα Αύγουστα. Sacra Verin Aug. ap. Theophan. id. h.

⁴⁾ In Tarsum Ciliciae, fecit Leontium coronari extra civitatem apud Sanctum Petrum. Anast. Bibliot. 46. lap. — Theoph. 110. lap. Victor. Tun. Theod. lect. II.

⁵⁾ Procop. Aedif. III. 1.

börtönébe, a hol a boszúság által elgyötörtetve rövid idő alatt meg halt.¹⁾ Később Ariadne kieszközölte Zenontól, hogy teste Konstantinápolyba átszállítassék, a hol azután császári pompával eltemettetett.²⁾

Igy pusztult el saját hibái miatt ez a gonosz szellem, a mely két császár uralkodása alatt bitorolta a hatalmat s három izben forgatta fel a birodalmat. Verina a régi Róma Liviáihoz, Agrippináihoz s Juliáihoz hasonlított, a kikkel nagyravágyás dolgában mérkőzhetett, de a kiket hatalomban felül mult, mind a mellett mégis oda jutott, hogy utoljára olyan cselszövő rajongók játékeszközüvé aljasult, a kiket esze folyton hazugoknak bélyegzett, büszkesége pedig mindig megvetett.

Ez a különös forradalom egyenesen rendkívüliségének köszönhetette erejét. Senki sem a fejedelmek kedvéért fegyverkezett, mert Zenon ezt meg nem érdemelte, Leontius pedig még úgy sem mint ő. Az állam érdeke sem sarkalt senkit, mert mire ment volna az állam Leontiussal, és annak a barátaival? Ostoba és nevetséges babonák, a melyeket még a valódi sokistenhivők is kárhoztattak, lázították fel a római Kelet egyik részét a másik ellen. Valódi philosophusok forradalma volt ez, a kik a városokban varázslókképen, a falvakban pedig jelentéktelen boszorkányok gyanánt szerepeltek s amazok egy hamis tudomány beavatottait, emezek pedig a tudatlan néptömeget izgatták, felkavarva mind azt, a mi a pogány kovászból a társadalomban megmaradt s a hellenismus messiássául azt a kétes jellemű áttértet híresztelték,

¹⁾ Quo facto, Verinam ad supra dictum castellum remiserunt. Theod. lect. II. 558. l.

²⁾ Theod. Lect. *id. h.* — Theoph. 111. lap. — Evagr. *Hist. eccl.* 27.

a ki keresztyén templomban koronáztatta meg magát. A másik zászló alá sorakozott természetesen a józaneszűek tömege s a keresztyén felekezetek többsége, élükön a katólikus papsággal. Mind a mellett oly püspökök is akadtak, a kiket a pártszenvedély annyira elvakított, hogy a bálványimádás előmozdítóit részeltették támogatásukban. Az antiochiai püspök is ezek közé tartozott.¹⁾ A mi a hadsereget illeti, ezt tiszteinek véleménye, vagy nagyravágyása szakgatta pártokra. Ily körülmények közt a keleti gót Theodorik nagyon becses emberré vált Zenonra, és annak barbár alattvalói nagyon becses katonasággá a birodalomra nézve; mert ezekre nem ragadhatott el az a szenvedély, a mely örvényébe sodorta a római katonát, és mivel Leontiustól mit sem várhattak, ezek tekintethettek mind a császár, mind a római államrend legbiztosabb támaszaiul. Ennélfogva Zenon megbizta Theodorikot a háború vezetésével, hanem valami végzetszerű balfogás következtében csak félig meddig bizta meg, mivel tisztitársul egy másik megrómaiiasodott János nevű barbárt adott melléje, a kit valószínűleg gót nemzetből való eredeténél fogva máskép Scythának is neveztek.²⁾ Theodorik ezt a tényt az iránta való bizalmatlanság jeléül vehette, sőt egyúttal sértésnek is tekinthette, mivel ő, a kiről csak az imént telt le a konzuli hivatal, oly emberrel helyezettett egyenlő rangba, a ki soha életében nem volt konzul. Ez időtől fogva tehát megint éledni kezdett benne a

¹⁾ Ezt a püspököt Calendionnak hívták. Evagr. Hist. eccl. III. 16. — Liberat. 18.

²⁾ Theophan. Chron. — Codin e háború vezetőjévé Pupos Jánost teszi, a ki szintén egyik római tábornok volt abban az időben; de Theophanius tanubizonyságtétele egész határozott e tekintetben és amannál hitelre méltóbb.

gyanu és a lekötelezettnek jóltevője iránti hálaérzelmei lassankint ismét kihüledeztek.

De bármint volt is a dolog, Theodorik és az ő gótjai derekasan harczoltak; a *Valemirianusok* ¹⁾ (a mint őket egyik történetíró nevezi, a ki többek közt még Theodorik nagybátyját Valemirt is összezavarja annak apjával Theodemirrel) a Valemirianusok csodával határos hősiességet tanúsítottak. Illus, ki addig minden csatában győzött, lassankint meghátrált előtök s szülőföldjére Isauriába vonult vissza. Itt azután egyik vereség a másik után érte, úgy hogy utóvégre Papyrus váránál nem maradt egyebe, a hova áldozatának holtteste mellé he is zárkózott. A császári hadsereg utána nyomult s a várat a Scytha János vezérlete alatt ostrom alá fogta. A mi Theodorikot illeti, ez meglehet azért, mert elégedetlensége már tetőpontjára hágott, vagy talán azért, mert az ostromból álló háborút magához illőtlennek tartotta, hirtelen elhagyta a tábort, és keleti gótjait a Bosphorus tulsó partjára vezette vissza. ²⁾ Ez a körülmény majdnem örökössé tette Papyrus ostromát, mely a mint mondják öt évig tartott.

A falaik közé zárt nyomorult rajongók e hosszú ostromzárolás alatt a legborzasztóbb nélkülözéseket és szorongatásokat szenvedték; de türtek minden zúgolódás nélkül. Ha néha napján közel jártak már a kétségbeeséshez, Pamprepius, a kit a zsarnok magister officiorumjává tett, vigasztalásaival s jövendőmondásaival bátorította őket. Mivel a föld színéről nem kaphattak hírt, mert ezt az ostromlók gondosan elfogdosták előlük, hozott nekik Pam̄prepius az égből,

¹⁾ Valemirii. Liberat. 18.

²⁾ Joanne, qui bellum urgeret, relicto, ad Zenonem rediit. Theoph. Chronogr. 112. 1.

vagy a pokolból; kérdést intézett a csillagokhoz, kérdést intézett a szellemekhez, és a csillagok ép úgy, mint a démonok mindég hamarosan bekövetkező felszabadulást és biztos diadalt ígértek számukra. A felszabadulásnak Illus testvére Trocundus útján kellett volna eszközöltetni, a ki úgy ment el tőlök, hogy majd a Kaukázusban barbár segítő sereget toborz számukra. Hétről hétre, évről évre várták Trocundus visszajövetelét, a melyet Pamprepinus mindig ugyanazon siker mellett jósolt. Egyszer azután megérkezett hozzájok az a nagyon is bizonyos tudósítás, hogy a Scytha János régen megverte, elfogta és lefejeztette már Trocundust. Ez a fölfedezés vesztét okozta a jövődömondónak. Az ostromlottak, a mint utolsó reményökről is lemondani kényszerültek, pirultak a multban tanúsított hiszékenységek miatt. Illus, a kit szerfelett boszantott, hogy e csalónak oly sok ideig eszközüzül és játékszerüzül szolgált, átadta a varázslót katonáinak, a kik őt darabokra szabdalták s tagjait a falakról az ellenség táborába szórták.¹⁾ De minden kétségbeejtő helyzetök s a soraikat megtizedelő dögvész és éhség daczára sem adták meg magokat e rendíthetetlen férfiak, míg csak Illus valamelyik rokona az egyik várkaput a Scytha János kezére nem játszotta. Az ostromlók ezen benyomultak a várba. Leontius a *király* s Illus a *zsarnok*, egy azon időbeli krónikás szavai szerint, a ki azon szerep szerint nevezi el őket, a melyet e különös forradalomban játszottak, halállal büntetettek, a mit valóban meg is érdemeltek.²⁾ Fejeiket lándzsára szúrva Konstantinápolyba vitték s ott a czirkuszban nagy pompával több izben körülhordozták s azután a

¹⁾ In frusta dissectum, e muris praecipitem egerunt. Theoph. 112. lap.

²⁾ Leontius rex et Hillus tyrannus. Marcell. *Chron.*

kikötő tulsó partján a Sykes ¹⁾ nevű külvárosban pelengérre állították, hogy azon a nap hevében megaszalódjanak. A byzantiumi lakosság számára a hajdani kegyencz sipkába bujtatott fejének látványa szerfelett mulatságos jelenetül szolgálhatott.

Theodorik visszatérte, a ki mindjárt 484-ben haza jött Konstantinápolyba, nem csekély zavarba ejthette Zenont. Az egykori konzul nemcsak elégedetlenkedve tért vissza s nemcsak jogai ellen elkövetett igazságtalanságok, hanem egyenesen életére törő leselkedések miatt panaszkodott. Miféle leselkedések lehettek ezek? Zenon hogyan akarta volna elemésztetni fogadott fiát, ha már egyszer felfegyverezte, holott a trónjára nézve annyira veszedelmes körülmények között hű karokra oly nagy szüksége volt s azokat jótéteményeivel elhalmozott fiában tetteleg feltalálta? Kellő okok hián, de a minőkről a történelem hallgat, ki magyarázhatatlan esztelenség lett volna ez a tette. Néhány egykoru történetíró, az igaz, hogy említi, de eléggé homályosan, hogy Theodorik oly lesekre bukkant volna, a melyeket állítólag Zenon vettetett volna élete ellen, ²⁾ de mások egyenesen a gót királyt vádolják hálátlansággal jóltevője iránt. Azt mondják ezek, hogy »semmi kedvezés, semmi jótétemény nem elégítette volna ki ezt a telhetetlen embert.« ³⁾ Ezen utóbbi előadás alkalmasint valóbszínű az elsőnél, de

¹⁾ *Capita eorum Constantinopolim allata, praefixa hastilibus, tabuere. Marcell. Chron.* — *Trans portum, oppido cui Sycae nomen est. Theophan.* 112. lap.

²⁾ *Quod Zenonis adversus ipsum insidias comperisset. Evagr. Hist. exc. III. 27.*

³⁾ *Zenonis Augusti nunquam beneficiis satiat. Marcellin. Chron.*

akkor azt kérdezhetjük, mi kívánsága lehetett még Theodoriknak. Nem kapott-e már mindent a mit csak a legpazarabb bőkezűség adhat, úgymint: főméltóságokat, patricius-ságot, konzulságot, sőt még a fegyverrel fiuvá fogadtatást is? Bármint legyen is a dolog, Zenon megkísérlette, nem adhatna-e még neki valamit, csakhogy ingerlékeny kedélyhangulatát lecsendesítse. De akkor meg egészen zavarba jött a fölött, hogy miféle új méltóságot találjon ki számára, mert diadalmenettartási jogot csak nem engedélyezhetett oly hadvezérnek, a ki a csatáért elhagyta, úgy hogy utóvégre is abban állapodott meg, hogy lovagszobrát állíttatta fel bronzból a palota kapuiban,¹⁾ mintha csak egyenesen valami caesárról lett volna a szó.

A következő 485-ik év folyama alatt, habár kis időre, de mégis egymáshoz való közeledésre birta a fogadott fiút és annak atyját egy bizonyos hirtelen támadt veszedelem, a mely a római határokat és a gótoknak az Al-Dunánál fekvő tanyáit egyidejűleg fenyegette. Ugyanis a Tanais és Dnieper óriási pusztáiról egy akkoráig Európában ismeretlen ázsiai nép, a bulgárok tűntek elő, a kik rútságukról, kegyetlenségökről s tisztátalan erkölceikről a Duna vidékein később oly hiresekké váltak. Ezek a roppant hun szövetségnek egyik elszakadt ágát képezték, a mely ág még Attila hunjainál is rútabb és rettenetesebb volt.²⁾ A rómaiak elrémültek tőlök, sőt magok a barbárok is remegtek előttök. A nyugta-

¹⁾ Equestrem statuum, ad famam tanti viri, ante regiam palatii collocavit. *Jorn. R. Get.* 57. — Aeream equestrem statuum ante palatium. *Hist. Miscell.* XV. 10.

²⁾ E tárgyban bővebb felvilágosítást nyújt az én »*Histoire d' Attila, de ses fils et de ses successeurs*« czimű munkám I. köt. 304. s köv. lap.

lanság ép oly nagyra nőtt Novaeben, mint Konstantinápolyban. Theodorik azt kérte, hogy az ezek ellen sikra szálló hadseregnek ő lehessen a fővezére s kérelmét teljesítették is. ¹⁾ Ezúttal tehát sem tisztitárstól, sem vetélytárstól nem kelle tartania. A hadsereg gótokból és rómaiakból alakított. A háború nem tartott soká, de igen heves volt s egy pillanatig végkimenetele is bizonytalannak látszott. Egy nagy ütközetben, midőn seregének első sorai már bomladoztak, személyes példája és vitézsége által vivta ki Theodorik a győzedelmet; úgy hogy a bulgár királyt Libertemet a legnagyobb harczi tolongás közepette támadta meg és saját kezeivel meg is ölte. ²⁾ A gyűlevész nép észak felé szorítatva ismét a Dnieper sivatagaira menekült. Ez épen oly gyorsan, mint sikerrel bevégzett vállalat után, a melynek a hire később azon arányban nőtt, a mint a bulgár név mind inkább félelmetessé vált, a keleti gót király, borostyánnal kószorúzottan, a melyen ezúttal senki sem osztazkodott vele, tért vissza Byzanczba, hogy ott ismét az általa annyira szeretett római élet gyönyöreibe temetkezzék.

E római életbe azután annyira belemerült, hogy népéről egészen megfeledkezett, vagy legalább úgy mutatta, hogy igen kevésbé törődik vele; midőn a Felső-Dunánál 487-ben és 488-ban végbe ment események, Odoakernek Norikumba vezetett hadi vállalata, a Rugilandban elkövetett mészárlások és a római gyarmatosoknak az Alpesek déli részére történt áttelepítése, a völgy egyik végétől egész a másikig roppant izgatottságot idézett elő. Ez országok germán népei, még a legerősebbek is, némi nyugtalansággal

¹⁾ Ennod. Panegr. Theod. 398. lap.

²⁾ Bulgarum ductor Libertem sua dextra prostratus. Ennod. Paneg. Theod. 398. lap.

szemlélték, hogy az itáliai zászló újra kitüzessék azon a földön, a melyet ők már teljesen a barbárokének tartottak. A római lakosság kivándorlása pedig, a mely őket legmunkásabb alattvalóiktól fosztotta meg, a legmagasabb fokú haragot támasztotta bennök. Végre Favának foglyúl ejtését, tragikus halálát, melyre népének kiirtatása következett, ezek a királyok az Itáliát kormányzó rugi által egyenesen hozzájuk intézett kihívásnak s mindnyájokra vonatkozó hátrózott fenyegetésnek tekintették. Az izgatottság lassankint tovább-tovább terjedve, utoljára egész a gótokig eljutott, a hol azután borzasztó arányokat öltött. Mivel ezek megszokták már, hogy akár dölýfből, akár érdekből még az oly ügyeknek is pártfogóíul szegődjenek, a melyekhez egyáltalán semmi közük sem volt, az Amálok alá vetett büszke nemzet rossz néven vette, hogy holmi Odoaker-féle kalandor, csak azért, mert római patricius, parancsoló hangon merjen beszélni a Duna partjain. Ő, a ki a rugiaknak folyton ártalmára tört, a meddig szomszédosak voltak egymással s Flaccitheust egész nemzetségével egyetemben minden módon gyötörte ¹⁾ hirtelen élénk rokonszenvre lobbant irántok; és nálánál hangosabban senki sem panaszkodott az itáliaiak szemtelensége és kegyetlensége miatt.

A helyzet még rosszabbra vált akkor, a midőn Frigyes a Fava fia, menekültkép Novaeba érkezett s szövetségésétől, Theodoriktól menedékhelyet kért. A számüzöttnek nyomorúságos állapota, könnyei, elbeszélései s a rugi ellen szórt átkai minden szívet mélyen megindítottak; és mivel Theodorik hosszas távolléte folytán a nagyravágyók és irigyek fondorlatainak tági tér nyílt, pedig ezek itt csakugy felta-

¹⁾ Eugip. Vit. S. Sever. 54. — Lásd erre fönnebb a X. fejt.

láltattak, mint egyébűtt, ellenségei arra használták fel az alkalmat, hogy a közönség boszankodását reá irányozzák.¹⁾ A nép zúgolódásba tört ki e hosszas távollét ellen, a mely miatt a gót népnek még oly körülmények közt is nélkülöznie kell kormányzóját és tanácsadóját, midőn arra legnagyobb szüksége volna; azután pedig egyenesen őt magát vádolták, mintha bizony felelőssé tétethetett volna oly eseményekért, a melyek az ő birtokának határszélétől kétszáz mérföldnyire távolabb történtek. Azt beszélték, hogy az Amalok örököse bezzeg nem sokat törődik a barbárok érdekeivel, a mióta felcsapott rómainak; de saját becsületével sem sokat gondol már, mivel eltűrte, hogy egy király, a ki még ezentúl rokona is, a Kapitoliumra hurczoltassék s hóhér keze által kivégeztessék, a nélkül, hogy fegyvert ragadni merészelt volna.

A sebzett hiúságnál még igazibb szenvedés is sanyargatta a keleti gót népet; a mely roppant elszegényedésének volt a következménye. Azon öt év alatt, a meddig ez a nép az Al-Duna tartományaiban tanyázott, e vidéket teljesen kipusztította; a pénz eltűnt a városokból s a római gyarmatos megszökött a falvakból, a hol rabszolgakép bántak vele. A gótok, bár mindenben szűkölködtek, de azért csak úgy nem dolgoztak, mint az előtt; s azokat a tartásdíj-összegeket, melyeket a birodalom zsold czimén fizetett nekik, csakhamar elfecsérelték tobzódásra, holott családjaik éhhalállal küzdöttek. A növaei tanya tehát utóvégre a legnagyobb nyomor képét mutatta. Ily körülmények között a szövetséges barbár népek természetes segélyforrását a háború képezte; akár maga a birodalom ellen irányzott tisztességte-

¹⁾ Jornand. *R. Get.* 57.

len háború és tartományainak pusztítása, akár pedig a tisztességesebb fajta háború, más barbárok ellen. A gótokat az ily eljárás miatt nem igen bántotta a lelki furdalás; de ezen segélyforrásuk ezuttal bedugult az oly király alatt, a ki római óhajtott lenni. Theodorik valósággal ünnepélyes szerződéssel fogadta meg, hogy népével a császár beleegyezése nélkül fegyvert nem fogat ¹⁾ és bár a birodalom és barbárok között kötött szerződések e rendes záradékának ez utóbbiak csak merő alaki értéket tulajdonítottak, a Theodorik és a császár közötti szerződés, a szerződő fél személyisége következtében, egészen másnemű jelleget öltött.

A császárnak fogadott fia, a konzul, a magister militum *in praesenti* használhatott-e oly erőszakos eszközöket népe eltarthatására, mint a minőket egy Ghibult, egy Libertem vagy egy Fava használt? Kirabolja-e mint barbár király ugyanazokat a tartományokat, a melyeket mint tisztviselő védelmezni tartozott? Mit gondolnának felőle Konstantinápoly és az udvar? Ez okok kötötték le egész addig Theodorik akaratát, a ki makacson vonakodott ép úgy a pannoniai tartományok kifosztásától, mint az olyan külháborútól, a melybe a birodalom bele nem egyezett volna.

A gót nép egy kukkot sem értett az ily lelkiismereti gyöngédséghez. Sőt inkább úgy gondolkodott, hogy más kedvéért őt áldozzák fel s bajaiért királyára tolta a felelősséget. Ő, a ki Konstantinápolyban semmiben sem szenved fogyatkozást, ezt beszélték emberei, egész természetesen találja, hogy az övéi még a legszükségesebb dolgokban is

¹⁾ Dum eis propter fidei sanctionem praedas agere, more solito, non liceret, nec tamen ab imperatore oblata stipendia sufficere possent, coepere Ostrogothae non minimam egestatis penuriam pati. *Hist. Miscell.*, XV. 10.

szükségüknek; ¹⁾ mivel zavarban van a fölött, hogy mi módon táplálja őket akkép, hogy a rómaiaknak is tessenek: jobbnak tartja, ha egyáltalán nem is gondoskodik tápláltatásukról. E keserű panaszok szájról-szájra jártak. Bőrbundás szónokok mentek faluról falura, hogy a népet a végletekre menő határozatra ösztönözzék. Végre a nemzet tanácsa elhatározta, hogy azonnal követek küldessenek Konstantinápolyba Theodorikhoz ily tartalmú izenettel: »Ó király! míg te a görögök lakomáin hízol: addig néped az éhenhalás martaléka. Saját érdekedben és a népedében hagyd el minél előbb a rómaiak birodalmát és jöjj mi közénk; mert máskülönben a magunk eszén járva, oda megyünk nélküled, a hová nekünk tetszik, hogy oly földet keressünk, a mely bennünket élelemmel ellásson.« ²⁾

Az izenet eléggé durva hangon szólt, de Theodorikot rögtön eszére térítette. A gót király álmadozásaiból felriasztatva, azonnal bucsúzni ment Zenonhoz s nyomban Novaeba indult. Ábrándjai egymásután azon arányban oszladoztak szét, a mint a város felé közeledett. Érezte, hogy barbár, a kinek minden erejét egy barbár nemzet fentartására kell fordítania. Nemzeti nyelvének hangjai s hazájának sátrai ábrándjainak utolsó ködképeit is eloszlatták. Visszatérése a gótok haragját örömmre változtatta, a kik újra föltették benne királyukat. Theodorik ismét a régi emberré

¹⁾ Ipse otiose frui regni romani bona, et gentem suam medio-criter victitare. *Jorn. R. Get.*, 57.

²⁾ Mittunt continuo ad Theodoricum qui dicerent, quas, dum ipse Graecorum epulis superflueret, inopiae miserias sustinerent. Hortantur ut, si suis sibi que consulere velit, citius redeat, quatenus ne cuncta gens pessumdetur, novas ad habitandum terras exquirant. *Hist. Miscell.*, XV. 10.

lett, a pelsódi, naüssusi és epidamnumi vad hős. De mit tegyen? Oly ünnepélyes szerződések által érezte magát lebilincseltetve, hogy azoknak széttépése és lába alá tiprásának még gondolatára is elpirult. Lelke ezer különféle eltökélés között ingadozott, míg végre Odoaker neve csakugyan megállapodáshoz juttatta. Elméjében újra felmerült a rugi által birtokolt Italiának képe, mint Macedoniában, mint Epirusban, csak hogy ezuttal sokkal erőszakosabban, mintsem elűzhette volna belőle. Erre azután készen állt határozatával. A nélkül, hogy Konstantinápolyba bármi üzenetet küldött, vagy terveiből valamit elárult volna, tekintélyes tábort állított hadi lábra és azzal a thráciai szorosok felé útnak indult.¹⁾

E teljes béke idején, hirtelenséggel fölkerekedő titokzatos had a római tartományok lakosait nemcsak meglepte, hanem egyuttal felettébb meg is rettentette. Egész lelki aggodalommal kísérték ezek e hajdani konzul útját azon városokon át, a melyeknek még csak a minapában is kormányzója volt; a tisztviselők mindenütt eléje siettek; pénzt és élelmi szereket ajánlottak fel számára, a mit különben katonái a magok emberségéből erőszakkal is elvettek, ha valahol kiszolgáltatásukkal késlekedni találtak. Így vonult át Theodorik a Haemuson, azután azon a kőfalon, a mely Thráciának védőbástyául szolgált, s mivel teljesen biztonságban érezte magát a felől, hogy útjában semmi akadályra nem talál, nyilegyenest Konstantinápoly felé igyekezett. Eleintén azt gondolták magokban az emberek, hogy a kőborgót nemzet új tanyahelyet keres, vagy pedig Görögországban akarja sétáit újra megkezdeni: de a megdöbbenés akkor

¹⁾ Marcellin., *Chron.*, — Procop., *R. Get.*, I. 1. — Theophan., *Chron.*, 112. lap.

hágott tetőpontjára, mikor azt látták, hogy egyenesen a birodalom fővárosát fenyegeti. Miféle indító ok ösztönzi ezt a barbárt, a kinek szobra ott szerepel a császár palotája előtt, hogy annak a fejedelemnek s annak a köztársaságnak, a mely őt fiává fogadta, romlását idézze elő. Miként nevezék ezt a háborút, a melyet a legutóbbi két hadjárat alkalmával a birodalom szövetségesekép szereplő népével ezuttal folytat: polgárháborúnak-e, vagy pedig külháborúnak? Thracia városainak lakosai, az államnak magasrangú tisztviselői, Theodoriknak kebelbarátjai, kérdéseket intéztek hozzá, hogy szándékait vagy panaszait kitudakolják, de ő minden faggatásra kitérőleg válaszolt és folyton csak előbbre haladt. ¹⁾ Magatartása annál ellenségesebb jelleget öltött, minél közelebb jutott Konstantinápolyhoz; kénye-kedve szerint égetett és pusztított mindent. Midőn a fővárostól öt mérföldnyire eső Melantiades nevű ²⁾ városka elé érkezett, a történetirők szavai szerint mintha csak szánalom fogta volna el szívét, megállapodott ³⁾ s úgy látszott, mintha némi aggodalommal várná, hogy a császár mire határozza el magát. Idáig semmi magyarázatba sem bocsátkozott eljárása felől, azt adva okul, hogy egyenesen Zenon előtt kíván nyilatkozni, a hol ügyöket négyszemközt majd elintézik. Zenon beleegyezett kérésébe s az atya és fiú újra és pediglen ezuttal utoljára találkoztak egymással, azon palota fedele alatt, a mely mindkettejüknek oly hosszú ideig szolgált tanyájául.

¹⁾ Procop. *Bell. Goth.*, 1. I. Marcellin., *Chron.* — Theophan. 112. 113. lap.

²⁾ Ad regiam civitatem et Melantiadem oppidum infestus accessit, pluribusque locis igne crematis . . . Marcellin., *Chron.*

³⁾ Urbis, ut ajunt, miseratione motus. Theophan. *Chronogr.* 113. lap.

A történet föntartotta számunkra e találkozás fő vonásait, a melyek a két beszélgető fél jellemét természetű képben tükrözik vissza: Zenon félénk és ovakodó, Theodorik ellenben vakmerő, de egyuttal ravasz is; amaz csupán arra törekszik, hogy a jelen veszély elől valami ürügy alatt menekülhessen, a másik pedig erőszakkal csikarja ki az általa ohajtott engedélyt, de tartalma megmagyarázásának gondját a jövőre bizza. Hogy találkozásuk első pillanata kellemetlen s mindkettőt zavarba ejtő lehetett, az magától értetődik. A beszéd sorát Theodorik kezdte meg, még pedig azzal a nyílt őszinteséggel, a mely alá szokták az akkori idők germánjai legtitkosabb s legravaszabb cselszövényeiket rejteni. A helyett, hogy fegyverfogását okadatolni, vagy mentegetni igyekezett volna, egyenesen úgy szólította meg Zenont, mintha semmi nevezetes esemény sem történt volna azóta, hogy e palotában egymástól legutóbb elbucsúztak. Azon jótéteményekért, a melyekkel Zenon folyton elhalmozta, egész áradozólag mondott köszönetet s azután így szólt: »ó császárom! soha semmi szükségét sem szenvedtem a te szolgálatodban, de ha kegyességed megengegi, egész őszintén elmondom előtted szívem szándékát.« ¹⁾ »Beszélj minden aggodalom nélkül« ekkép felelt neki Zenon, a kit kétségen kívül egészen meglepett fiának semmit zavarba nem jövő nyugodt magatartása.

»Jól van tehát!« így folytatta beszédét Theodorik, »az a hesperiai birodalom ²⁾ a mely fölött elődeid a Caesárok

¹⁾ Quamvis nihil deest nobis, imperio vestro famulantibus, tamen si dignum ducit pietas vestra, desiderium mei cordis libenter exaudiat. *Jorn. R. Get.*, 57.

²⁾ Hesperia plaga, quae dudum decessorum praedecessorumve vestrorum regimine gubernata est, et urbs illa caput orbis et do-

oly sok századon át uralkodtak, továbbá Róma városa, a világegyetem feje és úrnője miért jutottak ez idő szerint a rugiak és turcilingek királyának zsarnoksága alá? Ha te úgy akarod: elmegyek oda le népemmel együtt s megszabadítom ezt az országot s fölmentelek téged azon tartásdíj terhe alól,¹⁾ a melyet most fizetsz nekünk. Ha isten segítségével czélt érek, kegyességednek sugára a Nyugat tájai fölött is ragyog majd. Sőt valóban még az illendőség is úgy kívánja, hogy nagylelkűséged nékem adja e királyságot, a ki a te szolgád és fiad vagyok, s ne annak az embernek, a kit nem is ismersz, és a ki zsarnok járom alatt nyomorgatja szenátusodat s rabbilincsekbe veri köztársaságodnak egy részét. Igen, ha győzök, a te jótekonyságodnak köszönhetem, hogy birhatom Italiát, ha pedig legyőzetem, nemcsak a te kegyességed nem veszít semmit, hanem inkább még megnyeri azt a pénzösszeget, a melybe most neki kerülök.²⁾»

Ilyen beszélgetés folyt Theodorik a fogadott fiú és atyja között, Jornandes előadása, vagy inkább a Cassiodorusé szerint, a kinek a munkáját csak kivonatossan közli Jornandes s a ki ezt a jelenetet meglehet épen magának a gót királynak szájából hallotta. A történetíró még azt is mondja, hogy Zenon szerfelett bánkódott azon, hogy fogadott fiától el kell szakadnia, de utóvégre azért csak beleegyezett a dologba. Több más, nagyobb valószínűséggel bíró elbeszélés szerint, nemcsak örömmel beleegyezett Zenon

---

mina, quare nunc sub regis Turcilingorum et Rugorum tyrannide fluctuat? *Jorn. id. h.*

¹⁾ Dirige cum gente mea, si praecipis, ut hic expensarum pondere careas. *Jorn., R. Get. 57.*

²⁾ Si victus fuero, vestra pietas nihil amittet, imo ut diximus lucratur expensas. *Jorn. U. c.*

Theodorik kérésébe, hanem még mielőtt ez ohajtását nyilvánította volna, ő tette neki ezt az ajánlatot. »Miért nem mégysz Itáliába, így szolt hozzá állítólag, Odoaker megbuktatására s a nyugati birodalom meghódítására? Találsz ott elég foglalkozást gótjaid számára. Jobb, ha Róma és Italia oly embernek engedelmeskedik mint te, a ki a mi köztársaságunk kötelékébe fölvetetett, mint ha valamely bitorlónak, vagy idegen zsarnoknak hódol; sőt rád nézve is jobb, ha a mi birtokainkról elüzöd ezt a bitorlót, mint ha fegyvereidet saját károdra és vesztedre tulajdon fejedelmed ellen fordítod.«¹⁾ Az elbeszélés első alakja a gótoktól származik, a kik azt akarták volna ezzel bebizonyítani, hogy az Italia elleni hadjárat gondolata tőlök származik; a második pedig a római birodalomtól ered, a mely szintén a maga részére követeli ezt a dicsőséget. De bármelyiktől indult is ki a beszélgetők közül a kezdeményezés, annyi bizonyos, hogy a tény felett könnyen megegyeztek s a helyett, hogy haszontalan szóváltással töltötték volna az időt, azonnal a megkívántató szerződés megállapításához fogtak.

Zenon úgy gondolkodott, hogy midőn ily fontos dologról, u. m. egyfelől a római birodalom területének, másfelől pedig kormányzási jogának átengedéséről van szó, erről hivatalos állami okmányt kellene kiállítani, még pedig olyat, a mely a császári decretumok legünnepélyesebb alakjában jelennék meg. Ez okmányokat, a melyeket pragmatikáknak

¹⁾ Zeno, gnarus rebus uti, ut dabant tempora, Theodoricum hortatus est, ut in Italiam iret, Odoacroque dejecto sibi ipse ac Gothis pararet Occidentis regnum. Quippe satius homini in senatum allecto, Romae atque Italiis imperare, invasore pulso, quam armā in imperatorem cum periculo experiri. Procop., *Bell. Goth.*, I. 1. — Mittens eum in Italiam. Anon. Vales. 716. lap.

neveztek, előzőleg a fejedelem magán tanácsában s azután a senátusban vitatták meg. E rendszabály állandólag alkalmaztatott, mert a bennök foglaltató rendeletek érvényessége ettől függött. ¹⁾ E fölött minden egyéb ügy félretételével határoztak és szavaztak: általa a gót királynak és népének adatott át Itália. ²⁾ A történet csak ily általános kifejezésekben szól ez okmányról, a nélkül, hogy megemlítené, hogy miféle jogformulát használt a pragmatika és miféle feltételeket kötöttek ki egymás részére a szerződő felek. Alkalmassint nagyon rövid, nem épen világos lehetett a fogalmazvány s a római kancellária a meghasonlás gyors befejezésére kedvező kétes szavakat használt megírásánál. Egyébiránt sem a császár, sem a gót király nem igen törődött az okirat homályosságával, mert az egyik úgy gondolkodott, hogy a politika, a másik meg, hogy a kard majd megvilágosítja. Az egyiknek mindenekelőtt az nyomta szivét, hogy az indulásra felhatalmaztassék, a másik meg azt várta nehezen, hogy e hálátlan barbártól és népétől megszabaduljon. A mi pedig a konstantinápolyi senátust illeti: ez a Melantiades környékén füstölgő tüzek láttára csakis a saját biztosságára gondolt s Rómára bizta, hogy ám gondoskodjék az is a magáéról, a mint tud. De bár mi lett legyen is a pragmatikának szószerinti tartalma, annyi bizonyos, hogy Zenonnak soha esze ágában sem fordult meg, hogy Itáliát a gótoknak teljes felségi joggal átengedje, viszont Theodorik sem szán-

¹⁾ Pragmaticum rescriptum, factum; sanctio pragmatica; τὸ Πραγματικόν. Ducange. V. *Pragmaticum*. — Salmasius *N. ad script. v. August.* 259. l.

²⁾ Deliberato consilio, Reipublicae utilitati prospiciens, ejus petitionibus annuit, Italiamque ei per pragmaticam tribuens. .... *Hist. Miscell.*, XV. ap. Murat., 1.

dékozott soha más felséget elismerni magán kívül; ¹⁾ azonban mindegyik gondosan lelke mélyébe zárta titkos gondolatát. Theodorik patriciusi minőségben, a palotában összegyűlt senátus, katonaság és a nép jelenlétében, a császár kezeiből vette át az átengedési okmányt. Mikor a császár a becses iratot Theodorik kezébe adta: egyuttal egy négyszögletes biborszövet darabot is helyezett fejére, a mely a császári hatalom jelvényéül szolgált és ez okból *szent lepelnek* is nevezték. ²⁾ Ebből állt az investitura szertartása, a melylyel Zenon Italiát a keleti birodalom nevében Theodorikra ruházta át. Midőn az egész ünnepélyesség befejeződött, Konstantinápoly Augusztusa tettetett megindulással ajánlotta a tengeren túl lakó római népet és senátust annak a férfiúnak kegyeibe, a ki a Nyugaton majd az ő személyét helyettesíti; azután szívbeli örömmel telve elbocsátotta.

Theodorik hasonlókép vig örömmel vezette vissza seregét a Duna partjaira és tanyájának összes falvaiban kihirdettette, hogy a keleti gótok rövid idő alatt utra kelnek. Sőt ez intézkedéssel még nem érte be, hanem mintha csak a keletrómai birodalom különböző területein lakó összes gót népfaj parancsolója volna, mindnyájoknak tudokra adta, hogy a lehető legrövidebb idő alatt hozzá csatlakozzanak és őt az Alpeseken túlra kövessék. A nagy többség szót fogadott neki, úgy hogy Novae vidékéről iszonyú tömeg

¹⁾ A kinek tetszik, Procopius könyvéből elolvashatja azt a vitát, a mely e tárgy felett a gótok és Justinianus vezérei közt keletkezett. *Bell. Goth.*, II. 6.

²⁾ *Sacri velaminis dono confirmavit et senatum illi populumque romanum commendans, abire permisit. Hist. Miscell.*, XV. ap. Murat. 1.

barbár népséget láttak felé özönlenni, a kiket vagy a vállalat újdonsága vagy az intéző személyisége által keltett bizalom vonzott oda. Szinte azt mondhatták volna az emberek, egy azon korból való író szavaival élve, ¹⁾ hogy az egész világ Ausoniába készült kivándorolni. A gót hagyomány, a melyet Vitiges is fölemlít, a ki Theodoriknak egyik utóda volt a Justinianus háborúja alkalmával, kétszázezerre teszi a fegyveres férfiak számát, a kik a hódítót követve Itáliára törtek. ²⁾ Az ily ingatag adatot nem lehet az összes keleti gót népségre vonatkozó biztos számítás alapjául venni, mint a hogy néhány újabbkori író megkísértette. Sőt még az is kétséges, hogy ezen népfajnak az egész Keleten szétszórt összes csoportjai kiállíthattak volna-e valaha kétszázezerre rúgó harczos tömeget; pedig Theodorik még nem is vonhatta mindnyájokat magához. Mert nemcsak hogy Mesiában és a Tauriai félszigetben igen sokan ott maradtak közülök, hanem ezenfelül még számos gót zsoldos csapat maradt továbbra is fegyverben a keleti császárok zászlói alatt.

Mialatt a gótok készülődtek, Frigyes, a ki szintén részt akart venni a hadi vállalatban, Rugilandba ment, hogy nemzetének Aonulf kardja által szétszórt töredékét összeszedje. Ott azután felkutatatta az erdőket, beszaladgálta a hegységeket, felszólította a szomszédos tartományokat, úgy hogy utóvégre mégis csak sikerült neki egy kis hadsereget összeszednie, a melyet azután Theodorik táborába vezetett.

¹⁾ Tunc a te, commonitis longe lateque viribus, innumeros diffusa per populos gens una contrahitur, migrante tecum ad Ausoniam mundo. Ennod. *Paneg. Theod.* 400. l.

²⁾ Procop. *Bell. Goth.*, II. — V. ö. Gibbon *Decline and fall of the Rom. Emp.*, X. 1. — M. du Roure, *Histoire de Theodoric*. I. köt. III. l. I. fejr.

Egyébiránt felette szomorú segítő sereg vált Fava fiának ezen társaiból: képzelni sem lehet nyomorúltabb felszerelést, vadabb jellemet mint az övéké volt, melyet a nélkülözés és szenvedés még inkább elmérgesített; ezek csak lopni és gyilkolni tudtak, úgy hogy Theodoriknak nem egyszer kelle fegyelmetlenségök kicsapongásainak elnyomására erőszakhoz nyulnia. A mi méltó fejöket Frigyet illeti, jöllehet ő lett volna a hádi vállalat egyik főfő mozgató szelleme, mind a mellett a hol személyes bátorságát kellett volna kitüntetnie, sem a leghasznosabb ügyvivőnek, sem a leghűbb katonának nem mutatkozott.

Azonban az Al-Duna folyamvidéke a Traján kapuitól a Pontus Euxinusig csakhamar csupa munkásokból álló roppant hangyaboly képét ölté magára: némelyek kocsikat javígtattak, mások gabonát arattak a szántóföldeken, a többiek végre a marhákat terelték össze iszonyú nagy csordákba. Majd mozgásba jöttek a hosszú kocsisorok, mint megannyi keréken forgó városok, a melyekre a konyhaszereken és ruházaton kívül mindent felhalmoztak, a mi csak a hosszú utazás alatt az élet legelső szükségleteinek kielégítésére megkívántatik. ¹⁾ Még a napi élelmül szolgáló gabona megőrlésére szolgáló kézi malmokról sem feledkeztek meg. Ennek gondját, valamint egyéb belső házi teendők elvégzését is a szolgálókra és terhes asszonyokra bízák, ²⁾ az erőteljesebb

¹⁾ *Sumpta sunt plaustra, vice tectorum; et in domos instabiles confluxerunt omnia servitura necessitati. Ennod. Paneg. Theod. 400. — Imposuerunt curribus mulieres puerosque et quantum ferri poterat supellectilis. Procop., Bell. Goth. I. 1.*

²⁾ *Tunc arma Cereris, et solventia frumentum bobus saxa trahabatur; oneratae foetibus matres inter familias tuas, oblitae sexus et ponderis parandi victus cura laborabant, Paneg. Theod. Ennod. 400. lap.*

fehérnép a fárasztóbb dolgot vállalta magára; ezek gondozták a barmokat, vágták a tüzelő fát, sőt szükség esetén még kardot is forgattak. A keleti gót népség ez utóbbi tíz év alatt annyit portyázott, lakó helyét annyiszor változtatta, hogy az úti előkészületeket a megszokásból eredő gyorsasággal s ügyességgel csakhamar bevégezték. A kitűzött napon Theodorik a hadoszlopok élére állva, jelt adott az indulásra. Szeme gyengéd aggodalommal fordult gyakran hátra, hogy egy a többinél jobban feldisített, s a menetben kiváltságos helyet elfoglaló kocsira tekintsen: ez volt az a mozgó ház, a mely szeretetének legdrágább tárgyait, anyját, nővérét, saját két leányát és nővéreinek gyermekeit tartalmazta.¹⁾

Az Al-Duna partjáról két út vezetett Italiába. Az egyik a folyam mentén haladt fölfelé egész Singidonig, azután a Száva völgyének fordult, hogy a Juli-Alpok hágóira felkapaszkodjék: ez volt a szárazföldi út s a legiók hadi útja. A másik a dardaniai hegyeken vágott át, majd végig haladva Macedonián, ezután meg Epiruson, Epidamnumból tengeren át közlekedett Brindisivel, vagy az itáliai tengerpart egyéb pontjaival. Ez volt a tengeri út, a melyről már fennebb szólottunk. Theodorik ez utóbbit választotta, jóllehet hosszabb volt amannál, még pedig a következők folytán. Ekkor épen azon 488-ik év őszére fordult az idő, a mely a noricumbeli tartománylakók hazatelepíttetését befejeződni, s a rúgiak végveszedelmét teljesedni látta. A Felső-Duna vidékei valóságos sivatag képét mutatták s még az Alpesek is tömve voltak rablókka, vagy oly barbárokkal, a kik a római városok omladékaik közt turkálódtak, hogy ha

¹⁾ Ennod., *Paneg. Theod.* 405. 1. — Anon. *Vales.*, 716. 1. — *Hist. Miscell.*, XV.

bennök valami otthagyt zsákmányra akadnának. Theodorik attól félt, hogy e fosztogatókat nyakára csődíti s ekkép nagy zavarba dönti magát, ha a szárazföldi utat választja; ezenkívül még attól is tartott, hogy Odoaker, a kinek hadserege csak az imént vonúlt be Venetiába, állást találhat foglalni az Alpések között, ha azt látja, hogy ez oldalról támadtatik meg. Ha ellenben hajókon kel át Italiába: ezzel oly meglepetést szerez az ellenségnek, a melylyel nemcsak annak számítását játszsza ki, hanem egyuttal a félsziget déli részét is a gótok kezébe juttatja, mialatt Odoaker csak az északi rész biztosítására gondol; sőt talán meglepetéssel még Rómát is elfoglalhatja. Ime ilyesmit gondolt magában Theodorik. A mi pedig a tengeren való szállítási eszközöket illeti, azt hitte, hogy ezekre bizton számíthat, mert ismerte a tengerpartot, tudta, hogy mennyi hajót, vagy födélzetes bárkát szolgáltathat az ilyen vállalat számára, a melynek gondolatával már Epirusban léte alkalmával is foglalkozott. Az is meglehet, hogy ha haditervét a császárral közölte, ez megígérte neki, hogy majd a császári hajóhadal segedelmet nyújtat részére, a mint ezt hajdan Leon Glyceriussal és Nepóssal cselekedte. Arra mindenesetre számított a gót király, hogy e gazdag tartományokban inkább akad olyasmire, a miből népét bőségesen elláthatja, míg az Alpok felé az éhszékségnél egyebet nem várhatott.

Ha csakugyan ekkép számított magában, a valóság minden okoskodását halomra döntötte. Mikor Theodorik az albaniai hegyek túlsó oldalán leereszkedett, úgy járt, mintha csak csapdába esett volna. A vidék ellenséges indulattal viseltetett iránta; a partokról minden hajó eltűnt s a császári hajóhad, ha ugyan megígértetett, se meg nem jött, sem

jövetelét nem jelentették. ¹⁾ Ha mindaddig Epirusban, vagy Dalmátiában marad, míg e tengernyi nép átszállítására a megkivántató hajómennyiséget erőszakkal összeszerzi, ezzel csak azt nyeri, hogy a drága időt elvesztegeti, sőt még ezenfelül kikötésekor egyenesen megveretését idézi elő. Theodorik tehát jobbnak látta, ha visszafelé veszi útját, még pedig nem Mesián át, mert ettől különböző okokból idegenkedett, hanem a tengerpart mentén fölfelé a taulantok földén keresztül. ²⁾ Szándéka az volt, hogy a Száva völgyéhez s a Juli-Alpok átjáróihoz azon másodrendű heglánczolaton keresztül jut el, a mely az Albán hegységet a Juli-Alpokkal összeköti és habár ezen a vad vidéken fárasztó és kevéssé járt utaknál egyébire nem számíthatott, mind a mellett az egész nyomában járó sokasággal nagy merészen neki vágott.

Keserves utazás volt ez, a melyet a korán beköszöntő téllal járó bajok még keservesebbekké tettek. A roppant mennyiségben lehulló hó gyorsan eltüntette az útnak legutolsó nyomát is, úgy, hogy azon kortárs elbeszélése szerint, a ki a gótok útját számunkra leírta, nem egyszer el is tévedtek, vagy vezetőik vezették őket rossz felé. E meredek és síkos kéreggel fedett lejtőkön csak csákány, kapa vagy fejsze segítségével haladhattak. A szarvasmarhák és lovak nagy mennyiségben elestek, a nélkül, hogy többé felkelni birtak

¹⁾ Ad Jonium mare ut venerat, destituti ad transvehendum navibus. . . . Procop. *Bell. Goth.*, I. 1. — Jornandes Sirmiumon és a Száva völgyén át utaztatja, de ő alkalmasint, ezt az első utat a később következő mozdulataival zavarja össze. Procopius tanubizonyágtétele egész határozott, s oly részletekkel támogatott, hogy újabb szövegek hián el nem vethetjük.

²⁾ Per Taulantios. Procop. *Bell. Goth.*, I. 1.

volna, úgy, hogy az útat a dögtetek és kocsik egészen eltorlaszolták. A férfiak sűrű szakálla és hosszú haja egészen fehérre vált a dértől,¹⁾ gyapjúból szőtt tunikájok annyira testökre fagyott, hogy másképp le sem vethették, hacsak le nem tördelték magokról.²⁾ Ennyi bajnak koronájául még az éhség és annak nyomán a döghalál is kiütött közöttök.³⁾ A vidék e magas tetőkön vadállatoknál egyebet nem nyújt s azok után is az erdőkbe kelle vadászatra járniok, vagy a barlangok mélyében kellett velök megküzdenniök.⁴⁾ Ennyi nélkülözés által kimerítettve már útját sem birta tovább folytatni Theodorik tábora, midőn Emona előtt a Száva völgyébe érkezett.

A Száva, melynek mély és csendes víze széles medenczén fut végig, felsőbb részei táján igen rohamos mellékfolyókat ölel magába, de a melyek a vele való egyesülés alkalmával szintén lecsendesülnek és csakhamar annak nyugodt folyásában osztaokoznak. Kiváltképen pedig a liburniai hegyekből eredő mellékfolyói tűnnek ki sebességök és vízbőségök által. Ezek közül a legkiválóbbak egyike, az Ulca, melynek elég kár, hogy sem mai nevét, sem fekvését pontosan nem tudjuk,¹⁾ a római útvonalat azon a ponton vágta keresztül, melyet néhány ujabbkori író szerintünk hibásan

¹⁾ Tunc in campo hiems, et jugi pruinarum candore velata caesaries, barbam stiriis implicuit crine possessore. Ennod. Paneg. Théod. 401. lap.

²⁾ Quod diligentius indumentum matrona neverat, durante gelu, ut adhaereret corpori frangebatur. U. o.

³⁾ Pestilentia. U. o.

⁴⁾ Pastum agminibus tuis aut indevotae nationes, aut educata lustris fera suggessit. U. o.

¹⁾ Ulka vagy Ulka, hirtelen közelében a Palan (Sava) hól kifolyó víz.

a régi útirajzokban *Pons Ulcae*¹⁾ néven ismeretes helylyel zavar össze. Annyi mindenesetre tény, hogy a hid nem állt fenn többé s a töltött katonai út elpusztult. A haragos hegyi folyó, melyet a téli hó jelentékenyen megdagasztott, hőmpölyögve rohant a Száva felé és mivel balpartja felől egy sziklapad visszavetette: a jobb oldali alacsony és mocsáros területen ömlött széjjel. E folyó egészen úgy nézett ki, mint valami természetes erősség árka²⁾ a melyen túl úgy tetszett, mintha öröket és táborozó katonákat vett volna észre a szem. E helyen hajdan alkalmasint az út védésére szolgáló római őrség állomásozott; de a gót előörsök, a part felé való közeledtökben, a gepidák megkülönböztető jeleire ismertek nálók.³⁾ És valóban csakugyan gepida hadsereg állt ott fegyverben, még pedig egyenesen azzal a szándékkal, hogy az érkezőket, ha törik ha szakad, de átmenni nem engedi. E felfedezés által nyugtalaníttatva, Theodorik hadikövetet küldött e csapat parancsnokához, hogy neki barátságát felajánlja és tőle a folyón való szabad átmenetelt kiesz-
közölje.

Azon nyomban kitudódott, hogy e parancsoló egyenesen maga Triopstila király, Ardaric utóda, a ki a keleti gótok iránt mindenkor ellenséges indulattal viseltetett. Midőn ezek 473-ban Theodemir vezérlete alatt odahagyták Pannoniát, hogy Macedoniába törjenek, a gepidák azonnal rá tenyereltek az üresen maradt földekre s elfoglalták Sir-

¹⁾ Tab. Peutling. — V. ö. du Buat, *Histoire des peuples anciens*, IX. k. — M. du Roure *Vit. de Theod.*, 1. k. — M. Boeking, *Notit. Dign.*, II. f. 32.

²⁾ Vice aggerum. Ennod., *Paneg. Theod.*, 401. l.

³⁾ Ulca fluvius, tutela Gepidarum, latus provinciae quibusdam muris amplexitur. Id. h.

miumot. A gótok visszatérése tehát nyugtalanságba ejtette őket; ugyanazért mihelyest megbizonyosodtak felőle, hogy a gótok útjokat a Száva völgye felé veszik: Triopstila mindjárt az Ulcához, a gepidák új birtokainak határához rohant, hogy ott nekik útjokat állja. ¹⁾ Theodorik küldöttét tehát, a ki barátságukat ajánlgatta, csúfosan elutasították. ²⁾ Triopstila azt remélte, hogy könnyedén elbánik az éhező csőcselék néppel, a melynek külseje valóban nyomorúságos volt. Ez önbizalom következtében egyenesen zavarba jöttek s bátorságukat kezdék veszteni a keleti gótok. Még a legvakmerőbb is meghökkent arra a gondolatra, hogy ily ellenséget, ily borzasztó erős állásban kellessék megtámadniok. Az átmenet kierőszakolására tett kísérletek eleintén szerencsétlenül ütöttek ki. Az emberek majd a folyam örvényeibe tünedeztek el, majd meg a sebes ár ragadta őket magával; ha pedig sikerült nekik úszva a tulsó partra jutniok, akkor meg a nyilak zápora alatt ³⁾ estek el, a melyek felülről lefelé lövetve soha sem tévesztették el céljokat.

Mind a mellett át kellett törniök a gótoknak, bár mily nagy volt is a veszély: ennélfogva általános támadásra tökélték el magokat, de kimerült erejök, minden hősiességek daczára mégis cserben hagyta őket. Egy nagy heves-séggel kivitt, de nem kevesbbé hevessen visszavert roham után nagy rendetlenségben hátráltak meg a gótok s a víz-

¹⁾ Triopstilam, Gepidarum regem, insidias molientem. .... Ennod. *Paneg. Theod.* 401. l.

²⁾ Pro legatis et gratiae postulatione, obsistendi animo, gens diu invicta properavit. .... U. i. i. h.

³⁾ Cesserunt confertissimis hostium tuorum turmis, quos ulterior ripa suscepserat. Urgebatur telis vorago. .... Inter naufragia terrena, et cruoris undas. U. o. m. fenn.

térítésökre irányuló törekvés sikertelennek bizonyult. E válságos pillanatban Theodorik ahhoz a leghatásosabb eszközéhez folyamodott, a melylyel emberei bátorságát mindig fel tudta éleszteni. A gót királynak a csaták eldöntésére gyakorolt leghatalmasabb befolyása főkép vakmerő bátorságából állott, a melyet át tudott önteni környezetébe is, a kikről azután rendről rendre átplántálódott az embereinek legtávolabb álló soraira, mert ő seregének nemcsak legrettenthetetlenebb, hanem egyúttal legerősebb katonája is volt. Mikor tehát azt látta, hogy csapatai összezavarodnak, előhozatta a királyi zászlót, a mi annak jeléül szolgált, hogy maga is személyesen részt vesz a csatában, s azt parancsolta, hogy feje fölött lobogtassák: »Ime, így szólt erőteljes hangon; ez az a jel a mely megmutatja nektek az ellenséghez vezető utat. Ezt kövessék a bátrak s ne nézzenek másra, ha megakarnák látni, hol és hogyan kell harcolni! ¹⁾ Vajjon a bátorság törődik-e az ellenség számával? néhány ember, a kinek helyén van a szive, nyeri meg a csatát, míg a tömeg csak a gyümölcseit szedi. Nosza rajta lobogjon minél magasabban ez a zászló, hogy az ellenség is lássa és tudja meg, hogy én hol vagyok. ²⁾ Ha engem keres, annál jobb, mert én is őt keresem s jaj annak a ki előmbe akad!« Ekkor, egy azon korból való író szavai szerint, nemzetének ősi szokásához képest, a csata szerencsés kimenetelének előjeléül borral telt kupát adtak neki, ³⁾ a melyet fenékgig kiürített s azután megindult.

¹⁾ Qui in hostili acie viam desiderat; ne sequatur non respiciat alterum, qui dimicandi poscit exemplum. Ennod., *Paneg. Theod.* 402. l.

²⁾ Attollite signa, per quae, ne lateam, providetur... U. o. id. h.

³⁾ His dietis, poculum causa poposcit auspicii. Ennod. *Paneg. Theod.* 402. lap.

A vezér nyomait követte a gót seregben találató összes kalandvagyó és önfeláldozásra kész ifjuság, lassankint a többi is mozgásba jött; úgy hogy a csata nemsokára az egész Ulca mentén újra kezdődött. A hova csak a királyi zászló eljutott, mindenüvé zárt és áttörhetetlen tömegek rohantak vele, még pedig oly hevesseggel a mely mindent halomra döntött maga előtt. Theodorik, azon kortárs szavai szerint, a kiról az imént említést tettünk, fenevadkép dühöngött maga körül, olyan volt mint a gabona közé törő vizár, vagy mint a nyáj közé szabadult oroszlán. ¹⁾ A folyón keresztül hatoltak a gótok s a tulsó partot rohammal bevették a gepidák kő és nyilzápora daczára, a kik állásuk megvédelmezésére összes fegyvereiket s vitézségüket kimerítették. A mint a gepidák a magaslatról elűzettek, akkor meg viszont őket szorították bele a folyóba, a melynek rohanó vizei által a gótok holttesteivel vegyesen annak örvényeibe sodortattak. Táboruk csakhamar az ellenség kezére jutott, mire szétszóródtak ²⁾ s Triopstila harczolva elesett. ³⁾ Majd beköszöntött az éj, a mi a futók üldöztetésnek végét szakította. A keleti gótok a gepidák sátrai alatt a pannoniai városokból származó élelmi szerekkel és zsákmánynyal bőven ellátott raktárakat találtak. Itt azután egész kényök-kedvök szerint felüdíthették magokat, s királyuk hosszasan megállapodott e vad helyen, a mely a kiéhezettek számára paradicsomi élvezetekkel kínálkozott. ⁴⁾

¹⁾ Ut torrens sata, ut leo arimenta vastasti. U. o.

²⁾ Extemplo Gepidarum versa conditio est: palantes visi sunt mutata sorte victores. U. o.

³⁾ Triopstilam extinxit. *Hist. Miscell.* XV.

⁴⁾ Dum ad vaga horrea copiis urbium referta veniretur, quae non solum satisfacerent necessitati, sed sublevarent inter deliciarum secunda fastidium. Ennod. *Paneg. Theod.* 403. lap.

Mikor kellőleg kipihenték magokat a gótok, mindjárt nagyobb bátorsággal fogtak útjuk folytatásához. Az Ulcától némi távolságra szarmata csapatok mutakoztak,¹⁾ az út jobb és bal oldalán, a kik azért siettek oda, hogy a Kelet kifosztóit szemmel tartsák s ha lehetséges lesz, megrabolják. Theodorik minden nagyobb fáradság nélkül elkergette az utócsapatait nyugtalanító rablókat. Ezentúl nem is háborgatták a barbárok a keleti gótokat, úgy hogy a Juli Alpok gerinczén nyugodtan haladtak át s a déli lejtőn a nyár meleg szellői lengedeztek feléjük a sok nélkülözés által elcsigázott testeik felüdítésére. A telet és a tavaszt majdnem egészen e veszedelmes utazásban töltötték el a gótok. A fű már magasra megnőtt, mikor Venetia határaitra érkeztek, azt mondják a történetírók. Theodorik itt újra pihenőt tartott,²⁾ s mozgó városát azon végtelen kiterjedésű rétségen állította fel, a mely a Hideg-Folyó³⁾ és az Isonzó Keleti partjait szegélyezte.

---

¹⁾ Transeo Sarmatas cum statione migrantes, et plebem conflictuum numeratam; sileo de trophaeis. U. o. — V. ö. *Hist. Miscell.* XV.

²⁾ Juxta Sontium flumen castra componens, dum uberrimis quae eo loco habentur pascuis fatigata jumenta reficeret.... Ennod. *Paneg. Theod.* 403. lap.

³⁾ *Amnis frigidus, Flumen frigidum*; a mai Wipach hegyi patak.

TIZENKETTEDIK FEJEZET.

Theodorik Italia királya.

Odoaker legyőzetik először az Isonzó partjain, másodszor pedig Veronánál. — Theodorik elfoglalja Milanót és Liguriát. — Tufa árulása. — Odoaker kísérletet tesz a Rómába való bevonulásra, de az bezárja előtte kapuit. — Bátorságát összeszedve helyt áll a csatatéren. — Theodorik ostrom alá fogatik Páviában. — Odoaker viszont Ravennában kerül ostrom alá. — A ravennai püspök összebékíti a két királyt. — Szerződést kötnek a végből, hogy a kormányzásban kölcsönösen osztakoznak. — Theodorik megöli Odoakert s magát Italia királyául nyilvánítja.

489—493.

Az Isonzó vagy latin nyelven Sontius, a mely ma csak időnként meg meginduló vízjáró, akkor széles és bővizű folyam volt, melyet az azóta már kipusztított roppant terjedelmű erdők tápláltak, úgy hogy Italiának méltó határát képezte. Partjait a Juli Alpok katonai útjához tartozó híd kötötte össze azon hely fölött némi kis távolságban a hol a Hideg-Folyó sebes rohanásu vizeit belé önti. Ezt a tájat számtalanszor áztatta a római vér, mert birtoka felettébb fontos befolyással birt Italia szabadságára; nem egy nagy ügy s nem egy korszakban döntetett itt el fegyverek élével. Itt verték le 235-ben a római szenátus és a polgári kormányforma védelmezői a katonai zsarnokságot Maximin császár személyében, a kit a legalávalóbb katonai csőcselék választott meg. 384-ben pedig a világ jövőjére nézve még fontosabb vitát vágott itt ketté Theodosius kardja a zsarnok Eugenius ellenében, nevezetesen azt a kérdést, hogy a Nyugat vissza

térjen-e régi isteneihez vagy pedig keresztyén maradjon. Legutóbb meg Attila pihentette a Sontius közelében csapatait, mielőtt Aquileja ostromához fogott volna, mikor a czélból indult ki, hogy vagy eltörölje a föld színéről Rómát, vagy ázsiai birodalmába bekebelezze. Aznapság pedig két barbár király, ugyanazon csapatok gyermekei s mindkettő római patricius, kik jogigényeik támogatására egyaránt a keleti császár nevére hivatkozhattak: küzdött ott egymással Italia uralma és a hajdani nyugati császárság romjai felett.

Theodoriknak hosszas útban-létele, majd előre, majd meg visszafelé történt menetele, bőséges időt engedett Odoáker patriciusnak ereje összeszedésére és védelmi előkészületeinek megtételére. Csakugyan össze is gyűjtötte ez a birodalom zsoldjában álló barbár csapatokat, valamint az itáliai katonaság egy részét is. Mindegyik főnök embereinek legjavával sietett hozzá, úgy hogy egy abból a korból való egyén szavai szerint, majdnem ugyan annyi királyt számálhatott zászlói alatt, mint a mennyi katonája volt.¹⁾ Ez a hadsereg egy az Isonzó innenső partján római módra készített nagy elsánczolt táborba gyűlt össze, a mely valószínűleg a határok őrizetére rendelt legiók hajdani táborra lehetett.²⁾ A patricius nyugodtan várta ellenfelét bevehetetlennek tartott helyzetében, minthogy nemcsak a folyó fedezte, hanem a hidnak s a folyam jobbpartjának is ura volt. A tábornak annyi részre osztott belsejében, a hány nemzet tanyázott benne, a barbár főnökök sátrai felett ott lengettek

¹⁾ Tot Reges tecum ad bella convenerant, quot sustinere generalitas militis vix valeret. Ennod., *Paneg. Theod.* 403. 404. lap.

²⁾ Castra longo munita tempore .... datum est hostibus valum construere. .... U. o.

a rugi, herul, scyr, tunciling vagy suév zászlók, a patricius király fővezéri sátorán pedig az italiaiak labarumja.¹⁾ E sok idegen csőcselék látszatra ugyan rettentő volt, de a valóságban annál gyengébb; a katonák nem szerették egymást, a főnökök pedig kölcsönösen irigykedtek és gyanakodtak egymásra; minden szire-szóra heves viták támadtak közöttük, úgy hogy ez a tömeg nem annyira hadsereget, mint inkább széthuzó elemekből álló zagyvaléket képezett.²⁾ Ily körülmények között Odoaker két nagy hibát követett el: elsőben is azt, hogy a keleti gótoknak időt engedett arra, hogy némileg erőre kapjanak, holott könnyen szétmorzsolhatta volna őket az Alpeseokról való leszáltozkodásban, a midőn a nélkülözésektől és fáradságtól kimerülve, félholtan oda érkeztek, másodszor pedig azt, hogy minden csapatát szűk kerítésbe zárta, a hol egymásnak csak lábatlankodtak, holott a mély folyó védelme alatt hadvonalát teljesen kifejthette volna. De a rugi alkalmasint becsületkérdést csinált a dologból; ő valóságos római hadvezér szerepében kívánt föllépni a barbár betörés ellen s római módra óhajtott a háborút folytatni: a következmény megmutatta, hogy e tekintetben helytelenül cselekedett.

Theodorik a maga részéről szintén készülődött. Em-

¹⁾ A *labarum* — császári zászló, melyet Nagy Constantín óta vittek a római császárok előtt. E zászló a lovasság *vexillum*ához hasonlított, s mint a templomi zászlónak zsinórral függesztetett felnyelére keresztben álló fája. Négyyszögű gazdag arany himzéssel s rojttal ellátott selyemből állott Krisztus-nevének monogrammjával **X** közepén. Neve a *lab* = felemelni gall szóból ered, mert Constantin emelte fel először Galliában. *Ford.*

²⁾ *Deprehensum est varias esse mentes coacervatae multitudinis, nec spem victoriae venire de numero. Ennod. Paneg. Theod. 403. lap.*

berei kipihenték magokat, lovasságának paripái és barmai a kövér legelőn felüdültek s a legnagyobb gonddal megerősített szekérvára az asszonyoknak és gyermekeknek biztos védelmet nyújtott. Most már tehát csak ellenfelével kellett megharcolnia. Felhasználva azt a kényszerhelyzetet, a melybe magát Odoaker a csata elfogadására vonatkozólag hozta, ennek napját és óráját akkorra tüzte ki a mikorra jónak látta. A megállapított napon a keleti gótok egyszerre több helyen átkeltek az Isonzón s azonnal a tábor körülzárolásához fogtak. Jóllehet mindez jelentékeny ember és lóveszteséggel történhetett meg: de az állomást a gótok csakugyan elfoglalták. A tábor megrohanása mind a mellett még nagy veszedelmekkel járt: Odoaker katonái jól védték annak sánczait, de ellenállásuk minden élénksége daczára nem tartott soká.¹⁾ Mivel ahhoz szoktak, hogy nyílt síkságon harczoljanak, a zárt téren egymásnak ártottak mozgásaikkal mindegyik főnök a másiktól függetlenül, saját felelősségére osztogatta parancsolatjait, semmi egyetértés nem volt-e megrémült tömegben. Mihelyest tehát a keleti gótok a sánczok megostromlásához fogtak, a rugiak, turcilingek, itáliaiak, kirohanva a kapukon, áttörtek az ostromlók vonalán s a mint birtak a szomszédos síkságra és erdőkbe menekültek.²⁾ Sőt maga a patricius is, a kit a futó tömeg magával ragadott, csak nagy ügygyel bajjal juthatott Veronába, mi alatt a gót király az elhagyott tábor helyet birtokába vette, a mely neki az Isonzón túl erősség gyanánt szolgált. Theo-

¹⁾ Non castra munita, non fluminis profunda tenuerunt: datum est hostibus tuis vallum instruere, non tueri. Ennod. *Paneg. Theod.* 404. lap.

²⁾ Repente aequora fugacium discursus obnubit. Ennod. *Paneg. Theod.* U. o.

dorik, Italiába való lépte helyét győzelemmel jelölte meg, de ezt a győzelmet épen oly nagy mértékben köszönhette ellenfele hibáinak, mint saját ügyességének és bátorságának.

Az italiai sereg, a mely inkább csak szétszóródott de meg nem semmisült, Verona falai alatt ismét össze szedelőzködött, a melyet Odoaker hadászati alappontjává választott. ¹⁾ Felső Italiában s a Pó két partján szedett újonczai-val bőven kipóloolta azon veszteségét, a melyet a Sontiusnál végbe ment csatában szenvedhetett. Sőt a sereg hangulata is szemmel láthatólag jobbra változott. A tisztek nem egyenetlenkedtek többé, a katonák bátorsága ismét föléledt, úgy hogy végre a legnagyobb levertségből most meg már egészen az ellenkező végre csaptak át. A patricius király valójában azt hitte, hogy a szenvedett kudarcz visszatartására bizton számíthat, mikor azt látta, hogy Theodorik a határon ismét nagy pihenőt tart, a helyett hogy győzelmét felhasználná s betörne Venetiába: pedig azon körülmények között, a melyekben a két sereg volt, nagy előnyére szolgált már Odoakernek a pusztá időnyerés is.

A csata augusztus 28-án ment végbe ²⁾ és Theodorik majdnem egy egész hónapig az isonzói táborban maradt, a nélkül, hogy előbbre haladni merészelt volna. A szabadító czim daczára, melylyel magát az italiakkal szemben felruházta, egyáltalán nem vette észre, hogy az ország hangulata kedvező volna reá nézve. A Pón nem mert túl haladni, úgy hogy ezt maga mögött hagyja, attól pedig félt, hogy ezt a helyet megtámadja. Végre mégis rászánta magát s úgy

¹⁾ Apud Veronam apparatus . . . . magnis instruebatur impendiis. U. o.

²⁾ Onuph. az 57. lapnál. — V. ö. Tillem. Hist. d. Emp. VI. 451. lap.

szeptember 20-a táján egész népével egyetemben útnak indult s rövid napi menetekben a Trevison és Vicenzán át vezető római úton haladt előre. Odoaker nem várta őt be Veronában. Ama lejtőktől uyugotra, a melyeken ez a város emelkedik, csekély terjedelmű síkság terül el, a melyet egyfelől az Alpesek legszélső dombjai, másfelől az Adigenek kanyargó és mély folyása szegélyez: e síkot akkoriban a veronai kis síkságnak nevezték. ¹⁾ Az italiai sereg itt foglalt állást, úgy hogy jobb szárnya a folyóra támaszkodott, balja meg az észak felől elterülő halmokra, a patricius pedig a középponton foglalt helyet, úgy azonban, hogy harczvonallát sánczkarókkal ellátott széles árokkal fedezte. ²⁾ Mig a barbár harczosok nyílt síkságon szerették kifejteni soraikat, addig az italiai katona csak erődítvény mögött érezte magát biztonságban. Ez nem tudott meg lenni a nélkül, hogy földhányásokkal, fűz vessző fonadékokkal, egy szóval a római táborerődítés összes elavult eszközeivel megerősített árok ne legyen előtte. Az egész táborban teljes önbizalom, vagyis inkább gögös hányivetiség uralkodott. Győzelmeikben annyira bíztak, hogy már szinte a gótok zsákmányul eső holmiain osztakoztak. »Ha a nyelv, nem pedig a kar nyerné meg az ütközetet, azt mondja ez alkalomból, egy abból a korból való író, semmi kétség sem támadhatott volna a siker felől.« ³⁾ A mint Theodorik szeptember 29-én megérkezett, némi távolságra megáll: podott, hogy ellenfelét szemügyre vegye.

¹⁾ Campus minor Veronensis. Anon. Vales. 718. lap. Haud procula Veronensi urbe. *Hist. Miscell.* XV.

²⁾ Fixit fossatum in campo minore Veronense, V. Kalend. Octobr. Anon. Vales. 718. l.

³⁾ Maxima in luctaminis promissione virtus, et si sufficeret lingua pro dexteris, copia summa verborum. *Paneg. Theod.* 404. lap.

A terjedő éjszakai homályban megolvashatta az ég csillagoképp ragyogó nagy mennyiségű tábornöveket. ¹⁾ E tüzek számából megítélhette, hogy milyen hadsereggel akadt dolga s a helyett hogy ezen megijedt volna, akképp intézkedett, hogy az ütközet a következő reggel mindjárt napfelköltekor megtörténjék.

Alig kezdett a hajnal derengeni; már is meg harsantak a kürtök a gótok táborában, ²⁾ a midőn Theodorik Amalafridát s Erelievát látta belépni sátorába, a kik lelkek halálos aggodalmát mosolygó arczczal igyekeztek elpálcázolni. Ünnepeles percz volt ez a bátor lelkű nők életében, a midőn vagy a győzelem, vagy a fogság, sőt talán egyenesen a halál közeledett hozzájuk. Érezték ők, hogy Odoaker és Theodorik helyzete nem egyenlő: mivel az első helyrehozhatta csatavesztésének káros következményét, de a másodiknak tökéletes romlását idézné az elő. E gondolat egész éjjel nem engedte aludni a gót király anyját és nővérét. Azon pillanatban, mikor a két nő Theodorik sátorában megjelent, már fölvette az aczél mellvértjét, és épen hosszú kardját övezte derekára, mi alatt fegyverhordozói bibor csizmáscskáit fűzték lábaira. ³⁾ Ez előtte annyira drága nők izgatottságát észrevéve így szólt mosolygó arczczal Erélié-vához: »Oh anyám! a te neved hires minden nép előtt, mert

¹⁾ Itineris tui permensus intervalla, conspexisti ignes hostium, astrorum more rutilantes, ut si aliquando tibi fuisset nota formido, in abruptum te pendere didicisses. U. o.

²⁾ Cum primum aurora bigis in croceis ortum jubaris indicavit. . . . jam raucum buccinae concinebant. U. o. 404. 405. lap.

³⁾ Dum munimentis chalybis pectus includeres, dum ocreis armare dum lateri tuo gladius aptaretur, sanctam matrem et venerabilem sororem. . . . Ennod. *Paneg. Theod.* 404, 405. lap.

születésem napján férfiút hoztál a világra; ¹⁾ igen, igen valódi férfiú volt az a kit te szived alatt hordoztál s a kit a te tejed táplált: s a most feltetsző nap ennek ismét újabb bizonyítékát szolgáltatja. E karddal védem én meg az Amálok dicsőségét. Mert mit ér az ősi czim, ha azt saját dicsőségünkkel öregbíteni nem tudjuk? Mint legjobb példát, atyámat veszem e tekintetben tanúbizonyságul: őt a ki soha sem szolgált a szerencse játékszeréül s a csatában uralkodó véletlennek csakis olyasmit köszönhetett, a mit attól már eleve erőszakkal kicsikart!« Majd ez őt már már nagyon is tűzbe hozó magánbeszédet abban hagyva, hízogó hangon így szólt tovább: »Nosza kedves anyám s kedves nővérem, adjátok ide, hadd öltsem fel azt a tunikát, a mit számomra készítettetek, ezt a csodaszerű szövetet, a melyet tulajdon kezeitekkel szőttetek.²⁾ A mai csata napján szebb akarok lenni mint a milyen valaha bár mily nagy ünnepen voltam. Így legalább ékes öltözékemről is rám ismer, a ki karom erejéről rám nem ismerne.³⁾ Ime ezzel a csalétekkel kínálom meg azokat, a kik meg akarnak halni, vagy pedig, ezt tette szavaihoz mosolyogva, ez lesz az a díj, a mely legyőzőmre várakozik.« A két nő vidámsága által némileg megvigasztalódva, átnyujtá neki a becses öltözetet, a melyet mellvérté fölé öltött, azután lovára ugorva eltűnt szemeik elől.

¹⁾ Scis, genitrix, partus tui honore, universis nota nationibus. quod natalis mei tempore, virum foecunda genuisti: dies est quo filii tui sexum campus adnunciet. U. o. 405.

²⁾ Vos tamen elaboratas vestes et liciorum ornamenta develihe: cultiorem me acies suscipiat quam festa consueverunt. Ennod. *Paneg. Theod.* 407. lap.

³⁾ Qui me de impetu non cognoverit, aestimet de nitore. Ennod. *id. h.*

Az elérzékenyülés e jelene indulását annyira megkésleltette, hogy a csata színhelyére csak akkor érkezett, mikor a harcz már több ponton javában folyt. Sőt seregének dereka már meg is hátrált, ¹⁾ a melynek feltartóztatására hősi erőt fejtett ki, de csapatai nem hallgattak többé semmire, mert a szavainál hatalmasabbá vált félelem ragadta magával őket. Nemsokára tetőpontját érte el a zürzavar. »Igy kellett a dolognak történnie, azt mondja az a kortárs, a ki számunkra ezt a részletet hátra hagyta; mivel az ég azt akarta hogy Theodorik e napon szembetűnő vereséget szenvedjen, csak hogy annál jobban kitűnjék, mikép a győzelemmel nem a katonák sokaságát, hanem a vezér vitézségét jutalmazta meg. ²⁾ Mikor a gót király a futók ellen való haszontalan küzdelembe belefáradt s belátta, hogy magán kívül semmi egyébre nem számíthat, most is, mint az Ulca melletti csata napján, az önkéntesen vállalkozó bátor férfiakat szólította maga mellé, s azoknak élére állva, úgy együttesen zárt csapatban rohantak mindnyájan az ellenségre. Támadásuk véres útczát vágott Odoakernek már már diadalmi zajt csapó soraiban, a mire viszont az italiaiak kezdtek habozásba esni, míg a gótok fejük példájából bátorságot merítve, támadólag kezdtek újra föllépni. Végre a főhadtest, az a melyet Italia patriciusa vezetett, megtöretett és szétszóratott.

A mint Theodorik látta, hogy hatalmát a csata közép-pontján biztosította, az italiai seregnek az Adigéra támaszkodó jobb szárnya ellen fordult, s azon törekedett, hogy azt

¹⁾ Dum indulsisti affectibus, inimica legiones tuae premebantur instantia. U. o.

²⁾ Hoc credo provisione coeli, solum ne deberetur multitudiniquod vicisti. Ennod. *Paneg. Theod.* 406. 1.

oldalba kapva, a folyóba szoríthassa. E mesterfogás kétségbeesett helyzetbe juttatta Odoaker csapatait, mivel egyrésről kegyelmet nem ismerő ellenség, más résről, pedig a hátrálást lehetetlenné tevő akadály közé kerültek. Tehát nem maradt egyéb választás számukra, mint, hogy vagy győznek, vagy legalább drágán adják el életöket. Ez utóbbit választák e derék emberek, a kiknek bátorságát a történet hangos szavakkal magasztalja. A gót csapatok több ízben meg törtek ellenökben s a földet holttetemeikkel borították be. Theodorik egyik hadsorát a másik után járta végig, mindenkor a legnagyobb veszélynek kitétetve s a győzelmet mindig a maga részére döntve. Ha élénk színű harci öltönye, melyet Amalafrida és Eréliéva készített, az ember ember ellen való harczban kápráztatta is néha néha az ellenség szemeit: mind a mellett egy sem akadt közte oly vakmerő, a ki kezét ki merte volna utána nyujtani. E közben a folyóig hátra tolt rugiak és herulok megkisérlették, hogy úszva jussanak át annak tulsó partjára és pedig fegyverestől ugráltak bele, mert azt remélték, hogy nagy tömegökkel megküzdhetnek annak áradata ellen; de a hömpölygő hullámok fölemelték őket s egyik a másikat rántotta maga után, úgy hogy ezrivel vesztek el az örvénylő forgatagban.¹⁾ A kortársak e szerencsétlen eseményről egész siralmas képet festettek számunkra. »A föld vérpatakokkal dagasztotta meg az Adigét, míg a folyam fenekén felhalmozódó ember és lóhullákból egész töltés keletkezett, a mely a vizeket visszafelé folyni kényszerítette.²⁾ E

¹⁾ Ex magna parte rapidissimis gurgitibus implicati suffocantur. *Hist. Miscell.* XV. — Athesis undas opulentas cadaveribus. Ennod. *Paneg. Theod.* 406. lap.

²⁾ Dum tu faceres gurgites de cruore, in parte alia sistebatur impetus fluctorum. Ennod. *id. hely.*

közben az itáliai sereg teljesen szétvert középpontja Verona felé menekült; maga Odoaker is velök futott. Theodorik lovasságával szintén ezen oldal felé vágatott, hogy a várost hatalmába kerítse; úgy hogy éppen abban a perczben hatolt be oda az egyik kapun, a mikor ellenfele kimenekült a másikon. ¹⁾

A győzelem igen drága árba került s a síkot a két hadseregből majdnem egyenlő számban elesetteknek holtetei borították. Theodorik csak a maga halottait temettette el. Mert ámbár Verona lakosai előzékenységgel fogadták őt, de mivel azt gyanította, hogy e fogadtatás nem annyira a szeretet mint inkább a félelem következménye, azt akarta, hogy a holttesteknek ezen ezrei erejének emlékjele vagy boszúállásának hathatós példája gyanánt ott rothadjanak városuk kapuja előtt. És valóban ott is maradtak azok a keselyűk és farkasok zsákmányául, ott aszalódtak a napon, ott mosta őket a téli eső, úgy hogy tizenöt évvel ez esemény után, a veronai kis síkság csakúgy fehérlett a csontoktól, a melyeket baráti kéz nem mert visszaadni az anyaföldnek. A sors által kedvelt Theodorik akkor már Italia királya volt; fizetett költőket, szónokokat, panegiristákat tartott, a végből, hogy magasztalják hivatalosan mind azt, a mit valaha cselekedett, és az egyik közülök, ugyanaz az Ennodius, a kinek a munkájából már annyszor idéztünk, nem pirult e rómaihoz és paphoz egyaránt méltatlan szavakat ejteni előtte:

»Üdvöz légy Adige, a folyók legpompásabbika, a mely a nélkül, hogy habjaidat bemocskoltad volna, egy nevezetes napon elmostad hazánk mocskát s a világegyetem szemet-

¹⁾ Dum ipso impetu subsequitur fugientes. Veronam illico invadit. *Hist. Miscell.* XV.

jét!¹⁾ Üdvöz légy Verona síkja, a melyet a királyunk dicsőségét hirdető fehér csontvázak megnemesítettek! Midőn régi szenvedéseink emlékezete lever bennünket, téged látva megvigasztalódunk. Bár csak az ellenségünk által szenvedett bajok ezen jelei mindaddig fenmaradnának szemeink előtt, míg csak a feledés be nem hegeszti sziveinkben azokat a sebeket, a melyeket rajtunk ejtett. Mily gyönyörű lakomával vendégelte itt meg Theodorik a ragadozó madarakat.²⁾ Kár, hogy a mezők és levegő vadai meg nem kimélték ezt, hogy látása minél inkább gyönyörködtetné szemeinket! — Óh mennyire szeretném, ha Róma itt lehetne! Mennyire szeretném, ha évszázadainak súlya daczára ide jönne ingadozó lábain! E látvány öröme mennyire megifjítaná! .... Világ királynéja, miért maradsz te oda alant eltemetkezve templomaid közé? Annak, a mi e folyampartokon történt, több konzult köszönhetsz, mint a mennyi konzuljelöltet hajdanán számlálhattál!³⁾

Odoaker behúzódott Ravennába,⁴⁾ a hol bátorságából mit se veszítve, most már harmadik sereget gyűjtött össze, míg a keleti gótok egész eszélyességgel Verona körül maradtak összevonva. Annyi bizonyos, hogy Milano és Liguriának erős helyőrségekkel megrakott többi részei Odoaker

¹⁾ Salve fluviorum splendidissime, qui ex majore parte sordes Italiae diluisti mundi faecem suscipiens, sine dispendio puritatis. Ennod. *Paneg. Theod.* 405.

²⁾ Coenam pulcherrimam servet terra sublimis. .... O utinam voracibus abripere aliquid bestiis non liceret. .... Ennod. *U. o.*

³⁾ Quid semper delubris immersa concluderis? Hic autem est ut plures habeas consules, quam antea videris candidatos. Ennod. *Paneg. Theod.* 405.

⁴⁾ Superatus Odoacer fugit Ravennam, pridie kalendas octobris. Anon. *Vales.* 718. lap.

pártjához ragaszkodtak. Ez a kénytelenségből származó fegyverszünet, a fegyveres háború helyett egészen másneműnek, a föllebbezések, felhívások, nyilvános kihívások háborújának megszülemlésére adott alkalmat. Italia, a mely oly sok ideig volt a világ bámulatának tárgya, ezúttal felette különös és nem kevesebbé sajnálatra méltó látványul szolgált számára. Ime, azt látta a világ, hogy két barbár király, az egyik a keleti, a másik a nyugati birodalom patriciusa, mind a ketten ugyanazon jogon s a konstantinápolyi császár nevében követelik a magok számára a Róma és az italiaiak felett való uralmat. E királyok közül az egyik Veronában székel, valamely magát az igazinak tartó kormányfélével együtt, a másik pedig Ravennában azzal a kormánynyal, a mely már tizenhárom év óta hivataloskodott. Veronából és Ravennából levelek mentek a szenátushoz, nyilatkozatok, ígéretek, fenyegetések a néphez, a melyek az Alpések lábaitól a siciliai tengerig keresztezték egymást és viaskodtak egymással. A veronai patricius pragmatikájával kezében fegyverrel fogadott apjától, Zenontól kapott ünnepélyes engedményére s investitúrájára hivatkozott. A ravennai pedig hosszú és háborítatlan uralmára s ugyanezen Zenon által való elismertetésére támaszkodott jogkövetelésével. Ha Theodorik Róma szenátusának hizelkedve azt ígérte, hogy »feléleszti a zsarnokság által kioltott ezen fáklyának világosságát« ¹⁾ s áradozó szavakkal fejezte ki a nagy emlékek iránt való lelkesültségét: Odoaker viszont e fenséges testület által való befogadtatására, a kormánya alatt élvezett szabadságára, az általa Italiának megszerzett békére és a római

¹⁾ Ne romanae fax curiae in umbra coacta . . . . pectori sacro affectum nostri coelestis favor infudit. . . . Ennod. *Paneg. Theod.* 399. lap.

sasoknak visszaszerzett dicsőségére hivatkozott. Mindkettő a maga módja szerint igyekezett hatni Italia népeire, de minden mesterkedésöknek a szenátus képezte végczélját. Odoaker azon volt, hogy ha lehet a maga részére tovább is megtartsa, Theodorik pedig, hogy ezentúl megnyerje azt.

Alapjában véve a dolgot, azt mondhatjuk, hogy Theodorik nem nyerte meg az italiaiak rokonszenvét. Sőt egészen kárhóztatással vegyült meglepetéssel vették, hogy Keletnek ez az elnyomója, ez a fiú, a ki csak úgy csikarhatta ki apjától a Nyugat átengedését, hogy őt Konstantinápolyban ostrom alá fogta, vádol zsarnoksággal egy olyan embert, a kire az italiaiak épen nem panaszkodtak. És vajjon voltaképen ki is hívta őt? ki kívánta ezt az állítólagos szabaddítót, a kinek nyomában hat-hét százezer éhes száj látható, készen Italia felfalására. De mindenekelőtt főkép Zenon magaviselete támasztott boszúságot a becsületes emberek szívében. E konstantinápolyi császár úgy bánt a világegyetem tisztas anyjával, mint valami kereskedelmi czikkel, a melyet ad, vesz, kínálgat a legelső jött-mentnek, szeszélye vagy ijedtsége szerint. Ezúttal két általa elismert trónkövetelő lándzsával való megmérkőzésének díjául, vagy a közöttök támadható párbaí csalétkéül vetette oda. Az italiaiak azt az alávaló bohóczkodást sem bocsátották meg neki, a melyet a minap játszott a világ szemei előtt, mikor a szenátus s a római népet ünnepélyesen ajánlotta annak a barbárnak figyelmébe a kit ő küldött el meghódításukra. E keserű gondolatok számos valódi rómainak ösztönöztek arra, hogy Theodoriknak az ő dolgaikba való beavatkozását visszautasítsák s vetélytársához mindvégig ragaszkodjanak.

Pedig Odoaker sem támasztott valami nagy lelkesültséget pártfelei között. Az ő igája, a mely soha sem volt

valami könnyű, még súlyosabbá vált a dunamelléki hadjárata óta. Ettől fogva gőgje rendkívül megnövekedett. A közpénzek elfecsérelése, a vesztegetés soha jobban nem virágzott, mint az ő kormánya alatt. A panaszos ritkán jutott nála igazához, de még ritkábban tisztviselőinél. »A hivatalos fosztogatás ¹⁾ megszűnt ő alatta bűnnek lenni« így szólt egész erélyességgel egy azon korból való író. Augustulus császár azon sáfárának példájára, a ki megszorította a hónapok számát, hogy a hónaponként fizettetni szokott adót megszoríthassa, az ő prefectus pretoriója Pelagius is kitalálta annak a módját, hogy az adórovatokból befolyó összeget megkétszerezze, és csalását nehéz volt elnyomni. Mindezen s annyi sok más méltó panasz daczára, Odoakerhez ragaszkodott a nép; többre becsülte a már helyben levő zsarnokot annál, a kit még nem ismert s a ki még földdel és pénzzel nem látta el torkig magát. Köztiszteletnek örvendő szénátorok szolgálták Odoakert és pediglen önkéntesen szolgálták mind haláláig, mert az ő ügyét Italiáéval ugyanazonosnak tartották. Pierius comes önfeláldozással harczolt hadseregében; Liberius ²⁾ a szenátus legbecsületesebb s legelőkelőbb tagjainak egyike parancsnokoskodott Césénében s örködött Odoaker fejedelmi lakása fölé; több más nem kevesbbé előkelő személyiség oltalmazta a Pón inneni vidék várait. A mi pedig a barbár főnököket illeti, ezek minden balsorsa daczára hivek maradtak királyukhoz, míg csak Odoakernek hibája a dolgok állását hirtelen meg nem változtatta. ³⁾

A patricius terveinek egyik alkotó részét az képezte, hogy Theodorikot Italia középpontja felé csalogassa s azu-

¹⁾ Ennod. *Paneg. Theod.* 401. lap.

²⁾ Cassiod. *Variar.* II. 16.

³⁾ Ennod. *Paneg. Theod.* 407. 1. — *Hist. Miscell.* XV.

tán elvágja előle az Alpeselek felé való visszavonulás útját az által, hogy az itáliai ügghöz hű Pón inneni lakosokat felkelésre bírja. E terv kivitelére az kívántatott volna, hogy Ravenna védelmezését saját erejére bízva, ő maga Róma falai közé zárkózzék, felhívást intézzen a szenátushoz, a nemességhez, a néphez, s a mennyire lehet, ügyét a világ fővárosáéval összekösse. Ez által oly eszközt kerít kezébe, a melylyel sikerrel küzdhet a Keleti császár tekintélye ellen s pragmatikájának hatását megsemmisítheti. És vajjon Odoaker nem volt e törvényszerűleg a rómaiak választottja, s a szenátus nem törölte-e el az ő kedvéért a nyugat-római birodalomban a császári méltóságot? Joga volt tehát reá, hogy így szóljon a szenátushoz. »Miután ti mindkettőnk ügyét közössé tettétek, védelmezzétek saját műveteket.« Így okoskodhatott magában Odoaker s okoskodása alapján véve sem igazság, sem erő dolgában nem szűkölködött. Mind a mellett azt a kérdést is fel kellett volna magában vetnie a patriciusnak, hogy Róma kész lesz e érte az ostromlás, sőt esetleg a kiraboltatás borzalmainak elviselésére, a mi nagyon is kétségesnek látszott. A mióta Anthemiusnak és Ricimernek a Kapitolum lábánál folytatott küzdelme folytán csak egy hajszálon mult, hogy az örök város vég veszedelembé nem jutott, a tanács és a nép hallgatag megegyezéssel a polgárháborúban semlegességi jogot teremtett részére: úgy hogy Róma beérve azzal, hogy a győzelem jutalmául szolgáljon, nem kívánt többé a csata színteréül szolgálni. E gondolatban zárta be a Nepos által üldözött Glycerius s a Glyceriust üldöző Nepos előtt kapuit, vajjon másképp cselekednék-e egy barbár kedvéért, a ki egy másik barbárral folytat háborút?

E félelem gyötörte kétségkívül Odoakert, úgy hogy

habár a szenátori testületben buzgó barátai s a nép között tántoríthatatlan párthívei voltak is, mind a mellett szükségesnek vélte, hogy azok támogatását egy kis megfélemlítéssel tegye hathatósabbá. Ki indult tehát serege élén Ravennából s megjelent Róma előtt, hogy azt elfoglalja. ¹⁾ Ez erőszakos föllépésen annyira megbotránkozott a szenátus, hogy a város kapuit bezáratta előtte, ²⁾ a fölfegyverkezett lakosság a sánczok védelmére sietett s a falak tetejéről mindnyájan kijelentették előtte, hogy a városba nem bocsátják be. Ez a tény csupán Róma érdekében foganatosított elővigyázati rendszabály, nem pedig Odoaker ellen intézett lázadás kívánt lenni, úgy hogy a szenátus, e kizárás daczára folyton azon törvényes hatalomnak ismerte el Italia patriciusát, a mely a kormányzatnak kútfeje; a pápák szintén így jártak el a világi hatalommal való viszonyuk tekintetében. ³⁾ A dolognak e felfordult állapota egész a háború végéig, vagyis négy évnél tovább húzódott. A szenátusnak eljárása, a mely semlegességével kívánta Rómának szent maradványait megvédeni és saját romlását elodáztatni, bölcseségnek tetszhetett az italiaiak előtt, de rettentőn felingerelte a rugit, a ki a lakosok szeme láttára kezdte a római sikságot tüzzel vassal pusztítani. ⁴⁾ A tehetetlen düh e kitörése felettébb ártott Odoaker ügyének s a szenátus eljárását oly jelleggel ruházta fel, a minővel az előtt nem birt; az italiai népség felingerült s ez által Odoaker pártja megrendítettett. A nálánál e tekintetben sokkal ügyesebb Theodorik ugyancsak őrizkedett

¹⁾ Odoacer cum exercitu Romam contendit. *Hist. Miscell.* XV.

²⁾ Obseratis portis, exclusus est. U. o.

³⁾ Gelas. pap. *Epist.* ap. Labb. *Concil.* IV. 1236. lap.

⁴⁾ Dum sibi denegari introitum cerneret, omnia quae attingere potuit, gladio flammisque consumpsit. *Hist. Miscell.* XV.

attól, hogy e kihalt fejedelmi hatalomnak kísértetét siri nyugalmban megháborítsa; mert belátta, mint a Caesarok elseje, hogy ha Róma valakinek nem ellensége, annyi mintha barátja volna.

E kétségbeesés-szülte csíny elkövetése után Italia patriciusa visszatért Ravennába; vetélytársa pedig kivonult Veronából; mert a gót király elérkezettnek hitte azt az időt, a midőn előnyomulását a Pón túli vidéken folytathatja. Milanóban ekkor a herulok egy hadosztálya képezte a helyőrséget, bizonyos Tufa nevezetű szintén a herul nemzet-ségből való magister militum vezérlete alatt, a kit ura pártfeleinek egyik legszilárdabb támaszául tekintettek. Ez már a megelőző április hónapban azzal a feladattal bízott meg, hogy Liguriát lépésről lépésre védelmezze, ha az ellenség az Isonzó vonalán erőszakkal áttörni igyekeznék ¹⁾ és Odoaker e czélból azon csapatok néhányát bizta kezére, a kikre leginkább számíthatott. Theodorik legfőbb ijesztőjéül éppen ezen embernek és hadseregének a Pó északi részén való jelenléte szolgált, s ez okozta főleg azt, hogy Verona környékéről, oly soká nem mert mozdulni. Azonban úgy látszott, hogy a magister militum a keleti gótok közeledtére habozásba esett; mert miután némi távolságra előre haladt, hogy megütközzék velök, hirtelen hátat fordítva a csete-paté helyének s Milanót fedezetlenül hagyva, egyenesen a Pó felé igyekezett. E helyzetben Liguria fővárosa nem tehetett egyebet, mint hogy megadja magát, ha a rohammal való bevételével járó bajokat kikerülni akarta. Ezt meg is tette s lakosai Laurentius püspökkel élükön, bevezették Theodorikot falaik közé. ²⁾

¹⁾ Quem ordineverat Odoachar cum optimatibus suis kal. april. Anon. Vales. 718.

²⁾ *Hist. Miscell.* XV. — Ennod. *Vit. Epiphan.* 353. lap.

Laurentius Epiphaniusnak érseke és barátja, ezzel együtt azon emberek egyike volt, a kik misemondó ruhában is főnökei voltak a népnek s nagy polgárai annak a keresztén Rómának, a mely az örökre letűnt polgári és katonai Rómára következett. Laurentius és Epiphanius különböző jellemmel, de ugyanazon lelkiismerettel és dicsőséggel gyakorolták a vigasztalásnak és védelemnek ugyanazon szolgálatát a gondjaikra bizott nyáj fölött. Ha Epiphanius kenetteljességével s rábeszélő ékesszólásával nem birt is Laurentius, de ő meg viszont törhetetlen lelkierővel rendelkezett s az üldözésekkel ép oly örömet daczolt, mint a mily lemondással el birta tűrni azokat. Ő egész nyíltan magára vállalta, hogy városának tanács adójául szerepeljen azon lépésénél, a melyet az tenni szándékozott s az azzal járó felelősséget szintén teljesen elfogadta. ¹⁾ A mint Theodorik látta, hogy Milanóban milyen jól fogadták, oda tette át főhadiszállását, valamint népének tanyáját is. Beiktattatása után néhány nap mulva igazán váratlan s a gótokra nézve jó előjelül kínálkozó esemény történt. Az a herul hadosztály, a mely Tufával élén a Lambro, vagy Tessin síkjain át húzódott hátra, hirtelen irányt változtatott és visszafelé haladó menettel Milanó felé közeledett. De magatartása ellenséges szándéokra épen nem mutatott. Szép rendben jött, lengő zászlókkal s fegyverei, mintha csak diszgyakorlaton volna, csillogtak a napfényen. És csakugyan nem is azért jött vissza, hogy harczoljon, hanem hogy magát megadja, ²⁾ Sőt

¹⁾ Ennod. *Natal. Laurent.* 420. s köv. l.; Poem. 36. 37. 46. 50.

²⁾ Tradiderunt se illi maxima pars exercitus Odoacri, nec non et Tufa magister militum . . . . Anon. *Vales.* 718. l. — Ad servitium, armis instructa radiantibus, agmina convenerunt. Ennod. *Paneg. Theod.* 407. lap.

egyenesen a magister militum volt az első, a ki kardját a győző lábai elé tette. A magát föltétlenül és előre elhatározott szándékkal megadó ezen vad csapatnak látványa nagy örömet okozott a keleti gótoknál s nagy megdöbbenést az itáliaiaknál. A mi pedig Theodorikot illeti, ez oly bizodalmasan fogadta a szökött katonák vezérét, hogy eljárását túlságossága és eszélytelensége miatt méltán kárhoztathatták.

A herul Tufát, a ki a magister militumságot a római zászló alatt töltött hosszas szolgálata által nyerte el Odoaker seregében, nem valami nagyon becsületes és megbízható embernek tartották. ¹⁾ Szökés dolgában már rég túl esett az első kísérlet nehézségein; mert egymásután nem egy bukott fejedelmet árult el s nem egy ügyet, a melyet azelőtt védelmezett. Mind a mellett mostani eljárásának szemtelensége, botrányos árulása, melyet az egész világ szemeláttára tervelt, vitatott meg és hajtott végre katonáival, felette sokféleképen hatott az elmékre. Sokan megmagyarázhatatlannak találták a dolgot, mások pedig kielégítő magyarázatul vették azt a mondást: »látszik hogy herul!« ²⁾ e nép gazsága és álnoksága annyira közmondásossá vált Italiában. A mi Theodorikot illeti, ő benne ez a siker a biztosságnak határt nem ismerő érzetét költötte; ő már szinte látni vélte, a mint rövid idő múlva vetélytársa seregének minden tisztje s minden csapata hozzá érkezik; ennélfogva nemcsak fontos parancsnoki állomásra helyezte Tufát, hanem még hűségesküjét sem fogadta el; meg lehet

¹⁾ Tufa fuit homo in perfugarum infamia notitia veteri pollutus. Ennod. *Vit. Epiphan.* 353. lap.

²⁾ Levitatem originariam. .... Herulorum agmina. .... Ennod. *Paneg. Theod.* 407. 408. l.

azon számításból, hogy ez által ezt az embert annál inkább magához kapcsolja, de az sem lehetetlen, hogy azt hitte, mikép megadásának ily hallatlan botránya előbbeni urához való visszatérése ellen kellő biztosítékot nyújt számára.

Milanó önmegadása jelül szolgált a Pón túli Liguria többi városaira nézve, úgy hogy ezek egymásután szintén minden ellenállás nélkül meghódoltak. Pávia a szerencsétlen körülmények közt rendesen követjekép szereplő Epiphanius által tudatta elhatározását a gót királlyal. A püspök a nála szokásossá vált szerény, de érdemének fényét annál inkább emelő útikészülettel indult Milanóba; a hova mihegyest megérkezett, azonnal Theodorik elé vezették, a ki őt udvarának főméltóságaitól körülvéetve fogadta. A világi ügyekbe beavatott s annyi kényes ügygyel megbizott papnak, a császárok és népek ezen szabadalmazott követének hire még Konstantinápolyba is elhatott, úgy hogy a gót király a közbeszédből már régóta ismerte. Itáliában pedig még inkább megtanulta tisztelni, mert az italiai szája Epiphanius nevét mindig csak bámuló hódolattal és tisztelettel ejtette ki. Ennélfogva jötte egész jóakaró kíváncsiságot keltett Theodorikban. Darab ideig tehát néma csendben szemlélte őt, mintha tisztos arczvonásaiban a lángész és hirnév nagyságát fölfedezni akarná, azután kíséretéhez fordulva így szolt: »nézzétek meg jól ezt az embert: ehhez fogható nincs az egész Keleten; ¹⁾ már az is nagy boldogság, hogy őt láthatjuk, ha pedig közelében lakhatunk, akkor meg teljes biztosságban leszünk!«

E közben a rengeteg herul árulásnak hőse Tufa foly-

¹⁾ Ecce hominem, cujus totus Oriens, similem non habet: quem vidisse praeium est, cum quo habitare securitas. Ennod. *Vit. Epiphani.* 353. lap.

ton arra ösztökélte, ingerelte új urát, hogy lépjen fel támadólag a Pón túl fekvő vidék ellen, s az egész Milanót betöltötte henczegésével. Szerinte az ő heruljai néhány keleti gót csapattal vállvetve e háborút könnyen befejezhetnék; ő magára merné vállalni, hogy beveszi Ravennát s bilincsekbe verve hozza Odoakert a gót király lábaihoz. Bizakodása oly szint mutatott, hogy Theodorik hitt neki; ennélfogva Liguria hajdani magister milituma kezére egy sereget bízott, a melyet részben a vele együtt átpártolt herulokból, részben pedig saját csapataiból kiválogatott emberekből alakított. Tufa azonnal útnak indult, Cremonánál átkelt a Pón, s Bolognán s Faventián át Ravennának vette útját.¹⁾ Odáig nem találkozott ellenséggel, de Faventiánál²⁾ magával Odoakerrel akadt össze, a ki ott előnyös helyzetben elszáncolta táborát s jelentékeny erővel fedezte a Rómába és Ravennába vezető két utat, a melyek Forum Liviinél keresztezték egymást s az Emilia tartomány fő közlekedési vonalát képezték. Itt azután olyasmi történt, a mit a történet nem derített ki eléggé. Odoaker és Tufa, a helyett, hogy összezsaptak volna, összebarátkoztak; seregeik hasonlóképcselekedtek,³⁾ úgy, hogy a minden oldalról körülzárt keleti gót csapatok kénytelenek voltak letenni a fegyvert. Parancsnokló tiszteik, Theodorik patricius comesei, a történet tanúbizonysága szerint, a rugiak királyának rendeletéből bilincsekbe veretve, társaik diadalának bekövetkeztéig a ravennai

¹⁾ Paucis interjectis diebus .... *Hist. Miscell.* XV. Missus est Tufa, magister militum, contra Odoacrem Ravennam. Anon. Vales. 718. lap.

²⁾ Exiit Odoachar de Ravenna et venit Faventiā. U. o.

³⁾ Dedititius exercitus, Tufa instigante, Odoacri se partibus reddidit. *Hist. Miscell.* XV.

börtönökben synylódtek. ¹⁾ Igy folyt le a herulok második árulása. Önkéntelenül is az a kérdés merült fel erre az emberek elméjében, hogy ezt az eseményt Tufa félelme, vagy lelkiismeret-mardosása idézte-e elő, vagy hogy nem terveltetett-e már ez előre Milanóban; s nem rejlett-e már Liguriában végrehajtott botrányos átpártolásában is az a szándék, hogy Theodorikot, benne helyezett bizalmáért ily cselvetéssel jutalmazza. Mindenki úgy magyarázta a dolgot, a mint jobbnak látta; de habár mindnyájan átkozták is a herul hitszegését, nem hagyták kárhoztatás nélkül a gót király könnyelműségét sem, a ki oly meggondolatlanul hitt egy árulónak. Midőn e szerencsétlenség hire a táborba megérkezett, Theodorik határtalan dühre lobbant, s megráztván a boszúállás zászlóját, ²⁾ hogy panegyristájának szavaival éljünk, úgy nyilatkozott, hogy minden herul megérdemli a halált s megparancsolta, hogy még azon a napon megöletessék kivétel nélkül minden e nemzetből való katona, a ki csak Felső-Italia városaiban találtatik. A kegyetlen rendelet végre is hajtattott.

De az Amal királynak haragja is ép oly rosszul ütött ki, mint megfontolatlan bizodalma, mert néhány nap múlva még botrányosabb szökés esett meg táborában, tudniillik Frigyesé, a Fava fiáé, ugyanazon emberé, a kinek ösztönzésére, ha nem is egészen, de mindenesetre részben, ezt a háborút elkezdette. Frigyes, az ő rokona s a mi ennél több, a barbárokkal szemben zászlója, mivel ez képviselte a rugiat, a kikért Theodorik boszútállani szándékozott, azért hagyta őt el, hogy ahhoz az emberhez pártoljon át, a ki két

¹⁾ Comites patricii Theodorici .... Missi sunt in ferro, et adducti Ravennam. Anon. Vales. 718. lap.

²⁾ Ultionis vexilla concutiens. Ennod. *Paneg. Theod.* 407. lap.

évvel az előtt anyját Ghisát a Capitoliumra hurczolta, s atyját lefejeztette. A történet nem említi azokat az indító okokat, a melyek Fávának mindenestre kegyetlen természetű fiát arra birták, hogy fájának megboszulóját ekkép elárúlja.¹⁾ Megeshetik, hogy ez szövetségesénél nem részesült sem oly megtiszteltetésben, sem oly haszonban, a melyet eleve várt. Az sem lehetetlen, hogy sikertelenül kért talán valami magasabbrangú parancsnokságot, a mit könnyen érthető eszélyességből meg kellett Theodoriknak tőle tagadnia. Bármint legyen is a dolog, ez egy nap a fővezér kijátszására minden elővigyázati rendszabályt megtéve, átszökött a Pó túlsó partjára s egyenesen Odoaker táborába sietett. A rugiak egy része vele ment, a másik rész Theodorik táborában maradt. Frigyesnek, sőt még fegyelmet nem ismerő katonáinak is elvesztése alapjában véve nem volt ugyan valami nagy szerencsétlenség a gót királyra nézve, de azért fájdalmas levertséget okozott neki. E két, nyomban egymásra következő kudarcz, megrendíté bátorságát. Sőt még nemzete sorsa fölött is aggódni kezdett már, minek következtében kiűritette Milanót s a többi nehezen védelemzhető liguriai városokat, hogy minden erejét Páviában pontosíthassa össze.²⁾

Ez az elhatározás felette komoly jelentőségű volt a gótokra nézve, a kiknek a támadó harczot védelmire kelle átváltoztatniok, s biztosra vehették, hogy állomásaikon nem-sokára viszont őket fogják majd ostrom alá. Sőt komoly jelentőségű volt ez a liguriai városokra is, a melyek a győ-

¹⁾ Dicat Fridericus postquam fidem laesit. .... *Paney. Theod.* 408. lap.

²⁾ Ea res Theodoricum in tantum perruit, ut se suumque exercitum apud Ticiensem urbem muniret. *Hist. Miscell.* XV.

zót falaik közé fogadták s most e miatt Odoaker boszúállásától kelle félniök, de legkomolyabb jelentőségű volt mégis Páviára nézve, a melynek egy egész barbár népet kelle elszállásolnia, táplálnia, s ha a szükség úgy kívánja, védelmeznie. Epiphanius, a ki megszokta e földi élet roppant sorsváltozásait úgy tekinteni, mint istentől ránk mért megpróbáltatást, vagy büntetést, ismét összeszedte minden erejét, hogy új kötelességeinek minél inkább megfelelhessen. Theodorik elhatározása és elindulása közt alig folyt el egynehány nap, annyira félt attól, hogy Odoaker ezt a mozdulást a gótok megtámadására találja felhasználni. Nemsokára azt látták, hogy a Milanót Páviával összekötő huszonkét (római) mérföld katonai csinált útvonalon ¹⁾ egy nomád nép összes fölszerelvénye vonul végig: kerekeken gördülő házak, podgyászos kocsik, baromcsordák, fegyveres, lovas és gyalog csapatok, összekeveredve a megszámlálhatatlan sokaságú aggok és nők tömegével, a kik vagy hátukon vitték, vagy kezöknél fogva vonták magokkal a gyermekeket. A város kerítése, a melyet úgy készítettek, hogy tetemes helyőrség, sőt ha kell egy egész hadsereg is elférjen benne, felette szűknek bizonyult be ily. nagy sokaság befogadására. ²⁾ És csakugyan, mikor minden házat már megtömtek barbár vendégekkel, az újak elszállásolhatása végett kunyhókat kelle építeni az utczákon, a piaczkon, sőt még a sánczok tetején is. A középületeket mindmegannyi karaván-szállóvá alakították át, a hol a keleti gót családok összezsufolva tanyáz-

¹⁾ Itiner. Hierosolym. — Cons. *Geographie des Gaules* Par M. le baron Walkenaer III. k. 24. lap.

²⁾ Omnem illam quam totus oriens vix sustinuit, contraxit manum, atque ad Ticinensis civitatis se angustiam contulit. Ennod. Vit. Epiph. 354. lap.

tak, ¹⁾ néha leszedték a házak fedelének szarúfáit, hogy belőlök a szabad ég alatt terjedelmes csűröket építsenek, s ez alá rendezték el soronkint a gót kocsikat. Pávia akkor azt a nem mindennapi látványt nyújtotta, a mint egy római város egyúttal valamely nomád nép táborhelyével kapcsoltatik össze.

A félénk polgárok és erőszakos barbárok e zavaros vegyülékében Epiphanius egész kénye-kedve szerint gyakorolhatta azt a szolgálatkészségét s vigasztaló tehetségét, melylyel a gondviselés megajándékozta. Föltette magában, hogy a két király közt semleges marad, hogy nyájának biztosságát minél inkább előmozdíthassa; s egyelőre Theodorikkal ígértette meg, hogy semlegességét tiszteletben tartja. A béke ez emberének érintkezése bámulatra méltó befolyást gyakorolt a gót királyra. A legkisebb részletekre is figyelmező Epiphanius bölcs utasításai által felvilágosította ezt, haragját lecsendesítette, egyszóval, keresztyéni vagy római érzelmet ébresztett benne, mikor úgy látszott, hogy a barbárság gonosz szelleme újra megszállani s elragadni akarja. Theodorik viszont a maga részéről szellemének összes varázserejét, s társalgásának minden kellemét felhasználta tiszteletreméltó házigazdájának megnyerésére. Gyakran mondogatta gótjainak, a kik nem mindig értették meg, hogy szavaival hova czéloz, hogy »Epiphánius Páviának kőfala, melyet nem ingathat meg a ruginak faltörő kosa, sem a baleari parittyá át nem röpülhet rajta. Én egész bi-

¹⁾ *Videres urbem familiarum coetibus scatentem, domorum immanium culmina in angustissimis resecata tuguriis. .... Cerneris a fundamentis aedificia immensa migrare, nec ad recipiendam habitantium densitatem, solum ipsum posse sufficere. .... Ennod. Vit. Epiph. 354. lap.*

zodalommal az ő gondviselésére bizom anyámat és családomat, valamint a tiéteket is, hogy minden aggodalomtól menten foghassak ismét a harcz folytatásához.«¹⁾

Ezen események a 489-ik év utolsó hónapjaiban folytak le, s a 490-ik év még szomorúbb kilátások mellett nyílt meg a szerencsétlen itáliaiakra nézve. Odoaker tetteges rendszabályokhoz nyúlt, hogy Liguriát mindjárt a tavasz beálltával elfoglalja, míg Theodorik ismételve Galliába küldött követségek által kérve-kérte e hajdani római tartomány keleti és déli részén letelepült babárok segítségét. Küldöttei egyidejűleg fordultak a burgundok²⁾ és nyugati gótokhoz, mind két félnek urok barátságát s népének szövetségét ígérve. A nyugati gótok jól is fogadták őket, mert ezeknél, a kik a keleti gótokkal egy közös törzs két különvált ágát képezték, a vérség szaván kívül még ennél is hatalmasabb érdekek szóltak mellettök. A nyugati gótoknál ugyanis Auvergne és Narbonne³⁾ rettenes meghódítójának Euriknak fia, Alarik lépett a trónra apja halála után, a mely esemény 484-ben következett be. Alarik gyenge örökösnek bizonyult egy ily nagy és oly erőszakosan alapított birodalomra nézve, a kinek azon kellett igyekeznie, hogy nemcsak teljesen le nem igazott alattvalói, hanem elégedetlen szomszédai ellenében is valahogy fentartsa magát. A frankok, a kiknek birtokai Clovis legutóbbi győzelmei folytán egész a Loireig terjedtek, s a burgundok, a kik meg-

¹⁾ Fortissimo muro civitas Ticinensis, incolumi isto, vallatur .... tutum est apud istum, matrem, familiasque deponere, et expeditum excursibus militare bellorum. Ennod. *Vit. Epiph.* 353. lap.

²⁾ Anon. *Vales.* 718. 1. — Ennod. *Paneg. Theod.* 408. — *Vit. Epiph.* 368. lap.

³⁾ Lásd fönnebb a VI. és VII. fejezeteket.

kísérlették, hogy Auvergnét a nyugati gótok ellenében megvédelmezzék, nem minden boszúság és aggodalom nélkül nézték, hogy a toulousei királyság az egész Aquitaniát Hispania egy részével együtt magába öleli. Sőt már Clovis és Eurik fia között ki is tört az első perpatvar, a melyben ez utóbbi szégyen-szemre engedni kénytelenült. Alarik tehát ugy magára, mint népére nézve szerencsés eseménynek tekinthette a keleti gótoknak az Alpesek déli lejtőire való megérkezését s az Amalok fejének ajánlatát.

Élt ugyanis e családból Aquitániában Alarik szomszédságában egy ifjú király, Theodorik unokatestvére az a Videmir, a ki a Duna partjairól a keleti gótok egy ágával 473-ban jött Italiába s a kinek népe mint fönnebb előadtuk, Glycerius gyáva engedménye folytán Eurikével egyesített. ¹⁾ Ennek a Videmirnek alattvalói tehát nagy örömmel vették azt a hirt, hogy újra feltalálhatták és segíthetik azokat a testvéreiket, a kiknek az emlékezete nem veszett ki elméjükből; Alarik pedig szomszédaik ellenében hatalmának növekvését vélte eszközölhetni a velök való szövetség által. »Ha a keleti gótok birják Italiát, a nyugatiak pedig Aquitániát és Hispaniát, így szólhatott önmagában, melyik germán, szarmata vagy hűnnemzet nem remeg majd az ő nevök hallására.« Azt ígérte ennélfogva Theodoriknak, hogy teljesíti mind azt, a mit ez tőle kért, s akkép intézkedett, hogy hadserege azonnal induljon a Pón túli vidékre, miheleyst az utak járhatókká lesznek.

De ugyanazok az okok, ugyanazok az érzelmek, a melyek Alarikot megnyerték, Gondebaudot egészen ellenkező határozatra birták. Ez a király, a ki testvéreinek meg-

---

¹⁾ Lásd a VI. fejezet 208. s következő lapjait.

rontása folytán korlátlan hatalomra vergődött a burgundoknál, kedvezőtlenül fogadta Theodorik ajánlatát. Az ő érdeke nem azt hozta magával, hogy a gótokat Italiában is megtelepülni engedje, mikor már Aquitaniát úgy is hatalmokba kerítették, mert e kettős szomszédság által kétszeres teherrel nehezedhetek volna reá: tehát a helyett, hogy melléjük állt volna, inkább azt jelentette ki, hogy Odoakerhez csatlakozik. Politikájának szebb színben való feltüntetetésére számtalan ürügyet talált. »Gondebaud, a hajdani patricius, Ricimer patriciusnak unokaöcscse, a ki a római hadseregnek két császár alatt volt fővezére, nem volt-e valóságos római? A burgundok, a kik zászlóikat annyiszor egyesítették a római sasokkal s az Alpesek két oldalán annyiszor ontották véreket a birodalom érdekében, nem voltak-e természetes szövetségesei az italiaiaknak? mikép kérhetik tehát azt tőle, hogy idegeneknek szolgáltassa át azt az országot, a mely őt védelmezőjének tekintette s mikép tanácsolhatta valaki a burgundoknak azt, hogy egy barátságos nép iránt árulást kövessenek el, oly idegen emberek javára, a kik előttök csakis gyanúsak lehetnek. Az ily szövetség teljes lehetetlen s mikor a gót király efféle ajánlatot tett, valóságos sértést követett el Gondebaud ellen, sőt talán egyenesen kelepczébe kívánta csalni.¹⁾ Így okoskodhatott magában Gondebaud, a történetírók néhány elejtett szavából ítélve, s fővonásokban ilyenféle feletet is adott a keleti gót követeknek. Mikor ezek elutaztak, azonnal egy kisebb-szerű hadsereget szereltetett fel, a melynek az volt a rendeltetése, hogy minél gyorsabban átkeljen az Alpeseken, a burgundok hatalmában levő utakon, míg a még össze nem

¹⁾ Ludificatus specie foederis. Ennod. Vit. Epiphan. 368 s köv. lap. Paneg. Theod. 408. l.

gyült nyugati gótcapatoknak hosszú utat kelle a Garonne partjaitól a Tessinéig megtenniök.

Gondebaud valósággal le is szállt Italiába, mihelyest az Alpesek hava megengedte: a hol oly szabadítókép mutatta be magát ¹⁾, mint a ki a nyugatrómai birodalmat egy keleti gót betörése ellen védelmezi. Odoakerről keveset beszélt, hanem a rómaiak iránt való személyes rokonszenvéről annál többet, a kikhez, a mint mondá, régi barátaikat vezeti. E perczben Theodorik ügye kétségbeesettnek látszott; rettegtek a hoszút lihegő Odoaker megérkezésétől; hittek tehát Gondebaud szavainak; örültek mikor azokat hallották s a burgundokat valóságos testvéreik gyanánt fogadták. A polgárok városaik kapuit felnyitották előttök, a falusi lakosok tömegesen siettek eléjök. »Rátok ismerünk, így szóltak hozzájuk az őszinte bizodalom hangján, csakugyan a ti ruházatotokat, a ti fegyverzeteteket, a ti zászlótokat látjuk, a mely annyi-szor csatlakozott segítő gyanánt a miénkhez: ti vagytok a mi burgundiaink, az Isten hozott benneteket!« ²⁾ Feleletül e nyájas üdvözletre Gondebaud katonái elrabolták az asszonyokat, elpusztították a házakat, az erőteljes munkásokat fogságba hurczolták, hogy Burgundiába áttelepítsék. Gondebaudnak igaza volt, ő csakugyan nem ellenséges hadjáratot folytatott Italia ellen, hanem ennél sokkal különbet: az ő vállalata tolvaj és tengeri rablókalandnak illett be. A háborút ő csak ürügyül használta, mert Odoakerrel egy cseppet sem törődött jobban, mint Theodorikkal; hanem

¹⁾ Quit catenarum nexibus impeditus, durae sorti non uberiores lacrymas exhiberet, cum se ad conditionem *Liberator* impelleret? Ennod. *Vit. Epiph.* 366. l.

²⁾ Nonne vos estis Burgundiones nostri? .... Scimus et evidenter agnoscimus. .... Ennod. *Vit. Epiph.* 367.

abban a perczben, a midőn kilátás nyílt rá, hogy Itália urat cserél, sietett kivenni részét a zsákmányból s átvinni mind azt az Alpeseke túlsó oldalára a mi csak vihető volt. Azok a szerencsétlen parasztok, a kiket katonái csapatonkint összelánczolva rabszolgákul elhurczoltak, halálos aggodalmaik közepette a hajdani patriciusnak, Ricimer unokaöccsének nevére hivatkoztak, föl sem téve, hogy ezen bánásmódban egyenesen annak a parancsára részeltetnek. »A mit ti cselekesztek, így szóltak elrablóikhoz, ezt hiába igyekeztek majd mentegetni királyotok előtt, vigyázzatok! A ti királyotok jó ember, az soha sem parancsolta nektek, hogy oly bűnököt kövessetek el, a minőktől minden művelt ember lelke megborzad. ¹⁾ Előkelő, nemes nők, szűzek, a kiket nyakok mögé kötött kezekkel, korbács mellett kényszerítettek a haladásra, sirás és jajgatással megszakgatott illetén szavakkal tiltakoztak az ily bánásmód ellen. Mikor kiabálásuk nagyon is hangossá vált, megverettek, ha pedig ellenállást kísértettek meg, leölettek. ²⁾

E vállalat által sok ezer foglyot szerzett magának Burgundia, a kiket rabszolgákul szántóföldeihez bilincselhetett, sok ezer asszonyt, a kiket a vásárokon eladhatott vagy később váltságdíjért kicserélhetett. Mikor Epiphanius 496-ban Theodorik megbízásából e foglyok kiszabadulása végett alkudozott, számuk még mindig többre rúgott 6000-nél s maga Lyon városa egyetlen egy nap 400-at adott vissza. ³⁾

¹⁾ Videte ne ante pium regem quae facitis excusetis, et illa urbanorum consuetudine crimina suppressatis. Ennod. *Vit. Epiph.* 367.

²⁾ Multos tamen integritatis tuae fiducia fecit interim, cum capti superbius responderunt. U. o.

³⁾ Plus sex millia animarium, terris patriis reddita .... quadringentos homines die una de sola Lugdunensi civitate dimissos.... U. o. 370. 1.

Igy viselték magokat Italia germán szabadítói. Ezen egész hadjárat alatt ugyanis őrizkedett ám attól Gondebaud, hogy valamikép Pávia közelébe ne jusson, a hol Theodorikkal akadhatott volna össze, de Odoakerrel sem iparkodott semmikép egyesülni, a kivel a mint mondók, szintén nem törődött. Jóllehet ezt a rablást Gondebaud előre föltett szándékkal követte el és pedig kizárólag csakis a maga saját javára, mind a mellett közvetve mégis Italia patriciusának is hasznára vált, mivel annak a Pó északi vidékére való visszatérhetését előkészítette.

Azt hihette volna a világ, hogy az emberi szenvedések mértéke betelt e barbár átvonulásával, de a felbőszült Odoaker megjelenése mutatta, hogy a dolog nem így állt. A gyújtogatások füstje már a távolban jelezte útját. Az előle, megrémült nyájak gyanánt futó lakosság az erdőkbe, a hegyek közé, a mocsarakba igyekezett elrejtőzni, egy szóval mindenüvé a hol tőle menekülhetett.¹⁾ Mikor Milanó előtt megjelent, szinte kihaltak gondolhatta e várost, annyira néptelenek és csendesek voltak utczái. Csakis az érseket találta ott Odoaker hiveinek csekély számától körülvé-
tetve, a kik a szent dolgok őrizetére maradtak otthon. De az ő jelenlétök nem akadályoztatta meg az arianust abban, hogy haragjának erejét a templomokon ne láttassa, a melyeket kifosztatott vagy szétromboltatott,²⁾ mintha a katóli-
kusok bűneért istenökön akarna boszút állani. Az aggkora daczára agyonkinzott, bilincsekbe vert s börtönből-börtönbe hurczolt Laurentius az éhség, hideg és betegség nyomorait

¹⁾ Cum hostilis irruptio, moro pecorum, Christianum populum per diversa distraheret. Ennod. *Natal. Laurent.* 424. 1.

²⁾ Rarus habitator, horror in domibus . . . . ubique pavor et luctus ; Dei templi ferarum habitationibus deputata. . . . U. o.

szenvedte, ¹⁾ de azért lelkének vidámsága csak egy perczig sem zavarodott meg. Hősiesen ismételte az apostolnak ezen szavait: »mikor szenvedek, akkor vagyok legerősebb« ²⁾ és valóban, úgy látszott, mintha minden egyes kinoztatása újabb erőt kölcsönözne nyájának, mintha hóhérainak csak újabb megszégyenítettésévé válnék. De később az ő diadalának sora is elkövetkezett. Laurentius megérte azt az örömet, hogy a szeme láttára rombadólt templomokat ismét fölépíthette és pompásabb s nagyobb alakban adhatta vissza a katolikusok istenének, mint a minők az előtt voltak. ³⁾ Azt is látta, hogy Liguria népei a csodálat és tisztelet egyező érzelmeitől lelkesítette gyűlnek össze születésnapjának megünneplésére, mintha csak atyjok lett volna. Egy abban az időben felkapott költő e majdnem nemzeti ünnepélyre egy kis költeményt is szerzett, a mely egész napjainkig fennmaradt.

E költő Ennodius volt, Epiphanius jövődő életirója s utódja a páviai püspöki széken s Theodoriknak szintén jövődő panegyristája. Ekkor tűnik fel Ennodius első izben a történelemben a 490-ik év nyomorainak közepette, a mikor még csak tizenhat éves volt. Mint apátlan s anyátlan árva s nagynénjének, ⁴⁾ a ki őt fölnevelte, halála által mindenétől megfosztatva, a fiatal Ennodius teljesen magára maradt minden tanácsadó, minden vagyon, minden pártfogó nélkül, midőn az Odoaker és Theodorik közt kitört

¹⁾ Taceo inedia, frigus et injurias, et illa, quae tibi inimici animus providit, augmenta morborum. Ennod. *Natal. Laurent.* 424. l.

²⁾ Cum infirmor tunc potens sum. Pál ap. Kor. 2. 12.

³⁾ Ennod. *Natal. Laurent.* 426. lap. és *Poem.* 36 s k. l.

⁴⁾ Ego annorum ferme sexdecim, amitae quae me aluerat tempestate ea solatio privatus sum. Ennod. *de Vita sua.* 317. l.

háború Italiát egészen fenekestül felforgatta. Ő részesült a nyomorúság e napjainak minden csapásában, a borzalom szorongattatásaiban, a futásban, a száműzetésben, főleg pedig az éhségben, a mely annyi pusztításnak csakis természetes következménye volt. »Az éhség, így szól ő maga faragatlan erőteljességű soraiban, az éhség bezzeg elérte azokat, a kik a kard elől megmenekültek. A gazdagok szerencséseknek hitték magokat, mert a pénz megnyitotta előttök a magas hegyekre vezető utakat, vagy a fellegrvárak kapuit, de csakhamar a dárdák hegyénél s a kardok élénél élesebb ösztön, a szükség ösztöne ostromolta őket, bevehetetlen szikláikon ¹⁾ s csakúgy meghódoltatta, mint a többieket.« Ez általános »meneküljön a ki tud« közepette a püspökök elkezdték erősítgetni az olyan helyeket, a melyek népeiknek a harczoló felek erőszakoskodásai ellen menedékül szolgálhattak. Honoratus, Novara püspöke községének tagjai által rettenetes erős várat építtetett, a melyben azokkal együtt hősiesen védte magát. ²⁾ Néhány püspök még tovább ment: állandó védő csapatokat szervezett, a kiket a kor nyelvén az Egyház zsoldosainak ³⁾ vagy katonáinak nevezték. A hűbériség megkezdődött.

E közben az Alarik által küldött nyugati gótok Pavia ⁴⁾ falai alatt egyesültek a keleti gótokkal, úgy hogy Theodorikot erejének illetén növekedése képessé tette a háborúnak

¹⁾ Quum . . . in culminibus locatos, armis saevior egestas ob-sideret. . . . Ennod. *de Vita sua*. 317. l.

²⁾ Versus de Castello Honorati episcopi. Ap. Ennod. *Poem.* 28. lap. — Honoratus episcopus Novarensis. Baron. ad ann. 489.

³⁾ Ecclesiastici milites. Ennod. *Epist. ad Faust.* 21. lap. — Ugyanott.

⁴⁾ Tunc venerunt Visigothae in adjutorium Theoderici. Anon. Vales. 718. l.

a nyílt harcmezőn való folytatására. Ez idő alatt sem élt csendes békességben Theodorik Pávia falai között, mert Odoaker ostrom alá fogta benne, sőt több ízben rohammal is megkísérlette a város bevételét, de sikertelenül. Az évszak kedvezőtlen volt reá nézve: a hideg, a meleg, az eső, egy szóval minden ellenfelének használt. A visszavonás is újlag lábra kapott seregében, katonái összeverekedtek és gyilkolták egymást. Ennélfogva hogy a nagyobb bajokat megelőzze, újlag Liguria fosztogatásához fogott, a mi telhetetlen csapatainak, a hosszas ostrom fáradsalmainál sokkal jobban tetszett. Nem sok idő múlva ezután megtörtént Alarik nyugati gótjainak a keleti gót hadsereggel való egyesülése, mire Theodorik kivonult Páviából. Odoaker attól félvén nehogy most meg ő zárassék Milanóba, kiűritette ezt a várost, hogy az Adda mögött erősítse meg táborát, a hol azután Theodorik összes erejével kereste föl.

E folyónak annyi más csatáról híres partjain történt meg a 490-ik év augusztus 11-én az a harmadik nagy ütközet, a melyben Italia tényleges ura annak jövődöbeli urával szemtől szemben állottak egymással. ¹⁾ Ez a csata ép oly véres volt, mint az Adige melletti: »Mindkét részről nagy számban hullott a nép,« egy azon korból való okirat szavai szerint; de Odoaker megint legyőzetett. A csataterén halva maradt itáliaiak között sirathatta a patricius király egyik leghivebb tisztét, Pierius comest is ²⁾ ugyanazt a ki a noricum tartománylakók hazatelepítését s Szent-Szeverin holttestének Italiába való hozatalát oly szerencsésen

¹⁾ Facta est pugna super fluvium Adduam. III. Idus Augustas. Anon. Vales. 718. l. — Cassiod. *Chron.*

²⁾ Ceciderunt populi ab utraque parte, et occisus est Pierius comes domesticorum. Anon. Vales. 718. l.

végrehajtotta. Az ő halála nagy rést ütött annak a pártnak soraiban, a mely Odoaker felől minden kegyetlensége daczára úgy gondolkodott, hogy vele Italia érdekét védelmezi. Theodorik vesztesége sem számra, sem fájdalommasságra nézve nem állt hátrább az övénél. Végre Odoaker, miután a nyílt csatában mindig megveretett, bátorságát veszelve arra határozta el magát, hogy Ravennába zárkózik, de a Pón-túli vidék erősségeibe s váraiba eléggé hatalmas helyőrségeket hagyott a gótok háborgatására; vagy pedig ha előre haladnának, vereségök esetén visszavonulási útjuk elvágására.

Mind a mellett Theodorik nem habozott szerencsését azon új körülmények közepette is próbára tenni, a melyeket ellensége számára teremtett. Azon egy év óta, a mióta Italiába érkezett, mindig győzött a csatákban, de másnap azért csak bezáratott majd Venetiába, majd Liguriába, majd pedig valamely város falai közé, a nélkül, hogy a Pótol délre eső vidékeken még eddig megjelenni mert volna. Ezúttal egész helyesen úgy gondolkozott, hogy ideje volna talán mutatkozni azon párt előtt, a melyet felhívásai és Odoaker hibái részére megnyertek, minden esetben pedig kényszeríténie az Italia kellős közepén eső városokat, hogy egyikök vagy másikok mellett nyilatkozzanak. E célból elhatározta, hogy egyenesen Ravennát támadja meg, mi alatt anyját népének családjával s hadseregének minden podgyászával egyetemben biztos őrizet alatt Páviában hagyja. Ez őrizetül minden egyebek mellőzésével a rugi katonák azon kisdéd csapatát választotta, a mely királyának Frigyesnek szökése daczára, az ő zászlóihoz hű maradt.¹⁾ E választást két-

¹⁾ Digressis Gothis, civitas Ticinensis Rugis est tradita. Ennod. *Vit. Epiph.* 356. l. Relictis ibi matre, sororibus, et universi vulgi multitudine. *Hist. Miscell.* XV.

ségkívül eszélyességi okok parancsolták: mert attól félhetett hogy e barbárok hűsége erős megpróbáltatásnak vettethetik alá, ha királyokkal és az ellenséghez átpártolt honfitársaikkal szemben találkoznak. Mind a mellett volt e rendszabálynak hátrányos oldala is, nevezetesen az, hogy ez által Epiphaniust és Pávia lakosságát, a keleti gót hadsereg legvadabb, legrakoncztalanabb katonáinak kényére kelle bizonia. Mert ha ezek zavargásaikkal már Theodorik táborának sem hagytak békét, s ha szeme láttára is meg szöktek zászlói alól, mit el nem követnek majd még akkor, ha a gót király nem lesz többé mellettök, hogy kellő félelmet öntsön beléjük?

Azt a semlegesség-félét, a melyet Epiphanius a fegyverek zaja közt a maga részére teremteni akart, az ellenséges vezérek is elismerték s tiszteletben tartották és a menyire tőlök tellett, seregeikre nézve is kötelezővé tették. Odoaker alávetette magát ennek Pávia ostroma alatt, jól lehet az a gyanúja lehetett a püspök ellen, hogy versenytársa iránt titkos hajlandósággal viseltetik; de attól tartott, hogy ha azon egyén ellen, a kit a közönség isten emberének nevezett el, bárminemű erőszakosságot követne el, ez által egész Italiát maga ellen hangolná, s meglehet bűneért még az ég haragját is magára vonná. E halgatag egyezség a pap és a két király közt egész az ostrom végéig fentartatott. Epiphanius mintha csak a rómaiak fölött folyton éberem örködő gondviselés lett volna, egyik táborból a másikba jött, ment, csillapítva a haragot, védelmezve a gyenge ügyét s oltalmazva nyájának életét és vagyonát a háború zordonságai ellen. Mint egy személyben püspök és tisztviselő, a törvény nevében parancsolt, a felebaráti szeretet nevében pedig esdekelt. Ha valamely nőt bántalmazott valaki: a nőrabló megbüntetését sürgette; ha mezei munkást raboltak el

szántóföldjéről, ha baromcsordát hajtottak el, vagy csúrt fosztottak ki, addig fenyegetődzött, míg csak az illető ember szabadságát, vagy az elrablott javak visszaadását ki nem eszközölte. ¹⁾ Másnak senkinek meg nem bocsátott, hanem csak azoknak, a kik egyenesen őt rabolták meg; sőt egy nap, Ennodius előadása szerint, a földjein fosztogató katonákat ültette asztalához. És Epiphanius nemcsak a rómaiak részeltette pártfogásában, hanem a barbárt is, ha szegény volt, vagy ügyét elnyomták. Mind a mellett kegyes felebaráti szeretete nem védhette őt meg a sérelmekről, sem azon emberek bántalmaitól, a kiknek kicsapongásait fékezni igyekezett. »Három egész évig élt Epiphanius akkép, mint az az egykorú író mondja, a kinek szavait az imént idéztük, hogy ezt a keresztet hordozta; és egyedül az az Isten, a ki neki a szenvedés eltűrésére erőt adott, ismerte csak bajainak súlyos voltát.« ²⁾

De legnehezebb megpróbáltatásának ideje mégis az volt, a melyet a rugiakkal szemtől szembe kellett Pávia falai között eltöltenie, Theodorik eltávozása után. A két Frigyesnek és Ghizának honfitársai, mikép azok, kegyetlen vadak voltak, a kiknek a rablásvágy és erőszak képezte ³⁾ uralkodó szenvedélyét. Azt mondták rólok, a mint már fentebb is említettem, hogy elveszettnek tartották azt a napjokat, a melyet bűn nélkül töltöttek. Mind a mellett e vad lelkek is meg/hódoltak Epiphanius erkölcsi hatalma előtt.

¹⁾ Si cujus liberi, uxorque inimicis, a qualibet parte, fuissent intercipientibus occupati . . . . Numerare nequeam quanta ille subjugatorum agmina solo proprio reddidit. . . . Ennod. *Vit. Epiph.* 355.

²⁾ Sub tali cruce triennium duxit. . . . *Id. hely.*

³⁾ Homines omni feritate immanes, quos atrox et acerba vis animorum ad quotidiana scelera sollicitabat. U. o. 356. 1.

Életirója azt mondja hogy »a zabolátban indulatokkal éreztetni tudta a papi tekintélyt. Némi, előttök egész addig ismeretlen irgalom érzete lopózott be lassankint a velök született gonosz hajlamokkal bíró kebeleikbe. — Ki hinné! a nélkül hogy rendkívül el ne csodálkoznék felette, hogy a rugiak szerettek és féltek egy püspököt, egy katolikust, egy rómaít, azok a rugiak, a kik még azt is illetlennek tartották hozzájuk, hogy királyaiknak engedelmeskedjenek?« ¹⁾ De azt is tekintetbe kell venni, hogy mennyi baj, mennyi erőfeszítés és mily fenséges erényesség kívántatott meg az ily átváltozás előidézésére!

Az a hadjárat, a melybe Theodorik fogott, sem könnyű nem volt, sem hamarosan be nem végződhetett, mert minden lépten nyomon várakra, vagy megerősített városokra bukkant, a melyeket vagy ostromolnia, vagy körül zárnia kellett ²⁾ Odoaker barbár csapatai közül egy sem szökött át hozzá, s a mi az itáliai népséget illeti, ez vagy saját patriciusa iránt mutatott rokonszenvet, vagy közönyös maradt annak versenytársa iránt. E közben a keleti gótok utat törve magoknak egész Ravenna közeléig, abban a Pinetumnak ³⁾ nevezett fenyő erdőben ütöttek táborát, a mely a mocsárok nyugati szélétől az Adriaí tenger homokos partjain több

¹⁾ Quis sine grandi stupore credat, dilexisse et timuisse Rugos Episcopum et Catholicum, et Romanum, qui parere Regibus vix dignantur? Ennod. *Vit. Epiph.* 356. l.

²⁾ Qui cum Odoacro erant. .... Ravennae sese et aliis circum locis, quae munita maxime, includere. Procop. *Bell. Goth.* 1.

³⁾ Subsecutus est cum (Odoacrem) patricius Theodoricus veniens in Pineta. Anon. *Vales.* 718. l. — Dumque eo loco cui Pinetum nomen est, non procul ab urbe castra posuisset. .... *Hist. Miscell.* XV. — Tertio fere milliarío ab urbe, loco qui appellatur Pineta. Jordan. *R. Get.* 57. — Cassiod. *Chron.*

mérföldnyire elnyúlott. Itt foglalt Odoaker is állást 476-ban, midőn ugyanezen városban Augustulust ostromolta, a hova most viszont a diadalmas ellenség, borzasztó erős sereggel őt rekesztette be. Ugy látszott, mintha szomorú évfordulók, a véletlen balvégzetszerű összetalálkozásai üldöznék a rugi királyt itt a római császárok tanyáján, a kiknek sorát ő oly erőszakosan zárta be. Ugyanis első megveretése az Isonzónál augusztus 28-án történt, a mi azzal a nappal vágott össze, a melyen tizenegy évvel az előtt Placentiában ő fejeztette le hajdani urát, Orestest. Szintén itt Placentia közelében ugyanezen augusztus hónapban szenvedte legközelebb is harmadik vereségét az Adda mellett. Végre ugyanezen ravennai Pinetum, ellensége hadi működésének középpontja, mocskoltatott be Paulusnak az ő kezei által kiontott vére által. A csoda hívésére hajlandó elmék az események e véletlen találkozásában egyenesen azt látták, hogy valamely boszuló végzet üldözi Odoaker lépteit, s a nyugtalanság elragadt még legbuzgóbb párthiveire is.

Fönnebb már leirtam ezt a Ravenna városát, a melyet egész szerencsés választásból tettek az V-ik században annak a birodalomnak fő városává, a mely nem tehetett többé egyebet, minthogy magát folyton folyvást védelmezte. Mivel ez a hely az Adriai tenger apálya és dagályának váltakozó órája szerint időközönként sziget vagy szárazföld: a természet kétszeresen védelmezi. A tenger hullámainak lagunáiba való idő-közönkinti beömlése biztosította a száraz föld felőli oldalról, az által pedig, hogy azoknak visszahúzódása következtében a part szárazon maradt, a tenger felől jövő veszelem ellen biztosított. ¹⁾ E váltakozó mozgásoknak és

---

¹⁾ Procop. *Bell. Goth.* I. 1.

azok hatásainak ismerete a ravennai lakos számára az idegen ostromló fölött a támadás intézésében vagy visszaverésében jelentékeny előnyt biztosított. Egyébiránt az ily helyet nem lehetett rendes ostrom alá fogni, sőt még annak körülzárólása is tökéletlen maradt, bár mily gondosan intézte is valaki, úgy hogy Theodoriknak összes hadi működése abból állott, hogy ellensége előtt a szárazfölddel való összeköttetést elvágja és egyúttal a városnak a tenger felől élelemmel való ellátását megnehezítse. E célból erősen megfészkelte magát északon a Pó hármas ágánál, a melyek közül a legkisebbik a városon haladt át; azután délfelé fordulva a Classis városnegyed felé, elfoglalta a tengerpartot, mi által a kikötőt fenyegette. Az ostromlottak viszont a magok részéről folytonos kirohanásaik által háborgatták a gótokat, úgy hogy sem éjjel, sem nappal nem engedtek nekik nyugtot, s alig kezdtek azok valamely sánczmunkához, már is szétrombolták. Végre Odoakernek két hatalmas segítő társa akadt, a szükség és a mocsárok dögleletes levegőjében, a melyek Theodorik hadseregét nem sokára megtizedelték.

Ily háborút folytatott egymással a két versenytárs három évig, a nélkül hogy döntő csapásra került volna köztök a dolog. Mind a mellett Odoakernek egy éjszaka majdnem sikerült a gót királyt táborának közepében foglyúl ejteni. Egy izben ugyanis a sűrű setétséget felhasználva, maga mellé vette a herulokat, e könnyű mozgású csapatot, a mely váratlan meglepetések készítésére felette alkalmas volt, s ezekkel kilopózkodott a boltivekből álló, s Candidianus hidjának nevezett töltésen. ¹⁾ Levila magister militum

¹⁾ Exiit Odoacer de Ravenna nocte cum Herulis, ingressus in Pineta, in fossato patricii Theodorici .... Anon. Vales. 718. l. — Odoacer cum Herulis egressus Ravenna nocturnis horis ad Pontem

is vele ment. A keleti gótok előörseihez úgy jutottak, hogy egyetlen egy lélek sem vette őket észre, és azokat mind egy-lábig lekaszabolták. Ezután Odoaker heruljait a tábornak a mocsárral szomszédos, a várostól pedig mintegy három mér-földnyire eső részére zúditotta. A meglepetés a legvérmesebb reményen felül sikerült. Tufának hajdani társai, a kiknek most alkalmok nyílt arra, hogy testvéreiknek Liguriában, Theodorik parancsára történt meggyilkoltatásáért boszút álljanak, a mint az alvó emberekre bukkantak, mindegyik úgy ölte, vágta őket, mintha legalább is huszad-magával lett volna s a tábor valóságos vérfürdő színhelyévé lett.

Ez a jelenet Theodorik főfő helytartójának, a keleti gót herczegek egyikének Theudisnak hadi tanyáján ment végbe. A király kissé lejjebb délfelé táborozott a fenyő erdőben, a Caesárok mulató kastélya közelében, s hadi tanyáját a Theudisétől sánczkarókkal ellátott árok választotta el. A győztes Odoaker ez oldalra ösztönözte heruljait; de Theodoriknak, a kit a futók eleve értesítettek, elég ideje volt arra, hogy ellenségét kellő előkészülettel fogadja. A mocsár mentén, vagy az erdőben, a setétség közepette ember ember ellen harczolt. Theodorik azon mesterkedett, hogy ellenfelét félre szorítsa s előle a Candidianus hidja felé való visszatérését elvágja; Odoaker pedig minden erejét arra fordította, hogy annak környékét a maga részére biztosítsa. A tusa borzasztó volt e mocsáros talajon, melybe a lovak patája is bele süppedt s a hol vakon ütközött egymásba jó barát úgy mint ellenség. Végre a herulok a töltés felé vissza nyomatva, arra minden rend nélkül reá rohan-

---

Candidum, a D. N. Rege Theodorico memorabili certamine superatur.
Cassiod. *Chron.*

nak s a szűk utat összegomolyodott tömegökkel eltorlaszolja, úgy hogy egymást lökdösik a mocsárba. Nagy számban es-
tek ide az emberek és bele fulladva ott vesztek. Levila szin-
tén e Veïens folyóba fuladt, vagy megöletett, a mint a vissza-
vonulást fedezni akarta.¹⁾ Maga Odoaker is csak nagy
bajjal jutott vissza a városba. Ez a kaland a 491-ik év
júliusának 10-én vagy 15-én történt, s a gótok negyedik
győzelmökül számíthatták be, jöllehet hadseregöknek egy
egész osztályát elvesztették miatta; ²⁾ mind a mellett a rugi
legcsekélyebb hajlandóságát sem mutatta arra, hogy magát
megadja, ennél fogva az ostrom tovább folytatódott.

Theodorik e hosszas ostromzárlat folyamát arra hasz-
náta fel, hogy az ellenségével tartó városokat Italia közép-
pontján egymásután megtámadja. Ezeket lassankint mind be
is vette ³⁾ az egyetlenegy Ceséne kivételével, a hol Liberius
patricius parancsnokoskodott. Odoakernek e hű szolgájával
szemben, úgy csábítási kísérleteivel, mint fenyegetéseivel s a
város ellen intézett megrohanásaival kudarczot vallott.⁴⁾
Ceséne erős városa sziklába vágott fellegrárával Ravenna
egész környékén uralkodott, a melytől csak néhány mérföld-
nyire feküdt s helyőrsége gyakori kirohanásaival az ostrom-
lás folyamatát mind-untalan megzavarta. Theodorik tehát
minden módot megkísérlett, hogy e várost hatalmába kerítse,
de midőn végre belátta, hogy törekvése Liberius éberségén

¹⁾ Fugiens Levila, magister militum Odoacris, occisus est in
fluvio Ve ente. Anon. Vales. 718. lap.

²⁾ Ceciderunt ab utraque parte exercitus. U. o.

³⁾ Obsidentes Gothi alia aliis modis oppida coeperunt, at Cae-
senam oppidum . . . neque pactis neque vi potestati suae subdere
potuerunt. Procop. *Bell. Goth.* I. 1.

⁴⁾ Cassiod. *Variar.* II. 16.

hajótörést szenved, hátat fordított e helynek s Ariminiumot igyekezett meglepni, a mit azután el is foglalt.

Ariminium, ma Rimini, képezte akkor Ravenna kikötőjét. Itt gyűlt össze azon dromonoknak ¹⁾ nevezett könnyű járatu hajók serege, a melyek részint a parti kereskedelem fentartására, részint a császári város élelmi szerekkel való ellátására szolgáltak. E hajóssereg mint a tenger ura, élelmi-szerekből álló rakományával a Ravennát kelet felé övező szigetek mellé vonult s ott horgonyozott mind addig, míg csak a tengerár bekövetkeztének ideje a kikötőbe való bejuthatását lehetővé nem tette. Mikor terhét lerakta, ismét a nyílt tengerre evezett ki s újra megrakodott a part mentében, a mely majdnem mindenütt Odoakerrel tartott.

Ariminium birtoka tehát Theodorik kezébe juttatta Ravenna élelmezési eszközeit; ennél fogva módjában állott, hogy az ostromlott várost kiéheztesse és az ellenséget minden oldalról szorongassa. Mind a mellett nem szerezhett össze annyi hadihajót, hogy a kikötő ellen nyílt támadást kockáztathatott volna meg. Italia középpontján is csak lassan s e mellett nem is teljesen biztosan haládhattott előre. Sőt még Páviában is meg kellett időnkint jelennie, hogy a Pó mellékén levő városok ²⁾ fel ne mondják neki az engedelmességet. Italia délvidéki városai közül többen akarattal vonakodtak attól, hogy őt uroknak elismerjék, némelyek ugyan Odoakerhez való ragaszkodásból, de mások egyenesen függetlenségi törekvésből. Akadt közöttük olyan is, a mely

¹⁾ Blondus Foroliv. Hist. IV.; ez a történetíró itt úgy látszik a Ravennában fenmaradt szájhagyományt követi. — V. M. le Mis Du Roure, *Histoire de Theodoric*. 1. k. III. fejj. és J. Cochlaeus, *Vita Theodorici*. 37. l.

²⁾ Tillem. *Hist. d. Emp.* VII. 459. l.

tisztviselőit elkergette, s a kormány gyepelőit teljesen lerázta magáról: különösen Bruttium esett a legveszedelmesebb fejtelenség zsákmányául. Ez a körülmény hozta létre az első érintkezést Theodorik és Cassiodorus között, a kinek fiából vált később a gót király questora s a ki maga is Odoakernek régi szolgája volt. Ez első érintkezés idők folytával azután bensőbb összeköttetéssé fejlődött. Cassiodorusnak ebben a tartományban óriási birtokai voltak, a melyekben sikerült neki a törvények tekintélyének tönkrejutásakor, saját egyéni tekintélyével a rendet helyre állítania, úgy, hogy azután épségben s lecsendesedve adhatta később új ura kezébe. Más vidékeken is így tettek az előkelő rómaiak a kiket a társadalmi rend felfordulásától való félelem, némileg akarattok ellenére, a gótok pártjára való állásra kényszerített.

A mi Róma városát illeti, Theodorik birt annyira bölcs belátással, hogy ezt erőszakos föllépésekkel ne háborgassa, sem támadással, sem fenyegetéssel ne nyugtalanítsa, hanem sajátságos semlegességi követelődését annyira tiszteletben tartsa, mintha egyenes joga lett volna hozzá. A szenátus viszont a maga részéről a tizenöt évi tényleges uralkodás által megteremtett kormány fenhatósága alatt maradt mindaddig, míg csak a csaták sorsa másképp nem határozott fölöle: úgy, hogy a közigazgatás szakadatlanul Odoaker nevében folytatódott. Ez idő alatt az örök város és az ostromlott patricius között fennálló összeköttetés, könnyen fölfogható okokból, mindinkább szabálytalanná és ritkává lett; mind a mellett tudjuk, hogy még 492-ben sem szakadt meg teljesen, minthogy Gelasius pápa, a kit ez év márczius 2-án választottak meg, azzal dicsekszik, hogy Odoakernek az egyházi rendszabályokra vonatkozó bizonyos rendeletei-

nek ellene szegült, mivel azokat nem találta az igazsággal megegyezőeknek. ¹⁾ E szerint Rómában s következőleg Italiának a gótok által meg nem hódított egyéb városaiban is, még mindig voltak a patricius királynak oly helytartói, a kik az ő nevében folytatták a kormányzást. A pénzeket, mi-kép az előtt, most is az ő névbetűi alatt verték, és majd az ő képmásával, majd a keleti császárokéval ékesítették. Egy ilyen pénz Anastasius császár képét és jelmondatát mutatja, a ki a 491-ik év ápril 11-én lépett a konstantinápolyi trónra, tehát Ravenna körülzároltatásának második évében. ²⁾

¹⁾ Galas. P. *Epist.* ap. Labb. *Concil.* IV. 1208. 1.

²⁾ E fontos ténnyel, tudós tisztitársam M. de Longperier szívessege folytán ismerkedtem meg, a ki e tárgyban nagy tekintélynek örvend. Azt tartom, leghelyesebben cselekszem, ha röviden összefoglalva idézem annak a jegyzetnek egy részét, a melyet a herulok és rugiak hírneves királyának érmeire vonatkozólag velem közleni kegyeskedett.

»M. le Mis de Lagoy, azt mondja e jegyzet; a ki 1843-ban egy emlékiratot tett közzé e czim alatt: *Néhány névjegygyel* (monogramme) *biró éremről*, ezek közül egyet az Odoakerének tart.«

»Ezen Anastasius feje látszik a következő jelmondat-töredékkel D. N. A. N. .... A másik lapon a herulok királyának névjegye van. Az érem ezüstből készült.«

»Egy másik darab leírását, de a melynek réz az anyaga, ugyanezen régiségbuvár tette közzé: Ennek egyik oldalán OD. betű és Odoaker feje látszik, a másikon, a király névjegye.«

»Steinbüchel a bécsi múzeum igazgatója szintén közöl néhány másfajta darabot, a melyeknek egyik oldala Odoaker alakját és nevét mutatja, a másik pedig annak a monogrammját »*Jegyzetek a bécsi császári királyi múzeum római kori érmeiről*, czimű művében, mint szintén a berlini Julius Friedländer (*Die Münzen der Vandalen*, 1849.) Ez érme egyike a ravennai pénzverő intézet ismertető jegyét az RV. betűket mutatja.«

»Egy másiknak leírását, a melyet Savignano mellett, Ravenna

Mivel a szenátusnak mint testületnek semlegessége nem nyűgözte le egyénenkint is annak tagjait, ezek teljes szabadsággal ahhoz a párthoz csatlakoztak, a hova őket hajlandóságuk, érdekeik, vagy körülményeik vonzották. A befolyások ezen küzdelmében a Pó lagunái közé foglyúl bezárt Odoaker húzta természetesen a rövidebbet. Ellenben Theodorik a cselekvés minden eszközével ellátva, mindazokat, a kik csak valaha közelébe jutottak, valósággal megígérte elméjének élénkségével, gondolatainak merész röptével s azon hajlamával, hogy mindig a jót választotta, valahányszor ebben gőgje, vagy szenvedélye meg nem akadályoztatta. A Róma nevéhez fűződő történeti dicsőség egészen elkápráztatta szemeit,¹⁾ úgy, hogy szinte valósággal kezdte megszeretni az örök várost, a mint arra gondolt, hogy az majd az övé lesz egykor. Tanítómestere Artemidoros kétségkívül kezére játszott e kényes természetű alkudozások folytatásában, felhasználva mind azt az ügyességét s emberekkel való bánásmódját, a melyet hajdan Keleten szerzett csakhogy neki szolgálatára lehessen. És csakugyan azt is látták, hogy a római nemesség számos tagja egymásután Theodorik zászlói alá sorakozott s ezek közé tartozott még az a Faustus Niger is, a kit kortársai a szenátus elnökekép említenek. Ezt ugyancsak becses szerzeménynek tekintette a gót király, a kit a konstantinápolyi udvar a látszat sze-

és Rimini között találtak M. le Cte Borghesi, San Marinóból, közölte, a ki Institutunk levelező tagja s egyik legkiválóbb régiségbuvárunk.

Odoaker és Anastasiusnak ezen érme, a melynek hitelességét senki kétségbe nem vonta, a legteljesebb megerősítést nyújtja annak a képnek, a mit különben a történelemben is feltalálunk. Nevezetesen Odoaker versenytársa pragmaticájával azt a czímet állította szembe, hogy a ő keleti császárok helytartója.

¹⁾ Cassiod. *Variar. pass.*

rint egészen megtagadott, vagy legalább közel három év óta teljesen magára hagyott, úgy hogy Theodorik szükségét érezte annak, hogy vele a félbeszakadt viszonyt helyreállítsa. De ki szólhatna követi minőségben nagyobb tekintéllyel a keleti császárhoz a nyugati ügyekről, mint a római szenátus elnöke, a kit a világ egyenesen a nyugati patriciatust képviselőjének tartott.

Valójában csakugyan megszakadt minden barátságos viszony Zenon és annak fegyverrel fogadott fia között, mihelyest a gótok az Alpesek déli lejtőire megérkeztek. Miután az apa ily távoli hódítás kalandjaiba bonyolította azt a fiát, a kinek jelenléte neki annyi sok kellemetlenséget okozott, egészen nyugodtan várta a hadjárat eredményét, nem sokat törődve azzal, hogy melyik fél nyeri el a diadalt, sőt talán lelke mélyéből egyenesen azt remélte, hogy a két versenytárs az ő javára kölcsönösen elpusztítja egymást. Ennélfogva lassankint minden felelősséget elhárított magáról e háború eseményeire nézve, úgy hogy azon idő szerint Theodorik azt látta, mikép Italiában egészen elszigetelve áll és hogy valami módon mintegy megtagadja az a császár, a kinek a tekintélyére kell neki majdnem minden perczben támaszkodnia.¹⁾ De az is áll, hogy Zenon Odoakert sem részeltette előnyben azzal, hogy őt talán inkább elismerte volna: mert mind a két patricius leveleit egyenlően felelet nélkül hagyta, csak hogy ez a dolog Theodorikra nézve sokkal nagyobb nehézségekkel járt, mert e makacs hallgatás egyenesen az ő elítéltetésének látszott. Ennélfogva azt kérte Zenontól, hogy

---

¹⁾ Italiának azon részeiben a melyekben őt elismerték, hatalmának szentesítéséül mindig Zenon nevét kapesolták az övéhez:

Salvis D. N. Zenone Aug. et gloriosissimo rege Theodorico, Valentiniani V. C. et Incl. etc. Orell. Inscript. I. Nr. 1154.

másod ízben és pedig ünnepélyesebben mint az első alkalommal, ruházza reá Italiát s adja meg neki azt a jogot, hogy a rómaiak felett való legfőbb hatalma jeléül a bibor palástot viselhesse és nyugaton a rómaiak és barbárok királyának czimét felvehesse.¹⁾ Faustus Niger vállalkozott arra, hogy e követelést el viszi Konstantinápolyba és meg hozza onnét reá a feleletet. Theodorik azzal kecsegtette magát, hogy a gyenge jellemű császár meghajol majd az ily követ befolyása előtt; alattomban pedig a pragmatika szerzőjétől ennek az okmánynak olyan értelmű magyarázatát akarta kicsikarni, a melyet ő neki tulajdonított, s a melyet annak ő utána a gótok tulajdonítottak, de a melyet minden császár egész Jusztiniáig²⁾ egyakaratúlag visszautasított. A halál felmentette Zenont ez újabb alkudozás unalmai alól, mert a 491-ik év áprilisának első napjaiban meg szünt élni, még mielőtt Faustus Konstantinápolyba megérkezett volna.

Egyébiránt a nyugati birodalom szenátusának elnöke, megérkeztekor kényes küldetésének sikerére nézve felette kedvezőtlen körülmények közé jutott; mivel azon fejedelem helyett, a ki a maga kislelküségéhez már szinte hozzászoktatta Theodorikot, egy a legfontosabb érdekek által teljesen lefoglalt udvart s egy majdnem forradalomban levő várost talált maga előtt. Zenonnak gyanús részletektől kísért halála teljesen felzavarta a kedélyeket. Az emberek egész elkeseredettséggel vitatkoztak és vádolták egymást az egyik

¹⁾ Mittens legationem Theodoricus Festum (Faustum Nigrum), caput senati, ad Zenonem, ab eodem sperans vestem se induere regiam. Anon. Vales. 718. — Insigne regii amictus, quasi jam Gothorum Romanorumque regnator. Jornand. *R. Get.* 57.

²⁾ Procop., *Bell. Goth.* I. II. III.

rész az új császár Anastasius mellett, a másik pedig ellene foglalt állást; sőt a vádtól nem maradt ment még maga a császárné sem. A szerencsétlen Trascalisséus utolsó napjai sajnálatos tébolyrohamok között folytak le. Mióta a varázslók összeesküdtek ellene, minden emberben, a ki nemtetszését vonta magára, varázslót látott, a kit azután sietett az élők közül eltüntetni, jóllehet áldozatát később, ha ártatlansága kitűnt, keservesen megsiratta. Szerencsétlenségére nagyon sok áldozatot ismertek fel ártatlannak; és Zenon a ki szivét nem tudta teljesen elzárni a lélekwardosás előtt, az éjszaka csendében oly hangokat vélt hallani, a melyek őt nevéen szólítva átkozták. Hogy a varázslattól minél inkább megmeneküljön, utóvégre maga is beállott varázslónak. E folytonos aggodalmak közepette, a melyeknek gyötrelmeit borba igyekezett elfojtani, rendes nyavalyája mindinkább elmérgesült. Egy lakoma alatt hirtelen elhagyta az élet, szive megszűnt dobogni; úgy, hogy oly mozdulatlan, hideg és merev maradt, mint a holt test. Ugy látszik, hogy a halál szokott borzasztó betegségi rohama alkalmával lepte meg; mind a mellett az a hír terjedt el felőle, hogy a császárné úgy tette magát, mintha a szemmel látható érzéketlenség csalódásba ejtette volna, élve záratta sirjába, a hol éhhalállal mult ki; tehát olyan büntetéssel lakolt, mint a minőt ő talált ki Basiliskus számára.¹⁾ Ez ocsmány híreket még inkább megerősíteni látszott az a körülmény, hogy a mily sietséggel temettette el Ariadne férjét, ép oly sebbel-lobbal nevezette ki helyébe császárrá Anastasiust, a palota silentiariusát, a kit a rágalmazó nyelvek szeretőjéül rebesgettek s a kivel majdnem egy füst alatt meg is tartották a lakodalmat.

¹⁾ Theophan. *Chron.* 116. l. — Evagr. III. 29. — Zonar. 44. l. — Cassiod. *Chron.* — Anonym. Vales. 718. 719. l.

E fontos vitatkozások közepette az itáliai alkudozó szavait csak fél füllel hallgatták. Az új császár ürügyöt ürügyre halmozva mindenképen azon igyekezett, hogy a Theodorik által elébe tárt kérdésekre adandó egyenes válasz alól kibúvhasson, és Fausztus, a kit egyik határidő után a másikkal biztatgattak s a byzantiumi politika minden cselfogásaival kijátszottak, urával csakis kudarczainak újabb eseményeit közölhette. Theodorik közel járt a megbóduláshoz, midőn azt látta, hogy serege minden haszon nélkül fölemésztődik a hosszas ostromzárolás fáradalmai következtében, a melynek végével semmi előjel sem biztatta. A sárban táborozó és a legsanyarúbb nélkülözéseknek alávetett keleti gótok zúgolódni kezdtek királyuk ellen; átkozták a háborút, a melyből szenvedésnél és csalódásnál egyéb mind ez ideig nem hárult rájuk. ¹⁾

Ugyanily elégedetlenség, vagy talán még nagyobb, uralkodott a város belsejében, a hol mindenki, katonák és lakosság, közel járt az éhenhaláshoz. Mert ámbár Theodorik hajósserege sokkal gyengébb volt annál, mintsem vele a kikötő megtámadását megkísérthette volna, de annak elzárására elégséges volt, úgy hogy miatta a város élelmezését nem eszközölhették többé. Ennélfogva Ravennában való-
ságos éhszükség tört ki, úgy hogy egy véka gabona hat
darab aranyért kelt ²⁾ s nemsokára a legundorabb táplálékra

¹⁾ Cum jam in tertium annum traheretur obsidio, Gothi assidere moenibus fessi. . . . Procop. *Bell. Goth.* I. 1.

²⁾ Pactus est usque ad sex solidos modius tritici. Anon. Vales. 718. — Fame et bello quotidie intra Ravennam (Odoacer) laborabat Jornand. *R. Get.* 57. — Rerum quibus vivitur penuria. Procop. *Bell. Goth.* I. 1. Az arany solidusokat N. Constantin verette: értékök a mai pénzláb szerint 6 frt 50 kr. A véka (római néven modius) 6,565 liter.

szorultak a benne levők. A római népességet komor kétségbeesés fogta el, de a barbárok csak tűrtek a nélkül, hogy a magok megadásáról egy szót is ejtettek volna. Ezéket valami örületes düh-féle kerítette hatalmába, a melyből oly megfoghatatlan erőt merítettek, a mi fentartotta őket mindaddig, míg csak testök a végkimerülés következtében össze nem roskadt. E dühtől emésztett állapotukban minden haszontalanságért borzasztó szidalmakra fakadtak egymás ellen, sőt a szidalmak rendesen verekedésekké fajultak. A rugiak veszekedő jelleme e zürzavar alkalmával folytonos czivódásokban mutatkozott. Végre Frigyessel élükön fel lázadtak s társaikra rohanva vérbe boríták Ravenna utcáit.¹⁾ Ekkép a külháborúhoz még belháború is járult e szerencsétlen város kebelében, a melynek közeli romlását bárki is bizvást megjósolhatta.

Ravennának ebben az időben János volt a püspöke, a kít látományairól *angeloptesnek*²⁾ az az angyalokat látónak nevezték el. E papban a legtúlzottabb rajongással határozott, makacs jellem egyesült, a mely az egyház kormányzását illető dolgokban egész a durvaságig menő szilárdsággá fokozódott.³⁾ Ez az ember tehát e veszni készülő népet megszánya, egyenesen felkereste Odoakert s egész merészen a békekötés szükséges voltát feszegette előtte, úgy hogy a rugi, a kit beszéde megdöbbsentett, felhatalmazta őt arra, hogy kívánsága szerint Theodorik táborába menjen. János

¹⁾ Dicat Fredericus qui postquam fidem laesit, hostes tuos in-
teritu comitatus est contra illos arma concutiens, quibus fuerat errore
sociatus; quando nata inter sceleratos . . . . discórdia. Ennod. *Paneg.*
Theod. 408. l.

²⁾ Ἀγγελοπτης. Vit. S. Joan. Episc. Raven. ap. Boland. 12. jan.
727. lap.

³⁾ Gelas. P. Epist. ap. Labb. Concil. IV. 1068. 1069. l.

összes papságával a keresztet maga előtt vitetve, követségének jellegéhez illőleg ünnepi menetben indult útnak,¹⁾ s a két sereg bámulatára átment a Candidianus hidjának hosszú töltésén. A gót előörsök szó nélkül tovább bocsátották, mire János a király elé vezettetett, a ki akkor mint az imént láttuk, Ravenna külső területén, a Kis palotának nevezett szálláson tartózkodott. A sok baj közt vergődő Theodorik tiszteletteljes előzékenységgel fogadta az alkudozót, s a béke ez emberének köbenjárása folytán a kibékülési kísérletek megkezdődtek.²⁾ A püspök az egyik ellenféltől a másikig jött-ment a töltésen végig, a föltételeket hozva s vive, de a munka sok fáradtsággal járt, mert egyik sem akart engedni. Végre abban egyeztek meg, hogy a két király együtt lakik Ravennában teljesen egyenlő ranggal s Italia kormányán testvériesen megosztozkodnak. Az egyezés a 493-ik év február 27-én kötött meg. Odoaker szavának biztosítására fiát Thelanét³⁾ adta kezesül. E fiatal ember valószínűleg barbár nőtől született, mivel a történet sehol sem említi, hogy Odoaker római nőt vett volna feleségül. A következő márczius hónap 5-én vonult be Theodorik nagy pompával s a püspök vezetése mellett Ravennába, a Classis városrészén keresztül.

¹⁾ E részletek, melyeket a ravennai szájhagyomány szolgáltatott, feltalálhatók a középkori írók műveiben.

²⁾ Conciliator fuit Antistes Ravennae, ut Theodoricus atque Odoacer ex aequo viverent. Procop. *Bell. Goth.* I. Transl. ap. Murat. I. köt. 248. l. — Ut pari jure Ravennae imperent. Goth. transl. *Hist. Goth.* 140. lap. Amstel. 1655. — Ἐπὶ τῇ ἰσῆι καὶ ἑμοῖα διατεῖν. — V. ö. Jornand. *R. Get.* 57. — Anon Vales. 718. l.

³⁾ Odoacer dedit filium suum Thelane obsidem Theoderico. Anon. Vales. 718. l. — Cassiod. *Chron.* — Onuph. ap. 57 — Tillem. *Hist. d. Emp.* VI. 456. l.

Ezt a szerződést bizonyára mindenki rendkívül furcsának találja, s fel nem foghatja az ember, hogy a gyakorlatban mikép valósíthatták volna meg; mind a mellett egy eléggé tekintélyes író, a ki egyenesen a helyszínén meríthetett értesülést a hagyomány felől, a mely egész új keletű volt még akkor a mikor munkáját írta, tudniillik Procopius állítja előttünk, hogy csakugyan ekkép szólt az Odoaker és Theodorik között létre jött egyezés. Meglehet akkép osztottak meg Italia területén, hogy mindegyik teljes felségjoggal kormányozza annak egy részét; az is lehetséges, még pedig valószínűséggel, hogy abban egyeztek meg, mikép a félszigetet osztatlan állapotban kormányozzák váltakozva egymásután a régi konzulok példájára. E föltevés mellett a szenátus továbbra is érintetlenül fenmaradt volna minden ősi czimzetes szabadalmaival s névleges tekintélyével egyetemben, csupán csak a két barbár király patriciatusa foglalta volna el a római kormányzat élén a Publiculák és Brutusok hajdani consulatusának helyét. Ekkép a sors keserű gúnyja következtében a haldokló Róma fiatalsága ragyogó napjainak torzképét mutatta volna. Ime alkalmasint ez a leghelyesebb felfogás, a melyet Procopius szavaiból meríthetünk. A tényekből pedig az derül ki, hogy a két sereg különvált maradt s Ravennában elkülönített tanyákat foglalt el. A közeledési kísérlet tehát csak félig meddig tiszteletben tartott fegyverszünetet eredményezett. Alig hogy megkötetett a béke, már is bomladozni látszott az: a két király készülődései felől baljóslatú hírek keringtek, a kik magoktartása által különféle veszedelmes gyanúra adtak okot. Mert nem csak azt vették rajtok észre, hogy aggodalmasan szemmel tartják egymást, hanem még ezenfelül mindegyik álnoksággal is vádolta vetélytársát.

Mindenki valamely nagy esemény bekövetkeztét, sőt egyenesen az ellenségeskedések újra kezdődését várta; a gót tisztek gyanús összejöveteleket, a katonák pedig titkos gyűléseket tartottak. Ugy látszott, hogy Ravenna nemsokára valamely borzasztó veszedelem színhelye lesz, midőn a közhangulat egyszerre csak megváltozott. Theodorik fűnek-fának azt hirdette, hogy most már csakugyan a legőszintébb szívvel ohajtja a békét; és hogy az egyetértés tökéletes helyreállítását ünnepélyesen megpecsételjék, Odoakert fiával és főbb tiszteivel együtt lakomára hívta meg, a melyen ő is hadseregének előkelő tisztjeivel jelennék meg.¹⁾ Hogy az ünnepély annál fényesebb legyen s hogy minél több vendéget, minél nagyobb kényelemmel láthasson el, a gót király palotájának kertjében, egy borostyán-fa ligetben terítette fel az asztalokat.²⁾ Az ebédnél, úgy látszik, teljesen vidám kedélyhangulat s őszinte barátság uralkodott. A vendégek nem kimélték az italt s az öröm a kupákkal együtt keringett az asztalok körül s Odoakernek gyanúját elaltatta a bor gőze, midőn Theodorik hirtelen fölemelkedve jelt ad az öldöklésre. Mindegyik gót rugi, herul, turciling vagy scyr szomszédjára rohan s azt rejtve készen tartott fegyverével leszúrja. Theodorik szintén megtámadja és saját kezeivel öli meg Odoakert.³⁾ Az apa után a fiút ragadja meg, és habár ezt a kezesi sérthetetlen jelleg védte, mind a mellett az ételek közé hanyatt dönti s szintén meggyilkolja. Aonulf szerencséjére nem jelent meg e halálos vendégségen, ennélfogva elillanhatott s menedéket

¹⁾ Ad epulas vocatum dolo. . . . Procop. *Bell. Goth.* I. 1. — In palatio jugulans. . . . Jornand. *Reg. Succ.* 47.

²⁾ In Laureto. . . . in palatio. Anon. *Vales.* 718.

³⁾ Manu sua interemit. Anon. *Vales.* — 718. — Truculenter. Marcell. *Chron.* Procop. *Bell. Goth.* I. 1. — Marcell. *Chron.*

találhatott a Dunának azon vidékein, a melyeket a minapában oly kegyetlenül elpusztított. Ekkép szabadította meg magát Theodorik patricius, Zenon császárnak fegyverrel fogadott fia, egy és ugyanazon eszköz segélyével mind tiszti társától, mind az Isten színe előtt esküvéssel megerősített szerződésétől. ¹⁾

Mialatt ezek a dolgok a palota borostyán ligetében megtörténtek: az alatt a városban széjjel oszlott gót katonák Odoaker párthiveit rohanták meg. Mindenütt, a hol csak rájuk akadtak, úgy ezeket, mint fajrokonaikat megöldösték, azt mondják a történetírók. ²⁾ Ugyanilyen borzalmak mentek végbe Ravennán kívül is. Egy egész nép esküdött ez úttal össze egy másiknak kiirtására; a mely összeküvést oly hidegvérűséggel hajtották végre s titkát oly jól meg tudták őrizni, hogy szinte hihetetlennek látszik. Ha lehet valami borzasztóbb, mint az a látvány, hogy a bortól és dühtől neki pirult Theodorik mint szurdalja agyon a lakoma asztalánál azt a tiszti társát, a kit hizelgésével csalt oda: csakis az egész gót népnek ez a bűnrészsége lehet az, a mely ugyanazt a gaztettet, ugyanabban az órában, annyi különböző helyen, minden felingereltetés, minden harag nélkül hajtja végre. ³⁾ Mind a mellett ez a kép kerekedik ki a fáj-

¹⁾ Is pactis eventus fuit. . . . Procop. *Bell. Goth.* I. 1. — Perjuriis illectus Odoacer. Marcell. *Chron.*

²⁾ Cujus exercitus in eadem die jussu Theodorici, omnes interfecti sunt, quis ubi potuit reperire, cum omni stirpe sua. Anon. Vales. 718. lap.

³⁾ Ennodiusnak van az a borzasztó bátorsága, hogy bámulva magasztalja Theodoriknak és népének egy gyilkosság véghezvitelére szőtt czimboraságát, sőt egyenesen isteni sugallatból származottnak mondja.

Fecisti consiliorum participem in secretis populum jam proba-

dalom felette hiányos történeti följegyzésekből. Néhány egykorú író azon czélból, hogy a gótoknak és fejőknek eljárását igazolja, azt állítja, hogy a kelepceze első gondolata Theodorik versenytársától származott, úgy hogy ez Odoaker megölésével csakis annak szándékát előzte meg.¹⁾ Ezt a felfogást nem teheti magáévá a történelem, a melynek legfontosabb tanúbizonyságtételei határozottan a gót királyra hárítják ez ocsmány árulásnak mind kigondolását, mind végrehajtását.²⁾

Theodoriknak nem volt többé sem tiszti társa sem ellensége. Ekkor azután mit sem törődve pragmaticájának kitételeivel s a keleti császár ingadozásával, minden további várakozás nélkül levetette nemzeti ruháját, felvette a bibor palástot³⁾ s a gótok és rómaiak királyának kiáltatta ki magát; a mit később azzal a czímmel helyesítettek, hogy Italia királya.⁴⁾ A római patriciatus ama köl-

tum. Neminem adversarium agnovisse contigit, quod tecum pars mundi potior disponebat. Mandata est per regiones disjunctissimas vox votiva. Quis haec praeter supernam voluntatem praestitit, ut unius ictu temporis effunderetur romani nominis clades, longa temporum improbitate collecta? *Paneg. Theod.* 407. 408.

¹⁾ Odovacrem molientem sibi insidias interemit. Cassiod. *Chron.* Dum ei Odoachar insidiaretur. Anon. Vales. 718. 1.

²⁾ (Odoacrum) ac si suspectum, in palatio jugulans. . . . Jornand. *de Reg. Succ.* 47. — *R. Get.* 57. — Odoacer perjuriis illectus... Marcell. *Chron.* — Theodoricus dolo occidit. . . . Procop. *Bell. Goth.* I. 1.

³⁾ Ut ingressus est Ravennam, et occidit Odovacrem, Gothi sibi confirmaverunt Theodoricum regem, non expectantes jussionem novi Principis. Anon. Vales. 718. lap. — Suae gentis vestitum reponens, insigne regii amictus. . . . assumit, Jornand. *R. Get.* 57.

⁴⁾ Gothorum Romanorumque regnator. Jornand. *R. Get.* 57. — Regnum gentis suae, et Romani populi. . . U. a. *de Reg. Succ.* 47. — Regnum Italiae. Cassiod. *Variar.* II. 41.

tött alapja, a melynek színe alatt kormányozott Odoaker majdnem tizenhét esztendeig; a keleti császároknak a nyugatbirodalom utolsó töredéke fölött gyakorlott felségjogával egyidejűleg enyészett el. Róma és Italia nem csak királyt kapott, hanem egyúttal megszűnt a maga ura lenni. Egy idegen nép e királynak alattvalója rájuk tette jármát, hódítás czimén, s ezzel történetöknek egészen új szakasza kezdődött.

B E F E J E Z É S.

Az új uralom szomorú kilátások közt nyílt meg Italiára nézve: a gót király borzasztó haragja fenyegette a rómaiakat ép úgy, mint barbár ellenségeit. Jaj volt annak, a ki a küzdelemnek ez utolsó négy éve alatt ellenségéül nyilatkozott; de jaj annak is, a ki barátjául nem mutatta magát. Theodorik rendeletet tétetett közzé, a mely mindenkit megfosztott a római szabadság jogától¹⁾ (így fejezik ki magokat szóról szóra kortársai) a ki ügyét nyíltan fel nem karolta. E rendelet megfosztotta az ilyen egyént a végrendelkezés jogától és azon védelemtől, melyet a birodalom törvényei, vagy azok a rendeletek a melyeket a keleti gótok kormánya jövendőben kibocsáthat, a polgár számára biztosítanak. Hibáját semmi mentség, még a kénytelenségre való

¹⁾ Interea subita animum praestantissimi-regis Theodorici deliberatio occupavit, ut illis tantum romanae libertatis jus tribueret, quos partibus ipsius fides examinata junxisset. Illos vero, quos aliqua necessitas diviserat, ab omni jussit et testandi. et ordinationum suarum ac voluntatum licentia submoveri. Ennod. *Vit. Epiphan.* 357. l.

hivatkozás sem enyhíthette. A barátok magaviseletét szigorú bírálat alá vették, be kellett bizonyítaniok, hogy minden bizonytalanság, sőt balszerencse mellett is állhatatosak és hívek maradtak. Theodorik panegyristája nem fél megvallani, hogy ezzel a ténynyel az egész Italia egyenesen törvényen kívüli állapotba helyeztetett.¹⁾ Pedig ez a kegyetlen törvény a szerencsétlen országot felduló bajoknak még nem is volt a legborzasztóbbja. Mert mikép a zivatar után ezer különféle kártékony féreg búvik elő a föld kebeléből, úgy itt is azt látták, hogy e rendelet nyomán minden helyet elborít a vizsgáló bírák, kémek, feladók serege, ez ártalmas tömeg, mely a köznyomorból táplálkozik s magára vállalja, hogy bármiféle zsarnokság számára talál vétkeket. Még Theodorik párthiveinek is volt okuk a remegésre. A tarentumi öböltől fogva az Alpeseig, a toskanai tengertől az Adriáig nem akadt egyetlenegy olyan város, a melyet kétségbeesés nem környezett s egyetlenegy olyan család, a mely a holnap nap biztosságára számíthatott volna.

Meddig tartott ez az általános zürzavar? azt nem tudjuk. Sem felszólalás, sem könyörgés nem juthatott el a királyhoz, a ki föltette magában, hogy büntető szigorában irgalmat nem ismer. Liguria tartományának még több bántalmaztatást kellett elszenvednie, mint a többieknek, mert ezt egyszer az egyik, másszor a másik ellenfél foglalta el, ennél fogva merőben ellentétes érzelem nyilvánításokra kényszerítettett, ez tehát most is, mint minden egyéb alkalommal Epiphanius közbenjárásához folyamodott; hanem a béke embere ezúttal habozott. Úgy tetszett neki, hogy ez a kül-

¹⁾ Qua sententia promulgata, et legibus circa plurimos tali lege calcatis, universa Italia lamentabili justitio subiacebat. Ennod. *Vit. Epiphan.* 357. lap.

detés fölülmulja erejét, ¹⁾ ennélfogva csak akkor szánta magát a megbízatás elfogadására, mikor metropolitáját Laurentius érseket is melléje rendelték. A gót királynak Laurentius és ő voltak legjobb barátai az itáliai földön, érette egyikök fogságot és száműzetést is szenvedett, de azért szorongó szívvél indultak együtt Ravennába s fellépésök sikerében egyáltalán nem bíztak. Theodorik maga elé bocsátotta őket, a mikor is Epiphanius emelte fel szavát, mert metropolitája és tisztitársa azt kívánta. E nagyszerű jelenetet részletesen kell tárgyalnunk, a melyben a római pap s a barbár hódító érzelmeikkel, beszéd módjokkal oly határozottan rajzolódznak le egymással szemben. Ez a jelenet zárja be mintegy a független és szabad Italiának évkönyveit.

Pávia püspöke a megsértett királynak mindenek előtt Jézusnak hóhérai részére adott bocsánatát s az evangyeliomi törvény rendeleteit juttatta eszébe, azután minden félelem nélkül fölidézte azokat az emlékeket, a melyek a Nyugat tényleges urára nem épen kellemesen hatottak, s így szólt hozzá: »volt egy idő, a midőn borzasztó hadsereg börtönözött be téged népeddel együtt a kis Pávia városába, a hol a trombiták zaja harsogott éjjel nappal füleidbe. Mivel számra nézve gyengébb voltál ekkor ellenségeidnél, csakis az Isten segítsége mellett várhattál diadalmat. Mit ígértél akkor? bizonyára jut eszedbe ²⁾ s ime Isten meghallgatott. Nyilván láttuk, hogy az ég ügyedet pártfogásában részelteti, a nap, a levegő az eső melletted harczolt, s az ellenségeid között

¹⁾ Dum se diceret solum ad tantam sarcinam sustinendam non posse sufficere. Ennod. *Vit. Epiphan.* 357. lap.

²⁾ Scis quae te pollicebaris acturum, quando confertissimis inimicorum cuneis urgebaris, et circa muros Ticinensis civitatulae hostilis clangor streperet. . . . U. o. 358. 1.

kitörő viszály elősegítette győzelmedet. ¹⁾ Vajjon ki állhatott volna ellene Theodoriknak, a kit Isten is segített? és valóban diadalt is arattál. Nosza tehát, háladatosságból cselekedj most te úgy az emberekkel, a mit Isten veled cselekedett, ne vedd meg a könyörgők könyeit: mert azok a titkos felajánlás teljesen elég áldozatai. ²⁾ Jusson az is eszedbe, hogy ki nek az utódja vagy: ne tedd magad ahhoz hasonlóvá, a kit legyőztél, ha azt nem akarod, hogy mikép ő, te is elbukjál. — Óh király, az én személyemben az egész Liguria térdre borulva esdekel hozzád és igazságot kér tőled az ártatlanok s bocsánatot a vétkesek számára. Hidd el nékem, ha mondom: a bosszúállás a föld szülötte, de az irgalom az ég leánya! ³⁾

Az agg püspök remegett mikor e szép szavakat elmondotta; ⁴⁾ de meg kell adnunk, hogy csakugyan szentebb ügyet boszusabb bíró előtt soha sem is védelmezett. Theodorik feleletében politikai okokkal s az új kormányt szorongató kénytelenségekkel igyekezett igazolni eljárását. »Te itt nekem szentirási példákat idézel, ezt tette hozzá oly gúnymosolylyal, a mely a papnak kétségkívül szíve fenekéig hatott: no jó! nem olvassuk e a szentirásból, hogy Sault az Isten elvetette, a miért Izrael ellenségeit megkimélte? A győzelem Isten ítélete, tehát ennek ellenére cselekszik az, a ki letiport ellenfelének megbocsát. Verjük meg az apákat, ha

¹⁾ Quoties utilitatibus tuis aer ipse servierit? Tibi coeli serena militarunt, tibi convexa pluvias pro voto fuderunt. Ennod. *Vit. Epiph.* 358. lap.

²⁾ Mysticae oblationis holocausta sunt, suplicantium lacrimas non sperni. U. o. m. f.

³⁾ Culpas dimittere coeleste est, vindicare terrenum. U. o. i. h.

⁴⁾ Vim divini iudicii aut attenuat, aut contemnit, qui hosti suo, cum potitur indulget. Justitia coercendi sunt, quos constat gratiam non secutos. Ennod. *Vit. Epiph.* 360. 1.

azt akarjuk, hogy a gyermekek jobbak legyenek. Mit beszélsz te nekem az isteni Megváltó irgalmasságáról? nem maga mondja e az evangéliomban: — az orvos levágja a megrotthadt tagokat, hogy a beteget megmenthesse. — Ilyen a világ folyása! A ki a bűnt büntetlen hagyja, az ez által csak a bűnösöknek ad szarvat.«¹⁾

A gót király nagy súlyt helyezett e nézeteire, a melyek szerinte a valódi erkölcsszabályokat tartalmazták. Ily álokoskodásokkal tudta magát a polgárisult Theodorik a barbár Theodorik gonosz szenvedélyeihez alkalmaztatni. Mind a mellett a. mint látta, hogy a vele beszélőket nem győzheti meg, e kegyes férfiakkal való szakítás botrányától félve, megígérte nekik, hogy rendeletét szelidíteni fogja és csak a megátalkodott bűnösöket sújtja kérlelhetetlenül. Úgy látszik azonban, hogy a megátalkodottságnak igen nagynak kellett lennie, mert számtalanon íteltettek száműzésre. Mind a mellett a kapu most már nyitva állott a kegyelem számára. Ehhez járult a minden felől érkező számos jó tanács; úgy hogy Urbinus questornak, a kiben kortársainak állítása szerint Ciceró ékesszólási tehetsége, Cato szigorú igazságosságával egyesült²⁾ utóvégre is sikerült urától, ha nem is általános, de mindenesetre széles terjedelmű amnesztiát kieszközölnie. Majd egyéb jó és tisztetletreméltó rómaiak is bejutottak egymásután Theodorik bizodalmaiba, s ezek lassan-lassan ismét keresztyénies és rómaiias érzületet ébresztettek benne; legyezték polgárisult emberre valló

²⁾ Qui criminosos patitur impune transire, ad crimina hortatur insontes. U. o.

¹⁾ Illustrissimum Urbicum acciri jubet, qui universa palatii ejus onera sustentans, Ciceronem eloquentia, Catonem aequitate praecesserat. Epiphan. *Vit. Epiphan.* 360. l.

ösztoneit, magasztalták nagylelkűségét; s kiengesztelték akkép, hogy a bocsánatadással járó dicsőséget a boszúállás gyönyöreinél jobban megkedveltették vele.

Ekkor teljes fordulat állt be Theodorik magaviseletében. Maga köré gyűjté az összes pártok tekintélyes embereit, s azokból szervezte kormányát. Sőt egyenesen, úgy látszott, hogy Odoaker gyilkosa kiválólag áldozata hű embereinek megnyerésére törekszik, és mikor Cesénének erélyes védelmezője Liberius, számüzötteinek névsorából, szolgálóiába lépve, beleegyezett abba, hogy prefectus pretoriója legyen: e felett a tanácshoz intézett következő nemes szavakkal nyilvánította örömét: »Liberius nem alávaló szökevény módjára jött hozzánk: ő nem szinlelte azt, hogy elébbeni urát meggyűlölte, csak azért, hogy magát az újabbal megszerettesse, hanem tiszta lelkiismerettel várta Isten ítéletét. És ha mégis a mi ügyünk pártolói közé lépett: azt csakis szomorúsággal tette, és pedig akkor, midőn meggyőződött róla, hogy az övéért nem tehet már többé semmit; ugyanazért hűségében teljesen megbizom.«¹⁾ Cassiodorus, Odoaker egykori miniszterének idősbik fia, a ki maga is magas tisztséget viselt a rugi király alatt, elébb magántitkára, később pedig quaestora lett Theodoriknak. Majd mások is csatlakoztak hozzájuk nagy számmal, többek közt Symmachus és Boëtius is, a kiknek egyébiránt azt kellett megérniök, hogy jó szolgálataik fejében gonoszszal jutalmaztassanak. Azon politikai erő daczára, melyet a gót király az ily választásokból merített, még sokáig gyanús maradt előtte Rómának és

¹⁾ Non enim ad nos vilissima transfugae conditione migravit: nec proprii domini finxit odium, ut alterius sibi procuraret affectum. Expectavit integer divina iudicia; tristis ad jura nostra transivit. Cassiod. *Variar.* II. 16.

a szenátusnak iránta táplált érzelme, mert az örök város meglátogatásától egész az 500-ik évig vonakodott; s akkor is mig ott tartózkodott, összeesküvést fedeztek fel élete ellen, a melynek bizonyos Odoïn nevezetű gót comes is részese volt.¹⁾

A mint Theodorik rendszeres és hatalmas kormány fejévé lett,²⁾ azonnal abban hagyta a vitát a keleti császárral pragmatikájának értelme felett. Sőt attól kezdve egész határozottsággal úgy lépett fel, mint a nyugati birodalom örököse³⁾ magára ruháztatva a császároknak minden czimét, még a »semper Augustus« is⁴⁾ e mellett az általa alapított új hatalom eszméjét, a hajdani felségjog emlékeivel igen ügyesen elegyítette össze. Anastasius panaszaira és fenyegetéseire egy maig is meglevő csodálatos levéllel felelt, a melyben úgyszólván a keleti birodalomhoz való viszonyának elméletét adja elő. Szerinte ez a birodalom a többi kormányoknak példányképe s a császár bizonyos erkölcsi felsőséggel bír minden királyok felett. A mi őt illeti, ő ezen erkölcsi felsőséget elismeri s ezt szóval is kijelenti, de hódolata a konstantinápolyi Augustus iránt csakis eddig terjed. »Te, így szólt hozzá, minden birodalom díszé s az egész világ hathatós támasza vagy. Azok, a kik a nemzeteket kormányozzák, tudják és bevallják, hogy te valami oly kiváló sa-

¹⁾ Anon. Vales. 721. l.

²⁾ Theodorik közigazgatására vonatkozólag utalunk Sartorius és de Naudet-nek kitűnő emlékirataira, mindkettőt megkoszorúzta az Institut ó-kori történet és irodalmi szakosztálya (1810.) — Hasonlókép ajánljuk M. le Mis du Roure »*Vie de Theodoric*« czimű munkáját; a mely lelkiismeretes és teljesen tiszteletre méltó mű.

³⁾ Haeres imperii. Epist. Athal. ap. Cassiod. *Variar.*

⁴⁾ D. N. Gloriosissimus atque inclutus rex Theodoricus, victor ac triumphator, semper Augustus, bone R. P. natus, etc. *Inscript. Pompt. Orelli. III. 122. l.*

játsággal birsz, a melylyel ők nem dicsekedhetnek; ¹⁾ és kiváltképen mi érezzük ezt, mi, a kik Isten kegyelméből a te birodalmadban tanultuk meg, hogy mint kellessék kormányozni a rómaiakat. A mi kormányunk a tiednek utánzata, a felülmulhatatlan igazgatásnak példányképe. De a mily messze maradunk e tekintetben te mögötted, annyira megelőzzük a világegyetem többi nemzeteit. ²⁾ Politikájának szellemét e néhány szóba foglalhatjuk össze: a keleti birodalommal csakis névleges összeköttetést kívánt fentartani, a világnak pedig, felségjogának teljes gyakorlatában a keleti birodalom barbár képmását akarta bemutatni.

Mivel Anastasiusnak nem állt módjában, hogy fegyverrel szerezzen magának elégtételt, kénytelen volt oly homályos nyilatkozatokra szorítkozni, a melyek a dolgok állapotán mit sem változtattak. De hogy legalább a helyzet előnyét megmentse, Faustus Nigertől investitura, vagy a Zenon által már megadott investitura tökéletessé tétele czimén azon bibor köpenyegek közül, a melyeket Odoaker Augustulus letétele után Konstantinápolyba visszaszállíttatott, egyet küldött neki. ³⁾ Az ily eljárást jogászi nyelven a császári jogok fentartása tényének neveznék, bár meg kell vallanunk, hogy elég soká késlekedtek vele. Theodorik már régóta viselte a bibort, sőt saját használatára még azokat

¹⁾ Vos estis regnorum omnium pulcherrimum decus; vos totius orbis salutare praesidium, quod caeteri dominantes jure suscipiunt, quia in vobis singulare aliquid inesse cognoscunt. Cassiod. *Variar.* I. 1.

²⁾ Regnum vestrum, imitatio nostra, forma est boni propositi unici exemplar imperii. Qui quantum vos sequimur, tantum gentes alios anteimus. Cassiod. U. o.

³⁾ Facta pace cum Anastasio imperatore per Festum (Faustum) de praesumptione regni; et omnia ornamenta palatii, quae Odoachar Constantinopolim transmiserat, remittit. Anon. Vales. 720.

a hajdani császári gyárat is újra felállíttatta, a melyeket Odoaker patriciussága alatt vagy megszüntettek, vagy elpusztítottak. ¹⁾ Mind a mellett a késői investitura nem akalyozta meg Anastasiust abban, hogy mihelyest szerét ejthette, ráüssön Italiára: de ez a vállalata inkább rablóhoz, mint császárhoz illő eljárás volt, s azzal a dolog egész Justinianusig előbbi állapotában maradt.

Mig Theodorik a keleti birodalommal szemben egész határozottsággal úgy lépett fel, mint független barbár király: a barbárokkal szemben rómainak vallotta magát, s a császárok felsőségi jogát követelte magának felettök. A nélkül, hogy a közös eredetökből származó testvériséget megtagadta volna, azt akarta, hogy őt kiválólág a Caesarok utódjának tekintsék, s az Amalok családja a germán királyi házak között valóságos uralkodó családdá legyen. ²⁾ A többi vele egyenrangú királylyal oly atyai felsőség hangján beszélt, a mi a világ hajdani urainak szólásmódját juttatja az ember eszébe; a kölcsönös igazság és egyetértés előmozdítása végett dorgálásokat, biztatásokat s tanácsokat osztogatva nekik, miközben folytonosan Rómának nagy nevét használta a végből, hogy tiszteletet, vagy félelmet gerjeszsen bennök. ³⁾ A germán királyok, a nyugati birodalom szétdarabolt tartományainak birtokosai, örömet elismerték ezt a főhatóságot, mely bitorlásukat megszilárdította az által, hogy a birodalom kifosztói között kölcsönös lekötelezettségi viszonyt hozott létre. Ez érdekes közösséget házassági

¹⁾ Cassiod. *Variar.* I. 2.

²⁾ Ut qui de regia stirpe descenditis, nunc etiam longius claritate imperialis sanguinis fulgeatis. Cassiod. *Variar.* IV. I. — Amalorum infantia purpurata. U. o. VIII. 5.

³⁾ Cassiod. *Variar.* III. 1. 2. 3. 4. és tov.

összeköttetésekkel fűzték még szorosabbá: Theodorik Clovis nővérét vette feleségül, leányát Theudigothát a nyugati gótok királyához Alarikhoz, Ostrogothát pedig a burgundok királyához Sigismundhoz, Gondebaud fiához adta; nővére Amalafrida a vandalog királyának felesége lett, e nővérek leánya Amalaberga pedig a thuringi királyé.¹⁾

Hasonlóképen nagy ügyességgel birt népe iránt való magaviseletében és annak kormányzásában. Mindenekelőtt katonai gyarmatokba telepítette le őket, az Odoaker katonáitól elszedett földekre, a melyek Italiának harmadrészét képezték,²⁾ azután pedig a gótok ezen már is roppant nagy birtokát az itáliaiak tulajdonának elkobzása által még nagyobbra növelte. Ezzel az itáliai ember szívét oly fájdalmasan érintő rendszabály fogatosításával Liberiuszt bizta meg; és bár a panegyristákkal nem hiszszük, mikép az egész dolog mindenkinek teljes megelégedése mellett ment volna végbe, mivel a győzők zsíros konczokhoz jutottak, holott azért a legyőzöttek semmi némű kárt nem szenvedtek:³⁾ mind a mellett el kell ismernünk, hogy Liberius keserves feladatát dicsegetre méltó mérsékeltséggel oldotta meg; A birtok által Italia földjében meggyökeresedett keleti gótok elszaporodtak. Mig Odoaker katonái csakis foglaló hadsereget képeztek a háza földjén, addig a Theodorikéi egy személyben hadsereget és népet is alkottak, még pedig hódító és uralkodó né-

¹⁾ Jorn. *R. Get.* 58. — Anon. *Vales.* 720. l. — Procop. *Bell. Goth.* 1. 2.

²⁾ Partem agrorum, quam Odoacri milites possederant inter se Gothi partiti sunt. Procop. *Bell. Goth.* I. 1.

³⁾ Quid quod innumeras Gothorum catervas, vix scientibus Romanis, larga praediorum collatione ditasti. Nihil enim amplius victores cupiunt et nulla senserunt damna superati. Ennod. *Epist.* XII. 3. l.

pet, a mely törvényeire, nyelvére, vallására nézve (a gót nép Arius hitét követte) teljesen elkülönült a legyőzöttektől s kizárólag maga volt a fegyverviselés uralkodói jogával felruházva. Theodorik a két népfajnak elkülönítését e lényeges pontokra nézve minden ellenkező állítás daczára szigorúan fentartotta. Ha azt hasznosnak találta is, hogy a keleti gót herczegek és herczegnők az ő példájára tudományos és irodalmi neveltetésben részesüljenek, hogy ez által megtanulják, mikép kormányozhatnák minél jobban a rómaiakat, de a népnek megtiltotta az iskolába való járást, a hol elpuhulhatott volna. Közigazgatási rendszere abból állott, hogy »a római kövesse a békés, a gót pedig a harczias foglalkozásokat.« ¹⁾

Vajjon sikerült e neki ezen eszközökkel maradandó intézményt teremtenie? A következés megmutatta, hogy nem. Az ő kormányja, mint személyes kormány, mindenesetre kétségbevonhatatlan nagyság bélyegét hordta magán, a mi bizonyára az ő szellemi emelkedettségének eredménye. És habár uralkodásának utolsó napjaiban újra előtűnt is benne a bárbar Theodorik, hogy a polgárisult Theodorik dicsőségét elromályosítsa és kellő mértékére szállítsa alá, mindazáltal a részrehajlatlan történet Procopiusnak ezt a híressé vált mondását ismétli felöle: »a kinek kedve telik benne, ám nevezze bitorlónak vagy zsarnoknak; de a valóságban azért, mégis király volt ő.« ²⁾

¹⁾ A ki e dologgal részletesebben akar megismerkedni, azt Naudet emlékiratára utaljuk, a melynek 6. és 7-ik fejezetei Theodorik tetteinek és jellemének igen teljes és igen alapos méltatását tartalmazzák. E tárgyra vonatkozólag nem ismerünk egyebet, a mi alaposabb ítélet szüleménye volna. *Naudet, Histoire... des rois des*

²⁾ Verbo Theodoricus tyrannus fuit, facto autem rex. Procop. *des Goths en Italie.*
Bell. Goth. I. 1. (1811)

